

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/366411814>

Хатнюк Н.С., Сокирко Д.В. Обмеження основних прав людини під час воєнного стану // XIII Міжнародна науково-практична конференція «Implementation of modern technologies in science»,...

Conference Paper · December 2022

CITATIONS

0

READS

93

2 authors, including:



Nataliia Khatniuk

Borys Grinchenko Kyiv University

97 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:



Nataliia Khatniuk [View project](#)



Nataliia Khatniuk and Dariia Sokirko [View project](#)



International Science Group

ISG-KONF.COM

XIII
INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE
"IMPLEMENTATION OF MODERN TECHNOLOGIES
IN SCIENCE"

Varna, Bulgaria
December 20 - 23, 2022

ISBN 979-8-88862-815-7

DOI 10.46299/ISG.2022.2.13

IMPLEMENTATION OF MODERN TECHNOLOGIES IN SCIENCE

Proceedings of the XIII International Scientific and Practical Conference

Varna, Bulgaria
December 20 – 23, 2022

UDC 01.1

The 13th International scientific and practical conference “Implementation of modern technologies in science” (December 20 - 23, 2022) Varna, Bulgaria. International Science Group. 2022. 574 p.

ISBN – 979-8-88862-815-7

DOI – 10.46299/ISG.2022.2.13

EDITORIAL BOARD

<u>Pluzhnik Elena</u>	Professor of the Department of Criminal Law and Criminology Odessa State University of Internal Affairs Candidate of Law, Associate Professor
<u>Liudmyla Polyvana</u>	Department of Accounting and Auditing Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
<u>Mushenyk Iryna</u>	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Mathematical Disciplines, Informatics and Modeling. Podolsk State Agrarian Technical University
<u>Prudka Liudmyla</u>	Odessa State University of Internal Affairs, Associate Professor of Criminology and Psychology Department
<u>Marchenko Dmytro</u>	PhD, Associate Professor, Lecturer, Deputy Dean on Academic Affairs Faculty of Engineering and Energy
<u>Harchenko Roman</u>	Candidate of Technical Sciences, specialty 05.22.20 - operation and repair of vehicles.
<u>Belei Svitlana</u>	Ph.D., Associate Professor, Department of Economics and Security of Enterprise
<u>Lidiya Parashchuk</u>	PhD in specialty 05.17.11 "Technology of refractory non-metallic materials"
<u>Levon Mariia</u>	Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Scientific direction - morphology of the human digestive system
<u>Hubal Halyna Mykolaiivna</u>	Ph.D. in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Kazikhanov R., Kazikhanova S.R., Kaimbayeva L.A., Ashimova K.K., Ashimov S.A. STUDY OF THE BIOLOGICAL PROPERTIES OF LAMB	18
2.	Stetsenko I., Pavlovych O. RUST AS A COMMON DISEASE OF ESSENTIAL OIL SPECIES IN THE ROSA L. GENUS	21
3.	Герасимчук Л.О., Валерко Р.А. СПЕЦИФІКА ТА ПРОГНОЗ УТВОРЕННЯ ВІДХОДІВ НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ	24
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
4.	Шумак Л.В., Демидова О.О., Філіппов О.В. ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БУДІВНИЦТВІ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО ПОЛОЖЕННЯ. ТЕРМОМОДЕРНІЗАЦІЯ ЖИЛИХ І ГРОМАДСЬКИХ БУДІВЕЛЬ	28
ART HISTORY		
5.	Асылхан Ш.Ә., Абижанова А.Ш. КАРТОН - ОРАУ МАТЕРИАЛЫ РЕТІНДЕ ҚАРАСТЫРЫЛУЫ	32
BIOLOGY		
6.	Gulchin K. DETERMINATION OF LEUKOCYTES AND ERYTHROCYTES IN BLOOD SAMPLES	37
7.	Rustamova T.V., Majidli A.V., Guliyeva L.A. THE INFLUENCE OF EXAMINATION STRESS ON AGE DYNAMICS OF VEGETATIVE INDICATORS OF 19-YEAR-OLD SANGUINIC TYPE	39
8.	Вискушенко Д.А., Максименко Ю.В., Андрійчук Т.В., Молчанова М.В. ОСОБЛИВОСТІ УТРИМАННЯ ПРІСНОВОДНИХ КРЕВЕТОК В АКВАРІУМІ	42

ECONOMY		
9.	Abliiaiev E., Yastrubetskyi V. LEGAL, ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC TOOLS OF CORPORATE CONFLICT MANAGEMENT	45
10.	Bokhan A. TRADE REPRESENTATIVE IN COMMERCIAL DIPLOMACY	51
11.	Ganea V. RECYCLING - REAL POSSIBILITY OF TRANSITION TO THE CIRCULAR ECONOMY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA	53
12.	Grosul N. FUNCTIONING OF THE STATE SECURITIES MARKET IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND ITS DEVELOPMENT AT THE PRESENT STAGE	57
13.	Mazur E. TAX POTENCIAL OF THE REGION: DISCUSSION APPROACHES TO THE DEFINITION AND WAYS OF IMPROVEMENT	62
14.	Puzyrova P., Khaliliaeva O. ECONOMIC POTENTIAL OF UKRAINE IN WARTIME CONDITIONS: MACROECONOMIC SITUATION	67
15.	Teslyk A. THE ROLE OF INTELLECTUAL PROPERTY IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMICS	73
16.	Євєнко Т.І. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ПІДПРИЄМСТВІ	76
17.	Антонюк О.Р., Вєтрова О.В. ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ БЮДЖЕТУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗА ДАНИМИ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСОВИХ АУДИТІВ	79
18.	Бочуля Т.В., Кашперська А.І. СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО СЕРВІСУ В УПРАВЛІННІ СУЧАСНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ	82

19.	Гарвасюк О.М. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	87
20.	Задорожна А., Іванів Т. ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ В СФЕРІ ЕКОНОМІКИ	90
21.	Карпінська Г. СИСТЕМНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ВПЛИВУ КІБЕР-ФІЗИЧНИХ СИСТЕМ	93
22.	Красностанова Н., Медловська Н. СТІЙКИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ В КОНТЕКСТІ ВИНИКНЕННЯ ПЕРЕДУМОВ КРИЗОВИХ ЯВИЩ	100
23.	Лахай К.В., Левандовська Я.Я. ЩОДО ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД	104
24.	Сейсебаєва Н.Г., Фоменко Д.О. РОЛЬ КОНТРОЛІНГУ В СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ	108
25.	Сохацька О.М. РОЗПОДІЛЕНА ГЕНЕРАЦІЯ ЯК ШЛЯХ ДО СТВОРЕННЯ КОНКУРЕНТНОГО БІРЖОВОГО РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ: ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ	112
26.	Стеблина А.В., Шевцова І.В. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПОСТАЧАЛЬНИКІВ НА УКРАЇНСЬКОМУ РИНКУ ПІНОПОЛІУРЕТАНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	115
27.	Стояненко І.В., Петренко І.М. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	118
28.	Терещенко С.О. ЕКСПЕРТНА ПРАКТИКА: ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ ІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ОТРИМАНИХ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ ВІД ПРОДАЖУ НЕРУХОМОГО МАЙНА	127

29.	Чернух Д., Трушкіна Н. ЦИФРОВІ НАВИЧКИ І ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ	130
30.	Шевченко І.О. ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНУ СВІТОВУ ЕКОНОМІЧНУ СИСТЕМУ	140
GEOLOGY		
31.	Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І., Дрешпак О.С., Чечель П.О. ПРО ЗВ'ЯЗОК ГЕРМАНІЮ І СІРКИ ЗАГАЛЬНОЇ У ВУГІЛЬНОМУ ПЛАСТІ С7Н ПОЛЯ ШАХТИ "ТЕРНІВСЬКА", УКРАЇНА	143
HISTORY		
32.	Безверха В.М. СТАНОВЛЕННЯ ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТАУ ЄЛИСАВЕТГРАДІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877–1878 РР	153
33.	Гончарова Н.О. ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНИХ КУРСІВ	157
34.	Доманова Г.С., Коваленко Є.А. УКРАЇНЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЄЮ: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ)	160
35.	Коник А.А. ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ДУХОВНОСТІ СТУДЕНТІВ	166
36.	Царенко С.О., Солейко О.В., Замяткіна А.Є. ПРЕДТЕЧІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ: НЕВІДОМИЙ ЛИСТ ВАЛЕНТИНА ОТАМАНОВСЬКОГО ДО СЕРГІЯ ВЕРХРАТСЬКОГО	170

JURISPRUDENCE		
37.	Guyvan P. TO THE QUESTION OF THE EFFECTIVENESS OF TIME DIMENSIONS OF LAW IN ITS APPLICATION	173
38.	Антоненко І.О., Білякова Я.В., Дем'яненко В.І., Черепньов Д.С., Чирва А.М. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ В УКРАЇНІ	181
39.	Каплунов О.Г. СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ ТА ПРЕЗУМПЦІЇ СПІЛЬНОСТІ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	185
40.	Макаров О.О. ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ	191
41.	Павлович-Сенета Я.П. ЗМІНИ В ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО І ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	195
42.	Руснак І.В. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ГЕОПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ: ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	199
43.	Ханчич В.В. ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	201
44.	Хатнюк Н.С., Сокирко Д.В. ОБМЕЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	204
45.	Щетініна Т.О., Борильченко А.Є. ВЗАЄМОДІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ З ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ	209
46.	Яківчук А.О., Пузанова Г.Й. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	213

MANAGEMENT, MARKETING		
47.	Berikkazy P., Zhanbyrbaeva S. IT PROJECT MANAGEMENT	217
48.	Leskiv H., Hobela V., Lesyk N. MODELLING THE PROCESS OF ENTERPRISE'S INFORMATION SECURITY ENSURING	223
49.	Батырбаева Д., Жакыпбек Л. БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ЖОБАЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ ЖЕТІЛУ МОДЕЛІН ҚОЛДАНУ	225
50.	Бейсен А., Рахимбекова Ж. "ТРАНСТЕЛЕКОМ" АҚ-ДА МАРКЕТИНГТІК ЖОБАЛАРДЫ БАСҚАРУ	231
51.	Вербицкий О.В. ВПЛИВ АДМІНІСТРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПОКРАЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	237
52.	Гетьман С.В. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ	242
53.	Гурман О.М., Дериконь А.В. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ЯК СКЛАДОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА	246
54.	Жук О.І. ПСИХОЛОГІЯ В МАРКЕТИНГУ	250
55.	Крушельницька Т.А., Гуржій О.В., Повіренна О.О., Шкуро М.О., Романенко В.І. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	253
56.	Родінова Н. ЕТИЧНА СТОРОНА ВПЛИВУ РЕКЛАМИ НА ДІТЕЙ	259

57.	Славкова О.П., Вербицький О.В. ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ	263
58.	Славкова О.П., Журбенко В.А. ПЛАНУВАННЯ СТРАТЕГІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА	266
MEDICINE		
59.	Karimkulova B.R., Fomina K.A., Kukuzov I.J., Kim Y.V. STUDYING THE DYNAMICS OF MORPHOLOGICAL SHIFTS OF THE HYPOTHALAMUS IN PATHOLOGY	268
60.	Kovach I., Khotimska Y., Lavreniuk Y., Khaletska V., Khotimskiy B. DYNAMICS OF ANTIMICROBIAL PEPTIDES IN THE ORAL CAVITY IN INFLAMMATORY PERIODONTAL DISEASES ON THE BACKGROUND OF ORTHODONTIC TREATMENT	273
61.	Slonetskyi B., Verbitskiy I. ОСОБЛИВОСТІ ПРОТІКАННЯ ЕНДОГЕННОЇ ІНТОКСИКАЦІЇ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПЕРИТОНЕОСАНАЦІЇ ПРИ ГОСТРОМУ РОЗЛИТОМУ ПЕРИТОНІТІ, КОТРИЙ СПРИЧИНЕНИЙ ЗАЦЕМЛЕНОЮ ГРИЖОЮ ЖИВОТА	278
62.	Білошанка А.В., Оліфіренко Д.Є., Бібіченко В.О. ЕКЗОГЕННІ АЛЕРГЕНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ	282
63.	Денисенко О.І., Бродовська Н.Б., Сторожук М.В., Денисенко О.В., Юшко Ю.М. ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРУКТУРИ ТА КЛІНІКИ ДЕРМАТОЛОГІЧНИХ ПРОЯВІВ ВІЛ- ІНФЕКЦІЇ/СНІДУ	286
64.	Жукуляк О.М., Поліщук І.П., Перхулин О.М., Лесів М.І., Бендас М.П. РОЗЛАДИ СЛУХУ У ХВОРИХ З СИНДРОМОМ НЕСПОКІЙНИХ НІГ, ОСОБЛИВОСТІ ЛІКУВАННЯ	291
65.	Зборовський О.М., Шкіренко О.Ю. РЕДУКЦІЙНА ОТОПЛАСТИКА, ВЛАСНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ	293

66.	Ласитчук О.М., Пахаренко Л.В., Басюга І.О., Жураківський В.М., Моцюк Ю.Б. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕФЕКТІВ НЕРВОВОЇ ТРУБКИ	296
67.	Печеряга С.В., Краснопортко Ю.О. МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ПОЛІПІВ ЕНДОМЕТРІЮ	299
68.	Поліщук Н.М., Количева Н.Л., Таляніна А.А. ПРОЯВ ЕПІДЕМІЧНОГО ПРОЦЕСУ ВІТРЯНОЇ ВІСПИ НА ЗАПОРІЖЖІ	304
69.	Просол К.В., Боровський Б.М., Кривченко Ю.В. ВИПАДОК ВРОДЖЕНОЇ ДІАФРАГМАЛЬНОЇ ГРИЖІ У ПЛОДА 34 ТИЖНЯ	306
70.	Тимків І.В., Боцюрко Ю.В., Близнюк М.В., Венгрович О.З., Тимків І.С. ПРОБЛЕМА ПРИХИЛЬНОСТІ ПАЦІЄНТА ЩОДО ТРИВАЛОГО ПРИЙОМУ ЛІКІВ	309
71.	Тумановська А.В. ВИВЧЕННЯ СТАНУ ВАГІНАЛЬНОЇ МІКРОБІОТИ ПРИ ВУЛЬВОВАГІНІТАХ ПОЛІМІКРОБНОЇ ЕТІОЛОГІЇ З ВИЗНАЧЕННЯМ РІВНІВ АНТИБІОТИКОЧУТЛИВОСТІ	311
PEDAGOGY		
72.	Kernesh K., Pavlova V. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ	313
73.	Primkulova D.P., Zhussupova Z.A., Kolishbayeva I.D. PROVIDING PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT TO PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING	315
74.	Sakhipova G.K., Zhazykova M.K. FORMATION OF AN INTELLECTUAL DEVELOPED CREATIVE PERSONALITY IN THE ENGLISH LANGUAGE LESSON	318

75.	Shamsutdynova M. IMPLEMENTATION AND STRENGTHENING OF THE AXIO-PEDAGOGICAL ORIENTATION OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF MODERN UKRAINIAN EDUCATION	323
76.	Tulekova G., Kudaraova N., Popandopulo A., Antikeyeva S., Zhomartova A., Nurmagambetova B. FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF PROJECT TECHNOLOGY AS A TEACHING METHOD	326
77.	Бойко С.М. ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ПРІОРИТЕТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ	332
78.	Бойко С.П., Єлаш М.П. ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	337
79.	Бойко С.П., Ляшенко П.Ю. ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДИТИНИ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ. ГЕЙДЕЛЬБЕРЗЬКИЙ ТЕСТ	341
80.	Будулич Т.П. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСОБУ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА	345
81.	Вільків О.С. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСОБУ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА	348
82.	Геник Н.І., Остафійчук С.О., Дрогомирецька Н.В., Коваль М.В., Бігун Р.В. ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ ЯК СУЧАСНИЙ ШЛЯХ ПІДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 223 МЕДСЕСТРИНСТВО	351

83.	Домницька І.Л., Лихолат Ю.В., Лихолат Т.Ю., Чернявська Л.Б., Міщенко В.І. КОЛЕКЦІЇ РОСЛИН ЗАХИЩЕНОГО ҐРУНТУ БОТАНІЧНОГО САДУ ЯК БАЗА ДЕМОНСТРАЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ	354
84.	Дубіна В.В., Ковальчук Д.Ю., Митцева О.С. УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ У НАВЧАННІ: ВИКОРИСТАННЯ SCRUM МЕТОДОЛОГІЇ	359
85.	Дідик Л.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАКТИЧНО ЗОРІЄНТОВАНИХ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК УЧНІВ ПРИ ДИСТАНЦІЙНОМУ ВИВЧЕННІ ХІМІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ, УКРАЇНА)	362
86.	Корнієнко М.М. ДО ПИТАННЯ ПРО ВАРІАТИВНІСТЬ ЗМІСТУ МАГІСТЕРСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	365
87.	Лакомська М.І. РОЛЬ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ	368
88.	Мусяк Н.П. ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ЗАПОРУКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ	370
89.	Міщенко О.А., Купіна І.О. СУПРОВІД КУРАТОРОМ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ЗВО	372
90.	Наумук О.В. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З АЛГОРИТМІВ МАРШРУТИЗАЦІЇ В ІНТЕРНЕТ	377
91.	Омецінська І.Я., Починок Н.В. ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	382
92.	Степанова Н.М., Гаврилова Л.І. МУЗЕЙНІ ЕКСКУРСІЇ В КОНТЕКСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	385

93.	Тетерук О.А. ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ	390
94.	Томаз І.А., Федотова О.М. АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ОНЛАЙН ТЕСТУВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	393
95.	Тренова А.Е., Әбдірахманова Н.Ж., Ерганиев Е.Е., Тұрғанбаев Ә.О. ХИМИЯ ПӘНІН МЕНҒЕРУДЕ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУ	397
96.	Шевчук Л.Д., Шевчук О.М. ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ТА НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ	404
PHILOLOGY		
97.	Keziban Topbaşoğlu Eray RUS VE TÜRK DİL DÜNYA GÖRÜŞÜ BAĞLAMINDA İNSAN ORGANLARININ ADLANDIRILMASI	410
98.	Perminova V., Sikaliuk A. THE ASPECT OF ETHICS IN PROFESSIONAL TRAINING OF TRANSLATORS	414
99.	Potenko L. LINGUISTIC EXPERTISE OF SOCIAL MEDIA TEXTS IN THE CONTEXT OF WAR IN UKRAINE	416
100.	Prokofieva O. СУЧАСНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ	420
101.	Slabouz V., Nikitina K. REPRESENTATION OF THE MODERN LANGUAGE PICTURE USING NEOLOGISMS	422
102.	Zapukhliak I., Hafurova L. CULTURAL COMPONENT OF ENGLISH IDIOMS	425

103.	Апоненко І. ФОЛЬКЛОРНІ МОТИВИ В "КАЗЦІ ПРО КАЛИНОВУ СОПЛКУ" ОКСАНИ ЗАБУЖКО	429
104.	Беркешук І.С. ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКИХ ЖАРГОНІЗМІВ	435
105.	Біла Л.В. ТЕКСТ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	437
106.	Деркевич Н.А. ЕКСПЛІЦИТНЕ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ	439
107.	Кольцова О. ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАДАЧІ БАЗИ ДАНИХ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	442
108.	Павлова І.Г. ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ СПРОМОЖНОСТІ РОМАНУ "ВІЧНИК" М. ДОЧИНЦЯ НА ТЛІ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЧИТАЧА	445
PHILOSOPHY		
109.	Фіалко Н.А., Саврілова С.Е. ПРОБЛЕМИ ЛЮДИНИ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ (З ТОЧКИ ЗОРУ СОКРАТА, АРІСТОТЕЛЯ ТА ПЛАТОНА)	448
PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES		
110.	Kazantseva S. ERGODIC THEOREM – THE BASIS OF GEOGRAPHY	452
POLITICS		
111.	Радзівілюк К.І., Литвин А.В. СУЧАСНИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЯК ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДИ У СВІТОВОМУ МЕДІАПРОСТОРИ	454

PSYCHOLOGY		
112.	Акажанова А.Т., Қасымханова Ә.Д. ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ТЕХНИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚАБІЛЕТТЕРІНІҢ ДАМУЫ	458
113.	Василевська О.І. ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ	466
SOCIOLOGY		
114.	Шеломовська О.М. ВІРТУАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ: ТЕОРЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ І КАТЕГОРІЙ	469
TECHNICAL SCIENCES		
115.	Babenko S. A PROJECT APPROACH TO THE DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF A COMPUTER GAME	472
116.	Kaimbayeva L.A., Kalashinova L.K., Akizhanova N.T., Imbai S.M. APPLICATION OF VEGETABLE COMPONENTS IN THE PRODUCTION OF RESTRUCTURED CAMEL MEAT PRODUCT	474
117.	Kindii D., Petrov K. RESEARCH OF FRONTEND RENDERING STRATEGIES AND PERFORMANCE INDICATORS IN IT PROJECTS	478
118.	Lementova Y., Bilova T. ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING DIFFERENT TYPES OF A HASHING ALGORITHMS	480
119.	Neroda T. DIGITAL MOBILE DEVICES RESOURCES SPECIALIZATION AT THE IIOT SPACE DEPLOYMENT. DISTRIBUTED CUSTOMER SUPPORT WHEN PROVIDING OFFLINE ON-DEMAND SERVICES	483
120.	Ostapenko O., Chuiyeva S. EXTRACTION OF PRECEDENTS USING THE NEAREST NEIGHBOR METHOD	489

121.	Panchenko A. MACHINE LEARNING APPLICATIONS IN HEALTHCARE	492
122.	Pyrih N. ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF THE USE OF VPN TECHNOLOGY	497
123.	Антонова А.Р., Захаров М.С. ОЦІНКА НАДІЙНОСТІ АВТОМАТИЗОВАНО ЗІБРАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ НА ПРИКЛАДІ ГЕОЛОКАЦІЇ	499
124.	Бідюк В., Бекіров В. РОЗРАХУНОК КРИВИХ РОЗРЯДУ ЛІТІЄВИХ АКУМУЛЯТОРІВ ПОСТІЙНОЮ ПОТУЖНІСТЮ	506
125.	Білюк І.С., Савченко О.В., Шарейко Д.Ю., Гаврилов С.О., Фоменко А.М. МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕЛЕКТРОПРИВОДА ГОЛОВНОГО РУХУ ПЛОСКОШЛІФУВАЛЬНОГО ВЕРСТАТА	510
126.	Зубко І., Купрій В. АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ДОСТУПУ НА ОСНОВІ БІОМЕТРИЧНИХ ДАНИХ	514
127.	Ковальова О.С. ОСОБЛИВОСТІ КОНСЕРВУВАННЯ ХАРЧОВОЇ СИРОВИНИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПЛАЗМОХІМІЧНО АКТИВОВАНИХ ВОДНИХ РОЗЧИНІВ	516
128.	Конет Д.М., Вишневський Д.О., Вишневська О.Д. СТАН ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	526
129.	Кузьменко А.І., Базікова Е.Д. ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТЕЙНЕРНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ У ЗМІШАНОМУ АВТОМОБІЛЬНО- МОРСЬКОМУ СПОЛУЧЕННІ	530
130.	Масліков М.О., Масліков М.М. ВПЛИВ ВІДБОРУ ДИФУЗІЙНОГО СОКУ НА ПРИБУТКОВІСТЬ БУРЯКОЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА	535

131.	Матківський С.В. ТРАНСПОРТУВАННЯ ТЕХНОГЕННОГО ДІОКСИДУ ВУГЛЕЦЮ (CO ₂) В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ ДЕКАРБОНІЗАЦІЇ	545
132.	Мітюхляєв С.С. ПРОГРАМА ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПЛАНУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	550
133.	Рубель А.О., Кураєва А.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РОЗРОБКА КОНСТРУКЦІЙ НАТЯЖНОГО ДЕМПФІРУЮЧОГО ПРИСТРОЮ ДЛЯ КАНАТНО- ПРОФІЛЬНИХ ПРОВІДНИКІВ	554
134.	Сова О.Я., Шишацький А.В., Зарубенко А.О., Кондрусь А.В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ОБРОБКИ ДАНИХ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМАХ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ	559
135.	Тупиця І.М., Першин О.О., Ковінський В.І. СПОСІБ ПРИХОВУВАННЯ СЛУЖБОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ГРАФІЧНИХ КОНТЕЙНЕРАХ ДЛЯ ІНФОРМАЦІЙНО- ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	569
TOURISM		
136.	Гуменчук О.Є., Петренко М.О. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В ФЕДЕРАТИВНІЙ РЕСПУБЛІЦІ НІМЕЧЧИНИ	571

STUDY OF THE BIOLOGICAL PROPERTIES OF LAMB

Kazikhanov Rashit,

doctor of agricultural sciences, professor
Kazakh Agrotechnical University named after S. Seifullin

Kazikhanova Saule Rashitovna,

candidate of agricultural sciences, senior lecturer
Kazakh Agrotechnical University named after S. Seifullin

Kaimbayeva Leila Amangeldinovna,

doctor of technical sciences, associate professor,
Kazakh National Agrarian Research University

Ashimova Karlygash Kalabaevna,

Candidate of Veterinary Sciences, Associate Professor,
Kazakh Agrotechnical University named after S. Seifullin

Ashimov Sagyndyk Amerzhanovich,

Candidate of Veterinary Sciences,
Kazakh Agrotechnical University named after S. Seifullin

Lambs are the meat of domestic sheep belonging to the species *Ovis aries*. Generally, sheep of the first year of life are called lambs, and the meat obtained from them is also known as mutton. Lamb meat is obtained from animals between one month and one year of age, weighing between one month and one year.

The meat is generally more tender than that of older sheep and is present in the tables of some western countries. The colour of the meat varies from soft pink to pale red.

Lamb meat is divided into three categories: hindquarter, loin and forequarter. The forequarter consists of the neck, forelegs, shoulder and ribs up to the shoulder blade. The loin includes the ribs and the hindquarter consists of the hind legs and thigh. Rib chops include the rib bone and loin chops include only the backbone.

Lamb contains potassium, sodium, calcium, magnesium, iodine, phosphorus, iron, vitamins E, B₁, B₂, B₁₂, PP. Mutton is good for the diet of the elderly and children. It contains a lot of fluoride which prevents tooth decay. The lecithin contained in mutton helps prevent diabetes by stimulating the work of the pancreas, and also has anti-sclerotic properties and normalizes cholesterol metabolism.

The salts of potassium, sodium and magnesium it contains are beneficial for the heart and blood vessels. Lamb is rich in iron (30% more than in pork), which is essential for hematopoiesis, and iodine, which ensures the normal functioning of the thyroid gland. The taste and nutritional value of lamb is exceptionally high.

Lamb is similar to beef in terms of protein, essential amino acids and mineral content, and even exceeds beef in calories (beef - 1838 kcal/kg, lamb - 2256 kcal/kg). Lamb fat contains relatively little cholesterol. Some scientists believe that people who eat mostly lamb have less atherosclerosis. The chemical composition of lamb is presented in table 1.

Table 1.
Chemical composition of lamb

Indicators	Content
Water, %	70,3
Protein, %	20,8
Fat, %	8,0
Ash, %	0,9

Lamb can be stored at 3-4°C for 2-3 days in the refrigerator. In the freezer at 0°C or lower it can be stored for 6 to 9 months.

Ground mutton (chilled) should be used within 1-2 days and stored in the freezer for up to 4 months. Chilled cooked lamb meat should be used within 3-4 days and can be frozen for up to 3 months.

Lamb meat also refers to red meat, whose muscle fibres contain higher amounts of heme iron and zinc. Red meat is high in saturated fats.

Farm animal meat contains complete proteins, but lamb meat differs from other meat in its amino acid composition. Lamb meat contains essential amino acids, which are considered complete proteins because they include all proteins.

Lamb meat is a good source of the amino acid leucine, which supports anabolism, regeneration and tissue repair.

Lamb meat is a source of heme iron. The body absorbs heme iron better and provides enough of this mineral for the synthesis of red blood cells.

As the incidence of anaemia tends to increase, consuming heme iron from sources such as lamb will help make up for the lack of this trace element in the body.

Lamb has glutathione, which acts as a neutralizer of free radicals. It is considered a strong antioxidant produced naturally by the body.

Although the body produces this antioxidant naturally, consumption from food sources helps the natural production.

The protein promotes growth and repair of muscle tissues. Lamb also contains other amino acids. These include the amino acid beta-alanine, a precursor to carnosine and creatine.

Products high in this amino acid increase performance, increase endurance, reduce fatigue, and help buffer lactic acid, which causes muscle failure during activity.

Fatty acids, particularly Omega-3 in lamb, are essential for the formation of the skin's lipid cell membrane. Omega-3 keep the skin healthy, maintain moisture, elasticity, moisture retention, and enhance antioxidant function. They reduce the appearance of fine lines, wrinkles and increase hydration.

Lamb contains zinc, which supports immune health. Zinc supports various enzymatic reactions that enhance the destruction of pathogens. Zinc also promotes wound healing and reduces scarring during the healing process.

People with an active lifestyle should ensure additional zinc intake, as it is lost with sweat. Zinc is essential for optimal immune health, DNA and protein synthesis, wound healing, and child development or growth. When zinc is deficient, the immune system cannot function properly, leading to illnesses ranging from the common cold to infections such as pneumonia. Lamb helps with overall immune activity.

Lamb contains a healthy fat called conjugated linoleic acid, which promotes the utilisation of stored fat as fuel and also reduces fat deposition in the body. It promotes heart health and aerobic exercise promotes weight loss.

Mutton lard (fat) consists of trans fats, which in the last few years have become known as heart-healthy, in contrast to the trans fats found in processed foods.

Conjugated linoleic acid is the most common ruminant trans fat found in red meats such as lamb, beef and veal. It is associated with many health benefits, including the ability to reduce inflammation and body fat content, which further reduces the risk of heart disease.

About 40% of lamb fat includes a monounsaturated fat called oleic acid. This fat is also found in extra virgin oil. Oleic acid also reduces the risk of heart disease.

In addition, lamb meat contains many bioactive nutrients and antioxidants such as creatine, taurine and cholesterol. Creatine is essential for muscle health. It serves as a source of energy for muscles, and is also useful for growth and maintenance of lean muscle mass.

References:

1. Uzakov Y.M., Kaldarbekova M.A., Kuzembayeva G.K., Akilova F.E. Study of the morphological composition of individual parts of lamb carcasses // The Journal of Almaty Technological University. - 2019. - №4 - Pp. 66-70.
2. Uzakov Ya.M. Nutritional value of mutton and goat meat / Ya.M. Uzakov // Meat industry. - 2005. - №7. - Pp. 45-48.

RUST AS A COMMON DISEASE OF ESSENTIAL OIL SPECIES IN THE *ROSA L.* GENUS

Stetsenko Iryna

Assistant, PhD student

Kherson State Agrarian and Economic University

Pavlovych Oleksandr

Student

Kherson State Agrarian and Economic University

Representatives of the *Rosa L.* genus are valuable decorative and essential oil plants. Rose oil is one of the oldest and most famous of all essential oils. The native land of the rose is Iran. Essential oil is obtained from the Damask rose (*R. damascena Mill.*), the Centifolia rose (*R. centifolia L.*), the Gallic rose (*R. gallica L.*) and some other species. The forms and varieties of these roses are of industrial importance, mainly the Kazanlak rose (*R. damascena var. trigintipetala*). Rose oil and rose water are mostly used in perfumery, where they are valued for their delicate and rather persistent aroma. [1].

The phytopathogenic complex, the species composition of which is represented by about 270 types of fungi, 6 types of bacteria, and 9 types of viruses, affects the productivity of the essential oil rose. The most common diseases of the *Rosa L.* genus in Ukraine are the powdery mildew (*Sphaerotheca pannosa* Lev. (*Podosphaera pannosa* (Wallr.) de Bary)), rust (*Phragmidium disciflorum* James, *Ph. tuberculatum* Müll.), black spotting (*Marssonina rosae* (Lib) Died. (*Diplocarpon rosae* F.A. Wolf)), tracheomycosis wilting and fusarium root wilting, caused by causative organisms from the genus *Fusarium* sp. [2].

Long-term data show that in different climatic and ecological conditions plantations of the *Rosa L.* genus can be mostly affected by such pathologies like: black spotting – 45%, powdery mildew – 40%, rust – 25%. It is important to note that the indicators of the diseases spreading also depend on the agrotechnics of plants growing. Due to the use of drip irrigation and irrigation, mainly in the private sector, representatives of the *Rosa L.* genus suffered mostly from *Ph. mucronatum*, *Ph. tuberculatum*, *Sp. pannosa var. rosae*, *B. cinerea*, and less from *D. rosae* [2]. There are no completely resistant to pathogens varieties of essential oil roses, but some of them show greater resistance to certain diseases, so phytopathological monitoring of the genus *Rosa L.* biocenosis is an important issue. In the current year, the private homestead with drip irrigation was investigated. In such conditions it was detected that the rose essential oil plantations were damaged by the causative agent of rust – *Phragmidium disciflorum* James.

Rust is a common disease of both wild and garden roses. The main harmfulness of disease is that plants are twisted, leaves, shoots and bushes dry up, growth and development are delayed. All over the world there are 10 types of rust pathogens from the *Phragmidium* genus which parasitize roses, the most common of them are

P. americanum, *P. fusiforme*, *P. montivagum*, *P. mucronatum*, *P. rosae-pimpinellifoliae*, *P. rosae-rugosae* and *P. tuberculatum*. These species are morphologically similar, so it is difficult to distinguish them [3]. In Ukraine there are such causative agents of rust as *Phragmidium mucronatum* (Pers.) Schlecht., *Phragmidium rosae-pimpinellifoliae* (Rabenh.) Diet., *Phragmidium tuberculatum* J. H. H. Müller [2].

Phragmidium mucronatum (Pers.) Schlecht. (syn. *Phragmidium disciflorum* (Tode) James) has the following morphological structures in its development cycle: spermogonia (small, inconspicuous, orange-brown, located between the epidermis and the cuticle) appear on the upper side of the leaf; aecia (hypophyllous, orange, without peridium, but with hyaline paraphyses), aeciospores are formed in chains; uredinia (hypophyllous, small, up to 2 mm in diameter) are surrounded by paraphyses, single urediniospores, on a stem; telia (hypophyllous, black, teliospores) are long, elliptical, multicellular, dark brown, on a stem [4].

Pathogens of the rose rust are monoecious, so their development cycle takes place entirely on rose plants. During the growing a host plant, the stages of pathogen development are the following: April-May – the formation of bright yellow aecia with aeciospores on the stems; July-October – the development of uredinia with orange-colored urediniospores on leaves; August-October – the formation of dark brown hibernating telia with teliospores on the lower surface of the leaves. Extremely dry climatic conditions during the growing season, distinguished in the south of Ukraine during the spring and summer months, restrain the development of rust. Therefore, the first signs of rust disease appear after abundant morning dew in the first decade of September. From the second decade of September till the third decade of October, a mass development of the disease is observed, which appears in the form of simultaneous uredo- and teliosporogenesis on the underside of the leaves, which are covered with chlorotic yellow spots. Such damage causes massive leaf fall, as well as gradual growth of new leaves. Rust leads to an extension of the growing season of rose plants, which in its turn contributes to their exhaustion, a decrease in resistance to adverse abiotic factors, especially to low temperatures [5].

Records of rust damage to rose plants on the homestead were carried out according to the following phytopathological indicators: the prevalence of the disease – 35%, the average value of the damage – 1, the degree of development of the disease – 21.25%.

In conditions of open soil, essential oil roses are recommended to be grown up to 20 years, after that the plantation should be renewed. One of the reasons is the influence of biota factors as during long-term cultivation in one place, phytopathogenic microorganisms accumulate in this area. The most common diseases of the *Rosa* L. genus are powdery mildew, black spotting and rust. In the current year, it was detected that rose plants are damaged by rust pathogens on the homestead. The disease was monitored and it was found that it had spread to 35% of the objects, its development was 21.25%, and the damage was low. One of the main technological elements in growing and caring for essential oil rose plantations is the use of pesticides, which is almost always accompanied by the accumulation of toxic substances in the environment and the disturbance of the ecosystem balance. Consequently, an

environmentally safe measure for the protection of ornamental plants, including the *Rosa L.* genus, is the use of effective products of biological origin that allow reducing the fungicidal concentration value [2].

References:

1. Рубцова О.Л. Рід *Rosa L.* в Україні: генофонд, історія, напрями досліджень, досягнення та перспективи. Київ: Фенікс, 2009. 375 с.
2. Марченко А. Б. Мікозні хвороби троянд: діагностика, етіологія, сортова стійкість, біозахист / ред. О. М. Слюсаренка. Біла Церква, 2017. 216 с.
3. Бондаренко-Борисова І. В. Захворювання рози садової гібридної (*Rosa × hybrida hort.*) у колекції Донецького ботанічного саду НАН України та методи їх контролю. *Промислова ботаніка*. 2008. № 8. С. 240-249.
4. *Phragmidium mucronatum* (Persoon) von Schlechtendal, 1824. *Plant Parasites of Europe*. URL: <https://bladminerders.nl/parasites/fungi/dikarya/basidiomycota/pucciniomycotina/pucciniomycetes/pucciniales/uredineae/phragmidiaceae/phragmidium/phragmidium-mucronatum> (date of access: 03.11.2022).
5. Wahyuno, D., Kakishima, M. & Ono, Y. Morphological analyses of urediniospores and teliospores in seven *Phragmidium* species parasitic on ornamental roses. *Mycoscience*. 2001. No. 42. P. 519-533.

СПЕЦИФІКА ТА ПРОГНОЗ УТВОРЕННЯ ВІДХОДІВ НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Герасимчук Людмила Олександрівна,
к.с.-г.н., доцент, доцент кафедри екології
Поліський національний університет

Валерко Руслана Анатоліївна,
к.с.-г.н., доцент, доцент кафедри екології
Поліський національний університет

Утворення відходів безпосередньо пов'язано з екологічною безпекою як нашої держави, так і окремих її територій, а також місцем на міжнародній арені. Щорічне зростання обсягів утворення відходів мають прямий вплив на стан навколишнього природного середовища, якість життя мешканців та стан їхнього здоров'я. В свою чергу, такі складові, як-от кількість населення, його щоденні звички (специфіка споживання, отримані доходи, рівень життя і навіть рівень освіти) та вид економічної діяльності – є тими факторами, які обумовлюють утворення відходів та їх обсяги [1-6].

Метою досліджень стала оцінка динаміки обсягів утворення відходів I-IV класів небезпеки на території Житомирської області за період 2010 – 2020 рр.

За період 2010 – 2020 рр. на території Житомирської області обсяги утворення відходів I-IV класів небезпеки мали певну динаміку. За 11-річний період спостережень обсяг утворення відходів зменшився у 1,4 рази. Максимальне значення обсягу утворення – 866743,4 т – було характерне для 2012 р., мінімальне – 397239,1 т – для 2020 р. (рис. 1).

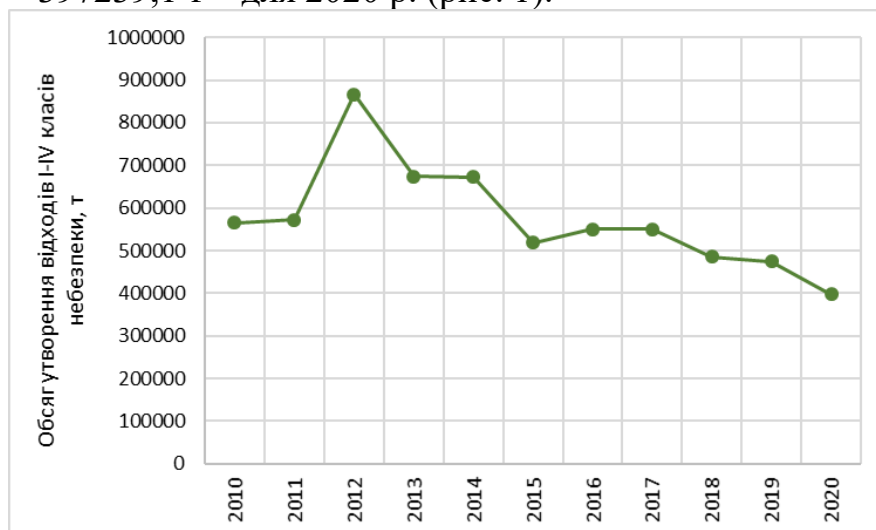


Рисунок 1. Динаміка обсягу утворення відходів I-IV класів небезпеки у Житомирській області, 2010 – 2020 рр. (побудовано авторами на основі даних [7])

Збільшення відходів відносно попереднього року у 1,1 – 1,5 разів спостерігалось лише у 2011 (з 564995,8 т у 2010 р. до 572226,8 т), 2012 (з 572226,8 т у 2011 р. до 866743,4 т) та 2016 роках (з 518307,5 т у 2015 р. до 550432,8 т). Певна тенденція до зменшення обсягу утворення відходів відносно попереднього року проявляється з 2013 до 2015 рр. і з 2017 р.: 2013 р. – на 193491,4 т, що склало 77,7% обсягу 2012 р.; 2014 р. – на 1372,7 т, що склало 99,8% обсягу 2012 р.; 2015 р. – на 153571,8 т, що склало 77,1% обсягу 2014 р.; 2017 р. – на 105,5 т, що склало 99,9% обсягу 2016 р.; 2018 р. – на 64183,5 т, що склало 88,3% обсягу 2017 р.; 2019 р. – на 11611,1 т, що склало 97,6% обсягу 2018 р.; у 2020 р. – на 77293,6 т, що склало 83,7% обсягу 2019 р.

Обсяги утворення відходів на території області за досліджуваний період різнилися між собою як за роками спостережень, так і за районами та містами.

Протягом 10-річного періоду спостережень міста привносили до загального обсягу утворення відходів по області від 23 до 37,5% (при чому відмічається тенденція до збільшення цієї частки, особливо з 2016 р.), райони – від 62,5% до 77% (фіксується зменшення з 2017 р.) (рис. 2).

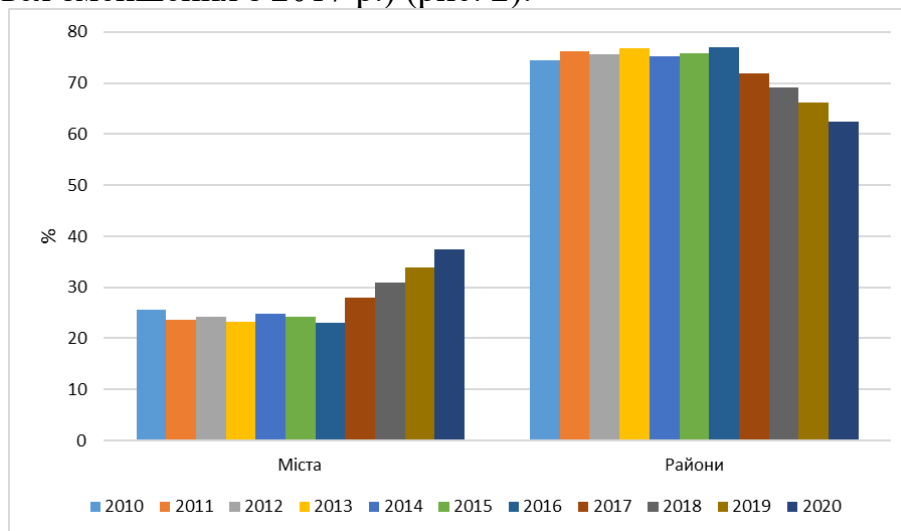


Рисунок 2. Внесок міст та районів у загальний обсяг утворення відходів по області, 2010 – 2020 рр. (побудовано авторами на основі даних [7])

Місто Житомир серед міст області у 2020 р. характеризувався найбільшим обсягом утворення відходів – 78978,2 т в середньому, на другому місці було м. Коростень – 32338,6 т, на третьому – м. Бердичів – 20714,8 т, далі – міста Малин та Новоград-Волинський – 10841,7 та 9203,4 т відповідно. У 2020 р. внесок міст до обласного рівня обсягу утворення відходів становив: Житомир – 18,7%, Коростень – 7,1%, Бердичів – 5,7%, Малин – 2,3%, Новоград-Волинський – 3,7%. Серед районів найбільший обсяг утворення відходів спостерігався у Андрушівському (67265,1 т), Хорошівському (65940,5 т), Попільнянському (54421,2 т) та Житомирському (41604,7) районах. У 2020 р. внесок районів до обласного рівня обсягу утворення відходів становив: Хорошівський – 16,1%, Житомирський – 11,5%, Радомишльський – 6,7%, Новоград-Волинський – 4,5%, Лугинський – 4,4%, Ємільчинський – 3,7%, Олевський – 2,9%, Коростишівський – 2,2%, Романівський – 2%, Баранівський та Бердичівський – 1,9%, Коростень –

7,1%, Бердичів – 5,7%, Малин – 2,3% (вклад інших районів не перевищував одиниці).

На підставі зібраних даних був зроблений прогноз обсягів утворення відходів на території нашої області до 2030 р (рис. 3).

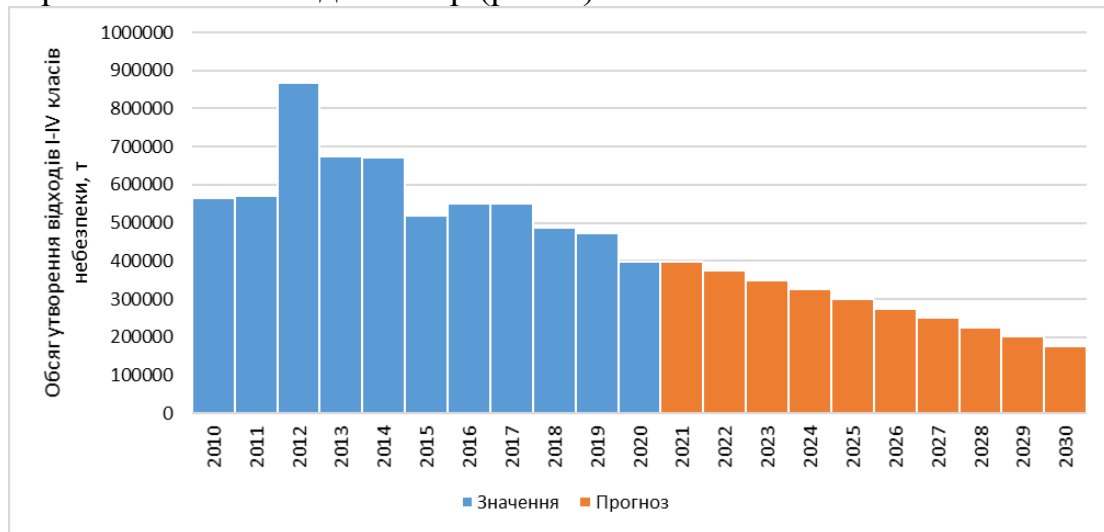


Рисунок 3. Прогноз обсягу утворення відходів I-IV класів небезпеки у Житомирській області до 2030 р. (побудовано авторами на основі даних [7])

За здійсненим прогнозом встановлено, що обсяг утворення відходів I-IV класів небезпеки зменшиться до 2030 р. у 2,2 рази відносно значень 2020 р. і становитиме 176932,23 т у 2030 р.

Запровадження політики, що націлена на заохочення мінімізації кількостей утворених відходів в результаті провадження економічної діяльності, стимулювання переробки відходів; впровадження прогнозування кількостей утворених відходів, що дозволить сформулювати дієву політику щодо поводження з ними, в першу чергу, за рахунок проектування та використання нової системи збирання відходів; підвищення рівня екологічної свідомості як мешканців, так і суб'єктів господарювання; зменшення використання природних ресурсів, їх більш ефективного використання, повторного використання продуктів, їх переробки та компостування – основні кроки до стабільного зменшення обсягів утворення відходів.

Список літератури:

1. Валерко Р. А., Герасимчук Л. О. Екологічна оцінка стану сільських населених пунктів Житомирської області. *Екологічні науки*. 2020. №6(33). С. 96–102. DOI: 10.32846/2306-9716/2020.есо.6-33.14
2. Валерко Р. А., Герасимчук Л. О. Оцінка рівня техногенного навантаження Житомирської області. *Вісник ЖНАЕУ*. 2017. №1(58), т. 1. С. 39-48. URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/8052>
3. Герасимчук Л., Валерко Р., Залужна Є. Оцінка рівня екологічної безпеки території Житомирської області за обсягами утворення відходів. *Проблеми хімії та сталого розвитку*. 2022. №1. С. 3–9. DOI: <https://doi.org/10.32782/pcsd-2022-1-1>

4. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 08.11.2017 № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-p>

5. Про управління відходами: Закон України; Перелік від 20.06.2022 № 2320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20>

6. Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2027 року. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/strategiya-rozvytku-zhytomyrskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf>

7. Головне управління статистики у Житомирській області: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua>.

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БУДІВНИЦТВІ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО ПОЛОЖЕННЯ. ТЕРМОМОДЕРНІЗАЦІЯ ЖИЛИХ І ГРОМАДСЬКИХ БУДІВЕЛЬ

Шумак Людмила Валеріївна

аспірантка кафедри економіка будівництва,
Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ

Демидова Олена Олександрівна

к.т.н., доцент кафедри організація і управління будівництвом
Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ

Філіппов Олександр Володимирович

аспірант кафедри організація і управління будівництвом
Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ

Післявоєнна відбудова України буде одним із наймасштабніших проєктів. Сьогодні Україна бореться не лише за себе, а й за глобальну безпеку. Реалізація плану відновлення стане справою всього цивілізованого світу. Нашій країні потрібно розвивати партнерство з країнами Великої сімки та ЄС у режимі трансферу технологій та доступу до фінансових ресурсів для здійснення масштабних проєктів. Воєнний стан – це завжди великий стрес для держави, перевірка всіх державних інституцій на ефективність забезпечення безпеки. У період дії воєнного стану в Україні важливим є перехід на європейську систему ціноутворення (наприклад, CESSM), розробка типових видів договорів за стандартом FIDIC та комплексний контроль на всіх етапах [1]. Для відновлення зруйнованих та будівництва з нуля нових міст будівельні компанії України, які мають багаторічний досвід створення сучасних та енергоефективних будівель, рекомендують наступне:

1. Розвивати цілісні та комплексні екосистеми на околицях міст-мільйонників, будувати мініміста, враховуючи принципи сталого розвитку території. Це дозволить створювати та розвивати агломерацію. А також не слідувати моделям «центр-спальники» або «місто-окраїни»;

2. Вже зараз враховувати, що відбудеться протягом одного, трьох, п'яти років експлуатації будівель, а не шукати дешеві та швидкі рішення щодо технологій та планування;

3. Комплексно осмислювати та проєктувати територію: а) розробляти нову редакцію генплану, здійснювати урбаністичний аналіз наявної містобудівної документації; б) акцентувати створення локальних центрів і субцентрів; в) будівлі та комплекси проєктувати переважно змішаного призначення (mixed-used).

4. З використанням індустріальних технологій швидкого будівництва відновлювати зруйноване та/або будувати нове житло: а) відповідно до європейських стандартів та будівельних норм; б) з урахуванням складової безпеки; в) на основі принципів сталого розвитку; г) з можливістю трансформації під різні потреби та за принципом ергономічності.

5. Створювати нову соціально важливу та критичну інфраструктуру: а) нові об'єкти промисловості: індустріальні парки та парки нових технологій; б) транспортно-пішохідну мережу; в) соціальну інфраструктуру для потреб охорони здоров'я, освіти, культури та спорту тощо; г) комерційну інфраструктуру: ринки, коворкінг-хаби, ТРЦ тощо; д) community-інфраструктуру [2, 3].

Термомодернізація будівель – це відносно нове поняття для українців. Завдання термомодернізації не обмежуються економією енергоспоживання. Створення комфортного середовища в будівлі (нормалізація вологості та покращення якості повітря) можливе завдяки комплексу проведених робіт, підвищує працездатність та сприяє гарному самопочуттю всіх, хто знаходиться в приміщенні. Процес термомодернізації містить у собі: 1). Обстеження наявного стану будівлі, аналіз теплотехнічних характеристик огорожувальних конструкцій. 2). Створення проекту термомодернізації. 3). Виконання теплотехнічних розрахунків. 4). Реалізація заходів щодо її здійснення, які передбачені проектом – виконання будівельно-монтажних робіт. Перелік видів робіт, встановлених проектом термомодернізації, може включати: а) утеплення конструкцій будівлі (стін, перекриттів, даху, підвалу); б) заміна віконних та балконних систем на енергозберігаючі; в) відновлення конструкцій, пошкоджених внаслідок робіт з термомодернізації; г) влаштування пароізоляції та гідроізоляції; д) налагодження, заміна теплових енергоустановок; е) удосконалення інженерних систем (з утепленням трубопроводів); ж) встановлення терморегулювальних пристроїв на опалювальних приладах. З вище сказаного можна зробити висновок: при проведенні будівельних робіт слід враховувати, що термомодернізація будівель – це цілий комплекс робіт, спрямованих на раціоналізацію теплотехнічних показників огорожувальних конструкцій, показників споживання енергетичних ресурсів інженерними системами та забезпечення енергетичної ефективності будівель на рівні, не нижче встановленого мінімальними вимогами щодо енергетичної ефективності. Такі заходи дозволяють заощаджувати енергоресурс не лише коштом мінімізації тепловтрат, а й шляхом більш ефективного використання електроенергії та тепла. Загалом результатами термомодернізації мають стати – економія водоспоживання, економія на опаленні, освітленні, кондиціонування [4].

Незадовільні теплотехнічні показники житлових і громадських будівель, що виникають внаслідок відсутності, в тому числі їх капітального ремонту, мають наслідком надмірні втрати теплової енергії в процесі експлуатації (до 50%). Фактично ефективність використання теплової енергії в будівлях України у 3-5 разів нижча, ніж у західних країнах. Так, за оцінками експертів, питоме споживання тепла і гарячої води в Україні у два рази перевищує показники

держав – членів ЄС з подібними кліматичними умовами. Середнє питоме енергоспоживання на опалення на рік в Україні складає 264 кВт-год на кв. м, тоді як в країнах ЄС - 130 кВт-год на кв. м. Теплова модернізація житлових та громадських будівель має реальний потенціал скорочення обсягу споживання та імпорту природного газу більше ніж на 9 млрд. куб. м, належне використання якого в умовах економічної кризи, безлічі зовнішніх викликів і загроз для розвитку країни може ключове, виняткове значення для досягнення енергетичної безпеки та незалежності, а розробки у даній сфері – надзвичайну актуальність, яка підтверджується внесенням завдань із підвищення енергоефективності до пріоритетних завдань розвитку науки та техніки в Україні [5,6].

Проєкт Державної цільової програми до 2030 року передбачає стимули та підтримку термомодернізації житлових та громадських будівель, але насамперед для індивідуальних будинків. Проєкт програми передбачає створення сприятливих ринкових умов (збільшення обсягів національного виробництва енергоощадних будівельних матеріалів та енергоефективного обладнання). Розвиток компетенцій та кваліфікацій спеціалістів у сфері підвищення енергоефективності будівель є важливим компонентом держпрограми. Впровадження сучасних інформаційних технологій передбачає можливість максимально підвищити ефективність і якість, як самої виробничої діяльності, так і продукції (послуг), що випускається, у сфері будівельного виробництва, зокрема в галузі термомодернізації будівель. Великі будівельні та проєктні компанії, освоюючи цифрові технології, отримують плідні результати, але при цьому стикаються з досить серйозними проблемами, пов'язаними з дорожнечою програмного забезпечення, нестачею кваліфікованих фахівців у галузі ВІМ-технологій та відсутністю державної підтримки у розвитку нових цифрових технологій. Напередодні повномасштабної війни в Україні стартувала програма термомодернізації житлового фонду. Метою було утеплення п'яти тисяч багатоквартирних будинків за рік. Верховна Рада України прийняла законопроєкт щодо запровадження комплексної термомодернізації будівель, що дозволить зменшити комунальні витрати та споживання газу. Також запроваджуються нові мінімальні вимоги до енергоефективності, які застосовуються при новому будівництві, реконструкції, капітальному ремонті. У майбутньому вони переглядатимуться не рідше ніж раз на п'ять років [7,8].

Війна зруйнувала величезну кількість будівель. У сьогоднішніх умовах з'явилася чимала потреба у відновленні будівель та будівництві укриттів з урахуванням термомодернізації. Як відбуватиметься такий процес? Як здійснюватиметься правове регулювання будівництва, капітальних, поточних ремонтів, реконструкції, реставрації? Якими будуть проєктування в умовах воєнного стану? Ці та інші питання належить вирішити Конфедерації будівельників України у тісній співпраці з Мінрегіоном, Мін реінтеграцією та іншими профільними державними інституціями щодо впровадження ініціатив для поліпшення та подальших дієвих кроків. Планування майбутнього відновлення нашої країни слід розпочати прямо зараз! Відбудуємо Україну разом!

Список литературы

1. Демидова О.А., Новак Є.В., Шатрова І.А., Тіток В.В. Маркетингове забезпечення діяльності будівельного підприємства. Наука та освіта (Science and education): Збірник. XIII Міжнародна наукова конференція 4-13 січня 2019. м. Хайдусобосло (Угорщина). Хмельницький: ХНУ, 2019. С. 27 – 31. ISBN 978-966-330-331-4 [Google Scholar (США)].
2. Беленкова О.Ю. Вплив доходів населення концентрацію регіональних ринків первинної нерухомості. Сучасні тенденції економічного розвитку регіонів: теоретичні та прикладні аспекти. Матеріали V міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. м. Одеса. ОГАБА. 2022. С. 189 – 192.
3. Терещук О. І., Сахно Є. Ю., Щербак Ю. В., Зимовець Д. В. Проведення тепловізійного моніторингу енергозбереження будівель та споруд. Технічні науки та технології. 2019. № 1 (15). С. 278 – 288.
4. Цибулько О. Інформаційний посібник Новий освітній простір (енергоефективність) станом на 1 березня 2019.
5. Демідова О.О., Шатрова І.А. Система інтегрованих маркетингових комунікацій будівельного підприємства Збірник праць XIV Міжнародної наукової конференції м. Хайдусобосло (Угорщина). Хмельницький: ФОП Ковальський В.В. 2021. С. 95 – 99.
6. Шумак Л.В., Філіппов О.В. Діяльність проектних підприємств в умовах воєнної години. Енергоефективність громадських будівель та житлового фонду – масштабна термомодернізація. Міжнародний науково-технічний форум Архітектура та будівництво: Відновлення України. Наука, технологія, практика. м. Київ. КНУБА. 17-18 листопада 2022. С. 360 – 362.
<https://www.knuba.edu.ua/conference/>.
7. ЗАКОН УКРАЇНИ Про внесення змін до деяких законів України щодо створення умов для впровадження комплексної термомодернізації будівель. Документ 2392-ІХ Ухвалення від 09.07.2022.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2392-20/#Text>
8. ДБН В.2.6-31:2006. Конструкції будівель та будівель. Теплова ізоляція будівель. [Діє від 2006-09-09]. Київ. Мінбудівництва України, 2006. С. 65.

КАРТОН - ОРАУ МАТЕРИАЛЫ РЕТІНДЕ ҚАРАСТЫРЫЛУЫ

Асылхан Шолпан Әкімханқызы

Магистрант, 2 курс
Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті (ҚазҰПУ)

Абижанова Асем Шаймерденовна

Доктор PhD, старший преподаватель
Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті (ҚазҰПУ)

Аннотация. Бұл жұмыста картонның орау материалы ретінде қолдануы қарастырылады.

Картонның құрамына бойынша картон үлгілеріне салыстырмалы сипаттама жасалды. Картонды қораптарды өндіруде кеңінен қолданудың өзіндік техникалық, экономикалық және экологиялық алғышарттары көрсетіледі. Қорап картонның өндіру технологиясы мен техникасы сипаттама. Қорап картонның полиграфиялық дизайны.

Түйін сөздер: картон, орау материалы, полиграфиялық дизайны, адгезия, когезия.

Кіріспе

Картон - бұл негізінен беттік адгезия күштерімен байланысқан өсімдік талшықтарынан тұратын парақ материалы. Орау ісіндегі техникалық прогресс қағаз және картон қаптамаларын кеңінен қолданумен байланысты. Қаптаманы өндіруге арналған картонның түрлік әртүрлілігі тұтынушылық қасиеттер кешенімен бірге бұл материалдарды орау индустриясының басына қойды және олардың рөлі үнемі өсіп келеді.

Негізгі бөлігі

Ағартылған целлюлоза картоны (хром картон)- мұндай картон әдетте тек ағартылған целлюлозадан жасалады. Жоғарғы жағы әдетте бормен жабылған, ал кейбір сорттарда олар төменгі жағын да жабады. Картонның жоғары сапалы беті және тамаша басып шығару қасиеттері бар. Оны кесу, орау, бедерлеу оңай, кесуге, бүктеуге және желімдеуге оңай, бұл одан әртүрлі қаптамаларды жасауға мүмкіндік береді. Ағартылған целлюлоза картоны тағаммен жанасатын материалдарға қойылатын қауіпсіздік талаптарын қанағаттандыратындықтан, ол иіс пен дәмге сезімтал өнімдерді — шоколадты, мұздатылған, салқындатылған және қыздырылған өнімдерді, шай кофені, сусындарды, сондай-ақ темекі,

косметикалық және дәрілік заттар сияқты тағамдық емес өнімдерді орау үшін кеңінен қолданылады.

Ағартылмаған целлюлоза картоны- мұндай картон тек ағартылмаған целлюлозадан жасалған, ол қоңыр түске ие. Бұл материал ағартылмаған сульфатты целлюлозадан жасалған картон деп те аталады. Беттің ақтығын арттыру үшін кейде картон сүйкімді болады, яғни олар картонды Борлы суспензиямен жабады, кейде жоғарғы қабатта ағартылған целлюлозаны қолданады.

Ағартылмаған целлюлозадан жасалған картон жоғары беріктік талаптары болған кезде қолданылады – тесуге және жыртылуға төзімділікке және/немесе ылғалды болған кезде жақсы беріктікке (мысалы, бөтелкелерге немесе банкаларға арналған топтық ыдыстарда немесе оны сұйықтық қаптамасын өндіруде негіз ретінде пайдаланған кезде).

Ағартылған целлюлоза мен ағаш целлюлозасынан жасалған қорап картон (хром эрзац)- хром-эрзац қорап картоны бірнеше қабаттардан тұрады: ағартылған целлюлозадан және олардың арасында орналасқан ағаш целлюлозасының қабаттарынан. Әдетте ағартылған целлюлозаның жоғарғы қабатына бор жабыны қолданылады. Артқы жағы кремді (Манила қарасорасының түсі), өйткені ағартылған целлюлозаның төменгі қабаты мөлдір және ол арқылы ортаңғы қабаттардың түсі көрінеді. Егер ортаңғы қабаттардың ағаш массасы әрлеуге ұшыраса, онда ол ағарып, артқы жағы ашық реңкке ие болады.

Ақ төменгі қабаты бар қорап картоны оның массасын көбейту немесе оған бор жабынын жағу арқылы жасалады. Ағаш целлюлозасынан тұратын ішкі қабаттар мен ағартылған целлюлозадан тұратын сыртқы қабаттардың тіркесімі қаттылығы жоғары картон алуға мүмкіндік береді.

Мұндай қапталған картонның сорттары тегіс бетімен және керемет баспа қасиеттерімен сипатталады. Бұл картон бастапқы талшықтардан жасалады және тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз етеді; сонымен қатар, ол бөгде иістер мен дәмдерге сезімтал тамақ өнімдерін орауға жарамды. Қорап картон кондитерлік өнімдерді, мұздатылған, салқындатылған және құрғақ тағамдарды, медициналық мақсаттағы бұйымдарды, темекіні, косметиканы, ойыншықтарды, үстел ойындарын және фото тауарларды орау үшін қолданылады.

Бұл картонның төменгі қабатының құрамы, әдетте сұрғылт түсті, сұрыпталған ағартылған макулатурадан алынған екінші талшықты қамтиды. Бұл картонның төменгі қабатының ақтығына әдетте композицияға ағартылған целлюлозаны енгізу, бор жабынын немесе ақ түсті полиэтилен жабынын қолдану арқылы қол жеткізіледі. Макулатуралық картонның басқа сорттары бар, соның ішінде арнайы боялған қабаттары бар[1].

Гофрленген картонның пайда болуы тек орауыш материалды ғана емес, сонымен қатар тауарды механикалық әсерден қорғауды қамтамасыз ететін материалды жасау қажеттілігімен байланысты болды.

Қатырма қорабы - бұл картонның екінші түрі (гофрленген картоннан кейін), ол картон тобына кіреді. Қатырма қорабы да қатырманың жаппай түрі болып

табылады, алайда оның барлық түрдегі картон өндірісіндегі үлесі гофрленген картоннан төмен (64%) және шамамен 18% құрайды. Сонымен қатар, құндылық тұрғысынан қорап картонының үлесі гофрленген картонмен салыстырылады.

Қорап картон тұтынушы контейнерлерін - қораптарды, бумаларды және қаптаманың басқа түрлерін жасау үшін қолданылады. Картон қораптарындағы тығыздағыштар мен торларды жасау үшін қорап картонының жеке маркаларын пайдалануға болады[2].

Осындай мақсаттар үшін қорап картонымен қатар басқа да материалдарды пайдалануға болады: 1) қаширленген микрогофрокартоннан жасалған қаптамалар, 2) ПЭТ-қораптар, 3) бір және екі қабатты полипропилен пленкалары, 4) полистирол пленкалары. Қорап картонын гофрленген картонмен ауыстыру өте сирек кездеседі, көбінесе пластикалық материалдар алмастырғыш болып табылады. Алайда, қорап картонын өндіру көлемі әр түрлі мақсаттағы барлық пластикалық қаптамалардың өндірісінен едәуір асып түседі. Мәселен, Германияда 16 млрд. астам сомаға картон қораптарын шығару кезінде. DEM жылына, пластикалық орау материалдары шамамен 11 млрд. DEM өндіріледі. Сонымен қатар, қағаз және картон қаптамаларын өндірудің жалпы көлеміндегі картон қораптарының үлесі ақшалай түрде 1970 жылғы 27% - дан 1995 жылы 43% - ға дейін өсті және үнемі өсіп келеді.

Қорап картонын қолдану онымен бірге бәсекелестердің материалдарын пайдалануды жоққа шығармайды. 1.2-де гофрленген картоннан жасалған контейнерлерде картон қораптарын пайдалану байқалады. Полипропилен пленкалары көбінесе тауарлардың кейбір топтарының (темекі, кәмпит қораптары) картон қаптамаларының қосымша қабығы ретінде қолданылады.

Картонды қораптарды өндіруде кеңінен қолданудың өзіндік техникалық, экономикалық және экологиялық алғышарттары бар:

қаптаманы жобалау кезеңінде қаптама индустриясының барлық жаңа әзірлемелері үшін міндетті факторлар тұрғысынан қорап картонының қасиеттері ескеріледі: қайта өңделген материалдарды пайдалану мүмкіндігі және қаптаманың өзін қайта пайдалану мүмкіндігі;

картон қорапты өндіру және қолдану процесінде сурет салу және қайталама пайдалану дәрежесі ерекше маңызға ие болады, өйткені бұл мәселелер әлемнің көптеген елдерінің заңнамаларында айтылған. Картон қораптарының тұрақтылығы статистикалық мәліметтермен расталады: әлемнің индустриалды дамыған елдерінде тұрмыстық қоқыстардың шамамен 16% - ы картонның үлесіне жатады, олардың шамамен 94% - ы қайта өңделеді [3].

тұтынудың максималды әсеріне қол жеткізу үшін қорап картонының негізгі сипаттамаларын кеңінен өзгерту мүмкіндігі (салмағы 1м, қалыңдығы, қаттылығы, ылғалдың сіңімділігі, тазарту - ламинаттау және кәштеу, түрлі-түсті полиграфиялық безендіру);

қорап картонының өндірісі - жоғары рентабельді. Осы саладағы кәсіпорындардың рентабельділік көрсеткіштері 20-дан 45% - ға дейін.

Қорап картонын өндіру технологиясы мен техникасы- қорап картонын жасаудың негізгі шикізаты: целлюлоза және макулатура. 1 тонна картон өндіру

үшін шамамен қажет: 0,2 тонна целлюлоза (оның ішінде 0,14 тонна қылқан жапырақты және 0,06 тонна жапырақты), 1,02 тонна макулатура (оның ішінде маркалар бойынша: 0,162 тонна МС-1, 0,146 тонна МС-2, 0,175 тонна МС-3, 0,175 тонна МС-6, 0,142 тонна МС-7, 0,19 т. МС-10, 0,03 т.МС-11). Макулатураны ішінара басқа жартылай фабрикалармен (ағартылмаған целлюлоза, ағаш целлюлозасы) ауыстыруға болады. Бұл ретте макулатураның шығыны пайдаланылатын жартылай фабрикалардың әрбір кг үшін шамамен 1,06 кг / т-ға азаяды [4].

Картон жасау үшін дөңгелек торлы картон жасау машиналары (СДМ) және жалпақ торлы СДМ қолданылады. Жазық торлы КДМ-нің тәулік бойы жұмыс істейтіндермен салыстырғанда артықшылығы: жоғары өнімділік, картонның қасиеттері мен құрылымын дәл және кең ауқымда реттеу мүмкіндігі. Кемшіліктері-жоғары Инвестициялар, жоғары операциялық шығындар және үлкен із. Парақ картонын дайындау картон парақтарын мезгіл-мезгіл немесе үздіксіз алу арқылы жүзеге асырылады. Автоматты түрде алу формат білігінің ішінен пневматикалық түрде итерілген пышақпен жүзеге асырылады.

Қорап картонын өндірудің тиімділігін арттыру үшін пайдаланылатын КДМ жаңғырту жүргізіледі. КДМ-нің торлы бөлігіндегі массаның түсуін реттеудің дәлдігін арттыру мақсатында қолданыстағы вакуумдық формалар "Супер Бристоль формаларына" ауыстырылады. Матаның қызмет ету мерзімін 10-нан 90 тәулікке дейін ұзарту үшін КДМ бірінші пресс біліктерін үлкен диаметрлі біліктерге (1100 мм) ауыстырып, импортталған екі шүберек арқылы престоу жүргізген жөн.

Сонымен қатар, модернизация 8 жұп пышақты орнатуға арналған бойлық кесу машинасына, картон парағын қосарланған түзету жүйесіне және шаңды кетіруге арналған арнайы құрылғыға әсер етуі мүмкін.

Қорап картонын өндіру әдетте оны басып шығарумен біріктіріледі. Бойлық кесу машинасынан кейін парақтардағы немесе орамдардағы картон полиграфиялық өндіріске түседі. Тұтынушылардың талаптарына байланысты қорап картонына белгілі бір баспа дизайны қолданылады және арнайы тазартқыш жабын қолданылуы мүмкін. [5].

Қорап картонының полиграфиялық дизайны- қорап картонының полиграфиялық дизайны кескінді қолданудың жалпы қабылданған типографиялық әдістерімен де, арнайы қаптамамен де жасалуы мүмкін. Суретті қолданудың жалпы қабылданған типографиялық әдістерінің ішінде қорап картонын басып шығару үшін офсеттік, терең, флексографиялық және экрандық басып шығару қолданылады. Қаптаманы басып шығару үшін штрих-кодты басып шығару және тампопринтинг арнайы жасалған.

Штрих-код баспа дизайнының элементі ретінде өнімнің сапасын және оның бастапқыда берілген үлгіге сәйкестігін бақылауға, деректерді жылдам және дәл жинауға және өндірісті, сұрыптауды және сатуды, есептеуді, қойма қорларын бақылауға мүмкіндік береді.

Штрих-код стандарттарының тауарлық және технологиялық түрлері бар. EAN халықаралық қауымдастығы әзірлеген тауарлық штрих-кодтар тауар

өндірушілерін анықтауға арналған. Технологиялық штрих-кодтар олардың қозғалысы туралы ақпаратты автоматтандырылған жинау және тұтынушылардың кейіннен қолдануы үшін қораптарға қолданылады. Технологиялық штрих-кодтар EAN тауар кодтарымен бірге немесе өнім туралы қосымша ақпарат беру үшін бөлек қолданылады. Штрих-кодтау стандарттарын aim штрих-кодтау жабдықтарын өндірушілердің халықаралық қауымдастығы әзірлейді. Кодтық сөздің штрих таңбасы, әдетте, төрт бөліктен тұрады: сөздің басталуын білдіретін және оқу бағытын анықтайтын "бастау" элементтерінің тіркесімі; ақпараттық элементтер сериясы, яғни деректер ұсынылатын элементтер; оқудың дұрыстығын автоматты түрде тексеруді және кодталған деректердің шифрын ашудың сенімділігін қамтамасыз ететін бір немесе бірнеше бақылау белгілерінің элементтерінің тіркесімдері; кодталған деректердің шифрын ашудың сенімділігі; сөздің соңын білдіретін Ffffc "соңы" элементтері[6].

Қорытынды

Қорап картон нарығының сыйымдылығы-бұл баға деңгейінде мүмкін болатын қорап картонын сату көлемі, бір жағынан төлемге қабілетті сұраныстың мөлшерімен, екінші жағынан ұсыныстың көлемімен анықталады. Қорап картонына және қораптарға сұраныс мөлшері нарық сыйымдылығының белгілі бір үлесін ғана құрайды. Қалған бөлігі қорап картондары мен қораптар нарығының болашағын сипаттайды. Қорап пен қорап нарығының сұранысы мен көлемін анықтау нақты сұраныс пен нарықтағы сұранысты перспективалық бағалаудан тұрады.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі:

1. Гудкова Т.И., Загаринская Л.А. Полиграфические материалы. – Москва: Книга, 1982. – 217 с.
2. Картон // Большая российская энциклопедия. Том 13. – М., 2009. – 248 с.
3. Aspler, J. S. (1993). Interactions of ink and water with the paper surface in printing. *Nord. Pulp Paper Res. J.*, vol. 8 no. 1, pp 68-74, 112.
4. Azimi, Y., Kortschot, M. T. & Farnood, R. Surface roughening by wetting of coated papers at meso- and microscale. *Appita J.*, vol. 64 no. 5, pp 428-432.
5. Ибраева Ж. Е., Тягунов А. Г., Вураско А. В. Полиграфические материалы: Учеб, пособие. – Алматы: КазННТУ имени К. И. Сатпаева, 2015. – 429 с.
6. Шахкельдян Б.Н., Загаринская Л.А. Полиграфические материалы – Москва: Книга, 1988. – 327 с.

DETERMINATION OF LEUKOCYTES AND ERYTHROCYTES IN BLOOD SAMPLES

Gulchin Karimova

Student researcher
Baku State University

Analysis of blood samples in various living organisms, including leukocytes and erythrocytes various scientific-research works have been carried out. Controlled and stressed living organisms are studied comparatively. Along with getting to know them, human blood We have searched for studies on it. The Nikolayev method was used in the experiments conducted by us. Because of this 2 test tubes - agglutination and serological test tubes were taken for each sample. Agglutination test with 4 ml of 1% NaCl or Hameya's reagent poured into a serological test tube 0.4 ml of 3% acetic acid was poured into the bottle. Then 0.02 ml of the sample we received was added to both test bottles and these test bottles were shaken. Serological test the blood in the solution in the test tube is diluted 200 times, and the blood in the agglutination test tube is diluted 20 times diluted.

Use of Goryayev camera and automatic device called "Cymex" in experiments has been done. Then the results were compared. Goryayev's chamber consists of thick transparent glass. The glass has a transverse groove, which makes it 32 side plates, 1 middle plate. The middle plate is 0.1 mm below the sides and again it is divided into 2 parts by a furrow. On these parts there is a grid divided into squares. Goryaev the net is divided into transverse and longitudinal sections. It consists of $15 \times 15 = 225$ large squares. 25 adults the squares consist of 16 small squares divided lengthwise and widthwise. 5 in 100 large squares a parallel line passes and they are grouped, the diameter of each small square is $1/20$ mm-r since the area of 1 small square will be $1/400$ mm² and the volume will be $1/4000$ ml. One of the cameras erythrocytes were recorded in one mesh and leukocytes in the other mesh. Goryayev's daughter studied with the microscope eyepiece 10x and objective 8x. At this time, the conductor is lowered. Before filling the chamber with blood, the chamber is washed and dried. Finished with a polished finish the kip is covered with glass so that a Newton's ring is obtained on the sides. The presence of rings stabilizes the camera keeps the chamber is filled with blood taken by the Nikolaev method.

Note: Before filling, the mixture is shaken several times in a test bottle and with a glass rod (with a Pasteur pinet) the liquid was transferred to the chamber. Liquid cover between the glass and the grid placed in the pore. Liquid evenly and properly without forming air bubbles should be distributed. After 1-2 minutes, the shaped elements settled to the bottom of the chamber. It was then counted with the microscope's low magnification 10x or 15x eyepieces.

To calculate the number of erythrocytes in 1l, we use the following formula:

$$X = (a \times 4000 \times \frac{b}{v}) \times 106$$

1) x-1 shows the shape elements in blood

2) erythrocytes counted in a-5 large squares or leukocytes counted in 100 large squares

quantity

3) b-blood dilution, 200x for erythrocytes, 20x for leukocytes

4) v-the amount of small squares, 80 sq. for erythrocytes, 1600 sq. for leukocytes.

5) 106

- 1 l mkl

6) Since the volume of a small square of 4000 l is $1/4000 \mu\text{l}$, multiply it by 4000

In our experience, the total number of erythrocytes was equal to 430. Using this 11 the amount of erythrocytes in the blood was determined:

$X = (430 \times 4000 \times \frac{200}{80}) \times 106 = 430 \times 10000 \times 106 = 4,3 \times 10^{12}$ l. Eritrosit Leukocyte

count: $X = (120 \times 4000 \times \frac{20}{1600}) \times 106 = 120 \times 50 \times 106 = 6000 \times 106 = 6,0 \times 10^9$

Leukocytes are counted in 100 large squares. These squares are in groups of 4-4.

As a result 120 leukocytes were recorded in 100 large squares, and at this time the number of leukocytes in 1l. Also, using the number of erythrocytes, the average capacity of hemoglobin in one erythrocyte

is defined. For this, the amount of hemoglobin in 1l of blood to the amount of erythrocyte ratio is determined and written in picograms (PQ) (1q 1012pq). This is

how the calculation goes was (when hemoglobin is 150 g/l): $\frac{150 \times 10^{12}}{4,3 \times 10^9} = \frac{150}{4,3} = 34,8$

A color rendering was then assigned to the same sample. Because of this (Hb g/l $\times 3$)/1st digit of erythrocyte formula was used. As a result, $150 \times \frac{3}{4} \times 30 = 3.75$ was obtained.

The experiment is then brought to life without any calculations in the Cymex automatic device has been held. When we compare the results, taking the same numbers, using the Goryaev method the accuracy of the result we obtained was assured.

References:

1. Nasibova A.N. Formation of magnetic properties in biological systems under stress factors // Journal of Radiation Researches. V.7, I.1, p.5-10. 2020.

2. Nasibova A.N., Khalilov R.I., Bayramov M.A., Bayramova M.F., Kazimli L.T., Qasimov R.C. Study of some biophysical and biochemical parameters in stress – exposed laboratory rats (Wistar albino). // Journal of Radiation Researches. V.8, I.2, P. 42-51. 2021.

3. Nasibova Aygun. The use of EPR signals of snails as bioindicative parameters in the study of environmental pollution. // Advances in Biology & Earth Sciences. Vol.4, No. 3, 2019, pp. 196-205.

4. Aygun Nasibova, Rovshan Khalilov, Huseyn Abiyev, Taras Kavetsky, Boris Trubitsin, Jumali Keskin, Elham Ahmadian, Aziz Eftekhari. Study of Endogenous Paramagnetic Centers in Biological Systems from Different Areas. // Concepts in Magnetic Resonance Part B, Magnetic Resonance Engineering. Volume 2021. P.5. 2021.

THE INFLUENCE OF EXAMINATION STRESS ON AGE DYNAMICS OF VEGETATIVE INDICATORS OF 19- YEAR-OLD SANGUINIC TYPE

Rustamova Tukezban Vagif

Docent

Ganja State University, Ganja, Azerbaijan

Majidli Afsana Vusal

Student

Ganja State University, Ganja, Azerbaijan

Guliyeva Lala Avaz

Student

Ganja State University, Ganja, Azerbaijan

Abstract

Temperament is understood as a set of properties characterizing dynamic characteristics, behavior and mental processes of a person. For the first time it was reported in the sources of the Ancient world. It was Hippocrates who mentioned its 4 types: sanguine, phlegmatic, choleric and melancholic (1.2.3.4). Temperament is congenital or early manifested as individual differences in emotional and behavioral responses. These differences are manifested in the intensity and persistence of individual reactions in response to external and internal stimuli, in their limits, as well as in self-regulation processes that model these reactions. The manifestation of individual characteristics occurs at a certain time and place in the process of aging and socialization. Thus, the examination process applied to students in the educational system can cause serious damage to health, depending on the type of higher education activity, physiological age, adaptability, and psychophysiological changes depending on the degree of severity of the examination process(5).

Material and methodology.

In order to study arterial blood pressure during all tests, on a normal day, before and after the exam, systolic arterial pressure (SAP), diastolic arterial pressure (DAP), number of heart beats in 1 minute (NHB) was measured automatically by the N.S. Korotkov method. Turkey) recorded through Microlife BP 3BTO-2.

Vegetative tone was determined based on the results of these obtained indicators. That is, the vegetative tone was calculated based on the Vegetative Kerdo index (VKI). Vegetative tone was calculated using the following formula. $VKI = (1 - D / P) \times 100$; Here D is an indicator of diastolic arterial pressure, P is the number of heart beats per minute.

Discussion of results.

In the study, we conducted a study on 19-year-old students of the third year with the aim of studying the effect of the emotional stress of the exam process on the

hemodynamic indicators of sanguine temperament students. We interpret the answer to these results in a table.

As can be seen from Table 1, the level of systolic arterial pressure before the exam is reduced by 11% compared to the usual day due to the effect of the emotional stress of the exam process. A slightly weaker decrease is observed after the examination process. At the same time, the level of diastolic arterial pressure before the exam decreases by 11.0% compared to the usual day. However, after the exam, the level of diastolic arterial pressure does not change compared to the usual day and remains at the previous level (Table. 1).

Table 1. Comparison of heart rate and blood pressure dynamics in 19-year-old sanguine students due to the emotional stress of the exam process (M±m)

Stage	19 years old (sanguine 6	M ± n	Min	Max	P _{AD}	P _{EB}
An ordinary day	SAP mm, co. mer	120,0±3,0	115	134		
	DAP mm, co. mer	80,2±4,2	70	96		
	NHB in 1 minute	91,5±2,1	88	101		
Before the exam	SATmm, co. mer	114,3±7,7	96	140	0,116	
	DATmm, co. mer	73,7±5,1	57	86	0,249	
	NHB in 1 minute	89,7±6,4	75	113	0,246	
After the exam	SATmm, co. mer	114,7±4,1	102	130	0,207	0,500
	DAPmm, co. mer	83,2±4,4	62	90	0,893	0,249
	NHB in 1 minute	105,5±5,8	85	125	0,249	0,138

Note: Statistical reliability of the difference between indicators:

1.PAD – with indicators of a typical day in the corresponding group (according to the paired-Wilcoxon test)

2.PEB– with pre-test indicators in the appropriate group (according to the pair-Wilcoxon criterion)

The number of heartbeats per minute increases by 6.6% and 9.2%, respectively, 30 minutes before the examination process and 30 minutes after the examination process compared to a normal day. However, the number of heartbeats in 1 minute in these students practically does not change 30 minutes after the exam process compared to 30 minutes before the exam process (Table. 1).

A few months before the exam, VKI = 2.5 calculated based on the hemodynamic indicators obtained as a result of examinations conducted on regular school days. Based on these vegetative indicators, which we obtained 30 minutes before the examination process, the calculated VKI= 19.9. After the exam, VKI = 10.

This result shows that sympathetic tone prevails in 19-year-old third-year students with sanguine temperament type after the exam, as in other groups. it shows that the

tone of the sympathetic nervous system has an advantage over the indicators of the nervous system.

References:

1. Мишнева Светлана Данисовна Темперамент и выбор амплуа в баскетболе // Ученые записки университета Лесгафта. 2021, №1, с.248-253;
2. Кузнецов А.С., Закиров Д.Р., Крикуха Ю.Ю. Индивидуализация подготовки борцов Греко - римского стиля разными типами темперамента // Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. 2013. №2 (27), с.68-80;
3. Минченкова Н. В., Овечкина И. В. Темперамент и воля у хоккеистов // МНИЖ. 2014. №1-4 (20), с.31-32;
4. Азарных Т.Д., Соболев Д.В., Азарных Н.А. Женщины: гендер и темперамент // Известия Самарского научного центра РАН. 2014. №2-4, с.873-879].
5. Rustamova TV. Situational Excitement Indicators of the Examination Process Influence to the Nervous System in 17 and 20-Year-Old Students in I and IV Courses Depending on Their Types of Temperament. Bull. Sci. Pract.; 2020. 6 (8): 55-64. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/57/07>

ОСОБЛИВОСТІ УТРИМАННЯ ПРІСНОВОДНИХ КРЕВЕТОК В АКВАРІУМІ

Вискушенко Дмитро Андрійович

кандидат біологічних наук,
доцент кафедри зоології, біологічного моніторингу та охорони природи

Максименко Юлія Вікторівна

кандидат біологічних наук,
доцент кафедри зоології, біологічного моніторингу та охорони природи

Андрійчук Тамара В'ячеславівна

кандидат біологічних наук,
доцент кафедри екології та географії

Молчанова Марія Валеріївна

студент
Житомирський державний університет імені Івана Франка

На сьогоднішній день пропонується все більше видів різнобарвних десятиногих раків для утримання в умовах акваріуму. Прісноводні креветки стають все більш популярні як серед початківців, так і серед досвідчених акваріумістів. До таких видів відноситься прісноводна креветка *Neocaridina heteropoda*, яка є доволі привабливим та цікавим акваріумним ракоподібним. Рід *Neocaridina* включає прісноводні види креветок, що мешкають в Китаї, Японії, Кореї, В'єтнамі та Тайвані. Зокрема, *Neocaridina heteropoda* популярна серед прісноводних акваріумів через своє яскраве забарвлення, яке включає різні відтінки червоного (червона вишня), жовтого (жовта креветка) і синього (неокарідіна синя). Незважаючи на потенційну економічну важливість цього виду декоративних креветок, є мало достовірної інформації щодо репродуктивних і ростових характеристик цього виду; вплив температури на ці параметри залишається не дослідженим. Тому будь-який новий для нашого регіону вид з одного боку викликає зацікавленість акваріумістів, а з іншого потребує глибокого дослідження фізіологічних та біохімічних його особливостей. Саме знання життєвого циклу та умов утримання прісноводних креветок дасть змогу доцільно використовувати цей вид в акваріумістиці.

Дикі креветки неокарідіни, як вже згадувалось, родом з Південно-Східної Азії. *Neocaridina heteropoda* живе в невеликих гірських струмках або озерах як з кам'янистим дном, так і густою рослинністю. Природний колір креветки – сірий. Однак всі кольорові модифікації, які можна зустріти в продажі, були виведені в неволі селекціонерами.

Самки неокаридин можуть досягати до двох з половиною сантиметрів у довжину, тоді як самці трохи менші і, як правило, розмір їх тіла коливається навколо дох сантиметрів. Середня тривалість життя становить 1,5 року.

Креветки всеїдні і харчуються листям молодих насаджень, водоростями, личинками комах або ракоподібних, сухими кормами і навіть вареними овочами [1].

Neocaridina heteropoda мають «оболонку», яка називається екзоскелет. Роль «жорсткого каркасу» виконує кутикула, що складається з хітину, яка не розтягується під час росту креветок. Тому відбувається процес линьки або екдизія. Тобто екзоскелет креветки регулярно змінюється. Це явище контролюється гормонами.

Зазначених вище гідробіонтів найкраще містити в густо засадженому живими акваріумними рослинами акваріумі, з великою кількістю укриттів і мохів. Також відмінно підійдуть акваріуми з корчами, корінням. Рослини і природні декорації забезпечують креветок укриттям, а на їх поверхнях розвиваються бактерії, водорості та інші мікроскопічні організми - кращий природний корм для акваріумних креветок, що становить більшу частину їх раціону.

Креветки не збиваються в зграйки, як риби, проте утримувати їх краще групами - так вони будуть відчувати себе більш комфортно.

Гравій на дні акваріуму необхідний (або, принаймні, дуже бажаний), так як він імітує природне дно. Важливо з обережністю ставитися до гірських порід, які знаходяться в суміші каміння, оскільки вони також можуть містити забруднення, шкідливі для майбутнього населення акваріума. Також необхідно переконатись, що гірська порода не містить вапняку (тест на оцет: виділення бульбашок повітря).

Температуру води креветки переносять в діапазоні від 18°C до 28°C. Креветки роду *Neocaridina* витримують і більш низькі і високі температури, але протягом короткого періоду часу. Оптимальна температура води, якої ми притримувались під час проведення експерименту становила 21-26°C.

Прослідковувалась тенденція, що при більш високій температурі зростання креветок і розмноження прискорюється, проте і тривалість життя скорочується через прискорення метаболізму. При утриманні в більш теплій воді може знадобитися аерація води через нестачу кисню.

Потрібно підтримувати сталу температуру води в акваріумі, оскільки процеси життєдіяльності креветок найбільш оптимальні при температурі від 24 до 26°C, що вище, ніж температура, встановлена в наших будинках. Якщо температура низька, креветки їдять менше, втрачають колір і більше не розмножуються.

Прісноводні креветки потребують води високої якості. Навіть невеликий слід аміаку стане фатальним, також ці тварини не переносять нітриту. Найкраще місце утримання креветок - акваріум зі сталим повним азотним циклом. Надлишок в воді міді також призведе до смертельного результату. Сліди міді можуть бути присутніми в будь-якому акваріумі: потрапляти з добривами для

рослин, продуктами харчування, водою та іншими джерелами. Креветки потребують мідь в мікроскопічних дозах - вона потрібна для транспортування кисню в крові, так як людині необхідно залізо.

Неокарідіни краще себе почувають в середній жорсткій воді з рН 6,5-8,0. Якщо вода занадто м'яка, то необхідно додатково вносити в воду кальцій, який необхідний для формування нового панцира після линьки.

Література

1. Barbier, Cécile. Crevettes d'eau douce en aquariophilie: exemple de maintenance de la neocaridina heteropoda pour les débutants . Thèse d'exercice, Médecine vétérinaire, Toulouse 3, 2010, 100 p.

LEGAL, ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC TOOLS OF CORPORATE CONFLICT MANAGEMENT

Abliayev Emin

Master's student
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Yastrubetskyi Vladyslav

Bachelor's student
National University of "Kyiv-Mohyla Academy", Ukraine

Introduction. In the dynamic conditions of the development of social and economic relations, issues related to the creation and management of the activities of business entities and the protection of their rights are of great importance. Violation of the owners' interests, in particular as a result of financial conflicts in the activities of business units, affects financial security, significantly reducing its level.

The works of both Ukrainian and foreign scientists are devoted to the analysis of the problems of conflicts. In particular, the "general theory of conflict" (K. Boulding), the theory of "positively functional conflict" (L. Coser), the theory of the "conflict model of society" (R. Dahrendorf), the theory of "international conflict as a special kind of social of conflict" (K. Deutsch, C. Mitchell, E.B. Brody, R. Putnam, M. Herrmann), the theory of "principled negotiations" (J. Burton, R. Dahl, R. Fisher) became widespread in the theory of conflictology. At the same time, many aspects of this multifaceted problem still require clarification and in-depth research. In particular, the development of theoretical and practical principles of corporate conflict regulation is relevant today.

The results. Corporate conflicts are largely due to the nature of the shareholding form of ownership, which involves the presence of groups with opposing interests that require balancing. After all, joint-stock companies are economic organizations with the most complex system of interests (the company itself, its founders, various categories of shareholders, officials of management bodies, etc). Accordingly, the goal of the owners of the enterprise is the growth of income from the distribution of the company's profits in the long-term period. Another group of interested persons includes the management of various levels of the corporation, who have the goals of receiving high wages for their own work, therefore, are focused on the fulfillment of short-term tasks of the firm. During the life cycle of the enterprise, a significant number of management decisions are made and financial and economic operations are carried out, the views of which can be significantly different among different groups of stakeholders of the joint-stock company. It leads to the resolution of such conflicts can be significantly delayed in time, accompanied by different approaches to the application of methods of their resolution and ultimately have significant negative consequences for the financial security of the business entity.

The sector of corporate conflicts is quite wide and dynamic, which necessitates constant attention both at the state level and at the level of participants in corporate

relations to the dynamics of the development of such relations and the development of mechanisms for managing them.

Conflict management as a manager's sphere of activity has the following stages: conflict perception and initial assessment of the situation; conflict research and determination of its causes; search for ways to resolve the conflict; implementation of organizational measures aimed at overcoming the conflict. Conflict in the organization is almost always noticeable, as it has certain external manifestations: a high level of tension in the team; decrease in working capacity; deterioration of production and financial indicators; complication of relations with suppliers and buyers, etc. [1].

Legal methods for preventing conflicts of interest in a joint-stock company (including corporate conflicts) are diverse, in particular, it is worth emphasizing following:

- intra-corporate mechanisms: consideration of such conflicts at the general meeting of shareholders, the supervisory board, the executive body, and if such a conflict concerns the financial and economic activity of the company, then with the participation of the audit commission/auditor and/or auditor (auditing firm) in the manner prescribed by law and/or the charter of the joint-stock company;

- resolution of the conflict by competent state bodies within the limits of their powers (applies if the corporate conflict affects public interests, the protection of which requires prompt intervention by the state in order to prevent or reduce the negative consequences of such conflicts);

- judicial procedures provided for by the current legislation, which are applied in case of ineffectiveness or impossibility of using the above-mentioned procedures at the initiative of at least one of the participants in the conflict (and in case of violation of the interests of the state - authorized bodies, the prosecutor), provided that such a dispute can be the subject of judicial proceedings.

Among the organizational and economic directions of resolving corporate conflicts, a value-based approach to management deserves attention, which enables the strengthening of interaction at all levels of management, contributes to the formation of a shareholder culture in the enterprise and helps to create an effective system of motivation for investors and company managers (see fig. 1). This makes it possible to combine the current interests of managers at different levels and achieve the strategic goals of the business entity's investors. Combining the interests of investors and company managers helps to focus their attention on achieving the strategic goal of increasing the market value of the corporation.

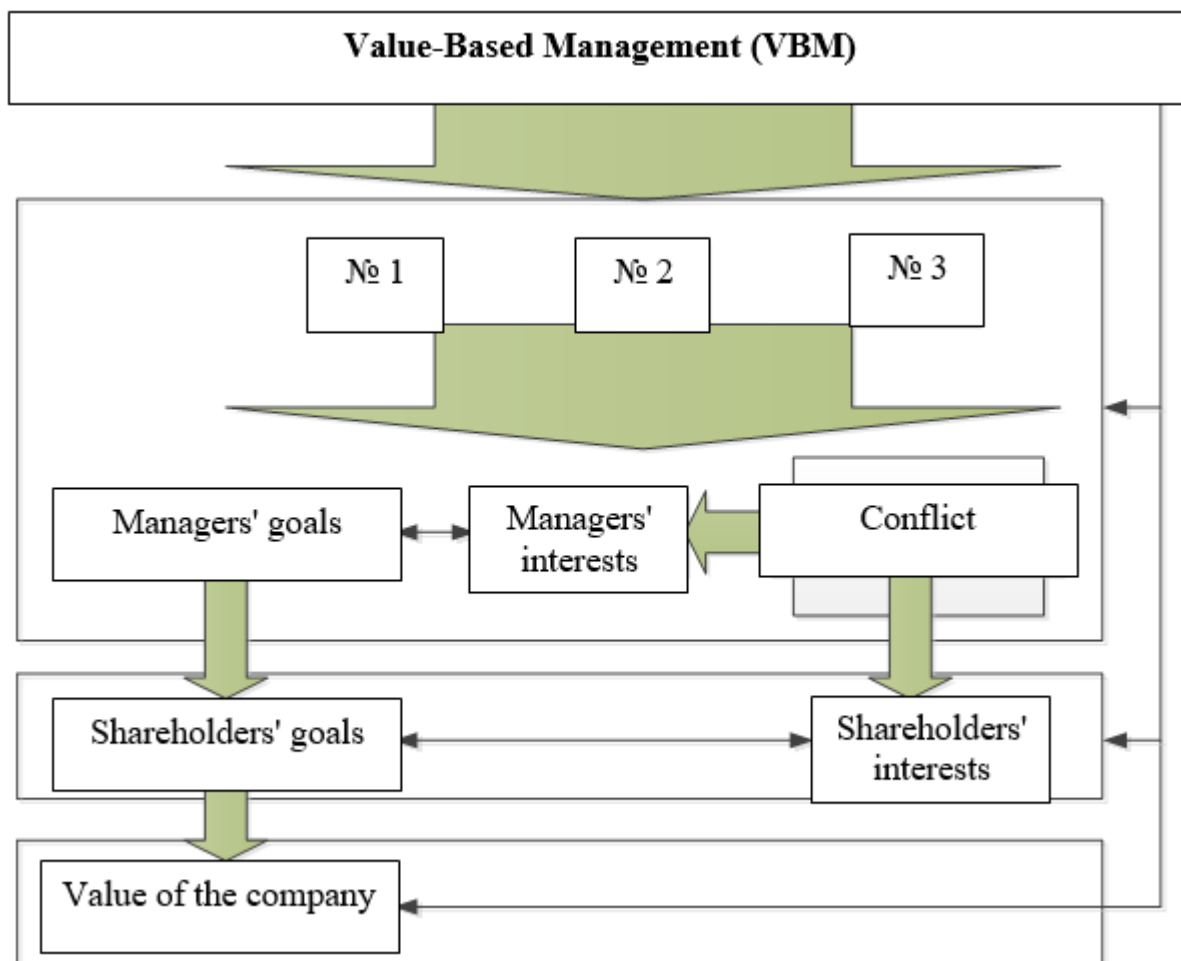


Fig. 1. The role of the VBM concept in resolving the company's financial disputes [2, p. 113]

At the same time, domestic business entities currently do not fully use the advantages of this concept and do not pay enough attention to its implementation in practical activities due to the low level of development of the financial market, failure to fulfill the role of financial instruments in attracting financial resources by enterprises, frequent cases of concentration of company management in the same hands, lack of a comprehensive understanding of the concept of VBM and its arsenal of tools and methods.

In order to increase the level of financial security of business entities, it is necessary to make long-term management decisions taking into account the possibility of financial conflicts, the probability of which has increased significantly in the conditions of crisis phenomena in the economy, complicated by the military aggression of the Russian Federation. For this, it is advisable to outline a set of measures in a certain sequence, which must be implemented in the future in the event of a threat of conflict situations at the enterprise. It is necessary to build a complex system of parameters for all centers of responsibility of the business entity, participating in activities that create prerequisites for the growth of the market value of capital. This system will signal the performance of each employee during the specified period. For its construction, it is

necessary to determine the limits and normative levels of the parameters and to use a scoring evaluation in order to create a correlation between the performance of the assigned tasks by the company and the amount of financial incentives for employees.

The main aspect at the first stage is the selection of the key indicator (model) of VBM. EVA (Economic Value Added), CVA (Cash Flow Value) and DCF (Discounted Cash Flow) models are often used. The economic value added (EVA) model is based on the use of the profit indicator of the enterprise after covering all capital costs in a certain period. When choosing such a model, financial monitoring services monitor the profit of the entire enterprise and the types of products, divisions, and strategic projects. Accordingly, a positive change of this indicator shows an increase in value by the enterprise, a negative one indicates a loss [3].

The use of scoring to analyze the effectiveness of the functioning of individual responsibility centers is based on the determination of normative levels of coefficients, which, given the size of financial results, company capitalization and other parameters, will correspond to the forecast values of the indicators contained in the formed company development strategy. In addition, for these indicators, it is necessary to define a neutral sector (grey zone), which will characterize the fluctuation of the employee's premium, except for his basic salary for the planned period. The developed system of complex analysis parameters is contained in the VBM concept and should take into account the future dynamics of the specified indicators. In the table 1 the value of points based on the scoring method according to indicators of value-based management of the company is presented.

Table 1

The value of the points according to the scoring method of evaluating the VBM indicators by the company [2, p. 114]

The value of the VBM indicator	Worse than the lower limit of the "gray area."	Worse than the normatively recommended value, but higher than the lower limit of the "gray area"	Correspond to the normatively recommended value	Above the normative mark
Points	0	+5	+7,5	+10

The presence of a neutral sector in the set of parameters (absolute and relative) makes it possible to signal the deterioration or improvement of the quality of enterprise management based on the value theory, which will help to timely diagnose management problems and, using the VBM toolkit, to solve them. The neutral sector of the parameter values makes it possible to adjust the management concept, which will correspond to the optimal levels of the indicators according to the specified characteristics. From the table 1. it can be seen that the limits of the neutral parameter sector usually include limits from 5 to 10 percent of the optimal size of the indicators, although there are reservations regarding the following indicators: return on capital investments, profitability of investment resources, internal rate of return on capital investments. Such caveats apply to the algorithm for determining these indicators.

The next stage involves the evaluation of parameters in points according to their

dynamics and achieved values: below the neutral sector; below the optimal parameter values, but above the neutral sector; are equal to normative marks; are higher than the defined normative values of key parameters.

In the process of conducting a scoring evaluation, it is necessary to take into account the trends of changing parameters, according to which it is advisable to start calculating the reserve number of points. In case of positive trends of the indicator, one point is additionally added to its actual number of points. In the opposite situation, one point must be deducted. When the parameter reaches the maximum possible value, the number of points for it remains at the previous level.

The conducted analysis of the set of indicators of value-oriented management of the company makes it possible to evaluate the level of VBM efficiency and make appropriate decisions within the framework of the corporate management system regarding employee motivation. It is expedient to analyze the effectiveness of VBM by the company according to the following formula [2, p. 114]:

$$\sum \text{VBM} = \sum (\text{VBM}_i \pm T_i), \quad (1);$$

where $\sum \text{VBM}$ – the total number of points based on the evaluation of value-oriented company management indicators;

VBM_i – the number of points of the i -indicator VBM;

T – points for taking into account the tendency of the i -indicator to change.

In the case of a total of 30 points according to indicators of value-based management, the unsatisfactory quality of VBM should be determined, which implies the need for urgent changes in management approaches. If, according to the integral indicator, the sum of points is in the range from 30 to 60 points, the quality of management needs to be adjusted with clarification of the trends of changes in VBM indicators in dynamics. The range of values of the integral indicator from 60 to 90 points corresponds to highly professional value-based management of the company and emphasizes the need for additional material motivational remuneration of managers for high quality work.

It is advisable to implement the VBM concept at all levels of enterprise management – from strategic to operational. At the strategic level, decisions should contribute to increasing the value of the enterprise (based on the use of investment project evaluation methods). At the operational level, attention should be focused on those processes that create and reduce the value of the company [4].

The practical application of Value-Based Management methods will allow to improve corporate governance at the enterprise, which will have a positive impact on increasing the level of protection of the interests and rights of minority shareholders and, in general, will allow to harmonize the interests of all interested participants in corporate relations. This will help reduce the likelihood of new financial conflicts between investors and company managers.

Conclusions. Complex application of legal, organizational and economic tools for resolving corporate conflicts will contribute to the growth of financial results of

corporations, will ensure an appropriate level of business reputation, for which all employees, without exception, work to increase the value of the enterprise.

References:

1. Toporkova I. V. Conflict management in a crisis situation in order to increase the financial security of the enterprise. / I. V. Toporkova, O. I. Tkachenko // *Economy and society*. 2017. No. 10. –pp. 377–383.

2. Iorgachova M. I., Kovalyova O. M., Kotsirubenko G. M. Value-based management in the system of corporate management of the company // *Economy and state*. 2020. No. 5. pp. 111–115.

3. Kushnir N.B. Financial monitoring of the enterprise based on the value-based approach to management / N.B. Kushnir, D.S. Tsaruk // *State and regions*. – 2019. No. 4. pp. 110 –114.

4. Zakharkina L. S., Saltykova G. V., Novikov V. M. Theoretical and methodological foundations of a value-based approach to business management. *Business Inform*. 2021. No. 7. pp. 169–177.

TRADE REPRESENTATIVE IN COMMERCIAL DIPLOMACY

Bokhan Alina

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of World Economy,
State University of Trade and Economics

International economic relations are actively developing in the geopolitical space and are transforming the sphere of politics, diplomacy, economy, trade, and investments. The nature of business contacts changes the forms of competition and cooperation and creates new opportunities for the formation of development potential. Globalization has affected the mechanisms of interaction between countries in various spheres of activity and resource provision. Therefore, the dynamics of economization and greening of diplomacy as an important tool of international policy in order to respond to globalization trends are intensifying.

The range of new functions of diplomacy is expanding in order to represent, defend and protect the interests of countries in the international arena. The effectiveness of cooperation includes the efforts of commercial diplomacy, which is able to respond to economic dissonances and resolve trade disputes. Considering these trends, subjects of foreign economic activity and international business intensify cooperation with the network of diplomatic missions abroad and other institutions of commercial diplomacy.

Commercial diplomacy is a specific field of diplomatic activity, which involves the use by the state of diplomatic channels, tools to promote trade and investment in order to expand the business opportunities of national companies, reduce or eliminate barriers in the trade and economic sphere, increase competitiveness and development of the national economy [1].

Trade representative offices are important participants in market processes that contribute to countries entering foreign markets, attracting foreign investments, and improving positions in international rankings. Organizational and infrastructural potentials in this area are characterized by diversity and depend on political, economic, social, demographic and environmental factors of the dislocation of trade representatives, international law and obligations, international treaties and customs.

The status of trade representative offices can be considered as certain relations: when the state (private company, commercial organization) carries out the processes of organization, coordination and stimulation of export operations on behalf of exporters); when the trade representation is effective in view of the implementation of initiatives, resources and management decisions of business representatives. But modern trends identify the dynamics of competition, political and economic tension and activate diplomacy for the development of the export model of the economy.

For example, in the «A Guide to Commercial Diplomacy» (International Trade Centre (2019), range of duties of a trade representative.

Export promotion: contributions to national export plans; trade missions; business-related programmes for government ministers and other vips; contributions to major public procurement tenders; commercial intelligence and new opportunities for exporters; tailored market research, business visit programmes, participation in trade fairs and exhibitions for exporters; buyer visits to the home country; seminars and business meetings for exporters or inward investors; identification of potential local partners for exporters; introducing exporters to key local people, including regulators; trade enquiries from home country.

Investment promotion: organizing events to promote the home country to investors; seeking out potential investors; helping national inward investment agency prepare pitches; organizing visits to home country by potential investors.

Tourism promotion: participating in travel shows and expositions; advertising and planning promotional campaigns for tourism; tourism trade missions; researching country branding and perceptions trade policy and embassy representation; identifying and reporting on trade barriers confronting home country exporters; supporting information flows between government and business on potential trade agreements; liaising with trade policy lead at the embassy and engaging with host government on trade policy; developing close relationships with various trade-related ministries and organizations; preparing economic reports on the host country; providing economic and commercial advice to the ambassador, identifying opportunities for him/ her to help; providing commercial insight to home-based government agencies on technology, education and tourism; organizing events for other government agencies, which commercial or industry angle; representing the country at national days or celebrations public relations; media relations, including social media; programmes for business journalists to visit home country; representation at meetings, participating in activities of trade representatives of other countries; board member of a bilateral chamber of commerce; activities with local representatives of home-based companies office management; property, staff, resources and information systems [2].

Globalization processes are changing the direction of development of international economic relations, foreign trade policy and mechanisms of commercial diplomacy. The main factors influencing these processes are: liberalization of international trade, new strategies for economic development, changes in trade regimes, intensification of financial crises, environmental threats and pandemics.

References:

1. Bezverkha, I.A. (2018), Typification of commercial diplomacy. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. Ser. «International Economic Relations and World Economy», 18, pp. 35-40 [in Ukrainian].
2. A Guide to Commercial Diplomacy (2019). International Trade Centre. URL: <https://intracen.org/publications>.

RECYCLING - REAL POSSIBILITY OF TRANSITION TO THE CIRCULAR ECONOMY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Ganea Victoria,
Professor, Doctor habil.,
Moldova State University

Out of the many problems the planet faces, waste is one of the biggest sources of pollution and a major environmental problem. Waste can impact the environment in so many ways - from the way it is produced to the way it is collected and processed, all these steps have an impact on the environment and the quality of life. Most of the time, due to a lack of infrastructure and proper management, landfills, both domestic and industrial, have a negative impact on the environment. These landfills alter the surrounding landscape and air quality, pollute surface waters and change the fertility and quality of the surrounding soil.

Inadequate waste management contributes to climate change and air pollution and directly affects many ecosystems and species. Landfills, which are considered to be the method of last resort in the waste hierarchy, release methane, a potent greenhouse gas that is linked to the climate change. This gas is formed by micro-organisms in landfills from biodegradable waste such as food, paper and garden waste. Depending on how they are constructed, landfills could also contaminate the soil and water. Once collected, the waste is transported and treated. The transportation process releases carbon dioxide - the most prevalent greenhouse gas - and air pollutants into the atmosphere.

Waste also has an indirect impact on the environment. Anything that is not recycled or recovered from waste represents a loss of raw materials and other inputs used in the chain, i.e. in the production, transport and consumption stages of the product. The environmental impacts in the life-cycle chain are significantly higher than those occurring only at the waste management stage. Directly or indirectly, waste affects our health and well-being in many ways: methane gas contributes to the climate change, air pollutants are released into the atmosphere, drinking water sources are contaminated, crops grow on contaminated land, and fish ingest toxic chemicals and end up on our plates. Recycling can contribute even more to reduce the greenhouse gas and other emissions. When recycled materials replace new materials, the need to extract or produce new ones decreases.

According to the official EEA classification, waste can be divided into the following categories [1]:

- Municipal waste - this constitutes about 7-10% of the total waste generated in the EU and because it is composed of mixed waste and is located near cities/towns it is also among the most difficult to manage.

- Hazardous waste - these are materials and substances which, due to their composition, have a high degree of pollution and can adversely affect fauna, flora and humans.

- Sewage sludge - this type of waste is generated by the treatment of solutions and sewage. It is also classified as hazardous waste.

- Packaging waste - this includes all packaging (disposable, plastic, glass, aluminium, etc.) generated by both households and industries.

- Waste from electricity generation.

- E-waste (electronic waste) - all appliances that use electricity (plug in for use) sooner or later become electrical and electronic equipment waste.

These, in turn, can be divided into several categories depending on the origin of the waste, the degree of decomposition, form, and whether it is hazardous.

For the Republic of Moldova, where attention has been paid to waste management relatively recently, it is advisable to rely on the experience of foreign, especially European countries in solving these problems. In this context, our country has acceded to numerous international directives and legal acts, which indicates the awareness of the need to take rational decisions to prevent further environmental pollution by waste from production and to reduce production costs associated with waste management. As the EU Waste Framework Directive [2] makes clear, it is preferable to prevent waste generation or minimize it at source. Obviously, the introduction of such a method cannot be achieved in every country immediately. This process can be quite lengthy and requires high costs associated with improving the technology.

In order to base the optimal waste management approaches on a given country and its appropriate stage of development, it is advisable to use the concept of stages. Based on the analysis of the formation of the waste management system in our country, three stages can be distinguished. The first is related to the establishment of control over the process of collection and disposal of waste from the largest sources of its formation, the second stage is related to the organization of waste processing, as well as the efficiency of its collection and disposal, and the third stage is related to the prevention of the formation and minimization of the waste stream.

If in the case of the Republic of Moldova, the first two stages have been achieved to an acceptable level, then, the third stage of waste management, which strives for the prevention of waste formation and the minimization of the flow, has not yet been developed in practice on a large scale. This is evidenced by the continuous increase in the volume of the waste from production, corresponding to the rate of growth of the industry. However, the logic of the development of the waste management mechanism is such that the task of minimizing their formation should still be a priority at some stage.

Based on the literature review [3, p. 105-127; 4, p. 1967-1983; 5, p. 321-336], we find that waste is the residue of materials obtained through a technological or household process, which no longer has a use in the production of a product. Waste management, refers to the process of collecting, transporting, treating and storing the waste [6, p. 1-14; 7].

Almost every person, household and institution generates waste. The waste is very varied: from household and biodegradable waste to industrial and hazardous waste, marine waste, medical waste, rubble, construction materials, liquid waste, the well-known plastic, metal and paper waste, which is the most recycled waste in Moldova today.

Currently, our country is increasingly affected by pollution, including waste that is still not properly managed due to the lack of clear rules that have to be respected. The situation is catastrophic especially in the rural areas of Moldova, where waste management is practically non-existent. In the country's capital alone, around 600 tons of mixed waste are collected every day, 50% of which goes to the waste sorting plant. The other 50% of the waste is transported to the landfills in the capital's suburbs. At the same time, the Association for the Management of Green Spaces collects about 30 tons of waste per week in the bins installed in the green areas of Chisinau [8].

Last year, three million cubic meters of waste were collected in the country. Two million of this was thrown away by the population, the rest by businesses. More than a third of the waste - 1.2 million cubic meters - belong to Chisinau. This includes toxic waste - batteries, technical equipment, medical substances and thermometers. But no one knows the exact volume of toxic waste in Moldova [8]. Moreover, waste management costs money. Creating an infrastructure for collection, sorting and recycling is expensive, but once it is in place, recycling can generate income and create jobs.

In this context, we believe that some of the waste could be incinerated or recycled. Energy from waste can be used to produce heat or electricity, which could replace energy produced using coal or other fuels. Recovering waste for energy production could thus help reduce greenhouse gas emissions.

Another solution for the national economy may also be the idea of using waste as a resource and thus making use of existing resources, which could help to avoid some of the impact created along the value chain. In this context, unused waste is also a potential loss, and it is appropriate to ensure a high-quality recycling process, together with the elimination of landfills, limiting energy recovery to non-recyclable materials and stopping illegal waste shipments.

Improvements in municipal waste management will lead to significantly lower greenhouse gas emissions, mainly attributable to lower methane emissions from landfills and emissions avoided through recycling. Avoiding landfilling could lead to a further decrease in greenhouse gas emissions, which would be a significant contribution to the country's environmental mitigation efforts.

Recycling is fundamental in promoting a circular economy which is the new paradigm of sustainability, capable of reducing environmental impacts and helping to create new job opportunities. This must be seen as a collective responsibility of each and every one of us in order to ensure a sustainable future. It is the responsibility of the economic agents who are considering collection and sorting to provide us with the means to do so, but each individual must have the initiative. Over time, recycling brings many benefits, both to the environment and to us.

Recycling waste requires a joint effort from all parties involved: consumers, producers, policy makers, local authorities, waste treatment facilities, etc. Consumers willing to sort their own household waste can only recycle if the infrastructure is in place to collect the waste they sort. The reverse is also true; administrative units can only recycle a higher proportion if households sort their own waste. Ultimately, waste can only be a real resource depending on how we manage it.

References:

1. <https://www.eea.europa.eu/>
2. https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/waste-framework-directive_en
3. Hornik J., Cherian J., Madansky M., Narayana C. Determinants of recycling behavior: a synthesis of research results. In: *The Journal of Socio-Economics*, Issue 24(1), 1995.
4. Brekke K., Kverndokk S., Nyborg K. An Economic Model of Moral Motivation, forthcoming. In: *Journal of Public Economics*, Vol. 87, Issue 9-10, 2003.
5. Juarez-Hernandez S. Energy, environmental, resource recovery, and economic dimensions of municipal solid waste management paths in Mexico City. *Waste Manag.* Vol. 136, 2021.
6. Moh Y. Solid waste management transformation and future challenges of source separation and recycling practice in Malaysia. In: *Resour. Conserv. Recycl.* Vol. 116, 2017.
7. Никуличев Ю.В. Управление отходами. Опыт Европейского союза. М., 2017. 55 p. ISBN 978-5-248-00857-5.
8. Materialele Simpozionului științifico-practic Internațional „Conservarea biodiversității urbane – premiza dezvoltării durabile”, 10-11 noiembrie 2022, Chișinău, Republica Moldova.

FUNCTIONING OF THE STATE SECURITIES MARKET IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND ITS DEVELOPMENT AT THE PRESENT STAGE

Grosul Natalia

doctoral student,
Moldavian state university

Annotation. The article analyzes the system and features of the management of the internal public debt of the Republic of Moldova. This system of relations has a significant impact on monetary circulation, the investment climate, the development of international relations of states, the impact on the economy, as well as the impact on the economic security of the country. The results of the analysis can be useful in carrying out an effective debt policy in the formation of the budget, the ability to ensure its stability in the short and long term.

Keywords. Public debt, debt policy, management of domestic public debt.

In fact, no state can do without borrowing monetary resources from the domestic financial market, therefore, domestic loans act as a tool to accelerate the receipt of insufficient budget revenues to the budget and conduct an effective monetary policy. "The internal debt of the state is a set of credit and financial relations arising as a result of the transfer of capital from the domestic private sector to the state budget on the basis of their loans"[1, p.23], according to V.Ya Vavilov.

Many countries, including highly developed ones, have external public debt. This is due to the fact that the weakness of the domestic government securities market makes the state dependent on external sources to cover the deficit to solve acute socio-economic problems. According to Alekhine, "Many developed countries use foreign loans to replenish their foreign exchange reserves"[2.p.35]. "There is no difference between internal debt and external debt, both reduce the wealth of the nation"[3,4], the classics argued. There is a clear and fundamental difference between them, according to the "new economists".

In fact, according to the author, it is possible to choose between internal and external debt when there is an alternative - a liquid and well-functioning domestic securities market. From the point of view of the real economy, it does not matter whether the deficit is covered by internal or external loans, the deficit does not affect long-term investments and the balance of current settlements with foreign countries. On the other hand, the deficit has a strong negative impact on the real economy, especially on investments and current accounts.

The internal debt is expressed in national currency, and the external debt is expressed in foreign currency, respectively, the interest on the external debt and the repayment amount are paid in foreign currency. If fluctuations in the exchange rate of the national currency can be ignored, then the final choice between internal and external loans should take into account the instability of foreign currency. When

transferring the repayment amount and interest due from one currency to another, there is a risk of overstating the cost of servicing the entire debt and, accordingly, the tax burden. This risk, called currency risk, is another argument in favor of domestic lending.

The government securities market in the Republic of Moldova has been operating since 1995. The Ministry of Finance, which is an issuer of government securities, in collaboration with the fiscal agent of the state, the National Bank of Moldova, approved measures to create conditions for the functioning of the modern financial market:

- organization of the primary market of government securities based on the principles of general accessibility and tolerant competition of participants;
- organization of placement of government securities, with the help of primary intermediaries, for the development of the secondary market of government securities;
- guarantee of the security of the right of ownership of state securities in the accounting system of the accounts of the National Bank of Moldova.

Types of government securities issued by the Ministry of Finance on the domestic market[5]:

Treasury bills are short-term government securities issued at a discount and redeemed at maturity at face value, with a maturity of 91, 182 and 364 days, that is, up to one year.

Government bonds are long-term government securities, from 1 year to 7 years, issued with a floating or fixed interest rate. Interest (coupons) on government bonds are paid periodically. Government bonds can be sold at a discount at their nominal price or at a premium, and redeemed at face value upon maturity.

In accordance with the schedule developed and approved by the Ministry of Finance, auctions for the sale of state securities are held, the characteristics of the types of state securities, the method of placement, the payment of the corresponding interest and their repayment are published in advance. Weekly, for Treasury bills and monthly, for government bonds, information on the results of trading on the placement of government securities is published. Through the primary dealer, any legal entity or individual, resident or non-resident may purchase government securities.

You can purchase state securities from one of the following primary dealers: BC "Victoriabank" S.A., BC "Moldindconbank" S.A., BC "Moldova - Agroindbank" S.A., "FinComBank" S.A., BC"EXIMBANK" S.A., "Mobiasbanca" - OTP Group S.A., Banca Comercială Română Chișinău S.A., BC"Energbank" S.A., BC "EuroCreditBank" S.A.[5]. The activities of primary dealers are carried out taking into account their efficiency and quality of activity in the primary and secondary securities market of the state, in accordance with the requirements provided for by the "Regulations on the Placement, Trading and redemption of government securities in the form of an account", approved on July 19, 2018 by Resolution of the Executive Committee of the National Bank of Moldova No. 170 and Order of the Minister of Finance No. 129.

Investing in government securities implies lending to the state for certain amounts of money to support the development of the country's economy, financing government programs of various institutions and organizations, creating new jobs, investment

activities, etc., and at maturity the state pays you the invested amount with interest. The results of the volume of auctions for the sale of government securities in 2021 are presented in Table 1.

Table 1. Results of auctions for the sale of volumes of government securities in 2021, (thousand lei)

Type of GCB	Declared volume of MF	Submitted volume of applications at face value	Realized volume at nominal price	Realized volume at the contract price
Treasury obligations	44 380.000,00	27 308.273,2	24 301.525,2	23 416.172,11
Government bonds with a floating interest rate	375 000	150 097,00	150 097,00	150 097,00
Government bonds with a fixed interest rate	1 720 000,00	814 221,90	811 221,90	811 221,90
Total	46 475 000,00	28 272 592,10	25 262 844,10	24 377 491,01

Source: compiled by the author on the basis of data from the Ministry of Finance of the Republic of Moldova[5].

The structure of domestic public debt is characterized by government securities issued on the primary market. During 2021, the Ministry of Finance put government securities worth 46,475.0 million lei on the primary market for sale at 53 auctions. The demand for GS amounted to 28,272.6 million lei, yielding to the supply by 18,212.4 million lei or 0.6 times.

For comparison, during 2020, the Ministry of Finance put government securities worth 17,140.0 million lei on the primary market for sale at 51 auctions. The demand for GS amounted to 22,792.1 million lei, exceeding the supply by 5,652.1 million lei or approximately 1.3 times. And in 2019, government securities worth 11,225.5 million lei were sold at 49 auctions on the primary market. The demand for GS amounted to 12,456.4 million lei, exceeding the supply by 1230.9 million lei or almost 1.1 times.

As a result, GS were sold at a purchase price of 25,262.8 million lei, which is about 1.4 times more than the volume of traded GS in the same period of 2020. At the same time, state securities expired in the reporting period in the amount of 21,045.7 million lei were repaid. During this period, 7 types of GS were released on the primary market [5]. In 2020, state securities were sold in the amount of 18,064.1 million lei at face value, which is 8,355.5 million lei more than the volume of state securities trading in 2019. At the same time, government securities expired in the reporting period in the amount of 12,073.9 million lei, of which 75.8 million lei were repaid. lei were issued to create a liquidity reserve.

In 2019, state securities were sold at a purchase price of 9,327.1 million lei, which is 452.3 million lei less than the volume of traded state securities in the same period of 2018. At the same time, state securities expired in that reporting period in the amount

of 8,987.5 million lei were repaid, of which 345.5 million lei of state securities were also issued to create a liquidity reserve.

During the period under review, 7 types of GS were released on the primary market [5]:

- treasury obligations with a maturity of 91 days;
- treasury bills with a maturity of 182 days;
- treasury obligations with a maturity of 364 days;
- government bonds with a maturity of 2 years;
- government bonds with a maturity of 3 years;
- government bonds with a maturity of 5 years.
- government bonds with a maturity of 7 years, shown in Figure 1.

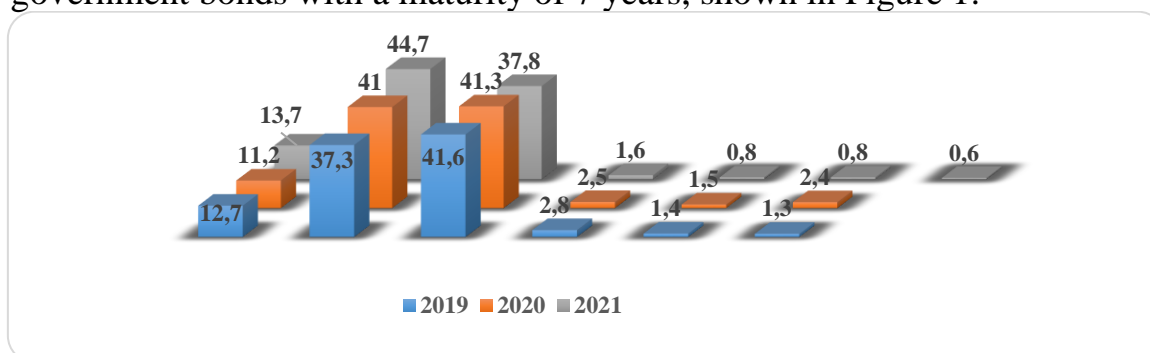


Fig. 1. Structure of GS in the primary market, 2019-2021, (%)

Source: compiled by the author on the basis of data from the Ministry of Finance of the Republic of Moldova[5].

As can be seen from Figure 1, the main share of GS traded on the primary market are Treasury bills with a maturity of 182 days (44.7%), followed by Treasury bills with a maturity of 364 days (37.8%) and bills with a maturity of 91 days (13.7%). In turn, in 2020, Treasury bills with a maturity of 364 days (41.3%) accounted for the main share of government securities traded on the primary market, followed by Treasury bills with a maturity of 182 days (41.0%) and with a maturity of 91 days (11.2%).

In 2021, the market volume of government bonds for a period of 2 years (with fixed and floating interest rates) and government bonds with a fixed interest rate for a period of 3, 5 and 7 years amounted to 398.0 million lei (1.6% of total sales), 210.6 million lei (0.8%), 197.6 million lei (0.8%) and 155.1 (0.6%). Compared to the same period in 2020, the volume of government bonds traded for 2, 3 and 5 years decreased by 57.4 million lei, 56.7 million lei and 234.0 million lei. At the same time, the volume of government bonds for a period of 7 years, issued for the first time in the current 2021, is growing, amounting to 155.1 million lei.

The volume of state securities acquired by non-bank investors increased by 28.0 million lei compared to the same period last year, amounting to 1,863.7 million lei, and their share in the total trading volume was 7.4%. Nevertheless, commercial banks continue to be the main investors in the state securities, with a share of 92.6% of the total volume acquired. During this period, 9 primary dealers worked in the primary GS market. Of the total amount of the state securities provided, 90.3% (22,814.2 million lei) were purchased by primary dealers on their own behalf and at their own expense [5]. Among the most active banks - three primary dealers who have purchased GS on

the primary market since the beginning of 2021 are: B.S. CB "Victoriabank" JSC, CB "Moldindconbank" S. A. and CB "Moldova - Agroindbank" S. A., which

The volume of government securities issued in the primary market in circulation at the end of 2021 amounted to 18,778.1 million lei. Treasury bills with a maturity of 364 days (50.8%) make up the main share in circulating GS, followed by Treasury bills with a maturity of 182 days (29.2%) and government bonds with a maturity of 2 years (20.0%). Compared with the period of the end of 2020, government bonds in circulation with maturities of 2, 3 and 5 years decreased by 0.4 percentage points, 2.9 percentage points and 0.2 percentage points, respectively, Treasury bills with maturities of 91 and 364 days decreased by 2.4 percentage points. and, respectively, by 0.3 percentage points, while 182 remained at the same level, 29.2%.

So, in the context of the orientation of the economy to accelerate economic growth, the main goal of debt policy is to replace external debt with domestic government loans. The predominance of foreign currency debt is an important risk factor that makes debt management largely dependent on monetary policy and the balance of payments.

Thus, the activities of public authorities for the management of internal public debt are designed to implement strategic and operational measures in the field of public loan management aimed at achieving economic development goals. Its main priorities are the formation of a concept, the formation of tactics and strategies for managing public debt, as well as the development of specific directions of the authorities for their implementation and facilitating its alignment with monetary and tax policy, improving the domestic debt market, checking the likely consequences of questionable debt structures on the budget and tracking potential contingent liabilities.

List of sources used

1. Yu.Ya. Vavilov State debt: textbook 2nd ed. Moscow: Perspektiva, 2014. p.124
2. Alekhin A.B. State debt, 2017
3. Bastable, Charles. Public finances. London: Macmillan and Company, Limited, 1917. Third edition
4. Smith, Adam. A Study of the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1776, Book Five,
5. <http://mf.gov.md>

TAX POTENCIAL OF THE REGION: DISCUSSION APPROACHES TO THE DEFINITION AND WAYS OF IMPROVEMENT

Mazur Elena
doctoral student,
Moldovan State University

Annotation. The essence of the tax potential is revealed, the importance of its calculation at the level of the state and economic entities is determined.

Keywords: tax, tax potential, budget.

In scientific and educational literature, more and more attention is paid to such an economic term as "tax potential". In order to give an accurate definition of the economic term "tax potential", it is necessary to consider and identify the resulting problems of improving the system of tax potential formation. These problems can be grouped into three groups:

Group I. Consideration of the theoretical foundations of tax potential.

As an economic category, "tax potential" is considered in various research papers, in publications of an applied nature and regulatory and methodological documents. With the help of modern domestic and foreign science and practice, they have led to a variety of versatile definitions and methods for quantifying tax potential.

For a more precise definition of the economic category "tax potential", researchers use two aspects, firstly, this definition is based on the theoretical provisions of the category "tax" and in determining its place in the system of scientific categories, and secondly, it is formed using the ratio of tax potential with similar and interdependent categories: economic and financial potentials.

Considering the concept of "tax" as a scientific category, it can be concluded that the concept of "tax" plays a key concept in the phrase "tax potential". In turn, the term "potential" is characterized as "a degree of power in any respect, a set of means, capabilities necessary for something ..." and thus finds distribution to define such phenomena as economic, financial and other potentials.

From a scientific point of view, the economic term "tax" is defined as a complex category. In other words, according to well-known tax scientists, this category is considered simultaneously as an economic, financial and legal category. But it should be emphasized that "tax is an economic category that is characterized as profit, price, income, etc."

It should be noted that many scientists attribute the tax to the financial category, since taxes are part of the system of financial relations and are used by the state to mobilize part of the value of the total social product and national income.

Being a functional derivative of the economic potential, the tax potential determines the budgetary capabilities of the state. With all this, the foundation of the tax potential is considered to be reproductive economic and financial processes (determine the theoretical meaning and forms of practical use).

As you know, each economic term has its own characteristics. Let's consider the main characteristics of the economic term – tax potential:

- economic potential is the main factor of tax potential;
- the process of realizing the economic potential of the region, the transition to the formation of tax potential;
- the system of tax potential determines the resources of reproduction of property, economic potential as a whole, and therefore determines the measure of the tax potential of subsequent periods.

The concept of tax potential was spread due to its application in the regulation of inter-budgetary relations. In this regard, the processes of development of tax administration in the country indicate the need to conduct research on the tax potential of the region or each economic entity separately. In modern conditions, the study of such a phenomenon as tax potential is reasonable both in the public interest and in the interests of economic entities.

For indirect assessment of the tax potential, various criteria and indicators are used, which are used to assess the tax risks of economic entities. Tax risks with a certain degree of conditionality can be defined as the difference between the tax potential of an organization and the taxes actually paid.

Until now, the term "tax potential" remains one of the less defining, especially when it comes to the micro- and macro-level of the state.

Thus, with the help of institutions and instruments, the state needs to adjust the tax potential, while ensuring the completeness and timeliness of the payment of tax exemptions concentrated in the sphere of public finance, immediately creating economic and legal conditions for the fulfillment of the constitutional obligation of taxpayers to pay legally established taxes.

The stage of planning tax revenues from business entities can be considered as an assessment of the tax potential of an economic entity. However, the transition to such a planning stage is satisfied by developing appropriate methodological support (criteria for compliance of the tax potential of each entity with the indicators of tax reporting submitted to the tax authorities).

Group II. The expediency of deepening in the research of tax potential (characteristic features; factors influencing the formation and development).

It is necessary to indicate the following advantageous features of the tax potential:

1) the use of the tax potential of organizations in tax regulation makes it possible to adjust the proportions of expanded reproduction, optimize the level of tax burden on the economy, assess the degree of effectiveness of existing and planned to 2) the development and implementation of reasonable methods of assessment of tax potential by tax authorities and taxpayers will improve tax administration, tax legislation and, thus, positively affect the behavior of taxpayers (compliance with their tax obligations).

It is generally assumed that the tax burden is an integral indicator of the state of the country's tax system and individual segments of the economy. Thus, the subject of analytical research and regulation may be the ratio of the tax potential of an economic entity to the tax burden.

Everyone knows the efforts of the American economist A. Laffer in the field of taxation. Relatively recently, tax specialists have come to the conclusion that the concept of A. Laffer's fiscal curve is methodologically and theoretically incomplete, since it does not take into account the reaction of the manufacturer to an increase in the tax burden (as the main link of the tax system).

The ratio of tax revenues to the taxpayer's tax potential can be defined as the degree of compromise and efficiency between fiscal and regulatory functions while preserving the interests of the taxpayer and the state. Assessment of the tax potential of the region as a whole is necessary to develop sound approaches to solving scientific and practical obstacles.

In support of the concept of the fiscal "potential of the region", more common approaches are used: resource, tax and inter-budgetary.

When using the resource approach, the factors of increasing the tax potential of the region are:

- expanding the use of the region's resource base;
- creation of legal barriers;
- creating conditions for capital development;
- creation of effective administration;
- expansion of tax powers;
- reduction of tax risks of the state at the territorial level;
- rational use of strategic geographical location;
- support of agricultural production, small and medium-sized businesses, development of high technologies;
- development and implementation of measures for greening the tax system.

Change some control measures so that the tax burden is shifted from socially beneficial economic activities to environmentally harmful ones.

With a fiscal approach to the factors contributing to the increase in the potential of regions, it is possible to distinguish:

- improve tax administration;
- encouraging greater openness and accessibility of activities and complete information for taxpayers;
- develop the capacity of local authorities to create a favorable fiscal climate in the region.

Finally, when using the inter-budgetary approach, the factor influencing the increase in the fiscal potential of the regions is the development of measures to ensure public control over the expenditure of funds sent to the regions in the form of subsidies to equalize the budget, in particular, by establishing transparent criteria for selecting regions to provide them with financial assistance.

In the theory of taxation, the problem is considered to be the optimization of taxation in terms of the types of taxes applied to them, the corresponding assessment of the tax potential of the state and territories. Initially, there are different types of taxes, and therefore their classification is of interest: depending on the taxpayer, depending on the channels of receipt, depending on the frequency of their collection and depending on the nature of use.

Thus, it can be concluded that the tax potential should characterize all tax revenues that are collected on the territory of a given state. There is an opinion that the tax potential is one of the important assessments of the activities of economic entities in the country.

Considering the above, the tax potential of a certain state is an indicator that characterizes the possible level of collection of all tax revenues within the framework of the taxation system operating in this territory of the state. It should be noted that under the current system of state taxation, all business entities have practically no choice not only with regard to the types of taxes, but also their calculation.

Thus, fiscal potential should be understood as the maximum possible amount of tax revenues that can be concentrated on the territory of the region for a certain period within the framework of current legislation with the rational use of financial, natural, production and production capacities. demographic trends in the region, as well as taking into account the current fiscal policy.

Meanwhile, the factors affecting the level and development of the tax potential of an organization (business entity) can be systematized into external and internal factors, national and international, political, economic, financial and banking, administrative, social, information technology.

External factors as such are indirect factors, since they reflect the essence of the mechanism of state economic regulation at the state level (national factors) and global changes in the world economy (international factors).

But internal factors are formed as a result of the overall management of the organization, on the one hand, and as an established mechanism for the implementation of its tax management, on the other. Internal factors can be divided into two groups:

- 1) factors that are predetermined by the structure of the organization;
- 2) factors that are determined by the types of activities and the specifics of the products produced, which are objects of taxation.

Based on the above, it can be concluded that the tax potential (its definition and regulation) should be considered as a tool for tax planning and forecasting.

Group III. Disclosure of problems of formation of tax potential and determination of directions of its development.

When analyzing the regions of the state in the formation of tax potential , the following problems can be identified:

1. regional economic imbalances;
2. a significant share of the "shadow economy";
3. a small share of revenues from the application of special tax regimes applied by small businesses.

The following ways of improvement can serve as solutions to the above problems:

1. the need to ensure compensation for lost income and control over the application of reduced tax rates on basic taxes levied on the territory of the state. This will ensure the growth of new industrial enterprises and thereby help to increase the tax potential of the region and the state as a whole;

2. the need to take into account the dual role of small business in the formation of the tax potential of the region. On the one hand, the bulk of small business entities are

payers of special tax regimes (90% of whose revenues go to the formation of the consolidated budget), which indicates the expediency of stimulating small business. But on the other hand, there is a need to maintain a certain balance between small businesses and organizations that apply the general taxation regime, giving the largest share of tax revenues to the consolidated budget.

In order to maintain a balance between small businesses and organizations applying the general taxation regime, it is proposed to reduce the number of small businesses switching to a simplified taxation system by changing the legislative acts of the state:

- introduce restrictions for the application of special tax regimes on the amount of income that a taxpayer receives;
- change the permissible average number of employees of the organization.

Through the implementation of the above-mentioned changes in legislative acts, it will reduce the unemployment rate by creating new jobs, will increase the profitability of the region's activities, and eventually increase the tax potential of the region.

Since the size of the fiscal potential depends on the capabilities of economic entities that influence the growth of tax potential (stimulate its increase or, conversely, hinder its implementation), it becomes very important to identify the factors influencing the increase in the tax potential of the region. It should be emphasized that most regions are characterized by a set of specific factors affecting the growth of fiscal potential.

Nevertheless, in order to determine the fiscal potential of the territory, it is necessary to take into account the socio-economic and natural objects and resources available on the territory, trends in the economic development of the district, the level of development of the labor market, the structure of taxpayers, the current fiscal policy, the system of inter-budgetary relations. In addition, the tax revenues of the region should correspond to the real possibilities of taxpayers.

When looking for ways to increase tax revenues to the budget, first of all, you should look for ways to increase the tax potential. The key factors for increasing the tax potential may be the development of regional infrastructure, which will positively affect the level of socio-economic development and at the same time increase the total aggregate tax potential of the territory.

Summing up, it can be concluded that the tax potential depends on the studied potential opportunities for economic development of the region, which include: accumulated intellectual capital, natural resources used, the level of social security, reasonable regional tax policy, skillful use of tax preferences, etc.

List of used literature:

1. Grigoriev A.S. "Some theoretical problems of defining the term "tax potential", 2014, p. 82 [Electronic resource]. – Access mode: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-teoreticheskie-problemy-opredeleniya-termina-nalogovyy-potentsial>.

2. Maslova I.N., Ulezko O.V. "Problems of assessment and application of the tax potential of the region", 2015, p. 36 [Electronic resource]. – Access mode: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-otsenki-i-primeneniya-nalogovogo-potentsiala-regiona>.

ECONOMIC POTENTIAL OF UKRAINE IN WARTIME CONDITIONS: MACROECONOMIC SITUATION

Puzyrova Polina

Ph.D. in Economics, Associate Professor
Kyiv National University of Technologies and Design

Khaliliaeva Olena

graduate student
State Research Institute of Informatization and Modeling of Economy

Today, the Ukrainian economy faced an unprecedented shock in its entire history. The full-scale military invasion of the Russian Federation dealt a powerful blow to all links of the national economy. The production of the main types of products has decreased, in particular those that form the basis of Ukraine's export potential. In addition, the ports are blocked, and therefore the lion's share of foreign trade. The transport and logistics, social, marketing and engineering infrastructure of entire regions is crumbling. There is an outflow of personnel abroad and their partial relocation to the west of the country, which temporarily throws hundreds of thousands / millions of people out of active economic life. Therefore, today the domestic economy is becoming more and more clearly one of the priority fronts, which will determine both the further course of military operations and the ability of our country to successfully rebuild after their end [1; 2; 3].

Ukraine's economy has not yet fully absorbed the crisis phenomena caused by the war, due to the fact that the crisis has many components, some negative trends are prone to exacerbation, and finding relevant political solutions takes time, especially when it comes to a multifaceted crisis [4; 5].

Judging by historical data, the Ukrainian economy has a sufficient share of the economic potential to overcome the current crisis, for which it is necessary to change certain trends in economic development, as evidenced by the September statistical data of the NBU. Implementation of the state budget remains stable, with the possibility of attracting further debt and grant capital. The public sector of the economy has certain successes (logistics, energy), while the private sector is significantly behind in its indicators, which indicates the presence of emotions when choosing solutions for business development, and a partial misunderstanding of the direction of economic development, and the solution of these problematic moments will require more time [6; 7].

According to the NBU [5], consumer inflation in Ukraine is accelerating (up to 23.8% in August from 22.2% in July). The carryover effects from high-energy prices, correction of the hryvnia exchange rate, and the consequences of Russia's terrorist actions and the temporary occupation of certain territories remain the main factors of increasing inflationary pressure. The nature of current inflation is inherited from the pre-war economy.

The Ukrainian corporate sector has a set of basic models of reaction to inflation expectations, easily daring to raise prices long before real inflation occurs and takes place in economic processes. In addition, although the role of Russia and its strategy of destroying the Ukrainian economy is indisputable, it is quite possible to reverse inflationary trends through political decisions in the monetary sphere, communication and stricter regulation of the activities of the corporate sector, in particular fiscal methods [8; 9; 10].

Wartime requires a change in the behavior of the corporate sector, which requires efforts from Ukrainian business leaders. High inflation combined with high unemployment is a guarantee that consumer demand will enter a *zugzwang* situation, when even an increase in the purchasing power of the population will cause negative consequences due to an imbalance in the private corporate sector. Although the accumulation of merchandise balances will provide additional demand for warehouse space, it is unlikely to create a positive impulse. The corporate sector sometimes reacts inflexibly to changing consumer behavior and uses a too conservative set of commercial tools [11; 12].

The Ukrainian labor market is also experiencing a deep crisis, but even the first signs of recovery indicate that the process of exiting the employment market from the crisis has already begun. Thus, the growth in the number of resumes has slowed, while the increase in the number of vacancies continues, although it still lags behind the demand for jobs [13].

A significant role is probably played by seasonal work - agriculture, construction, etc. The number of vacancies in the IT field is decreasing, while the number of resumes is steadily increasing. The decrease in vacancies may be related to the relocation of employers abroad (according to the survey, 42% of IT firms have fully or partially relocated abroad). According to the *grc.ua* website, Kyiv is leading the recovery in terms of the number of vacancies in retail and other sectors.

Thus, 80% of job-seeking respondents surveyed by Gradus are ready to work outside their specialty [14; 15]. The readiness of more than 80% of Ukrainians to change their profession indicates fundamental shifts in the labor market, which is an opportunity for the corporate sector to change both the business model and the format of commercial activity.

A high number of willingness to change majors can create additional demand for educational services, especially when it comes to online education, professional courses, and advanced training seminars [16].

Stopping the large-scale outflow of private capital abroad could eventually lead to increased investment activity, which could begin to create new jobs. The positive aspect of the labor market crisis under conditions of high inflation is that 50-60% of citizens' savings will be directed to the purchase of essential goods and services in the coming months. In another scenario, these savings would form demand for real estate, cars, and bank deposits and, through deposits, for government bonds.

For the Ukrainian economy, it is more important for money to work now, and not to be in fixed-income assets. The IT labor market is unlikely to have in the post-war reality the forms it had before the war, due to the significant vulnerabilities of this

market in the conditions of the increased level of cyber security and the outflow of capital from the global technology market. The recent presentation of the new product line of the Apple company showed that there is now a demand primarily for hard solutions (quality of cameras, quality of batteries, quality of screens), and not for software solutions, which the Ukrainian IT industry has traditionally specialized in [17].

More than half of Advanter surveyed enterprises are operating at or below 60% of pre-war levels. The results are similar in the EBA, although the situation is better for large enterprises. The financial condition of the business is stabilizing, but the increase in production costs is becoming an obstacle to recovery. Logistical difficulties remain. In surveys of business associations, there is traditionally a large share of retail and, accordingly, import-oriented business.

It is not necessary to consider the drop in imports as a definite problem for the economy, because even without that there is a stable demand for foreign currency, and crediting importers with bank money in conditions of high interest rates can both worsen the balance sheets of banks and cause the formation of excess commodity balances, which will affect solvency importers [18].

In the production sector (industry, agriculture), the reduction in business activity is noticeably smaller than in the trade sector, which indicates a change in the structure of the Ukrainian economy itself, where the search for new production opportunities in the long term will begin to displace consumer demand from the leading roles in the formation of economic development impulses.

Ukrainian business traditionally counts on fiscal and regulatory relief, stating its unsatisfactory financial condition, but this is a traditional model of business behavior. In Ukraine, in Eastern Europe (with the exception of Turkey), and in the world (with the exception of China), a new economic cycle is beginning - with other credit-monetary and fiscal realities.

It is impossible to ignore these changes, and therefore Ukrainian business must gradually get used to the fact that the improvement of its condition depends on the quality of the products and services offered by it, and not on the amount of state support, which, although it could be greater, but in the conditions of public demand for the future the strengthening of the defense policy is unlikely to be fully possible [19].

Therefore, after a long expansion, in July-August the deficit decreased even without taking into account the grants. Although the negative balance has remained unprecedentedly significant since the beginning of the year - more than UAH 416 billion. The narrowing of the deficit became possible thanks to the increase in tax revenues, in particular as a result of the return of tax on the import of goods.

Also, it was in July-August that significant grant funds (over USD 5.7 billion) arrived. The deficit, as before, was covered by international and monetary financing. Currently, the NBU's monthly purchase of OVDP bonds in July-August was kept within the announced volumes - UAH 30 billion per month, which reduced the pressure on the foreign exchange market. At the same time, the rollover for market OVDPs in the national currency continued to decrease. Narrowing the state budget deficit is important ahead of the vote on the budget document for 2023, because a certain amount

of obligations will simply be inherited by the next budget. It would be politically correct to further reduce the deficit of the state budget in proportion to the pace of recovery of economic activity. It would also be correct to give the Ukrainian economy the opportunity to demonstrate its points of stability and give birth to impulses for development - and this does not necessarily require fiscal easing, although some government officials are proposing them [20].

In addition to the state budget, attention should be paid to the implementation of local budgets, in particular in the city of Kyiv. Kyiv's municipal budget was transferred to a regime of austerity, which is fiscally justified on the one hand, but is a factor limiting economic activity on the other. The slow operation of city transport is an important problem from the point of view of labor force mobility in the capital. Kyiv should carry out separate work on attracting investments to the capital in terms of increasing its security stability [15; 17; 20].

Thus, the final link of the necessary concept of reforming the domestic economy in the conditions of martial law and in view of the priorities of its post-war development is a change in the goals of the structural economic policy of the state. That is, instead of the existing practice of state support for budget-forming and export-oriented industries, the government should stimulate the development of small businesses, while encouraging self-employed persons and entrepreneurs to invest in startups and the implementation of innovative projects [7-9].

Thus, it should be stated that a post-war economic boom in Ukraine is possible only if the measures of the state's economic policy are implemented in line with a clear and consistent strategy aimed at deregulation of the economy and creation of a favorable investment climate. The main priority of such a strategy should be a change in the state's budgetary orientations. That is, instead of overburdening the state budget with various social programs, the main emphasis should be placed on financing defense programs and the development of the military-industrial complex, including the creation of a modern territorial defense system. In addition, budget funding should be directed to guarantee the population basic medical and educational services, as well as to support cultural institutions [1-7].

Instead, the solution of the vast majority of social problems of the residents of our state should be mainly due to the stimulation of their self-employment, including the reduction of the tax burden on labor, and the introduction of an effective mechanism of public works. This will create prerequisites for the growth of citizens' incomes, a decrease in their unemployment rate and employment in the legal sector of the economy, which makes it possible to obtain a much higher level of social guarantees than in the shadow sector [1-6].

Список літератури

1. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання Громадський Простір (prostir.ua) URL: <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytety-zavdannya>

2. Економічне відновлення України. URL: <https://finance.bigmir.net/ua/news/6291518-ekonomicheskoe-vosstanovlenie-ukrainy-v-rade-predstavili-plan>
3. Економічний розвиток. Урядовий портал. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya>
4. Іванов С. В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України / С. В. Іванов // Економіка України / Economy of Ukraine, 2019, № 1 (686). С. 75-89.
5. Інфляція в Україні - Як правильно накопичувати гроші та в якому вигляді відкладати заощадження (zn.ua). URL: <https://zn.ua/ukr/finances/finansovi-zvichki-ukrajintsiv-chas-minjati.html>
6. Комарецька П. В. Прогнозування та стратегія управління фінансовим потенціалом підприємства як елемент становлення і розвитку фінансової системи України / П. В. Комарецька // Фінансова система України: становлення та розвиток : зб. наук. пр. Наукові записки. Серія : Економіка. – 2006. – Вип. 8, Ч. 2. – Острог : Видавництво "Національний університет "Острозька академія", 2006. – С. 199-210.
7. Комарецька П. В. Теоретичні підходи щодо сутності фінансового потенціалу / П. В. Комарецька // Вестник Харьковського національного університета ім. В. Н. Каразіна. Націоналізація и приватизація: прошлое, настоящее, будущее. – 2003. – № 613, Серия экономическая. – С. 236-241.
8. Кучер Л. Розвиток циркулярної аграрної економіки: потенційні джерела фінансування інноваційних проєктів / Л. Кучер, А. Кучер, Г. Морозова, Ю. Пащенко // Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. - 2022. - Vol. 8, № 2. - С. 206-227.
9. Мукоєд С. Л. Валютно-фінансовий потенціал інтеграції України до Європейського валютного союзу / С. Л. Мукоєд // Економіка та держава. - 2013. - № 3. - С. 111-113.
10. Нікольчук Ю. М. Теоретико-методичні аспекти системи управління фінансовим потенціалом підприємства / Ю. М. Нікольчук, О. М. Ягодзінська // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука" . - 2021. - № 17(2). - С. 30-34.
11. Пузирьова П. В. Вдосконалення управління фінансовим потенціалом підприємств шляхом мінімізації економічного ризику / П. В. Пузирьова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 11 (90). – С. 43-46.
12. Пузирьова П. В. Оцінка економічного ризику в управлінні фінансовим потенціалом підприємств України / П. В. Пузирьова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 10 (89). – С. 131-134.
13. Пузирьова П.В. Вдосконалення управління персоналом шляхом мінімізації економічного ризику / П.В. Пузирьова // Національний дослідний економічний інститут Міністерства економіки України «Формування ринкових відносин в Україні»: Зб. наук. праць. – Вип. № 11, 2008. - Київ:НДЕІ МЕУ. – 2008. – С.43-46.

14. Ресурси України для фінансової стабільності під час війни та відбудови/Економічна правда (epravda.com.ua)
<https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/22/686099/>
15. Фінансова оборона країни. Як працює банківська система під час війни / Економічна правда (epravda.com.ua)
<https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/16/684104/>
16. Фінансова система України в умовах війни. Чи готові банки кредитувати? (case-ukraine.com.ua) <https://case-ukraine.com.ua/publications/finansova-systema-ukrayiny-v-umovah-vijny-chy-gotovi-banky-kredytuvaty/>
17. Халіляєва О. В. Сутність та значення економічного потенціалу, його місце в економіці країни: сучасний аспект в умовах сталого розвитку / О. В. Халіляєва, П. В. Пузирьова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2021. – № 12 (247). – С. 33-40.
18. Юрків Р. Р. Теоретико-методологічні основи формування та оцінювання фінансового потенціалу інвестиційної діяльності малих підприємств / Р. Р. Юрків // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки. - 2021. - № 8(2). - С. 81-88.
19. Puzyrova P. Risk management concept in innovative activities of modern enterprises / P. Puzyrova, I. Grechyshkin, O. Yershova // Professional competencies and educational innovations in the knowledge economy : collective monograph / edit. Lyubomira Popova, Mariana Petrova. – Bulgaria : Publishing House ACCESS PRESS, 2020. – P. 377-389.
20. When the war is over: необхідні кроки з економічного відновлення України
URL: https://lb.ua/blog/ievhen_stepaniuk

THE ROLE OF INTELLECTUAL PROPERTY IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMICS

Teslyk Anastasiia

Student

Sumy State University

In the context of the development of the fourth industrial revolution, the strengthening of the role of the creative economy and the dominance of innovative trends, intellectual property has fully complemented a number of classical factors of production: labor, land and capital. It should be considered as an asset capable of creating real value in business activity [1, p. 54].

The World Intellectual Property Organization, which was founded in Stockholm in 1967, refers to intellectual property rights to:

- literary, artistic, scientific works;
- performing activities, sound recording, radio and television broadcasts;
- inventions in all spheres of activity, scientific discoveries;
- industrial samples;
- trademarks, service marks, brand names and commercial designations;
- protection against unfair competition;
- all other rights related to intellectual activity in the industrial, scientific, literary and artistic spheres [2, p. 32].

The modern world economy observes the predominance of intellectual capital in the structure of production of added value. Together with the intensive development of the world market of technologies, science and creative industries, there is an increase in the production and distribution of counterfeit intellectual property objects for commercial purposes. Therefore, one of the most important conditions for the successful progress of national economies is the provision of reliable legal protection of property rights, which includes the activities of relevant state bodies on the recognition and renewal of rights, as well as the elimination of obstacles that prevent the realization of the rights and legitimate interests of legal subjects, provided for by the laws of various countries in the field of intellectual property [3, p. 35]. The latest trends encourage countries and individual enterprises to develop scientific and creative industries and to develop stricter copyright protection algorithms.

An important factor in the long-term development of states in the modern world is education – it should be considered as the main factor of intellectual property, which leads to economic growth due to the factor of increasing labor productivity. Intellectual property is acquired creative abilities that act as a means and are realized through work. Taking this into account, it can be considered that intellectual property is the basis for the implementation of labor services due to the quality of human abilities involved in the production of human capital [4, p. 223]

However, countries with weak intellectual property rights protection will benefit from cheaper products or technologies, which may mean an increase in consumer welfare compared to the higher prices that would prevail with stronger intellectual

property rights protection. In addition to the potential benefits to consumers, existing commercial operations in developing countries may already be set up and may be significant contributors to a country's economic growth. Countries with weak IPR protection must therefore weigh these gains with the loss of international incentives to invest resources or develop products, as well as reduced innovative output within the country. [5].

However, in developing countries, local technological capabilities are a critical driver of economic growth and poverty reduction, but the exact link between IPR and economic growth has not been established in academia. In addition, the observance of intellectual property rights encourages innovation, promotes investment in the scientific and technological sphere, and makes technology work for society.

But at the same time, developed countries and international businesses, which can directly benefit from the regime of intellectual property rights, insist on strong intellectual property rights for all countries in the process of globalization, according to the Trade Aspects of Intellectual Property Rights established in 1994, which member countries WTO must be observed in certain terms. Since many protected intellectual property technologies are owned by the private sector in developed countries, they are the main beneficiaries of the strong patent regime mediated by TRIPS. In addition, when the majority of innovations (97%) are in the hands of developed countries, only 3% of world patents belong to developing countries [6, p. 43-46].

In summary, we can say about the rapid development of technologies and creative industries. This leads to the elevation of the role of intellectual property in the world economy, which actualizes the revision of legislation on the observance of property rights. But the impact this economic trend affects countries with different levels of development differently, which leads to disputes and requires a more detailed study of this issue.

References:

1. Васильєв, О. (2016). Інтелектуальна власність: визначення, структура та роль у сучасних економічних умовах. *Економіка та суспільство*, (6), 53–57.
2. Дюндін, В. Д. (2014). Інтелектуальна власність як головна складова інтелектуального потенціалу суспільства. *Ефективна економіка*, (5), 29-37.
3. Жаров, В. (2003). *Захист права інтелектуальної власності. Захист авторського права і суміжних прав. Захист права промислової власності*. ЗАТ "Інститут інтелектуальної власності".
4. Жовтанецька, О. О., & Жовтанецький, А. З. (2008). Інтелектуальна власність в умовах глобалізації. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка": збірник наукових праць/Національний університет "Львівська політехніка"*.– Львів, (624), 221-226.
5. Chatterjee, S. (2008). *Intellectual Property Rights In Developing Nations - Trademark - Worldwide. Welcome to*

Mondaq. <https://www.mondaq.com/unitedstates/trademark/57856/intellectual-property-rights-in-developing-nations>

6. Hossain, A., & Lasker, S. P. (2010). Intellectual property rights and developing countries. *Bangladesh Journal of Bioethics*, 1(3), 43-46.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Євенко Т.І.

к.е.н., завідувач міжкафедральної навчальної лабораторії на базі ВСП
«Бобровицький фаховий коледж імені О. Майнової НУБіП України»,
викладач економічно-облікових дисциплін

В сучасній економічній системі проблема розпізнавання, попередження і зниження наслідків кризових явищ у всіх сферах економіки є глобальною.

Це пов'язано з посиленням глобалізації світової економіки, а також ролі транснаціональних корпорацій у всіх видах економічної діяльності.

Вивченням питань зародження, ідентифікації і розгортання фінансових криз займалися такі зарубіжні вчені, як: К. Мюльдер, М. Тойванен, Л. Маурін, М. Коуз, Л. Камінські, С. Лізондо, К. Рейнхард, Ф. Девіс, Д. Карім та ін. Однак в Україні такі розробки не проводилися на регулярній основі. Окрім того, питання взаємодії криз у фінансовому і реальному секторі висвітлюються в літературі не часто. У сучасній світовій економічній системі всі елементи знаходяться в тісному взаємозв'язку. Ключовими при моделюванні взаємодії кризи у реальному та фінансовому секторі є питання про передування криз одна одній.

Період такого розповсюдження менше ніж один рік, причому, слід зазначити, що в ретроспективі розвитку світових економічних систем він зменшується. На макрорівні процес розповсюдження кризи з одного сектора в інший відбувається ще швидше. Так, період проникнення фінансової кризи в реальний сектор становить від 5 до 8 місяців.

Існує і протилежна думка про те, що системна криза в економіці породжується диспропорціями в реальному секторі і лише після цього відбувається надування фінансової «бульбашки» [].

Найважливішою проблемою ринкової економіки в Україні є антикризове управління, адже одним з факторів сучасної української економіки є неплатоспроможність більшості підприємств. В умовах пандемії багато підприємств перебувають у стані кризи і є потенційними банкрутами. Висока собівартість та дефіцит продукції українського виробництва та зменшення потреби на неї стали головними первопричинами фінансової кризи переважної більшості українських підприємств.

В умовах ринкової економіки підприємці повинні постійно адаптуватися до змін попиту (розширювати асортимент, поліпшувати якість, знижувати собівартість та ціни, оптимізувати структуру витрат). Але через недосконале законодавство, відсутність належного теоретико-методичного забезпечення санації, дефіцит кваліфікованого фінансового менеджменту, брак державної фінансової підтримки виробничих структур та з інших об'єктивних і суб'єктивних причин багато з потенційно життєздатних підприємств, у тому

числі таких, що належать до пріоритетних галузей народного господарства України, стають потенційними банкрутами.

Фінансова криза - це різке погіршення стану фінансового ринку внаслідок реалізації накопичених ризиків під впливом внутрішніх і зовнішніх економічних та політичних чинників, що спричиняє порушення його функціонування, зниження цінних показників, погіршення ліквідності й якості фінансових інструментів, банкрутство учасників [2].

Фактори, які можуть викликати фінансову кризу на підприємстві:

До зовнішніх факторів належать: спад в економіці в цілому, інфляція, нестабільність господарського та податкового законодавства, а також фінансового та валютного ринків, посилення конкуренції в галузі, криза окремої галузі, політична нестабільність у країні чи в країнах - постачальниках сировини.

До внутрішніх факторів належать: брак чітко визначеної стратегії в розвитку підприємства, низький рівень організаційної структури, менеджменту, маркетингу та втрата ринків збуту, незадовільне використання виробничих ресурсів, утримання зайвих робочих місць [5].

В системі антикризового управління важливе значення має розробка комплексу заходів щодо аналізу фінансового стану та попередження кризи підприємства.

Санація - це комплекс послідовних взаємопов'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного, соціального характеру, спрямованих на виведення суб'єкта господарювання з кризи і відновлення або досягнення ним прибутковості та конкурентоспроможності [2].

Діагностика кризи розвитку підприємства є комплексним економічним дослідженням, яке має власну логіку та структуру.

Діагностування кризи розвитку підприємства передбачає проведення наступних етапів роботи:

- створення інформаційної бази дослідження;
- діагностика кризового стану та загрози банкрутства підприємства;
- прогнозування наслідків виникнення ситуації банкрутства підприємства;
- дослідження та оцінка потенціалу виживання підприємства [1].

Особливий інтерес у вирішенні задач прогнозування банкрутства викликають дослідження Є. Альтмана, який запропонував п'ятифакторну модель, що включає показники ліквідності, фінансової стійкості, рентабельності та ринкової активності: $Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 1,0X_5$,

X_1 - частка оборотних коштів в активах; X_2 - рентабельність активів, визначена по нерозподіленому прибутку; X_3 - рентабельність активів, визначена по балансовому прибутку; X_4 - коефіцієнт покриття по ринковій вартості власного капіталу; X_5 - коефіцієнт віддачі всіх активів.

Слід зазначити, що при застосуванні моделі Е. Альтмана можливі два типи помилок прогнозу:

- прогнозується збереження платоспроможності підприємства, а в дійсності відбувається банкрутство;

– прогнозується банкрутство, а підприємство зберігає платоспроможність.

Р. Таффлер запропонував оцінити загрозу банкрутства підприємства відповідно до такого критерію: $Z = 0,53X_1 + 0,13X_2 + 0,18X_3 + 0,16X_4$,

де X_1 - операційний прибуток; X_2 - оборотні активи; X_3 - поточні зобов'язання; X_4 - виручка від реалізації. При значенні $Z > 0,3$ критерій відображає такий стан, при якому у підприємства непогані довгострокові перспективи, а якщо значення $Z < 0,2$, то йому загрожує банкрутство [4].

Найбільш адаптованими до вітчизняних підприємств моделями визначення ймовірності банкрутства є також моделі: Р. Сайфулліна і Г. Кадикова, модель PAS-коефіцієнта, модель Спрінгейта та модель Ліса.

Наприкінці слід додати, що ефективність антикризового фінансового управління підприємством прямо залежить від вибору відповідної стратегії, за допомогою якої його керівництво має реальну можливість створити режим стійкого і стабільного функціонування підприємства, що дозволяє передбачати, попереджати і переборювати кризові ситуації.

Список використаних джерел

1. Ковальов А. Підприємство у фінансовій кризі // Фінансова консультація. - 2006. - №9. - с. 18 - 23.

2. Ковальов В.В. Система попередження валютного і фінансового криз в умовах глобалізується економіки: «Світова економіка» / В.В. Ковальов. - Москва, 2007. - 23 с.

3. Проноза П. В. Патологические кризисные процессы в экономике Украины: монография. Харків: Інжек, 2014. 408 с.

4. Модельний інструментарій прогнозування кризи на підприємстві 2021
URL:https://pidru4niki.com/1299101064668/finansi/modelniy_instrumentariy_prognozuvannya_krizi_pidpriyemstvi

5. Фінансові кризи на підприємствах URL:
https://pidru4niki.com/15950210/finansi/finansova_kriza_pidpriyemstvi

ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ БЮДЖЕТУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗА ДАНИМИ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСОВИХ АУДИТІВ

Антонюк Олена Ростиславівна

д.е.н., професор, професор кафедри обліку і аудиту

Ветрова Ольга Віталіївна

здобувачка вищої освіти ступеня «магістр» спец. «Облік і оподаткування»,
Національний університет водного господарства та природокористування
м. Рівне, Україна

Існують різні напрями реалізації функцій Державної аудиторської служби, серед яких важливе місце залишається за державним фінансовим аудитом. «Державний фінансовий аудит діяльності суб'єктів господарювання - це вид державного фінансового аудиту, що полягає у перевірці та аналізі стану справ щодо законного та ефективного використання державних та/або комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, стану внутрішнього контролю у суб'єктів господарювання» [1].

В умовах військового стану критичного значення набуває формування бюджетів міст та об'єднаних територіальних громад. Виявлені під час аудиту проблемні питання визначають напрямки вдосконалення процесу формування ресурсної бази бюджетів міста в критичних умовах.

Об'єктом державного фінансового аудиту бюджету міської територіальної громади (бюджету міста) виступають кошти бюджету міста, ресурсна база для їх формування, в тому числі: земля, комунальне майно та інші активи комунальної власності територіальної громади; діяльність міської ради, її виконавчого комітету, розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, а також інших учасників бюджетного процесу на всіх його стадіях. Учасниками таких аудитів виступають відповідні офіси Державної аудиторської служби України в областях; міські ради та її структурні підрозділи; Управління бюджету та фінансів виконавчого комітету міської ради; розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, інші учасники, що приймають участь в бюджетному процесі, управлінні та використанні комунального майна, тощо. Порухення можуть бути складними, але застосування комплексного підходу дає змогу виокремити у них чіткі типові складові. Напрямок стратегічного аналізу типових відхилень покликаний виявляти системні порушення в діяльності органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, а також надавати пропозиції щодо їх усунення.

На основі опрацювання звітів державних державних фінансових аудитів бюджету міських територіальних громад (бюджетів міста) [2] виявлено типові

проблеми, упущення і недоліки, а також порушення та ризикові операції, які негативно впливають (можуть вплинути) на законність та ефективність провадження фінансово-господарської діяльності суб'єктом господарювання.



Рис.1. Типові проблеми, упущення і недоліки у формуванні та використанні коштів бюджету міських територіальних громад (бюджетів міста) за даними державних фінансових аудитів

Складено авторами на підставі звітів Державної аудиторської служби України [2]

Наявність фактів виявлених порушень значною мірою свідчить про недостатній рівень внутрішнього контролю на рівні головних розпорядників, що негативно впливає на стан фінансово-бюджетної дисципліни. Основні складовими організації внутрішнього контролю є:

- затвердження керівником сукупності внутрішніх документів з внутрішнього контролю (або єдиного документа);

- виконання керівництвом, керівниками структурних підрозділів та працівниками завдань та функцій, включаючи функції щоденного контролю;
- оцінка функціонування системи внутрішнього контролю підрозділом внутрішнього аудиту.

Контроль та моніторинг у державних установах повинен бути організований та реалізований на засадах забезпечення невідворотності відповідальності керівництва різних рівнів за досягнення визначених цілей відповідно до виділеного бюджету та наявних ресурсів. У світлі останніх заходів із поліпшення діяльності внутрішніх аудиторів [3,4], зокрема запровадження сертифікації, діяльність підрозділу внутрішнього аудиту має здійснюватись із застосуванням систематичного, послідовного та ризик-орієнтованого підходів до оцінки об'єкта внутрішнього аудиту та сприяти удосконаленню системи управління.

Список використаних джерел

1. Порядок проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/596>.
2. Офіційний сайт Державної аудиторської служби України. Звіти. URL: <https://dasu.gov.ua/>
3. Нова редакція наказу Міністерства фінансів України від 27 березня 2014 року № 347 «Про затвердження форми звітності № 1-ДВА «Звіт (зведений звіт) про результати діяльності підрозділу внутрішнього аудиту». URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%84%D1%96%D0%BD%D1%83_18_05_22_%E2%84%96_144.pdf.
4. Наказ Міністерства фінансів України від 18 травня 2022 року № 144 "Про затвердження Порядку проведення сертифікації працівників підрозділів внутрішнього аудиту". URL: [https://www.mof.gov.-ua/storage/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%84%D1%96%D0%BD%D1%83_18_05_22_%E2%84%96_144.pdf](https://www.mof.gov.ua/storage/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%84%D1%96%D0%BD%D1%83_18_05_22_%E2%84%96_144.pdf).

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО СЕРВІСУ В УПРАВЛІННІ СУЧАСНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

Бочуля Тетяна Володимирівна,
д.е.н., професор, професор кафедри обліку, аудиту та оподаткування
Державного біотехнологічного університету

Кашперська Анастасія Іванівна,
к.е.н., доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування
Державного біотехнологічного університету

Управління підприємством – це складний процес планування, організації та контролю його діяльності, а також виявлення потенціалу з метою отримання бажаного результату у відповідній галузі. Реалізація функцій управління передбачає сукупність дій, що сприятимуть координації спільних зусиль, спрямованих на досягнення певних цілей.

Управління виступає складним універсальним суспільним феноменом, який існує завдяки інформації. Управління передбачає обмін інформації між об'єктом управління і керуючою системою, тому лише наявність інформації, яка повинна бути об'єктивною, достовірною, зрозумілою, повною і корисною, – передумова прийняття/корегування управлінських рішень. Основними джерелами інформації, яка використовується для ухвалення рішень, є статистичні спостереження, бухгалтерський облік та різні позаоблікові дані, що характеризують ринкові та природно-кліматичні умови, нормативно-правове середовище, політичну стабільність, інвестиційний клімат тощо [1].

Серед факторів, які впливають на низьку результативність управлінських рішень можна виділити:

- невірну постановку цілей,
- недостатність інформації,
- недостовірність інформації,
- несвоєчасне надання інформації суб'єктам управління,
- необізнаність щодо наявності альтернатив та наслідків їх реалізації,
- несвоєчасність прийняття рішень.

Серед зазначених факторів доцільно наголосити на важливості підвищення якості інформації, що є можливим лише за умови наявності персональної відповідальності за її підготовку та надання суб'єктам управління. Саме тому особливе місце обіймає питання визначення теоретико-методологічних засад інформаційно-аналітичного сервісу, а також організації процесу підготовки та надання інформації системі управління підприємством в умовах превалювання інноваційних технологій.

Дослідженням питання теоретичних та організаційно-методичних аспектів інформаційно-аналітичного сервісу управління сучасним підприємством

займались різні науковці, зокрема М. Л. Бакай, Л.Р. Воляк, В. І. Гораль, Т.Г. Камінська, В.М. Краєвська, В. К. Савчук, В. І. Шийко та інші. Проте, зважаючи на актуальність зазначеного питання, на сьогодні не достатньо дослідженим залишається визначення економічної сутності поняття «інформаційно-аналітичний сервіс».

Досліджуючи поняття «сервіс», було виявлено різні його трактування (рис. 1).

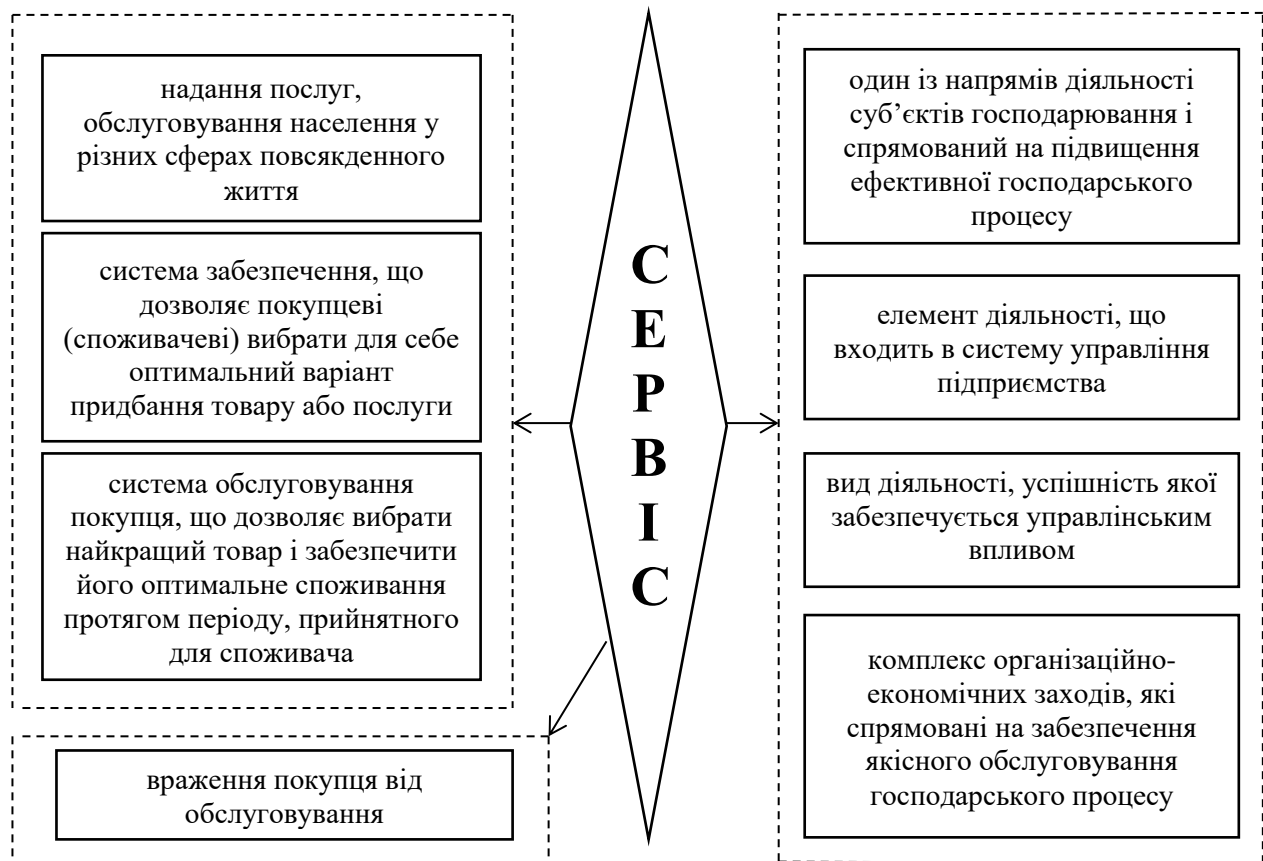


Рис. 1. Трактування поняття «сервіс»

Дослідження та систематизація визначення суті поняття сервіс дозволило виявити наявність різних підходів щодо його трактувань та означити його базові характеристики, зокрема, послуга, враження, діяльність.

Для кращого розуміння сутності та значення інформаційно-аналітичного сервісу в організації ефективного обміну інформацією між суб'єктами та об'єктами управління, доцільно, передусім, опрацювати та узагальнити відомі теоретичні підходи до трактування цього поняття.

Так, чимало науковців ототожнюють або підмінюють поняття «інформаційно-аналітичне забезпечення», «обліково-аналітичне забезпечення» та «інформаційно-аналітичний сервіс». Крім того деякі автори застосовують термін «інформаційно-синталітичний сервіс» управління підприємством та визначають його багатофункціональну активність, націлену на прогнозування й планування його діяльності, організацію й керівництво персоналом, облік і

аналіз матеріально-фінансових ресурсів, всебічний контроль процесу господарювання [2].

Разом з тим, авторами застосовується поняття обліково-аналітичного сервісу, що включає в себе підсистеми обліку, аналізу та контролю, що пов'язані інформаційними потоками, діють завдяки працівникам та технічним засобам як єдине ціле, формують інформаційну послугу чим повніше/систем ніше задовольняють потребу/запит системи управління [3].

Савчук В.К. наголошує, що інформаційно-аналітичний сервіс доцільно розглядати як триаду, яка складається з інформації, аналітики й сервісу, завдання якої, використавши наявну інформацію, виявити причини небажаного розвитку процесу/ситуації і, синтезувавши результати аналітичної оцінки, визначити доцільні напрями вирішення проблеми та в найприйнятнішому вигляді донести можливі варіанти управлінських рішень до користувачів, тобто створити високоякісну послугу [1].

Отже, на сьогодні відсутнє єдине розуміння поняття інформаційно-аналітичного сервісу, у наукових працях вчених-науковців воно має певну змістову суперечливість, що обумовлює об'єктивну необхідність його визначення.

Так, інформаційно-аналітичний сервіс фактично являє собою комплекс заходів, спрямованих на забезпечення інформацією суб'єктів управління та її оперативного поширення шляхом налагодження комунікаційних зв'язків з об'єктами управління з метою якісного обслуговування господарського процесу сучасного підприємства.

Інформація є одним з основних ресурсів зростання ефективності роботи галузі, ринку, національної та регіональної економіки, оскільки саме вона дає змогу:

- встановлювати стратегічні завдання в рамках ведення господарської діяльності та використовувати можливості, які при цьому відкриваються; приймати своєчасні та обґрунтовані управлінські рішення;
- систематизувати, фокусувати і координувати розрізнені дії, спрямовуючи їхні зусилля на досягнення поставлених цілей [4].

З точки зору управління підприємством дуже важливою є координація стратегічних цілей з оперативно-тактичними завданнями, а також монетарних і соціальних цілей за допомогою узгодження планів для забезпечення його розвитку та підвищення ефективності управління розвитком в умовах динамічного зовнішнього середовища й інтеграція процесів планування, контролю, інформаційного забезпечення та організаційних змін [5].

Отже, для підвищення ефективності управління сучасним підприємством основним завданням є організація діяльності різних служб і підрозділів підприємства шляхом налагодження їх комунікації, з подальшою координацією їх дій й інтеграції процесів планування, обліку, контролю, інформаційного забезпечення діяльності та організаційних змін для досягнення оперативних і стратегічних цілей підприємства.

Завдання інформаційно-аналітичного сервісу полягає в організації ефективного обміну різною інформацією між об'єктом управління і системою управління, а саме:

- інформацію зовнішнього середовища: оцінка стану внутрішнього і світового ринків, аналіз конкурентів, інформація щодо політичної та економічної ситуації тощо;

- інформацією внутрішнього середовища: технічна інформація, облікові дані, у тому числі як фінансового, так і управлінського обліку. Так, бухгалтерський облік виступає у якості не лише джерела, а й інструменту у формуванні достовірної інформації, та використовується для аналізу господарської діяльності та прийняття обґрунтованих управлінських рішень в умовах нестабільності.

Зауважимо, що традиційної облікової інформації не досить для оцінки розвитку керованого об'єкта, оскільки під час її формування спостерігаються такі недоліки: не співпадають у часі реальні економічні процеси та їх облікове відображення; ентропія та асиметрія інформації для прийняття обґрунтованих управлінських рішень; невикористання можливостей системно-функціонального вивчення явищ, процесів, ситуацій, оскільки поза увагою залишаються багато чинників, які формують їх зміну; неврахування можливої перспективи розвитку керованого об'єкта; відсутність персоніфікації формування і своєчасного надання користувачам необхідної інформації тощо [2].

Сучасним керівникам підприємств необхідне комплексне бачення процесу управління, розуміння ролі інформації про затрати і ресурси, підприємства, його реальний стан та перспективи, з метою розробки та впровадження альтернативних варіантів управлінських рішень, що сприятиме оптимізації прибутку та раціональному використанню наявних ресурсів.

Інформаційне управління є елементом стратегії підприємства, а отже, наслідуює її основні положення та розвивається як реакція на динаміку конкурентного середовища. В реалізації стратегії підприємства інформаційне управління забезпечує формування комплексу рішень і дій, спрямованих на досягнення конкурентних переваг, що стануть основою для позиціонування суб'єкта господарювання в зовнішньому економічному середовищі.

Інформаційно-аналітичний сервіс підприємства базується на розвинутих управлінських технологіях, що передбачає нові підходи та стратегії до моделювання інформаційних рішень, як результату оперування базами даних на різних рівнях інформаційного середовища.

Безумовною в управлінні сучасним підприємством є роль інформаційно-аналітичного сервісу як засобу своєчасного виявлення слабких сторін та реагування на існуючі ситуації. Продуктивність інформаційно-аналітичний сервісу є можливою лише за умов надання своєчасних, об'єктивних та достовірних даних, які можуть бути оцінені суб'єктами управління як корисна інформація.

Список літератури:

1. Савчук В. К. Теоретичні засади формування інформаційно-аналітичного сервісу управління // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2013. Вип. 181(3). С. 218-223. URL : <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/viewFile/414/392>
2. Костенко О. М. Інформаційно-синталітичне забезпечення прийняття управлінських рішень // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. 2017. № 4. С. 32-36. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2017_4_8
3. Рябенко Л.М. Теоретичні засади формування обліково-аналітичного сервісу стратегічного управління сільськогосподарськими підприємствами // Проблеми економічного, облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством : матеріали I Всеукр. наук.- практич. конф. молод. науковців, 14-15 квітня 2016 року. В.: ВНАУ, 2016. С. 114-119. URL : <http://repository.vsau.org/getfile.php/10616.pdf>
4. Шапошников К.С. Роль і значення інформаційно-аналітичного забезпечення в системі регіонального менеджменту // Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. Випуск 29, 2019. С. 373-378. URL : http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/29_2019_ukr/60.pdf
5. Швиданенко Г. О. Управлінський контролінг : кол. монографія. К. : КНЕУ, 2015. 156 с. URL : https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/25229/uprav1_kontr_15.pdf?sequence=1&isAllowed=y

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Гарвасюк Олег Михайлович,
студент II курсу магістратури, МЕФс-2021,
факультет суспільних та прикладних наук,
ЗВО «Університет Короля Данила»

Науковий керівник:
Шинкар С. М.,
доцент кафедри управління та адміністрування,
кандидат економічних наук, доцент
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна

Важливість та актуальність дослідження питання антикризового управління сьогодні набуває великого значення. Це пов'язано з сучасним станом соціального, економічного, політичного розвитку, який характеризується нестабільністю та кризовим становищем. Тому в таких умовах підприємство повинно швидко реагувати та, навіть, передбачати негативні загрози зовнішнього середовища, які можуть привести до зниження результативності діяльності підприємства, або його банкрутству.

Антикризове управління є структурною складовою загальної системи управління підприємством, яке відповідає з стабільний та ефективний розвиток підприємства. Враховуючі, складне та кризове зовнішнє середовище відчинянні підприємства стикаються з фінансовою кризою, яка може призвести до негативних наслідків у діяльності підприємства. Так у табл. 1 представлено фінансові результати великих та середніх підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності за січень-вересень 2013-2015 рр., які свідчать про загострення фінансово-економічного стану багатьох вітчизняних підприємств та негайного впровадження антикризових заходів в межах антикризової стратегії підприємства [1].

Для забезпечення дієвої системи антикризового управління необхідно дослідити та охарактеризувати сутність та особливості антикризового управління. Дуже розгорнуто сутність даної категорії представлено у науковій праці Єпіфанової І.Ю., Оранської Н.О., де представлено основні підходи науковців до поняття «антикризове управління» Враховуючи, різноманітність сучасних підходів переважна більшість науковців вказує на те що антикризове управління є однією зі стратегічних функцій менеджменту підприємства. Дана функція забезпечує: недопущення кризових ситуацій на підприємстві; у разі виникнення на підприємстві фінансової кризи зменшення або ліквідацію її наслідків; достатній рівень платоспроможності.

Враховуючи, багатоваріантність підходів до визначення сутності антикризового підприємства науковці тлумачать головну мету антикризового

управління у різних аспектах. Однак ми вважаємо, що головною метою антикризового управління є забезпечення стабільного розвитку підприємства, яке досягається шляхом постійного дослідження зовнішнього середовища та оперативного реагування на негативний фінансово-економічний результат у процесі діяльності підприємства.

Таким чином, антикризове управління спрямовується на передбачення проблем, виведення підприємства з кризового стану та його подальший розвиток і захист від подібних негативних явищ. Так основними завдання такого управління є:

- передбачення кризового стану та кризових наслідків;
- усунення неплатоспроможності, створення фінансової стійкості підприємства, мінімізація наслідків кризи;
- збільшення інвестиційної привабливості;
- аналіз на моніторинг кадрової політики підприємства;
- аналіз інноваційної діяльності підприємства; – динаміка збиткової діяльності та її постійне дослідження [3].

Досліджуючи сучасну наукову літературу в галузі антикризового управління було визначено основні її положення:

- кризу можна викликати та передбачити;
- кризу можна перетворювати і призупиняти;
- криза повинна наставати тоді, коли підприємство повністю підготовлене;
- криза має тенденцію пом'якшуватись;
- спеціальні навички, знання, та творчий підхід
- головна умова управління кризою;
- криза може бути керована;
- управління кризовим станом

Отже, підприємство функціонує у відкритому зовнішньому середовищі під впливом цілої низки негативних тенденцій соціального, економічного, правового характеру. Тому необхідно приймати такі управлінські рішення які давали б можливість як оперативно так й стратегічно реагувати на зміну зовнішнього середовища. Система антикризового управління повинна охоплювати всі складові діяльності підприємства: фінансову, технічну, операційну, стратегічну, маркетингову та кадрову. Механізм антикризового управління повинен спрямовуватись те тільки для подолання вже існуючих кризових явищ на підприємстві але й в якості розробки заходів недопущення негативних наслідків впливу зовнішньої та внутрішньої середовища [2].

Список використаних джерел:

1. Єпіфанова І.Ю. Сутність антикризового управління підприємства / І.Ю. Єпіфанова, Н.О. Оранська // Економіка і суспільство. 2016. №2. – С. 265 – 269.
2. Журавська А. Р. Теоретичні засади антикризового управління сільськогосподарськими підприємствами / А. Р. Журавська // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. 2013. № 1-2(2). – С. 227-235.

3. Пендак К.І Складові антикризового управління промисловим підприємством. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/6_pendak.htm

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ В СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Задорожна Анна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри цифрової економіки та бізнес-аналітики
Львівський національний університет імені Івана Франка

Іванів Тарас,

магістрант факультету управління фінансами та бізнесу
Львівський національний університет імені Івана Франка

Потреба в обробці великих обсягів інформації та прийняття на її основі обґрунтованих рішень, досягнення високого рівня конкурентоспроможності на ринку, необхідність у дистанційному задоволенні потреб клієнтів спонукають бізнес шукати нових шляхів інтенсифікації ділових процесів. Одним із таких шляхів стає запровадження у ведення бізнесу спеціалізованих інформаційних систем. Серед них останнім часом привертають увагу системи штучного інтелекту, перевагою яких можна назвати імітацію мозкової діяльності людини та здатність до самонавчання. Ці характеристики дозволяють використовувати системи штучного інтелекту для автоматизації бізнес-процесів, зокрема, самостійно формувати запити та вивчати потреби покупця, швидко надавати консультації та послуги за допомогою використання чат-ботів. Ще однією особливістю зазначених систем є можливість прогнозувати обсяги продажу в залежності від декількох факторів [1]. Отож, системи штучного інтелекту формують інформаційну базу для маркетологів та допомагають їм у розробці стратегії ведення бізнесу.

Вплив штучного інтелекту на економіку, скоріше за все, викличе зміну асортименту товарів та послуг, приведе до зростання виробництва та розширення клієнтури, та, відповідно, зростання прибутків. Завдяки системам штучного інтелекту вдасться автоматизувати багато процесів та скоротити виробничі витрати. У майбутньому прогнозується зростання світового ВВП на 1 % за рахунок використання технологій штучного інтелекту.

Проте випровадження штучного інтелекту в сферу бізнесу супроводжується і негативними моментами. Насамперед, це витрати бізнесу на придбання та супровід інформаційних систем. Очевидно, що фінансові можливості для придбання систем буде мати насамперед бізнес розвинених країн світу, що ще більше поглибить розрив між передовими країнами та країнами третього світу як у технологічній, так і в економічній та соціальній сферах. Окрім того, системи штучного інтелекту можуть перетворитися на джерело кіберзагроз, які з кожним роком стають все більш цільовими та сильними [2]. Відповідно до звіту Cybersecurity Ventures, світові втрати через кіберзлочинність у 2025 р. зростуть

втричі порівняно з 2015 р. [3] і становитимуть реальну загрозу у тих сферах діяльності, де будуть використовуватися (а це майже повсюдно) інформаційні системи та комунікації.

Висока затребуваність систем штучного інтелекту спонукає розробників до роботи над відповідними проектами. Основу цих систем становлять дані, алгоритми «що-якщо» та математичні моделі.

Розглянемо більш детально вимоги, з яких ми виходили в процесі розробки web-служб з елементами штучного інтелекту. Завдання полягало в розробці інформаційної системи web-сервісу підприємства web-студії з елементами рекомендаційної системи на основі запитів користувача. Для цього потрібно було:

- зробити вибір мови програмування та провести порівняльний аналіз можливих СУБД, взявши до уваги всі їх переваги та недоліки;
- обчислити та визначити топологію комп'ютерної мережі;
- обрати ОС та протокол обміну даними;
- скласти специфікацію вимог для програмної системи (опис поведінки майбутньої системи);
- розробити стратегії адміністрування системи;
- передбачити захист системи від несанкціонованого доступу;
- зробити програмну реалізацію web-сервісу;
- провести перевірку інформаційної системи на працездатність [4].

У результаті розробки інформаційної системи web-сервісу реалізовано функції користувача та адміністратора, які уможливають перегляд основної інформації, бронювання послуг, написання відгуків, надсилання заявок на франшизу з боку користувача, а також адміністрування порталу за допомогою панелі адміністратора (Рис. 1).

Будь-ласка, заповніть заявку на придбання послуг нашої веб-студії і наш менеджер зв'яжеться з вами в короткі терміни!

Розробка інтернет магазину	
ВАРТІСТЬ	від 3000\$
ЧАС ВИКОНАННЯ	7-10 днів
ГАРАНТІЯ	1 рік
ХОСТИНГ	Включено у вартість
ЗВОРОТНІЙ ЗВ'ЯЗОК	Протягом години після заповнення заявки

Призначення розробки: Бажані терміни: Короткий опис функціоналу: Час передавання:

Ваше ім'я: Ваша електронна пошта: Ваш номер телефону:

Рис. 1. Сторінка бронювання послуги.

Створена система дозволяє користувачу використовувати функціонал сайту за допомогою інтерфейсу користувача, а адміністратору керувати вмістом сайту, змінювати, видаляти та додавати інформацію до нього. При створенні системи були враховані всі переваги та недоліки систем-аналогів, що вибрані для порівняння.

Список літератури:

1. Штучний інтелект назавжди змінює світ: що бізнесу треба знати. URL: <https://hub.kyivstar.ua/news/shtuchnyj-intelekt-nazavzhdy-zminyuuye-svit-shho-biznesu-treba-znaty/>
2. Штучний інтелект: помічник у відновленні економіки. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/13/669909/>
3. Cybercrime To Cost The World \$10.5 Trillion Annually By 2025. URL: <https://cybersecurityventures.com/hackerpocalypse-cybercrime-report-2016/>
4. Анісімов А. В., Кулябко П. П. Інформаційні системи та бази даних: Навчальний посібник для студентів факультету комп'ютерних наук та кібернетики / А. В. Анісімов, П. П. Кулябко. – Київ, 2017. – 110 с.

СИСТЕМНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ВПЛИВУ КІБЕР-ФІЗИЧНИХ СИСТЕМ

Карпінська Ганна,

к.е.н., с.н.с., с.н.с.

ДУ "Інститут ринку і економіко-екологічних
досліджень" НАН України

Ефективна реалізація бізнес-процесів – це мета і завдання будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності. Підприємства повинні постійно удосконалювати свою діяльність, узгоджуючи її з вимогами сучасного ринкового середовища, щоб зберігати свою конкурентоспроможність. У більшості організацій, управління бізнес-процесами сьогодні здійснюється за допомогою сучасних корпоративних інформаційних систем (КІС), робота яких базується на процесному підході управління та обумовлена впливом кібер-фізичних систем (КФС) майже на всі сфери життєдіяльності людини.

Необхідність застосування управління бізнес-процесами в сучасних підприємницьких структурах обумовлена також великою кількістю операцій, складними зв'язками між ними, в результаті чого все гостріше виникають проблеми узгодження між операціями. Розвиток сучасних інформаційних технологій, що є проявом впливу кібер-фізичних систем, дозволяє в багатьох областях і, перш за все, в управлінні бізнес-процесами, знизити негативний людський фактор та підвищити швидкість виконання однотипних операцій та аналізу економічної ситуації.

Тому дослідження та подальший розвиток сучасних концепцій та моделей управління бізнес-процесами підприємницьких структур під впливом кіберфізичних систем є актуальною задачею.

В останні роки в Україні досить стрімко на підприємствах почалися впроваджуватися корпоративні інформаційні системи (КІС): «інформаційні системи, які підтримують автоматизацію функцій управління на підприємстві (в корпорації) і постачають інформацію для прийняття управлінських рішень»[1с. 42]. В них реалізована управлінська ідеологія, яка об'єднує бізнес-стратегію підприємства і прогресивні інформаційні технології, що базуються на клієнт – серверній архітектурі. Цими системами почалися витіснятися традиційні АСУП і цей процес набирає обертів. Поява персональних комп'ютерів, розподіленого інтелекту та комп'ютерних мереж привела до розробки нових, ефективніших архітектур, що працювали вже в КМ. Серед них чільне місце посідає найпопулярніша сьогодні архітектура «клієнт – сервер». Вона спеціалізує комп'ютери, присвоюючи їм ролі: клієнта, сервера, відображення, логіки застосування (функціональної логіки), даних.

Корпоративні інформаційні системи призначені розв'язувати задачі для користувачів, тому невіддільною складовою їх роботи має бути точне використання параметрів, здобутих від користувача, і повернення йому результатів роботи системи.

Система КІС реалізована на базі сучасної архітектури клієнт – сервер, що дає можливість організувати ефективну розподілену обробку інформації і працювати в UNIX - та WindowsNT - середовищах на обладнаннях провідних фірм – виробників обчислювальної техніки. Як система управління базою даних можуть використовуватися сервери Oracle ,Informix, Microsoft та ін.

У кожній країні де використовується корпоративна система, вона адаптується до національних та мовних особливостей, при цьому зберігається можливість одночасного використання кількох мов і варіантів системи.

Сучасні КІС мають такі основні характеристики [2]:

1. Масштабність. Це одна із важливих характеристик інформаційних систем такого класу, враховуючи масштаби діяльності корпорації. Масштабна ІС повинна функціонувати на масштабній програмно-апаратній платформі (сервери, операційні системи, системи комунікації, СУБД), що потребує значних зусиль спеціалістів з проектування й впровадження таких систем. Оскільки варіантів конфігурації базового устаткування і програмного забезпечення може бути багато, то КІС має бути багатоплатформною.

2. Багатоплатформні обчислення. В КІС виникає потреба, щоб прикладна програма працювала на кількох програмно-апаратних платформах. При цьому мають бути забезпечені однакові інтерфейс і логіка роботи на всіх платформах, маючи на увазі подібність схем екрана, елементів меню і діалогової інформації, що надається користувачеві різними платформами; інтегрованість з користувацьким операційним середовищем; однакова поведінка на різних платформах; узгоджена підтримка незалежно від платформи тощо. Реалізувати прикладну програму одночасно в кількох середовищах нелегко. Тому з'явилися інтегровані програмні середовища розробки (frameworks), які значно полегшують перенесення прикладних програм між різними середовищами. До них належать Windows Open Systems Architecture (WOSA); Win 32, загальне відкрите програмне середовище UNIX COSE, App Ware Foundation та інші.

3. Робота в неоднорідному обчислювальному середовищі. Важливою перевагою КІС є можливість роботи в мережах, до яких входять комп'ютери, що працюють під управлінням різних операційних систем або побудовані на різних обчислювальних платформах. При цьому має бути забезпечена взаємодія всіх робочих обчислювальних платформ і операційних систем, які використовуються.

4. Розподілені обчислення. Це один із видів роботи в клієнт-серверній архітектурі, коли дані чи запити, що надходять з клієнтських машин, розподіляються поміж кількома серверами, що збільшує пропускну здатність для користувача і дає можливість багатозадачної роботи. Це сприяє максимальному використанню обчислювальних ресурсів, зниженню витрат і підвищенню ефективності системи. Забезпечення розподіленої роботи і віддаленого доступу до документів — обов'язкова вимога до інформаційних систем корпоративного рівня. Останніми роками невід'ємною складовою частиною цієї вимоги стала підтримка роботи в архітектурі Internet/Intranet.

Повноцінна КІС повинна забезпечити інформаційну прозорість підприємства, формувати єдиний інформаційний простір, який об'єднує інформаційні потоки, що йдуть від виробництва до нього, з даними фінансово-господарських служб і видавати необхідні повідомлення для всіх рівнів управління підприємства.

Аналіз наукових публікацій засвідчує, що на сьогодні проблеми управління бізнес-процесами стають все більш актуальними, і знайшли відображення у наукових працях таких науковців, як: Андрейчиков О.О.[3], Ареф'єва О. В. [4], Бай С.І. [5], Біннер Х. Ф. [6], Виноградова О.В. [7], Дейвентпорт Т. Х. [8], Денисенко Л.О. [9], Дрюченко Л. Д. [10], Корзаченко О. В. [11], Лепейко Т. І. [12], Портер М. [13], Хаммер М. [14], Харрінгтон Дж. [15], Чампі Д. [16], Чернобай Л.І. [17], Шеер А. В. [18], Шемаєва Л. Г. [19] та ін. В роботах цих авторів представлені теоретичні та методологічні положення щодо різних аспектів управління бізнес-процесами організацій. Незважаючи на наукові доробки з даної тематики, питання впровадження в організаціях систем управління бізнес-процесами сьогодні потребують подальшого вивчення, зокрема, з урахуванням впливу на діяльність підприємств кібер-фізичних систем.

Сутність бізнес-процесів підприємницьких структур в умовах впливу кіберфізичних систем розглянуто та визначено у попередніх дослідженнях та визначено що бізнес - процеси це сукупність послідовних, взаємозалежних, взаємодоповнюваних, узгоджених дій, які здійснюються з використанням кібер-фізичних систем (КФС) та забезпечують суб'єкту підприємницької діяльності його розширене відтворення (отримання доданої вартості) та адаптацію з підприємницьким середовищем.

Одним із початкових етапів переходу суб'єктів підприємництва в умовах впливу на них кібер-фізичних систем на засадах системно-діяльнісного управління є класифікація бізнес-процесів для наступного виділення на її основі складу окремих бізнес-процесів, які характерні підприємствам того сектору економіки, у якому вони функціонують. Тому що усі бізнес-процеси, які відбуваються, є неоднорідними та мають свої притаманні особливості, залежно від специфіки діяльності кожного підприємства. У попередньому дослідженні автором виділені такі основні види бізнес-процесів як:

1. основні (вхідна логістика, операційна діяльність, вихідна логістика);
2. допоміжні (підтримка інфраструктури та аналіз і контроль даних якості);
3. бізнес-процеси управління (управління кадрами, управління фінансовими і матеріальними ресурсами, управління маркетингом, управління інформацією);
4. бізнес-процеси розвитку (стратегічний розвиток, інноваційний розвиток, розвиток персоналу і культури організації).

Досліджуючи визначення дефініції «управління бізнес-процесами» слід зауважити, що більшість науковців і практиків схиляються до думки, що: «управління бізнес процесами» (Business Process Management) це систематичний підхід до управління, спрямований на поліпшення діяльності організації та її процесів. Основна мета управління бізнес процесами полягає у приведенні процесів у відповідність з цілями організації. Кожен процес повинен

бути налаштований таким чином, щоб результати процесу приводили до досягнення бізнес цілей [20]. Також поширеним є визначення зазначеної дефініції шляхом акцентування необхідності застосування до управління бізнес-процесами процесного підходу, так, зокрема, Понамаренко В.С. вважає, що: «управління бізнес-процесами – сукупність методів і засобів впливу суб'єктів управління підприємства шляхом планування, організування, мотивування та контролювання на розроблення продуктів, маркетинг і збут, постачання, виробництво, сервіс, доставку, забезпечення з метою задоволення вимог клієнтів та підвищення ефективності господарювання підприємства» [21]. Таким чином, науковці і практики акцентують, що управління бізнес-процесами є цілеспрямований, системний, систематичний, діяльнісний (необхідність виконання основних функцій управління), удосконалюючий процес. Підсумовуючи наведені визначення та розглянуті визначення категорій «бізнес-процеси» та їх ключових характеристик, автором надано власне визначення дефініції «управління бізнес-процесами» в умовах впливу кібер-фізичних систем, зокрема: управління бізнес-процесами – це цілеспрямована діяльність суб'єкта управління (менеджера) на об'єкт управління (бізнес-процес) з метою забезпечення їх узгодження для забезпечення розширеного відтворення та конкурентоспроможності підприємства (підприємницької структури) застосовуючи системно-діяльнісний підхід та сучасні методи удосконалення бізнес-процесів шляхом використання корпоративних інформаційних систем та кібер-фізичних систем.

Для вітчизняних організацій, в умовах впливу на їх діяльність КФС, дуже значущим є розроблення та впровадження певної покрокової схеми (алгоритму, програми) управління бізнес-процесами, для реалізації системно-діяльнісного підходу, а потім впровадження методів їх удосконалювання.

Така програма (алгоритм) дій повинна враховувати такі системні характеристики управління бізнес-процесами, в умовах впливу КФС, як:

1. необхідність управління значною кількістю взаємопов'язаних підсистем зі складними структурними та функціональними зв'язками між ними;
2. наявність агрегатів, які з точки зору завдань управління мають несприятливі властивості: нелінійність, багатовимірність, розподіленість умов;
3. необхідність управління (планування, координації, контролю) процесом формування витрат у реальному часі;
4. необхідність опису властивостей окремих процесів формування витрат математичними моделями, моделями, побудованими на засадах нечіткої логіки, використання їх у бізнес-системах управління;
5. необхідність задач оптимізації для управління підсистемами і часто необхідність векторної оптимізації як результат урахування різноманітних цілей їх функціонування та поганої формалізованості бізнес-процесів;
6. можливість постановки задачі статичної або квазістатичної оптимізації процесу формування витрат;

— велика розмірність векторів координат стану, вихідних змінних, збурень та управлінь;

— наявність ієрархічної структури управління, обумовленої існуванням глобальної мети бізнес-системи управління та локальних цілей окремих підсистем;

— можливість управління підсистемами з використанням різних критеріїв — економічних, техніко-економічних, технологічних.

Упровадження системно-діяльнісного підходу в процесу управління бізнес-процесами в умовах впливу КФС може надати такі переваги для підприємств:

1. управління бізнес-процесами не тільки вищою, а і середньою ланкою менеджменту (надання повноважень управління бізнес-процесами підрозділам в рамках їх компетенції);

2. розширення контролю за рухом бізнес-процесів;

3. підвищення відповідальності структурних підрозділів за бізнес-процесами;

4. зниження значення функціонального управління, де кожний структурний підрозділ слідкує лише за своїми процесами;

5. визначення проблемних місць під час реалізації бізнес-процесів, встановлення винних, швидке усунення "вузьких місць";

6. надання повноважень підрозділам з управління бізнес-процесами в рамках їх компетенції, що посилює відповідальність менеджерів процесів.

Для вітчизняних підприємств є дуже значущим впровадження методів удосконалювання, які будуть потребувати значних трансформацій в управлінні

Сучасний підхід до управління бізнес-процесами суб'єктів підприємницької діяльності в умовах впливу КФС повинен передбачати створення та впровадження відповідного алгоритмічного забезпечення з урахуванням взаємозв'язків з питаннями розвитку інформаційних технологій на підставі комплексного аналізу процесів формування і здійснення витрат, моделювання виробничих (комерційних) ситуацій і прогнозування їх розвитку. Це означає перехід до якісного об'єднання різномірних технологій, який дасть змогу здійснити розробку відповідних алгоритмів з урахуванням можливої модифікації і розвитку відповідних систем збору, зберігання і оброблення інформації. Отже, управління бізнес-процесами в умовах впливу КФС має бути зорієнтоване на вирішення завдань створення оптимізуючих управлінських дій з урахуванням системних характеристик бізнес-процесів та сучасних короткострокових та довгострокових методів їх удосконалення.

Список літератури

1. Інформаційні системи в економіці: монографія / [С. В. Устенко, А. М. Береза, Г. П. Галузинський та ін.] ; за заг. ред. С. В. Устенка ; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т імені Вадима Гетьмана". - К. : КНЕУ, 2012. - 425 с.

2. Capability Maturity Model® for Software (SW-CMM®). URL 21: <http://www.sei.cmu.edu/cmm>

3. Андрейчиков О.О. Використання сучасних інформаційних технологій в процесі розробки регламентів довільної складності / О.О. Андрейчиков, О.М.

Гуца, О.Г. Українець // Науково-технічний збірник «Комунальне господарство міст» ХНУМГ імені О.М. Бекетова серія «Технічні науки та архітектура» – 2013. – вип. №110. – С.259 – 265

4. Ареф'єва О.В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентноспроможність: [монографія] / О.В. Ареф'єва, Т.В. Луцька; Європейський ун-т. – К.: Вид. Європейського ун-ту, 2009. – 96с.

5. Бай С.І. Розвиток організації: політика, потенціал, ефективність: [монографія] / С.І. Бай; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2009. – 280с.

6. Binner, H. F.: Steuerungsgesichtspunkte zur Flexibilitätssteigerung VDI-Z, Zeitschrift für integrierte Produktionstechnik. Spezial: Steuerungen, Oktober 90, S. 24–34

7. Виноградова О.В. Реінжиніринг бізнес-процесів у сучасному менеджменті: [монографія] / О.В. Виноградова; Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського. – Донецьк: Вид. ДонДУЕТ, 2005. – 196с.

8. Davenport T. H., Short J. E. The New Industrial Engineering:Information Technology and Business Process Redesign // Sloan Management Review, 1990,(Summer), 11–27

9. Денисенко Л.О. Концептуальні засади класифікації бізнес-процесів, як основи формування бізнессистеми організації [Електронний ресурс] / Л.О. Денисенко, С.Є. Шацька // Ефективна економіка. – 2012. – №11. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1558>

10. Дрюченко Л. Д. Упровадження інструментарію моделювання та оптимізації бізнес-процесів у діяльність органів місцевого самоврядування / Л. Д. Дрюченко //Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2010. – Вип. 1 (3) — С.32-35

11. Корзаченко О.В. Оптимізація бізнес-процесів українських підприємств: проблеми та перспективи/ О.В. Корзаченко//Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Випуск 3. – С. 64 – 69

12. Лепейко Т.І. Реінжиніринг бізнес-процесів: навч.-практ. посіб. у схемах і табл. / Т.І. Лепейко, А.В. Котлик; Харківський національний економічний ун-т. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – 80с.

13. Porter M. E., Millar V. E. How Information Gives You Competitive Advantage // Harvard Business Review, 1985, 85, (July–August), 149–160.

14. Hammer M., Champy J. Reengineering the corporation: a manifest of business revolution. – New York, NY: Harper Business, 1993. – 223

15. Harrington J. Optimization of business processes: documentation, analysis, management, optimization / J. Harrington, K.S. Esseling, H. Van Niemwegen. 2002. 328p.

16. Hammer M., Champy J. Reengineering the corporation: a manifest of business revolution. – New York, NY: Harper Business, 1993. – 223

17. Чернобай, Л. І. Бізнес-процеси підприємства: загальна характеристика та економічна суть [Текст] / Л. І. Чернобай, О. І. Дума // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та

підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 769. – С. 125-131. –Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPM_2013_769_20.pdf

18. Sheer A.V. Business processes: basic concepts, theory, methods. 1999. – 152с

19. Шемаєва Л.Г. Управління якістю бізнес-процесів на підприємстві: [монографія / Л.Г. Шемаєва, К.С. Безгін та ін.]; Харківський національний економічний ун-т. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – 240с.

20. Управління бізнес процесами (Business Process Management) – Режим доступу до ресурсу:<https://biznesua.com.ua/upravlinnya-biznes-protsesami-business-process-management/>

21. Пономаренко В.С. Теорія та практика моделювання бізнес-процесів : монографія / В.С. Пономаренко, С.В. Мінухін, С.В. Знахур. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2013. – 244 с.

СТІЙКИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ В КОНТЕКСТІ ВИНИКНЕННЯ ПЕРЕДУМОВ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

Красностанова Наталія,
К.е.н., зав.кафедрою менеджменту, фінансів і бізнес-технологій
Національний університет «Одеська політехніка»

Медловська Наталія
аспірант
Національний університет «Одеська політехніка»

Стійкий економічний розвиток промисловості – проблема, на вирішення якої впливають стан теоретичної бази, ефективність інструментарію моделювання, специфіка складу, стану та рівня розвитку (конкурентоспроможності) економічної системи, вплив зовнішньої по відношенню до системи середовища. Динаміка інноваційних процесів багато в чому визначає процеси модернізації виробничого апарату промисловості, і конкурентоспроможність підприємств у сучасній економіці. Причому зміна технологічних укладів є як наслідком розвитку наукомісткого сектора промисловості, і каталізатором подальших змін у науково- виробничому базисі, що породжує нову фазу початку наступного технологічного укладу. І від того, наскільки промислова політика держави враховує ці обставини, залежить динаміка розвитку її промислового сектора та місце у міжнародному поділі праці.

Особливістю підходів розробки основних положень стратегії сталого розвитку є структурування показників як з позиції збалансованості різних підсистем соціально-еколого-економічної системи, але з позицій системного підходу: «індикатори розбиті втричі категорії – показники вхідного впливу, показники стану, показники управління. Перші характеризують людську діяльність, процеси та характеристики, які впливають на сталий розвиток. Другі характеризують поточний стан різних аспектів сталого розвитку. Треті – індикатори реагування, що дозволяють здійснювати політичний вибір чи інший спосіб реагування зміни поточного стану».

Цікавим моментом є категоріальне позначення стану системи, що оцінюється на основі зазначених вище груп індикаторів, на думку авторів концепції – це «життєздатність» системи та стійкість, здатність до зміни та еволюції. З моменту своєї появи теорія сталого розвитку пройшла багато стадій, уявлення про стійкість та збалансованість розвитку отримали своє відображення у таких моделях як Відкриті інновації, Triple Helix, RIS₃ та інших, націлених на збалансованість розвитку через забезпечення глобального оптимуму у функціонуванні соціально-економічних систем.

Управління стійким економічним розвитком промислового сектора, його використання зниження гостроти кризових явищ економіки передбачає розробку

індикаторів передбачення таких відхилень, тому значущим є систематизація ознак відхилень. Така класифікація може використовуватися для розробки стратегій управління переходом до нового технологічного укладу в блоці прогнозування.

Кризові явища економіки досліджують, базуючись, передусім теоріях економічної циклічності, які різняться обраного рівня системи. Теорія життєвого циклу на мікрорівні організації розглянута І. Адізесом [1], крім того, цей учений розглянув і природу кризи лише на рівні організації [2], причиною якого вважає передусім її керівництво. Крім того, життєвий цикл організації досліджував Л. Грейнер [5], відомі також моделі життєвого циклу інновацій на рівні товару, галузеве моделювання життєвого циклу та інші напрацювання, натомість рішення, пов'язані із забезпеченням сталого розвитку в кризу рідкісні та вимагають своєї подальшої деталізації.

Так, зміст поняття економічну кризу впливає з логіки розвитку економічного циклу, у якого спостерігаються підйоми і спади промислового виробництва. Депресію, застій у будь-якому економічному циклі називають економічною кризою. Проблема застосування існуючих теорій водночас пов'язана з феноменом структурної кризи в економіці, що порушує етапізацію фаз циклу. Причина подібної кризи – вагомі диспропорції, що несподівано виникли, між складовими елементами економічної системи, взаємозв'язками між ними.

Кожна економічна криза (як хвороба економіки) має завжди індивідуально-конкретний характер. Водночас у всіх економічних кризах є більшою чи меншою мірою спільні риси. Найбільш типовою особливістю можливих економічних криз на всіх рівнях господарювання є нестача ресурсів для ефективного здійснення цільових функцій підприємства, корпорації, господарського комплексу в масштабі країни чи світу загалом.

Стверджуючи це, ми маємо на увазі не тільки природні, матеріально-технічні, людські та інформаційні ресурси, але й організаційно-управлінські ресурси, що дозволяють ефективно комбінувати всі інші їх види.

Економічною наукою до теперішнього часу розроблено цілу низку різних теорій, що пояснюють причини економічних циклів та криз. П. Самуельсон, наприклад, як найбільш відомі теорії циклів і криз у своїй книзі «Економіка» зазначає такі [6]:

– фінансову теорію, яка пояснює цикл експансією (стисненням) банківського кредиту;

– теорію нововведень, що пояснює цикл використанням у виробництві важливих нововведень;

– психологічну теорію, яка трактує цикл як наслідок хвиль песимістичного та оптимістичного настрою, які охоплюють населення ;

– теорію недоспоживання, що вбачає причину циклу в надто великій частці доходу, що йде багатим і ощадливим людям, порівняно з тим, що може бути інвестовано;

- теорію надмірного інвестування, прихильники якої вважають, що причиною рецесії є, швидше, надмірне, ніж недостатнє інвестування;
- теорію сонячних плям – погоди – врожаю.

При розгляді матеріальних основ промислового виробництва, оцінки рівня його високотехнологічності, більш актуальною є типологія, в рамках якої порівнюється рівень технологічності підприємства та зовнішні умови його функціонування. Пропонується типологія, при якій виділено 3 типи кризових ситуацій:

I тип. У самому виробництві може мати місце затяжна техніко-технологічна криза при повному фінансовому благополуччі підприємства. Така ситуація виникає щодо технічно відсталих підприємств, що займають монопольне становище на ринку та продають свою продукцію за завищеними цінами.

II тип. Високоефективне у техніко-технологічному відношенні підприємство, що випускає з низькими витратами високоякісну продукцію, що має я попит у суспільстві, проте потрапляє у важке фінансове становище (аж до банкрутства), через невідрегульованість фінансових, фінансових, кредитних відносин на мезо- та макрорівнях економіки.

III тип. Криза реального виробництва на підприємстві збігається з фінансовою кризою, обидві кризи посилюють одна одну (характерно для сучасної російської економіки).

Введення на розгляд ступеня відкритості системи дозволяє більш виважено підійти до оцінки кризового стану системи. Останнє є однією із фаз життєвого циклу будь-якої економічної системи. Вона може виникнути на певному рівні її розвитку, чи то підприємство, галузь, промисловий сектор, національна промислова система загалом.

Зазначені проблеми мають бути враховані в рамках методології управління розвитком промислового сектора у кризових умовах. За інших рівних умов практика антикризового управління включає 2 етапи:

- 1-й – прогнозування можливості кризового стану;
- 2-й – розробка антикризової стратегії.

Багато промислових підприємств орієнтовані на прибуток, але далеко не всі (наприклад, оборонні підприємства або організації, які проводять фундаментальні наукові дослідження). Якщо на прибуток і зростання грошового капіталу орієнтуються як головна цільова установка вищих рівнів економіки, то неминуча гостра економічна криза. Наприклад, ринкове господарство не змогло вилікуватися від нищівних криз доти, доки держава не стала за допомогою податків перерозподіляти приблизно половину національного доходу, виходячи з ринкових цільових установок.

За всієї важливості вищих економічних рівнів антикризове управління як систему організаційно-управлінських заходів, вкладених у нейтралізацію кризових явищ економіки, слід центрувати насамперед для підприємства, де часто спостерігаються:

- фінансові труднощі;
- затримка платежів;

- неплатоспроможність певний термін;
- часткова грошова (фінансова) неспроможність, з усіма з цього правовими процедурами;
- банкрутство (фактична повна фінансова неспроможність, зафіксована юридично).

Завершуючи узагальнення уявлень про кризові явища в економіці в контексті сталого розвитку промислового сектора, відзначимо важливі, на наш погляд, положення Г. Менша, К. Фрімена, А. Кляйнкнехта [3, 4] щодо зміни змісту інвестиційних проектів в умовах знижувальних стадій економічного розвитку. Спробу вирішити зазначені суперечності запропонував А. Кляйнкнехт, використовуючи класифікацію інновацій – базисні та доповнюючі (технологічні та організаційні у сучасному трактуванні). Таким чином, аналіз маси фактів сталого розвитку можна використовувати як індикатор настання відповідної фази циклу на мезорівні, мікрорівні й розробляти відповідні програми забезпечення стійкості розвитку промислового сектора, не чекаючи накопичення критичної маси суперечностей.

Висновок за підсумками криз, що виникли одна за одною, призводить до думки про необхідність альтернативних методологічних рішень інституціонального характеру, про недостатність сформованої нормативної бази державної участі в ринкових процесах. З іншого боку, кризові явища призводять до відходу маси малих та середніх підприємств у тіньовий сектор, а в умовах жорсткого контролю з боку держави – до руйнування.

References:

1. Адизес, И. Управление жизненным циклом корпорации / Пер. с англ. В.Кузина. – М. : Изд-во Манн, Иванов и Фербер, – 2014. – 512 с.
2. Адизес, И. К. Как преодолеть кризисы менеджмента. Диагностика и решение управленческих проблем / Ицхак Калдерон Адизес; пер. с англ. Натальи Брагиной. – М. : Манн, Иванов и Фербер, – 2014. – 320 с.
3. Freeman, C. Technology Policy and Economic Performance. Lesson from Japan. – London : Printer, – 1987. – 644 p.
4. Freeman, C. The National System of Innovation in Historical Perspective // Cambridge Journal of Economics. – 1995. – Vol. 19. – № 1. – P. 264 – 272.
5. Greiner, L. «Evolution and Revolution as Organizations Grow.» Harvard Business Review. July-August, – 1972. – 458 p.
6. Самуэльсон, П. А. Экономика / П. А. Самуэльсон. – М. : Бином-КноРус, - 1993, Т.1, - 740 с.

ЩОДО ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Лахай Карина Вікторівна,
студентка 2 курсу, 075, Маркетинг
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Левандовська Яна Ярославівна,
студентка 2 курсу, 075, Маркетинг
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Постановка проблеми. Проблема міграції українців стає доволі масштабним явищем за останні роки, а особливо після початку повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. Це породжує низку важливих проблем і криз в економічному розвитку країни. Ріст трудової міграції одночасно із зменшенням кількості новонароджених, збільшенням кількості людей пенсійного віку та великої частини населення, військові та добровольці, що захищають країну у лавах Збройних Сил України, веде до загострення ситуації на внутрішньому ринку праці та вимагає адекватної реакції уряду через заходи в міграційній, економічній, соціальній, зовнішньоекономічній та інших політиках.

Вагомий внесок у дослідженнях питання та проблеми трудової міграції зробили такі науковці: Гайдуцький А., Маліновська О., Краузе О., Мельник С., Позняк О., Хомра О., Лібанова Е., Гуменюк Ю., Мосьондза С., Майданік І., Драгунова Т. та інші.

Початок повномасштабної війни призвів до переміщення населення як всередині країни, так і за її межами. В першу чергу Українці виїжджали з країни для того щоб зберегти життя, але згодом були вимушені влаштуватись на роботу, щоб заробляти гроші для життя та допомоги українській армії.

Метою цього дослідження є визначення актуальних аспектів, пов'язаних з трудовою міграцією у воєнний період.

Виклад основного матеріалу. На даний момент Україна через війну переживає чи не найбільшу кризу в своїй історії. Трудова міграція в Україні являє собою переміщення громадян держави із перетинанням державного кордону, метою якого є працевлаштування особи в іншій країні на певний термін, відповідно до Закону України «Про зовнішню трудову міграцію». Внутрішня міграція характеризується переміщенням осіб за межі адміністративно-територіальних одиниць країни. Зовнішня трудова міграція завжди пов'язана з перетином державного кордону; вона є предметом уваги міжнародного права в контексті міжнародної трудової міграції. Таким чином, розрізняють «внутрішню» і «зовнішню» трудову міграцію.

В економічній науці трудова міграція населення є об'єктивним процесом переміщення кадрів, який нерозривно пов'язаний з розвитком продуктивних сил і виробничих відносин. Вона виступає таким процесом, який з одного боку, вельми чутливий до змін в житті суспільства, а з іншою – виступає важливим чинником, що робить значний вплив на формування динамічних і структурних

параметрів даних змін. Разом з тим, як відзначає В.І. Переведенцев, трудова міграція населення є «однією з умов нормального функціонування суспільства, за допомогою якого може бути досягнуте оптимальне розміщення трудових ресурсів на території країни, яке сприяє вирівнюванню рівнів економічного розвитку регіонів, подоланню соціально-економічних і культурно-побутових відмінностей [1].

Під час війни трудова міграція суттєво змінилась. Коли почалась війна, люди виїжали за кордон в пошуках безпечного місця та прихистку й усі надіялись, що повернуться скоро додому. Але коли люди почали усвідомлювати, що війна не закінчиться швидко, почали шукати роботу.

Із початком повномасштабного вторгнення з України емігрували понад 5 млн людей, переважно працездатного віку. Економіка з кожним роком почне втрачати 13% ВВП або 20 млрд доларів, кількість працездатних осіб скоротиться до 10 мільйонів, та навіть при відновленні та відбудові, економіка не зможе зрости більш ніж 2% на рік, тому що такої кількості людей недостатньо для підтримки сталого економічного розвитку, навіть при наявності достатньої кількості ресурсів. [2].

Повномасштабна війна значно ускладнила роботу майже усіх галузей економіки на території України. У регіонах, в яких проходять бойові дії, а також у деокупованих територіях економічна активність сильно впала. Отже, люди, які залишились на цих територіях опинились без доходу й роботи. А внутрішньо переміщені особи (ВПО) опинились у повної або часткової втрати доходу.

Велика кількість підприємств постраждали від бойових дій, а багато працівників змушені були евакуюватися до іншої місцевості, перебувають у відпустках, простої, тимчасово втратили працездатність або стали трудовими мігрантами.

Нинішні мігранти шукають не тільки роботу і належний соціальний захист, а й безпеку. За даними інтернет-джерел найбільше населення за час війни мігрувало з таких територій: з Донецької та Харківської областей: по 21% з загальної кількості переміщених осіб; Києва та Миколівської області: по 10%; Запорізької області: 8% [4]. Відповідно до досліджень, у трьох країнах: Польща, Чехія та Румунія, найбільша кількість осіб, які орієнтовані щоб працювати і отримувати дохід – у Польщі. [3].

Міжнародна організація з питань міграції в минулому році визначила, що серед вивчених організацією країн південного сходу Європи українці становлять найбільший відсоток трудових мігрантів із вищою освітою, отже це велика загроза для України, так як це втрата досвідчених, кваліфікованих і освічених фахівців. Зараз ця загроза ще більше зростає. [5].

Статистика трудових мігрантів поза межами України (Діаграма 1):

47 % працевлаштованих людей за кордоном, влаштувались на посади нижчого рівня, чим вони були влаштовані в Україні.

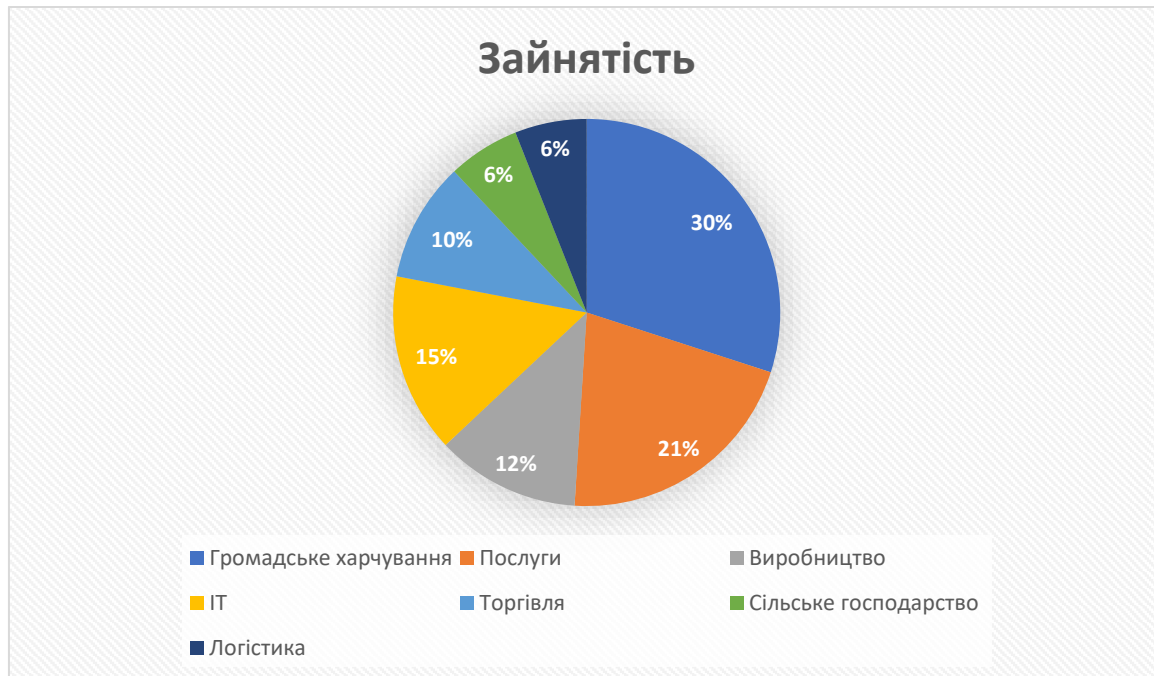
23 % людей працюють онлайн, але в більшості на українські компанії й платять податки Україні.

Найбільша кількість емігрантів працюють у сфері громадського харчування і в готельно-ресторанному бізнесі.

21 % працюють у сфері послуг, а саме сфера краси та косметології.

15 % у сфері ІТ.

Менше 10% працевлаштовані у сферах сільського господарства, торгівлі та логістики. [3]



Діаграма 1. В яких сферах найбільш задіяні трудові емігранти з України.

На підставі наведеного можна зробити наступні **висновки**.

Трудова міграція населення в першу чергу виступає явищем соціально-економічного життя. Всі сфери, в яких працюють українці за кордоном, дуже важливі і необхідні для вітчизняної економіки. Важливо не втратити значну кількість робочої сили і прикласти зусилля для її повернення.

Українська нація – це нація для якої свобода та цінність демократичного устрою не просто слова. І долучення до відновлення і відбудови України усіх українців з усього світу допоможе зробити Україні післявоєнний ривок і вийти на новий щабель своєї незалежності. Але щоб зробити такий ривок нам потрібно вже зараз почати працювати над цим питанням.

Для відновлення і відбудови нашої держави необхідно активізувати роботу по наступних напрямках:

1. Стимулювання зростання робочих місць по всій Україні.
2. Стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу.
3. Забезпечення належного рівня безпеки на всій території України.
4. Удосконалення трудового законодавства.

5. Підтримка зв'язків з українцями, які знаходяться за кордоном. Незалучення громадян України, які перебувають і/або працюють за межами країни до прийняття рішень в Україні порушує реалізацію їх прав рівної участі у суспільно-політичному житті країни та спонукає до неповернення до країни.

Список використаних джерел:

1. Переведенцев В.И. Методи вивчення міграції населення. М. 1996. С. 11.
2. UIFuture. Боротьба за людей: Україна програла битву, але має виграти війну. URL: <https://uifuture.org/publications/borotba-za-lyudej-ukrayina-prograla-bytvu-ale-maye-vygraty-vijnu/> (дата звернення: 10.12.2022)
3. Шавранська С. Куди поїхали та ким працюють українці. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/chy_mozhut_ukraintsi_staty_trudovymy_migrantamy_ta_shcho_mozhe_zrobyty_kraina_shchob_povertuty_lyudey_zza_kordonu_138193.html (дата звернення 10.12.2022)
4. MixDigital Team. Міграція населення України під час війни. URL: <https://mixdigital.com.ua/blog/migracziya-naselennya-ukraini-pid-chas-vijni/> (дата звернення 09.12.2022)
5. Машкова Р., Іваненко Г. Вимушена міграція і війна в Україні. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznya-10-cherwnya-2022/> (дата звернення 08.12.2022).

РОЛЬ КОНТРОЛІНГУ В СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Сейсебаєва Н. Г.

кандидат економічних наук, доцент

Фоменко Д. О.

магістр

Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

Для кожної організації чи підприємства особливо важливим фактором для функціонування, досягнення цілей та місії постає перш за все стратегічне управління. З огляду на саме поняття «стратегічного управління» - це перш за все складна система, у якій відбуваються процеси аналізу, розробки, реалізації та контролю стратегій [1].

Як одну із складових стратегічного управління можна розглянути контролінг, як підсистема за допомогою якої планується, координується, узгоджується та контролюється діяльність усіх функціональних управлінських одиниць, а також здійснюється інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень, основною метою якої є використання усіх наявних ресурсів на підприємстві для забезпечення довгострокового функціонування і розвитку підприємства[2].

В сучасній ринковій економіці для підприємства важливим залишається виконання завдань, таких як прогнозування розвитку ринкової ситуації, своєчасна реакція на виниклі загрози, досягнення підвищення рівня конкуренції. Саме тому варто згадати головну мету контролінгу, яка пов'язана з орієнтацією управлінського процесу на досягнення зазначених завдань не лише в поточній діяльності, але й в майбутньому, що значно спрощує і стабілізує роботу підприємства у майбутньому[3].

У системі управління для контролінгу характерними є: створення системи раннього попередження і реагування на недоліки у роботі суб'єктів господарювання; оцінка впровадження у діяльність суб'єктів господарювання; оцінка ефективності діяльності загалом та в окремих напрямках (інновацій або інвестицій); створення надійної системи прогнозування, що повинно забезпечити визначення цілей суб'єкта господарювання; підготовку альтернативних стратегій розвитку[4].

З огляду на завдання контролінгу, можна виділити функціональну особливість, яка характеризується інтегруванням всіх функцій стратегічного управління за рахунок інструментів, що спрямовують оптимізацію прибутку та ліквідності.

Для розробки стратегічного плану розвитку підприємства необхідно визначення поточного стану підприємства: для цього проводять стратегічний аналіз всього підприємства, а також його окремих підрозділів та напрямків діяльності. Результатом аналізу є формування стратегії розвитку підприємства.

Стратегічний аналіз та контроль повинні сприяти реалізації стратегічного плану розвитку підприємства [6].

При організації на підприємстві контролінгу особливе значення має правильне встановлення послідовності залучення в процес управління взаємопов'язаних елементів системи менеджменту. Важливо при цьому спиратися на організаційні принципи управління, на методичну та нормативно-законодавчу базу [6].

Без створення науково обґрунтованої методичної та інструментальної бази неможливе успішне функціонування системи контролінгу на підприємстві. Процес побудови ефективної системи контролінгу досить тривалий. У західних компаніях, де бізнес процеси налагоджені та ефективно реалізуються сучасні моделі менеджменту, на це витрачається 2-3 роки. Створення системи контролінгу повинно бути викликане об'єктивними причинами розвитку підприємства. У результаті створення системи контролінгу підприємство отримує у своє розпорядження сучасний інструментарій управління, який дозволяє: скорочувати час прийняття управлінських рішень, підвищувати ефективність управління активами, підвищувати рентабельність та прибуток підприємства. [6]

Якщо розглянути конкретні проблеми в роботі підприємств та впровадженні стратегічного управління, варто зазначити причинно-наслідкові фактори, що зумовлюють необхідність впровадження роботи стратегічного контролінгу. До них відноситься:

1. Мінливість внутрішнього та зовнішнього середовища під дією певних факторів.

Одним з найяскравіших прикладів залишається COVID 19, який змінив не лише життя людей, але й раніше налагоджену систему роботи підприємств, організацій та інше. Спостерігається тенденція моніторингу стану середовища організацій, які призвели до банкрутства або до пристосування.

2. Необхідність аналізу і передбачення контролю в майбутньому.

Так як в минулому контролінг був зосереджений на аналізі попередніх показників, то наразі в кризових умовах виникла необхідність в інтегруванні підходів на передбачення майбутніх проблем.

3. Впровадження додаткових умов до системи управління в організації, спричинене постійним зростанням нестабільності в зовнішньому середовищі.

4. Розробка досконалого механізму координації відділів, а точніше застосування стратегічного контролінгу.

При розширенні компанії та ускладненні її системи управління варто запровадити розвинений та досконалий механізм контролінгу задля підвищення гнучкості та збільшення швидкості реагування на зовнішні зміни.

Висновки. Основними елементами стратегічного контролінгу є: аналіз про інформаційні витрати, попит та пропозиції; збір відомостей напроми ймовірних шляхів розвитку організації; можливі зміни у зовнішньому середовища, а також ризиків.

Завдяки застосуванню певних методів та інструментів підприємства здатні ефективно застосовувати стратегічний контролінг, який впливає не тільки на майбутній розвиток підприємства, але й на їх напрями в майбутньому.

Наразі контролінг є не тільки популярним механізмом в стратегічному управлінні, але ефективними, так як його застосування спрямовані на перспективу для організації чи підприємства. Застосування контролінгу передбачає моніторинг ринку, що забезпечує менеджерів актуальною і своєчасною інформацією, дає їм змогу коригувати стратегію підприємства. І саме тому застосування контролінгу є актуальним, а нестримний розвиток науки передбачає необхідність побудови нової структури інструментів та методів контролінгу, що і визначає перспективу подальших досліджень [5].

На українському ринку все ширше використовуються комплексні інформаційні системи, які включають контролінгові компоненти розробок як закордонних фірм, так і вітчизняних виробників. Серед закордонних систем автоматизованого управління особливою популярністю користується система SAP R/3, так як вона зорієнтована на комплексне вирішення управлінських задач для підприємств різного спрямування. Застосування інструментарію контролінгу дозволяє підприємствам досягати високих результатів у таких галузях, як фінансова стійкість, планування, прогнозування, інвестиційна привабливість[6].

Список літератури

1. Журило І. В. Сутність системи стратегічного управління та методика її впровадження на підприємстві / І. В. Журило // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. - 2009. - Вип. 15. - С. 86-90. - Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/42031309.pdf>

2. Замятіна Н.В. Місце контролінгу в системі управління сучасним підприємством. Збірник наукових праць «Економіка і суспільство» 2016 Вип. 7. С. 324-328. Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/55.pdf (дата звернення 18.12.2022).

3. Парницька Н. Я. Контролінг в системі стратегічного управління Дипломна робота 2014 С. 57-64. Режим доступу:

<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/16174/3/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9D.%D0%AF..pdf> (дата звернення 18.12.2022)

4. Лазарева О.С., Контролінг як складова стратегічного управління підприємництвом Збірник наукових праць «Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти» 2017 С. 2726-2729. Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/16350/16/520.pdf> (дата звернення 18.12.2022)

5. Ходзицька В. В. Стратегічний контролінг як методичний інструментарій стратегічного управління витратами Збірник наукових видань «Економіка та менеджмент» 2014 Вип. 4. С.146-153. Режим доступу: http://projects.dunehd.com/bitstream/handle/2010/33334/Oif_apk_2014_4_24.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 18.12.2022)

6. Капліна А. І. Контролінг у системі ефективного управління підприємством Збірник наукових праць «Ефективна економіка» 2021. http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2021/72.pdf (дата звернення 18.12.2022)

РОЗПОДІЛЕНА ГЕНЕРАЦІЯ ЯК ШЛЯХ ДО СТВОРЕННЯ КОНКУРЕНТНОГО БІРЖОВОГО РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ: ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Сохацька Олена Миколаївна

д.е.н., професор

Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

Вступ. / Introductions. Після серії масованих ракетних ударів Росії по критичній інфраструктурі України на середину грудня 2022 року знищено близько 50% потужностей генерації електроенергії. Такого результату агресор зміг досягти через низку причин, основними з яких були: обізнаність з точним розташуванням (через громадян росії - власників основних обленерго) та радянську систему централізації генерації на кількох атомних, теплових та гідроелектростанціях. Саме ця централізація та монополія генерації електроенергії, що уже впродовж більше десятка років не дозволяла створити конкурентний біржовий ринок електроенергії, інтегрований у відповідний енергетичний ринок ЄС, сьогодні призвела до колапсу енергетичної системи, коли особливо потерпають Київ та великі міста, забудовані висотними будинками, де усі комунальні послуги забезпечуються електроенергією. Ця проблема в Україні досі не вважалася актуальною, дослідження майже не проводилися.

Мета роботи. / Aim Метою статті є формування рекомендацій щодо формування нової енергетичної моделі повоєнної України на засадах децентралізації генерації електроенергії та створення біржового ринку для конкурентного ціноутворення на цей енергетичний ресурс.

Матеріали та методи./ Materials and methods. В процесі дослідження використано наукові публікації та аналітичні матеріали зарубіжних та вітчизняних експертів Українського інституту майбутнього, що функціонує як незалежний центр, що не тільки здійснює аналітику подій у світі та Україні, але й формує прогнози, можливі сценарії майбутнього, які спрямовують до урядових інституцій у формі доповідей, законопроектів, аналітичних оглядів тощо [1]. Використано методи аналізу, синтезу, порівняння та бенчмаркінгу для пошуку кращих світових практик.

Результати та обговорення./ Results and discussion. З початку XXI століття у підходах до вирішення проблем енергетичного забезпечення економічного зростання світової економіки спостерігається міжнародний консенсус. Згідно узгоджених та ухвалених в рамках ООН «Цілей сталого розвитку» на період 2015-2030р.р. та Паризької угоди щодо запобігання змінам клімату 2021-2030р.р. передбачено забезпечення доступу до надійного, сучасного та, головне, доступного за цінами, енергопостачання для широких верств населення у всіх

країнах світу. Виконання цього надважливого завдання в межах світової економіки передбачає здійснення масштабних змін не лише у секторі енергетики, але й досягнення позитивних наслідків для енергетичної безпеки та стану довкілля загалом.

Підписавши договір про Асоціацію з ЄС Україна зобов'язалася виконати вимоги діючого в ЄС Третього енергетичного пакету, для чого були прийняті відповідні документи. Як свідчить аналіз практики їх реалізації, на момент підписання не було зроблено порівняльного аналізу цих документів: як на предмет їх узгодженості між собою, так і з основними орієнтирами розвитку економіки в цілому. Ці обставили не сприяли виконанню вимог цього пакету, в той час, коли ЄС уже прийняла четвертий наступний пакет, що передбачав подальшу «демократизацію» енергетики.

У Комітеті Верховної Ради з паливно-енергетичного комплексу, ядерної безпеки та ядерної політики є розуміння того, що для зниження високого рівня енергоємності національної економіки необхідно серед інших завдань суттєво вдосконалити, а у деяких аспектах створити нове законодавче поле. Однак прийняті для цього закони є недосконалими, у них відсутні механізми, здатні вирішити цю проблему. Так, про децентралізацію генерації електроенергії говорили як про віддалену перспективу, що потребує значних за обсягами інвестицій.

Монополісти - олігархи, що представляли галузь, впливали на процес прийняття прогресивних законів. Зокрема у Законі України «Про ринок електричної енергії» є поняття розподіленої генерації, під якою розуміється електростанція встановленої потужності 20 МВт та менше, що приєднана до системи розподілу електричної енергії [2]. Такі електростанції працюють на базі відновлювальних джерел енергії та використовують системи когенерації (коли одночасно виробляється електрика та тепло). У цьому ж законі відсутнє поняття енергетичної біржі, тоді, коли у ЄС - це основні торговельні майданчики, на яких створюється конкурентне середовище і формуються визнані ринком ціни.

Експерти «Української правди», які слідкували за прийняттям цього закону, ще у 2016 році писали: «Цивілізований світ рухається в бік більш розподіленої генерації та споживання струму. І не тільки струму, бо інші країни будують моделі, де за споживача конкурують виробники різних видів енергії, а він може вибрати спосіб забезпечення, включно із самозабезпеченням, а не лише постачання», а також: «Намагання сформувати конкуренцію в галузі на рівні виробників електроенергії за наявності кількох великих компаній із значними потужностями є марним. Можливості впливу таких учасників на викривлення умов ринку через застосування ними ринкової влади добре засвідчив досвід ЄС.»

Застарілі мережі та успадковані від монопольного ринку негнучкі системи регулювання ускладнюють розвиток малої генерації, однак у світі розробляється все більше підходів, що дозволяють із максимальною користю інтегрувати малих гравців у енергетичні ринки та максимально використати цей потенціал.

Широкомасштабна війна росії проти України довела, що свій шанс мати вищу енергетичну стійкість, Україна не використала. Саме війна загострила усі

невирішені проблеми в енергетичній сфері, яка так і залишилася недореформованою через монополія та олігархію, яка у свій час суттєво вплинула на процес реформування, загальмувавши його.

Сьогодні уже не може бути дискусій з приводу впровадження в повоєнній Україні розподільчої генерації на нових екологічно чистих технологіях, і, найголовніше створення конкурентного ринку через впровадження біржових механізмів ціноутворення на цей ресурс. Тому пропонується вдосконалити розроблену Інститутом майбутнього стратегію розвитку України до 2030 року, доповнивши стратегічним завданням розвитку енергетичної сфери енергетичну «демократизацію» через впровадження розподільчої генерації та біржового механізму ціноутворення на цей ресурс.

Висновки./ Conclusions. В процесі повоєнної відбудови України уже сьогодні мають бути створені групи науковців, експертів та фахівців енергетичної галузі із залучення зарубіжних учасників, які мають оперативно розробити і спільно з урядом побудувати нову енергетичну модель, що ґрунтується на децентралізації генерації електроенергії. Децентралізація – це не модний тренд, це використання сучасних технологічних інновацій, коли незначні за розмірами міні електростанції автономно виробляють енергію для кількох тисяч споживачів. Такий підхід не тільки дозволяє вирішувати питання енергетичної безпеки для населення та бізнесу країни, але й створює конкурентне середовище, коли споживачі зможуть обирати конкретного виробника електроенергії. Саме таким виробникам буде потрібно біржовий майданчик для формування справедливої ціни на електроенергію.

Література

1. Прогноз на 2022 рік Українського інституту майбутнього URL: <https://uifuture.org/publications/prognoz-2022/>
2. Закон України «Про ринок електричної енергії» Документ 2019-VIII, чинний, поточна редакція — Редакція від 24.10.2022, підстава - 2486-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>
3. Віктор Буток, Андрій Зінченко, Аліна Лізунова Новий закон про ринок електроенергії: монополісти відкорковують шампанське URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/01/12/576008/>

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПОСТАЧАЛЬНИКІВ НА УКРАЇНСЬКОМУ РИНКУ ПІНОПОЛІУРЕТАНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Стеблина Алла Валеріївна,

студентка

Черкаський національний інститут ім. Б. Хмельницького

Шевцова Ірина Вікторівна,

студентка

Черкаський державний бізнес-коледж

Останнім часом великою популярністю у будівництві, меблевому виробництві, а також при виробництві холодильного обладнання, авто, судно та залізобудівної промисловості користуються різні види пінополіуретану (ППУ). Це універсальний матеріал, який екологічно безпечний, довговічний і не викликає жодних незручностей ні в процесі нанесення, ні при експлуатації тощо. Але у 2020 році майже всі підприємства з виробництва пінополіуретану в Україні у зв'язку з пандемією на COVID-19 не могли працювати на повну потужність, оскільки зіткнулися з перебоями постачання сировини, нестабільністю цін на сировину, закриттям кордонів у більшості країнах. На початок 2022 року підприємства знову перестали працювати на повну силу, у зв'язку із вторгненням російської армії на територію України та частими ракетними обстрілами інфраструктурних об'єктів по всій території держави. Усі ці фактори продовжують сильно впливати на галузь ППУ. Але незважаючи на це, пінополіуретан в Україні має попит, особливо в секторах меблів та постільних речей, тому виробники змушені шукати способи збереження своїх конкурентних позицій.

За останні роки попит на м'які меблі постійно зростає, що спричинене розвитком ринку нерухомості як вторинного, так і первинного і ця тенденція постійно зберігається. За таких масштабів розвитку ринків бізнес із виготовлення та продажу поролону має гарні перспективи, адже саме еластичний пінополіуретан (поліуретан) широко застосовується у меблевій промисловості для виробництва м'яких меблів, офісних стільців та крісел, у матрацному виробництві, автомобільній, текстильній промисловості тощо. Крім того, він використовується як пакувальний матеріал, а також в технічних і побутових цілях. У меблевому виробництві використовують близько 80% поролону, і 20% припадає на інші цілі. Жорсткі типи пінополіуретану широко використовуються у будівельному бізнесі.

На ринку України представлено багато типів поролону, що використовуються у різних сферах. Для виробництва меблів та матраців використовують такі типи: стандартні (ST), підвищеної жорсткості (EL) та жорсткі (HL), м'які, суперм'які (HR), високоеластичні (HS), спеціальні (негорючі

та в'язко-еластичні) (PHD). За міжнародними стандартами маркується поролон за типом, щільністю та жорсткістю [3] На українському ринку в рівних частках користуються попитом усі марки пінополіуретану.

Головною проблемою ринку є конкуренція з боку іноземних компаній, що імпортують в Україну пінополіуретан за нижчими цінами. Частка імпортованого пінополіуретану становить 39% ринку. За даними Державної прикордонної служби України імпорт пінополіуретану різних видів становив у 2020 році понад 163 млрд.дол. США. У структурі імпорту товару в Україну посідала лідируюче місце Польща – 22,04%, Китай – 12,69%, Німеччина – 10,64%, Італія – 8,36%, Туреччина – 6,55% [4]. Ця 5 країн імпортують в Україну близько 50% пінополіуретану в Україну. До 2022 року у структурі експорту пінополіуретану майже 46% займала Росія, ще 15,67% – Молдова, Білорусь – 10,44% та Польща – 8,64%. Загалом експорт пінополіуретану у 2020 році становив понад 18 млрд. дол. США.

На українському ринку лідером є Група компаній «ІНТЕРФОМ» - провідний виробник еластичного пінополіуретану (поролону) на території України. Працює на ринку з 1997 р. До складу Групи входять чотири виробничі майданчики ТОВ «Інтерфом-Дніпро», ТОВ «Інтерфом», ТОВ «Інтерфом-Захід», ТОВ «Інтерфом-М». Частка ринку цієї Групи підприємств становить близько 40% [4].

Окрім ТОВ «Інтерфом-Дніпро», ТОВ «Інтерфом», ТОВ «Інтерфом-Захід», ТОВ «Інтерфом-М», виробництво еластичного пінополіуретану також здійснюють такі вітчизняні виробники [4]:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю «Флекс стайл», що знаходиться у м. Олександрія., Кіровоградська обл., Україна. Виготовляє 2 марки еластичного пінополіуретану, такі як стандартні (ST), та жорсткі, але основним видом діяльності залишається виробництво клеїв.

2. ТОВ «АРТ-ПРОМ» (м. Дніпро, Україна) виробляє пінополіуретан для власного споживання, але деякі марки, зокрема такі як підвищена твердість (EL) та високоеластичні (HS), закупає у ТОВ "Інтерформ".

3. ТОВ «САНПЛАСТ» (м. Дніпро, Україна) виробляє та реалізує високоякісний поліуретан (поролон) стандартних марок.

На українському ринку широко представлені іноземні виробники, зокрема компанії ANDALUSIA Sp. z oo» (Польща), «Eurofoam Hungary Kft.» (Угорщина), "Gentherm (WET Automotive Systems Magyarország Kft.)" (Угорщина), "Vita Polymers Poland" (Польща), "Vitafoam Romania SRL" (Румунія), "EUROFOAM POLSKA" (Польща) найбільшими іноземними виробниками, які активно розвивають власні дилерські загальноукраїнські мережі збуту та протягом останніх 5 років суттєво наростили свою присутність на українському ринку.

Головними проблемами на ринку пінополіуретану у 2022 році є:

- перебої у постачанні сировини для виробництва пінополіуретану;
- часті ракетні обстріли великих промислових підприємств, через які всі вище перелічені підприємства не можуть працювати на повну потужність, або на деякий час переривають свою діяльність, оскільки знаходяться майже в м. Дніпрі або області, що дуже близько до зон активних бойових дій;

- проблеми в енергетичному секторі через ті самі обстріли енергетичної інфраструктури України і на відновлення яких після масових обстрілів потрібен час від кількох днів до кількох тижнів;

- Завищені ціни на сировину. За даними Plastics Information Europe, середня ціна TDI, наприклад, збільшилася з 2300 євро за тонну в червні 2021 року до 3300 євро за тонну в середині листопада, при цьому за деякими угодами наприкінці року ціна становила близько 5 000 євро за тонну і відповідно така ціна є невідомою для українського виробника/

Але, незважаючи на тимчасові труднощі, українські виробники мають конкурентні переваги, а саме:

- власні розробки нових марок ППУ, які ще не були представлені на даному ринку, а саме компанія ТОВ "Інтерформ" вивела на ринок 2 нові технологічні марки ППУ HIGHFOAM® SAFE та HIGHFOAM® SENSE [2].

- підтримка з боку держави, а саме регулювання імпорту мита на піноуретани Європейських виробників з метою підвищення конкурентоспроможності товарів українського виробника;

Отже, українським виробникам пінополіуретану необхідно виходити на нові ринки збуту нових марок ППУ, налагодити відносини з новими постачальниками сип'ячів для ППУ з таких країн як Китай та Індія, постійно вдосконалювати свої продукти, займатися формуванням сталого попиту на свої продукти, підтримувати позитивний імідж як компанії. так і її продукції у сприйнятті споживачів.

Список літератури

1. Офіційний сайт ТОВ ТД "АСАТ". Електронний ресурс. Режим доступу: / URL: <http://www.acat.com.ua/>
2. Офіційний сайт ТОВ "Інтерфом" Електронний ресурс. Режим доступу: / URL: <http://www.interfoam-holding.com/>
3. Поролон: види, властивості, застосування // Електронний ресурс. Режим доступу: // https://articles.t1.ua/dim/remont/teplo_gidroizolicija/7660-porolon-vydy-vlastyvosti-zastosuvannya.html
4. Рішення Антимонопольного комітету України (2019). № 510-р // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=136954&schema=main>
5. Statistics Service of Ukraine, D. (2022). Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.cross.gov.ua>, 1, 2.

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стояненко Ірина Василівна

к.е.н., доцент кафедри економіки та фінансів підприємства
Державний торговельно-економічний університет

Петренко Інна Миколаївна

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний торговельно-економічний університет

У сучасних умовах високої конкуренції, глобалізації економічних відносин та швидкої трансформації технологій, суб'єкти господарювання в національній економіці мають лише два основні шляхи: активізація власної інноваційної активності або зниження конкурентоспроможності, що призведе до банкрутства. Ті тенденції, що сформувались в світі на кінці ХХ – початку ХХІ століття зазначили, що здатні бути успішними та розвинутими лише ті країни, які активно використовують та самостійно створюють інновації та нові технології. Інновації були і є головним елементом економічного зростання та показником рівня економічного добробуту. Саме тому для національної економіки України одним з першочергових завдань, на думку Носань А. та Курашова І. [1], є окреслення власного шляху інноваційного розвитку, формування якого стає можливим на основі визначення сильних сторін та мінімізації факторів, що перешкоджають поширенню інноваційної діяльності.

Все більше підприємств України стають проектно-орієнтованими, що дозволяє їм успішно поєднувати операційну та проектну діяльність, а також активно займатися інноваційною діяльністю. Інноваційна діяльність на підприємстві здійснюється за допомогою реалізації інноваційних проектів, а також вимагає більш інтенсивного використання знань як джерела конкурентних переваг. Здійснення управління та контролю результативності інноваційної діяльності – це систематизований, активний процес впливу на формування і досягнення цілей інноваційної діяльності, що здійснюється з метою підвищення ринкової вартості підприємства та укріплення конкурентних позицій. Для підприємств, котрі реалізують інноваційні проекти, основним є результат, тобто успішне виконання проекту, а не факт здійснення інноваційної діяльності. При реалізації інноваційних проектів важливим є його виконання у визначений термін із врахуванням обмеженості ресурсів. Тому аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств свідчить про кількість успішно реалізованих інноваційних проектів на підприємствах, котрі знаходяться на визначеному рівні перетворення у проектно-орієнтовані, які активно генерують та використовують знання у інноваційній діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності та ринкової вартості підприємства. Інноваційно активні підприємства особливо гостро вимагають прийняття обґрунтованих ефективних управлінських рішень із

використанням принципів управління проектами та управління знаннями на підприємстві [2].

У Глобальному індексі інновацій у 2016 році Україна посідала 56 місце із 128 країн, у 2017 році – 50 місце із 127 країн, у 2018 році – 43 місце із 126 країн, у 2019 році – 47 місце із 129 країн (табл.1).

Таблиця 1

Місце України у Глобальному індексі інновацій

Показник	Рік / (загальна кількість країн в рейтингу)										Абс. пріоритет рангу
	2017 / (127)		2018 / (126)		2019 / (129)		2020 / (131)		2021 / (132)		
	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	
ГП	37,6	50	38,5	43	37,4	47	36,3	45	35,6	49	-1
Інноваційні ресурси	41,0	77	40,5	75	40,7	82	40,1	71	39,6	76	-1
Результати інновацій	34,2	40	36,6	35	34,1	36	32,5	37	31,6	37	-3
Інститути	47,9	101	49,1	107	53,9	96	55,6	93	56,2	91	-10
Людський капітал і дослідження	39,6	41	37,9	43	35,6	51	40,5	39	38,2	44	3
Інфраструктура	39,3	90	38,1	89	36,0	97	33,1	94	32,3	94	4
Розвиток ринку	43,2	81	42,7	89	43,3	90	42,1	99	42,3	88	7
Розвиток бізнесу	35,3	51	34,5	46	34,8	47	29,5	54	28,9	53	2
Результати знань та технологій	32,8	32	36,7	27	34,6	28	35,1	25	32,3	33	1
Результати креативної діяльності	35,6	49	36,5	45	33,5	42	29,9	44	30,9	48	-1

**Джерело: сформовано авторами за [4]*

За оцінками експертів ГП, які представляють Корнелльський університет (США), міжнародну бізнес-школу INSEAD, а також Світову організацію інтелектуальної власності (WIPO), за рівнем інноваційності економіки України у 2020 році поставили на 45 місце серед 131 країни, а у 2021 році – 49 місце із 132 країн [3], що свідчить про погіршення позицій України у 2021 році. У 2021 році сім складових ГП для України становили: результати знань та технологій – 33 місце; людський капітал і дослідження – 44 місце; результати креативної діяльності – 48 місце; розвиток бізнесу – 53 місце; розвиток ринку – 88 місце; установи – 91 місце; інфраструктура – 94 місце. Виявлено, що сильними сторонами України є результати знань і технологій; людський капітал та дослідження, а слабкими сторонами є установи та інфраструктура [4].

Якщо проаналізувати динаміку кількості набраних балів Україною в ГП, то можна помітити, що найкращими вони були у 2018 році, що і відобразилося на найвищому рейтингу України саме у 2018 році за період 2017 - 2021 років. У період з 2018 по 2021 рік ситуація погіршується, та у 2021 році кількість

набраних балів як у GII загалом, так і показника результатів знань та технологій досягнула свого мінімуму за період 2017 – 2021 років. Це свідчить про необхідність активізації інноваційної діяльності Україною загалом, а особливо за рахунок активізації показника результатів знань та технологій [4].

Лідер Глобального індексу інновацій у 2021 році залишився не змінним, як і минулі роки. Першу сходинку обіймає Швейцарія. Проте варто зазначити деякі зміни у TOP-5 рейтингу, так як до цього списку неочікувано приєдналася Південна Корея, вище за яку розмістилися Швеція, США, Великобританія. Україна дещо втратила позиції попередніх років у 2021 році й обіймає 49 сходинку. Поруч з Україною у рейтингу розмістилися Греція (47 позиція), Румунія (48), Чорногорія (50), Філіппіни (51). Найкраще положення із територіально сусідніх країн займає Угорщина (34). Виявлено, що сильними сторонами України є результати знань і технологій; людський капітал та дослідження, а слабкими сторонами є установи та інфраструктура [5].

Аби покращити місце України у рейтингу найбільш інноваційних країн світу Global Innovation Index, Кабмін запустив роботу Ради інновацій, покликаної стати ефективним інструментом взаємодії уряду, бізнесу та представників наукових кіл, а також майданчиком напрацювання важливих рішень у цій сфері. Не дивлячись на це, можна вже сьогодні говорити про значний внесок України в інноваційні діяльності, винаходи й започаткування в різних галузях економіки, науки, культури, які стали відомими у світі. Далі розглянемо український прорив інноваційних технологій в різних галузях.

Перш за все розглянемо, які інновації були впровадженні в ІТ-сфері. За інформацією Асоціації «IT Ukraine» [6], згідно з даними платіжного балансу України, експорт комп'ютерних послуг у 2019 році зріс на 30,2% порівняно з попереднім роком і склав 4,17 млрд дол. Відповідно обсяг сплачених до держбюджету України податків та зборів збільшився на 28% і становив 16,7 млрд грн.

Галузь інформаційних технологій України продовжує стрімко зростати. Динаміка зростання експорту українських ІТ-послуг завдячуючи інноваційним рішенням мала наступний вигляд: у 2016 році – 1975 млн. дол., 2017 році – 2485 млн.дол., 2018 році – 3204 млн.дол. та у 2019 році – 4171 млн. дол. [7]. Експорт комп'ютерних технологій стає одним із головних джерел надходжень бюджету, що піднімає Україну у світових рейтингах.

Серед останніх розробок вітчизняної ІТ-сфери у 2020 році можна назвати: покращувач селфі looksey, музичний плеєр vox, швидка граматична допомога Grammarly [7].

Варто зазначити, що Україна є досить розвинутою державою в сфері літакобудування. Літакобудування в Україні постійно розвивається, поповнюючи свою скарбницю новими технологіями. Провідник українського літакобудування ДП «АНТОНОВ» проєктує немало інноваційних програм для того, щоб визначити потреби клієнтів, забезпечити технології, продукти та послуги, які є необхідними для завтрашнього аерокосмічного та оборонного ринків. Ан-225, більш відомий під назвою «Мрія» був справжньою гордістю

України. Це найбільший транспортний літак у світі. Літак створений в кінці 80-х років ХХ століття, проте ніхто в світі і досі не зміг перевершити його можливості. Літака Ан-225 «Мрія» здійснив 242 світових рекорди, його можливості відображено в слогані АТП ДП «АНТОНОВ»: «Ніхто інший не перевезе більше» [7]. Але, на превеликий жаль, наша «Мрія» була безщадно знищена російськими окупантами 24 лютого. Прикладами останніх інноваційних рішень ДП «АНТОНОВ» на сьогодні є:

– БАК (безпілотний авіаційний комплекс), розробки «Горлиця», «Стратегічний БАК», «Мішеневий комплекс», а також різні спеціалізовані модифікації літаків.

– спецлітаки на базі Ан-132;

– спецлітаки на базі платформ Ан-148 і Ан-178 [7].

У 2021 році ДП «АНТОНОВ» було укладено контракти з низкою країн. Серед них Казахстан, Республіка Бангладеш і Шрі-Ланка. Здійснює ремонт літака ВПС Болгарії. До того ж, мав велику кількість замовлень від Міноборони та Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС). Гендиректор цього підприємства Олександр Пащенко в інтерв'ю для «LB.ua» [8] зазначив, що «АНТОНОВ» відновив три літаки для ДСНС України – два пожежні Ан-32П і літак повітряного спостереження та аерофотозйомки Ан-30. У грудні 2021 року підприємство передало літак Ан-26 Повітряним силам ЗС України [8].

Наша держава відіграє важливу роль на світовій арені і у вирішенні проблем освоєння космосу. Зокрема, Україна відома у всьому світі завдяки своїм автоматизованим системам для запуску апаратів в космос. Технологія, завдяки якій перебування людей на майданчику під час підготовки носія до запуску є не обов'язковим, була взята як приклад безліччю виробниками сучасної ракетно-космічної техніки. Крім того Україна відноситься до числа провідних країн на ринку космічних послуг і технологій. Ілон Маск - відомий у всьому світі засновник SpaceX і Tesla, у своєму інтерв'ю вказав на важливу роль України в розвитку космічної галузі колишнього СРСР і світу [9]. Провідним центром космічної галузі є конструкторське бюро «Південне» та виробниче об'єднання «Південний машинобудівний завод» у м. Дніпро. На «Південному машинобудівному заводі» розробляють та серійно виробляють ракети-носії, космічні апарати, а також системи управління, орієнтації і траєкторних вимірювань. Великим досягненням українських фахівців стало створення космічних апаратів: «Січ-1», «Океан-О», «АУОС» та «Мікрон», ракет-носіїв «Зеніт-3SL», «Зеніт-3SLБ» та «Циклон-3» [7].

Україна взяла участь у міжнародних проєктах Antares та VEGA, які спеціалізуються на створенні носіїв. Завдяки підприємствам в цій галузі відбувся значний внесок в розвиток світової космічної науки. Зокрема, на Південному машинобудівному заводі в Дніпропетровську сконструйовано і виготовлено понад 400 штучних супутників Землі [10].

Наразі космічна діяльність в Україні перебуває у нелегкому становищі. За словами Голова Державного космічного агентства Володимира Гафтай [11], за останні 5-7 років вітчизняні космічні підприємства втратили багато

замовників. Серед масштабних замовників була й російська федерація. Попри те, що Україна втратила достатньо від розриву контрактів із нею, але, в той же час, це дає можливість співпрацювати з іноземними партнерами.

Не менш активно розвиваються інновації і в культурній сфері нашої країни. Офіс культурних інновацій розпочав свою роботу в серпні 2019 року. Його було засновано громадськими організаціями разом з державними та приватними інституціями. Ключовим завданням Офісу є розкрити потенціал української культури й науки за посередництва інноваційної платформи-маркетплейсу «Український національний інтелект» UNI.ua [7]. Саме ця платформа може здійснити проєкт «Культура в смартфоні». До створення проєкту доєдналися представники української культурної інтелігенції.

Медицина в Україні є також однією з повідних галузей впровадження інновацій. Останнім часом тут з'явилося чимало проривних розробок. Одна з таких є нове відділення мікрохірургії та реконструктивно-відновної хірургії верхньої кінцівки Інституту травматології та ортопедії. Серед інновацій, створених новим відділенням мікрохірургії: рука наново та пристрій, який убереже від інфаркту та інсульту [7].

Українська історія медицини має розвиватися та враховувати досвід історичної науки України та досягнень світової історії медицини. Вона має ґрунтуватися на традиціях, які існували на нашій землі, на фундаменті, закладеному як українськими, так і іншими вченими і літописцями протягом більше ніж тисячоліття, на працях лікарів-науковців в краю та в діаспорі. Вона повинна стати гідною і вагомою складовою української історичної науки та всесвітньої історії медицини [12].

Неможливо не згадати про розвиток вітчизняної банківської сфери, в якій за останні роки відбулось достатньо інноваційних проєктів. Національний банк України започаткував державну систему електронних платежів (СЕП) для здійснення розрахунків банків та їх клієнтів у гривні в межах України, яка виконує свої функції уже понад 20 років. СЕП забезпечує високий рівень безпеки і надійності переказу коштів між банками [7].

Досягненням в 2021 році стало те, що Банк «Восток» названо Народним Банком на премії FinAwards2021. 21 травня в Києві відбулася 4-та церемонія, де було нагороджено FinAwards 2021 за особливі досягнення в банківській сфері. Банк «Восток» взяв участь у номінації «Народний Банк» та увійшов у п'ятірку переможців [13].

Аналіз України в глобальному індексі інновацій свідчить, що найсильнішою стороною України в ньому є результати знань та технологій, котрі є досить перспективними для країни, але, не зважаючи на це, позиція України не є високою у порівнянні з іншими країнами, що вимагає активізації інноваційної діяльності.

Частка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації, тобто реалізовувати інноваційні проєкти (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств була максимальною у 2016 році і становила 16,6 % (табл.2).

Темп приросту частки кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації 2017 року у порівнянні з 2016 роком становить -13,86 %; 2018 року до 2017 року – 9,09 %; 2019 року до 2018 року - (- 11,54 %); 2020 року до 2019 року – 7,97 %.

Таблиця 2

**Впровадження інновацій на промислових підприємствах
України у 2016–2020 роках**

Показник	Рік					Абс. приріст
	2016	2017	2018	2019	2020	
Частка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств, %	16,6	14,3	15,6	13,8	14,9	-1,7
Кількість упроваджених у звітному році видів інноваційної продукції (товарів, послуг), усього одиниць,	4139	2387	3843	2148	4066	-73
з них нових для ринку, одиниць	978	477	968	418	691	-287
з них упроваджених машин, обладнання, одиниць	1305	751	920	760	647	-658
Питома вага упроваджених у звітному році видів інноваційної продукції (товарів, послуг) у їх загальній кількості	23,63	19,98	25,19	19,46	16,99	-6,64
Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств, %	-	0,7	0,8	1,3	1,9	-

**Джерело: сформовано авторами за [14]*

Незважаючи на додатний приріст 2020 року до 2019 року, частка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств є меншою, ніж у 2016 році. Тому з метою активізації промисловими підприємствами реалізації інноваційних проєктів слід особливу увагу звертати на процеси управління знаннями та проєктами на підприємствах.

У 2016 році кількість упроваджених видів інноваційної продукції (товарів, послуг) промисловими підприємствами України була найбільшою і становила 4139 одиниць.

Серед впроваджених видів інноваційної продукції (товарів, послуг) промисловими підприємствами України в період 2016 – 2020 років новими для ринку у 2016 році є 23,63 %; у 2017 році – 19,98 %; у 2018 році – 25,19 %; у 2019 році – 19,46 % та у 2020 році – 16,99 % [14]. Отже, у 2020 році спостерігається найменше значення питомої ваги нових для ринку впроваджених видів інноваційної продукції (товарів, послуг) у їх загальній кількості.

Серед джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств у 2020 році 85,4% (12297,7 млн. грн.) до загального обсягу витрат на інновації здійснюється за рахунок власних коштів підприємств [14], що

свідчить про необхідність залучення зовнішніх інвесторів для фінансування інноваційних проєктів, участь у міжнародних проєктах, в рамках яких буде здійснюватися підтримка інноваційних розробок підприємств [4].

З метою активізації інноваційної діяльності підприємства мають усвідомлювати, що інновації реалізуються у вигляді інноваційних проєктів, котрі вимагають нових підходів до їх управління. Також інноваційні проєкти передбачають активне генерування та використання знань. Тому підприємствам необхідно оптимально поєднувати управління знаннями та управління проєктами для покращення показників інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності та збільшення ринкової вартості підприємства. Для цього слід враховувати наступні області знань з управління проєктами: управління інтеграцією, вмістом, термінами, вартістю, ресурсами, якістю, ризиками, комунікаціями, закупівлями, стейкхолдерами проєкту, а також враховувати фази управління знаннями: формування → накопичення, отримання → генерування → обмін → збереження та документування → використання → результат управління знаннями.

Інноваційні процеси безпосередньо впливають на розвиток економіки, а розвинута економіка сприяє швидкому й ефективному впровадженню у виробництво інноваційних процесів. Немає сенсу рекомендувати інновації для впровадження у виробництво, якщо позитивний ефект від впровадження інновацій не проявляється. Інновації можуть розглядатися як головне питання підвищення конкурентоспроможності як окремих підприємств, так і економіки в цілому, якщо вони спрямовані на створення нової або поліпшення існуючої продукції, послуг або технологій.

Слід зауважити, що на даний момент немає країни, де економічне змагання за лідерство на світових ринках не було б пов'язане з інноваціями. До України це відноситься ще більше, адже запровадити і підтримувати національні конкурентні переваги, втілити їх в життя в економіці глобального ринку можна лише завдяки впровадженню інноваційної моделі розвитку. Тому фундаментом нового стратегічного курсу мають стати створення та введення в дію програми, яка спрямована на розвиток інноваційної моделі економічного зростання, утвердження України як високотехнологічної держави, що буде реалізовуватися завдяки новій стратегії промислово-інноваційної політики. Необхідно змінювати пріоритети промислової політики України і для початку здійснити переорієнтування промислового комплексу на переважний розвиток високотехнологічних галузей [15].

Щоб прискорити економічний розвиток держави, та досягти потрібного рівня конкурентоспроможності продукції слід запровадити інноваційний шлях розвитку, який дасть змогу вільного конкурування на світових ринках товарів та послуг. Сьогодні є вкрай важливим створювати власні науково-практичні рекомендації для організації менеджменту інноваційної діяльності, як в окремій організації, так і в економіці країни в цілому, вивчаючи і використовуючи досвід країн з розвинутою ринковою економікою.

Список літератури

1. Носань А.С., Курашова І.М. Сучасний стан національної інноваційної системи України: проблеми та шляхи вирішення. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/05.04.19/05_04_2019-58-64.pdf
2. Шкурат М.Є., Миколайчук Ю.І. Україна у глобальному інноваційному просторі. *Економіка і організація управління*. 2020. URL: <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/1680/1/08.pdf>
3. Україна – на 45 місці у Глобальному рейтингу інновацій. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3092201-ukraina-na-45-misci-u-globalnomu-rejtingu-innovacij.html>
4. Чайковська І.І. Аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств України в контексті успішної реалізації інноваційних проєктів. *Вісник Хмельницького національного університету* 2022, № 1. DOI: 10.31891/2307-5740-2022-302-1-26. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/03/2022-en-1-26.pdf>
5. Глобальний інноваційний індекс 2021. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>.
6. IT Ukraine Association. Асоціація "IT Ukraine". URL: <https://itukraine.org.ua/r%D1%96chnij-zv%D1%96t-2019.html>
7. Український прорив: Інноваційні технології. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3081168-ukrainskij-proriv-innovacijni-tehnologii.html>
8. Бадрак В. Літакобудування України: шанси є. LB.ua. Дорослий погляд на світ. URL: https://lb.ua/news/2022/02/16/505658_litakobuduvannya_ukraini_shansi_je.html
9. Україна відіграла головну роль у космічній галузі РФ. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2657519-ukraina-vidigrala-golovnu-rol-u-kosmicnij-galuzi-rf-mask.html>
10. Космонавтика України. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%81%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
11. Дячкіна А. Становище складне, але перспективи розвитку є: у якому стані перебуває українська космічна галузь. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/01/13/statija/suspilstvo/stanovyshhe-skladne-perspektyvu-rozvytku-ye-yakomu-stani-perebuvaye-ukrayinska-kosmichna-haluz>
12. Швець В.І. Розвиток медицини (XIX-XX ст.) на теренах України. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/3366-rozvitok-medicsini-xix-xx-st-na-terenah-ukraini/>
13. Історія і досягнення. Банк «Восток». *Офіційний сайт* URL: <https://bankvostok.com.ua/about/history#/>
14. Державна служба статистики України. *Офіційний сайт* URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

15. Циліорик Г.І. Інноваційна діяльність в умовах економічної конкуренції. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/innovaciyna-diyalnist-v-umovah-ekonomichnoi-konkurencii.html>

ЕКСПЕРТНА ПРАКТИКА: ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ ІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ОТРИМАНИХ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ ВІД ПРОДАЖУ НЕРУХОМОГО МАЙНА

Терещенко С. О.

Судовий експерт
Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України

У судово-експертній практиці час від часу виникають дискусійні питання, пов'язані з компетенцією судового експерта при вирішенні завдань із дослідження оподаткування доходів отриманих фізичними особами від продажу нерухомого майна. Оскільки судовий експерт-економіст при вирішенні цих завдань в експертизі зустрічається із з'ясуванням питань права. Зокрема, з питанням щодо оподаткування операцій фізичної особи, яка здійснює неодноразово протягом календарного періоду продаж власного нерухомого майна, однак не зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності.

На сьогодні податковим законодавством передбачено різні підходи до оподаткування операцій з продажу нерухомого майна фізичними особами суб'єктами підприємницької діяльності і фізичними особами (не підприємцями). Так зокрема, дохід, отриманий платником податку - фізичними особами (не підприємцями) від продажу об'єктів нерухомості (крім операцій з відчуження житлової нерухомості банками в порядку звернення стягнення за договорами іпотеки, що забезпечують кредит, наданий в іноземній валюті), підлягає оподаткуванню згідно п.172.2 ст.172 Податкового кодексу України, за ставкою за ставкою 5 відсотків, визначеною п. 167.2 ст. 167 Податкового кодексу України.

Зазначимо, що нормами ст.172 Податкового кодексу України, яка регламентує оподаткування операцій з продажу (обміну) об'єктів нерухомого майна, що здійснюється фізичними особами, прямо передбачена можливість продажу нерухомості фізичною особою (не підприємцем) більше рази впродовж року.

Оподаткування доходів фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, отриманих протягом календарного року від продажу нерухомого майна оподатковується за ставкою 18 відсотків бази оподаткування, відповідно до п.167.1 ст.167 Податкового кодексу України. При цьому базою оподаткування є чистий оподаткований дохід, тобто різниця між загальним оподаткованим доходом (виручка у грошовій та не грошовій формі) і документально підтвердженим витратами, пов'язаними з господарською діяльністю такої фізичної особи – підприємця (п.177.2 ст.177 Податкового кодексу України).

Варто зазначити, що ст.16 Податкового кодексу України визначено обов'язки платників податків, а саме: платник податків зобов'язаний стати на облік у

контролюючих органах в порядку, встановленому законодавством; вести в установленому порядку облік доходів і витрат, складати звітність, що стосується обчислення і сплати податків та зборів; подавати до контролюючих органів у порядку, встановленому податковим та митним законодавством, декларації, звітність та інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків та зборів.

Дослідження судово-економічною експертизою з питань обґрунтованості розрахунків сум податку з доходів отриманих фізичними особами від продажу нерухомого майна відбувається у послідовності:

- ознайомлення з експертним завданням;
- ознайомлення з матеріалами справи, які відносяться до предмету дослідження, у разі необхідності експерт порушує клопотання про надання додаткових документів;
- розробка плану-графіку виконання експертного дослідження у відповідності до поставлених завдань;
- підбір необхідних нормативних та законодавчих актів, чинних у період здійснення досліджуваних операцій визначення сум податку з доходів фізичних осіб;
- процес дослідження наданих документів у відповідності до застосованих методів та обраних методик (за їх наявності).

При цьому правова оцінка наданих для дослідження матеріалів справи та господарським операціям, які підтверджені належним чином складеним первинним документам до компетенції судового експерта-економіста не входить, відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5.

Доцільно зауважити, що розділ IV Податкового кодексу України, якій регламентує справляння податку на доходи фізичних осіб, засвідчує можливість отримання доходу фізичною особою поза межами підприємницької діяльності (у тому числі й від операцій з продажу нерухомості), оскільки прямо передбачає оподаткування таких доходів як доходів фізичної особи (не підприємця). Крім того, відповідно до ч. 1 ст.4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» державна реєстрація проводиться за заявницьким принципом, тобто добровільному, а не примусовому порядку.

Таким чином, при дослідженні оподаткування доходів фізичної особи, яка здійснює продаж власного нерухомого майна, однак не зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності, з урахуванням меж компетенції судовий експерт - економіст здійснює дослідження документального та нормативного підтвердження розміру нарахованих і сплачених податків.

Перелік використаних джерел:

1. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010, із змінами і доповненнями;

2. Бюджетна і податкова системи України у запитаннях і відповідях: навч. посіб. / М. І. Бондар, В. М. Опарін, О. М. Тимченко та ін.; передм. Т. І. Єфименко. – К.: ДННУ «Акад. фін. управ ління», 2012. – 336 с.

3. Податкова система: Навчальний посібник / [Волохова І. С., Дубовик О. Ю., Слатвінська М. О. та ін.]; за заг. ред. І. С. Волохової, О. Ю. Дубовик. – Харків: Видавництво «Діса плюс», 2019. – 402 с.

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджено Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5

ЦИФРОВІ НАВИЧКИ І ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Чернух Діана
Аспірантка

Трушкіна Наталія

кандидат економічних наук, старший дослідник
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

Цифрова економіка у глобальному світі є вимогою часу. Використання цифрових технологій охоплює всі сфери життя, а також дозволяє використовувати нові можливості [1-3]. Медицина, освіта, промисловість, сфера обслуговування, зокрема створення високоточних обладнань для діагностики, аналізу та лікування, впровадження цифрових технологій на виробництві дозволяє збільшити обсяги виробництва, що своєю чергою збільшує темп розвитку економіки. Прогрес цифрових технологій на сьогоднішній день виводить сферу Інтернет технологій на передову позицію за використанням інновацій. Діяльність цифрових технологій базується на дискретній системі, яка заснована на методах кодування та передачі інформації, що дозволяє проводити безліч різнопланових операцій за мінімальний проміжок часу.

За прогнозами багатьох аналітиків цифрова трансформація економіки призведе до того, що в найближчі роки багато професій і спеціальностей кардинально зміняться або взагалі зникнуть. Віце-президент та директор з досліджень компанії Forrester Research Глен О'Донел (Glenn O'Donnell) у 2018 р. спрогнозував, що в найближчі 10 років (до 2027 р.) цифрова трансформація впливатиме на 85% усіх робочих місць. Автоматизація призведе до зникнення існуючих професій (до 17%), і, як наслідок, до виникнення нових напрямів професійної діяльності.

Відповідно до дослідження Всесвітнього економічного форуму (WEF – World Economic Forum) [4] за 2018 р. про тенденції розвитку майбутніх професій головними чинниками, що впливатимуть на зміни професій на глобальному ринку праці у період до 2023 р., є:

- високошвидкісний мобільний Інтернет, технології штучного інтелекту, широке використання аналітики великих даних та хмарні технології;
- подальший розвиток технологій Інтернету речей, так зване «машинне навчання» (machine learning) і технологій віртуальної та доповненої реальності;
- тенденції до роботизації різних галузей людської діяльності;
- зміна співвідношення у розподілі праці «людина-роботизована система» у бік роботизації в період з 2018 року до 2023 року в зв'язку з прискоренням швидкості автоматизації виробництва;

- зміна видів зайнятості. Близько 50% компанії очікують, що автоматизація призведе до скорочення їх працівників вже до кінця 2022 року, а також на профіль їх діяльності. У той же час, більше чверті опитаних очікують, що процеси автоматизації призведуть до створення нових професій на їх підприємствах;

- оптимістичний прогноз щодо змін професій. Поряд із скороченням одних робочих місць очікується зростання кількості робочих місць за рахунок виникнення нових професій. До 2023 року в усіх галузях промисловості прогнозується зростання частки нових професій від 16% до 27% – зростання на 11%. Деякі з оцінок таких тенденцій вказують на те, що до 75 млн робочих місць можуть бути витіснені зміною розподілу праці у зв'язку з прискоренням швидкості автоматизації виробництва. В той же час, може з'явитися до 133 мільйонів нових робочих місць для працівників, які зможуть пристосуватись до нових умов розподілу праці між людьми та роботизованими системами;

- зміщення акцентів популярності на певні професії. У період до 2023 р. підвищеним попитом будуть користуватися аналітики даних, вчені, розробники програмного забезпечення, та спеціалісти з електронної комерції та соціальних медіа та інші професії, пов'язані з використанням технологій. Також очікується зростання попиту на працівників служб обслуговування клієнтів, продажів та маркетингу. Крім того, у зв'язку з інтенсивним розвитком сучасних цифрових технологій потрібні будуть фахівці у сфері штучного інтелекту та машинного навчання, великих даних, технологій блокчейн [5], автоматизації процесів, аналітики інформаційної безпеки [6-8], дизайнери інтерфейсів, інженери роботів тощо;

- зміна навичок та компетентностей, необхідних для більшості професій. Переважна більшість роботодавців очікують, що до 2023 року навички, необхідні для великої кількості професій, значно зміняться;

- необхідність у перекваліфікації. Очікується, що до 2023 року не менше 54% всіх працівники будуть потребувати суттєвої перекваліфікації та підвищення кваліфікації [9].

Вперше про цифрову компетентність у Європі заговорили у 2006 році, коли Європейський Союз запропонував вісім ключових сфер компетентності для неперервного навчання, однією з котрих є цифрова компетентність [10].

Згідно даних станом на 2019 рік 42% громадян ЄС не мали базових цифрових навичок. 24 грудня 2019 року Міністерство цифрової трансформації України презентувало перше в історії України соціологічне дослідження цифрових навичок громадян. Згідно з даними, 37,9% українців віком 18–70 років мають цифрові навички на рівні нижчому за середній, ще 15,1% узагалі їх не мають. Отже, 53% населення України за методологією оцінювання цифрових навичок, яку застосовує Європейська комісія, перебувають нижче від позначки «середній рівень». Проте варто зазначити, що 47% громадян зацікавлені в навчанні цифрових навичок [11].

Проведене дослідження засвідчило факт цифрової неготовності громадян України до економічних, технологічних змін, які відбуваються на часі. На

сьогодні володіння цифровими навичками – це вже не забаганка, а необхідність для сучасної людини ефективно та повно реалізувати свої права у різних сферах життя: у особистій і професійній сферах, а також у творчості [12].

Актуальні питання впливу цифровізації на економіку і суспільство розглядалися 22-27 листопада 2021 р. в ОАЕ (Об'єднаних Арабських Еміратах) на Глобальному саміті з питань виробництва та індустріалізації (GMIS) 1 за темою «Перебудова суспільств: перепрофілювання цифровізації для процвітання».

Відповідно до Digital Competency Framework Канади [13], розробленій у 2019 р., цифрова компетентність визначена як «здатність до пошуку, розуміння, систематизації, оцінювання, створення та поширення даних за допомогою цифрових технологій. Вона вважається багатогранною компетентністю людини, яка включає в себе навички використання ІКТ, пізнавальні, соціальні навички та уміння. Цифрова компетентність також включає вміння поводитися етично та відповідально при роботі із засобами на основі ІКТ й пов'язана з громадянськими обов'язками, що регулюються Кримінальним кодексом, а також різними законами про захист конфіденційності та особистих даних, авторським правом та інтелектуальною власністю» [13].

Як зазначається у дослідженні Інституту майбутнього, за аналогією з IQ або EQ, які використовуються для вимірювання рівня загального та емоційного інтелекту, навички щодо «цифрових» технологій пропонується називати DQ (Digital Quotient), тобто «цифровий» інтелект який складається з трьох рівнів (рис. 1).

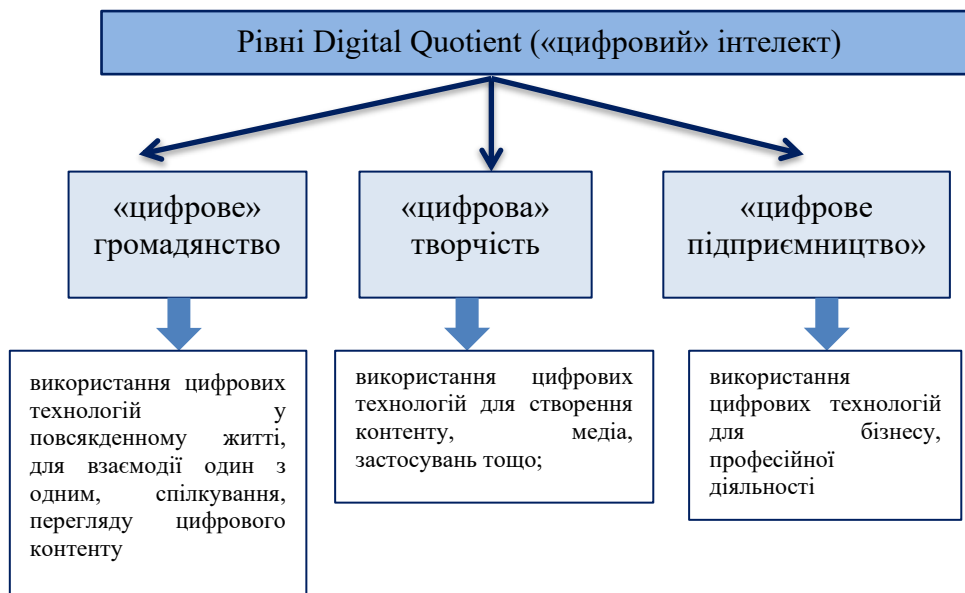


Рис. 1. Рівні Digital Quotient («цифровий» інтелект)

Джерело: побудовано на основі [12].

У зв'язку з цифровою трансформацією суспільства цифрова компетентність стає важливою для працевлаштування. Цифрові технології все більше впливають на ринок праці та життя людей взагалі. Для вивчення цих питань у червні 2019 року в ЄС було розроблено рекомендації для роботодавців, працівників та

шукачів роботи «Розвиток цифрової компетентності для працевлаштування залучення та підтримка зацікавлених сторін із використанням DigComp» (Developing digital competence for employability: Engaging and supporting stakeholders with the use of DigComp) (Centeno&Vuorikari&Punie&O’Keeffe&Kluzer&Vitorica&Lejarzegi&Martínez de Soria&Bartolomé, 2019). Метою цього дослідження є аналіз та визначення практичних та ефективних способів заохочення та підтримки посередників на ринку праці з урахуванням їх цифрових навичок на основі структури цифрової компетентності для громадян DigComp [14].

Рушійною силою цифрової економіки є людський капітал, тобто знання, таланти, навички, вміння, досвід, інтелект у системі корпоративної культури [15-19]. У зв’язку із стрімким впровадженням цифрових технологій формування цифрових навичок громадян набуває особливого значення. Цифровізація та багатоформність на сьогодні є головними трендами на загальному ринку праці. Уміння використовувати цифрові технології в роботі поступово стає необхідним для більшості спеціалізацій та професій, тобто наскрізним або багатоплатформним. Завдяки використанню онлайн та інших технологій громадяни можуть більш ефективно набувати знань, вмінь та навичок у багатьох інших сферах (наприклад, вивчати мови, предмети, опановувати професії) [20].

У 2022 році не дивлячись на повномасштабну війну в Україні та світову пандемію COVID-19 цифрова революція в нашій державі активно триває. Сьогодні країна успішно ліквідує бюрократичні перепони в отриманні громадянами державних послуг. Рухається в напрямі держави, яка створює рівні умови для кожного та допомагає громадянам.

У 2021 році було проведено дослідження (у зв’язку з війною в Україні дослідження частково скоротилися), яке провело Міністерство цифрової трансформації, свідчить про, те що цифрові навички населення України зросли на 5,2%.

Окрім розробки рамки цифрової компетентності громадян, у ЄС робота була зосереджена також й на розробці рамок цифрової компетентності для педагогів (DigCompEdu), для освітніх організацій (DigCompOrg) та для споживачів (DigCompConsumers). У 2016 р. була опублікована система підходів до відкритих вищих навчальних закладів (OpenEdu), а також рамка підприємницької компетентності (EntreComp) [21].

План дій цифрової освіти в Україні (2021–2027) окреслює бачення Європейської Комісії щодо якісної, інклюзивної та доступної цифрової освіти в Європі. Це заклик до посилення співпраці на європейському рівні з метою зробити висновки з кризи COVID-19, під час якої технології використовуються у безпрецедентному масштабі в освіті та навчанні, а також зробити системи освіти та навчання придатними для цифрової ери.

В Україні немає національного стандарту цифрових компетентностей громадян, на цей час відбувається його розробка шляхом реалізації проєкту ЄС «Рамкова структура цифрових компетентностей для українських вчителів та

інших громадян» (dComFra), про що виданий наказ Міністерства освіти і науки України № 366 від 15 березня 2019 року [22].

Сьогодні для країн ЄС цілком нормальним є Рамка цифрових компетентностей, яка називається DigComp 2.1. Дана концепція починаючи з 2021 року була адаптована і перекладена на українську мову експертами, і замість п'яти сфер цифрової грамотності, як в Європі, у нас з'явилося шість і відповідно 30 цифрових компетентностей (*табл.*).

Таблиця. Сфери цифрової грамотності українців

Сфера цифрової грамотності	Характеристика
Комп'ютерна грамотність	вміння користуватися гаджетами, комп'ютером, встановлювати додатки, базове програмне забезпечення тощо. Тобто це вміння взаємодіяти з гаджетами.
Інформаційна грамотність	вміння працювати з великими об'ємами даних, адже треба вміти швидко орієнтуватися в посиланнях у пошуковій системі, щоб знайти саме те, що тобі потрібно.
Цифровий контент	створення цифрового контенту, зокрема текстовий формат, фото чи відео, і з цим у нас трошки краще.
Комунікація	йдеться про соцмережі, професійні чи непрофесійні застосунки тощо, а також яким чином реалізується комунікація в цифровому світі. Важливим є пункт про нетикет — цифровий етикет, тому що тепер це теж певна норма взаємодії в мережі і відповідно вміння етично нею користуватися в епоху змін.
Безпека в цифровому світі	вміння безпечно користуватися даними в цифровому світі.
Вирішення життєвих потреб і проблем, а також уміння навчатися впродовж життя.	перехід на гаджети, комп'ютери, додатки та вміння ними ефективно користуватися.

Джерело: складено на основі [23].

У 2021 році Мінцифри України було розроблено навчання населення задля підвищення цифрової грамотності та компетентностей. Зокрема один із чотирьох стратегічних пунктів для Мінцифри – це навчити 6 млн українців цифровій грамотності за три роки. На порталі «Дія.Цифрова освіта» є уже понад 70 освітніх серіалів. Також з'явилося оновлення на порталі, і тепер дані курси доступні не лише у відеоформаті, а й з'являються перші подкасти та текстові гайди (*рис. 2*). Тут кожен українець може безкоштовно навчатись у форматі освітніх серіалів. За рік вдалося створити без державного фінансування понад 50 освітніх серіалів. Платформу «Дія.Цифрова освіта» відвідали майже 2 млн українців, з них – майже 500 тисяч зареєструвались на навчання. За статистикою порталу, 70–80% користувачів дивляться всі серії освітніх серіалів, проходять фінальне тестування та отримують сертифікати.

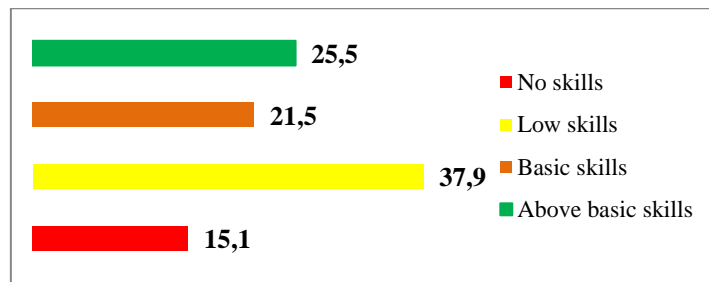


Рис. 2. Загальна оцінка цифрових навичок населення України
Джерело: побудовано на основі [20].

Аналізуючи загальну оцінку цифрових навичок населення України слід відзначити, що 15,1% – (No skills) населення має відсутні цифрові навички в усіх чотирьох сферах (комунікаційні, інформаційні, пошуку рішення проблем, програмного забезпечення) та/або не користуються послугами Інтернет. 37,9% (Low skills) – відсутні цифрові навички в одній із чотирьох сфер компетенцій. 21,5% (Basic skills) – рівень володіння цифровими навичками в усіх сферах на рівні не нижче «середнього». 25,5 % (Above basic skills) – рівень володіння цифровими навичками в усіх чотирьох сферах на рівні не нижче «вище середнього». Досліджуючи інформаційні навички населення України (рис. 3) варто зазначити, що Above basic skills становить –74,4% ; Basic skills – 6,9% ; No skills – 18,6%.

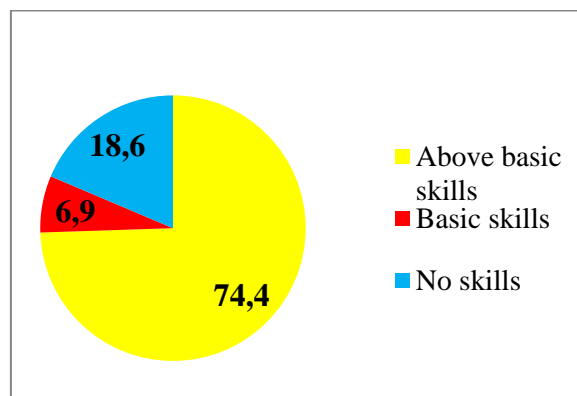


Рис. 3. Інформаційні навички населення України
Джерело: побудовано на основі [11].

Динаміка зростання цифрових навичок у період 2019-2021 років: +6,7% навички створення цифрового контенту, +3,5% комунікаційні навички, +2,8% інформаційні навички, +2,6% навички розв'язання життєвих проблем. 37,3% українців стикалися за останній рік з отриманням шахрайських повідомлень («фішинг»), що на 16% більше, порівнюючи з 2019 роком.

Сьогодні основною метою проекту «Дія.Цифрова освіта» є навчити цифровій грамотності 6 млн. українців за три роки. Станом в лютому на 2021 рік електронні сертифікати про навчання на порталі «Дія.Цифрова освіта» отримали понад мільйон українців. Варто зазначити, що прискорення розвитку цифрової грамотності українців відбулося через збільшився насамперед кількість людей, які користуються Інтернетом. У 2019-му році їх було 88%, а зараз вже 92 %. Тому сьогодні є зростання загальної доступності Інтернету для українців.

На сьогодні на онлайн-платформі доступні освітні серіали:

- *Базові цифрові навички*. Розрахований на людей поважного віку, які зможуть навчитися впевнено користуватися смартфоном, комп'ютером і планшетом. Включає в себе три сезони, кожен наступний складніше попереднього.

- *Цифрові навички для вчителів*. Про те, як застосовувати онлайн-інструменти, щоб навчальний процес став більш захопливим і ефективним.

- *Серіал для батьків «Безпека дітей в Інтернеті»*. Про те, як уберегти дітей онлайн від шкідливих матеріалів, кібербулінгу, суїцидальних Інтернет-спілок, сексуального насильства.

Варто зазначити, що першим партнером Міністерства цифрової трансформації стала Українська бібліотечна асоціація. 11 січня 2020 року був підписаний меморандум, завдяки якому близько 6 000 комп'ютеризованих бібліотек по всій країні долучилися до проєкту «Дія. Цифрова освіта» і стали офлайн-хабами. Бібліотеки демонструють шалений вражаючий ентузіазм, допомагають опанувати цифрові навички всім охочим – переконайтесь у цьому самі за хештегом #cyfra_library в соцмережах. До речі, хештег придумали бібліотеки [24].

За останні два роки (2020-2021 рр.) цифрова грамотність підвищилася не лише у населення віком 18-60, але й людей старшого покоління на 4%. Водночас зменшився прошарок людей, які в принципі не володіли цифровими навичками, і це саме люди елегантного покоління, які або отримали перший досвід користування, або отримали власні гаджети і ними потроху користуються.

Дослідження Міністерства цифрової трансформації України також показало, що 56% українців вміють користуватися Інтернет-банкінгом, можуть купувати товари через Інтернет. Ще 28% українців вміють працювати з програмним забезпеченням – програмами Word, Excel тощо.

Також 75% вміють користуватися месенджерами, поштою, популярними соцмережами – вайбером, фейсбуком, інстаграмом, твіттером тощо. Близько 74% українців мають розвинуті інформаційні навички. Йдеться про вміння знаходити, аналізувати, впорядковувати інформацію [25].

Сьогодні основою сталого та ефективного розвитку концепції цифрової освіти України є:

1) *Інфраструктура*. Забезпечити інфраструктуру для діджиталізації, зокрема: вирівняти диспропорцію між міською та сільською місцевістю в доступі до телекомунікаційних послуг, запровадити стандарти якості для надання телекомунікаційних послуг, створити умови для доступу до цифрових гаджетів, здійснити підготовку персоналу, який працюватиме з населенням в офлайн та надаватиме онлайн-підтримку.

2) *Освіта*. Адаптувати освітню політику до стратегії діджиталізації. А також створити повну екосистему з реалізації політики цифрової освіти: онлайн-платформу з доступними курсами цифрової грамотності в різних категоріях, що завжди будуть доступними (безкоштовними) для українців; систему офлайн підтримки населення; велику партнерську та волонтерську мережу.

3) *Інформування*. Забезпечити інформаційну підтримку політики з формування цифрових навичок населення.

Цифрові навички сьогодні – це більше не особливі знання, що можуть освоїти лише «обрані». Це базова компетенція кожної людини; must-have знання, без яких соціалізуватись, використовувати блага держави, навчатись чи просуватись кар'єрною сходинкою з кожним роком стає дедалі важче. Тому цифрова компетентність є однією з найважливіших у сучасному суспільстві, в умовах якого технологічні інновації змінюють ринок праці, знання, уміння, навички, компетентності, що необхідні для життя та роботи в цифровому суспільстві. З огляду на це, важливим завданням сучасної освіти є формування та розвиток ключових компетентностей, зокрема цифрових для підготовки майбутніх фахівців для нових професій.

У подальших дослідженнях обґрунтувати концептуальні положення трансформації корпоративної культури логістичних компаній із застосуванням штучного інтелекту, управлінських і цифрових технологій.

Список використаних джерел:

1. Zaloznova Yu., Trushkina N. Management of logistic activities as a mechanism for providing sustainable development of enterprises in the digital economy. *Virtual Economics*. 2019. Vol. 2. No 1. P. 63-80. [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.01\(4\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.01(4)).

2. Trushkina N. Development of the information economy under the conditions of global economic transformations: features, factors and prospects. *Virtual Economics*. 2019. Vol. 2. No. 4. P. 7-25. [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.04\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.04(1)).

3. Kryshchanovych S., Prosovych O., Panas Y., Trushkina N., Omelchenko V. Features of the Socio-Economic Development of the Countries of the World under the influence of the Digital Economy and COVID-19. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. No. 1. P. 9-14. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.2.2>.

4. The Future of Jobs Report 2018. World Economic Forum. URL:http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf?fbclid=IwAR1dhE70_5gsJBtXhct5L_mrCciaWzDv8a0WiHJJXvItfjEhl0MpfH1shs (дата звернення: 03.12.2022).

5. Трушкіна Н., Ринкевич Н. Цифрова компетентність як ключова складова організаційної культури підприємств у контексті модернізації сучасної системи освіти. *Vzdelavanie a Spolocnost' V: Medzinarodny nekonferencny zbornik / R. Bernatova, T. Nestorenko (Eds.)*. Presov: Presovska univerzita v Presove, 2020. S. 329-341.

6. Bezpartochna O., Pushak Ya., Trushkina N. Current issues of information security management during the state of martial. *Current issues of security management during martial law: scientific monograph*. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2022. P. 8-19.

7. Пушак Я.Я., Трушкіна Н.В. Правове забезпечення економічної безпеки держави в умовах Індустрії 4.0. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Вип. 1(01). С. 135-142. <https://doi.org/10.32782/dees.1-22>.

8. Бойко О.В., Пушак Я.Я., Трушкіна Н.В. Формування сучасної парадигми інформаційної безпеки національної економіки: теоретичні засади. *Вісник післядипломної освіти. Сер.: Соціальні та поведінкові науки*. 2022. Вип. 22(51). С. 139-160. [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-22\(51\)-139-160](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-22(51)-139-160).

9. Трушкіна Н., Ринкевич Н. Підготовка та підвищення кваліфікації кадрів як шлях трансформації організаційної культури підприємств транспортної сфери. *Освіта і суспільство V: міжнар. зб. наук. пр. / під ред. Т. Несторенко, Р. Бернатової; Бердянський держ. педаг. ун-т. Ополе: Вид-во Вищої школи управління і адміністрації в Ополе*, 2020. С. 230-240.

10. Vuorikari R., Punie Y., Carretero Gomez S., Van den Brande G. DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg: Publication Office of the European Union. EUR 27948 EN. <https://doi.org/0.2791/11517>.

11. Дослідження цифрових навичок українців. *Цифрова освіта*. URL: <https://osvita.dia.gov.ua/research> (дата звернення: 01.12.2022).

12. Кохан В.П. Стан розвитку цифрових навичок та прав громадян України. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (Болгарія, Велико-Тирново, 20 березня 2020 р.)*. Велико-Тирново: ACCESS PRESS, 2020. С. 96-104.

13. Digital Competency Framework. Quebec Votre Gouvernement. 2019. April. URL: http://www.education.gouv.qc.ca/fileadmin/site_web/documents/ministere/Cadre-reference-competence-numAN.pdf (дата звернення: 03.12.2022).

14. Струтинська О.В. Цифрові навички і цифрова компетентність: зарубіжний досвід країн ЄС і перспективи для України. URL: https://fmo-journal.fizmatsspu.sumy.ua/journals/2020-v3-25-1/2020_3-25-Strutynska_FMO.pdf (дата звернення: 03.12.2022).

15. Trushkina N., Abazov R., Rynkevych N., Bakhautdinova G. Digital Transformation Organizational Culture under Conditions of the Information Economy. *Virtual Economics*. 2020. Vol. 3. № 1. P. 7-38. [https://doi.org/10.34021/ve.2020.03.01\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2020.03.01(1)).

16. Трушкіна Н., Ринкевич Н. Модернізація організаційної культури підприємств в епоху цифрових преобразовань. *Agricultural and Resource Economics*. 2020. Vol. 6. № 2. P. 144-173. <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.02.09>.

17. Bezpartochna O., Trushkina N., Chernukh D. Influence of digital technologies on the development of the corporate culture of logistics companies. *Strategic imperatives of economic systems management in the context of global transformations: scientific monograph / Edited by M. Bezpartochnyi, V. Riashchenko, N. Linde*. Riga: Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences, 2021. P. 121-137.

18. Григорак М., Трушкіна Н., Чернух Д. Грейдування як метод формування системи мотивації персоналу логістичних компаній. *Věda a perspektivy*. 2022. № 7(14). Str. 115-129. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-7\(14\)-115-129](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-7(14)-115-129).

19. Чернух Д., Трушкіна Н. Цифрова культура як сучасний тренд розвитку логістичних компаній. *Modern ways of solving the latest problems in science:*

Proceedings of the XXXVII International Scientific and Practical Conference (Bulgaria, Varna, September 20-23, 2022). Varna: International Science Group, 2022. P. 97-105. <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.1.37>.

20. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. URL: <https://compu.fandom.com/uk/wiki> (дата звернення: 01.12.2022).

21. Куйбіда В.С., Петроє О.М., Федулова Л.І. та ін. Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу: аналіт. записка. Київ: НАДУ, 2019. 28 с.

22. Про реалізацію проєкту ЄС «Рамкова структура цифрових компетентностей для українських вчителів та інших громадян (dComFra)»: Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.03.2019 р. № 366. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-realizaciyu-proektu-yesramkova-struktura-cifrovih-kompetentnostej-dlya-ukrayinskih-vchiteliv-ta-inshihgromadyan-dcomfra> (дата звернення: 03.12.2022).

23. Рівень цифрової грамотності українців: про що свідчить дослідження Мінцифри. *Українське радіо*. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=97355#:~:text=> (дата звернення: 01.12.2022).

24. Серіали і бібліотеки-хаби. Як Мінцифри буде розвивати цифрові навички українців? *НВ Бізнес*. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/mincifri-i-cifrova-gramotnist-ukrajinciv-nayblizhchi-kroki-ministerstva-50069253.html> (дата звернення: 03.12.2022).

25. Український Інститут Майбутнього. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-zrozvинуtoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html#6-2-1> (дата звернення: 03.12.2022).

ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНУ СВІТОВУ ЕКОНОМІЧНУ СИСТЕМУ

Шевченко Ірина Олександрівна

к.е.н., доцент

Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

Вступ. / Introductions. Сучасні інтеграційні умови в яких останній час знаходиться економічна система України зумовлюють перманентний процес глобалізаційного характеру. Українська економічна система наразі обрала шлях інтеграції до Європейського Союзу і до світової системи економіки. Реформування економічної системи України проводиться з метою створення позитивних та сприятливих умов для розвитку та взаємодії України з іншими державами світу. Таке співіснування дозволить подолати проблеми з якими багато років Україна, як незалежна держава не може впоратись. Доцільність реформування сучасної вітчизняної системи з одного боку вирішує існуючі проблеми в економічній системі, а з іншого у перспективі сприяє забезпеченню сталого розвитку.

На сьогодні вже достатньо є праць які присвячені інтеграційним умовам української економічної системи, проте варто зазначити, що наразі є необхідним впровадження та перетворення всіх ланок держави, а саме: політична та соціальна сфера, а також економічне життя країни, це буде забезпечувати ефективний та сучасний цивілізований розвиток. Звісно, як і будь яка трансформація, інтеграція економіки України у глобальну світову економічну систему має як позитивні, так і негативні наслідки, проте варто зазначити, що вони мають тимчасовий характер.

Головним аспектом у інтеграційному прагненні України є демократизація всіх ланок існування. Основа соціального та економічного прогресу є складовою реалізації інтеграційного прагнення. Неготовність України до зовнішньоекономічного співробітництва посилена військовим станом. Війна як одна із глобальних проблем глобалізаційної економіки призупиняє з одного боку розпочатий євроінтеграційний шлях України, а з іншого, наразі Україна є взірцем боротьби за свою незалежність на очах у всього світу. Що підкреслює дотримання міжнародних та європейських принципів існування країн.

Економічна система України має бути готовою до інтегрування вітчизняної системи до глобального економічного простору.

Шлях інтеграції вітчизняної економічної системи зокрема, та України у цілому до глобальної економічної системи нелегкий, особливо з урахуванням умов сьогодення, але він є досить перспективним. Саме тому, на думку автора, реалізація та реформування українських можливостей та реалій створить можливості для майбутнього формування вигідних глобальних економічних відносин з країнами. Успішне інтегрування може забезпечити експорт товарів,

коригування структури економічної системи, розвиток вітчизняного ринку товарів та послуг, розвинення високотехнологічних галузей.

Вже зараз можна впевнено говорити, що результатом інтеграційного шляху України до глобальної світової економічної системи є глибокі перетворення та позитивні економічні зрушення, а саме:

- 1) Диверсифікація експортного потенціалу України;
- 2) Лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків;
- 3) Створення та успішна реалізація відносин з каналами інвестиційного співробітництва;
- 4) Дотримання соціального ефекту від реформування економічної системи шляхом задоволення платоспроможного попиту;
- 5) Покращення конкурентоспроможності країни на світовому ринку.

Проте варто зазначити, що нажалі сьогодні існують причини які уповільнюють процес інтегрування України у світовий глобальний простір. До таких причин варто віднести:

- 1) Безробіття та низький соціальний рівень життя населення України (низькі заробітні плати, пенсії, стипендії);
- 2) Уповільнення економічного розвитку шляхом падіння показників виробництва та низьке фінансування науково-технічних розробок та інноваційного процесу;
- 3) Невдосконала система менеджменту зовнішньоекономічних відносин.

Покращення процесів інтеграції та глобалізації в Україні дасть змогу країні перейти на трансформаційний рівень глобалізаційної світової економіки. Науково-технічна революція та розвиток інноваційної діяльності дадуть змогу не тільки ефективно розвивати країну, а й забезпечать гідні умови життя для населення. Також, варто зазначити що актуальним питанням також є інтеграція у глобальну світову ринкову економіку, розвиток недержавного сектору економіки, підтримання приватних підприємств, забезпечення для них оптимальних умов для розвитку власного бізнесу покращить позиції України на світовому ринку та дасть змогу населенню впроваджувати свої інтелектуальні можливості у гроші, підвищувати та зрощувати капітал, долучати інвесторів, утримувати та зміцнювати зовнішньоекономічні зв'язки. Всі ці аспекти є необхідними умовами сталого розвитку та інтеграції економіки України у глобальну світову економічну систему.

Таким чином, формування інтеграційного простору для України є необхідною передумовою забезпечення перетворення галузевого та регіонального розрізу. Інтернаціоналізація, інтеграція та економічна глобалізація є стадіями формування механізму глобальної економіки які забезпечують ефективний економічний розвиток України.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною та ЄС і його державами-членами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu>.

2. Рокоча В. В. Глобальна економіка: парадигми та парадокси розвитку : монографія / В. В. Рокоча, Б. М. Обягайло, В. І. Терехова. – Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»», 2017. – 314 с.

3. Глобальні тенденції і перспективи: світова економіка та Україна // Укр. центр економ. і політ. досліджень імені Олександра Разумкова ; наук. ред. В. Юрчишин. – Київ : Заповіт, 2018. – 202 с.

ПРО ЗВ'ЯЗОК ГЕРМАНІЮ І СІРКИ ЗАГАЛЬНОЇ У ВУГІЛЬНОМУ ПЛАСТІ С₇^H ПОЛЯ ШАХТИ «ТЕРНІВСЬКА», УКРАЇНА

Ішков Валерій Валерійович

кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент
Національний ТУ «Дніпровська політехніка», Україна
старший науковий співробітник
інституту геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України, Україна

Козій Євген Сергійович

кандидат геологічних наук, директор ННЦ підготовки іноземних громадян,
Національний ТУ «Дніпровська політехніка», Україна
доцент, Дніпровський держ. аграрно-економічний університет, Україна

Чернобук Олександр Іванович

заступник директора, департамент стратегічного планування виробництва,
Грузинський марганець, Грузія

Дрешпак Олександр Станіславович

кандидат технічних наук, доцент,
Національний ТУ «Дніпровська політехніка», Україна

Чечель Павло Олегович

старший лаборант,
Національний ТУ «Дніпровська політехніка», Україна

Вступ. Актуальність дослідження вмісту германію у вугільних пластах обумовлена можливістю його промислового вилучення та використання в якості цінного попутного компонента [1-8].

Особливу актуальність виконаним дослідженням надає рішення Ради національної безпеки та оборони України від 16 липня 2021 року «Про стимулювання пошуку, видобутку та збагачення корисних копалин, які мають стратегічне значення для сталого розвитку та обороноздатності держави» та Указ Президента України №306/2021, який вводить в дію це рішення. В цих документах руди германію включені до переліку, що мають стратегічне значення для сталого розвитку та обороноздатності держави.

Останні досягнення. Раніше у вугільних пластах різних геолого-промислових районів Донбасу переважно досліджувалися токсичні та потенційно токсичні елементи [1-8]. У той же час, аналіз зв'язку Ge та сірки загальної у вугільному пласті с₇^H поля шахти «Тернівська» раніше не виконувався.

Мета роботи: полягає у дослідженні зв'язку між вмістом Ge та сірки загальної у вугіллі пласта с₇^н шахти «Тернівська».

Методика досліджень. Фактологічною основою роботи були результати 94 аналізів германію та сірчистості вугілля виконаних після 1983р. в центральних сертифікованих лабораторіях виробничих геологорозвідувальних організацій України з матеріалу пластових проб отриманих виробничими і науково-дослідницькими підприємствами і організаціями. У ряді випадків вони доповнювались аналізами пластових проб відібраних борозновим методом із дублікатів керна і гірничих виробок за участю авторів в період з 1983 по 2021 рік. Для приведення до одного масштабу вихідні дані, як правило, тим чи іншим чином нормують. Процедура нормування здійснювалась аналогічно наведеною в роботах [1-8].

Результати досліджень. В межах поля шахти «Тернівська» концентрація германію по пласту с₇^н змінюється в межах від 5,6 г/т до 32,7 г/т. Середнє арифметичне значення вмісту Ge по пласту складає $13,7 \pm 0,4$ г/т. За результатами кореляційного аналізу було встановлено статистично значущий зворотний зв'язок між концентраціями Ge та сірки загальної у вугіллі пласта с₇^н, який характеризується значущим коефіцієнтом кореляції 0,32.

Аналіз виконаних досліджень дозволяє сформулювати **основний висновок:** на ділянках пласта біля розривних порушень де вугілля могло зазнати епігенетичну гідротермальну мінералізацію, можливо накопичення Ge у сульфідній формі (наприклад, у нано- та мікрозернах сфалериту).

Список літератури

1. Козій Є.С., Ішков В.В. (2017). Класифікація вугілля основних робочих пластів Павлоград-Петропавлівського геолого-промислового району за вмістом токсичних та потенційно токсичних елементів. *Збірник наукових праць «Геотехнічна механіка»*. (136), 74 – 86.
2. Ишков, В. В., Сердюк, Е. А., & Слипенький, Е. В. (2003). Особенности применения методов кластерного анализа для классификации угольных пластов по содержанию токсичных и потенциально токсичных элементов (на примере Красноармейского геолого-промышленного района). *Сборник научных трудов НГУ*, (19), 5-16.
3. Ishkov V.V., Koziy E.S., Lozovoi A.L. (2013). Definite peculiarities of toxic and potentially toxic elements distribution in coal seams of Pavlograd-Petropavlovka region. *Collection of scientific works of NMU*, (42), 18-23.
4. Ишков В.В., Козий Е.С. (2013). О распределении токсичных и потенциально-токсичных элементов в угле пласта с_{бн} шахты «Терновская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района. *Матеріали міжнародної конференції «Форум гірників»*. ДВНЗ «НГУ». Дніпро. 49-55.
5. Ишков В.В., Козий Е.С. (2013). Новые данные о распределении токсичных и потенциально токсичных элементов в угле пласта с_{бн} шахты «Терновская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района. *Збірник наукових праць НГУ*. (41), 201-208.
6. Ишков В.В., Козий Е.С. (2014). О распределении золы, серы, марганца в угле пласта с₄ шахты «Самарская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района. *Збірник наукових праць НГУ*. (44), 178-186.

7. Ишков В.В., Козий Е.С. (2014). О классификации угольных пластов по содержанию токсичных элементов с помощью кластерного анализа. *Збірник наукових праць НГУ*. (45), 209-221.
8. Ишков, В. В. (2009). Кобальт и ванадий в угле основных рабочих пластов Алмазно-Марьевского геолого-промышленного района Донбасса. *Науковий вісник НГУ*, (10), 48-53.
9. Ишков В.В., Козий Е.С., Труфанова М.О. Особливості онтогенезу уролітів жителів Дніпропетровської області. *Мінерал. журн.* 2020. 42, № 4. С. 50 - 59. <https://doi.org/10.15407/mineraljournal.42.04.050>
10. Ишков В.В., Нагорный В.Н. (2005). О закономерностях накопления ртути в угольных пластах Красноармейского геолого-промышленного района. *Науковий вісник Національної гірничої академії України*, (2), 84-88.
11. Ишков В.В. Мышьяк и фтор в угольных пластах Лисичанского геолого-промышленного района // *Збірник наукових праць Національного гірничого університету* № 33, т. 1. - Днепропетровск, 2009. – С. 5 - 16.
12. Ишков В.В., Козий Е.С. Розподіл ртуті у вугільному пласті с₇^н поля шахти «Павлоградська» / *Наукові праці Донецького національного технічного університету*, Серія: «Гірничо-геологічна». 2020. №1 (23) - 2(24). – С. 26 - 33.
13. Козар М.А., Ишков В.В., Козий Е.С., Стрельник Ю.В. Токсичні елементи мінеральної та органічної складової вугілля нижнього карбону Західного Донбасу / *Геологічна наука в незалежній Україні: Збірник тез наукової конференції Ін-ту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України*. 2021. – С.55 - 58.
14. Ишков В.В., Козий Е.С. Накопление Со и Мп на примере пласта С5 Западного Донбасса как результат их миграции из кор выветривания Украинского кристаллического щита / *Материалы XVI Международного совещания по геологии россыпей и месторождений кор выветривания «Россыпи и месторождения кор выветривания XXI века: задачи, проблемы, решения»*. 2021. – С. 160 - 162.
15. Ишков В.В., Козий Е.С., Стрельник Ю.В. Результати досліджень розподілу кобальту у вугільному пласті k₅ поля ВП «шахта «Капітальна» / *Збірник праць Всеукраїнської конференції «Від мінералогії і геогнозії до геохімії, петрології, геології та геофізики: фундаментальні і прикладні тренди XXI століття» (MinGeoIntegration XXI)*. 2021. – С. 178 - 181.
16. Ишков В.В., Козий Е.С. Аналіз поширення хрому і ртуті в основних вугільних пластах Красноармійського геолого-промислового району / *Вид-во ІГН НАН України. Серія тектоніка і стратиграфія*. 2019. № 46. – С. 96 - 104.
17. Ишков В.В., Козий Е.С. Деякі особливості розподілу берилію у вугільному пласті k₅ шахти «Капітальна» Красноармійського геолого-промислового району Донбасу / *Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки*. 2020. Т. 25, вип. 1(36). – С. 214 - 227.
18. New data about the distribution of nickel, lead and chromium in the coal seams of the Donetsk - Makiivka geological and industrial district of the Donbas / Kozar M.A., Ishkov V.V., Kozii Ye.S., Pashchenko P.S. / *Journ. Geol. Geograph. Geoecology*. 2020. № 29(4). pp. 722 - 730. <http://doi.org/10.15421/112065>

19. Ішков В.В., Козій Є.С. Особливості розподілу свинцю у вугільних пластах Донецько-Макиївського геолого-промислового району Донбасу / Вид-во ІГН НАН України, Серія тектоніка і стратиграфія. 2020. № 47. – С. 77 - 90.
20. Ішков, В.В., Козій, Є.С. Розподіл арсену та ртуті у вугільному пласті k₅ шахти "Капітальна", Донбас / Мінерал. журн. 2021. Вип. 43, № 4. – С. 73 - 86. <https://doi.org/10.15407/mineraljournal.43.04.073>
21. Ішков В. В. Проблеми геохімії «малих» і токсичних елементів у вугіллі України // Наук. вісник НГА України. - № 1. – Дніпропетровськ, НГАУ, 1999. – С. 128 – 132.
22. Nesterovskyi V., Ishkov V., Kozii Ye. (2020). Toxic and potentially toxic elements in the coal of the seam c_{8H} of the "Blagodatna" mine of Pavlohrad-Petropavlivka geological and industrial area. *Visnyk Of Taras Shevchenko National University Of Kyiv: Geology*, 88(1), 17-24. <http://doi.org/10.17721/1728-2713.88.03>
23. Ишков В.В., Лозовой А.Л. О закономерностях распределения токсичных и потенциально токсичных элементов в угольных пластах Павлоград – Петропавловского района // Наук. вісник НГА України. - № 2. –Дніпропетровськ, НГАУ, 2001. – С. 57 – 61.
24. Yerofieiev, A.M., Ishkov, V.V., Kozii, Ye.S., Bartashevskiy, S.Ye. (2021). Research of clusterization methods of oil deposits in the Dnipro-Donetsk depression with the purpose of creating their classification by metal content (on the vanadium example). *Scientific Papers of Donntu Series: "The Mining and Geology"*. pp. 83-93. [https://doi.org/10.31474/2073-9575-2021-1\(25\)-2\(26\)-83-93](https://doi.org/10.31474/2073-9575-2021-1(25)-2(26)-83-93)
25. Yerofieiev, A.M., Ishkov, V.V., Kozii, Ye.S. (2021). Influence of main geological and technical indicators of Kachalivskiyi, Kulychykhinskyi, Matlakhovskiyi, Malosorochynskiyi and Sofiiivskiyi deposits on vanadium content in the oil. *International Scientific&Technical Conference «Ukrainian Mining Forum»*. pp. 177-185.
26. Yerofieiev A.M., Ishkov V.V., Kozii Ye.S., Bartashevskiy S.Ye. (2021). Geochemical features of nickel in the oils of the Dnipro-Donetsk basin. *Collection of scientific works "Geotechnical Mechanics"*. № 160, pp. 17-30. <https://doi.org/10.15407/geotm2021.160.017>
27. Ishkov V., Kozii Ye. (2020). Distribution of mercury in coal seam c_{7H} of Pavlohradaska mine field. *Scientific Papers of DONNTU Series: "The Mining and Geology"*. № 1(23)-2(24), pp. 26-33. [https://doi.org/10.31474/2073-9575-2020-3\(23\)-4\(24\)-26-33](https://doi.org/10.31474/2073-9575-2020-3(23)-4(24)-26-33)
28. Ishkov V.V., Kozii E.S. (2017). About peculiarities of distribution of toxic and potentially toxic elements in the coal of the layer c_{10B} of the Dneprovskaya mine of Pavlogradsko-Petropavlovskiy geological and industrial district of Donbass. *Collection of scientific works "Geotechnical Mechanics"*. № 133, pp. 213-227.
29. Ishkov V.V., Kozii Ye.S. (2020). Peculiarities of lead distribution in coal seams of Donetsk-Makiivka geological and industrial area of Donbas. *Tectonics and Stratigraphy*. № 47, pp. 77-90. <https://doi.org/10.30836/igs.0375-7773.2020.216155>
30. Ishkov, V. V. Kozii, Ye. S. (2019). Analysis of the distribution of chrome and mercury in the main coals of the Krasnoarmiiskyi geological and industrial area. *Tectonics and Stratigraphy*. No. 46. pp. 96-104.

31. Ishkov V.V., Kozii Ye.S. (2021). Distribution of arsene and mercury in the coal seam k₅ of the Kapitalna mine, Donbas. Mineralogical Journal. № 43(4), pp. 73-86. <https://doi.org/10.15407/mineraljournal.43.04.073>
32. Ishkov, V.V., Kozar, M.A., Kozii, Ye.S., Bartashevskiy, S.Ye. (2022). Nickel in oil deposits of the Dnipro-Donetsk depression (Ukraine). Problems of science and practice, tasks and ways to solve them. Proceedings of the XXVI International Scientific and Practical Conference. Helsinki, Finland. pp. 25-26. <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.1.26>
33. Ішков В.В., Козій Є.С., Киричок В.О., Стрельник Ю.В. (2021). Перші відомості про розподіл свинцю у вугільному пласті k₅ поля ВП «Шахта «Капітальна». Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 76 - 86.
34. Ішков В.В., Козій Є.С., Капшученко Є.О., Стрельник Ю.В. (2021). Попередні дані про особливості розповсюдження нікелю у вугільному пласті k₅ поля ВП «Шахта «Капітальна». Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 21 - 31.
35. Ішков В.В., Козій Є.С., Завгородня В.О., Стрельник Ю.В. (2021). Перші дані про розподіл кобальту у вугільному пласті k₅ поля ВП «Шахта «Капітальна». Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 55 - 64.
36. Ишков В. В., Чернобук А. И., Михальчонок Д. Я. О распределении бериллия, фтора, ванадия, свинца и хрома в продуктах и отходах обогащения Краснолиманской ЦОФ // Научный вестник НГАУ. – 2001. – №. 4. – С. 89-90.
37. Козар М.А., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Мінеральний склад уролітів мешканців Придніпров'я. Геологічна наука в незалежній Україні: Збірник тез наукової конференції (Київ, 8 - 9 вересня 2021 р.). / НАН України, Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка. Київ. С.52 - 55.
38. Єрофєєв А.М., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Особливості впливу геологотехнологічних показників деяких родовищ на вміст ванадію у нафті. Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Перспективи розвитку гірничої справи та раціонального використання природних ресурсів». С. 43 - 46.
39. Єрофєєв А.М., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Особливості впливу основних геолого-технологічних показників нафтових родовищ України на вміст ванадію. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Сучасні проблеми гірничої геології та геоєкології». С. 115 - 120
40. Ишков В.В. Некоторые особенности распределения свинца и хрома в угле основных рабочих пластов Алмазно-Марьевского геолого-промышленного района. Збірник наукових праць Національного гірничого університету. 2012. № 37. С. 321 - 332.
41. Ишков В.В. Ванадий, хром и никель в угольных пластах Донецко-Макеевского геолого-промышленного района Донбасса. Збірник наукових праць національного гірничого університету. 2010. № 35. С. 17 - 31.

42. Ішков В.В., Козій Є.С. О распределении As, Hg, Be, F и Mn в угле пласта с₄ шахты «Самарская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района. Матеріали Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Молодь, наука та інновації». Дніпро: ДВНЗ «Національний гірничий університет», 2016. С. 12 - 13.
43. Barannik C., Ishkov V., Barannik S. Peculiarities of structure and morphogenesis of ureatic stones in residents of developed industrial region. The XX International Scientific and Practical Conference «Problems of science and practice, tasks and ways to solve them», May 24 – 27, 2022, Warsaw, Poland. 874 p. P. 350 - 354.
44. Barannik C., Ichkov V., Molchanov R., Barannik S. Signification pratique des caractéristiques de la composition et de la structure des pierres d'urée chez les résidents de la région industrielle développée. The XXI International Scientific and Practical Conference «Actual priorities of modern science, education and practice», May 31 – 03 June, 2022, Paris, France. 873 p. P. 410 - 414.
45. Ishkov V.V., Kozii Ye.S., Chernobuk O.I., Pashchenko P.S., Lozovyi A.L. (2022). Results of correlation and regression analysis of germanium concentrations with thickness and ash content of coal seam c8B of Dniprovsk mine field (Ukraine). Proceedings of the XXIX International Scientific and Practical Conference «Trends in science and practice of today», July 26 – 29, 2022, Stockholm, Sweden, pp. 95-104. <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.1.29>
46. Ишков В. В. Основные результаты первых геолого-геофизических исследований участков днепровских порогов / В. В. Ишков, А. Л. Лозовой, Д. В. Рудаков // Науковий вісник Національного гірничого університету. – Д., 2009. – № 3. – С. 49 – 54.
47. Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Особливості морфології органо-мінеральних утворень нирок населення міста Кам'янске. Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали IV-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 33 – 35.
48. Ішков В.В., Козій Є.С., Клименко А.Г. (2021). Особливості розподілу германію у вугільному пласті с₁ шахти «Дніпровська». Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали IV-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 42 – 50.
49. Єрофеев А.М., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Застосування методів кластеризації до родовищ нафти за вмістом ванадію. Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали IV-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 23 – 28.
50. Альохін В.І., Сахно С.В., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Про першу знахідку дикіту у пісковиках з природного відслонення верхнього карбону Красноармійського геолого-промислового району Донбасу. Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 5 – 11.
51. Сахно С.В., Ішков В.В., Сахно А.І. Мінерал дікіт в осадових вуглевміщуючих породах Донбасу. Наукові праці ДонНТУ. Серія Гірничо-геологічна, 2019, № 1(21) - 2(22), С. 7 – 13. [https://doi.org/10.31474/2073-9575-2019-1\(21\)-\(2\)22-7-13](https://doi.org/10.31474/2073-9575-2019-1(21)-(2)22-7-13)
52. Широков О.З., Сафронов І.Л. Ішков В.В., Козій Є.С. (2020). Основи методики прогнозу стійкості вуглевміщуючих порід по комплексу геолого-геофізичних методів. Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали II-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 16 – 24.

53. Ішков В.В., Козій Є.С., Найдєн К.В., Сливний С.О. (2020). Деякі особливості розподілу миш'яку у вугільному пласті с8в поля шахти «Західно-Донбаська». Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали II-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. – С. 91 – 94.
54. Ішков В.В., Козій Є.С., Івінська В.О., Снігур А.Д. (2020). Про розподіл берилію у вугільному пласті k5 поля шахти «Капітальна» Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали II-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. – С. 73 – 77.
55. Ишков В. В., Светличный Э. А., Труфанова М. А. О минеральном составе уrolитов жителей города Днепропетровска // Збірник наукових праць НГУ. – 2015. – № 47. – С. 5 – 14.
56. Ишков В. В., Светличный Э. А., Труфанова М. А. Особенности морфологии уrolитов жителей города Днепропетровска // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2015. – №. 46. – С. 5-10.
57. Ишков В. В. Новые данные о мышьяке в угольных пластах Лисичанского геолого-промышленного района Донбасса // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2013. – №. 40. – С. 19-25.
58. Ишков В. В. Особенности распределения свинца, хрома и никеля в углях основных рабочих пластов Донецко-Макеевского геолого-промышленного района Донбасса // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2012. – №. 39. – С. 276-282.
59. Ишков В. В. Новые данные о распределении ртути, мышьяка, берилля и фтора в угле основных рабочих пластов Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2012. – №. 38. – С. 19-27.
60. Ишков, В. В. (2010). Мышьяк в углях Лисичанского и Красноармейского геолого-промышленных районов Донбасса. *Збірник наукових праць Національного гірничого університету*, (35 (2)), 261-271.
61. Нагорный Ю. Н., Сафронов И. Л., Ишков В. В. Оценка и подсчет запасов угля в расщепляющихся и весьма сближенных пластах Львовско-Волынского бассейна // Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал). – 1999. – №. 7. – С. 174.
62. Нагорный Ю. Н., Сафронов И. Л., Ишков В. В. Горно-геологические условия отработки расщепляющихся и сближенных угольных пластов (на примере львовсковолинского бассейна) // Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал). – 1999. – №. 3. – С. 157-158.
63. Нагорный Ю. Н., Сафронов И. Л., Ишков В. В. Закономерности угленакопления в карбоне юго-восточной части Днепровско-Донецкой впадины // Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал). – 1999. – №. 7. – С. 175-179.
64. Сафронов И. Л., Ишков В. В. Прогноз устойчивости угленосных пород Донецкого бассейна по комплексу геолого-геофизических методов // Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал). – 1999. – №. 3. – С. 161-162.

65. Classification of deposits of the Dnipro-Donetsk oil and gas region by the content of metals in oils / Valerii V. Ishkov, Artem M. Yerofieiev, Oleksii Y. Hryhoriev, Mykola A. Kozar, Stanislav Y. Bartashevsky // *Geology, Geography and Geocology*, 2022. – №31(3) – Дніпро : ДНУ, 2022. – Pp. 467-483. <https://doi.org/10.15421/112243>
66. Ішков, В. В., Козій, Є. С., Чернобук, О. І., Коваль, С. О., & Кравець, Я. М. (2022). ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ ГЕРМАНІЮ У ВУГІЛЬНОМУ ПЛАСТІ С1 ПОЛЯ ШАХТИ «САМАРСЬКА», УКРАЇНА. *EDITORIAL BOARD*, 133.
67. Ішков В. В. Кореляційно-регресійний аналіз вмісту германію з потужністю та зольністю вугільного пласта с8н шахти «Дніпровська» / Ішков В. В., Козій Є. С. // Від мінералогії і геогнозії до геохімії, петрології, геології та геофізики: фундаментальні і прикладні тренди ХХІ століття (MinGeoIntegration ХХІ): збірник праць Всеукраїнської конференції, 28-30 вересня 2022 року. – Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2022. – с. 129-134. – Режим дступу: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/161812>
68. Creation of natural typing of sections of different thickness of the C8H coal seam of the «Dniprovsk» mine (Ukraine) according to the germanium content / Ishkov Valerii Valeriiovych, Kozii Yevhen Serhiiovych, Kozar Mykola Antonovych, Chernobuk Oleksandr Ivanovych, Pashchenko Pavlo Serhiiovych, Dreshpak Oleksandr Stanislavovych, Diachkov Pavlo Anatoliiovych, Vladyk Danyil Volodymyrovych // *International Scientific Discussion: Problems, Tasks and Prospects : proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference (September 19-20, 2022)*. – Brighton : the SPC «InterConf», 2022. – Pp. 137-156. – URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/161814>
69. Ishkov, V., Kozii, Y., Chernobuk, O., Kozar, M., Pashchenko, P., Diachkov, P., & Vladyk, D. (2022). MANIFESTATION OF THE PHENOMENON OF COAL ENRICHMENT WITH GERMANIUM OF LOW-POWERED AREAS OF THE SEAMS OF THE DNIPROVSKA MINE (UKRAINE) AND THE «ZYLBERMINTS LAW». *Scientific Collection «InterConf»*, (123), 225-235. – URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/161813>
70. Розподіл германію у вугільному пласті с 4 2 поля шахти «Самарська», Україна / Ішков Валерій Валерійович, Козій Євген Сергійович, Чернобук Олександр Іванович, Козар Микола Антонович, Пашченко Павло Сергійович // *Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice : proceedings of the 6th International scientific and practical conference (November 01 – 04, 2022) Edmonton, Canada*. – Edmonton : International Science Group, 2022. – Pp. 179-189. – URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/161867>
71. Ishkov V.V., Kozii Ye.S., Chernobuk O.I., Lozoyi A.L. (2022). Results of dispersion and spatial analysis of the germanium distribution in coal seam с8в of Zahidno-Donbaska mine field (Ukraine). *Proceedings of the XXVIII International Scientific and Practical Conference. «Science and practice, actual problems, innovations»*, July 19 – 22, 2022, Milan, Italy, pp. 66-73. <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.1.28>.
72. Ishkov V.V., Kozii Ye.S., Kozar M.A., Dreshpak O.S, Chechel P.O. (2022). Condition and prospects of the Ingichke deposit (Republic of Uzbekistan). *The XXVII International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic notes. Theory, methodology and practice»*, July 12 – 15, 2022, Prague, Czech Republic, pp. 96-104. <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.1.27>

73. Особливості просторового розподілу германію у вугільному пласті с₄ поля шахти «Самарська», Україна / Ішков Валерій Валерійович, Козій Євген Сергійович, Чернобук Олександр Іванович, Козар Микола Антонович, Стрілець Олександр Петрович // Innovative areas of solving problems of science and practice : proceedings of the 7th International scientific and practical conference (November 08 – 11, 2022) Oslo, Norway. – Oslo : International Science Group, 2022. – Pp. 160-169. – Режим доступу: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/161874>
74. Ішков В. В. Вплив вмісту заліза на основні технологічні показники переробки руд одного із родовищ ПРАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат», Україна / Ішков Валерій Валерійович, Козар Микола Антонович, Попкова Ірина Олександрівна // Theories, methods and practices of the latest technologies : proceedings of the III International Scientific and Practical (November 07 – 09), Tokyo, Japan. – Tokyo, 2022. – Pp. 97-104. – Режим доступу: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/161875>
75. Альохін В. І. Деформаційні мезоструктури ділянки «Чорна вода» Закарпаття / В. І. Альохін, А. Д. Боярська, В. В. Ішков // Технології і процеси у гірництві та будівництві: збірка тез науково-практичної конференції. – Луцьк : ДНВЗ «ДонНТУ», 2022. – С. 5-13. – Режим доступу: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/161876>
76. Ішков В. В. Зв'язок германію із зольністю у вугільному пласті с_{10в} шахти «Дніпровська» / В. В. Ішков, Є. С. Козій, О. І. Чернобук // Технології і процеси у гірництві та будівництві: збірка тез науково-практичної конференції. – Луцьк : ДНВЗ «ДонНТУ», 2022. – С. 25-33. – Режим доступу: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/161877>
77. Ишков, В. В., & Нагорный, В. Н. (2005). О закономерностях накопления ртути в угольных пластах Красноармейского геолого-промышленного района. *Научный вестник Национальной горничой академии Украины*, (2), 84-88.
78. Ишков, В. В., & Лозовой, А. Л. (2001). О закономерностях распределения токсичных и потенциально токсичных элементов в угольных пластах Павлоград-Петропавловского района. *Научный вестник Национальной горничой академии Украины*, (2), 57-61
79. Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І., Пащенко П.С., Коваль С.О., Кравець Я.М. (2022). Зв'язок вмісту германію з потужністю та зольністю вугільного пласта с₆ поля шахти «Ювілейна». Матеріали XX Міжнародної конференції молодих вчених «Геотехнічні проблеми розробки родовищ». м. Дніпро, С. 89-93.
80. Ішков В.В., Козій Є.С., Пащенко П.С., Чернобук О.І., Сафонов О.Д. (2022). Германій у вугільному пласті с₄¹ поля шахти «Самарська». Матеріали XX Міжнародної конференції молодих вчених «Геотехнічні проблеми розробки родовищ». м. Дніпро, С. 145-149.
81. Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І., Васильченко Н.В., Кузнецова С.С. (2022). Аналіз методів кластеризації ділянок різної потужності вугільного пласта для створення їх природної типізації за вмістом германію (на прикладі пласта с₆ шахти «Дніпровська»). Матеріали XX Міжнародної конференції молодих вчених «Геотехнічні проблеми розробки родовищ». м. Дніпро, С. 94-99.
82. Ішков В.В., Козій Є.С., Попкова І.О. (2022). Зв'язок вмісту заліза загального з основними технологічними показниками переробки руд одного із родовищ прат «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат». Матеріали XX Міжнародної

- конференції молодих вчених «Геотехнічні проблеми розробки родовищ». м. Дніпро, С. 140-145.
83. Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І., Козар М.А., Пащенко П.С. (2022). Про просторовий зв'язок германію і мангану у вугільному пласті с₁ поля шахти «Самарська», Україна. The 12th International scientific and practical conference “Current challenges, trends and transformations” (December 13 - 16, 2022) Boston, USA. pp. 169-179.
84. Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І. (2022). Зв'язок між вмістом германію і сірки загальної у вугіллі пласта с₁ поля шахти «Самарська», Україна. The VII International Scientific and Practical Conference «Theoretical methods and improvement of science», December 12 – 14, Bordeaux, France. pp. 81-88.
85. Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І., Хоменко В.Л. (2022). Результати кластеризації ділянок різної потужності вугільного пласта с₁₀^В шахти «Дніпровська» за вмістом германію. Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: «Гірничо-геологічна». 1(27)-2(28). С. 107-115.
86. Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І. (2022). Зв'язок між вмістом германію і глибиною залягання вугільного пласта с₁ поля шахти "Самарська", Україна. The VI International Scientific and Practical Conference «Scientific discussions and solution development», December 05 – 07, Graz, Austria. pp. 103-109.
87. Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І., Козар М.А., Стрілець О.П. (2022). Про зв'язок германію і фтору у вугільному пласті с₁ поля шахти "Самарська", Україна. Proceedings of the XI International scientific and practical conference “Actual problems of learning and teaching methods”, December 06 - 09, Vienna, Austria. pp. 142-151.
88. Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І. (2022). Аналіз зв'язку германію і ванадію у вугільному пласті с₁ поля шахти «Самарська», Україна. The V International Scientific and Practical Conference «Concepts and use of technologies in practice», November 28 – 30, London, Great Britain. pp. 77-83.
89. Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І., Козар М.А., Пащенко П.С. (2022). Геохімія кобальту і германію у вугільному пласті с₁ поля шахти «Самарська», Україна. The 10th International scientific and practical conference “Analysis of modern ways of development of science and scientific discussions” (November 29 - December 02, 2022) Bilbao, Spain. pp. 145-155.
90. Ішков В.В., Козій Є.С. (2022). Кореляційно-регресійний аналіз вмісту германію з потужністю та зольністю вугільного пласта с_{8н} шахти «Дніпровська». Збірник праць Всеукраїнської конференції «Від мінералогії і геогнозії до геохімії, петрології, геології та геофізики: фундаментальні і прикладні тренди ХХІ століття» (MinGeoIntegration ХХІ), 28-30 вересня 2022 року. С. 129-134.

СТАНОВЛЕННЯ ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА У ЄЛИСАВЕТГРАДІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО- ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877–1878 РР

Безверха Вікторія Миколаївна

кандидат історичних наук, старший викладач

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

Війна в Україні випробовує на міцність не тільки систему міждержавних відносин, що сформувалась у Європі після Другої світової війни, а й міжнародні гуманітарні організації. В сучасних умовах, вкотре актуальними стали питання розвитку волонтерства та благодійництва в Україні, які мають самобутню історію, що потребує нових переосмислень.

Серед найбільш відомих в Україні та світі є організація Червоний Хрест. Саме війна стала поштовхом для її створення у 1863 р. у Швейцарії. Вже через рік з ініціативи її засновників була укладена Женевська конвенція, яку першими підписали Швейцарія, Баден, Бельгія, Данія, Іспанія, Франція, Італія, Швеція, Норвегія та Нідерланди. Документ започаткував систему міжнародного права, спрямовану на дотримання гуманності в умовах війни. Технічні вдосконалення зброї і масові поранення солдат на полі бою вимагали захисту прав військових та медиків. Ці питання були актуальними й для українців, які у ХІХ ст. були змушені воювати в арміях держав, до складу яких на той час належали українські землі.

У ХІХ ст. сучасне місто Кропивницький, а тоді – Єлисаветград, належало до Російської імперії. Остання приєдналась до Женевської конвенції лише у 1867 р. [1; 2, с. 24-25; 3, с. 424]. В країні була створена організація, що мала назву Російське Товариство Червоного Хреста. Справжнім викликом для нової організації стала російсько-турецька війна 1877–1878 рр. [4, с. 226].

Протягом цієї війни Єлисаветград відіграв роль важливого транспортного вузла. Не випадково тут розгорнули свою діяльність благодійники, які опікувались пораненими солдатами. Створення, існування та діяльність товариства Червоного Хреста внесли значні корективи у соціокультурне життя населення міста та його околиць. Умовно його історію у Єлисаветграді можна поділити на три етапи. Перший охоплює час до 1877 року та пов'язаний зі створенням Комітету товариства опіки над пораненими і хворими воїнами. Другий етап – найбільш бурхливий. Саме він і пов'язаний із російсько-турецькою війною 1877–1878 рр., яка стала справжнім викликом не тільки для Комітету, але і для населення.

Спочатку комітет обмежувався лише кількома десятками осіб. Значне його розширення відбулося із січня 1878 р. В цей період він налічував до 1136 осіб. На початку війни збільшилась не лише кількість членів організації. Документи свідчать про зростання фінансової допомоги в десятки разів під час чергової російсько-турецької війни [5, с. 3-4].

Спробуємо виділити та розглянути головні завдання, які стояли перед Комітетом товариства опіки над пораненими і хворими воїнами. По-перше, організація підтримки у підготовці сестер милосердя. Дослідник В. О Ореховський вважає це одним з найважливіших завдань Товариства [1, с. 12; 6, с. 9]. Тогочасні чиновники теж це усвідомлювали. У лютому 1878 р. в Російській імперії був затверджений «Устав про знак відзнаки Червоного Хреста», у якому зроблено акцент на необхідності нагородження жінок, що опікувались пораненими [7, с. 120; 8, с. 812].

За кошти комітету при земській лікарні Єлисаветграда були відкриті курси для підготовки сестер Червоного Хреста. Організаційними питаннями та діяльністю курсів займався головний лікар колишнього військового шпиталю № 61 – Н.М. Асотський. У якості викладачів були запрошені військові і цивільні лікарі міста. Навчання вони здійснювали безкоштовно, але до своїх учнів ставилися вимогливо. По закінченню навчання, на всіх слухачів чекали іспити. У перший рік з 38 осіб на курсах, успішно їх склали 34. За перші два роки було підготовлено 60 сестер милосердя. Більша частина з них отримали штатні місця у військово-тимчасових шпиталях і лазаретах міста та околиць. Частина з них потрапили у прифронтові регіони. Так разом із шпиталем № 61 сім сестер милосердя було відправлено до Болгарії [9, с. 4-6].

Другим важливим завданням для організації стало створення тимчасових лазаретів та шпиталів, а також перевезення хворих. У травні 1877 р. було видано розпорядження вищого керівництва, за яким із окремих губерній Росії рушили пересувні лазарети Товариства Червоного Хреста. Частину з них було направлено до Єлисаветграда та сусідніх населених пунктів. Так три – Вологодський, Пермський і Уфимський передбачалися для Єлисаветградського уїзду та були розміщені в Лисій Горі, в посад Ново-Українка, і в поселенні Петровка. Кожен із цих пунктів налічував 100 ліжок. Всі обов'язки, які стосувалися розміщення лазаретів та їх облаштування були покладені на місцевий комітет. У вересні 1877 року виникла потреба у відкритті додаткового лазарету при станції Плетений Ташлик на 50 ліжок [9, с. 14-15].

Цікавим рішенням було облаштування лазарету в Лисій Горі. Він налічував 100 ліжок у 60 сільських будинках, які комітет орендував у власників. Така практика розміщення хворих у будинках, на думку відомого хірурга Миколи Пирогова, мала продемонструвати для майбутнього медицини всі переваги і недоліки. Серед переваг, на його думку, були зафіксовані такі: менша смертність у таких лазаретах; хворі мали зручні умови; ці приміщення не потребували спеціального переобладнання на зиму і літо; дуже швидко можна було відкрити лазарет не витрачаючи час на будівництво. До недоліків вчений відносив – відстань, адже для того аби її подолати потрібен був час і ресурси, також більше персоналу за доглядом. До того ж, не завжди люди хотіли здавати в оренду свої будинки для лазаретів [9, с. 16-18].

Відзначимо, що комітет витрачав чимало на облаштування місцевості де розташовувався лазарет чи шпиталь. Вони йшли на встановлення ліхтарів,

пральні, лазні, будівництво мостів, оренду коней, волів і, навіть – екіпажів та будівництво приміщень для хворих і поранених.

До третього завдання належала організація зустрічі потягів з хворими і пораненими військовими на залізничній станції членами комітету. До їх обов'язків входила турбота за хворими, забезпечення їжею, одягом, ліками та асенізація біля станції. Важливо було попередити поширення небезпечних хвороб у місті. З червня 1877 р. до 1 липня 1878 р. через Єлисаветград було зафіксовано 133 потяги з хворими і пораненими, з яких було перевезено нижчих чинів 31, 478 осіб і 262 офіцери [9, с. 24-27].

Слід зазначити, що з початку січня 1878 р. в Єлисаветград почали прибувати полонені турки, інфіковані різними хворобами. Серед яких найбільш поширеним був тиф. Для того, щоб хвороба не проникла в місто, комітетом вжито радикальних заходів. Одразу 17 січня 1878 р. на засіданні комітету ухвалене рішення сформувавши санітарну комісію. Вона мала особливі повноваження та матеріальне забезпечення від комітету, діяла за інструкцією напрацьованою під час засідання і з успіхом виправдала своє існування. Не дивлячись на поширення тифу серед полонених турків, в місті і його околицях хвороби виявлено не було [9, с. 27-37].

Варто згадати, що комітет ще на початку своєї діяльності, щоб мати всі необхідні предмети для хворих і поранених, облаштував склад лікарських приладь і при ньому відкрив безкоштовну майстерню. На складі зберігалися не тільки предмети, які приносили жертводавці, але і ті що були придбані за кошти комітету. Також в ньому зберігалися різні припаси, від медикаментів до продуктів харчування.

Також комітет займався забезпеченням особистісних потреб хворих і поранених, лазарети та шпиталі були забезпечені книгами, журналами, газетами, а наприклад Біблію кожен отримував особисту. Також за кошти комітету від хворих було відправлено понад чотири тисячі листів та посилок [5, с. 6].

Після війни комітет займався збереженням майна, яке залишалося після закриття тимчасових лазаретів. Можна говорити про третій етап його існування, який розпочинається з 1879 р. Саме цього року його було перейменовано на «Місцевий Комітет Російського Товариства Червоного Хреста» [5, с. 7].

Таким чином, організація Червоного Хреста у Єлисаветграді сформувалася в умовах жорстких обставин російсько-турецької війни 1877-1878 рр. Населення міста та регіону було залучене до надання допомоги пораненим військовим та полоненим. Попередній огляд джерел вказує, що важливу роль у цьому процесі відгравала не лише місцева влада, а й рядові чоловіки та жінки.

Список літератури

1. Ореховський, В. О. 2014. Російське Товариство Червоного Хреста: виникнення, становлення, еволюція структури (1867-1914 рр.). Науковий огляд. Т. 3. № 2. [online]. Режим доступу: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/140> [Дата звернення: 17. 12. 2022].

2. Соколова, В. А. 2014. Российское общество Красного Креста (1867-1918 гг.). Диссертация к. и. н. Санкт-Петербургский государственный университет.

3. Устав состоящего под Высочайшим покровительством Ея Императорского величества Государыни императрицы Общества попечения о раненых и больных воинах: положение Ком. Министров, Высочайше утв. 3 мая 1867 г. ПСЗРИ: собр. 2. СПб. 1871. Т. XLII. № 44519. с. 425-433.

4. Чистяков, О. В. 2018. Деятельность Российского общества Красного Креста в вооруженных конфликтах (1867-1917 гг.). Пути к миру и безопасности. 2018. с. 223-238.

5. Краткий исторический очерк деятельности Елисаветградского местного комитета Русского общества Красного Креста. Елисаветград. 1895 р. Кіровоградський обласний державний архів, інв. № 94. арк. 1-7

6. Ореховский, В.О. 2014. Діяльність Російського Товариства Червоного Хреста з підготовки власного медичного персоналу (1867-1914 рр.). Науковий огляд, том 6, № 5 (2014) [online]. Режим доступу: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/230> [Дата . звернення: 17.12. 2022].

7. Высочайше утвержденный Уставъ о знакъ отличія Краснаго Креста. Именной указъ, данный Капитулу Императорскихъ и Царскихъ Орденовъ, объявленный Сенату, за Министра Юстиціи. 19 февраля 1878 г. ПСЗРИ: собр. 2. СПб., 1880. Т. LIII. № 58217. с. 121-122.

8. Рисунок. 19 февраля 1878 г. ПСЗРИ: собр. 2. СПб., 1880. Т. LIII. № 58217. с. 812.

9. Отчет Елисаветградского местного комитета общества попечения о раненых и больных воинах, о деятельности и приход и расход пожертвованных сумм и вещей за 1877 г. – и по 1 июля 1878 г. Елисаветград, 1878 р. Кіровоградський обласний державний архів, інв. № 919, арк. 1-39

ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНИХ КУРСІВ

Гончарова Наталія Олександрівна

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та методики її навчання,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Ефективна підготовка фахівця будь-якої галузі на сучасному етапі неможлива без опанування мови професії: засвоєння фахової лексики, формування уміння опрацьовувати наукові тексти, виступати перед аудиторією, вести дискусію тощо. Л. Кісіль підтверджує, що «оволодіння основами будь-якої професії розпочинається з опанування фахівцем наукового дискурсу професії» [1, с. 49]. На цьому наголошує й І. Ланова: «закладення професійних засад має розпочинатися з опанування галузевої термінології» [2, с. 75].

Метою статті є визначення шляхів формування термінологічної компетентності майбутніх фахівців історичного профілю.

За З. Мацюк, «термін – це слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, культури, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя» [3, с. 131]. У структурі терміна виділяється компонент – терміноелемент – значуща його частина, котра мотивована ознаками вираженого терміном поняття [4, с. 35]. Зрозумілим термін стає завдяки дефініції – лаконічному логічному визначенню [2, с. 75]. Н. Овчаренко зауважує, що основну ознаку власне терміна становить здатність бути виразником не загального уявлення чи побутового поняття, а наукового, технічного чи професійного поняття [5, с. 43].

І. Гуменюк під термінологічною компетенцією особистості радить розуміти «наявність термінологічної бази знань та вміння ефективно нею користуватися (поєднання термінологічної грамотності та термінологічної культури)» [6, с. 53]. Термінологічна грамотність науковцями трактується як відповідність уживаних фахівцем термінолексем орфографічним нормам української мови (для писемного мовлення), граматичним законам словозміни (для усного й писемного мовлення), нормам української орфоепії (для усного мовлення). А термінологічною культурою називають комплекс мовних і мовленнєвих знань, умінь і навичок фахівця, за допомогою котрих формується фундамент теорії і практики фаху, які необхідні для глибшого осмислення й засвоєння його поняттєвої і категоріальної бази, для реалізації найрізноманітніших актів дослідницького, творчо-аналітичного та практичного характеру [6, с. 53].

Зупинимось докладніше на системі методичних прийомів, спрямованих на засвоєння студентами професійної історичної термінології, впроваджуваних нами в освітній процес. Формування термінологічної компетентності здобувачів вищої освіти розпочинаємо на етапі начитки лекцій: актуалізуємо опорні знання,

уводимо нові терміни, роз'яснюємо їхній зміст, супроводжуючи виклад навчального матеріалу мультимедійними презентаціями. У процесі роботи над термінологічною лексикою приділяємо увагу не окремим словам, а їхнім зв'язкам з іншими словами у контексті. Ці зв'язки доцільно поступово розвивати й ускладнювати. С. Терно зазначає, «базові поняття для усвідомлення історії періоду, котрий вивчається, мають бути сформованими на теоретичному рівні узагальнення, що дозволить використовувати їх як засоби пізнання під час подальшого вивчення конкретних подій в окремих країнах» [7, с. 27]. Зазначимо також думку С. Дорошенко: «Усі ці явища студенти вивчали у школі, тому спочатку слід актуалізувати набуті знання, потім пропонується порівняльний аналіз в аспекті «звичайне мовлення – професійне мовлення» [8, с. 313].

Обов'язковим практичним завданням у рамках кожного історичного курсу є формування термінологічного словника. Дистанційний формат навчання дозволяє задавати і виконувати таке завдання в Google Classroom. Дефініції супроводжуються посиланням на використану довідкову літературу, що націлює здобувачів вищої освіти на застосування в такій роботі суто фахових видань. Підходи до складання словника урізноманітнюємо: від надання орієнтованого переліку для студентів молодших курсів до самостійного добору термінів з дисципліни для старших курсів. Безперечно, укладання власних словничків не лише систематизує термінологічні знання, але й полегшує їхнє засвоєння.

Л. Кісіль стверджує, що читання літератури за фахом збагачує термінологічний вокабуляр студентів, що своєю чергою дає можливість будувати непідготовлене висловлювання за професійною тематикою, вести документацію тощо [1, с. 52]. В результаті систематичної роботи з фаховими текстами, насиченими галузевою термінологією, словниковий запас студентів поповнюється новими термінологічними одиницями [9, с. 90]. Саме тому при конспектуванні актуальних наукових розробок здобувачами вищої освіти наголошуємо на важливості опрацювання їхньої термінологічної складової.

Відповіді здобувачів на теоретичні питання семінарських занять неодмінно супроводжуємо додатковим опитуванням розуміння значення основних термінів за змістом питання, що розглядається. Зауважимо, при виникненні складнощів (зокрема, у студентів молодших курсів) варто застосовувати пошук синоніма; українського відповідника для іншомовного терміна; зазначення походження терміна, наголосу, способу творення чи структури. Обов'язковими є завдання на термінологію в модульних контрольних роботах, як-от доберіть терміни до запропонованих визначень, побудуйте логічний ланцюг тощо.

Із захопленням студенти сприймають використання інтерактивних методів, завдань творчого характеру. Серед таких: складання і розгадування кросвордів, чайнвордів, ребусів, історичних пірамід; написання творів/есе із застосуванням термінології за відповідною темою; складання історичних казок із залученням термінів за конкретизацією країна – регіон – епоха; розробка візитівок, наприклад, під час вивчення курсу «Спеціальні історичні дисципліни»; історичне лото, історичний волейбол, історичний крокодил тощо.

Отже, критерієм якості підготовки закладом вищої освіти висококваліфікованих фахівців є професійно-комунікативна компетентність, однією зі складників якої є компетентність термінологічна. Її сформованість дозволяє студентам вільно орієнтуватися в логічно-понятійній системі історичної галузі, лексичній системі мови фаху, розширювати свій індивідуальний термінологічний словник. Закладення фахової компетентності студентів має відбуватися комплексно, на основі міжпредметних зв'язків.

Якісне володіння термінологічною лексикою важливе для майбутніх істориків, оскільки сприятиме збагаченню активного і пасивного термінологічного запасу, вільному дискутуванню на професійні теми, виробленню навичок анутовання й реферування наукових статей, підвищенню мотивації до навчання, розвитку власної наукової картини світу тощо.

Список літератури

1. Кісіль Л.М. Термінологічна лексика як складник професійної підготовки студентів-іноземців у процесі навчання української мови. *Інноваційна педагогіка*. Науковий журнал. 2020. Вип. 26. Т. 2. С. 49–54.
2. Ланова І.В. Значення української фахової термінології у формуванні професійної мовленнєвої компетентності майбутнього спеціаліста. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2014. Вип. 41. С. 73–77.
3. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ: Каравела. 2005. 352 с.
4. Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: поняття й терміни: у 4 т. Т. 2. Донецьк: ДонНУ. 2012. 388 с.
5. Овчаренко Н. Теоретичні передумови дослідження терміносистем. *Дивослово*. 2013. № 11. С. 43–45.
6. Гуменюк І. Формування термінологічної компетенції студентів у контексті викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». *Освітній простір України*. 2014. Вип. 3. С. 52–57.
7. Терно С.О. Технологія формування історичних понять в учнів 9-го класу загальноосвітньої школи: Посібник для вчителя. Запоріжжя: ВСВСДГО. 2001. 60 с.
8. Дорошенко С.М. Формування термінологічної компетенції студентів технічного профілю. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 8: Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). Збірник наукових праць. 2014. Вип. 5. С. 311–317.
9. Михайлова Т.В. Українська термінологія в системі підготовки іноземних студентів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. Вип. 65. Т. 2. С. 89–95.

УКРАЇНЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЄЮ: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ)

Доманова Ганна Сергіївна

к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин,
Національний університет «Чернігівській колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Коваленко Єлизавета Андріївна

студентка,
Національний університет «Чернігівській колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Жахливі події кінця лютого 2022 р. сколихнули не тільки Україну, а й увесь світ. Росія порушила суверенітет незалежної держави всупереч усім міжнародним меморандумам. Сьогодні Україна внаслідок війни переживає чи не найбільшу міграційну кризу в своїй історії. Можливості сусідніх із Україною європейських країн були обмежені, а отже люди мусили рухатись європейськими просторами далі.

Велика кількість вимушених переселенців з України заповнили країни Європи. Відповідно до статистики Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ ООН) станом на 19 липня 2022 р. з України виїхало 9 567 033 осіб [1]. Впродовж літа частково простежується повернення громадян України до дому. На початок вересня 2022 р. за даними ООН понад 6,9 мільйона людей залишалися внутрішньо переміщеними особами, а кількість українських мігрантів, зареєстрованих у Європі перевищила 7 мільйонів [2]. Водночас, 4 мільйони українців, які перебувають у країнах Європи, звернулись за тимчасовим притулком [3].

За прогнозами ООН країни Європи мали прийняти близько 4 млн українців, що тікали від війни. Однак реальні показники істотно збільшилися. 1 березня 2022 р. Верховний комісар ООН у справах біженців Філіппо Гранді зазначив: «Ми дивимось на те, що може стати найбільшою кризою біженців (refugees)¹ у Європі цього століття. Хоча ми спостерігаємо надзвичайну солідарність і гостинність з боку сусідніх країн у прийомі біженців, у тому числі від місцевих громад і приватних громадян, знадобиться набагато більше підтримки, щоб допомогти та захистити новоприбулих» [4].

Основний потік міграції з України припав на березень. Тоді кількість виїжджаючих з країни була безпрецедентно великою і супроводжувалась багатокілометровими чергами на кордоні [5]. Основний «удар» прийняли на себе Польща та Німеччина.

Німеччині, яка прийняла вже на кінець червня близько 725 000 українців – більше, ніж будь-яка інша країна, яка не є сусідкою України, вже відчувала брак

¹ Refugees – термін, який застосовується ООН стосовно усіх людей, переміщених за межі України через бойові дії (біженці, переселенці).

соціального житла та тиск на доступну житлову площу у великих містах. Кріс Мельцер, представник німецького відділення УВКБ ООН у справах біженців, зазначав, що мільйони європейців, які мобілізувалися, щоб допомогти біженцям, можуть «більше не бути на заголовках», але все ще «життєво важливі» для вирішення проблеми. Хоч у волонтерському секторі є ознаки втоми, за його словами, «це набагато менше, ніж ми очікували» [6].

4 березня 2022 р. Рада Європейського Союзу прийняв рішення про спрощену процедуру надання тимчасового захисту для громадян і жителів України, які рятуються від війни, розпочатою Росією. «Усім, хто тікає від путінських бомб, будемо раді в Європі. Ми забезпечимо захист тих, хто шукає притулок, і допоможемо тим, хто шукає безпечної дороги додому», – заявила президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн. Цей тимчасовий захист діятиме один рік. Якщо ситуація не стабілізується, то дію директиви автоматично буде подовжено на шість місяців. Така пролонгація можлива двічі. Варто зазначити, що тимчасовий захист надає, зокрема, право на проживання, доступ до ринку праці, медичних послуг і соціальної допомоги в країнах ЄС. Його зможуть отримати громадяни України, громадяни третіх країн, які мають посвідку на проживання в Україні, та біженці чи шукачі притулку в Україні [7].

Громадяни України мають право на тимчасове перебування в Німеччині без візи максимум протягом 90 днів. Але, щоб надалі перебувати у Німеччині на законних підставах треба отримати дозвіл на тимчасове проживання до 28 лютого 2023 р. [8]. Наразі влада ФРН переглянула правила перебування для переселенців. З 1 вересня 2022 р. ті, хто приїжджає до Німеччини по безвізу, громадяни України, які рятуються від повномасштабного вторгнення РФ, не будуть змушені відразу реєструватися. Подавати заявки на статус тимчасового захисту можна буде доти, доки військові дії не припиняться [9]. Відповідно до оновлених правил перебування українських мігрантів у Німеччині, громадяни України мають подбати про свій статус, щоб залишатися в країні легально. Важливо заздалегідь подати заяву на набуття статусу тимчасового захисту, оскільки залишатися в країні довше 90 днів стане неможливим, доведеться виїхати з Німеччини на три місяці. Якщо термін безвізового перебування (90 днів з дня перетину кордону) спливає у проміжку з 1 вересня по 1 грудня, також необхідно подати заявку на реєстрацію [9].

Якщо особа відповідає вимогам для отримання іншого довгострокового дозволу на перебування, наприклад, для возз'єднання сім'ї, навчання у вищій або кваліфікованої роботи, можна подати заяву на його отримання у відомстві у справах іноземців після безвізового в'їзду. Для цього не потрібно проходити процедуру отримання візи [8].

Однією з головних проблем по всій Європі є пошуки доступного житла для тих, хто виїхав на довгострокову перспективу. Брак житла для соціального прихистку відчула на собі й Німеччина. Ульріке Лессіг, яка працює в берлінській неурядовій організації *Be An Angel* та з початку війни автобусами доправила понад 5000 українців до Німеччини зазначає, що ті, хто втік від війни

розраховують на окреме житло. Рятувальні притулки, на її думку, не є довгостроковим рішенням [6].

Також більшість господарів приватних квартир відмовляються брати родини без постійного місця роботи, із маленькими дітьми чи тваринами, залежних від соціальних служб. Відтак, місцем тимчасового прихистку стає або невеличкий місцевий готель або табір для переселенців (спеціально обладнані спортивні зали у звичайних школах або навіть павільйони виставкових центрів). Від українців часто можна почути скарги на неможливість знаходження житла у великих містах, бо доступнішим воно буде лише в передмістях. Деякі громади Німеччини запустили процес будівництва великої кількості модульних будиночків для біженців [6, 10].

Уряд Німеччини подбав про істотний соціальний пакет для українських громадян, які отримали право на тимчасове перебування в країні. Розмір соціальних виплат із 1 червня 2022 р. на одну дорослу, самотню людину або батьків-одинаків становить 449 євро. Щодо інших категорій населення: повнолітні громадяни отримують 404 євро, на дітей соціальна допомога коливається від 285 євро (діти віком до 5 років) до 376 євро (діти віком від 14 до 17 років). Планується, що з 2023 р. українці, які потребують фінансової допомоги, отримуватимуть приблизно на 50 євро більше [11].

Якщо вимірювати підтримку Німеччиною України в цифрах, то зафіксована статистика просто вражає. Вже на початок серпня 2022 р. у ФРН було зареєстровано понад 915 тисяч переселенців з України. За даними Федерального агентства зайнятості до кінця червня в агентствах зайнятості, центрах зайнятості та інших муніципальних установах зареєструвалося 353 424 особи. Понад 146 тисяч українських дітей та підлітків були зараховані до німецьких шкіл [13]. Німеччина, прийняла закони та створила установи для інтеграції українських переселенців. Школи в Берліні, наприклад, відновлюють «вітальні класи», знайомлячи новоприбулих з німецькою мовою та способом життя [12].

Але варто зауважити, що німецька бюрократія зачасту ускладнювала інтеграцію українців. Відтак, речниця організації *Unterkunft Ukraine* зазначила, що останнім часом ця організація дедалі частіше отримує відмови від представників місцевої влади на підселення українських переселенців до приватних осель німців. Це означає, що українці будуть змушені повернутися до переповнених центрів з прийому біженців, щоб мати змогу отримувати державну фінансову підтримку [13].

Крім того, у ФРН існує вимога про постійне місце проживання, що також є головним болем для таких організацій як *Unterkunft Ukraine*. «Якщо біженці вже зареєструвалися, наприклад, у великих містах, вони не можуть просто виїхати в сільські райони іншої федеральної землі, тому що тоді вони теж не зможуть отримати соціальну допомогу. Хоча ситуація з житлом там була б легшою», - зазначає речниця організації. Не менший клопіт ця вимога створює і для агентств з пошуку житла, яким доводиться підбирати житло в межах району реєстрації переселенців [13].

Громадянам України пропонуються різні мовні та інтеграційні курси, де викладачі безкоштовно навчають німецької, але жодного слова українською чи російською мовою там не почуєш. Наші громадяни зауважують, що відчувають занепокоєність та дискомфорт з приводу мовного бар'єру, особливо це стосується людей старшого віку, адже неможливість спілкування впливає на більшість сфер життя українців [10].

Занепокоєння в батьків викликає не тільки навчальний процес, а й різниця у системах шкільної освіти. Хоча, наприклад, програми з точних наук в Україні значно складніші, ніж у Німеччині. Літні канікули тривають тут лише 1.5 місяця. Станом на 29 травня в німецьких школах вже навчалось 125 582 українських дітей. У школі існує суворе правило: дитина не може пропускати заняття. Якщо пропуски відбуваються постійно без поважних причин, школа може стягнути з батьків чималий штраф [10].

Громадський транспорт у Німеччині є досить дорогим, однак його якість та комфортабельність не викликає жодних питань. Обов'язковим є носіння масок. До 31 травня 2022 р. українці могли безоплатно користуватися громадським транспортом: метро, автобусами міськими електричками та трамваями. Для цього достатньо було показати паспорт [14]. Так, наприклад, було організовано 30 безоплатних автобусів з Берліна, Котбуса, Франкфурта-на Одері до Ерфурта, Лейпцига, Шверіна, Магдебурга, Белефельда тощо [15]. З 1 червня 2022 р. було скасовано пільгу для українських переселенців на безкоштовне користування громадським транспортом. Водночас з 1 червня по 31 серпня в Німеччині ввели єдиний місячний проїзний за 9 євро на безлімітну кількість поїздок усіма видами громадського транспорту, крім швидкісних поїздів. Квиток за 9 євро – складова пакету допомоги через високі ціни на електроенергію і для пом'якшення інфляції, що посилилася на тлі війни в Україні. Це в середньому в десять разів менше від вартості звичайного місячного проїзного [14]. Це дало українцям широкі можливості для подорожей усією Німеччиною. Нині уряд розглядає можливість визнання українських водійських прав [10].

Німеччина постала для українців гостинною, ввічливою та турботливою. На підтримку українських переселенців у Берліні організовано фестиваль українського кіно [16]. На різдвяному ярмарку в Бад-Годесберзі з'явилися благодійні ятки з традиційною українською продукцією [17]. Благодійні організації Німеччини підхопили ініціативу, закупивши до німецьких бібліотек українські дитячі книжки [18]. Усі ці заходи спрямовані не лише на підтримку українців у тяжкі часи війни, а й для того, щоб мотивувати зацікавленість Україною, історичним підґрунтям того, чому люди борються за незалежність.

Список літератури

1. Буряченко О. Відновлення України через діалог усіх українців світу. Об'єднавшись – зробити неможливе, всупереч усьому! 01 листопада 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3605567-vidnovlenna-ukraini-cerez-dialog-usih-ukrainciv-svitu-obednavsis-zrobiti-nemozlive-vsuperec-usomu.html>

2. Голос Америки. 08 вересня 2022. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/kilkist-zhertv-ta-bizhentsiv-zroslo-oon/6736396.html>
3. Міграція населення за пів року війни: підбиваємо підсумки. 27 вересня 2022. URL: <https://mixdigital.com.ua/blog/migracziya-naselennya-za-piv-roku-vijni-pidbivayemo-pidsumki/>
4. UN seeks US\$1.7 billion as humanitarian needs soar in Ukraine and neighboring countries. 01 March 2022. URL: <https://www.unhcr.org/uk/news/press/2022/3/621e0aa74/un-seeks-us17-billion-humanitarian-needs-soar-ukraine-neighbouring-countries.html>
5. Скорбота В. Повертатися чи залишатися? Що планують українці, які виїхали з країни через війну. 1 вересня 2022. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/chi-planuyut-povertatisya-ukrajinci-yaki-vijihali-v-yevropu-cherez-viynu-rezultati-doslidzhennya-50266689.html>
6. Katte Connolly. Planning for the long haul: four months on, the Ukrainian refugee crisis is only just beginning. 20 Jun 2022. URL: <https://www.theguardian.com/global-development/2022/jun/20/planning-for-the-long-haul-four-months-on-the-ukrainian-refugee-crisis-is-only-just-beginning>
7. У ЄС домовилися про тимчасовий захист для біженців з України. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/03/novyna/svit/yes-domovylysyia-pro-tymchasovuj-zaxyst-bizhencziv-ukrayiny>
8. Інформація для громадян України щодо в'їзду та перебування в Німеччині. URL: https://www.niedersachsen.de/ukraine/krieg_in_der_ukraine_ukrainisch/vijna-v-ukraini-zapitanna-ta-vidpovidi-209948.html
9. Що зміниться для українських біженців у Німеччині у вересні? 2 вересня 2022. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/793/shho-zminitsya-dlya-ukrainskix-bizenciv-u-nimeccini-u-veresni>
10. Чужий монастир: Німеччина очима українських біженців. 13 червня 2022. URL: https://zn.ua/ukr/social_secutity/chuzhij-monastir-nimechchina-ochima-ukrajinskikh-bizhentsiv.html
11. У Німеччині змінять суму виплат для українських біженців. На яку суму розраховувати? 24 вересня 2022. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/905/u-nimeccini-zminyat-sumu-viplat-dlya-ukrainskix-bizenciv-na-yaku-sumu-rozrahovuvati>
12. How the Ukrainian refugee crisis will change Europe. Mar 25th 2022. URL: <https://www.economist.com/europe/2022/03/25/how-the-ukrainian-refugee-crisis-will-change-europe>
13. Олівер Піпер, Валерій Сааков Чи втомилися німці допомагати Україні й українцям? 08 серпня 2022 р. URL: <https://www.dw.com/uk/chy-vtomylysia-nimtsi-dopomahaty-ukraini-y-ukraintsiam/a-62741776>

14. Скасування квитка за 9 євро. Скільки доведеться платити за проїзд у Німеччині у вересні. 30 серпня 2022. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/otmena-bileta-9-evro-skolko-pridetsya-platit-1661851160.html>

15. Німеччина: чого чекати українцям, що втікають від війни. 16 березня 2022. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/194/nimeccina-cogo-cekati-ukraincyam-shho-vtikayut-vid-viini>

16. Савчук А. У Берліні розпочався фестиваль українського кіно. 28 жовтня 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/u-berlini-rozprocavsya-festival-ukrainskogo-kino-28102022/video-63582753>

17. Арні А. Борщ і вареники – на різдвяному ярмарку в Німеччині. 6 грудня 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/bors-i-vareniki-na-rizdvanomu-armarku-v-nimeccini/a-63999406>

18. Корпусенко Б. В українських центрах Німеччини з'явилися книжки рідною мовою для дітей та дорослих". 30 листопада 2022. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/75060/>

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ДУХОВНОСТІ СТУДЕНТІВ

Коник Алла Анатоліївна

викладач вищої категорії, викладач-методист,
завідувач економічного відділення
ВСП«Бобровицький фаховий коледж імені О.Майнової НУБіП України»

Історія України – один із складових всього спектра історичних наук, відіграє провідну роль у процесі формування високої історичної свідомості, людської особистості, інтелекту та політичної культури. Слід погодитися з твердженням, що можна не знати тисячі наук і все таки бути освіченою людиною, але не любити та не знати історію може тільки людина нерозвинута розумово.

Вже наші давні пращури гідно оцінювали значення історичного досвіду попередніх поколінь і необхідність його вивчення. Видатному римському оратору Цицерону належить слушний висновок про історію, яка є «великою наставницею життя». А наш безсмертний Кобзар, звертаючись до українців, закликав:

Подивіться лишень добре,
Почитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова
Не лишайте ані нитки
Ніже тії коми,
Все розберіть... та спитайте
Раді себе: що ми?
Чиї сини? Яких батьків?

Особливо злободенно це звучить в час воєнної агресії росії щодо України, коли перед нами постає питання збудити й активізувати історичну пам'ять кожного українця, звеличити героїчні діяння предків та сучасних героїв, вказати на гідні наслідування зразки патріотизму, героїзму, безоглядної самопожертви в ім'я вольності і свободи рідного народу. Краєзнавча діяльність сприяє вихованню патріотів України – людей високої культури та духовності. У процесі активного підняття історії рідного краю, витоків національної культури в студентів виховуються почуття чуйності, доброти, дбайливе ставлення до історії рідної землі.

Краєзнавство допомагає студентам зрозуміти нерозривний зв'язок подій, що відбуваються в нашому краї, з подіями загальнодержавними, всеукраїнськими. Шляхом переосмислення історико-краєзнавчого матеріалу кожний студент визначає своє місце в житті.

В роботі розкрито роль краєзнавчого матеріалу при викладанні історії України, методика їх використання в навчальному процесі, що сприятиме

модернізації освіти – підвищенню якості професійної підготовки майбутнього фахівця, сприяє вихованню патріотів, громадян, здатних до відродження історії України, відновлення її генетичної пам'яті і давніх традицій народу.

Формування в студентській молоді почуття національної свідомості і гідності здійснюється при розкритті трагізму і героїки нашої історії в лекціях, спецкурсах, на семінарах, практичних тематичних заняттях у музеях.

У позааудиторній роботі насамперед використовуються форми, спрямовані на самостійну інтелектуальну діяльність студентства по формуванню національних цінностей. Серед цих найбільше визнання отримують:

- науково-теоретичні студентські конференції як щорічні традиційні, так і присвячені знаменним історичним датам;
- творчі історико-етнографічні вечори, яким передуює дослідницька робота студентів з вивчення історії рідного краю та широке використання місцевого краєзнавчого матеріалу при підготовці рефератів, доповідей;
- зустрічі з активними учасниками історичних подій минулого та суспільно-політичного життя на сучасному етапі;
- екскурсії в історичні місця;
- виховні заходи з використанням краєзнавчого матеріалу.

В цілому вся краєзнавча робота ґрунтується на таких основних принципах:

- цілеспрямованість і активність у вивченні краю;
- сучасність краєзнавчого матеріалу;
- дослідницький принцип;
- науковість, історизм.

Одним із таких творчих надбань є використання в процесі вивчення історії України краєзнавчих матеріалів. Завдяки їм інтерактивні методи отримують додаткове смислове значення і носять більш виражене виховне спрямування. І це не випадково, адже, щоб розуміти події сучасного життя і бачити величні перспективи дальшого розвитку, потрібно знати не лише загальні закономірності історичного процесу, а й конкретні події, які відбувалися в рідному краї. Вивчення місцевого історичного матеріалу збагачує уявлення студентів про епоху, активізує їх розумову діяльність на заняттях і створює кращі можливості для того, щоб вони не тільки зрозуміли, але й відчули особливості життя і побуту.

Звичайно, відомості з історії свого краю розглядаються тільки як допоміжні матеріали, але вони надають можливість ілюструвати і конкретизувати історичні події, зробити знання студентів міцнішими і глибшими.

Значне місце в навчальному процесі відводиться краєзнавчим екскурсіям. Чернігівщина – одна з яскравих, славних сторінок у літописі Української держави. Численні історичні, архітектурні, природні пам'ятки є красномовними свідками ратної і трудової звитяги багатьох поколінь. І без ознайомлення з ними неможливо сформулювати як цілісну картину загальноісторичного процесу, так і вивчати історію рідного краю. Студенти відвідують краєзнавчий музей м. Бобровиці або інші музеї області чи пам'ятні місця.

Залежно від вікових і психологічних можливостей пропонується завдання на екскурсію. Наприклад, відповісти під час екскурсії чи після підбиття її підсумків на запитання узагальнюючого характеру.

Вивчення світової історії та історії України слід починати з родини, адже пам'ять про своїх пращурів – не забаганка, а природна потреба триматися свого родоводу, оберігаючи в такий спосіб сімейні реліквії і традиції та передаючи їх у спадок наступним поколінням.

Історія родоводу вивчається студентами за такими рекомендаціями:

1. Прізвище, ім'я студента, національність, рік народження, місце народження.

2. Мої батьки (батько, мати – також її дівоче прізвище, сестри, брати. Їхня спеціальність. Як допомагають мені навчатися?).

3. Мої предки – дідусь, бабуся, прадід, прабаба. Прізвища. Живуть чи померли? Де поховані? Чим займались раніше, які знали народні традиції, ремесла, що про них говорять батьки? Про які цікаві історичні факти, події, дізнались з їх уст?

4. Що мені відомо про моїх родичів (їх освіта, умови життя, чим займаються, заняття)? Чи знають український фольклор? Які з народних пісень їм найбільш до вподоби і чому? За що люблять і поважають своїх предків? Як доглядають за могилами і пам'ятниками померлих? Кого з них наслідують у своєму житті? Запишіть до свого родоводу пісні, легенди, приказки, колядки, гаївки, які знають ваші батьки й родичі. Чи збереглися у вашій сім'ї перекази, легенди про визначних представників роду? Яке походження вашого прізвища? Які легенди і перекази з ним пов'язані?

Крім того, проводяться бесіди:

- “Історія села – історія нашої Батьківщини”;
- “Роль і місце вивчення історії села (міста) в нашому житті”;
- “Історія села (міста) в народних переказах”;
- “Герої мого села (міста)”.

В навчальній роботі неможливо обійти увагою історичне краєзнавство, яке є невід'ємним елементом отримання знань з історії, формування наукового світогляду та виховання почуття патріотизму. Мета і напрямки діяльності гуртка визначається не тільки освітніми потребами, а насамперед, необхідністю виховання патріотів, молоді, що знає своє національне начало і родинне джерело.

Особливо великий вплив на студентів мають екскурсії, які проводяться в музеях, де вони наочно знайомляться з надбаннями свого народу. Зокрема, перше знайомство з коледжем відбувається в стінах музею коледжу. Студенти допомагають в поповненні музею новими експонатами, співпрацюють із краєзнавчими музеями Бобровицького району і міста Бобровиця, зокрема з музеєм П.Г. Тичини, з музеєм пам'яті декабристів в с. Вороньки, що дає можливість проводити спільні заходи, спрямовані на збереження пам'яті про великих синів України: встановлення історичної правди. Під час екскурсій знайомляться з пам'ятками історії та культури, історичними та пам'ятними місцями і зустрічаються з цікавими людьми, науковцями, краєзнавцями. Це

стимулює їх цікавість до історії рідного краю, що дає можливість краще орієнтуватися в історичних подіях, закріплює набуті знання та прагнення до пізнання нового.

Історичне краєзнавство – невід’ємний елемент отримання знань з історії, формування наукового світогляду та виховання почуття патріотизму. Використання краєзнавчих матеріалів в процесі навчальної роботи сприяє утвердженню в свідомості молоді необхідності консолідації на основі національної ідеї, вихованню почуття чуйності, доброти, дбайливого ставлення до історії рідної землі. Активний спільний пошук викладача і студентів розвиває особистість і формує патріота своєї Батьківщини, дає можливість на конкретних прикладах ознайомитись з особливостями історичних явищ свого краю, сприяє формуванню світогляду студентів, допомагає зрозуміти закономірності історичного процесу, нерозривний зв’язок подій, що відбуваються в їхньому краї з подіями загальнодержавними, всеукраїнськими.

У кожен історичну епоху виховують не абстрактну людину, а представника того чи іншого народу, носія нової національної культури. Це сприяє вихованню патріотів, громадян, здатних до відродження історії України, відновлення її генетичної пам’яті і давніх традицій народу.

Завдяки патріотизму, любові до рідного краю, його історії, подій, що відбулися в рідному селі та місті формується у студентів почуття любові і поваги до своєї Батьківщини, рідного краю, патріотизму, прагнення юнаків і дівчат замислитися над змістом життя, показати своє розуміння і ставлення до подій та людей. Шляхом переосмислення історико-краєзнавчого матеріалу кожний студент визначає своє місце в житті.

Список літератури:

1. Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Воронянський О.В., Калініченко В.В. - Х. 2016.
2. Історія України. Неупереджений погляд. Петровський В.В., Радченко Л.О., Семененко В.І.- Х. Школа, 2016.
3. Історія України. Бойко О.Д. – К.,2021.
4. Концепція національного виховання // Рідна школа.-1996-№6
5. Науменко О. М. Деякі аспекти підготовки майбутніх учителів до використання засобів ІКТ в навчальній діяльності [Електронний ресурс] / О. М. Науменко // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2010. – №3(4)

ПРЕДТЕЧІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ: НЕВІДОМИЙ ЛИСТ ВАЛЕНТИНА ОТАМАНОВСЬКОГО ДО СЕРГІЯ ВЕРХРАТСЬКОГО

Царенко Сергій Олександрович,
кандидат архітектури,
доцент кафедри дизайну середовища
Інституту дизайну та реклами
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
м. Київ, Україна

Солєйко Олена Віталіївна,
доктор медичних наук,
професор кафедри внутрішніх та професійних хвороб
ПВНЗ «Київський медичний університет»,
м. Київ, Україна

Замяткіна Алла Євгенівна,
молодший науковий співробітник
Національного музею медицини України,
м. Київ, Україна

Сучасну національну науку, сповнену новітньої української й міжнародної термінології, міждисциплінарних зв'язків і полікультурного енциклопедизму, наснажують і надихають досягнення наших попередників.

Вивчаючи розвиток давньої Вінниці за монографією видатного історика Валентина Дмитровича Отамановського (1893-1964), з його кандидатської дисертації 1946 року захисту, виданої ентузіастами лише 1993-го [1] – у період, коли це світле ім'я повернулося до краєзнавців, – складно було уявити, що два десятиліття потому щасливий випадок подарує нам особисте документальне свідчення зв'язків ученого. Втім, коли випадкова зустріч щаслива, можна бути певними: епітет «випадкова» – вже зайвий.

А зустріч, неначе крізь віки, відбулася невдовзі після вінницької виставки «Митець у лікуванні, лікар у мистецтві» до 190-річчя Федора Федоровича Мерінга (1822-1887), знаменитого професора-терапевта Київського університету Св. Володимира, учня й послідовника великого Миколи Пирогова. На тій виставці розповідалося, зокрема, як у колишньому маєтку середнього сина київського професора – Сергія Федоровича Мерінга (1868 - після 1922) – у Прилуках на Вінниччині працював майбутній корифей української медичної науки, уродженець Крижополя Сергій Авраамович Верхратський (1894-1988) [2, с. 491]. Хірург, письменник та історик, автор першого україномовного підручника «Історія медицини», Верхратський залишив Національному музеєві медицини України низку своїх рукописів та документів, і виставку у Вінниці

2012 року доповнили відомості з художньої повісті про Мерінгів «Життя одної сім'ї в трьох поколіннях» – твору, написаного Сергієм Авраамовичем за рік до його відходу у Вічність... Але не менш цікавим раритетом із спадщини С.А.Верхратського в музеї медицини виявилася поштова картка, надіслана В.Д.Отамановським.

Поштівка, що була відправлена 12 травня 1953 р. із Саратова до Станіслава (Івано-Франківська) й одержана професором Верхратським 17 травня, є свідченням наукових і товариських взаємин видатних учених, своєрідним люстерком, у якому відбилосся світло епохальних борінь, пошуків і сподівань інтелектуалів ХХ століття. «Глубокоуважаемый Сергей Авраамович! – писав Валентин Дмитрович. – От всей души благодарю Вас за выписку из Вашей канд. диссертации, на которую я буду ссылаться в своей работе, т.к. она дает мне возможность осветить и дополнить ряд актового материала I^{ой} пол. XVIII в.

Нпр., в одном акте 1747 г. крестьянка-лечительница заявила в суде, что она лечит различными травами боль головы, гостець, сухоты, кольки и др. болезни. В свою очередь, одна мещанка, больная «гостцем», лечилась в 1750 г. ваннами, а это полностью подтверждает Вашу констатацию 20-х годов н.ст., что ванны были излюбленным нар. способом лечения ревматизма.

Кроме присланной Вами выписки из дисс., ценнейший материал для истолкования и дополнения крайне лаконического акт. материала дали мне проработки Ваших 5 печатных работ («Народне акушерство» и др.), без которых акт. материал оставался бы лишь костяком строящегося здания. Вообще, глубокоув. Сергей Авраамович, Вы оказали мне огромную помощь в работе, о чем я сочту своим приятным долгом отметить в предисловии к диссерт.

11 мая 1953. Еще раз благодарю за помощь. Уваж. Вас В. Отам.»

Цей лист, убористо написаний на маленькій карточці, окреслює цілий пласт історії, починаючи з XVIII ст., і власні зацікавлення й досягнення респондентів.

На той час В. Отамановський, колишній політичний в'язень, пишучи відкритого листа, послуговувався російською мовою. Зауважимо: тогочасні реалії були такі, що саме так писав своєму одноступцю знавець сімнадцяти різних мов, палкий прихильник української культури й один із перших розробників української наукової термінології. Валентин Дмитрович працював тоді над докторською дисертацією, проблемна тематика якої залишається актуальною і для наших сучасних досліджень: «Города Правобережной Украины под владычеством шляхетской Польши от середины XVII до конца XVIII вв. Проблема возникновения и развития украинского феодального города». Внаслідок різних перипетій заголовна тема докторської дисертації Отамановського змінювалася; за авторефератом, виданим 1949 року у Сімферополі, праця називалася «Винница как тип украинского города Южного Правобережья XVIII в. Эволюция правового положения и устройства на фоне социально-экономического развития Брацлавщины XVII-XVIII вв. и процесса образования городского сословия. Историко-юридическое исследование» [1, с. 401]. При цьому одним із основних наукових інтересів ученого, однією з його улюблених галузей була історія медицини та аптекарської справи [3, с. 9].

Ці аспекти досліджень В.Отамановського були особливо близькі саме С.Верхратському – автору докторської дисертації «Матеріали з історії медицини на Україні до часів уведення земства» і капітальної праці з українського медичного фольклору, що зберігається в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М.Т.Рильського НАНУ [2, с. 491]. Приділяючи прискіпливу увагу розвитку світової й вітчизняної медицини, зокрема, у відповідних розділах авторського підручника, Верхратський досліджував і розвиток лікарських спеціальностей та мережі медичних закладів на теренах України, від часів давньоруських до поч. ХХ ст. [4, С. 155–286]. Як вихованець земської медицини з багаторічним різноманітним досвідом і головний хірург евакуаційних шпиталів під час війни [2, 5], Сергій Авраамович являв уособлення кращих рис вітчизняного медика й науковця, який щедро ділився своїми знаннями на сторінках публікацій і спілкуючись із колегами-вченими.

Характерним, хоча й дивовижно вцілілим зразком такого спілкування постає маленька поштівка Валентина Дмитровича Отамановського, яка несе нам відлуння великої й трагічної епохи творчості особистостей, що знов і знову наснажуватиме прийдешні покоління. Безцінними дороговказами для науковців «інформаційного» ХХІ століття залишаються знання мов і формування національної термінології й об'єктивної наукової картини світу.

Список літератури

1. Отамановський В.Д. Вінниця в XIV-XVII століттях: Історичне дослідження. Вінниця : Континент-ПРИМ, 1993. 464 с.
2. Медицина в художніх образах: Статті. Вип. 10. Укл. і голов. ред. Заблоцька К.В. Донецьк : Норд-прес, 2012. 683 с.
3. Каросєва Л.Р., Шпильова Л. М. Валентин Дмитрович Отамановський / Подільська старовина. Вінниця, 1993. С. 6–13.
4. Верхратський С.А. Історія медицини. Видання друге, перероблене і доповнене. Київ : Вища школа, 1974. 336 с.
5. Шевчук М.Г. Верхратський Сергій Авраамович / Енциклопедія Сучасної України. Київ : Ін-т енциклопедичних досліджень НАНУ, 2005. С. 297–298.

TO THE QUESTION OF THE EFFECTIVENESS OF TIME DIMENSIONS OF LAW IN ITS APPLICATION

Guyvan Petro

doctoral student of the Institute of State and Law named after V.M. Koretsky NAS of Ukraine, Ph.D. jurid. Sciences, Honored Lawyer of Ukraine.

Legal relations create specific social opportunities for legal subjects to satisfy certain of their needs either by their own actions or by the actions of other subjects and represent the ideological social relationship envisaged by the hypothesis of a legal norm, which is expressed in the mutual legal rights and obligations of legal subjects [1, p. 127]. At the same time, the substantive law that mediates these relations must meet the criteria of clarity, predictability, certainty and effectiveness. The change in ideology leads to the need to introduce new ideals and values into the national legal culture, which lead to the reformation of domestic legislation. Under these conditions, there is a need to develop modern methodological approaches that would make it possible to consider law as one of the most important elements of human existence [2, p. 4]. The issue of the effectiveness of legal prescriptions is quite relevant for Ukraine. The effectiveness of law as a social phenomenon includes the entire complex of issues, starting from legal understanding, law-making, functions of law and ending with the actual operation of law and its forecasting [3, p. 31]. In the temporal dimension, important factors that ensure the proper effectiveness of a legal norm are its certainty, predictability and timeliness. After all, negative social consequences can be caused by the belated regulation of social relations, which have been in place for a long time, as well as the premature consolidation of relations regulators that have not yet become relevant. It is important that the concept of law is directed by its semantic vectors to the future. To do this, it is necessary to limit the retroactive effect of legal norms in time as much as possible, to guarantee the community's awareness of their content (apply only published acts), to ensure their fair enforcement. The effectiveness of the law is the conformity of the actual results of the implementation of the legal norm in accordance with its declared purpose [4, p. 369].

Ensuring human interests and needs is the main purpose of law, a measure of its effectiveness. The need for the development of law is realized on the basis of its interaction with spiritual values and ideals established in society. And this is possible only if the law corresponds to the socio-psychological and cultural-historical foundations of society. Social life is regulated by issuing legal acts and controlling their implementation. Fundamental legal principles are implemented, of course, in the law-making system, but their effectiveness is manifested in law enforcement activities. The principles of law reflect legal ideas [5, p. 89]. It is due to the proper application of legal prescriptions that these legal ideas acquire their realization. Therefore, the concept of the effectiveness of legal norms is primarily related to the effectiveness of their application. At the same time, effectiveness is closely related to the criteria and conditions of such law enforcement. This happens both during the practical implementation of regulatory legal relations and within the limits of the protective

relationship. At the same time, the meaning of the latter is that the protection of the violated subjective material right takes place within the limits of new relations that did not exist before the offense. Therefore, the predictability and predictability of a person's security response to a violation are particularly important factors here.

Actually, in the scientific literature, the opinion was expressed that the legal regulation of existing relations is doomed to acquire signs of effectiveness. Inefficient regulation is meaningless in principle: it is necessary to try by all means to promote the development of effective and efficient mechanisms of legal influence both at the level of law-making and at the level of law enforcement. The large-scale catastrophic events of the last century proved the reality of the damage caused to a person as a result of total control by the authorities, attempts by the state to regulate not only social behavior, but also the inner, spiritual life of a person. The damage caused is illustrated by the fact that the effectiveness of the law can have an anti-legal character, and even contradict the main purpose of the law itself - the implementation of the principles of justice and humanism in public life [6, p. 40-41]. At one time, H. Hegel introduced the definition of "wrong" as a category opposite to the right. By this phenomenon, he understood the will of a powerful subject, aimed at demonstrating arbitrary power, which is significantly distanced from public will and law. So "wrong" was formulated as the appearance of an entity that defines itself as an independent phenomenon [7, p. 88-89]. Therefore, the question of the effectiveness of the law is related to the problem of the quality of legislation in the context of its focus on ensuring the ideas of freedom, humanity and justice, and ultimately achieving the necessary balance between positive and moral law.

This reveals the quality of law and its close connection with the effectiveness of regulation of social relations. The effectiveness of legal influence is determined by positive consequences for the development of a specific person and society as a whole. The effectiveness of legal regulation is the practical side of the manifestation of the "quality of law" category. The real existence of the norm of law is obtained in the process of implementation, interaction with specific social relations. Outside of practice, the effectiveness of the legal norm is not revealed. Therefore, the effectiveness of law and its real properties can be considered as an external manifestation of the quality of law

Signs of the fundamental principles of law are the embodiment in them of the most important values inherent in a certain system of law, a concentrated reflection of the result of the development of law and the determination of directions for its further development, the most general character, priority over legal norms, increased stability, self-sufficient character [8, p. 301]. The term "principle" in translation from Latin means "beginning", "primary basis", "primality". Traditionally, the principle was considered the basis, the foundation of any social system (including the legal one), its requirements extended to all phenomena belonging to this system. This is a kind of coordinate system within which law develops, and at the same time a vector that determines the direction of its development. The principles of law acquired universal significance, took shape in the field of basic human rights, and were consolidated at the international level [9, p. 221, 223]. The principle is a starting point, but in addition

to it, the behavior of individuals is regulated by norms and social relations, since the principles acquire normative and law enforcement content [10, p. 3]. The principle of effectiveness of law is quite multifaceted. It covers both the proper quality of laws and other regulatory acts, and an effectively functioning mechanism of legal regulation, and the perfection of law enforcement practice. An important place in the structure of this principle is occupied by the relationship between legal effectiveness and social effectiveness of law. Some researchers include social value in the concept of legal and interpret it as efficiency with a plus sign [11, p. 25-28]. The social effectiveness of a legal act is measured by how effectively it protects the interests of a specific individual, each stratum, and society as a whole. If the action of the norm not only does not lead to the achievement of the set social goal, but delays its achievement, the legal norm is, of course, ineffective [12, p. 33]. Harmonization, mutual adaptation of legislative norms and the human psyche, its ideals, needs and expectations also serves as an important factor in the effectiveness of legal norms.

As we have already indicated, the main criterion for the effectiveness of a legal norm is the effectiveness of its practical implementation by law enforcement bodies, therefore, the real effectiveness is determined by factors that are in the sphere of law enforcement. This can include the provision of certain prescriptions with material and organizational resources, compliance of norms with public opinion, clear work of law enforcement bodies, etc. [13, p. 30-31]. Actually, the effectiveness of a legal act is determined by its ability to influence social relations in a direction beneficial to society. In other words, the effectiveness of the law is determined by its feasibility, which is characterized by the general awareness, comprehensibility and consistency of legal norms, their systematicity (at least the problem-free connection of substantive and procedural norms), the correspondence of the social goals of the norms and the legal means of achieving them, the provision of law by an effective system of bodies justice and other law enforcement agencies. In the temporal sense, the effectiveness of the law is achieved due to proper knowledge and mastery of the methodology of legal processes, which allows you to expect proper law enforcement, predict its results, and therefore the future state of the legal system, prevent negative consequences, and reduce possible risks [14, p. 145].

Therefore, based on the separation of the spheres of law-making and law enforcement, a separate assessment of the effectiveness of the issuance and implementation of a legal act is carried out. Each legal order is only an opportunity that must be implemented to one degree or another. Therefore, efficiency is not a feature of legal regulation, but an objective possibility that requires compliance with a number of rules for its transformation into reality. In the process of law-making, it is possible to talk only about projected, potential effectiveness. During the implementation of the relevant norm, its real effectiveness is manifested. It may be higher than predicted (at the same time, the effect produced by the norm is influenced by circumstances whose effect the legislator did not take into account or underestimated). However, in practice, the actual effectiveness of the legal norm is often lower than the one aimed at by the lawmaker.

In the practical sphere, the principle of the effectiveness of law has been widely implemented in the practice of the European Court of Human Rights. The principle of the effectiveness of law argued by the ECtHR is that the parties in the case have the right to submit to the court comments that they consider important. This right can be considered effective only on the condition that the comments were "heard", that is, considered accordingly by the court. Therefore, the "court" must conduct a proper review of the submitted documents and evidence, and the arguments and evidence presented by the parties (cases "Kraska v. Switzerland" [15, paragraph 30], "Perez v. France" [16, paragraph 80]. Therefore, the issue of the implementation of the principle of fairness of the trial is quite complex and debatable, while the issue of the fairness of the trial and the correctness or falsity of the court decision should be clearly distinguished [17, p. 360]. Violation of these requirements of a fair trial as a result leads to the adoption of an illegal decision.

Thus, in the decision of the ECtHR in the case "Benderskyi v. Ukraine", a violation of paragraph 1 of Article 6 of the Convention for the Protection of Rights and Fundamental Freedoms of 1950 was established due to the fact that the national courts did not consider the applicant's reference to the testimony of the doctor who observed him after bladder operations, although the latter were important for the proper resolution of the applicant's claim against a private hospital for rescission of the medical care contract and compensation for damages caused by the operation performed by the respondent. As the Court points out, such a violation consists in the fact that a certain evidence of the plaintiff was, if not decisive, at least very important for the resolution of the dispute and thus required a special and clear reaction of the courts. In the absence of any reaction to such an argument, the Court considers that the Ukrainian judicial authorities did not provide the applicant with the right to a fair trial in the sense of paragraph 1 of Article 6 of the Convention. Thus, there was a violation of this provision [18, paragraphs 46, 47]. Therefore, the refusal of the court to resolve the factual circumstances of the case, which are significant in the resolution of the dispute, may cause a violation of Article 6, Clause 1 [19, par. 53-55]. Unfortunately, Ukrainian courts quite often neglect the specified principles. For example, in case No. 553/1254/16-П, the local, appellate and cassation courts did not take into account the testimony of numerous witnesses to the fact that the violation of the Rules for the use of electric energy by the plaintiff (unauthorized connection to the network) lasted for one hour. At the same time, the courts, without any evidence, recognized the truth of PJSC Poltavaoblenergo's claims that the arbitrary open connection lasted for 339 days [20]. It is unfortunate that the latest decision in this case was recently made by the newly created Supreme Court. As we can see, this body is also characterized by ignoring the European principles of legal certainty and effectiveness.

In the plane of temporal regulation of fair proceedings, the effectiveness of the legal norm is related to the reasonable duration of the trial and the execution of the final court verdicts. Requiring compliance with the principle of reasonableness of process terms, the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is interpreted by the European Court as an instrument that emphasizes that justice is not served with a delay that could compromise its effectiveness and credibility

[21, paragraph 38]. At the same time, the specified principle covers not only the tools for timely justice, but is also used to regulate the relevant actions of the participants in the process. For example, in the decision of the ECtHR in the case "Ponomaryov v. Ukraine" it is indicated that the parties should take measures at reasonable time intervals to find out about the state of the court proceedings known to them. his right to direct participation in the court session. Also, the defendant had enough time to submit evidence to the court and substantiate his objection and refutation of the claim [22, p. 41].

It should be noted that the Ukrainian law enforcement system in this respect quite confidently adopted similar European principles. In particular, the issue, which was quite relevant recently regarding the terms of appeal to the court for the prosecutor, has now been settled. Previously, it was believed that the statute of limitations for the prosecutor's claim should be calculated from the time he himself personally learned about the violation of the rights of the person for whose protection he turns to the court. Currently, the approach has changed and the general procedural requirements are recognized as mandatory for all participants in the process, therefore the provision of the law on the beginning of the period of appeal to the court also applies to the prosecutor's appeal to the court to protect the interests of the citizen. Adopting Resolution No. 6-178цc15, the Supreme Court of Ukraine applied to disputed legal relations Articles 256, 261 of the Civil Code of Ukraine, Article 36-1 of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" and came to the conclusion that the prosecutor participating in the case has duties and enjoys the rights of the party, in addition to the right to conclude a settlement agreement, therefore the provision of the law on the beginning of the statute of limitations also applies to the prosecutor's appeal to the court with a statement on the protection of state interests. When making a decision in the case, the court of the previous instance did not take into account the provisions of the law and came to an erroneous conclusion that the statute of limitations began to run from the day the prosecutor discovered violations of land legislation during the prosecutor's inspection [23].

But the Ukrainian justice system cannot cope with the preparation of the case for consideration, the conduct of the process and the execution of final decisions within a reasonable period of time. Courts must prepare civil cases for trial and consider them within the time limits established for this purpose. The Supreme Court of Ukraine drew the attention of judges to the need to increase personal responsibility for timely and high-quality consideration of court cases, bearing in mind that full, comprehensive and objective consideration of cases in compliance with the deadlines established by law is their duty [24, p. 1]. In those cases when the law establishes a time limit for considering a case, which is calculated from the date of receipt of the application, the preparation of the case must be completed in such a way that it will be considered within this time limit in compliance with the rules of Article 130 of the Code of Criminal Procedure on the time limit for serving a summons to the court, unless otherwise follows from the law. Unfortunately, as a matter of fact, today almost all court cases are considered with a significant excess of the established terms, sometimes by years, and most of such delays are unjustified.

It should be noted that the ECtHR consistently indicates the impossibility of applying unpublished legal acts. Their similar use will be ineffective, because the principle of expectation and predictability will be violated, which will make it impossible for a person to predict his behavior. At the same time, one should take into account the moral principles of the lawmaker's duty to publish his acts. This is indicated by Lon Fuller in his work "The Morality of Law". "For example, custom may determine what type of promulgation of laws is expected, while leaving it unclear what consequences will accompany a deviation from the accepted method of publication. Giving formal form to publicity requirements has undoubted advantages over undirected efforts, even if they are made intelligently and in good faith. A formalized standard of promulgation not only tells the legislator where to publish laws; it also informs the subject (or the lawyer who represents his interests) where to turn to find out about the content of the law. It may be supposed that the principle which condemns retroactive laws can also very easily be given the official form of a simple rule that no such law shall be made or have effect. However, such a rule would do a disservice to the cause of legality. It is interesting that one of the supposedly most obvious requirements of legality: the norm adopted today must regulate what will happen tomorrow, and not what happened yesterday, turns into one of the most difficult problems of the entire internal morality of law" [25, p. 47-48].

Indeed, it is not difficult to notice the seriousness of the problem of the effectiveness of the implementation of legal norms when the legislation is applied "retroactively". The ECtHR indicates that the retrospective nature of civil legislation is not categorically prohibited by the norms of the Convention. However, when the question concerns an effective remedy, that remedy must exist with a reasonable degree of certainty. In view of this, the Court considers that the application of retroactive civil procedural legislation will violate the principle of legal certainty and will be incompatible with the norms of the law, if it deprives a person of access to legal remedies that should be effective according to the provisions of paragraph 1 of Article 35 of the Convention [26, paragraphs 28-30]. A similar approach is used when the adoption of a relevant act during the course of a specific process deprives the proceedings of legal force. Laws must be issued before the start of the proceedings or after their completion. In any case, the regulatory act must have a transitional adaptation period.

We can draw certain conclusions from the above. The principle of the effectiveness of legal prescriptions is realized through their proper and fair application within a reasonable period of time, which is necessary for consideration of the case and execution of final decisions. Today, this principle in terms of timeliness of law enforcement is not observed in the Ukrainian legal system. This is due to objective and subjective reasons. These include the understaffing of certain courts with judges, and therefore a significant burden on judges, insufficient material and technical support of courts, actions of trial participants aimed at abusing procedural rights and delaying the trial, non-appearance of parties and other trial participants, improper preparation of the case for trial, etc. The absence of legal responsibility for violating the deadlines for consideration of cases contributes to non-compliance with deadlines. It is proposed to

introduce mechanisms at the normative level that would ensure the effectiveness of the temporal principles of effective law enforcement and the responsibility of judges and participants in the process for unjustified delay in the consideration of the case.

Used sources:

1. Rabinovych P.M. Basics of the general theory of law and the state. Kyiv.: Atika, 1999. 236 p.
2. Zavalnyuk V. V. Anthropological understanding of legal reality: jurisprudence at the crossroads of eras: [monogr.] Odesa : Jurid. L-ra, 2012. 208 p.
3. Matveeva Yu.I. Social effectiveness of legal norms. Proceedings. T. 53. Legal Sciences. P. 31-35.
4. Rabinovych P. M. Effectiveness of law. Legal encyclopedia: in 6 volumes / edited by Yu. S. Shemshuchenko [and others]. Kyiv: Ukr. encyclical, 1999. Vol. 2, pp. 369-370.
5. Osynska O. V. Limitation of human rights and freedoms: theoretical and practical aspects: dissertation. ... candidate law Sciences: 12.00.01. Kyiv, 2010. 227 p.
6. Zavalnyuk V.V. Effectiveness of law: anthropological and European integration aspects. LEX PORTUS. 2017. No. 1(3). P. 39-49.
7. Hegel H. V. F. Fundamentals of the philosophy of law, or Natural law and political science; trans. with him R. Osadchuk and M. Kushnir. - Kyiv: Universe, 2000. 336 p.
8. Pogrebnyyak S.P. Fundamental principles of law (content description): [monograph]. Kharkiv.: Pravo, 2008. 240 p.
9. Skakun O. F. Theory of the state and law: [textbook]/ [translated from Russian]. Kharkiv: Konsum, 2001. 656 p.
10. Onishchenko N.M. Monism in law in the context of modern legal understanding. State and law. Issue 47. Kyiv: Institute of State and Law named after V. M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine, 2010. P. 3-7.
11. Nikitinsky V. I., Kudryavtsev V. N., Lyvshits R. Z. Effectiveness of norms of labor law. Moscow: Jurid. lit., 1971. 280 p.
12. Kudryavtsev V.N., Nikitinsky V.I., Samoschenko I.S., Glazyryn V.V. Effectiveness of legal norms, Moscow, Juryd. lit. 1980. 280 p.
13. A.V. Zhinkin Some problems of types of effectiveness of legal norms. Journal of Russian Law. 2004. No. 2. C. 30-33.
14. Syrykh V. M. Logical foundations of the general theory of the state and law. Moscow: Jurid. House "Justycinform", 2004. Vol. 2. 265 p.
15. Decision of the ECtHR of April 19, 1993 in the case "Kraska v. Switzerland", application No. 13942/88, URL: <http://echr.ketse.com/doc/13942.88-en-19930419/>
16. Decision of the ECtHR of February 12, 2004 in the case "Perez v. France", application No. 47287/99 URL: [http://cambodia.ohchr.org/sites/default/files/echrsource/Perez%20v.%20France%20\[12%20Feb%202004\]%20\[EN\].pdf](http://cambodia.ohchr.org/sites/default/files/echrsource/Perez%20v.%20France%20[12%20Feb%202004]%20[EN].pdf)
17. Tregubov E.L. The right to a fair trial in European practice human rights court. Law forum. 2010. No. 1. P. 358-363.

18. Decision of the ECtHR dated November 15, 2007 in the case "Bendersky v. Ukraine", application No. 22750/02, URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_313

19. The ECtHR decision of November 17, 2007 in the case "Terra Woningen B.V. v. the Netherlands", application No. URL: <http://swarb.co.uk/terra-woningen-bv-v-the-netherlands-echr-17-dec-1996/>

20. Case No. 553/1254/16-ts. Archive of the Leninsky District Court of Poltava for 2016.

21. Decision of the ECtHR of February 20, 1991 in the case "Vernillo v. France", application No. 11889/85. URL: <http://echr.ketse.com/doc/11889.85-en-19910220/>

22. Decision of the ECtHR dated April 3, 2008 in the case "Ponomaryov v. Ukraine", application No. 3236/03. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_434

23. Resolution of the Supreme Court of Ukraine dated July 1, 2015 in case No. 6-178ts15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46301621>.

24. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine "On the terms of consideration of criminal and civil cases by the courts of Ukraine" dated April 1, 1994, No. 3. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-94>

25. Fuller L. The Morality of Law. Yale University Press, 1969. 262 p.

26. Decision of the ECtHR dated March 28, 2006 in the case "Melnyk v. Ukraine", application No. 23436/03, URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_037

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ В УКРАЇНІ

Антоненко Ігор Олександрович,
здобувач 3 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент
Київського національного університету технологій та дизайну

Білякова Яна Валентинівна,
здобувачка 4 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право
Київського національного університету технологій та дизайну

Дем'яненко Валерія Ігорівна,
здобувачка 3 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент (Туристичний бізнес)
Київського національного університету технологій та дизайну

Черепньов Данило Сергійович,
здобувач 4 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право
Київського національного університету технологій та дизайну

Чирва Анжеліка Михайлівна,
здобувачка 4 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право
Київського національного університету технологій та дизайну

Науковий керівник:
Дем'янчук Юрій Вікторович,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри приватного та публічного права
Навчально-наукового інституту права та сучасних технологій
Київського національного університету технологій та дизайну

Вступ. На сьогоднішній день через господарські суди України проходить безліч справ із метою безпосереднього вирішення конфлікту та відстоювання

законних інтересів осіб, права яких були порушені [1]. Через велику кількість судових позовів господарські суди неодноразово стикаються з великим навантаженням, тому ми можемо вважати досудове врегулювання господарських спорів позитивним аспектом для врегулювання справ, адже Сторони конфлікту приходять до вирішення безпосередньо до звернення у господарський суд [5]. Відповідно до статті 19 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) Сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із Законодавством України [2].

Виклад основного матеріалу. Узагалі поняття досудове врегулювання господарських спорів у господарському процесуальному праві, так як кожен вчений розуміє по своєму цей термін. Відповідно до статті 5 ГПК України – Сторони застосовують заходи досудового врегулювання господарських спорів за домовленістю між собою [2]. У ГПК України зазначається, що досудове врегулювання спорів являє собою систему заходів, що здійснюються організаціями, іншими суб'єктами господарювання, майнові права яких порушено, з метою безпосереднього вирішення конфлікту до звернення у господарський суд України [2]. Законом України „Про внесення змін до Конституції України” від 02 червня 2016 року № 1401 спонукає до вирішення справ саме досудовим врегулюванням, адже з господарських судів знімається навантаження дрібних господарських спорів та допомагає Сторонам конфлікту заощадити на судових витратах.

Свою увагу дослідженню приділили такі науковці, а саме: Балюк І. А., Зуєва Л. Є., Резнікова В. В., Ждан М. Б.

Згідно із нормативно правовими актами ГПК України досудове врегулювання господарських спорів – це визначена законом сукупність дій, спрямованих на вирішення господарського спору без звернення до господарських судів, у тому числі: пред'явлення позову та отримання відповіді, якщо законом передбачено обов'язковість застосування досудового врегулювання спору [2]. Винятком є досудове врегулювання господарських спорів, що виникають під час укладання, зміни та розірвання господарських договорів, спорів у яких досудове врегулювання здійснюється у формі, відмінній від пред'явлення Претензій. Залежно від отриманих відповідей спір вважається вирішеним або, якщо учасники не змогли вирішити спір самостійно, вони можуть звернутися до господарського суду. Досудове врегулювання господарських спорів згідно статті 19 ГПК України може застосовуватися за взаємною згодою сторін, тобто з використанням наданих прав як найшвидшого, найпростішого та економічно ефективного способу усунення конфліктних ситуацій у господарських відносинах та реалізації господарського правопорядку [2].

Досудове врегулювання господарських спорів як правило застосовується після пред'явлення Претензій одним конгресменом іншому для вирішення непорозумінь. Згідно статі 6 ГПК України підприємства та організації, чії права та законні інтереси були порушені, з метою безпосереднього врегулювання

спору з порушником цих прав повинні звернутися до нього з письмовою Претензією [2]. Оскільки для багатьох категорій справ не визначено їх досудовий порядок, у законодавстві відсутні імперативні норми щодо загальних строків подання позовів. Як зазначалося раніше, пред'явлення позову є суб'єктивним правом, а не обов'язком суб'єкта господарювання. Проте зацікавленість у беззбитковому управлінні спонукає підприємства та організації, а також підприємців – фізичних осіб пред'являти до боржників вимоги, розраховані таким чином, щоб вони мали змогу подати позов до відповідача в межах строку позовної давності до господарських судів, якщо Претензії не будуть виплачені протягом заявлених умов [3].

У Претензії повинно бути зазначено найменування підприємства разом із поштовою адресою, дата та номер Претензії, обставини, із приводу яких було надіслано дану Претензію та докази, що підтверджують дані обставини. Також до Претензії повинні бути додані пакет документів, платіжні реквізити та вимоги заявника. У частині шостій статті 222 ГПК України зазначено, що результати розгляду Претензії заявник має бути проінформований письмово [2]. Відповідь на Претензію підписується поважною особою або представником одержувача Претензій та надсилається заявником рекомендованим або цінним листом. Якщо обидві Сторони змогли знайти компроміс і відповіді та дії на надіслані Претензії задовольняють обидві Сторони, то цей спір доцільно вважати врегульованим без подання справи до господарського суду України. Таке добровільне задоволення Претензійних вимог забезпечує найбільш швидке відновлення порушених прав кредитора [4]. Саме такою визначеною сукупністю дій відбувається досудове врегулювання господарських спорів.

Висновок. Таким чином, за результатами аналізу норм чинного Законодавства України, на основі вищевказаного можна дійти висновку, що метою досудового врегулювання господарських спорів є найбільш швидке та зручне вирішення конфлікту між Сторонами спору, а також позбавляє боржника додаткових витрат на судові видатки. Таким чином, зменшується навантаження на господарські суди України й усувається негативний вплив на господарську сферу з боку контрагентів. Досвід такої практики є дуже важливим, оскільки розвиток такого напрямку дає можливість суб'єктам господарської діяльності самостійно вирішувати конфлікти безпосередньо до звернення в господарський суд України.

Список літератури:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 16.12.2022).
2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 16.12.2022).

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 16.12.2022).

4. Дем'янчук Ю. В., Суббот А. І., Годяк А. І. Науково-практичний коментар до Глави 12 Кодексу України про адміністративні правопорушення (Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, у галузі фінансів і підприємницькій діяльності). Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

5. Demianchuk Yu., Savchenko L., Subbot A. Influence of corruption on the economic development of Ukraine in terms of reformation: a retrospective analysis. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga: Publishing House „Baltija Publishing”, 2018. Vol. 4, № 3 June. P. 276–282.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ ТА ПРЕЗУМПЦІЇ СПІЛЬНОСТІ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Каплунов Олексій Геннадійович

Магістр, інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Укладання шлюбу між чоловіком і жінкою породжує низку особистих немайнових та майнових відносин подружжя. Зазначені правовідносини, в першу чергу, регулюються цивільним законодавством, зокрема Сімейним кодексом України.

Законодавство України встановлює різний правовий режим майна подружжя залежно від того, набули вони його до шлюбу чи після реєстрації шлюбу, чи існує між ними договірний режим майна відповідно до підстав набуття майна, чи відбулось істотне поліпшення майна набутого до шлюбу.

Так у сімейному законодавстві передбачено два режими власності подружжя особиста приватна власність дружини, чоловіка, тобто кожного з подружжя, та спільна сумісна власність подружжя.

Спільною сумісною власністю подружжя є майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (стаття 60 СК України) [1].

Конструкція норми статті 60 СК України свідчить про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними за період шлюбу.

Разом з тим, особистою приватною власністю дружини, чоловіка є майно, набуто нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто (пункт 3 частини 1 статті 57 СК України) [1].

З наведених положень можна зробити висновок, що набуття майна у період шлюбу не є імперативним визнанням того, що майно є спільним, адже необхідно врахувати не тільки те, що майно придбано у період шлюбу, але й ту обставину, за чиї кошти дане майно придбано і чи ці кошти були набуті спільно, спільною працею та зусиллями обома членами подружжя.

З однієї сторони, презумпція спільності майна подружжя означає, що ні дружина, ні чоловік не зобов'язані доводити наявність права спільної сумісної власності на майно, набуто у шлюбі. Відповідно до статті 60 СК України воно вважається таким, що належить подружжю.

З іншої сторони, стаття 12 ЦПК України визначає принцип змагальності сторін, який полягає в тому, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається на підтвердження чи заперечення вимог [2].

Таким чином, виникає питання співвідношення застосування принципу змагальності в цивільному процесі і презумпції спільності майна подружжя, а також їх врахування при ухваленні судових рішень у справах про поділ майна подружжя із зустрічним позовом про визнання майна особистою приватною власністю.

Аналіз останніх досліджень. Докладним дослідженням процесуальної ролі презумпції спільності майна подружжя серед представників цивільного процесуального права є В.П. Воложанин, Л.Ф. Клейман, С.В. Курилев, Я.Е. Левенталь, Я.Л. Штутін, К.С. Юдельсон, В.П. Фенич, Д.В. Черемнов.

Метою дослідження є аналіз презумпції спільності майна подружжя, принципу змагальності у цивільному судочинстві, а також їх співвідношенні при ухваленні судових рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Основною ідеєю, втіленою в сімейне законодавство при регулюванні майнових відносин подружжя, є підтримка і всебічний захист єдності і спільності майнових інтересів подружжя, узгодженості їхніх дій щодо володіння, користування і розпорядження цим майном.

Норми СК України свідчать про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними у період шлюбу. Ця презумпція може бути спростована й один із подружжя може оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, у тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує.

Така правова позиція викладена у постанові Верховного Суду України від 24 травня 2017 року у справі № 6-843цс17 та постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 лютого 2018 року у справі № 235/9895/15-ц, від 05 квітня 2018 року у справі № 404/1515/16-ц, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 21 листопада 2018 року у справі № 372/504/17.

Значення слова «презумпція» (лат. praesumptio - припущення) – це закріплене в законі припущення про існування певного факту, реальність якого вважається істинною і не потребує доказів [3].

Застосування судом юридичної презумпції відбувається шляхом встановлення у процесі доказування юридичного факту, тобто підстави дії презумпції. Якщо зазначений факт встановлено, то у разі неспростованої презумпції це автоматично означає застосування судом правових наслідків дії презюмованого факту. У разі спростування презумпції після встановлення юридичного факту, тобто підстави дії презумпції, суд досліджує докази, надані іншою стороною на спростування презумпції. Водночас не виключається й можливість першої сторони надавати докази на підтвердження презюмованого факту. Унаслідок усебічного дослідження та оцінки доказів, наданих сторонами, суд у рішенні вказує про встановлення або спростування презюмованого факту і вказує на відповідні правові наслідки [4].

Для підтвердження презумпції спільності майна подружжя необхідно підтвердити факт перебування жінки та чоловіка у шлюбі протягом певного часу, а також час придбання спірного майна.

Зазначене свідчить, що той з подружжя, який вважає майно спільною власністю подружжя має доводити тільки факт перебування жінки та чоловіка у шлюбі та факт придбання такого майна саме під час цього періоду.

Відповідно до пункту 3 частини 1 статті 57 СК України особистою приватною власністю дружини, чоловіка є майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй (йому) особисто.

Як роз'яснено в пунктах 23, 24 постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», вирішуючи спори між подружжям про майно, необхідно встановлювати обсяг спільно нажитого майна, наявного на час припинення спільного ведення господарства, з'ясувати джерело і час його придбання [5].

Постановою Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 березня 2019 року у справі № 331/8757/14-ц визначено, що статус спільної сумісної власності визначається такими чинниками: 1) час набуття майна; 2) кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття). Норма статті 60 СК України вважається застосованою правильно, якщо набуття майна відповідає цим чинникам.

Отже, належність майна до спільної сумісної власності подружжя визначається не тільки фактом придбання його під час шлюбу, але й спільною участю подружжя коштами або працею в набутті майна. Застосовуючи норму статті 60 СК України та визнаючи право спільної сумісної власності подружжя на майно, суд повинен установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, але й той факт, що джерелом його набуття були спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя.

Відповідно до змісту статей 12, 81 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін. Учасники справи мають рівні права щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов'язків, передбачених законом. Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом.

Загалом принцип змагальності прийнято розглядати як основоположний компонент концепції «справедливого судового розгляду» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що також включає споріднені принципи рівності сторін у процесі та ефективної участі.

Принцип змагальності під час розгляду справи судом визначає можливості й обов'язки сторін щодо доказування та забезпечує повноту дослідження обставин справи.

Пункт 30 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень визначає, що дотримання принципів змагальності та рівності сторін є необхідними

передумовами сприйняття судового рішення як належного сторонами, а також громадськістю [6].

Європейський суд з прав людини у рішенні по справі «Салов проти України» (заява №65518/01, п. 87) зробив висновок, що принцип рівності сторін у процесі є лише одним з елементів більш широкого поняття справедливого судового розгляду, яке також включає фундаментальний принцип змагальності процесу (див. Ruiz-Mateos v. Spain, рішення від 23 червня 1993 року, Серія А, N 262, с. 25, п. 63) [7].

У рішенні по справі «Лазаренко та інші проти України» (№70329/12, п. 37) Європейський суд з прав людини зазначив, що загальна концепція справедливого судового розгляду охоплює фундаментальний принцип змагальності процесу (див., рішення у справі «Руїз-Матеос проти Іспанії» (Ruiz-Mateos v. Spain), від 23 червня 1993 року, пункт 63, Серія А, № 262) [8].

Крім того, відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини, невід'ємними частинами права на суд необхідно розглядати, зокрема, такі вимоги, як змагальність процесу (Екбатані проти Швеції (Ekbatani v. Sweden), заява № 10563/83, п. 24-33) та право на ефективну участь (Т. проти Сполученого Королівства (T. v. theUnitedKingdom), заява № 24724/94, п. 83-89).

Таким чином, принцип змагальності спільно з принципом рівності є одним з основних елементів поняття «право на справедливий суд», що гарантоване Конвенцією.

Водночас принцип змагальності не створює для суду обов'язок вважати доведеною та встановленою обставину, про яку стверджує сторона. Таку обставину треба доказувати таким чином, аби реалізувати стандарт більшої переконливості, за яким висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається вірогіднішим, ніж протилежний. Тобто, певна обставина не може вважатися доведеною, доки інша сторона її не спростує (концепція негативного доказу), оскільки за такого підходу принцип змагальності втрачає сенс. За умови недоведеності тих чи інших обставин суд вправі винести рішення у справі на користь протилежної сторони.

Дана правова позиція Верховного Суду викладена у постановках від 20 березня 2019 року у справі № 750/8986/17, від 23 жовтня 2019 року у справі № 917/1307/18, від 18 березня 2020 року у справі № 129/1033/13-ц.

Сторона має довести ті обставини, на які вона посилається, і саме такі належним чином вчинені дії позивача, за загальним правилом, є підставою для задоволення його позову. Натомість відсутність належного спростування іншою стороною обставин, на які посилається сторона без належного їх доведення, сама по собі не є підставою для задоволення позову, оскільки суперечить загальним принципам доказування у цивільних справах, встановлених процесуальним законом (правова позиція викладена у постановках Верховного Суду від 27 травня 2020 року у справі № 2-879/13, від 07 квітня 2021 року у справі № 280/1380/17).

Так, наприклад позивач має надати докази, що майно було придбано за його особисті кошти, які він отримав до укладання шлюбу, або мав дохід який приносить річ, що є його особистою приватною власністю, або отримав грошові

кошти у спадок, або отримав у подарунок тощо. І власні грошові кошти спрямував на придбання спірного майна.

Натомість, відповідач має спростувати викладені позивачем обставини надавши власні докази, а не просто посилатися на презумпцію спільності майна подружжя із застосуванням концепції негативного доказу.

Висновки. На сьогодні більшість судових проваджень при розгляді позовних заяв про визнання майна особистою приватною власністю відбувається у формі самостійних намагань позивача довести, що майно було придбане за його особисті грошові кошти, натомість відповідач просто посилається на презумпцію спільності майна подружжя. Як правило, така позиція відповідача виходить з його доводів про недостатність або неналежність поданих позивачем доказів.

Однак, при вирішенні спору, для правильного застосування норм статті 60 СК України суд має встановити час набуття майна та кошти, за які таке майно було набуто.

Тягар доведення обґрунтованості вимог позову про визнання майна особистою приватною власністю покладається на позивача, однак відповідач має спростувати обставини викладені позивачем, подавши власні докази, які вважає більш переконливими.

Враховуючи викладене, вважаю, за для справедливого визначення титулу власності спірного майна, доказування походження грошових коштів та спрямування їх на придбання майна (у справах про визнання майна особистою приватною власністю) має покладатися на кожну сторону судового спору, що забезпечить дотримання принципу змагальності у цивільному процесі.

У разі надання позивачем доказів, що спірне майно було придбане за його особисті грошові кошти, то саме по собі посилення відповідача на презумпцію спільності майна подружжя порушує принцип змагальності у цивільному процесі.

Список літератури:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 14.12.2022).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 14.12.2022).
3. Довідкова інформація [Електронний ресурс] / ligazon // «Презумпція». – 210б. – Режим доступу до ресурсу: <https://ips.ligazon.net/document/TS002388?an=3> (дата звернення: 14.12.2022).
4. Чермнов Д.В. Юридичні презумпції та фікції в цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 Одеса, 2015. 20 с. URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/824/Cherremnov_ar.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 14.12.2022).
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного

майна подружжя» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text> (дата звернення: 14.12.2022).

6. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень URL : https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf (дата звернення: 14.12.2022).

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі "Салов проти України" (Заява N 65518/01), Страсбург, 6 вересня 2005 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text (дата звернення: 14.12.2022).

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі "Лазаренко та інші проти України" (Заява N 70329/12 та 5 інших заяв), Страсбург, 27 червня 2017 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c40#Text (дата звернення: 14.12.2022).

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

Макаров Олег Олександрович
студент 2 року навчання ОР «Магістр»,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Проблеми соціального захисту людей з особливими потребами мають актуальність навіть в ХХІ столітті. Ця проблема гостро стоїть в нашій країні, і на жаль, є актуальною, бо в останній час збільшилась кількість людей із особливими потребами. І хоча, особи з інвалідністю, визнаються повноцінними членами суспільства, водночас вони залишаються найбільш вразливою категорією громадян та потребують додаткової уваги, допомоги та турботи від держави.

Сьогодні у світі нараховується більше мільярда людей, які мають інвалідність. Це понад 15 % населення нашої планети. Ці люди стикнулися із проблемою через різні причини. Ще додатково від 110 до 190 млн. мешканців планети — це дорослі та працездатні люди, які мають серйозні труднощі зі здоров'ям, що можуть призвести до розвитку інвалідності [1, с.35]. Показники інвалідності невпинно зростають по всьому світу, що частково пояснюється глобальним старінням населення, поширенням неінфекційних захворювань та спалахом військових конфліктів на різних континентах. Причин для цього багато: екологія, медицина, спосіб життя і поведінки матері під час вагітності, Чорнобильська АЕС і багато інших причин.

Найголовніша проблема – це ізоляваність людей з особливими потребами, не всі мають можливість навчатися в школі або на індивідуальній формі навчання. Ще одна велика проблема – в недостатній увазі соціуму до даної категорії людей, відсутність для них робочих місць, не в усіх соціальних закладах є пандуси, - це все м'яко кажучи не дає цим людям впевненості в собі і відсутність умов для їхнього розвитку та самооцінки. У великої кількості людей з особливими потребами не має довіри до соціального середовища та пересічних людей. Для того щоб адаптуватися у соціумі людям необхідно соціально – психологічна адаптація, яка обумовлена рівнем взаємодії, у тому числі спілкування з оточенням і активна життєдіяльність.

Незважаючи на тяжкі часи, війну, економічну кризу, ми не забуваємо про людей з особливими потребами. Проблем є багато, тому потрібно зрозуміти, які ж існують шляхи, щоб вирішити численні проблеми і допомогти людям з особливими потребами. На думку вчених, сучасний стан вітчизняного законодавства, що регулює соціальний захист осіб з інвалідністю характеризується як незадовільний, внаслідок його безсистемності, наявності численних підзаконних нормативно-правових актів, які часто всупереч принципу законності в державі, не тільки не відповідають базовим законам в цій сфері, але й звужують обсяг та зміст їх прав. В таких умовах цим особам доволі важко розібратися не тільки в механізмі реалізації належних їм прав, але й взагалі визначитися із тими правами, якими наділила її держава[2, с.10].

Можливо тільки усвідомлення цього факту і розуміння державою того, що залучення осіб з інвалідністю до активного суспільно корисного життя, в кінцевому рахунку, обернеться консолідацією та активізацією соціально-економічного розвитку країни.

На нашу думку, наше суспільство і держава повинні звернути особливу увагу на людей з особливими потребами і приймати рішення для покращення їхнього рівня життя. Існують шляхи покращення життя людей з особливими потребами:

- працевлаштування людей з особливими потребами за спеціальностями;
- впровадження системи гарантованого замовлення для підприємств і організацій, де більше 20% штату становлять люди з особливими потребами;
- впровадження технології поручительства громадських організацій перед роботодавцями та Фондом соціального захисту людей з особливими потребами за працевлаштованих людей з особливими потребами;
- підбір громадськими організаціями необхідних кандидатур людей з особливими потребами для їх подальшого працевлаштування відповідно до опублікованих державними органами загальнодоступних списків вакансій для людей з особливими потребами від різних підприємств;
- укладення договорів між громадськими організаціями, що перемогли у відповідних конкурсах, Фондом соціального захисту людей з особливими потребами та роботодавцями, для яких ці громадські організації будуть підбирати людей з особливими потребами на вакантні місця [3, с.75].

Але все ж для адекватного вирішення проблем людей з особливими потребами вище зазначеного списку буде недостатньо. Нам, насамперед, потрібно усвідомити, що корінь всіх проблем людей з особливими потребами полягає у відсутності механізму масового та економічно доцільного їх включення в активну громадсько-корисне життя. Поки в суспільстві не сформується стійке переконання в тому, що люди з особливими потребами це не тільки об'єкт проявів співчуття і гуманності, але й потужний потенціал для економічного, інтелектуального і творчого розвитку суспільства, проблеми цих людей у нас в країні кардинально не будуть вирішені.

Звичайно, для формування в суспільстві належного ставлення до людей з особливими потребами та запровадження ефективного механізму залучення цих людей до суспільно-корисної діяльності необхідно спочатку затратити істотні матеріальні ресурси і виконати величезний пласт роботи. Все це немислимо зробити без активної участі громадських організацій людей з особливими потребами. Саме громадський рух людей з особливими потребами при грамотній його організації являє собою джерело необхідних: - трудових; - інтелектуальних; - матеріально-фінансових ресурсів.

Необхідно впровадити механізм презентації діяльності громадських організацій і забезпечити об'єктивну оцінку соціальної значущості їхньої діяльності. Необхідно також впровадити методику оцінки потреб і ступеня нужденності конкретних людей з особливими потребами, розробити систему цільової, суспільно контрольованої допомоги. При цьому потрібно, щоб дана

система всебічно стимулювала б соціально-відповідальний бізнес в наданні благодійної допомоги найбільш нужденним.

Крім того, необхідно, нарешті, створити систему прозорості, технологічно відпрацьованої і економічно доцільної взаємодії громадських організацій з місцевою владою і комерційними структурами, яка всіляко стимулювала і розвивала б традиції милосердя та благодійності.

Інвалідність у сучасному світі — це справжній виклик для людини. Бар'єри, стереотипи, упереджене ставлення, дискримінація в освіті, в охороні здоров'я, в побуті, загроза бідності та соціальна не адаптованість — ось що чекає на людину із обмеженими можливостями. І дуже часто причина цього криється не в самій людині, а в суспільстві, яке її оточує. Людина із особливими потребами стикається із безліччю проблем, які невідомі іншим людям. На додаток до безробіття, бідності, обмеженого доступу до соціальних благ, які відомі абсолютній більшості населення планети, додаються ще проблеми, які характерні тільки людям із обмеженими можливостями. Ці проблеми, які в медичній літературі носять назву «бар'єрів», визначають те, наскільки відкритим для такої людини є навколишнє середовище та соціальне життя.

Люди із особливими потребами частіше за інших стикаються із дефіцитом необхідних медичних та реабілітаційних послуг, не мають належної моральної та фізичної підтримки — як з боку близьких, так і з боку суспільства в цілому. Це явище зумовлене як більшою вразливістю цієї групи громадян до бідності, безробіття та дискримінації, так і відсутністю в суспільному просторі необхідних умов для повноцінного життя людини із обмеженими можливостями.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, лише в чотирьох країнах регіону Південної Африки тільки 26-55 % людей отримують необхідну медичну реабілітацію. Тільки 17-37 % мають необхідні допоміжні пристрої, і лише 5-23 % отримують професійну освіту[4, с.36].

Навіть якщо існують прописані законодавчі норми та правила стосовно створення умов для повноцінного життя людей із особливими потребами, на практиці потреби цих людей дуже часто ігноруються. Працедавці не завжди дотримуються норм працевлаштування людей із особливими потребами, виправдовуючись «важкою економічною ситуацією». Дефіцит послуг та умов для активної участі людей із особливими потребами в житті суспільства до цього часу залишається серйозною перешкодою на шляху забезпечення рівних можливостей для всіх громадян. Означені положення є вкрай актуальними для людей з особливими потребами, які, з одного боку, вимагають до себе милосердного і толерантного ставлення, а з іншого — не мають повноцінних умов для самоактуалізації в суспільстві.

Література

1. Терюханова І. М., Стульпінас Н. К., Терещук О. А. Конвенція ООН про права інвалідів: від ратифікації до реалізації. Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення: тези допов. та наук. повід. уч. II Міжнар. наук.-практ. конфер. 127 Харків: Нац. юрид. акад. України, 2010. С. 247–251.

2. Малюга Л. Ю. Соціальний захист інвалідів та постраждалих внаслідок катастрофи на ЧАЕС в Україні: навч. посіб. Київ: Алтера, 2016. 324 с.

3. Лазор Л. І. Теоретичні і практичні проблеми співвідношення трудового законодавства України з міжнародним. Актуал. пробл. формування правової держави в Україні: до 50-ї річниці Конвенції про захист 126 прав людини та основних свобод: тези Всеук. наук.-прак. конф. молодих вчених / За ред. М. І. Панова, М. І. Бажанова. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2000. С. 72–75.

4. Грекова М. М. Міжнародні трудові стандарти як основа вдосконалення трудового законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 204 с.

ЗМІНИ В ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО І ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Павлович-Сенета Ярина Павлівна

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ

Людина, її права і свободи становлять у правовій державі найвищу соціальну цінність, саме на їхнє забезпечення й найповнішу реалізацію у суспільному житті має бути спрямована уся державна діяльність і насамперед діяльність у сфері державного управління. Гарантування прав і свобод людини є головним обов'язком держави, держава відповідальна перед людиною та суспільством за свою діяльність [1].

Конституційним принципом є принцип верховенства права який закріплений у ст. 8 Конституції України, громадяни здійснюють свої права за принципом «дозволено все, що прямо не заборонено законом», а державні органи та їх посадові особи — за принципом «дозволено лише те, що прямо визначено законом». Україна визнає пріоритет загальнолюдських цінностей, дотримується загальновизнаних норм і принципів міжнародного права.

Разом з тим важливо усвідомлювати, що будучи фундаментальними, права людини разом із тим не є абсолютними. В ліберальному дискурсі такі обмеження характеризуються висловом про те, що «Ваші права закінчуються там, де починаються права інших людей».

В соціально-правовій практиці права можуть обмежуватися з метою захисту інших соціальних цінностей. Наприклад, заборона пропаганди расизму або закликів до бунту обмежують свободу слова; деякі заходи правоохоронних органів обмежують таємницю приватного життя, тощо. Важливо те, що таке втручання в сферу особистих прав не може бути свавільним й встановлюється вимогами закону. В демократичній державі умови, за яких права людини можуть бути обмежені, детально визначені в Конституції. Так у ст. 64 Конституції України встановлено, що «В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції» [1].

Права людини і громадянина в Україні можуть обмежувати тільки у випадках, прямо передбачених Конституцією і з метою:

- врятування життя людей та майна;
- запобігання злочинів чи його припинення;
- забезпечення інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, економічного добробуту;

- забезпечення охорони здоров'я і моральності населення, захисту репутації або прав і свобод інших людей;

- запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні», у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації, в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року [2].

Заходи правового режиму воєнного стану, визначені Законом України «Про правовий режим воєнного стану», передбачають суттєві зміни в організації суспільного і політичного життя з його переорієнтацією на оборону країни [3].

Одним із заходів забезпечення правового режиму воєнного стану є можливість військових адміністрацій запроваджувати *трудова повинність* для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану. Донедавна такий захід більшості українців, напевно, видавався б тягарем. Однак високий патріотизм і воля до перемоги настільки згуртувала українців, що сьогодні кожен так чи інакше долучається до волонтерської діяльності. А кількість людей, які хочуть займатися волонтерством в Україні постійно зростає.

Трудова повинність – це короткостроковий трудовий обов'язок на період мобілізації і воєнного часу з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, які виникли в період воєнного стану, та їх наслідків, що не потребує обов'язкової згоди особи, стосовно якої запроваджується такий трудовий обов'язок [3].

Суспільно корисні роботи, що виконуються в порядку трудової повинності, виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб [4].

Військове командування разом з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а якщо це неможливо, самостійно приймає рішення про запровадження трудової повинності та залучення працездатних осіб до виконання суспільно корисних робіт, яке доводиться до відома населення через засоби масової інформації.

У рішенні зазначаються обставини, що склалися в регіоні (місцевості, населеному пункті), і несприятливі фактори техногенного, природного та воєнного характеру, що створюють загрозу для населення та істотно знижують рівень забезпечення його життєдіяльності, шляхи протидії таким факторам і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 року № 753 «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» [4], до суспільно корисних робіт залучаються працездатні особи, у тому числі особи, що не підлягають призову

на військову службу, які за віком і станом здоров'я не мають обмежень до роботи в умовах воєнного стану (крім працездатних осіб, що залучені до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і заброньовані за підприємствами на період мобілізації та воєнного часу з метою виконання робіт, що мають оборонний характер), а саме:

- безробітні та інші незайняті особи;
- працівники функціонуючих в умовах воєнного стану підприємств (за погодженням з їх керівниками), що не залучені до виконання мобілізаційних завдань (замовлень) та не зараховані до складу позаштатних (невоєнізованих) формувань цивільного захисту, - у порядку переведення;
- особи, зайняті в особистому селянському господарстві;
- студенти вищих, учні та слухачі професійно-технічних навчальних закладів;
- особи, які забезпечують себе роботою самостійно.

Забороняється залучати до суспільно корисних робіт малолітніх дітей та дітей віком від чотирнадцяти до п'ятнадцяти років, жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також вагітних жінок у разі, коли виконання таких робіт може негативно вплинути на стан їх здоров'я. Забороняється виконання суспільно корисних робіт на радіаційно або хімічно забруднених територіях, у районах ведення бойових дій, районах виникнення небезпечних і особливо небезпечних інфекційних хвороб, місцях розташування вибухонебезпечних предметів, а також на необоронюваній місцевості [4].

Працівникам функціонуючих в умовах воєнного стану підприємств за виконання суспільно корисних робіт забезпечується оплата відповідно до умов оплати праці, встановлених за професією (посадою), на яку їх зараховано, і розмір такої оплати не може бути нижчим від розміру середньої заробітної плати за основним місцем роботи.

Іншим працездатним особам за виконання суспільно корисних робіт забезпечується оплата відповідно до умов оплати праці, встановлених за професією (посадою), на яку їх зараховано, і розмір такої оплати у разі виконання норми праці не може бути нижчим від розміру мінімальної заробітної плати, встановленого на дату її нарахування.

Незважаючи на те, що трудова повинність не запроваджена сьогодні в межах тих заходів, які реалізуються в умовах воєнного стану в Україні, можна стверджувати, що громадяни України вже реалізують її в добровільному порядку. Адже чи не кожен з нас виконує ту чи іншу суспільно корисну роботу, що спрямована на підтримку ЗСУ, допомогу внутрішньо переміщеним особам, забезпечення правового порядку та публічної безпеки. Українсько-російська війна неабияк згуртувала націю у боротьбі проти єдиного ворога і надала нового поштовху для волонтерського руху. Завдяки цьому на початковому етапі війни вдалося уникнути багатьох економічних та соціальних труднощів.

Список літератури:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. Голос України від 24.02.2022. № 37.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-19. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

4. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 року № 753. Урядовий кур'єр від 10.08.2011. № 145

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ГЕОПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ: ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Руснак Іван Віталійович

Студент

Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

Суперечності між суспільними інтересами й інтересами злочинності існували не одне тисячоліття, і весь цей час суспільство шукало загальносоціальні закономірності, що породжують злочинність і заходи впливу на них, щоб позбавити себе від антисоціальних проявів і блокувати кримінальні вияви в усіх сферах соціально-економічного буття.

Розвитку транснаціональної злочинності в Україні сприяє цілий комплекс зовнішніх факторів, які разом із факторами внутрішньонаціонального порядку створюють сприятливе підґрунтя для існування та поширення такої форми злочинності.

Глобалізація соціальних й економічних процесів породила і глобалізацію злочинності, роблячи її все більш організованою, транснаціональною і витонченою. Злочинні організації набагато швидше, ніж державні системи різних країн, реагують на розвиток усіх типів комунікацій, на будь-які пом'якшення прикордонного контролю і полегшення пересувань.

Оскільки Україна є державою, яка все ще перебуває в періоді вдосконалення демократичних інститутів і подальшого розвитку ринкової економіки, вона є метою як для зарубіжних злочинних організацій, так і для власної національної організованої злочинності, яка набуває все більш вираженого транснаціонального характеру. Таким чином, наша країна піддається подвійному впливу організованої злочинності: ззовні і зсередини. Її природні та людські ресурси використовують для збагачення злочинних організацій, що проникають з-за кордону.

Розвиток транснаціональної злочинної діяльності в Україні, безумовно, обумовлений загальними факторами, детермінуючими поширення цього виду злочинності у всьому світі. Водночас існують і специфічні особливості для звернення уваги транснаціональних злочинних організацій. Названі фактори дуже різноманітні і за змістом, і за механізмом дії. Одні з них відіграють формуючу роль у цьому процесі, інші лише сприяють, полегшують діяльність транснаціональних злочинних організацій.

Основними формами прояву транснаціональної організованої злочинності в Україні є: фальшивомонетництво, забезпечення функціонування кримінальних ринків, пов'язаних із незаконним переміщенням товарів, незаконний обіг предметів культури і давнини, комп'ютерні злочини, транснаціональна незаконна торгівля видами флори і фауни, що охороняються законом, незаконний обіг небезпечних відходів, злочинність у сфері обігу радіоактивних

матеріалів, злочини, пов'язані з порушенням авторських і суміжних прав («інтелектуальне піратство»), легалізація злочинних доходів, транснаціональні корупційні діяння.

До прикладу, детермінація транснаціональних злочинних проявів у сфері економіки України обтяжена багатьма негативними явищами, адже економіка завжди є підґрунтям основного сегменту злочинності, яку в першу чергу цікавить перерозподіл матеріальних благ. Цей процес далеко не завершений, а тому боротьба за «великий перерозподіл» матеріальних благ, створених працею всього суспільства, триватиме без дотримання приписів законодавства, використання прогалин у ньому, шляхом зловживання владою, шахрайства, ігнорування нормами права та моралі.

Поки що зазначені явища блокують можливий, керований державою, еволюційний розвиток ринкових перетворень. Відкритість національних економік і прозорість кордонів України та інших країн близького зарубіжжя створює для економічної злочинності живильне середовище для її трансформації у транснаціональну, адже глобалізація фінансових ринків поступово нівелює кордони між внутрішніми і зовнішніми джерелами незаконного капіталу, схемами його легалізації незалежно від місця злочинної діяльності.

Отже, на теренах України транснаціональна організована економічна злочинність є пострадянським феноменом, що зумовлено кардинальними змінами моделі політичних та економічних відносин. Витоки останньої сформовані у проявах організованої злочинності у радянські часи, зокрема окремих формах кримінального промислу. Становлення транснаціональних кримінальних зв'язків у радянський період відбувалось у сфері незаконного обігу культурних цінностей.

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ханчич Вадим Вікторович,

Студент 2 курсу магістратури
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Дніпро

Науковий керівник:

Гритенко Оксана Анатоліївна,
д.ю.н, доцент, професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

Сьогодні на перший план серед актуальних потреб щодо удосконалення кримінального законодавства вийшли злочини проти основ національної безпеки України. Насамперед, це пояснюється повномасштабною російською агресією в Україні, яка спонукає до відповідних дій не тільки Збройні сили України, але сучасного державотворця шляхом модернізації, існуючих кодексів, законів, нормативно-правових актів під виклики сьогодення. Однією з таких найважливіших цілей удосконалення законів є *підвищення ефективності застосування норм Кримінального кодексу України* (далі – КК України). У свою чергу, це дозволить мінімізувати спроби держави агресора щодо проведення заколотів та бунтів шляхом підкупу і спонукання громадян України, а з іншого укріпить та доповнить КК України новими, необхідними статтями, які стануть запорукою стабільності та надійності держави.

Щодо останніх найбільш значущих змін, які торкнулись КК України та які мали місце у наслідок ситуації пов'язаної навколо повномасштабної російської агресії, є прийняття законів України «*Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність*» № 2108-ІХ від 03.03.2022 року [4] та «*Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки*» № 2198-ІХ від 14.04.2022 [5] і в подальшому внесення змін до КК України.

Будь-які кроки, навіть найнеобхідніші, повинні бути чітко сформовані та виважені, оскільки може мати місце зворотній ефект, коли зміни замість бажаного ефекту нанесуть непередбачуваний негативний результат.

Про ефективність останніх змін КК України говорити поки зарано, оскільки потрібен час та не одне кримінальне провадження, однак, вже на початковому етапі деякі судді, науковці та юристи наголошують на спірних питаннях, які вже потребують уваги законодавця задля уникнення непорозумінь у майбутньому.

І першим таким пунктом, на який необхідно звернути увагу є норми про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК України) [1, С. 9] та пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України). Фактично ці норми встановлюють спеціальні склади злочинів по відношенню до складу державної зради (ст. 111 КК) [1, С. 9]. Однак, залишається незрозумілим відмінність між пособництвом державі-агресору від колабораційної діяльності, оскільки пособництво державі-агресору передбачає *«умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні...»* (ст. 111-2 КК), але ці ж самі дії можуть бути виконані в межах колабораційної діяльності. Наприклад, *«...провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території»* (ч. 4 ст. 111-1 КК) [3].

Певну відмінність можна простежити в суб'єктивному складі ст. 111-1 КК України та 111-2 КК України. Однак, звертаючи свою увагу на ч. 6 ст. 111-1 КК України, спостерігається відсутність вказівки щодо суб'єкта, що також додатково накладає певні негаразди у майбутньому [1].

Серед наступного, треба звернути увагу на конструкцію санкцій ч. 2 ст. 111 КК України, ч. 8 ст. 111-1 КК України, ч. 2 ст. 113 КК України, які не узгоджуються зі змістом інших санкцій, статей Особливої частини КК. Зокрема, за злочини порушення законів та звичаїв війни (ч. 2 ст. 438 КК України), застосування зброї масового знищення (ч. 2 ст. 439 КК України), геноцид (ч. 1 ст. 442 КК України) тощо межі позбавлення волі є відносно визначеними [2, С. 107].

Як результат, описані вище можливі недоліки нововведених доповнень до статей КК України можуть відобразитись у непорозуміннях та проблемах, з якими можуть стикнутись правники, судді. Зокрема, суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Олександра Яновська під час участі у вебінарі для суддів та працівників апаратів судів «Питання кваліфікації державної зради і суміжних злочинів проти основ національної безпеки України» зауважила на основній майбутній практичній проблемі, що полягатиме у тому, як за допомогою інструментів доказування підтвердити, довести чи спростувати елементи складу того чи іншого кримінального правопорушення. Безумовно, єдине розуміння справи – це обов'язкові елементи складу певного кримінального правопорушення, за якими правоохоронні органи в подальшому здійснюють розслідування, доказування. За їх відсутності неможливо чітко побудувати план дій та отримати конкретний результат, бо в таких ситуаціях має місце обвинувачення особи у вчиненні одного злочину, а формула обвинувачення,

доказова база вказує на зовсім інший злочин. Цією тезою Олександра Яновська підкреслює проблему описану вище щодо відсутності чіткого розмежування між пособництвом державі-агресору та колабораційною діяльністю [6]. Також, на думку судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Олександри Яновської основна проблематика злочинів проти основ національної безпеки України, є те, що одне й те саме діяння гіпотетично може бути кваліфіковано за кількома нормами кримінального закону [6]. Як результат конкуренція норм, по-перше, призведе до непорозуміння на стадії досудового розслідування, оскільки виникнення питання щодо кваліфікації кримінального правопорушення, по-друге, у випадку неправильної кваліфікації це спричинить низку процесуальних проблем, таких як, зміна обвинувачення.

Отже, вищенаведені положення свідчать про те, що певна швидкість, з якою приймають зміни до КК України, не полишає необхідності у точності та належній якості.

Список література:

1. Балобанова Д.О. Визначеність нових норм про злочини проти національної безпеки України. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьВДУВС, 2022. С. 9-13*

2. Євдокімова О. В. Проблеми визначення караності за деякі злочини проти основ національної безпеки України. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьВДУВС, 2022. С. 107-111.*

3. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 05.12. 2022).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України № 2108-IX 03.03.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12> (дата звернення: 17.11.2022)

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» № 2198-IX від 14.04.2022 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text> (дата звернення: 07.12.2022)

6. Суддя ККС ВС розповіла про проблемні питання кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України. Судебно-юридическая газета. Судебная практика. 2022. URL: <https://sud.ua/ru/news/sudebnaya-praktika/240215-suddya-kks-vs-rozpovila-pro-problemni-pitannya-kvalifikatsiyi-zlochyniv-proti-osnov-natsionalnoyi-bezpeki-ukrayini> (дата звернення: 29.11.2022)

ОБМЕЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Хатнюк Наталія Сергіївна

професор кафедри публічного та приватного права, д.ю.н., професор
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Сокирко Дарія Володимирівна

студентка VI курсу
Факультет права та міжнародних відносин
Київський університет імені Бориса Грінченка

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії, а також в інших, передбачених законом випадках, та передбачає надання відповідним органам повноважень, необхідних для відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки. У зв'язку з цим, можливим є також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень.

Однак, незважаючи на всі складнощі сучасних реалій, права людини підлягають виключній охороні. Це зумовлено тим, що положення Конституції України визнають найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку [1].

Фігель О.Ю. вважає, що обмеження прав і свобод людини та громадянина – це певні заборони, які покликані змінити поведінку особи через обмеження суб'єктивного права [2]. Загалом аналіз чинного законодавства та міжнародних актів доводить, що перелік прав, які зобов'язується гарантувати українська держава за умови дії режиму надзвичайного стану, не суперечить мінімальним вимогам, встановленим європейською спільнотою. Наприклад, ст. 15 Європейської конвенції про права людини та основоположні свободи містить вказівку на заборону відступу за умов виникнення надзвичайної ситуації від таких зобов'язань держави: гарантування права на життя (ст. 2 Конвенції), заборони катування чи нелюдського ставлення (ст. 3), заборони рабства чи підневільного стану (ч. 1 ст. 4) та заборони покарання без вказівки на те в законі (ст. 7 Конвенції) [3].

Однак аналізуючи положення закону, який вводить можливі обмеження прав і свобод людини і громадянина, варто перевіряти на відповідність світовим стандартам не лише зміст цих обмежень, а й підстави їх встановлення. Виходячи з положень ст. 1 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», причинами встановлення режиму воєнного стану слугують збройна агресія чи загроза нападу та небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності. Розширеного тлумачення – що варто розуміти під поняттями «збройна агресія», «загроза нападу» чи «небезпека державній незалежності та

територіальній цілісності» законодавство не містить. Отже, режим воєнного стану, по суті, може бути введений із підстав, які вбачаються достатніми членам Ради національної безпеки й оборони (РНБО подає відповідні пропозиції Президенту), самому Президенту (видає указ про введення воєнного стану) та членам парламенту (затверджують указ про введення воєнного стану), що, на мою думку, не дає достатніх гарантій уникнення зловживань у цій сфері [1].

Захист законних прав і свобод громадян є одним із ключових обов'язків держави. Однак існують ситуації, коли їх обмеження є невідворотним і здійснюється виключно у спосіб та за допомогою засобів, передбачених чинним законодавством. Стаття 64 Конституції України встановлює виключення, за яких можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини. Такою підставою безпосередньо виступає впровадження воєнного або надзвичайного стану [4].

Дані обмеження можна поділити на такі категорії:

1. Обмеження основних прав і свобод в умовах особливих правових режимів

Правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах особливих правових режимів визначаються відповідно до Конституції України, законів «Про правовий режим надзвичайного стану» та «Про правовий режим воєнного стану», а також інших законів України.

Так, відповідно до ст.1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», під воєнним станом розуміється особливий правовий режим, який вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням терміну дії цих обмежень [1].

Оскільки запровадження особливого правового режиму завжди є потенційною загрозою для основних прав і свобод, чинне законодавство України містить низку гарантій. Зокрема, передбачені названим Законом обмеження конституційних прав і свобод громадян, які можуть бути застосовані за умов надзвичайного та воєнного стану, є вичерпними й розширеному тлумаченню не підлягають. Термін їх застосування не може перевищувати терміну, протягом якого триває надзвичайний чи воєнний стан.

В умовах надзвичайного та воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, зазначені у ч. 2 ст. 64 Конституції України. Так, відповідно надзвичайний стан може бути введено на строк не більш ніж 30 діб і не більш ніж 60 діб в окремих її місцевостях.

У разі необхідності надзвичайний стан може бути продовжений Президентом України, але не більш ніж на 30 діб. Указ Президента України про продовження дії надзвичайного стану набирає чинності після його затвердження Верховною Радою України [5].

Як зазначалося вище основним нормативно-правовим актом, який регулює правовідносини щодо введення в Україні воєнного стану є ЗУ «Про правовий режим воєнного стану». Цим законом визначаються і, зокрема, правові засади діяльності в умовах воєнного стану органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Одним із першочергових заходів, що можуть супроводжувати введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, є утворення тимчасових державних органів – військових адміністрацій. Указом Президента України № 68/2022 від 24.02.2022 р. на базі обласних, районних та Київської міської державних адміністрацій було утворено відповідні військові адміністрації. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», військові адміністрації мають особливі повноваження та підпорядкування.

Відповідно до частини сьомої статті 4 Закону спрямування, координацію та контроль за діяльністю обласних військових адміністрацій з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану здійснює Генеральний штаб Збройних Сил України, а з інших питань – Кабінет Міністрів України у межах своїх повноважень.

Важливо відмітити, що повноваження реалізуються воєнними адміністраціями виключно в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану. Відповідно до Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України (зокрема, щодо недоторканості житла, таємниці листування, невтручання в особисте і сімейне життя, свободи пересування, свободи думки і слова, права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю та ін.) [6].

2. Обмеження основних прав і свобод, зумовлені спеціальним правовим статусом особи

В такому разі обмеженню підлягають тільки деякі політичні, економічні та соціальні права, зокрема, право на доступ до служби в органах публічної влади, право на об'єднання (в частині права на об'єднання в політичні партії та профспілки), право на власність, право на свободу вибору виду й міри суспільно корисної діяльності (зокрема право на свободу підприємницької діяльності), право на страйк.

Згідно з нормами законодавства, такі обмеження мають на меті:

- 1) забезпечення неупередженості відповідних посадових і службових осіб;
- 2) запобігання «конфлікту інтересів» при виконанні владних повноважень;

3) забезпечення належного функціонування стратегічних галузей економіки (електроенергетика, транспорт тощо), державного апарату та органів місцевого самоврядування [7].

3. Обмеження основних прав і свобод у межах кримінального процесу

У кримінальному процесі обмеження основних прав і свобод особи використовуються з метою: захисту життя, здоров'я, майна громадян, прав і свобод інших осіб, а також інших загальнолюдських цінностей, охорони моральності населення, державної та громадської безпеки [8].

Конституцією й законами України передбачається можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбаченого ст. ст. 30, 31, 32 Конституції України, під час проведення оперативно-розшукової діяльності, дізнання й досудового слідства. Підстави та порядок здійснення заходів, пов'язаних із тимчасовим обмеженням цих конституційних прав і свобод людини і громадянина, визначені Кримінальнопроцесуальним кодексом України, законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про національну поліцію», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та в інших.

Загалом, обмеження основних прав і свобод громадян у межах кримінального процесу можуть бути розподілені на такі групи: обмеження, яке є елементом (складником) спеціального правового статусу учасника кримінального процесу; обмеження, котрі впливають із запобіжних заходів; обмеження, що впливають зі слідчих дій; обмеження, пов'язані зі здійсненням оперативно-розшукової діяльності.

Відповідно до норм цих нормативно-правових актів, суб'єктами, чиї права обмежуються, можуть виступати: обвинувачуваний, підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, цивільний відповідач, цивільний позивач, експерт, спеціаліст, понятий, представники потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, приватного обвинувача, а також неповнолітнього обвинувачуваного й підозрюваного. Водночас, суб'єктами, вповноваженими приймати рішення про запровадження таких обмежень, є: суд, суддя, прокурор, слідчий, начальник слідчого підрозділу, орган дізнання, дізнавач [9].

Висновки: Отже проаналізувавши норми законодавства, можна зробити висновок, що відповідно до Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р., обмеження прав і свобод людини і громадянина на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися.

Обмеження основних прав і свобод особи являє собою правомірне, цілеспрямоване кількісне та якісне применшення у процесі правореалізації тих можливих моделей поведінки (правомочностей), які складають основне право особи, з боку інших осіб. Воно має виключно законний, тимчасовий, цільовий, недискримінаційний, суспільно корисний характер і полягає у звуженні обсягу і змісту фундаментальних потенційних можливостей особи.

Список літератури:

1. Закон України Про правовий режим надзвичайного стану від 12 травня 2015 року № 389-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Фігель Ю.О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану / Ю.О. Фігель // Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія «Юридична». – 2015. – Вип. 2. – С. 222–230. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2015_2_24
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Закон України Про правовий режим надзвичайного стану Закон України від 16.03.2000 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>
6. Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р., URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
7. Орленко В.І. Конституційне право України: навчальний посібник. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. 156 с., URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Maid_2011_1.pdf
8. Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. Форум права. 2012. № 2. С. 628–632., URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1595/1/%D0%A4%D0%9F%202012%E2%84%962.pdf>
9. Стрельбіцька Л.Я. Обмеження конституційних прав засудженого. Підприємництво, господарство і право (№ 7). 2009. С. 121–128.

ВЗАЄМОДІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ З ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ

Щетініна Тетяна Олексіївна

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Полтавський державний аграрний університет

Борильченко Аміна Євгеніївна

магістрантка спеціальності Публічне управління та адміністрування
Полтавський державний аграрний університет

Питання забезпечення взаємодії публічної влади та інститутів громадянського суспільства в Україні мають тривалу історію, торуючи шлях до комплексних документів стратегічного характеру. Створення системи постійного діалогу та взаємодії інститутів громадянського суспільства і органів державної влади та органів місцевого самоврядування проголошено в Указі Президента України у 2005 році. Документ передбачав у якості постійного механізму громадських консультацій запровадити щорічні Президентські слухання, наголошувалося на необхідності розбудови партнерських відносин між громадськістю і владою [1].

Перша спроба визначити стратегічні напрями розвитку громадянського суспільства була здійснена у 2012 році та позначилася запровадженням Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [2].

Дана Стратегія була покликана визначити та сприяти реалізації «взаємодоповнюваних напрямів» діяльності органів державної виконавчої влади та органів місцевої влади щодо створення умов розвитку громадянського суспільства. Як бачимо, у формулі взаємодії «влада – громадянське суспільство» власне саме громадянське суспільство виступає не рівним суб'єктом, а є об'єктом, на розвиток якого спрямовують зусилля суб'єкти публічної влади.

Безперечно, такий етап також має пройти держава та громадськість на шляху до розвитку високого рівня взаємодії між владою та інститутами громадянського суспільства. Але на момент прийняття Стратегії, і це зазначається в її тексті, в Україні вже діяли чотирнадцять законів, що створили належну правову базу для розвитку громадянського суспільства.

Так, наприклад, у 2012 році вже діючі 25 300 громадських організацій отримали 3,7 млрд. грн., що на 9,6% більше, ніж у 2011 році. Щодо структури надходжень, то від загальної суми коштів для фінансування діяльності громадських організацій надходження від благодійності склали 1,6 млрд. грн. або 44,6%; надходження з державного бюджету – 290,9 млн. грн., членські внески – 533,6 млн. грн., з інших джерел – 619,4 млн. грн [3].

У цей же період відбувається зростання активності громадських організацій

на всіх рівнях, про що свідчить загальна кількість центральних органів громадських організацій, з яких 24 496 мають статус місцевих, 638 – всеукраїнських, 163 – міжнародних. Крім того, в Україні зареєстровано 134 165 місцевих осередків громадських організацій.

У 2012 році досить активною була і робота громадських організацій усіх рівнів, ними було проведено 608,4 тис. масових заходів, у порівнянні з 467,9 тис. заходів у 2011 році. Кількість заходів зросла на 140,5 тис., що становить 30 % від показників 2011 року. У структурі масових заходів, проведених громадськими організаціями у 2012 році, 152,4 тис. заходів (25,1 %) склали з'їзди, конференції, збори та 140,9 тис. заходів (23,3 %) становили лекції та зустрічі [3].

Отже, навіть за умов такої активності громадських організацій, в Стратегії наголошувалося, що в суспільстві наявний досить «низький рівень усвідомлення громадянами механізмів демократії участі та самоорганізації у процесі розв'язання суспільних проблем, зумовлений відсутністю усталеної демократичної практики» [3].

У той же час, влада не знімала відповідальності із своїх інституцій за стан розвитку громадянського суспільства. У переліку комплексу проблем, що стоять на заваді розвитку громадянського суспільства, у Стратегії на першому місці визначено тенденції до непрозорості, закритості та забюрократизованості в діяльності органів публічної влади, які по-суті є протипоставленням налагодженню ефективного діалогу з суспільством. Не в останню чергу заважають розвитку громадянського суспільства і недосконалість чинного законодавства, і нереалізованість наявних механізмів участі громадськості у формуванні та здійсненні державної політики.

У документі визначено завдання державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства та шляхи їх реалізації (п. 4 Стратегії), а також механізми (п. 5) і очікувані результати виконання Стратегії за двома рівнями: короткострокові у період до 2015 року та довгострокові – до 2020 року (п. 7). Не набув конкретизації такий важливий показник як ефективність взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства. Зауважимо, що у документі відсутні будь-які дані про конкретні структури публічної влади, новостворені або вже існуючі, на які б було покладено повноваження щодо реалізації Стратегії. На момент запровадження Стратегії в Україні з січня 2012 року вже діяла Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства, як допоміжний орган при Президентові України, що складалася з 43 осіб, у тому числі голови ради М. І. Ставнійчук [4]. Протягом декількох років після створення ради її очільниця неодноразово відвідувала різні регіони країни, популяризуючи ідеї сприяння активності громадян та розвитку взаємодії місцевої влади з інститутами громадянського суспільства.

Не вирішеність намічених завдань, зміна суспільно-політичних пріоритетів та ряд інших факторів призвели до суттєвої трансформації правового поля у стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Починаючи з 2016 року цей стратегічний напрям роботи перевели із сфери суто державної

політики на національний рівень. Значними були і зрушення в самому документі.

Правовий фундамент для налагодження стійкої та ефективної взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади в Україні було закладено з прийняттям Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки [5]. Її органічним продовженням стала Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки [6].

Зокрема, у Стратегії 2016 року було визначено ряд стратегічних напрямів для її реалізації, кожен з яких набув конкретизації через перелік завдань. Основними напрямами визначено (п. 4): створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку організацій громадянського суспільства; забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення; стимулювання участі організацій громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України; створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці [5].

Ще одним важливим кроком стало оновлення Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства [7], на яку від тепер покладено методичне забезпечення, моніторинг та оцінку реалізації Стратегії. Останнє рада мала визначати, сформувавши критерії оцінки ефективності та індикатори реалізації стратегічних напрямів.

Основними формами роботи Координаційної ради залишилося проведення засідань, а до її складу тепер входило 44 особи, двоє з яких є співголовами. В оновленій Координаційній раді 26 осіб зі складу, а це майже 60 %, представляють різноманітні громадські організації, спілки та рухи, благодійні фонди. Решта – представники центральних органів державної влади та науково-дослідних інституцій.

Такі новації суттєво вплинули на потенційні можливості реалізації Стратегії 2016 року, наповнюючи роботу з розбудови громадянського суспільства конкретикою. І хоча Стратегія 2016 року вже вичерпала свій термін дії, і з вересня 2020 року країна керується новою Стратегією, політологи, соціологи, активісти громадських інституцій продовжують аналізувати та орієнтуються на досягненнях попереднього періоду 2016-2020 років. Особливо показовими є результати аналізу регіональних програм сприяння розвитку громадянському суспільству, діяльності регіональних координаційних рад. На рівні Координаційних рад в регіонах, які там є дорадчими органами обласних державних адміністрацій, зберігається співвідношення щодо кількості представників громадських інституцій та публічної влади. Так, наприклад, станом на січень 2018 року в цілому по Україні загальна кількість членів Координаційних рад в областях становила 677 осіб, з яких представників громадськості – 397 (58,6 %) і представників органів публічної влади – 280 (41,4%) [8, с. 16]. Крім того, у період дії Стратегії 2016 року було відпрацьовано методичку громадянського супроводу реалізації на регіональному рівні Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні

[8, с. 64-68]. Згідно даної методики представники громадянського суспільства та експертної спільноти проаналізували стан запровадження Стратегії за змістом прийнятих місцевих програм сприяння розвитку громадянського суспільства, за ступенем відображення в них складових Національної Стратегії, за ступенем фінансування цих місцевих програм тощо.

Отже, починаючи з 2012 року в Україні реалізується стратегічний підхід до засад розвитку громадянського суспільства. І хоча самі документи зазнали суттєвих змін, створені Координаційні ради на місцях та напрацьовані методики аналізу реалізації стратегій залишаються певною константою, що може трансформуватися лише у напрямі удосконалення.

Список літератури:

1. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації громадської політики : Указ Президента України від 15.09.2005 № 1276/2005; втрата чинності 01.02.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1276/2005#Text> (дата звернення: 10.12.2022).

2. Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 24.03.2012 № 212/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212/2012#Text> (дата звернення: 10.12.2022).

3. В Україні у 2012 р. 25,3 тис. громадські організації отримали 3,7 млрд. грн., що на 9,6% більше, ніж у 2011 році. *Координаційна рада : Офіційний сайт громадської частини. 2013. 5 червня.* URL: <https://civil-rada.in.ua/v-ukra%D1%97ni-u-2012-r-253-tis-gromadski-organizaci%D1%97-otrimali-37-mlrd-grn-shho-na-96-bilshe-nizh-u-2011-roci> (дата звернення: 10.12.2022).

4. Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 25.01.2012 № 32/2012. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ukaz-pershogo-zastupnika-ministra-yustitsii-vvedeno-do-skladu-koordinatsiynoi-radi-z-pitan-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-15327> (дата звернення: 10.12.2022).

5. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки : Указ Президента України від 26.02.2016 № 68/2016; втрата чинності 29.09.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n25> (дата звернення: 10.12.2022).

6. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.12.2022).

7. Положення про Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства : Указ Президента України від 04.11.2016 № 487/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2016#Text> (дата звернення: 10.12.2022).

8. Аналітичний звіт за підсумками виконання проєкту «Громадський супровід реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на регіональному рівні». Одеса, 2018. 113 с.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЕННОГО СТАНУ

Яківчук Анна Олегівна

студентка 1 курсу магістратури
спеціальності 081-Право

Одеський національний морський університет

Пузанова Галина Йосипівна

к.ю.н., доцент кафедри цивільного та трудового права

Одеський національний морський університет

Війна не має ставати на заваді справжньому кохання! Реєстрація шлюбу є важливою подією для кожного, однак наразі монополієм правом реєстрації шлюбу володіє виключно держава.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 27 Сімейного кодексу України (далі - СК України) державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства.

Статтею 28 Сімейного кодексу України передбачається, що заява про реєстрацію шлюбу подається жінкою та чоловіком до будь-якого органу державної реєстрації актів цивільного стану за їхнім вибором [1].

Саме через події у нашій державі, Урядом України в умовах воєнного стану було ухвалено особливий порядок державної реєстрації шлюбу.

Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану» від 07.03.2022 № 213, було забезпечено реалізацію гарантованого державою права на шлюб в умовах воєнного стану та визначено особливий порядок державної реєстрації шлюбу для військовослужбовців Збройних Сил, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної прикордонної служби, Управління державної охорони, Національної гвардії, іншого утвореного відповідно до законів України військового формування, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Державної кримінально-виконавчої служби, осіб начальницького складу Національного антикорупційного бюро, Бюро економічної безпеки та працівників закладу охорони здоров'я.

Цією Постановою було врегульовано порядок проведення Відділами державної реєстрації актів цивільного стану державної реєстрації шлюбу вказаної категорії осіб. Тож, наразі такі наречені можуть одружитися як у присутності обох закоханих чи одного з них, так і за їхньої відсутності [2].

Постановою надано можливість військовослужбовцю подавати заяву про державну реєстрацію шлюбу безпосередньому командиру (керівнику), яким засвідчується справжність підпису на відповідній заяві. Надалі така заява

передається до Відділу державної реєстрації актів цивільного стану громадян, до якого іншим із наречених подано заяву про реєстрацію шлюбу особисто.

Також безпосередній командир (керівник) військовослужбовця може скласти акт про укладення шлюбу. Вказана процедура може здійснюватися без особистої присутності одного чи обох наречених з використанням доступних засобів відеозв'язку з тим із наречених, хто відсутній, або з обома відсутніми нареченими.

В умовах воєнного стану державна реєстрація шлюбу може здійснюватися керівником закладу охорони здоров'я, в якому перебувають або працюють один чи обое наречених. У цьому випадку державна реєстрація акту цивільного стану про шлюб може бути складена у присутності наречених або з використанням засобів відеозв'язку з тим, хто відсутній, за участю двох свідків.

У подальшому, як і зазначено вище, акт надсилається до Відділу державної реєстрації актів цивільного стану громадян, де складається актовий запис про шлюб та вносяться відомості до відповідного Державного реєстру актів цивільного стану громадян.

За час повномасштабної війни в Україні зареєстровано рекордна кількість шлюбів. За перші пів року 2022 в Україні зареєстровано — 103 903 шлюбів. Це на 21% більше, аніж за той самий період у 2021, що є абсолютним рекордом за останні 7 років.

За інформацією Ірини Дубиковської - начальниці Управління у сфері державної реєстрації актів цивільного стану та проставлення апостиля, за період з 07.03.2022 по 30.09.2022 в рамках Постанови Відділами державної реєстрації актів цивільного стану України складено 2 435 актових записів про шлюб, з них:

- прийнято заяв про державну реєстрацію шлюбу без особистої присутності одного з наречених – 1 106;
- складено 1 308 актових записів про шлюб на підставі акта про укладення шлюбу, складеного командиром (керівником) військовослужбовця;
- складено 32 актових записи про шлюб на підставі акта про укладення шлюбу, складеного керівником закладу охорони здоров'я.

Найбільше актових записів про шлюб за особливим порядком його державної реєстрації складено відділами державної реєстрації актів цивільного стану м. Києва (322), Дніпропетровської (275), Львівської (165), Одеської (137) та Черкаської (142) областей [3].

Для того, аби подати заяву про державну реєстрацію шлюбу, майбутнім молодятам невдовзі не доведеться ходити до Відділу державної реєстрації актів цивільного стану громадян, заповнювати паперові документи, приносити квитанції з банку про сплату державного мита, яке становить 0,85 грн, відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про Державне мито» та Наказу Міністерства юстиції України «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 27 грудня 2010 року № 3335/5 та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства юстиції України від 30 грудня 2020 року № 4543/5» від 14.10.2022 № 4526/5 [4, 5].

Тепер, подати заяву на державну реєстрацію шлюбу можна буде просто не виходячи з дому – на порталі Дія стартує бета-тестування державної реєстрації актів цивільного стану про шлюб [6].

Раніше, щоб подати заяву про шлюб, необхідно було йти до Відділу державної реєстрації актів цивільного стану громадян, заповнювати папери, вручну вводити особисту інформацію, проходити перевірку по Державному реєстру актів цивільного стану громадян, сплачувати державне мито в банку і знову повертатися до установи з квитанцією [7, 8].

Саме тому було запущено бета-тест послуги з онлайн-подання заяви на реєстрацію шлюбу. Відтепер усе це займатиме не більше 10-15 хвилин. При цьому не потрібно буде нікуди йти, робити сканкопії документів і витратити час на огляд залу, як зазначив заступник Міністра юстиції України з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Сергій Орлов.

Долучитися до бета-тесту державної реєстрації шлюбу можуть українці, котрі:

- досягли 18 річного віку;
- мають електронний підпис.

Зареєструватися на бета-тест можна за посиланням: team.diiia.gov.ua. Під час тестування ваша заява про шлюб проходить реальну реєстрацію. Тож, вже після тестування заява потрапляє до реєстру [9].

Крім того, як і раніше, зробити це можна у Відділі державної реєстрації актів цивільного стану громадян, тільки парою: наречений та наречена. При поданні заяви про шлюб на порталі Дія одразу можна буде обрати місце та час, формат та зал, де пройде церемонія, а також додаткові послуги, які супроводжують захід. Послуга реалізується Міністерством юстиції України спільно з Міністерством цифрової трансформації України за підтримки U4DigitalUA (Проект EU4DigitalUA підтримує цифрову трансформацію та гармонізацію України з Єдиним цифровим ринком ЄС, включаючи цифрову трансформацію, посилену кібербезпеку та захист даних, імплементацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та розвиток широкопasmового зв'язку).

Таким чином, можна зробити висновок, що вищевказані зміни впроваджені Урядом України, через воєнні події у нашій державі, порядку державної реєстрації шлюбу будуть сприяти укріпленню сімейних відносин. Створюючи сім'ї в умовах війни українці доводять світові, що ми – нація, яка вміє посправжньому кохати та цінувати найважливіші життєві цінності.

Список літератури

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

2. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. № 213 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2022-%D0%BF#Text>

3. Статистика Міністерства юстиції: 2 435 пар одружилися за особливим порядком державної реєстрації шлюбу

URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/2-435-par-odrujilisya-za-osoblivim-poryadkom-derjavnoi-reestratsii-shlyubu>

4. Про Державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 року. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 13. Ст. 113. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-93#Text>

5. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 27 грудня 2010 року № 3335/5 та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства юстиції України від 30 грудня 2020 року № 4543/5: наказ Міністерства юстиції України від 14.10.2022 № 4526/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1249-22#n25>

6. Порядок розгляду відділами державної реєстрації актів цивільного стану - учасниками пілотного проекту заяв у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, поданих через мережу Інтернет: Наказ Міністерства юстиції України від 09.07.2015 № 1187/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0813-15#n4>

7. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 1 липня 2010 року. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 38. Ст. 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>

8. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>

9. Гід Дія URL: <https://guide.diaa.gov.ua/view/derzhavna-reiestratsiia-shliubu-097b2fa9-2c83-4ea9-988f-b5c6b48f71fe>

IT PROJECT MANAGEMENT

Berikkazy Perizat,

2nd year Master's degree in Project Management,
Almaty Management University

Zhanbyrbaeva Sanim,

Candidate of Economic Sciences, Program Leader of «Global Management»
program,
Almaty Management University

Annotation

The article discusses the general characteristics of the main IT project management technologies, defines modern approaches to IT project management, and considers the problem of IT project development in the context of human productivity technology. The article discusses the evaluation of projects at all stages of planning and implementation to increase the success in planning and implementing IT projects.

Keywords: IT projects, planning optimization, project management technologies, human productivity technologies, project evaluation.

There are various ways in which you can approach project management, and over the past 60 years, many "methodologies", "frameworks" and "processes" have been developed. Some of them have their origin in academic research, while others have grown out of their own methods developed by organizations that have a high project focus, such as management consulting. [1]

Each of these approaches has its own perspective on projects and its own terminology for the documents and processes that make up project management. Some rationalization has been carried out in recent years, but there are still a dozen widely used methods. Projects can vary in size and small projects can be planned and managed by the same person, while large projects can employ thousands of people working on many sites and require a dedicated team to manage and coordinate activities. Projects have a start and end point and have a specific goal. Information technology is playing an increasingly important role in project management. The scale and complexity of his projects have increased, which requires excellent project management to fully realize the benefits of it. Unfortunately, IT projects have become notorious due to high failure rates or having significant costs or budget overruns.

Research and experience shows that many IT projects are trying to achieve functionality and quality goals. Research has identified numerous causes of these problems in projects, such as project escalation, poor risk management, inability to manage user expectations, poor software development or project management processes, or inability to learn from past mistakes and successes. Project management professionals face many difficulties in successfully managing projects. In addition, there is a need for researchers and practitioners to fully understand the potential of modern methods for successful project management.

This article will introduce readers to several new scientific studies on modern methods for successful project management.

Resource allocation through planning optimization

Unsatisfactory planning appears to be at the top of the causal ladder and project managers often spend most of their time attending to the details of the schedule instead of addressing issues critical to the project that arise as the work progresses. Resource allocation can be achieved by optimizing the schedule. IT projects are considered failures if they do not work, work incorrectly, significantly exceed the budget or are significantly late. Successful projects have good user participation, support from managers, clear requirements and proper planning. There is a general consensus in the literature that technical problems are almost never the cause of his project failure. The clear majority of failed projects are due to process or human errors. [2]

The efficiency of resource allocation can manifest itself in one of two ways, depending on the type of project. We mean the difference between equalization and resource allocation. Resource load balancing occurs when the Duration of a project is fixed and the goal is to minimize resource changes throughout the life of the project. There is no resource limit in this task, and alignment is carried out by shifting non-core activities within changing deadlines. This problem arises in projects that use non-renewable or consumable resources, since it is aimed at ensuring the uniform consumption of these resources throughout the life of the project. Resource allocation occurs when there are limited resources and the goal is to minimize the service life, but to fulfill the limitations imposed by a limited number of resources. As a result, the project implementation period should be as close to what was originally planned as possible. Resources are classified as renewable, such as labor that is immediately available for a task after the completion of the current task, or non-renewable, such as consumables that are used during the project. It usually addresses only the issue of renewable resources, but non-renewable resources may include subcontracted labor pools that are assigned at the beginning of the project and are no longer available at the end of it. Contracts with external labor that are expiring may also reflect non-renewable resources. Complex employment contracts and government regulations have made it possible to study these special cases of project planning.

Project management technologies

Researchers have approached this problem in different ways, but the goal, as a rule, is to seek to find the sequence of tasks for which the project will be completed in the shortest possible time, or to minimize the maximum duration. Approaches that have been developed to improve and/or optimize planning include a limited list (dynamic programming, linear programming, genetic algorithms, evolutionary programming and agent training). The continuing high degree of failures may be due to the fact that generalized approaches developed by scientists are difficult to apply to real situations due to the high variability of situations and approaches used by practitioners. The critical path method focuses on a set of activities within a project that, if delayed, will delay the entire project. Since this method assumes an unlimited number of resources, it is invalidated when resources become limited. The simplest heuristic used to compensate for this limitation is to prioritize those tasks that compete for the same

resources, and to solve those tasks with the highest priority in the first place. Project management begins by defining the tasks required to complete a project, sequencing them, and placing them on a timeline. Next, resources are assigned to each task. This manual process should occur at the beginning of any project. Once completed, this critical path is easily identified as a sequence of tasks that determine the minimum duration of the project. This path forms a continuous list of tasks from beginning to end. Determining the critical path is easily achieved with the help of software. [3]

The critical sequence was defined as an alternative to the critical path method, since it is determined not only by the sequence or technological ordering of tasks, but also by their dependencies in terms of resource constraints or resource sharing. However, at the initial introduction, the process of determining the critical sequence was completely manual. The critical sequence algorithm takes the current schedule and a set of resources divided into resource pools as needed as input, and provides the revised schedule as output. With this method, it has become possible to identify critical resources at every point in time during the life of the project. Critical chain methodology. This methodology is heavily based on time buffers to protect against missing a project deadline. A project buffer is created and placed at the end of the project to absorb any deviation from poorly estimated task durations. Buffers are designed to protect critical chain actions from failures in the execution of tasks that precede them. The critical chain method does not have sufficient flexibility to solve unforeseen or unforeseen variability problems.

Meta-heuristic methods use iterative calculations that are expected to improve the candidate's solution. These methods are based on behavior in nature and include genetic algorithms, ant colony optimization, etc. Genetic algorithms are based on the evolution of a set of solutions into a single solution that has the lowest cost. The optimization of the ant colony is based on the behavior of ants, as they try to find the shortest path to food. It suffers from a tendency to achieve convergence prematurely and that there is no method for selecting parameters that mimic the chemical behavior of ants. Particle swarm optimization is an approach that moves a multitude of particles in N-dimensional space. Inertia, velocity, and position of particles are potential solutions that are tested relative to an objective function. Although much has been written and studied on these methods, their fundamental processes are stochastic in nature, and their results, which may have the lowest cost of those analyzed, are not guaranteed to be optimal.

Exact methods include linear and dynamic programming methods. They are called exact because the solution provided will be optimal. The problem, of course, is that as the size of the problem space increases, so does the solution space, and the amount of computational time to find a solution may exceed the usefulness of the search. This type of mathematical formulation, analysis and problem solving has been studied for decades, but has not seen any use among practitioners. Most likely, this is due to the complexity of formulating the task into an objective function and its limitations. Linear programming (also called linear optimization) attempts to find the optimal solution by analyzing a mathematical model provided by the user. The methodology can be applied to a wide range of tasks, project management of which is one of the tasks. Most often

in project management, it is formulated as an integer program, since the parameters of the task are either true or false, which are easily represented in the model and programmed into the computer.

This type of work began in the 1960s and has continued and improved over the decades. The method begins with the formulation of an objective function, usually to minimize the maximum duration or timing of the project, and adds a number of restrictions that include a set of activities and their duration, the sequence of activities and the amount of available and necessary resources for each event. Then a mathematical model is solved, and the optimal solution found is a set of actions with the shortest total duration. [4]

Agile (flexible) methods define a new role of the project manager compared to the traditional one. Instead of carefully planning the activities within the project, the project manager manages short development cycles. Flexible project management methods have been developed to handle the changing contribution of project participants to the definition of project results; this is complemented by a free structure and formalization of work tasks, and a focus on quick and small results. According to this approach, flexible methodologies ensure the coordination of project results with stakeholders.

Project IT managers constantly receive data on the actions and behavior of project participants. However, research shows that there is a significant gap between how problems manifest themselves in the project and what is the actual problem. At the same time, project managers, focusing solely on solving emerging problems and not trying to trace the underlying causes of problems, risk directing efforts to eliminate symptoms rather than solving the real problem.

Development of IT projects in the context of human productivity technology

The management and implementation of activities related to the evaluation of systems and activities are vital to ensure the effective and efficient maintenance and operation of the organization. Human activity technology offers many options to compete in today's complex requirements environment.

Human Performance Technology (HPT) as a field of practice and research, it evolved mainly from general systems theory and behavioral psychology. There are four types of assessment methods (formative, summary, confirmatory and meta-assessments) in the context of HPT. The relationship between the successful implementation of projects and these evaluation methods has been revealed.

The HPT model has many advantages for organizations:

- a) it allows you to identify performance gaps;
- b) performs a review of systems and processes;
- c) maximizes human capital;
- d) supports the optimal productivity of employees.[5]

According to the HPT model, it requires performance analysis, cause analysis, selection of intervention procedures, design, development, implementation of measures and changes, as well as phase assessments. At the analysis stage, the focus should be on identifying problems and causes, not symptoms. Performance analysis includes an analysis of the vision and mission statements, performance criteria,

workflows, materials and rules. Identify the root factors of productivity, what can be improved to make up for the lack of productivity in the organization. Scheduled evaluations are designed in such a way as to facilitate and solve performance problems. Actions are selected according to the results of the performance analysis and their causes. In HPT, a large number of activities can be used to solve performance problems. These activities include: project analysis/project work support, personal development, human resource development, organizational communications, organizational design and development, as well as financial systems. Then separate measures are developed and implemented. This stage includes change management, consulting process, personnel development, communications, networking processes and team building processes. Finally, an assessment of the activities is carried out. The review, evaluation as the final phase of the HPT model is carried out in order to produce important information about the implementation of activities. Although these stages can be considered as step-by-step processes, evaluation methods require researchers to apply various methodologies for evaluating ongoing activities. [6]

The main factors in the implementation of unsuccessful projects are both management processes and technological methodologies. Obviously, failure is not just about technology and components. The successful implementation of IT projects depends more on people than on the use of certain means. In the field of HPT, useful approaches and strategies have been developed to solve problems related to human productivity in organizations. The ultimate goal of HPT is to provide benefits to the organization by increasing productivity to achieve the desired results. Another distinguishing factor associated with project failures are management styles, approaches, and methodologies. Many failures in the implementation of IT projects are due to the lack of qualified project management, and not a lack of financial resources or technology. Problems related to the social aspects of projects, such as social, organizational and psychological parameters, are more difficult to solve than technical issues.

Thus, management processes must be carefully processed throughout the entire project cycle. The term formative assessment was coined by Michael Scriven in 1967. In general, the formative assessment is designed to form and evaluate current events in the HPT process. In the context of HPT, formative assessment can be applied during performance analysis, cause analysis and selection or development of activities. This allows specialists to check information about the success of events. First of all, such an assessment can be used as a control mechanism to improve the efficiency of investments. To illustrate whether the system meets specific business tools or not, you can evaluate the first steps of the project.

Planning, quality control, and provision of its components can be established and evaluated before the project execution stage. In addition, system reliability, functional testing, test feasibility, system integration, compliance with expected results, as well as the feasibility of operation and maintenance processes can be completed in the formative assessment process. At any stage of projects, prototyping and modeling as methods can be used to assess performance requirements to determine whether the customer's requirements are met or not.

The same procedures and approaches are also valid for estimating the total cost of IT projects. To determine the cost of a project, organizations can conduct a confirmatory assessment by creating formulas for predicting targets. At the same time, all stakeholders and users can be involved in the evaluation process. The tools developed to study the net value of projects for an organization can be used to evaluate both the technological benefits provided by the project and the effectiveness of user work. This data can also provide valuable information about project change processes. All projects must be successfully completed within budget and time. After the completion of the project, the quality of the project, the quality of the management plan is determined and within this project, the overall quality is determined using a Meta-assessment.

Conclusions. The article identifies the main problems of implementing IT projects, gives general characteristics of modern approaches to IT project management. The problem of development of IT projects in the context of human productivity technology and issues of project evaluation at all stages of planning and implementation are considered.

References

1. Starchenko, H. V. (2018), *Upravlinnia proektamy: teoriia ta praktyka* [Project management: theory and practice], Vydavets' Brahynets' O.V., Chernihiv, Ukraine.
2. Butkevych, V.V. and Polska, T.D. (2016), "Evoliutsiia metodolohii upravlinnia IT-proektamy v suchasnykh ekonomichnykh umovakh", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 11, pp. 239-244.
3. Trus, A.A. (2015), *Psykhohohyia upravlenyia : praktykum* [Psychology of Management: Workshop], Vyshejschaia shkola, Minsk, Belarus.
4. Koliianko, O. V. and Ozymok, H. V. (2017) "Vykorystannia zhorstkoi "Waterfall" ta hnuchkoi "Agile" modelej upravlinnia proektamy", *Visnyk L'-vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 52, pp. 177-182.
5. Yashyna, O. M. (2017) "Protyrichchia vykorystannia Agile pry stvorenni prohramnoho produktu", *Problemy informatsijnykh tekhnolohij*, vol. 1. pp. 97-103.
6. Aston, Ben (2021), "9 Of The Most Popular Project Management Methodologies Made Simple", *Digital Project Management*, [Online], available at: <https://thedigitalprojectmanager.com/project-management-methodologies-made-simple/#xp>.
7. Manifesto for Agile Software Development (2001), "Agile software development principles", available at: <http://agilemanifesto.org/>.

MODELLING THE PROCESS OF ENTERPRISE'S INFORMATION SECURITY ENSURING

Leskiv Halyna,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Lviv State University of Internal Affairs

Hobela Volodymyr,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Lviv State University of Internal Affairs

Lesyk Nazarii,

Postgraduate
Lviv State University of Internal Affairs

Information security of socio-economic system is an important element, the high level of which depends on external and internal factors. The study's purpose is to characterize the main problems of ensuring information security under the influence of digital technologies.

In the conditions of martial law and the introduction of military operations in many regions of the country, it is difficult to imagine how it is possible not only to increase but at least maintain the desired level of economic security and its components. Therefore, a theoretical model should be developed to study ways of countering threats to information security of the enterprise. The first step will be the determination of the main elements of the model for countering the problems of ensuring information security at the enterprise (Table 1).

Table 1

The model of ensuring enterprise's information security

Elements	Characteristics
The purpose of the modeling process and the formation of the model itself	Formation of a model for countering the problems of ensuring information security at the enterprise
The key (target) audience of the model	Department of information support, security service and management of the enterprise
Initial data and resources to achieve the goal	Financial, information and labor resources of the enterprise
Simulation software	Organizational and technical means of modeling

In addition to the basic elements, the stages of modeling should be highlighted, which allow you to form a preparatory foundation for the model itself. Such stages make it possible to answer the question of relevance and whether there is a need at all to counter the problems of ensuring information security at the enterprise (Fig. 1).

The last stage of our research will be the formation of the very model of countering the problems of ensuring information security at the enterprise. The emphasis in building the model has been shifted to what is needed to counter the threats, what controls and mechanisms should be applied and what results should be obtained at the end. The developed model is theoretical in nature and serves as an informative demonstration of the mechanism of countering the problems of ensuring information security at the enterprise (Fig. 2).

To sum it up, we should note that an important role of ensuring enterprise's information security under the influence of modern digital technologies is played not only by technical means and technical equipment of the socio-economic system itself and its structure, but also by the so-called "digital literacy" of employees. Knowledge and understanding of new technologies should come not only from the relevant information security department, but also from every employee of the enterprise.

The research result is a formed theoretical model for ensuring information security, but its application has a number of limitations. Firstly, this concerns the lack of practical application and the inability to use forecasting methods due to the presence of an uncertainty factor in the stabilization situation in Ukraine. Further research should address the issue of strengthening the information security system in the post-war period.

References

1. Leskiv H., Hobela V., Lesyk N. (2022). Characterization of the main problems of ensuring information security under the influence of digital technologies [Kharakterystyka osnovnykh problem zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v umovakh vplyvu tsyfrovyykh tekhnolohii]. *Economy and society*, №43. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-8>
2. Maček, D., Magdalenić, I., Ređep, N.B. (2020). A systematic literature review on the application of multicriteria decision making methods for information security risk assessment. *International Journal of Safety and Security Engineering*, Vol. 10, No. 2, pp. 161-174. <https://doi.org/10.18280/ijssse.100202>
3. Pan, L., Tomlinson, A. (2016). A systematic review of information security risk assessment. *International Journal of Safety and Security Engineering*, № 6 (2), P. 270-281. <https://doi.org/10.2495/SAFE-V6-N2-270-281>
4. Eren-Dogu, Z.F. & Celikoglu, C.C. (2012). Information security risk assessment: Bayesian prioritization for group decision making. *International Journal of Innovative Computing, Information and Control*, № 8. P. 8001–8018.

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ЖОБАЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ ЖЕТІЛУ МОДЕЛІН ҚОЛДАНУ

Батырбаева Диляра,
«Жобаларды басқару» мамандығы бойынша 2 курс магистранты,
Almaty Management University

Жакыпбек Ляйля,
к.э.н., Assistant professor,
Almaty Management University

Аннотация

Жобаны басқарудың жетілу моделі (РМММ) оның әмбебаптығы мен уақыт пен шығындарды тиімді басқару мүмкіндігіне байланысты танымал болып келеді. Қазіргі жоғары бәсекелестік ортада бәсекеге қабілетті болып қалудың негізгі стратегиясы ретінде жобаларды басқаруды көбірек ұйымдар пайдаланады. РМММ ұйымға маңызды және өлшенетін нәтижелерге жету үшін қандай қадамдар жасау керектігін, қандай әрекеттерді орындау керектігін және қандай дәйектілікпен орындау керектігін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл зерттеудің мақсаты – білім беру ұйымдарында РМММ қолдану мүмкіндігін анықтау. Жетілу моделін пайдалана отырып, білім беру ұйымдары бес балдық жүйе бойынша жоғары білім беру мүмкіндігін анықтай алады. Жетілу моделі бойынша әдебиеттерге шолу жасалды және бұл мақалада білім беру ұйымдарында жетілу деңгейін қалай пайдалану керектігі талқыланды. Білім беру ұйымдарының тиімділігін арттыру үшін бұл ұйымның жылдық жоспарының стратегиялық бөлігіне айналуы тиіс.

Түйінді сөздер: жобаларды басқару, жетілу модельдері, жобаларды басқарудың жетілу моделі, мүмкіндіктер жобаларын басқару, білім беру ұйымдары.

Кіріспе

Тарих бойында үкіметтер, компаниялар, қайырымдылық мекемелері сияқты барлық ұйымдар өздерінің ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді мақсаттарын немесе міндеттерін анықтауға және осы мақсаттарға жетуге көмектесетін стратегияларды әзірлеуге көп күш жұмсады. Дегенмен, стратегиялар көбінесе олар әзірленген сәтті нәтижелерге әкелмейді. Егер ұйымдар стратегияларды егжей-тегжейлі және тактикалық деңгейде жүзеге асырса, олар өз мақсаттарына жетеді деп күтілуде.

Жобаларды басқаруды "дәстүрлі шектеулерді, белгілі бір көлемді, қажетті сапаны, бюджетке салынған шығындарды және белгіленген мерзімдерді ескере отырып, жобаларды жобаның мүдделі тараптарын сәтті аяқтауға және қанағаттандыруға әкелетін жалпы мақсаттағы басқару құралы" деп сипаттауға болады. Сондықтан жобаны басқару қамту, сапа, кесте және шығындар саласындағы негізгі мақсаттары бар кез келген ұйымға қолданылады" [1].

Жобаларды басқару қажеттілігі және жобаларды басқару әдістемелерін енгізуден болатын артықшылықтар жақсы құжатталған және көптеген салаларда жобаларды басқару орталық қызметке де, жаһандық ұйымдарда тепе-теңдікті, үйлесімділікті және табысты қамтамасыз ететін ұйымдық басқару жүйелерінің үшінші элементіне айналды [2]. Жобаны басқару дәстүрлі құрылымдардың ұйымдық формасына байланысты ерекше және ерекше рөл атқарады, ол өте бюрократиялық және өзгермелі ортаға тез жауап бере алмайды [3]. Көптеген кәсіпорындар жобаларды басқарудың өз ұйымдарына беретін артықшылықтарын мойындайды. Өз жұмысын белгілі бір және шектеулі жобаларға бөлу арқылы корпоративтік менеджмент әр тапсырманы орындау үшін мақсатты күш сала алады. Алайда сәттілік бизнесті тек жобаларға бөліп қана қоймай, әр жобаны жақсы басқаруды талап етеді [4]. Жетілу модельдері көбінесе қабілеттер деп аталатын шындықтың белгілі бір аспектілерін көрсететін және құзыреттілік объектісін бірнеше нақты анықталған салалардың біріне жатқызу үшін қолданылатын сапалық атрибуттарды анықтайтын модельдер ретінде қарастырылады. Бұл сыныптар әдетте ретімен беріледі.

Процестермен және жоғары өнімділікпен қамтамасыз етумен байланысты салалардағы жетілу үлгілері пайдалы болып табылады, өйткені олар жеке адамдар мен ұйымдарға эталондарға сәйкес өз процестерінің әртүрлі аспектілерінің жетілуін дербес бағалауға мүмкіндік береді. Оқу орындары курстары мен қызметтерін жақсартуға тырысатындықтан, студенттердің көзқарасын, қанағаттануын және нәтижелерін білу маңызды. Осылайша, жетілу моделі факультеттер мен мектептерге курстарын ең жақсы тәжірибеге сәйкес бағалауға және курсты жақсарту бойынша іс-әрекеттерге басымдық беруге көмектеседі. Бұл мақаланың мақсаты-жетілу модельдерінің негізгі принциптерін беру, жобаны басқарудың жетілу моделіне шолу жасау және оны білім беру ұйымдарында қалай қолдануға болатынын көру. Осы мақсатта бұл мақалада жобаны басқарудың жетілу моделі (PMMM) және оның білім беру ұйымдарына қолданылуы туралы әдебиеттерге шолу жасалады.

Жетілу модельдері жалпы сапа менеджментінен (TQM) бастау алады. Олар стратегиялық байланысты үздіксіз жетілдіруге ықпал етеді, сондықтан ұйымның қазіргі жағдайын және оның болашақта қайда болғысы келетінін терең түсінуді талап етеді [5]. Жетілу моделі Карнеги Меллон университетімен байланысты бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу институты (SEI) бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу процестерінің жетілу құрылымын дамыта бастаған сәттен бастап салыстырмалы талдау жүргізу және өнімділікті арттыру үшін жүйелі негізді қамтамасыз етеді және бұл бес деңгейлі мүмкіндіктердің жетілу моделін (СММ) жариялауға әкелді, 1991 жылы. Белгілі болғандай, СММ өте сенімді және ол бастапқыда әзірленген бағдарламалық жасақтамадан тыс қосымшаларға ие. Ол тудырған екі қолдану саласы бар. Бұл адам мүмкіндіктерінің жетілу моделі (P-CMM), ол СММ бес деңгейінен үлгі алған бес деңгейлі модель және Жобаны басқарудың жетілу моделі [6].

Қазіргі уақытта қол жетімді модельдер олар сипаттайтын жетілу деңгейлерінің санымен ерекшеленеді және әр деңгей үшін әр түрлі атауларға ие болады. Мысалы, OGC әзірлеген кейбір модельдерде 5 деңгей бар:

- 1 деңгей-жұмысты бастау/хабардарлық / бастапқы
- 2 деңгей-даму / фокус/қайталану / білім
- 3 деңгей-сәйкестік/тәжірибе / құзыреттілік / анықталған
- 4 деңгей-техникалық қызмет көрсету / пайдалану / басқарылатын / жетілдіру
- 5 деңгей-насихаттау / түрлендіру / оңтайландыру,

Кейбір басқа жағдайларда 0 деңгейі де болуы мүмкін-бейсаналық! Ұйымның стратегиялық мақсаттарына неғұрлым тиімді қол жеткізуді қамтамасыз ететін деңгей жетілудің оңтайлы деңгейі болып танылады, бұл міндетті түрде 5-деңгейді білдірмейді.

Жобаны басқарудың жетілу моделі (PMMM) дегеніміз не?

СММ алдымен 2-деңгейдегі жобаларды басқаруды білдіреді, мұнда қайталануға баса назар аударылады, сондықтан жобаларды басқару стандарттарын анықтау басталады. PMMM жобаны басқару процесі мен тәжірибесі үшін жеке модельді анықтау арқылы осы стандарттарды дамудың жаңа деңгейіне шығарады. Модельдер төменде сипатталғандай СММ-ге параллель. PMMM ұйымдарға жобаларды басқарудың негізгі аспектілерін шешуге, Сапалы нәтиже мен сәтті нәтиженің ықтималдығын арттыруға және жобаларға теріс әсер ететін тәуекелдердің ықтималдығын азайтуға көмектеседі. Жобаны басқарудағы жетілдіруге 1-суретте көрсетілгендей бес деңгейден тұратын жобаны басқарудың жетілу моделі (PMMM) арқылы қол жеткізуге болады. Бес деңгейдің әрқайсысы жобаны басқаруда әр түрлі жетілу дәрежесін білдіреді. Деңгейлер келесідей:

1 деңгей - жалпы тіл (бастапқы процесс): бұл деңгейде ұйым жобаны басқарудың маңыздылығын және Жобаны басқарудың негізгі білімі мен ілеспе тіл немесе терминологияны жақсы түсіну қажеттілігін мойындайды. Бірінші деңгейде жобаны анықтау және ол туралы хабардар болу маңызды.

2 деңгей-жалпы процестер (қайталанатын процесс): бұл деңгейде ұйым жалпы процестерді жобадағы жетістіктер басқа жобаларда қайталануы үшін анықтау және дамыту керек екенін мойындайды. Бұған компания қолданатын басқа әдістемелерге қатысты жобаларды басқару принциптерін қолдану және қолдау кіреді. Бұл деңгейде процестің негізгі бағыттары бизнес-кейстерді әзірлеу, жобаны құру, жобаны жоспарлау, бақылау және бақылау, мүдделі тараптарды басқару және коммуникациялар, талаптарды басқару, тәуекелдерді басқару, конфигурацияны басқару, жеткізушілерді және сыртқы тараптарды басқару болып табылады.

3-деңгей-арнайы әдістеме (белгілі бір процесс): бұл деңгейде ұйым барлық корпоративтік әдіснамаларды жобаларды басқару орталығы болып табылатын бірыңғай әдіснамаға біріктірудің синергетикалық әсерін мойындайды. Синергетикалық әсерлер сонымен қатар бірнеше әдістемелерге қарағанда бір әдістеме арқылы процесті басқаруды жеңілдетеді. Бұл деңгей келесі негізгі бағыттарды қамтамасыз етеді; пайданы басқару, өтпелі кезең, ақпаратты

басқару, ұйымдастырушылық фокус, процестерді анықтау, Оқыту, Дағдылар мен құзыреттерді дамыту, интеграцияланған басқару және есеп беру, өмірлік циклді бақылау, топтар арасындағы үйлестіру және желілерді құру, сапаны қамтамасыз ету, шеберлік орталығының (COE) рөлдерін бөлу.

4 деңгей-Бенчмаркинг (басқарылатын процесс): бұл деңгей бәсекелестік артықшылықты сақтау үшін процесті жетілдіру қажет екенін мойындауды қамтиды. Салыстырмалы талдау тұрақты негізде жүргізілуі керек. Компания кімге және нені бағыттау керектігін шешуі керек. Бұл деңгейде процестің негізгі бағыттары басқару көрсеткіштері, Сапа менеджменті, ұйымдастырушылық мәдени өсу және әлеуетті басқару болып табылады.

5-деңгей - үздіксіз жетілдіру (оңтайландырылған процесс): бұл деңгейде ұйым эталондық бағалау арқылы алынған ақпаратты бағалайды, содан кейін бұл ақпарат жалғыз әдістемені жақсартма, жоқ па, соны шешуі керек. Процестің негізгі бағыттары-проблемаларды алдын-ала басқару, технологияларды басқару және осы деңгейдегі процестерді үздіксіз жетілдіру.

5 деңгей				
Тұрақты жетілдіру	4 деңгей			
	Тестілеу	3 деңгей		
Процесті жетілдіру		Арнайы әдістеме	2 деңгей	
	Бақылау процесі		Жалпы процестер	1 деңгей
		Процесті анықтау		Жалпы тіл
			Негізгі білім	

Сурет 1. Жобаны басқарудың жетілуінің бес деңгейі

Процестің әр саласы сипаттамалық және нәтижеге бағытталған дәйекті құрылымға ие. Бұл қол жеткізу/процестің функционалдық мақсаттары, тәсіл, орналастыру, шолу, Қабылдау және тиімділік көрсеткіштері. Жобаны басқарудың жетілу деңгейі ұйымның жобаларды іске асырудағы тиімділігін өлшейді. Ол ұйымның тиімді жұмыс тәсілі ретінде жобаны басқаруды енгізу бағытында қаншалықты алға жылжығанын бағалайды. Бағалау ұйымдағы жобаларды басқару жағдайы туралы бастапқы хабардарлықты қамтамасыз етеді және сонымен бірге оны жақсартуға негіз дайындауға көмектеседі.

Білім беру ұйымдарындағы жетілу модельдері

Көптеген ұйымдар сияқты, білім беру мекемелері де жобаларды сәтті жоспарлау, басқару және аяқтау үшін өз операциялары мен процестерін жобалайды. Ұйымның жалпы өнімділігін жақсарту үшін жобаны басқаруда жетілу деңгейіне жету маңызды және РМММ біртіндеп жетілуді ұсынады.

Зерттеулерге сәйкес, олардың жетілуін жақсартатын ұйымдар кесте мен бюджеттің болжамдылығын жақсартады, циклдік уақытты жақсартады, өнімділікті жақсартады, сапаны жақсартады, тұтынушылардың қанағаттанушылығын, қызметкерлердің моральдық жағдайын, инвестициялардың кірістілігін арттырады және сапа құнын төмендетеді [6].

Жобаны басқаруда жетілу кезінде білім беру мекемелерінің басшылары немесе менеджерлері жобаларды қалай жоспарлау және басқару керектігін білуі керек. Жобаны басқару көптеген салаларда қолданылады, соның ішінде - өте шектеулі дәрежеде - білім беру және ол үш айнымалыны жоспарлауды және басқаруды қамтиды: уақыт, шығын және өнімділік. Өнімділікті арттыру үшін Жол картасын қамтамасыз ету үшін жетілу үлгілерін ұйымға, бизнес бөлімшесіне немесе командаға қолдануға болады. Сондықтан оны білім беру ұйымдарында да қолдануға болады. Зерттеулер көрсеткендей, жобаларды басқаруда жетілуін арттыратын ұйымдар шығындарды үнемдейді, кестенің болжамдылығы жоғарылайды және сапасы жақсартады. Мұның бәрі ROI мен тұтынушылардың қанағаттануын арттыруға ықпал етеді. РМММ-де сипатталған деңгейлер процестің негізгі бағыттарын жақсарту үшін нақты және ақылға қонымды мақсаттар қойғысы келетін ұйым үшін өтпелі күйлерді қамтамасыз ету үшін иерархиялық түрде қалай құрылымдауға болатындығын көрсетеді. Деңгейлер технологиялық мүмкіндіктердің салыстырмалы түрде төмен деңгейінен бастап жобаның сапасын бағалау және жоба мәселелерін шешу үшін объективті негізі бар жетілген және қабілетті ұйымға айналуға дейін ұйымдастырушылық жетілдіруге ықпал етеді.

Білім беру ұйымдары үшін 4-ші және 5-ші деңгейлерді күту қиын, бірақ компаниялар үшін 4-ші және 5-ші деңгейлер тәуекел дәрежесі жоғары жобалармен жақсы жұмыс істейді және болжамды сапа деңгейімен қызмет көрсету өнімдерін ұсынады деп күтуге болады. Үшінші деңгейде процестер әр жобаның сипаттамаларына бейімделуі керек екенін атап өткен жөн. Ұйым барлық процестерді барлық жобаларға бірдей қолдана алмайды және ол мұны қаламайды. Жобалар арасындағы айырмашылықтарды ескеру қажет (күрделілігі, мөлшері, ұзақтығы және т.б.).

Қорытынды

Ұйымдар өсіп, дамып келе жатқанда және бағдарламалар мен жобаларды басқару туралы білімнің кеңеюі жалғасуда, көбірек ұйымдар өздерінің оқу жолында қай жерде екенін және олардың жобалардағы нәтижелерін жақсарту үшін не қажет екенін білгісі келеді. Жобаны басқарудың жетілуі ұйымның жобаны сәтті орындау ықтималдығын бағалайды. Бұл модель жобаларды басқару тапсырмаларын орындау кезінде басқарушы ұйымдардың тиімділігін қамтамасыз ету үшін ең жақсы тәжірибелерді ұсынады. Осылайша, бұл инвесторлар мен олардың агенттеріне, сондай-ақ ұйым ретінде білім беру мекемелеріне олардың жобалары бастау үшін негіз болған артықшылықтарды беретініне ең жақсы кепілдік береді. Ұйым жобаны басқару мүмкіндіктерін тәртіпті және шынайы түрде жақсартуға инвестиция салғанда, оның инвестициясынан айтарлықтай пайда алатыны туралы көптеген дәлелдер бар.

Әрбір оқу орны өзінің жетілу деңгейіне жетуі керек және бұл жол қанша уақытқа созылатынын өзі анықтауы керек. Мекеменің мүмкіндіктерін егжей-тегжейлі талдаудан кейін дұрыс әзірленген Жол картасын енгізу ұйымның жетілу деңгейін арттыру үшін қажетті уақыт кезеңін айтарлықтай қысқартады. Бұл біздің бүкіл қоғамымыз жобаларды тиімдірек басқарудан пайда көретіні және ең үлкен пайда жетілу кезінде қол жеткізілетіні факт.

Әдебиет тізімі:

1. Аньшин В.М. тұрақты даму тұжырымдамасын ескере отырып жобаларды басқару / В. М. Аньшин // ғылыми зерттеулер мен әзірлемелер. Ресейлік жобаларды басқару журналы. - 2013 -№ 2. - Б. 3-15.
2. Гончарова Н.А., Логинов М.П. "білім беру қызметі "ұғымына жобалық көзқарас // Гуманитарлық университеттің хабаршысы. 2014. №4 (7). 112-115 ББ.
3. Леханов С.Б. "білім беру жобаларын басқару: отандық педагогикадағы анықтамалар" // 2017
4. Махновец С. Н., Федорова Н. Н. "білім беру ұйымын дамыту стратегиясы" // Тверь, 2015
5. Ресей Федерациясының Білім министрлігі, 2019 жылғы 22 ақпандағы N МР-143/02 "аймақтық ведомстволық жобалау кеңсесі мен үйлестіру кеңесін құру бойынша әдістемелік ұсыныстарды жіберу туралы"хаты.Минцберг г. Кулактағы құрылым. Санкт-Петербург: Питер, 2001
6. Плехова Ю.О. жобалау қызметін жүзеге асыруда қолданылатын ұйымдық құрылымдарды салыстырмалы талдау / Ю. о. Плехова А. Г. Картомин // Ресейдегі және шетелдегі Менеджмент. - 2013. - № 4. - Б.68-74.

"ТРАНСТЕЛЕКОМ" АҚ-ДА МАРКЕТИНГТІК ЖОБАЛАРДЫ БАСҚАРУ

Бейсен Алина,
«Жобаларды басқару» мамандығы бойынша 2 курс магистранты,
Almaty Management University

Рахимбекова Жанар,
к.э.н., Assistant Professor,
Almaty Management University

Аннотация

Мақалада маркетингтік жобаларды бөлуді негіздей отырып, жобаларды жіктеу тәсілдері келтірілген. Өмірлік цикл кезеңіне байланысты маркетингтік жобаларды басқару қарастырылады. "Транстелеком" АҚ маркетингтік жобаларының мысалдары келтірілген, олардың кейбіреулері басқару процесін оңтайландыру мақсатында іске асырылған.

Түйінді сөздер: жобалардың жіктелуі, жобаның негізгі белгілері, жобалық менеджмент, маркетингтік қызмет, маркетингтік жоба, жобаның өмірлік циклі.

Қазіргі нарықтардағы өткір бәсекелестік жағдайында компаниялар өз қызметтері мен тауарлары үшін нарықта бос нишаны іздеуі керек. Демек, әр ұйымның басқару жүйесінің жұмыс істеуінің негізгі проблемасы оның мақсаттарын, стратегияларын мен тактикаларын нарықтағы және тұтыну саласындағы үнемі өзгеріп отыратын жағдайға жедел бейімдеу болып табылады.

"Транстелеком" АҚ қазақстандық байланыс нарығында ұсынылған. Олар АТ, байланыс, автоматтандыру және энергетика салаларында телекоммуникация, цифрландыру және жүйелік интеграцияның кең спектрін ұсынады. Компанияның бас директоры фирманы басқаруды жақсарту жолдарын үнемі іздейді. Сондықтан сапа, шығындар мен мерзімдер бойынша белгіленген параметрлерде қойылған мақсаттарға жету үшін қолда бар ресурстарды басқаруды ұйымдастыруға мүмкіндік беретін жобалық менеджментке деген қызығушылық тек теоретиктер арасында ғана емес, сонымен қатар практиктер арасында да тұрақты түрде артып келеді. Компанияның өндірістік, қаржылық, сауда, сату, кадрлық және басқа да қызметтерін нарықтың үнемі өзгеріп отыратын экономикалық жағдайларына икемді бейімдеудің мүмкін әдістерінің бірі маркетингтік қызмет болып табылады. Жалпы алғанда, маркетингті жоспарлау, ұйымдастыру, баға белгілеу, тауарларды әзірлеу, оларды бар және әлеуетті клиенттер арасында іске асыру және аяқталған жобаның тиімділігін анықтауға мүмкіндік беретін кері байланыс орнатуға бағытталған іс-шаралар кешені ретінде сипаттауға болады [1]. Тиісінше, ұйымдарда белсенді түрде енгізілген басқару процесін оңтайландырудың барлық қолданыстағы әдістерінің

ішінде, біздің ойымызша, маркетингтік жобаларды басқарудың практикалық маңыздылығын бөлек қарастырып, анықтау қажет.

Жобаларды жіктеудің бірнеше тәсілдеріне жүргізілген талдау ұйымды басқару жүйесінде маркетингтік жобаларды бөлектеу үшін жіктеу негіздеріне бірыңғай көзқарастың жоқтығын анықтады. Сонымен қатар, барлық ғалымдар оларды жобалардың жеке түрі ретінде бөлмейді, бірақ тұтастай алғанда компанияның маркетингтік қызметі туралы айтады. И. И. Мазур маркетингтік жобаларды инновациялық, төтенше, дағдарысқа қарсы, білім беру және қайта құрылымдау жобаларымен қатар қояды [2]. А.В.Полковников пен М.Ф.Дубовик маркетингтік жобаларды бизнесті дамытудың бір түрі ретінде бөлуді ұсынады [3]; В.Н. Фунт техникалық, ұйымдастырушылық, әлеуметтік, экономикалық және аралас маркетингтік жобалардың орнын көрсетеді [4]. Вечканова Е. С. және Носкова Е.В. маркетингтік жобалардың функционалдық бағыттары бойынша жіктелуі туралы толық түсінік береді, брендтік зерттеулерді, мақсатты маркетингті, баға, тауар, коммуникативтік және тарату саясатын, стратегиялық маркетингті қарастырады [5].

Компанияның маркетингтік жобаларын тиімді басқарудың ажырамас бөлігі олардың негізгі белгілерін сақтау болып табылады. Тапсырыс берушінің нақты өлшенетін мақсатына қол жеткізу бойынша жұмыстар кешені түрінде құрылымдалған белгілі бір стратегияны таңдау арқылы бірегей шарттар мен белгіленген ұзақтық шеңберінде бірегей нәтижеге қол жеткізу [6]. Бұдан басқа, жобаны басқарушы тұлғалардың: жобаның бекітілген жоспар-кестесіне сәйкес тұтастай алғанда жобаның дамуы мен іске асырылуына тікелей немесе жанама әсер ететін барлық ішкі және сыртқы факторларды ескере отырып, берілген шектеулі ресурстарды пайдаланатын басшы мен команданың болуы қажет. Осылайша, маркетингтік жоба белгілі бір бюджетте және белгілі бір уақыт аралығында белгілі бір сапада алдын-ала белгіленген маркетингтік мақсаттарға жетуге бағытталған қандай да бір объектіні немесе объектілер жиынтығын құру немесе өзгерту бойынша өзара байланысты іс-шаралардың сауатты жоспарланған, мақсатты кешені болып табылады.

Жоғарыда айтылғандардың бәріне сүйене отырып, маркетингтік жобалар үшін келесі жіктеу негіздерін бөліп көрсетуге болады:

- компанияның ұзақ мерзімді перспективаға бағытталған және тактикалық міндеттерді шешуге бағытталған стратегиялық, стратегиялық мақсаттарымен байланысты операциялық мақсаттар;
- маркетингтік қызметтің функционалдық бағыттары бойынша баға белгілеу-білім беру, өнім, тарату және жарнамалық жобалар бойынша бөлу;
- мәселелерді зерттеу дәрежесі: дәстүрлі және дәстүрлі емес (стандартты ойлауды/стандартты емес ойлауды қажет етеді);
- ұйымдастыру мен масштабқа қатысты: сыртқы және ішкі;
- ұйым ішіндегі жобаны орындау тұрғысынан: корпорация деңгейінде және жергілікті;
- іске асыру мерзімдері бойынша: қысқа мерзімді, орта мерзімді, ұзақ мерзімді; қаржыландыру көздері және тәуекел дәрежесі бойынша іс-шаралар.

Әр түрлі жіктеу негіздерін бөліп көрсете отырып, маркетингтік жобаларды көрсетудің барлық мүмкін нұсқалары компанияның маркетингтік қызметін басқарудың бірыңғай жүйесінде болатындығын есте ұстаған жөн [7]. Тиісінше, белгілі бір жобаның маркетингін басқару біршама бөлек, бірақ ұйымның қазіргі маркетингтік стратегиясының бөлігі ретінде жүзеге асырылуы керек. Сонымен қатар, жобаның бақылау нүктелері деп аталатындарды анықтау өте маңызды, олардың арасында маркетингтік зерттеулердің үлесі өте маңызды немесе минималды болады. Жобаны кезең-кезеңімен ұсынудың көрнекі әдістерінің бірі-оның өмірлік циклі, оның көмегімен жобаның уақытша құрылымы тұрғысынан жобалық қызметтегі маркетингтің орнын анықтауға болады.

Әрине, маркетингтік зерттеулердің ең үлкен көлемі тұжырымдамалауды және жобаны әзірлеуді қамтитын инвестиция алдындағы кезеңде жүзеге асырылады. Тұжырымдамалау кезеңінде маркетингтік зерттеулердің үлесі жоба бойынша барлық жұмыстардың 80% - на жетуі мүмкін. Айта кету керек, жоба тұжырымдамасын әзірлеу кезеңінде жүргізілген зерттеулер идеяның экономикалық орындылығын анықтап қана қоймай, сонымен қатар брендті, жарнамалық технологияларды және тарату арналарын таңдауға ықпал етуі керек. Көрсетілген позицияларды дұрыс бағаламау тиімділік пен құндылық тұрғысынан жобаның сәтсіздігіне әкелуі мүмкін. Нәтижесінде, жоба өнімі тұтынушыны толығымен қанағаттандырады, мүмкін жоғары сапалы, бірақ тұтынушылар оны бағаламайды. Жобаны әзірлеу кезеңінде жүргізілген жұмыстарды талдау маркетингтің алдыңғы кезеңмен салыстырғанда үлесі төмендейтінін көрсетті, бірақ әлі де маңызды және барлық жұмыстардың 50% - дан астамын алады. Бұл жоба бойынша жұмыстардың көп бөлігі оны әзірлеу кезеңінде барлық қажетті ресурстарды ұйымдастырумен және жоспарлаумен байланысты: адами, материалдық-техникалық және т. б.

Жобаны жүзеге асыруды және аяқтауды қамтитын инвестициялық кезеңде маркетингтік зерттеулердің маңызы айтарлықтай төмен. Іске асыру кезеңі қойылған мақсатқа жету үшін қажетті жоба бойынша негізгі жұмыстарды орындауды көздейді, ал жобаны іске асыру кезеңіндегі маркетинг саласындағы барлық жұмыстар жобаның сыртқы және ішкі ортасының тұрақты мониторингіне және қажет болған жағдайда қызметке өзгерістер енгізуге дейін азаяды. Дегенмен, жобаны іске асыру, маркетингтік бағдарламаны түзету және түзету, қаржыландыру схемаларын іске асыруға байланысты бюджетке өзгерістер енгізу жобаны басқару және іске асыру кезеңіндегі барлық жұмыстың шамамен 20% алатын экономикалық, құқықтық, әлеуметтік және ұйымдық құрылымдарды бақылау бойынша тиімді шешімдер қабылдау үшін қажет. жоба.

Соңғы кезең жобаның түпкі мақсатына жетуді көздейді, қорытындылау, жанжалдарды шешу және жобаны жабу жүзеге асырылады. Жобаны аяқтаған кезде маркетингтік жұмыстың негізгі мазмұны нәтижелерді жалпылау және талдау болып табылады. Стратегияға, тұжырымдамаға және бағдарламаға сәйкес маркетингтік іс-шаралар жобаның негізгі қызметінің аяқталуына қарамастан жүзеге асырылуы мүмкін екенін атап өткен жөн. Әдетте, бұл жобаның дайын өнімін жылжытумен байланысты.

Жоғарыда айтылғандардың бәріне сүйене отырып, маркетингті басқару оның барлық кезеңдерінде ғана емес, кейде кез-келген жоба аяқталғаннан кейін де болады және маркетингтік зерттеулердің үлесі жобаның өмірлік кезеңіне байланысты болады деген қорытынды жасауға болады.

"Транстелеком" компаниясы іске асырған маркетингтік жобалардың мысалдарын қарастырайық, олардың негізінде маркетингті басқару бойынша жұмыстар саны мен оның өмірлік циклінің әртүрлі кезеңдеріндегі жоба бойынша барлық басқару жұмыстарының арақатынасы туралы қорытынды жасалды, сондай-ақ маркетингтік жобаларды бөлу үшін жоғарыда келтірілген жіктеу негіздері пысықталды. Компанияның техникалық және қаржылық мүмкіндіктеріне талдау жүргізе отырып, мынадай жобалық шешім әзірленді: Транстелеком үшін сәуір айында Алматыда өтетін 2023 жылғы Алматы жартылай марафоны сияқты ірі қалалық іс-шарада серіктес болу тиімді. Іс-шараға жыл сайын 16 жастан 50 жасқа дейінгі 12 мың адам қатысады. Іс-шарадағы мақсаттар:

- компанияның қызметі мен өніміне қатысты аудиторияда жағымды эмоциялар туғызу;
- компанияға мейірімді қарым-қатынасты қалыптастыру;
- компанияның қызметтеріне тұтынушылық қызығушылықты арттыру.

Серіктестік жағдайында Транстелеком келесі маркетингтік коммуникацияларды қолдана алады:

1. QR коды бар баспа жарнамалық өнімдері, атап айтқанда іс-шара еріктілері спикерлерге билеттермен бірге тарататын парақшалар. Беттерде иелеріне Instagram-дағы іс-шара тобында жүлделер ұтысына қатысуға құқық беретін тіркеу нөмірлері болады.

2. Компания іс-шара қонақтарына #ТТС хэштегімен фирмалық кадрда фотосуреттер шығаратын тегін фотостенд ұсына алады. Фотостенд-бұл таңдалған кадрда белгілі бір хэштегпен Instagram-да орналастырылған фотосуретті бірден басып шығаруға мүмкіндік беретін мобильді фотостудия.

3. Кофе брейкінде Транстелеком су бөтелкелерін ағымдағы науқанның жарнамалық жапсырмасына орналастырады.

4. Іс-шара аясында компания инстаграмма әлеуметтік желісінде конкурс өткізеді, онда тіркеу нөмірлері бар буклеттер алған іс-шараға келушілер монопод, портативті баған, Powerbank, ұялы телефон корпусы және т.б. сияқты жүлделерді ұтып алу мүмкіндігіне ие болады. Барлық сыйлықтар Транстелеком логотипімен болады. Транстелеком еріктілерге компанияның жарқын логотипі бар поло жалдауды ұсынады.

5. Іс-шараға келушілер транстелелкомға қосылуға және промоутерге кофе-брейк кезінде қызықтыратын сұрақтар қоюға мүмкіндік алады. Ол қолданыстағы тарифтер туралы айтып, өтініш берушіге жеке тарифті таңдай алады. Әр қосылу үшін абоненттер бонус алады-3 Гб Интернет сыйлық ретінде.

6. Компанияның логотипі баннерге басқа демеушілердің логотиптерінің жанында орналастырылады, сонымен қатар іс-шара ашылған кезде компанияның жарнамалық хабарламасы сахнадан айтылады.

Негізгі міндеттердің бірі қарым-қатынасты дамыту және жаңа клиенттермен және серіктестермен байланысты нығайту болды. Жоғарыда келтірілген жіктеу негіздерін қолдана отырып, бұл жоба стратегиялық, стандартты емес ойлауды қажет етеді, ұйымға келушілердің сыртқы, ауқымды және кең ауқымын қамтиды деген қорытынды жасауға болады. Көрмені өткізу туралы ешқандай ескертулер жоқ, өйткені барлық жауапкершілік жүктелген сату бөлімінің басшысы мен менеджерлер барлық ассортиментті жақсы біледі және осындай жобаларға бірнеше рет қатысқан. Көрмеге қатысудың соңғы кезеңі-қол жеткізілген нәтижелерді бағалау.

Маркетингтік қызметті басқару саласындағы Транстелеком компанияларының жобаларының бірі "жобалық кеңсені әзірлеу және енгізу" болып табылады. Мақсаты-жобалау қызметін жоспарлау, ұйымдастыру және бақылау тиімділігін 30% - ға арттыру. Жобаның міндеттері жобаларды басқару әдіснамасын әзірлеу және енгізу және оның сақталуын бақылау; маркетингтік жобалар тізілімін және жобалар бойынша жиынтық есептілікті қалыптастыру; тұрақты негізде жобалардың іске асырылуын жоспарлауға және бақылауға көмектесу болып табылады. Негізгі сипаттамалары-орта мерзімді, құны, күрделілігі және ауқымдылығы. Жобалық кеңсені құру бөлімше деңгейінде жүзеге асырылды, сондықтан ол негізінен тактикалық функцияларды орындайды және ұйымның стратегиялық деңгейімен ішінара ғана өзара әрекеттеседі. 3 айдан кейін жобалық кеңсені енгізуден түскен инвестициялардың қайтарымы (ROI) төмен, өйткені оны есептеу өте қиын, өйткені сандық көрсеткіштерге аудару қиын көптеген сапалы әсерлер бар. Сонымен қатар, кейде желілік менеджментте проблемалар туындайды (директорлардан төмен басшылар - бөлім бастықтары) жобалық кеңсенің қызметінен айтарлықтай құндылықтың болмауына және ұйымдағы жобалық жетілудің төмен деңгейіне байланысты. Екінші жағынан, тәжірибе көрсеткендей, жобалық кеңсенің пайда болуымен табысты жобалардың үлесі 8% - ға өсті. Тиісінше, менеджер жобалық кеңсенің алдына жақын болашаққа қоятын негізгі міндеттер ретінде ресурстарды дайындау мен басқаруды, жобаларды ұйымның стратегиясымен байланыстыруды, сондай-ақ ұйымның портфолиосын басқару құралдарын әзірлеу мен енгізуді бөледі.

Осылайша, инвестициялардың жоғары қайтарымы маркетингтік жобаларды олардың өмірлік циклінің әр кезеңінде орталықтандырылған басқару маркетинг шығындарын оңтайландыруға және оның тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретіндігін көрсетеді. Сонымен қатар, жобалардың сәтті жүзеге асырылуы Транстелеком компанияларында жобаға бағытталған басқару жүйесіне көшуге ықпал етті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Коншунова, А.Ю. жобалық басқару контекстіндегі маркетингтік жобалар [Электрондық ресурс] / А.ю. Коншунова // Омбы университетінің хабаршысы. Серия: Экономика. – 2014. – № 1. - Қол жеткізу режимі:

<http://cyberleninka.ru/article/n/marketingovye-proekty-v-kontekste-proektnogo-upravleniya>

2. Мазур И.И. Жобаларды басқару: Оқу. көмек. / И. И. Мазур [және т.б.]; жалпы ред. и. И. Мазур, В. Д. Шапир. - 5-ші басылым., қайта өңдеу – - М.: Омега-Л, 2019. - 960 Б.

3. Голубков Е.П. маркетингтік зерттеулер: теория, әдістеме және практика. 4-ші басылым. және қосымша / Е. П. Голубков. - М.: Finpress, 2018. - 496 с.

4. Полковников А.В. Жобаларды басқару / А.В.Полковников, М.Ф.Дубовик. - М.: Эксмо, 2020. - 528 Б.

5. Фунт В.Н. компаниядағы жобаларды басқару негіздері / В.Н. фунт. - 2-ші қосымша. - Санкт-Петербург. : Питер, 2018. – 336 б.

6. Карпова С.В. маркетингтік талдау: теория және практика: бакалавриат пен магистратураға арналған оқу құралы / С. В. Карпова, С. В.Мхитарян В. Н. Русин; жалпы ред. С. В. Карпова. - М.: Юрайт Баспасы, 2017. – 351 б.

7. Моосмюллер Г. SPSS-пен маркетингтік зерттеулер: оқу құралы / Г.Моосмюллер, Н. Н. Ребик.. -М.: НИЦ ИНФРА-М, 2019. - 200 с.

ВПЛИВ АДМІНІСТРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПОКРАЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Вербицький О.В.

магістрант освітньої програми «Адміністративний менеджмент»
Сумського національного аграрного університету

Зараз компанії конкурують своїми моделями та схемами управління, а не продуктами. Найкращих результатів досягають лише підприємства, в основі проектів яких лежить мета взаємодії зі своїми споживачами, партнерами та акціонерами. Сучасний час вимагає від усіх суб'єктів господарювання ефективного управління, адже зовнішнє середовище є досить нестабільним, особливо під час пандемії коронавірусу та інших негативних явищ.

Менеджмент – це динамічний елемент, який підтримує життєздатність будь-якого бізнесу. Без цього елемента «виробничі ресурси» залишаться просто ресурсами і ніколи не стануть виробництвом. В умовах конкуренції життєздатність будь-якого бізнесу і, тим більше, його успіх залежить головним чином від досвіду та ефективності менеджменту. Досвід і вміння правильно діяти – це єдині переваги бізнесу в конкурентній економіці.

Організації складають основу світу менеджерів, саме в них впливають причини, які є причиною існування менеджменту.

Освоєння основ сучасного менеджменту – складний, багатогранний процес, який оцінюється експертами з різних сторін. Одні вважають, що менеджерами треба народжуватися, інші – що менеджмент – така ж наука, як, наприклад, фізика чи біологія, так чи інакше, формування менеджера відбувається шляхом активного навчання та самовдосконалення. Як показує статистика, мало хто з тих, хто володіє талантом організатора, вміє розвинути цей талант і використати його для розвитку суспільства.

Проблемою аналізу та розробки шляхів удосконалення функціонування систем адміністративного управління в ринкових умовах займалися такі науковці, як А. Василенко, А. Герберт, В. Новіков, Г. Синьок, І. Педак та інші. При цьому комплексної моделі та алгоритму впровадження сучасної системи адміністративного управління підприємством не запропоновано. Побудову такої моделі автор вважає за необхідне розпочати з аналізу змісту основних її компонентів: сучасного бізнес-адміністрування та сучасного державного управління.

Менеджмент пронизує всю організацію, торкаючись практично всіх сфер її діяльності. Проте при всій різноманітності взаємодії менеджменту й організації можна чітко визначити межі діяльності, що становить зміст менеджменту, а також виділити окремі його види:

Управління виробництвом – це комплексна система забезпечення конкурентоспроможності виробленої продукції на конкурентному ринку. Він

включає питання побудови виробничо-організаційних структур, вибору організаційно-правової форми управління виробництвом, збутом і корпоративним обслуговуванням товарів відповідно до попередніх фаз життєвого циклу.

Фінансовий менеджмент – це складна система стійкості, надійності та ефективності управління фінансами. Він включає створення та планування фінансових показників відповідно до наукових підходів і принципів управління, балансу прибутків і витрат, показників ефективності використання ресурсів, рентабельності робіт і товарів.

Інноваційний менеджмент - це комплексна система управління інвестиціями власників у розвиток усіх видів інновацій. Це побудова організаційних структур, вибір інноваційних напрямків, оптимізація інвестицій і різні аспекти управління персоналом.

Крім перерахованих вище видів спеціального управління, в даний час розробляються інші види:

- управління соціальною сферою;
- управління банком;
- податкове адміністрування;
- організаційний менеджмент;
- міжнародний менеджмент та ін.

Менеджмент як сукупність принципів, методів, засобів і форм управління бізнесом на Заході в нашій країні відомий давно. Проте ще десять років тому наші експерти вважали її головною метою досягнення високих прибутків і постійне випередження соціалістичних країн у продуктивності праці для зміцнення позицій імперіалізму.

Зазначені функції управління вимагають прийняття рішень; їх реалізація потребує комунікації, тобто обміну інформацією, яка необхідна для прийняття правильного рішення.

Прийняття рішень - це в основному послідовність правильних рішень з кількох альтернатив, які обирає менеджер для даної організації в певний час і в певному місці, тобто як і що планувати, організувати, керувати, мотивувати та контролювати. Прийняття керівником рішень є основним змістом діяльності керівника.

Комунікація – це процес обміну інформацією та її значущим значенням між двома або більше людьми. Міцність і якість стосунків між людьми — чи то друзі, члени сім'ї чи колеги - значною мірою залежать від того, наскільки чіткими та чесними є їхні міжособистісні стосунки.

Очевидно, що якщо комунікація між окремими людьми не буде ефективною, люди не зможуть дійти згоди щодо спільної мети, що є необхідною умовою існування організації як такої.

Тому управління може існувати лише в контексті організації та людей, які працюють у цій організації.

Щоб організація досягла своєї мети, завдання повинні координуватися через вертикальний розподіл праці. Тому управління є невід'ємною діяльністю організації.

Однак невеликі організації часто не мають чітко визначеної групи лідерів. Наприклад, у малому бізнесі, яким володіють два партнери, один може приймати рішення про постачання і, таким чином, виконувати управлінську функцію протягом одного тижня, а інший - протягом іншого. Обидва узгоджують свої робочі графіки, щоб забезпечити робочі години магазинів. Однак обидва партнери виконують і не управлінські функції, обслуговуючи клієнтів, розставляючи товари на полицях. Жоден з партнерів не вважає іншого господарем чи менеджером. Хоча функції управління чітко не визначені, основна функція координації виконується.

Реалізація сучасної концепції адміністративного менеджменту може слугувати основою для забезпечення сталого розвитку організації. Оскільки адміністративний менеджмент можна визначити як управлінську діяльність, засновану на управлінських методах, функціях, принципах і засадах управління в рамках робочого колективу організації, спрямовану на вирішення зовнішніх завдань, створення найкращих умов для цього в колективі і спрямовану на досягнення цільових показників, забезпечуючи стійкість організації у зовнішньому середовищі, сучасна концепція адміністративного менеджменту дає змогу вирішувати два основних завдання, спрямованих на забезпечення сталого розвитку організації: завдання раціональної організації діяльності підприємств, організацій та установ; роль раціональної моделі трудових відносин.

Адміністративне управління - це принципово відмінний від бюрократичних форм і методів сучасний стиль управління, побудований на засадах демократії з мінімізованими втручаннями держави в усі сфери суспільного життя, за винятком надання послуг, яких немає на ринку.

У словнику термінів і понять державного управління адміністративний менеджмент визначається як так зване «адміністративно-державне управління». Адміністративний менеджмент - суспільна наука, що вивчає державне управління, процеси управління, відносини між органами виконавчої влади, а також їх взаємодію із зовнішнім середовищем.

Аналіз попередніх визначень досліджуваного терміну в управлінській науковій думці свідчить про те, що у фаховій літературі використовується декілька трактувань терміна «адміністративний менеджмент». В одному випадку досліджуване визначення визначається як організаційна діяльність у сфері управління соціально-технічними системами. У другому - адміністративний менеджмент трактується як наука, що досліджує процеси управління лише в державних органах.

Для досягнення поставленої мети в дослідженні обраної проблеми розглянемо походження словосполучення «адміністративний менеджмент». З цією метою доцільно конкретизувати зміст поняття «адміністративне управління».

Адміністративна діяльність в управлінні організаціями в рамках комплексу управлінських дій послідовно поєднує і цілеспрямовано застосовує такі компоненти:

- 1) правила створення об'єктів і суб'єктів управління як елементів системи однієї організації;
- 2) побудова внутрішніх зв'язків організаційної структури управління;
- 3) положення про розподіл і закріплення функцій керівників, спеціалістів і виконавців;
- 4) правила управлінської діяльності в організації;
- 5) процедури обґрунтування, розвитку, побудови та управління організацією.

Адміністративний процес - це сукупність послідовних управлінських дій для досягнення певного результату. Елементи процесу управління являють собою логічний зв'язок категорій управління, які визначають такі характеристики управлінської діяльності: для чого призначений процес управління? Що стало причиною процесу управління? на що спрямований процес управління? який вплив створюється в процесі управління?

Адміністративне управління можна розглядати як окремий вид управлінської діяльності або як одну з функцій менеджера. Виділення адміністративного менеджменту як окремого виду діяльності визначається трудомісткістю та складністю процесів, які є предметом управління. Складність адміністрування залежить від кількості керованих об'єктів і зв'язків між ними. Кількість зв'язків між керованими об'єктами, якщо вони не обмежені нормативними актами, зазвичай зростає експоненціально в порівнянні зі зростанням кількості керованих об'єктів. Тому складність адміністрування залежить від раціонального рівня регламентації зв'язків створюваних груп виконавців.

Своє практичне вираження адміністративний менеджмент знаходить у процесі адміністрування. Адміністрування – сукупність дій адміністратора, пов'язаних із забезпеченням процесів функціонування артистів-виконавців та колективів артистів-виконавців.

Адміністрування можна представити як процес, що розвивається в часі і супроводжує дії виконавця. Адміністративний процес — це сукупність взаємопов'язаних операцій, які дають змогу розробити та реалізувати адміністративний акт. Розпорядча дія полягає у здійсненні певних дій, що дозволяють вносити зміни в діяльність керованого об'єкта. Обов'язковою умовою вчинення адміністративної дії є надання їй певної нормативно-правової форми (наказу, розпорядження або затверджених змін до документів, що діяли раніше).

Основним управлінським контролем є економічна ефективність підприємства (або, іншими словами, результати його господарської діяльності). Найпереконливішим доказом і метою залишаються реальні досягнення, а не знання. Іншими словами, менеджмент - це практика, а не наука чи професія (хоча елементи обох присутні). Ніщо не може завдати більшої шкоди нашій економіці та суспільству, ніж спроби «професіоналізувати» управління шляхом,

наприклад, «ліцензування» менеджерів або надання доступу до управління лише людям з певними науковими ступенями.

Оскільки відповідальність керівництва обмежена завданням забезпечення економічної ефективності підприємства, його повноваження мають бути обмежені тим, що необхідно для реалізації цієї економічної відповідальності.

Як тільки керівництво намагається стати єдиною керівною групою суспільства (або принаймні найвпливовішою серед керівних груп суспільства), воно або отримає рішучу відмову та втратить владу, якою по праву користується, або підштовхне країни в диктатуру, яка забере владу та позицію, яку вона займає лише в управлінні, але також і в усіх інших групах вільного суспільства.

Позиція менеджменту як одного з органів підприємства, з одного боку, певною мірою обмежує сферу його діяльності та потенціал, з іншого – накладає відповідальність, яка полягає у творчому та творчому характері діяльності підприємства. управлінська діяльність. Роль менеджменту – управління. А управління не може бути пасивним і адаптивним – навпаки, воно означає активні дії, спрямовані на досягнення необхідних результатів.

Список використаної літератури:

1. Велещук С.С. Адміністративний менеджмент: сутнісні характеристики та основні завдання. *Наука молода. Збірник наукових праць*. Випуск 18. Тернопіль: Економічна думка, 2012. – С.14-19
2. Менеджмент і адміністрування : підручник для магістрів / Колектив авторів: д.е.н., проф. З.І. Галушка, д.е.н., доц. А.А. Антохов, та інші. Чернівці, 2021. 437 с.
3. Новіков Б.В. Основи адміністративного менеджменту: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 560 с.
4. Шегда А. В. Менеджмент. К.: Знання, 2012. 583

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Гетьман Сергій Вікторович,

аспірант,

Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро, Україна

Невід'ємною ланкою міжнародної валютної системи є валютний ринок. В Україні 07.02.2019 року запрацював новий механізм регулювання валютних праввідносин, який базується на Законі України від 21 липня 2018 року №2473-VIII «Про валюту і валютні операції». Цим законом передбачено скасування низки нормативно-правових актів, визначено більш детальний перелік принципів, які закріплюють права для суб'єктів валютних операцій та заходи забезпечення ефективності валютного регулювання [1].

На даний момент в Україні існують не вирішені проблеми економічного характеру, а саме: відсутність стабільності економіки, сильні коливання та загальна нестійкість національної валюти, із чого витікає ще одна проблема, така як: підвищений попит на іноземну валюту. Всі ці проблеми заважають ефективно функціонувати та розвиватись економіці України. Важкими негативними наслідками стають воєнні дії на території України і значні фінансові та людські втрати на цій основі. За таких обставин складно спрогнозувати, який саме буде розвиток валютного ринку в Україні.

Основними складовими валютного ринку є корпорації, комерційні банки, центральний банк та інші фінансові інститути. Як відомо, в Україні основними посередниками у валютних операціях є комерційні банки. Їх діяльність та результати діяльності від операцій з іноземною валютою певною мірою відображають стан інтегрованості та загальний стан України на міжнародному валютному ринку. За показниками лідируючих банків («Укргазбанк», «Укрексімбанк», «Райффайзен Банк Аваль», «АЛЬФА-БАНК» та інші) у 2022 році відмічено значне скорочення прибутку від операцій з іноземною валютою.

Ще одним із показників, що вказує на стан та можливі проблеми українського валютного ринку є динаміка офіційних валютних резервів (рис.1). Резерви України щомісяця протягом 2022 року знижуються після початку повномасштабної війни. Станом на 31 серпня 2022 офіційні резервні активи України становили 25438,8 млн. доларів США, при цьому монетарне золото (якщо включати золоті депозити та золото в свопах) – лише 1500,2 млн. доларів (5,90 % від загального обсягу резервів).



Рис.1 Міжнародні резерви НБУ у 2017-2022рр.

Джерело: побудовано автором за матеріалами [2]

Скорочення резервів зумовили інтервенції НБУ та виплати за внутрішніми валютними зобов'язаннями держави, що компенсували валютні залучення. Слід відмітити, що найголовнішим інструментом грошово-кредитної політики, завдяки якому відбувається дія грошового каналу, є політика обов'язкового резервування, що полягає у встановленні центральним банком та дотриманні банківськими установами відповідних нормативів резервування, що зобов'язує банки частину залучених депозитних коштів у т. ч. і в іноземній валюті (як строкових, так і до запитання) резервувати на спеціальному рахунку. Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», а також Законом України «Про Національний банк України», НБУ самостійно встановлює норматив обов'язкових резервних вимог для банків [3]. Динаміку середнього розрахункового нормативу обов'язкового резервування за період 2017-2021 р.р. подано на рис. 2.

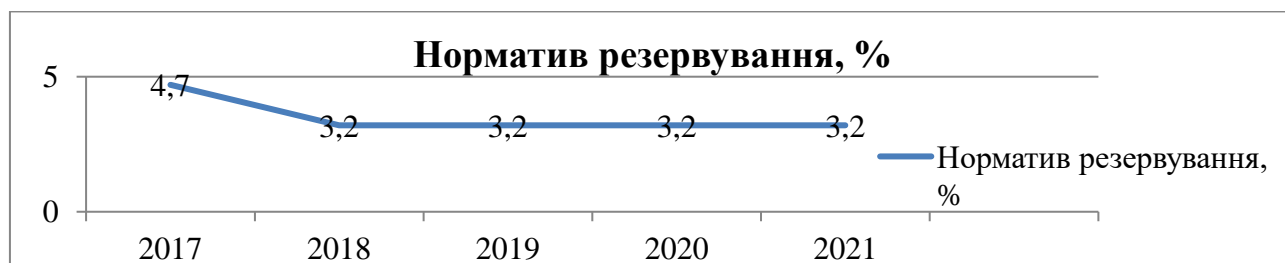


Рис. 2 Динаміка середнього розрахункового нормативу обов'язкового резервування за 2017-2020 рр.

Джерело: розраховано автором за матеріалами [4]

В останні роки норматив обов'язкового резервування коливався з 4,7 % у 2017 р. до 3,2 % у 2021 р.

Підвищення банками нормативів обов'язкового резервування було ухвалене 1 лютого 2022 року та мало б відбутися з періоду резервування, який повинен був розпочатися 11 березня 2022 року. Але у зв'язку з військовою агресією росії НБУ повернув значення нормативів обов'язкового резервування до рівнів, які існували до ухвалення лютого рішення про їх підвищення. Отже, як і раніше: норматив формування банками обов'язкових резервів у національній валюті за коштами на вимогу становитиме 0 % (передбачалося збільшення до 2 %); норматив формування банками обов'язкових резервів в іноземній валюті становитиме 10 % (передбачалося підвищення до 12 %) [5]. Відповідне рішення

дасть змогу банкам використовувати додаткові ліквідні кошти в період дії воєнного стану та відповідно й надалі підтримувати належний рівень ліквідності банківської системи.

Основним елементом національного валютного ринку та його відношення до міжнародного валютного ринку є валютний курс (рис.3).

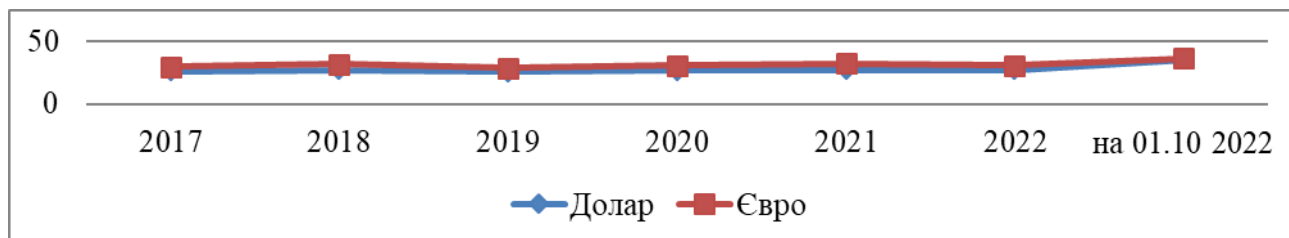


Рис. 3 Офіційний курс гривні до долара США та євро у 2017-2022рр., грн. за одиницю іноземної валюти, середній за період

Джерело: побудовано автором за матеріалами [4]

Унаслідок війни в Україні очікується падіння ВВП більш як на третину та суттєве прискорення інфляції. Щоб уникнути неконтрольованої девальвації та впливів капіталу, НБУ тимчасово зафіксував обмінний курс та запровадив валютні обмеження, підтримуючи валютний ринок інтервенціями.

Аналізуючи недоліки валютного ринку України (до лютого 2022 року), відзначимо, що вони проявлялися у нестабільному валютному курсі гривні та слабкому експортному потенціалі країни, що не забезпечує належних валютних надходжень у країну. Сьогодні поліпшення ефективності функціонування українського валютного ринку, на наш погляд, можна досягти шляхом використання наступних методів:

- зменшити рівень доларизації української економіки через підвищення привабливості гривневих активів;
- удосконалити правила роботи учасників ринку та дотримуватися чітких принципів та процедур;
- розвивати систему внутрішнього ринку з урахуванням міжнародної практики та запроваджувати нові види міжнародних розрахунків;
- покращити роботу з моніторингу валютних ризиків;
- удосконалити механізми контролю та протидії валютним спекуляціям;
- застосувати процедури для упередження валютних ризиків та недопущення формування інших дисбалансів, пов'язаних із здійсненням операцій капітального характеру в іноземній валюті.

Але непередбачуваність сценаріїв війни не дає змоги точно оцінити, як буде надалі розвиватися валютний ринок в Україні. Зрозуміло лише, що втрати для даного ринку будуть суттєвими. Прозорість, ефективність та стійкість валютного ринку – це те надбання останніх років, яке нині дає змогу утримувати міцні позиції України на «фінансовому фронті».

Список літератури

1. Про валюту і валютні операції. Закон України від 21.06.2018 № 1591-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2473-19>
2. Бондаренко О. Які наслідки від монетизації бюджетного дефіциту. URL:
<https://mind.ua/openmind/20246353-druk-uvimknuti-shcho-chekae-ekonomiku-ukrayini-cherez-emisiyu-grivni>
3. Про Національний банк України. Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/679-14>
4. Статистичні дані Національного банку України. URL:
<https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators>
5. Про основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану.
Рішення НБУ від 15.01.2022 № 4-рд. URL:
<https://ips.ligazakon.net/document/PB22087>

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ЯК СКЛADOVA КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Гурман Олена Миколаївна

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та менеджменту
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут
Україна

Дериконь Аліна Віталіївна

здобувач вищої освіти факультету управління, маркетингу і фінансів
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

Термін «конкурентоспроможність працівників» почав з'являтися у економічній літературі наприкінці ХХ століття [1]. Так, Л. Якокка стверджує, що «усі господарські заходи об'єднуються трьома поняттями: люди, продукція, прибуток. Передусім головну роль відіграють люди. Якщо відсутні здібні спеціалісти, то всі намагання будуть марними» [2]. Саме тому конкурентоспроможність працівників має вирішальне значення для ефективної діяльності підприємства.

Загалом, на нашу думку, конкурентоспроможність працівників торговельного підприємства – це сукупність природних, освітньо-професійних, ділових, соціальних та моральних якостей працівників, задля забезпечення ринкової потреби в якісних товарах, що суттєво впливає на ефективність діяльності підприємства в цілому; це конкурентні характеристики працівників що найбільше користуються попитом у певний період і можуть якісно виконувати трудові завдання і в умовах конкуренції досягати кращої реалізації інтересів роботодавця та потреб торговельного підприємства. Конкурентоспроможність працівників – це реальна і потенційна його здатність, ділова та професійна компетентність, ініціативність, винахідливість, почуття відповідальності, які є істотною відмінністю від інших працівників і дозволяють витримувати конкуренцію на ринку. На конкурентоспроможність впливають не лише психофізіологічні, соціальні та моральні особливості працівників, а й належний ступінь задоволеності працівника своєю працею.

З цього визначення випливає, що конкурентоспроможність – це комплексна інтегральна властивість працівників, яка має досить складну структуру (рис. 1).

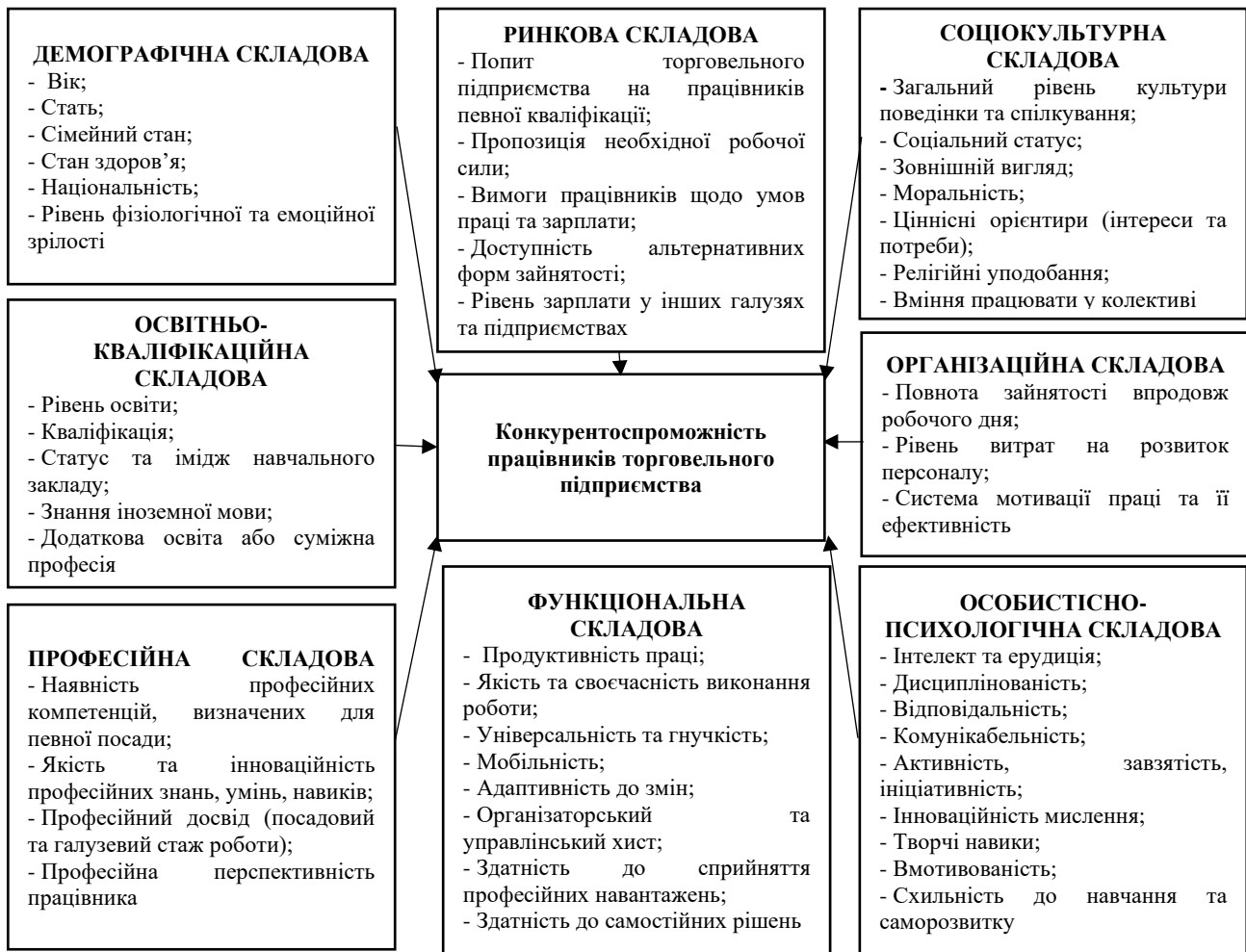


Рис. 1. Структура конкурентоспроможності працівників торговельного підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [3]

Для забезпечення конкурентоспроможності працівників назрілою є потреба у розробці і реалізації заходів, які будуть спрямовані на розвиток персоналу, що сприятиме зростанню конкретних переваг працівників та ефективного зростання торговельного підприємства в цілому (табл. 1).

Напрями і заходи забезпечення розвитку працівників торговельного підприємства

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ПРАЦІВНИКІВ У ТОРГОВЕЛЬНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ	
<p><i>Нормативно-правове:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Розробка положення про професійне навчання та розвиток персоналу. 2. Договірне закріплення відносин між учасниками процесу професійного розвитку. 	<p><i>Організаційне:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Партнерство адміністрації і працівників у сфері організації професійного навчання. 2. Формування системи управління навчанням. 3. Організаційна підтримка працівників у процесі їх самоосвіти, здобуття вищої освіти.
<p><i>Кадрове:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Формування контингенту працівників-наставників для проведення стажування. 2. Залучення фахівців із навчальних закладів і провідних підприємств галузі для ознайомлення із найновішими досягненнями науки і техніки. 	<p><i>Навчально-методичне:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Розробка індивідуальних і колективних програм стажування відповідно до потреб слухачів. 2. Широке використання наочних матеріалів (брошури, буклети, DVD фільми).
<p><i>Фінансово-інвестиційне:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Створення фонду фінансування професійного розвитку. 2. Залучення зовнішніх джерел фінансування розвитку персоналу. 3. Використання методів матеріальної мотивації для заохочення працівників до навчання та саморозвитку. 	<p><i>Інформаційно-консультаційне:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Постійне інформування працівників про можливості та умови проходження професійного навчання, стажування або підвищення кваліфікації у підприємстві та поза його межами. 2. Роз'яснювальна робота щодо необхідності підвищення кваліфікації.

Джерело: запропоновано автором на основі [4]

Проте забезпечення конкурентоспроможності працівників торговельного підприємства не може бути реалізоване у повному обсязі лише на мікрорівні. Воно повинно обов'язково передбачати низку заходів на рівні регіону, країни. Йдеться про обов'язковість реформування політики держави у сфері освіти і професійної підготовки, зайнятості і доходів населення, охорони здоров'я, соціального захисту, належного фінансування людського розвитку на рівні регіонів. Це зумовлює участь у вирішенні окресленої проблеми всіх суб'єктів ринку праці: держави, кадрових агенцій, підприємців, найманих працівників, а також закладів освіти торговельного профілю.

Отже, на сучасному етапі розвитку ринкових відносин одним з головних чинників забезпечення ефективності діяльності торговельного підприємства є конкурентоспроможні працівники. Розвиток працівників торговельного підприємства, грамотне поєднання усіх його напрямів, ефективно вкладення ресурсів призведе до підвищення конкурентних позицій підприємства на ринку, формування його позитивного іміджу, отримання лояльних до свого підприємства працівників та споживачів тощо.

Список використаних джерел

1. Бучинська Т. В. Конкурентоспроможність персоналу як основний чинник підвищення ефективності діяльності підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип.10, Ч. 1. 2016. С. 74-77.
2. Коцюбинська К. Трудові ресурси як основа функціонування підприємства. URL: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Economics/73904.doc.htm (дата звернення: 10.03.2020).
3. Мартинюк Н. Концептуальні підходи до трактування сутності конкурентоспроможності персоналу підприємства. Економічний дискурс. Вип. 2. 2016. С. 15-28.
4. Мартинюк Н., Черевко Д. Розвиток персоналу як чинник підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Аграрна економіка, 2015, Т. 8, № 3-4. С. 73-82.

ПСИХОЛОГІЯ В МАРКЕТИНГУ

Жук Оксана Іванівна

старший викладач кафедри маркетингу
Академія праці, соціальних відносин і туризму

В час швидкого розвитку інформаційних технологій дедалі більше продажів відбувається за допомогою мережі Інтернет. Так як маркетинг в інформаційній сфері є молодим напрямом, він ще перебуває на стадії вивчення. Маркетинг нерозривно пов'язаний із психологією. Ця тема дуже актуальна, оскільки кожний підприємець зацікавлений у тому, щоб його товари та послуги були популярними та користувалися попитом у споживачів.

Психологічний вплив – це спосіб впливу на людей (споживачів), який здійснюється з метою модифікації психологічних структур їх свідомості, перетворення емоційних станів та стимулювання певних типів поведінки з використанням різних способів явного та прихованого психологічного примусу. Психологічне вплив часто застосовується у формі технологій таємного примусу (спонукання до дії) особи [1].

Одним із перших, хто обґрунтував безліч явищ, що підтверджують цей зв'язок, став американський психолог Роберт Чалдіні. В його книзі "Психологія впливу" описано безліч прийомів маркетингу, які активно використовуються в даний час [2]. Наприклад, принцип авторитетності. До авторитетних осіб завжди більше довіри, ніж до всіх інших, їхня думка рідко ставиться під сумнів. Більшість інтернет-магазинів працює у певній ніші. Необхідно докласти зусиль для того, щоб стати авторитетом. Авторитет перетворюється на довіру, а довіра - на успішні продажі.

На даний момент існує безліч технік, які активно використовуються у маркетингу. Наприклад, принцип трьох "так". Маркетологи застосовують цю техніку збільшення продажів, пропонуючи спочатку погодитися на невеликі дії на користь купівлі. Потім вони спостерігають за поведінкою споживачів, щоб вплинути на прийняття їхніх подальших рішень. Після того, як буде зроблено декілька успішних спроб, щоб змусити людей сказати так, маркетологи збільшують шанси на успіх на більші взаємовідносини, такі як купівля продуктів або послуг.

Основні факти, на які варто звернути увагу для збільшення продажів:

1. Людський мозок схильний до імпульсивності.

Незалежно від демографії, більшість людей роблять імпульсивні покупки. Саме тому працює підхід, при якому клієнтам пропонують придбати новинки, купити товар зі знижкою або спробувати його просто зараз на місці.

Відповідно з психологічними дослідженнями, споживачі приймають рішення щодо придбання товару в ситуації, коли від них вимагається терміновий вибір.

2. Соціальні медіа провокують високий викид дофаміну. Варто зазначити, що зображення обробляються набагато швидше ніж текст. Чому так відбувається?

Фотографія швидше сприймається мозком людини. Вона більш

інформативна та економить час потенційного клієнта. Що не менш важливо, зображення привертають основну увагу. У переважній кількості випадків, зображення є вирішальним чинником: воно може або спровокувати або спонукати до купівлі товарів або послуг в Інтернеті.

3. Синій колір асоціюється із довірою. З розвитком інфографіки стає можливим проаналізувати вплив тієї чи іншої палітри кольорів на прийняття рішення людиною. Дослідження показали, що синій колір значною мірою викликає довіру. Маркетологи використовують колірну психологію збільшення продажів. Величезну роль в асоціаціях кольорів відіграють соціальні чинники.

4. Довіра може викликатись шляхом використання відповідних ключових фраз. Слова можуть вплинути на успішне придбання. Доведено практично, що добре працюють такі слова, як:

- справжній;
- перевірений;
- гарантований;
- лояльний;
- надійний;
- заслужуючий довіри;
- офіційний.

5. Вислів «Так» один раз має високу ймовірність повторення позитивної відповіді. Клієнти, які сказали «так» одного разу, схильніші до того, щоб дати згоду повторно.

6. Перше число, яке побачить клієнт може вплинути на оцінку всієї ціни в майбутньому. Наприклад, потенційний покупець має бюджет 30000 гривень. Йому потрібно купити холодильник. Він бачить ціну 40000 гривень і вважає, що це дорого. Тим не менше, якби той же клієнт побачив знижку з 40000 грн. гривень до 39999 грн., така знижена ціна могла б вплинути на нього таким чином, що покупка була б здійснена, навіть якщо вона перевищує початковий бюджет.

7. Кожне рішення ґрунтується на емоціях. Фахівці в галузі нейронауки довели, що кожний вибір (навіть раціональний та продуманий) залежить від емоційного фону людини. Маркетологам необхідно підходити до цього факту як до способу узгодження товарів/послуг з урахуванням емоцій, які мають споживачі під час здійснення покупки.

Психологія може існувати без маркетингу і навпаки. Вивчаючи принципи нейронауки набагато простіше домогтися збільшення продажів, ніж ними просто знехтувати. Популярність інтернет покупок зростає день у день, і щоб йти в ногу із сучасністю необхідно акцентувати увагу на особливостях людського мислення. Це стає можливим завдяки дослідженням у галузі психології впливу.

Список літератури

1. Грачов Г.В., Мельник І.К. Маніпулювання особистістю: організація, способи та технології інформаційно-психологічного впливу. М: ІФ РАН, 2014, - 378 с.

2. Психологія впливу: навчальний посібник із соціальної психології / Роберт Чалдіні; пров. Бугаєва Є., Волков Є., Волкова І. А.; за ред. Єгерова Е; Вид.: Пітер, 2018 р. – 336 с.

3. Богданова О.Ю. Психологія маркетингу: навчальний посібник. Х.: Вид-во Ранок, 2017. – 278 с.

4. Психологія маркетингу та реклами. Навчальний посібник / Клаус Мозер; пров. Н.А. Бондар; за ред. С.Г. Тарасов; Вид-во Гуманітарний Центр, 2020, - 380 с.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Крушельницька Таїсія Анатоліївна,
професорка кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування
Дніпровського державного аграрно економічного університету

Гуржій Олена Валентинівна,
аспірантка кафедри державного управління та місцевого самоврядування
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Повіренна Олена Олександрівна,
студентка факультету менеджменту і маркетингу
Дніпровського державного аграрно економічного університету

Шкуро Марія Олександрівна,
студентка факультету менеджменту і маркетингу
Дніпровського державного аграрно економічного університету

Романенко Віталій Ігорович,
студент факультету менеджменту і маркетингу
Дніпровського державного аграрно економічного університету

Війна проти України, розпочата Російською Федерацією у 2014 році, а надто – її гаряча стадія, що триває з 24 лютого 2022 р. стала безпрецедентним випробуванням для органів публічного управління як національного рівня, так і місцевих рівнів. Уже у перші години після бомбардувань 24 лютого 2022 р. в Україні ввели воєнний стан. Це змінило не лише життя українців, це змінило роботу органів влади. Отже, питання управління територіальними громадами України в умовах війни визначили актуальність цієї публікації.

Війні передувало декілька подій і процесів, які певним чином підготували органи місцевого самоврядування та територіальні громади до соціальних, економічних та інших потрясінь. Наприклад, як не прикро це зазначати, але пандемія COVID-19 і карантин, хоч і були суровим випробуванням для суспільства й для інститутів публічного управління, стала своєрідним струсом щодо механізмів роботи й започаткувала нові можливості гнучкості роботи в стресових умовах.

Але головною передумовою забезпечення «виживання» громад в умовах війни стала реформа децентралізації, яка триває з 2014 року. Вона була покликана передусім збільшити організаційно-функціональну автономію та фінансову спроможність територіальних громад. Ці питання вирішувались шляхом делегування додаткових функцій до виконання органами місцевого самоврядування (далі – ОМС), надання широкої адміністративної та фінансової

автономії та створення і надання нових фінансових інструментів, у т.ч. міжбюджетних трансфертів для наповнення місцевих бюджетів. Реформа децентралізації стала однією з найбільш успішних з поміж тих, що проводились в Україні після відновлення незалежності. Її результати, напередодні ворожого вторгнення, створили для ОМС значний простір для збільшення надходжень до місцевих бюджетів. Упродовж періоду з 2014 р. кошти були спрямовані на надання кращих публічних послуг у місцевих громадах, або використовувалися для економічного і соціального розвитку територіальних громад, збільшуючи, зрештою, надходження до місцевого бюджету.

В умовах війни виникли нові потреби, які викликали зміни управління територіальними громадами й визначають особливості роботи ОМС й управління в територіальних громадах в умовах воєнного стану торкнулися всіх сфер діяльності.

Насамперед виникли суттєві зміни й особливості в організаційно-функціональній діяльності інститутів публічної влади в умовах війни. У відповідь на негайні потреби було підписано Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1], згідно якого обласні, Київська міська державна адміністрація, органи місцевого самоврядування мали утворити ради оборони та забезпечити сприяння військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану. У населених пунктах на територіях активних бойових дій створили військові адміністрації. Також були прийняті інші нормативні документи, що вносили зміни до діяльності державних і місцевих органів влади в умовах війни.

У виконавчих органів ОМС, з початком гарячої стадії війни 24 лютого 2022р., виникли нові, раніше не притаманні їм функції або зросли обсяги існуючих функцій, в основному це:

- забезпечення безпеки життя громадян, у тому числі консолідація суспільства і координація дій влади, громадського сектору, бізнесу і мешканців громади; формування підрозділів територіальної оборони; облаштування укриттів від бомбардувань; створення «пунктів незламності», де можна обігрітись і зарядити гаджети;

- збільшення обсягу соціальної роботи і соціального навантаження на місцеві бюджети в частині підтримки внутрішньо переміщених осіб, логістика евакуації громадян з територіальних громад, що знаходяться під тимчасовою окупацією, забезпечення лікування поранених;

- швидке і масштабне відновлення транспортної, соціальної, енергетичної інфраструктури, пошкоджених будівель тощо.

Зрозуміло, що виконання цих дій потребує відповідного ресурсного, насамперед, фінансового забезпечення. В частині формування і використання місцевих бюджетів, зазначимо, що в тлі організаційних змін, роль місцевих бюджетів має визначальне значення для фінансування нових потреб територіальних громад, підрозділів територіальної оборони, підтримки внутрішньо переміщених осіб, відновлення критичної інфраструктури тощо. Серед іншого, ролі місцевих бюджетів визначається величиною ВВП, який

перерозподіляється через них. Питома вага місцевих бюджетів в перерозподілі ВВП, а також у зведеному бюджеті має важливе політичне значення. З 2014 р., упродовж перебігу реформи децентралізації частка доходів місцевих бюджетів у ВВП України піднялась вище 16% [2, с. 22] і продовжувала збільшуватись аж до лютого 2022р. Вона свідчить про участь місцевого самоврядування у вирішенні актуальних проблем розвитку держави.

Війна, особливо її гаряча стадія, окупація великої частини території України, руйнування об'єктів критичної і промислової інфраструктури, загрози життю і здоров'ю громадян змусили мільйони українців покинути місця постійного мешкання та виїхати в більш безпечні регіони України або за кордон. Разом з їх виїздом закривались підприємства, скорочувались чи зовсім знищувались робочі місця і, відповідно, зменшувались чи припинялись надходження до бюджетів. У зв'язку з цим перед громадянами і перед інститутами публічного управління різних рівнів постала велика кількість нових специфічних соціально-економічних проблем, які треба терміново було вирішувати. Більше того, кількість, розмаїття та масштабність цих проблем лише зростає, а обсяги ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових тощо) зменшуються.

Стосовно кадрового забезпечення й демографічних зрушень через внутрішню і зовнішню міграцію українців, зазначимо, що за роки агресії (2014-2022 рр.), які пройшли від початку війни, соціальна група внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) стала чисельною й неоднорідною. Громадяни, які виїжджають в межах зі своїх домівок в інші регіони України набували статусу внутрішньо переміщеної особи, ті, хто виїздили в країни Європейського Союзу чи інші країни світу для отримання безпеки, захисту і допомоги, набували статусу біженця або особи що потребує тимчасового захисту. При цьому якщо внутрішньо переміщені особи залишаються в Україні й поповнюють кадровий ресурс тих громад, які їх приймають, то при виїзді за кордон наша країна втрачає найцінніше - людський капітал.

Так, за даними Єдиної інформаційної бази даних про ВПО від початку війни, з 2014 року, станом на 31.12.2021р. в різних регіонах України перебувало на обліку 1,5 млн. ВПО, у тому числі 1,2 млн. сімей [3]. Найбільше ВПО на той момент проживало в Донецькій і Луганській областях – 514 тисяч 982 людини і 285 тисяч 651 особа відповідно. Далі за убуттям: в Києві, в Харківській, Дніпропетровській, Київській областях [3]. Після 24 лютого 2022 р. за оцінками Міжнародної організації міграції (далі - МОМ), станом на 27 жовтня кількість ВПО в Україні становить близько 6,5 млн осіб [4].

Щодо зовнішніх мігрантів, у 2022 році за оцінками Управління Верховного комісара ООН у справах біженців станом на 13.06.2022, починаючи з 24.02.2022р., з України виїхали більше ніж 7,5 млн. осіб та повернулося близько 2,5 млн. осіб. Вирізняється ця хвиля еміграції тим, що тепер в країнах ЄС тимчасовий захист, здебільшого, шукають жінки з дітьми, до яких після завершення війни можуть приєднатися і їх чоловіки [5].

Українки поповнюють трудовий потенціал європейських та інших країн і є великий ризик для України, що ми втратили цей потенціал назавжди. Тому для

ОМС дуже важливим стає питання посилення соціальної підтримки ВПО, створення сприятливих умов розвитку бізнесу, працевлаштування на територіях, які їх приймають. Тобто посилення уваги з боку ОМС до питань повернення українців в Україну ще під час війни, чи вже після перемоги.

В цих умовах надзвичайно важливим питанням є розширення кола і зміна переліку й специфіки надання публічних послуг і удосконалення публічних закупівель з посиленням прозорості закупівельних операцій. Прозорість публічних закупівель реалізується завдяки впровадженню системи електронних публічних закупівель «ProZorro», яка дозволяє контролювати використання бюджетних коштів. Втім, навіть попри ці інструменти у сфері публічних закупівель залишаються прогалини для зловживань, отримання неправомірної вигоди тощо.

Натомість, війна в Україні створила специфічне гостре сприйняття несправедливості, зловживань, корупції. Суспільство швидко збурюється на сигнали неправомірних дій і потребує реальних інструментів впливу на ОМС і на державні інститути влади. Це зумовлює активізацію залучення громадськості до вироблення та прийняття державно-управлінських рішень, зокрема у сфері формування та використання місцевих бюджетів та публічних закупівель. Ключовими інструментами громадського втручання є громадський контроль і громадський моніторинг. Сьогодні «громадський контроль» і «громадський моніторинг» як поняття і як інструмент дії стрімко поширюються в суспільно-політичному дискурсі, а ще донедавна ними переважно оперували у вузькому професійному, аналітично-експертному середовищі громадських структур та на публічно-державному рівні в декларативних межах. Діяльність громадських організацій, підвищення їх політичної суб'єктності є суттєвою складовою розширення «недержавного сектору» й розбудови демократії і відкритості в Україні. Наразі в більшості ініціатив щодо нормативно правових та інституційних змін у публічному управлінні йдеться про реальний, а не номінальний інструментарій впливу громадськості та можливості висвітлення інформації про діяльність ОМС для широкого загалу.

Таким чином, з початком повноцінного вторгнення Російської Федерації в Україну перед ОМС постало питання зміни формату інформації не лише щодо висвітлення їх діяльності, а й щодо характеру публічної інформації. Так, з одного боку, велика частина відомостей, які раніше були доступні всім громадянам сьогодні в один момент стали практично закритими. Обмежень відкритості набула інформація про терміни засідань місцевих рад, динаміку наповнення місцевих бюджетів, інформація про деякі бюджетні видатки, плани публічних заходів, функціонування окремих об'єктів комунальної власності тощо. З іншого боку, виникла потреба оперативного інформування громадян про об'єкти і програми гуманітарної допомоги, можливості розселення тимчасово переміщених осіб, про можливості працевлаштування та, власне про заходи безпеки і повітряні тривоги й інші загрози. Також залишаються актуальним питання висвітлення діяльності ОМС щодо витрат бюджету (там, де це не є таємницею, публічні закупівлі тощо. Тобто, ОМС зіткнулись з амбівалентними

потребами щодо поширення інформації: з одного боку, певна частина публічної інформації з міркувань безпеки стала закритою, з другого - велика частка інформації потребує термінового, негайного, широкого висвітлення. Тому завданнями інформаційної політики громади залишаються як і завжди одержання, збирання, створення, поширення, використання і зберігання інформації (згідно закону[6]), але, на вимогу громадськості, посилюється значення, моніторингу, контролю і оцінювання діяльності ОМС. Три останні задачі можуть реалізовуватись як виконавчими органами ОМС, так і громадськістю, тому є надважливими з точки зору прояву електронної демократії, такої собі «зворотної реакції» від суспільства щодо ефективності і прозорості роботи владних органів, особливо в умовах війни.

Таким чином, можемо зробити висновок, що в умовах війни в управлінні територіальних громад виникли гострі організаційно-функціональні проблеми, які, в свою чергу, викликали зміни в більшості напрямів діяльності владних органів територіальних громад, громадського сектору, бізнесу, громадян. Ці проблеми визначають особливості роботи ОМС й управління в територіальних громадах, серед яких найбільш важливими є такі:

- організаційно-функціональна діяльність ОМС в територіальних громадах;
- зміни щодо формування і використання місцевих бюджетів;
- нові виклики щодо кадрового забезпечення й демографічні зрушення через внутрішню і зовнішню міграцію;
- розширення кола і специфіка надання публічних послуг і здійснення публічних закупівель;
- активізація функціонування інститутів громадянського суспільства та координація дій в ланцюгу «влада-громадськість-бізнес»;
- зміна підходів до інформаційної політики через особливі потреби інформаційного забезпечення й інформаційної безпеки ОМС і мешканців громади тощо.

Враховуючи суттєві організаційно-функціональні зміни в управлінні громадами, високу значущість та різноманітність рішень, що приймаються посадовими особами ОМС та іншими прямими й опосередкованими учасниками управління, виникають нові сучасні інструменти реалізації цих рішень. Інколи це інноваційні, цифрові інструменти, які впроваджуються в роботу без належної практичної апробації. Тому зазначимо, що для управління територіальними громадами України на посадових осіб ОМС, представників громадськості, бізнесу та громадян, які мешкають в громадах і які приїжджають в громади у пошуках безпеки, в умовах війни покладаються нові й відповідальні функції. Їх необхідно виконувати оперативно і злагоджено, координуючи зусилля всіх суб'єктів управління в громаді. Втім, не на останньому місці в забезпеченні дієвості управління є моніторинг ефективності застосування того чи іншого інструменту управлінського впливу. Тому при розробці алгоритмів реалізації управлінських рішень пропонуємо передбачити опції формування статистики використання певних (особливо нових) інструментів для їх подальшої оптимізації й поширення практики застосування.

Список літератури

1. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 р. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5281.html>
2. Крушельницька Т.А. Формування фінансової основи територіальних громад України : теоретичне визначення і аналіз актуального стану: монографія. Rīga, Latvia: LAMBERT Academic Publishing RU. 2019. 71 с.
3. Міграції населення України як переміщення людей із зміною місця проживання. К. Київський університет культури. 2021. URL:<https://osvita.ua/vnz/reports/geograf/23247/>
4. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні - жовтень 2022 року. 10- раунд опитування. МОМ. 2022. 16 с. URL: https://displacement.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R10_IDP_UKR.pdf.
5. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України – дев'ята хвиля дослідження. вересень 2022. Аналітичний звіт. 2022. 80 с. URL: https://gradus.app/documents/295/Gradus_EU_wave_9_UA.pdf.
6. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: закон України від 23.09.1997 № 539/97-ВР. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z970539?an=1>.

ЕТИЧНА СТОРОНА ВПЛИВУ РЕКЛАМИ НА ДІТЕЙ

Родінова Наталія

к.іст.н., доц. кафедри менеджменту та
інноваційних технологій соціокультурної діяльності,
НПУ ім. М.П. Драгоманова

Сучасне суспільство не часто ставить під сумнів етичність реклами та продаж товарів неповнолітнім. Реклама оточує дорослих і дітей на телебаченні, у кіно, в Інтернет, на рекламних вивісках, спонукаючи до придбання вже сьогодні. Маркетинг впливає на звички і погляди дітей, загрожуючи серйозними наслідками.

Згідно з найстарішим визначенням, ухваленим у 1932 році, реклама «розповсюдження інформації про послуги та товари з метою впливу на освіту, прагнення» [7, с. 2]. За визначенням Американської маркетингової асоціації, заснованої у 1948 р., реклама – будь-яка платна, знеособлена форма подання та підтримки товарів, послуг чи ідей конкретного мовника [9]. Незважаючи на те що, друге визначення є одним із найпопулярніших, формулювання визначення сучасної реклами є непростим завданням, оскільки воно підпадає під постійні зміни, охоплюючи дедалі більше галузей людської діяльності. Філіп Котлер, характеризуючи поняття реклами, говорить, що це використання продавцем платних медіа для надсилання переконливої інформації про його товари, послуги або ж організацію.

Однією з найбільш суперечливих практик у рекламній індустрії є реклама, адресована дитячій аудиторії. Діти складають важливу частину «вразливої аудиторії», разом з іншими споживачами, які вважаються вразливими для маркетингових і рекламних стратегій. Проте, діти більше схильні до сприйняття рекламних повідомлень, в першу чергу через свою психологічну незрілість. Крім того, нещодавні зміни у підходах до виховання, отримання дитиною більшої незалежності і голосу у сімейних питаннях щодо придбань, сприяли розвитку ринку товарів для дітей, а отже й виокремленню категорії дитина-споживач [10, р. 415].

Маркетинг для неповнолітніх порушує серйозні моральні питання, оскільки багато і дослідників, і маркетингологів вважають, що неповнолітні більш вразливі, ніж дорослі. Вони не здатні розрізняти «хороші» і «погані» бренди або помічати потенційно шкідливі продукти. На думку Пітера Міда, голови рекламної агенції Abbott Mead Vickers, дитяче сховище пам'яті є відносно порожнім, тому будь-які вхідні повідомлення можуть довго зберігатися [3]. Частина споживчих знань прищеплюють батьки та друзі, але більшу частину вони отримують під впливом засобів масової інформації та реклами. Оскільки дітей в певних випадках легко переконати, етичні аспекти маркетингу для них продовжують бути предметом дискусій [10, р. 420]. Діти розглядаються як важлива економічна група, яку можна використовувати для стимулювання зростання продажів, адже діти витрачають власні кошти, можуть чинити тиск на своїх батьків, а також у

подальшому стануть повноцінними покупцями [8; 1]. Вплив батьків на споживчу соціалізацію дітей є як прямим та опосередкованим. Вони свідомо намагаються прищепити власні цінності споживання. Діти дізнаються про споживання, спостерігаючи за поведінкою своїх батьків і наслідуючи її. Цьому моделюванню сприяють маркетологи, які упаковують товари для дорослих у дитячі версії.

Починаючи з одно–дворічного віку діти опиняються в «культурно зумовленому пункті спостереження високо над візком для покупок», уперше зустрічаючись з маркетинговою країною чудес [10, р. 416]. Діти у віці трьох років можуть проявляти обізнаність про торговельну марку і встановлювати зв'язок між тим, що вони бачать по телевізору, і тим, що з'являється на полицях магазинів [4, р. 3145]. Дослідник МакНіл вважає, що ці роки стають початком роботи для маркетологів, оскільки встановлюється сигнал про початок розуміння дитиною процесу задоволення бажань у суспільстві, керованому ринком [11, р. 1026].

Аргументи рекламної індустрії будуються навколо ідеї про те, що сьгоднішні діти більш здатні виявляти рекламні повідомлення, піддавати їх критиці та не піддаватися маніпуляціям. Незважаючи на те що, здатність дітей уникати рекламного переконання, як і раніше, є предметом, що викликає суперечливі думки, дослідники не змогли дійти до однозначного висновку. І на сьогодні немає жодних доказів того, що когнітивний розвиток дітей є більш швидким, тому немає підстав вважати, що вони краще розуміють природу реклами, ніж їх попередники [5, р. 11]. Здатність дітей приймати зрілі, «дорослі» споживчі рішення, очевидно, зростає з віком, проте не можна сказати, що дорослі завжди приймають зрілі рішення [10, р. 418].

Сьогоднішня зайнятість батьків та швидкий темп впливають і на час, який батьки проводять зі своїми дітьми, він скорочується порівняно з часом, що витрачається на роботу, в результаті збільшується купівля дитячих товарів як компенсація. Але на думку Джульет Шор, це не означає, що необхідно робити ставку на почуття провини батьків через те, що вони мало часу проводять з дітьми, як на рушій покупок, проте віра маркетологів у силу провини та здатність її використовувати залишається значною [1].

Прихильники реклами для дітей свої аргументи обґрунтовують трьома основними тезами: повага до права на свободу вираження поглядів, що включає реклама також, інформаційна роль реклами як джерела інформації про продукти, економічна роль реклами як сили, необхідної для розвитку споживчої економіки.

З іншого боку, критики цієї практики стверджують, що реклама сприяє розвитку шкідливих звичок у дітей, особливо в плані харчування. Реклама сприяє увічненню гендерних і соціальних стереотипів, а також неглибокому матеріалістичному баченню життя. Навіть більше – рекламні тексти можуть сприяти виникненню суперечок між батьками та дітьми щодо товарів, які купуються.

Відповідно, реклама, адресована дітям, виправдовується тим фактом, що це дає дітям відчуття сили, сприяючи розвитку самостійної особистості. Рекламна індустрія відкидає звинувачення у сприянні поширенню шкідливої поведінки

серед дітей та негативного впливу на внутрішній психологічний стан, говорячи, що батьки несуть відповідальність за освіту дітей і що вони повинні запобігти негативним впливам.

З іншого боку, критики споживчої культури звертають увагу на той факт, що сучасна людина потрапила в пастку потреб, що створені суспільством споживання, потреби часто визначаються брендом і прикріпленим логотипом, який насправді не додає цінності [2, р. 62].

Важливою є й концепція створення клієнтів для майбутнього. Наприклад, компанія, яка створює планшет, зручний для дітей, наближає дитину під час дорослішання шукати «дорослу» і дорожчу версію того ж продукту. Тобто, створюючи дитячі, підліткові та дорослі версії продуктів, компанії можуть створювати собі клієнтів на десятиліття [6].

Платформи соціального маркетингу привертають дедалі більше дітей молодшого віку, друзі часто перебувають у постійному спілкуванні через групові текстові повідомлення та чати. Діти люблять ТікТок, YouTube і Snapchat, платформи, які дають їм змогу обмінюватися фотографіями та відео. Хоча дитячих відеоблогерів не так багато, підлітки та молоді люди часто рекламують косметику, засоби для волосся і модні речі. Діти також можуть стежити за геймерами на YouTube, дізнаватися від них про нові ігри. Зв'язуючись із подібними лідерами, маркетологи можуть просувати соціальний аспект продуктів і кеш-пам'ять бренду.

Проте у ряді країн встановлено вікові обмеження на іграшки з дрібними деталями, діють закони про продаж дітям тютюну, електронних сигарет, алкоголю та енергетиків. Але крім юридичних аспектів, багато маркетологів розглядають етичні аспекти своїх продуктів. Що робити, якщо медіаканали роблять дітей менш захищеними перед впливами та навіюваннями? Відсутність єдиної думки щодо того, коли діти стають поінформованими та компетентними споживачами, а також множинність і плинність чинників, що можуть вплинути на цю здатність, призвели до появи різних нормативно-правових документів. Так, у Норвегії та Швеції реклама, спрямована на дітей віком до 12 років, повністю заборонена, а в Австралії заборонено транслювати рекламу під час програм для дітей дошкільного віку. У певних випадках існують правила, що забороняють рекламу деяких товарів, наприклад, у Греції заборонено рекламувати іграшки [5].

Реклама індустрія зацікавлена у дітях з трьох головних причин: по-перше, діти – це так званий первинний ринок, тобто самі здійснюють покупки, по-друге, вони складають так звану «групу впливу» на ринок, у такий спосіб впливають на інших (особливо на батьків) з метою здійснення покупки, по-третє, вони складають майбутній ринок, що на практиці означає, що діти колись виростуть і зможуть зробити ще більшу кількість покупок [12]. Тому можна говорити про потрібну функцію дітей у «рекламному театрі»: з одного боку, це роль особи, яка приймає рішення, з другого боку, як ініціатор покупки, а з третього, як безпосередній покупець [12].

Отже, діти не мислять так, як дорослі, не можна очікувати, що вони будуть використовувати інформацію таким же чином. Це також нагадує нам, що вони не обов'язково формують такі ж висновки, як дорослі, коли їм надається інформація про продукт. Наприклад, діти не настільки швидко усвідомлюють, що вони бачать по телевізору не справжнє, і, як наслідок, вони більш вразливі до переконливих повідомлень. У порівнянні з дорослими, діти є складним об'єктом для маркетингових досліджень. Вони, як правило, є ненадійними репортерами власної поведінки, мають погану пам'ять і часто не розуміють абстрактних питань.

Список літератури:

1. Особливості розробки і просування марок дитячих товарів. 2019. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/ecbdq>
2. Bauman, Z. Consuming life. 2007. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/ebwgt>
3. Cohen, N. The very unfree free market. The young need to be protected from advertising for the same reason they are protected from sex. 2013. [Електронний ресурс]. URL: <https://goo.su/zJIE26>
4. Fischer, P., Schwartz, M., Richards, J., Goldstein, A., Rojas, T. Brand logo recognition by children aged 3 to 6 years. 1991. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/ebwjx>
5. Gunter, B., Oates, C., Blades, M. Advertising to children on TV: content, impact, and regulation. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates. 2005. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/ebowk>
6. Nakobyan, Margarita. The Psychology of Marketing To Kids As Customers. 2018. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/eboty>
7. Hoffman, B. The role advertising in shaping children's preferences of consumption. 2019. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/ebouc>
8. Kidfluence how kids influence buying behavior. 2018. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/ebwmo>
9. Kotler, P. Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation and Control. 9th Edition, Prentice Hall College Inc. 1999. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/eboub>
10. Solomon, M., Vamossy, G., Askegaard, S., Hogg, M.K. CONSUMER BEHAVIOUR. A European Perspective. 2014. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/ecayg>
11. Sramova, B. Media literacy and marketing consumerism focused on children. 2013. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/ebwll>
12. Starosta, A. Dzieci jako adresaci i odbiorcy reklamów telewizyjnych [Діти як адресати та одержувачі телевізійної реклами], *Kultura-Społeczeństwo-Edukacja*. 2012, № 2. S. 173-188. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/ebouf>

ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Славкова О.П.

д.е.н., професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування
Сумського національного аграрного університету

Вербицький О.В.

магістрант освітньої програми «Адміністративний менеджмент»

Кризова ситуація загрожує сучасним підприємствам не тільки фінансовими проблемами та втратою позицій на ринку, а й втратою кваліфікованих кадрів, без яких неможливо подолати кризу. Одним із головних завдань менеджменту на етапі кризи є утримання ключових співробітників, а досягти цієї мети можна шляхом своєчасного інформування персоналу та запровадження адекватної системи мотивації [1].

Компетентні керівники використовують кризовий період для підвищення кадрового потенціалу компанії, утримання кращих співробітників і залучення до роботи спеціалістів, які залишили колишнє місце роботи внаслідок політики керівництва в області управління персоналом. Криза – це час, коли можна якісно оновити кадри організації та зміцнити командні відносини. Для цього необхідно застосовувати грамотну кадрову політику [2].

Існує два основних види мотивації персоналу: матеріальна і нематеріальна. Очевидно, що можливості застосування першого типу значно обмежені під час кризи, але все ж він не може ґрунтуватися лише на нематеріальній мотивації, оскільки існує ризик, що спеціалісти підуть з компанії до конкурента, який пропонує вищий рівень оплати праці. .

Необхідно інформувати працівників про реальну ситуацію на підприємстві та заходи, які вживає керівництво для виходу з кризи. Співробітники, не менше керівництва, турбуються про майбутнє компанії, в якій працюють, і вкладають у це багато зусиль та енергії. У кризовій ситуації інформація про масові звільнення та звільнення поширюється за допомогою телебачення, Інтернету та інших засобів поширення. Це призводить до зростання стресової ситуації в колективі, що позначається на ефективності роботи компанії, оскільки співробітники більше думають про своє майбутнє і про необхідність шукати нове місце роботи. У зв'язку з цим керівництву дуже важливо регулярно спілкуватися і обмінюватися думками зі співробітниками. Це можна зробити різними способами: особистим контактом, зверненням електронною поштою або взаємодією з «робочими радами» [1].

Необхідність заохочувати працівників до ефективної роботи. Цей метод актуальний не тільки в кризовій ситуації, адже важливо, щоб кожен співробітник розумів, що його внесок у розвиток компанії буде гідно оцінений. Крім того, важливо зазначити, що як матеріальне, так і нематеріальне заохочення відіграють однакову роль. Замінити один тип іншим не можна, тому що

задоволеність працівника роботою залежить практично однаково від обох факторів. Прикладами нематеріального заохочення можуть бути різноманітні конкурси, звання «Кращий працівник», подарункові ваучери невеликого номінального значення тощо. Однак слід враховувати, що не кожен співробітник визнає такий спосіб мотивації неефективним (з різних причин - гостра безгрошів'я, небажання «похвалитися своїми досягненнями» і, нарешті, просто перенасичення таким видом стимулювання).

Потреба в неформальному спілкуванні та підтримці співробітників у складних ситуаціях. Співробітники цінують керівництво, яке не легковажно ставиться до них як до ресурсу для досягнення цілей компанії та цінує кожного працівника та цікавиться їхнім життям. Підтримка та розуміння особливо важливі для людей у кризовому стані. У зв'язку з цим дуже важливо організувати будь-які неформальні зустрічі, поїздки, заходи, які зміцнюють командний дух і почуття довіри до себе з боку керівництва компанії. Потреба в матеріальній мотивації. У будь-якій ситуації, а особливо під час кризи, велику роль у задоволенні працівників відіграють матеріальні стимули до праці. Однак у складних економічних ситуаціях підвищити зарплату працівникам часто просто неможливо. У таких випадках можна використовувати не один відсоток премії, а розподіл премії пропорційно результатам роботи працівника.

Такий підхід є досить ефективним, тому що стимулює співробітників підвищувати якість своєї роботи і витрачає відносно менші кошти в порівнянні з виплатою однієї премії всім співробітникам.

Для усунення виявлених проблем запропонуємо комплекс заходів, спрямованих на вдосконалення системи мотивації працівників на підприємстві. При формуванні системи стимулювання необхідно пам'ятати про всі ланки управління. Щоб не зачіпати інтереси жодного відділу, до розробки системи заохочення було б добре залучити керівників усіх підрозділів, а також головних спеціалістів підприємства. Не виключено, що виникне ситуація, коли працівники одного відділу отримають премії, а іншого залишиться без них.

На основі проведеного аналізу, виявлених плюсів і мінусів в оплаті праці пропонується стимулювати внесок кожного працівника у підвищення ефективності роботи підрозділу. А також робити пости:

- за хороші результати в роботі;
- за виконання особливо важливої роботи на час її виконання;
- замінити відсутніх спеціалістів.

Практика останніх років показала, що наразі доцільно комплексно враховувати розміри та старші групи винагороди за вислугу років. Необхідно розробити систему вимірювання ефективності праці керівників і спеціалістів виробництва. Матеріальне стимулювання праці потребує суттєвих змін, особливо для фахівців, робота яких безпосередньо пов'язана з прийомом громадян та веденням їх особистих справ, часто не все так просто, як здається на перший погляд.

Грошова винагорода за своєю природою «ненасичена», працівник швидко звикає до нового, кращого рівня винагороди. Цей низький рівень оплати праці,

який раніше спонукав його до наполегливої праці, дуже скоро стає звичкою і втрачає мотиваційну силу. Тому на підприємстві велику увагу слід приділяти моральному заохоченню працівників [3].

Загалом можна визначити кілька правил створення ефективної мотивації співробітників:

1. Мотивація є ефективною, коли працівники відчують визнання за свій внесок у виконання роботи, вони мають заслужене звання. Розташування та розмір офісу, функція представника компанії на важливих переговорах, закордонні поїздки; оригінальне позначення посади - всі ці правила підкреслюють позицію співробітника в очах колег і сторонніх.

Дотримуватися цього методу потрібно уважно: часткове або повне позбавлення раніше присвоєного звання працівника, як правило, призводить до надзвичайно бурхливої реакції аж до звільнення.

2. Несподівані, непередбачувані та нерегулярні стимули мотивують краще, ніж очікувані стимули, коли вони практично стають незмінною частиною заробітної плати.

3. Позитивна підтримка ефективніша за негативну.

4. Допомога повинна бути терміною, що виражається в негайному і справедливому реагуванні на дії співробітників. Вони починають розуміти, що їхні надзвичайні досягнення будуть не тільки помічені, але й винагороджені. Виконану роботу і несподівану винагороду не повинен розділяти тривалий час; чим довший проміжок часу, тим менший ефект. Ми вважаємо що пропозиції які ми вважаємо за потрібне впровадити в діяльність підприємств будуть сприяти його розвитку та підвищенню ефективності.

Список використаної літератури:

1. Маслоу А. Мотивация и личность . СПб.: Евразия, 1999. 478 с.
2. Воронкова В.Г. Навч. Посібник: Управління людськими ресурсами: ілософські засади. Київ, 2006. 256с.
3. Ілляшенко О. В. Механізми системи економічної безпеки підприємства: монографія / О. В. Ілляшенко. – Х.: Мачулін, 2016. – 504 с.

ПЛАНУВАННЯ СТРАТЕГІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Славкова О.П.

д.е.н., професор, завідувач кафедру публічного управління та адміністрування
Сумського національного аграрного університету

Журбенко В.А.

магістрант освітньої програми «Адміністративний менеджмент»

В умовах ринкової економіки планування набуває дорадчого характеру. Це означає, що виробники сільськогосподарської та іншої комплексної агропромислової продукції мають право обирати найбільш ефективні напрями, методи та показники ефективності своєї діяльності залежно від існуючого господарського механізму та кон'юнктури ринку. При цьому можуть бути введені деякі обмеження, але вони стосуються відносин з державою, субсидій і податків, а також екологічних параметрів. У деяких випадках при торгівлі за кордоном використовуються квоти та дозволи. Часто на підприємстві немає стратегічного планування, хоча воно може відчувати потребу, оскільки для компанії є можливості у зовнішньому середовищі, які надають додаткові можливості для зростання. До слабких сторін компанії відносяться відсутність маркетингових досліджень і слабка програма просування продукту, тобто стратегічний план задає напрямок організації і дозволяє краще зрозуміти структуру маркетингових досліджень, процеси дослідження споживачів, дизайн продукту, просування і продажі. . та планування цін.

Для повного аналізу внутрішнього середовища аграрного підприємства необхідно вивчити функціональні зони:

1. Фінансовий - використання і рух фінансових ресурсів на підприємстві, забезпечення прибутковості.

2. Виробництво - включає надані послуги, дослідження та розробку нових програм.

3. Кадрова – включає процеси: взаємодії керівників і працівників, відбору та працевлаштування, навчання, просування по службі, оцінки результатів праці, стимулювання праці.

4. Маркетинг – на підприємстві не має відділу маркетингу тому оцінює роботу, аналізує програму просування послуг компанії директор.

Дослідження ринку сільськогосподарської продукції дало змогу сформулювати основні чинники конкурентоспроможності продукції підприємств-виробників сільськогосподарської продукції. До внутрішніх факторів ми відносимо такі як:

- сировинна база підприємства (наявність посівного та кормового матеріалу обмеженої якості; вид сировини, ціна та віддаленість від

постачальників сировини); основні показники діяльності підприємства (балансовий результат; показники валової продукції в натуральному та вартісному вираженні; чистий капітал; коефіцієнти ліквідності); виробничий потенціал підприємства (забезпеченість і стан основних засобів; наявність на підприємстві переробного виробництва; ступінь корисності основних засобів; структура і вартість основних і оборотних засобів; ступінь оновлення підприємства; ресурси, кадровий потенціал підприємства). підприємство (вік, освіта, стаж працівників, чисельність працівників);

- маркетинговий потенціал підприємства (позиція на ринку; інформаційно-методичне забезпечення маркетингових досліджень; можливості збуту для розширення географічних меж ринку; наявність маркетингових комунікацій; якість продукції)

- інвестиційний потенціал підприємства (залучення зовнішніх інвестицій, оптимізація внутрішніх джерел фінансування);

- інноваційний потенціал (кількість працівників з науковою кваліфікацією в компанії; розвиток, технологічні інновації);

- територіально-географічне розташування підприємства (доступ до транспортних мереж).

До зовнішніх факторів можна віднести такі як:

- правове регулювання функціонування економіки країни (правова державна система управління виробництвом і реалізацією сільськогосподарської продукції (державне регулювання цін); ліцензування; патентування; сертифікація; державна підтримка вітчизняних сільськогосподарських підприємств);

- інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції (надання послуг зв'язку та транспорту; кількість кредитних та страхових установ; наявність великої кількості дистриб'юторів; наявність послуг з обслуговування основних фондів);

- кон'юнктура попиту внутрішнього та зовнішнього ринку (рівень галузевої конкуренції, тип та місткість окремих ринків збуту, бар'єри на внутрішньому та зовнішньому ринку, середнє споживання сільськогосподарської продукції на душу населення, частка сільськогосподарської продукції в структурі споживчих витрат на закупівлі продуктів харчування, про наявність та роботу роздрібної торгівлі);

- трудові ресурси (середньооблікова чисельність зайнятих в аграрному секторі; частка працівників галузі в загальній чисельності зайнятих у промисловості країни; кількість спеціалістів, які закінчили вищі та середні навчальні заклади відповідного профілю).

Результати дослідження дозволили висунути гіпотезу про те, що фактори, що впливають на конкурентоспроможність продукції підприємства, описуються та вимірюються статистичними (кількісними) та експертними (якісними) показниками.

STUDYING THE DYNAMICS OF MORPHOLOGICAL SHIFTS OF THE HYPOTHALAMUS IN PATHOLOGY

Karimkulova Bubisara Ramanovna

Assistant of the Department of Pathological Anatomy.
Tashkent Pediatric Medical Institute. Tashkent

Fomina Kseniya Aleksandrovna

student.
Tashkent Pediatric Medical Institute. Tashkent city

Kukuzov Ismail Joldasovich

student.
Tashkent Pediatric Medical Institute. Tashkent city

Kim Yevgeniy Valeriyevich

student.
Tashkent Pediatric Medical Institute. Tashkent city.

The hypothalamus is a small area in the diencephalon, which includes a large number of groups of cells (over 30 nuclei) that regulate the neuroendocrine activity of the brain and homeostasis of the body. As noted in the literature, the hypothalamus is connected by nerve pathways with almost all parts of the central nervous system, including the cortex, hippocampus, amygdala, cerebellum, brain stem, and spinal cord.

Together with the pituitary gland, the hypothalamus forms the hypothalamic-pituitary system, in which the hypothalamus controls the release of pituitary hormones and is the central link between the nervous and endocrine systems. It secretes hormones and neuropeptides and regulates functions such as hunger and thirst, body temperature regulation, sexual behavior, sleep and wakefulness (circadian rhythms).

Recent studies show that the hypothalamus plays an important role in the regulation of higher functions, such as memory and emotional state, and thus participates in the formation of various aspects of behavior.

The hypothalamus is part of the diencephalon.

It forms the base and walls of the lower part of the third ventricle. It got its name from the Greek. hypo- (under, below) and thalamos (chamber, bedroom), as it is located under the thalamus. The hypothalamus is separated from the thalamus by the hypothalamic groove (lat. sulcus hypothalamicus). The anatomical boundaries of the hypothalamus are not clearly defined, due to the fact that some groups of cells enter neighboring areas, as well as some uncertainty in terminology.

It is believed that in front (rostrally) the hypothalamus is limited by the terminal plate (lat. lamina terminalis), and its posterior (caudal) border is an imaginary line from the posterior commissure (lat. commissura posterior) to the caudal surface of the

mastoid bodies. Dorsolaterally, the hypothalamus reaches the medial margin of the corpus callosum.

In the lower part of the hypothalamus, structures such as the mastoid bodies (lat. corpus mamillare), the gray tubercle (lat. tuber cinereum) and the funnel (lat. infundibulum) are distinguished. The funnel departs from the gray tubercle, the middle part of the funnel is raised and is called the median eminence (Latin eminentia mediana), which in some classifications is attributed to the gray tubercle, and in some to the neurohypophysis.

The median eminence contains blood vessels that carry substances secreted by the hypothalamus to the pituitary gland. The lower part of the funnel passes into the pituitary stalk.

In studies devoted to the study of the hypothalamus in traumatic brain injury, the authors noted that contusion foci are rarely found in the hypothalamus, and their detection was associated with direct mechanical impact (crush, necrosis, hemorrhage).

According to Khizhnyakova K.I. in the acute period of TBI, circulatory disorders occur in the neurosecretory nuclei: hyperemia, stasis, vascular dystonia, a large number of diapedetic hemorrhages. 2 hours after the injury, hemolysis, small accumulations of leukocytes, and foci of cellular devastation appeared. Hemorrhages were relatively often localized in the region of the paraventricular nuclei, near the wall of the lateral ventricle.

A significant number of them is due to the anatomical features of the vascularization of the nuclei. Primary traumatic hemorrhages had punctate and small focal sizes. In the first hours after the injury, polymorphonuclear leukocytes appeared, the number of which increases significantly after 11-18 hours. In the first hours after the injury, the functional activity of the hypothalamic cells sharply decreases or remains moderate.

18 hours after TBI, the functional activity of the neurosecretory elements of the hypothalamus increases significantly, as evidenced by an increase in the size of cells and their nuclei, as well as a decrease in the homoripositive substance in the neurohypophysis. A day after the injury, stasis, leukodiapedesis, thrombosis, and significantly pronounced perivascular and pericellular edema occurred. The neurons had fuzzy contours, due to the melting of the cytoplasm, and acquired the form of "shadow cells". The initial stages of severe changes were detected in the cells of the supraoptic and paraventricular nuclei, as early as 1 day after injury in the form of chromatolysis and pyknosis of the nuclei.

Reactive changes in neurons were observed at the same time as severe changes in nerve cells. For the first time, he indicated a dysfunction of the pituitary gland in TBI in 1918 (Cyran E., 1918). In the pituitary gland, traumatic injuries are characterized by the occurrence of hemorrhages in various departments: the stalk, capsule, parenchyma of the anterior and posterior lobes. The frequency of these injuries is determined by the mechanism and degree of TBI. According to K.I. Khizhnyakova, the percentage of adenocytes in the first hours of injury was: basophilic $11.0 \pm 1.6\%$, eosinophilic $38.8 \pm 2.14\%$, chromophobic $50.2 \pm 1.8\%$.

The share of vacuolated basophils accounts for $7.8 \pm 0.35\%$ of the total number of cells. The average volume of the nucleus of adenocytes is $77.4 \pm 5.0 \mu\text{m}^3$. However, the average volume of the nucleus for each type of secretory cells was not determined by this author, although these cells differ both structurally and functionally. Focal hemorrhages appeared in the pedicle and capsule of the adenohypophysis and neurohypophysis 30-60 minutes after the injury. The mass and size of the gland increased slightly. The content of ribonucleoproteins and mucopolysaccharides increased significantly, then decreased.

The percentage of cells did not change, but the number of vacuolated basophilic cells increased. After 2-7 hours, the number of basophils increased. Cell nuclei decreased in volume, some of them had a bubble-like structure. Later colloidal edema of the stroma appeared. 22-36 hours after the injury, the size and mass of the pituitary gland increased significantly; the capsule and stroma somewhat thickened and loosened. The number of basophilic adenocytes increased to 30.5%, while the number of eosinophilic ones decreased and amounted to 27.85%. The number of vacuolated basophils increased significantly - up to 73% of their total number. The granularity of their cytoplasm was significantly reduced.

The nuclei were rounded, hyperchromic, some of them vesicular, with one or more nucleoli. Many basophils are pycnotized. In the posterior pituitary gland, a small amount of neurosecretory granules and a significant amount of basophilic adenocytes were noted. The morphological features listed above are regarded by the author as indicators of the depletion of the functional activity of the organ.

And also in the literature there are statements that one of the most promising models for the study of monoenzymatic neurons is the arcuate nucleus of the hypothalamus, because. Along with dopaminergic neurons containing a complete set of dopamine synthesis enzymes - tyrosine hydroxylase (TH) and aromatic L-amino acid decarboxylase (AAA), neurons containing only TH were found in this nucleus in adult animals. The existence of neurons containing only AAA in the arcuate nucleus is also assumed.

To assess the role of neurons containing one of the dopamine synthesis enzymes in dopamine synthesis, the ontogenetic approach turned out to be very fruitful. It was shown that the expression of these enzymes in differentiating neurons of the arcuate nucleus occurs in stages. In contrast to the postnatal period of development, in the prenatal period, monoenzymatic neurons account for less than 1% of all neurons containing dopamine synthesis enzymes, and monoenzymatic populations of neurons containing TH or AAA account for 99%.

Moreover, at this time, the synthesis of dopamine in the mediobasal hypothalamus is sufficient to implement its inhibitory effect on the secretion of prolactin in the pituitary gland, as occurs in adult animals.

V.E. Loktev found that hemorrhages in the leg occur only with lateral blows to the head, and hemorrhages in the capsule occur with severe trauma, accompanied by a fracture of the skull bones and damage to the brain substance. Necrosis of the gland tissue usually develops a few days after the injury. The selective lesion of the anterior lobe is explained by the peculiarities of its blood supply, which is carried out through

the pituitary stalk, which can experience both direct damaging effects in case of a fracture of the Turkish saddle, and indirect effects as a result of post-traumatic edema and dislocation of the brain

Also, some authors conducted studies to determine the functional state of various cells of the adenohypophysis in traumatic brain injury. In the study of the pituitary gland, the presence of small hemorrhages was noted, most often localized in the capsule of the anterior lobe. In addition, uneven blood filling of the sinusoidal capillaries and erythrocytes were found. Destructive changes in secretory cells were detected as early as 3-4 hours after injury and consisted of wrinkling of adenocytes with karyopyknosis and vacuolization of the cytoplasm of basophilic tropocytes.

There was a significant decrease in the number of basophilic and eosinophilic tropocytes, while the number of chromophobic cells increased. These changes are regarded by the author as a one-time fast, "emergency", post-traumatic release of tropic hormones by basophilic and eosinophilic adenocytes. The study found a decrease in the functional activity of basophilic tropocytes, which was regarded by the authors as a sign of insufficient production of the entire range of tropic hormones synthesized by these cells, which in turn indicated the loss of the adenohypophysis of the regulatory effect on the corresponding glands in TBI.

Thus, at the end of the literature analysis, one can note the value of studying this problem in medicine.

Literature

1. Solokhin E.V. Pituitary injuries in patients with traumatic brain injury who died in a hospital / E.V. Solokhin, T.S. Belova, V.A. Strokova and others - Text: direct // Forensic medical examination. - 2001. - No. 5. – P.8-11

2. Polyakova, V.B. The role of the state of the brain stem in determining the degree of compensation for the mechanisms of regulation of autonomic functions (on the example of traumatic brain injury) / V.B. Polyakov. - Text: direct // Zhurn. neurology and psychiatry. Korsakov. - 1999. - T.99, No. 8.-S.9-11.

Popov, V.L. Traumatic brain injury: forensic aspects / V.L. Popov. - Leningrad: Medicine, 1988. - 240 p.

4. Rozanov, V.A. Modern ideas about the pathogenesis of irreversible damage to nerve cells in traumatic brain injury / V.A. Rozanov, V.A. Tsepkenko, L.E. Claupik. - Text: direct // Zhurn. Question. neurosurgery them. Burdenko. - 1998. - No. 2. - P. 37-41.

5. Schinz, H.R. Experimentelle und histologische Untersuchungen am Hoden / H.R. Schinz, B. Slotopolski. – Text : direct // Deutsche Zeitschr. für Chirur. – 1924. – Bd.188. – S. 76 – 100.

6. Schneider HJ, Kreitschmann-Andermahr I, Ghigo E, Stalla GK, Agha A. Hypothalamopituitary dysfunction following traumatic brain injury and aneurysmal subarachnoid hemorrhage: a systematic review. JAMA. 2007;298(12):1429- 1438. doi:10.1001/jama.298.12.1429.

7. Cyran, E. Hypophysenschädigung durch Schadelbasisfraktur / E. Cyran. – Text : direct // Dtsch Med Wochenschr. – 1918. – Bd. 4. – S. 1261. 131. Dabbs, D.J.

Diagnostic immunohistochemistry / D.J. Dabbs. – 3 rd edition. – Saunders, 2010. – 854 p. – Text : direct.

8. Bergmann, M. Evaluation of testicular biopsy samples from clinical perspective / M. Bergmann. – Text : direct // Andrology for the clinician / eds.: W.D. Schill, F.H. Comhaire, T. Hargreave. – Berlin: Springer-Verlag, 2006. – P. 454-461.

DYNAMICS OF ANTIMICROBIAL PEPTIDES IN THE ORAL CAVITY IN INFLAMMATORY PERIODONTAL DISEASES ON THE BACKGROUND OF ORTHODONTIC TREATMENT

Kovach Ilona,

D. of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Children's Dentistry,
Dnipro State Medical University

Khotimska Yuliia,

Ph.D, Associate Professor of the Department of Pediatric Dentistry,
Dnipro State Medical University

Lavreniuk Yana,

Ph.D, Assistant of the Department of Pediatric Dentistry,
Dnipro State Medical University

Khaletska Viktoriia,

Ph.D, Assistant of the Department of Pediatric Dentistry,
Dnipro State Medical University

Khotimskiy Boris,

Chief Physician, PE "Dental clinic of doctor Khotimskiy"

Introductions. Currently, it is clinically and experimentally proven that the most important role in the inflammatory process in the periodontium is played by the infectious factor [1-2]. But there are also a number of factors that contribute to the development of inflammatory and destructive changes - these are local or local factors: pH of the oral environment, anaerobic flora, changes in the body's resistance against the background of general diseases or orthodontic treatment.

Among the many etiological factors and pathogenetic mechanisms of periodontal diseases an important role belongs to dentoalveolar anomalies, which occur in 57.4% of young people [3]. In the treatment of patients with dentition defects, the latest technologies and materials for orthodontic treatment are being introduced. However, the percentage of complications (formation of defects in the enamel and the development of inflammatory diseases in periodontal tissues) that occur during or after orthodontic treatment remains quite high - from 34.5% to 57.7%.

It is known that humans have several levels of protection against infections, including which are bactericidal peptides of blood serum, tissue fluid or secretions - antimicrobial peptides, which are factors of innate immunity and are included in the protection instantly [4-8]. These and other facts justify the study of the role of antimicrobial peptides in the pathology of periodontal tissues in the oral cavity.

Keywords: chronic catarrhal gingivitis, orthodontic treatment, α -defensins,

cathelicidin, oral fluid.

Aim. The purpose of this study was to study the antimicrobial peptides of oral fluid (cathelicidin and α -defensins) in patients with chronic catarrhal gingivitis in the dynamics of orthodontic treatment.

Materials and methods. In order to evaluate the state of immunity in the oral cavity during orthodontic treatment in patients with chronic catarrhal gingivitis, 34 young people aged 16 to 25 years, including 21 girls (61.8%) and 13 boys (38.2%) were studied.

All examined young people were pupils or students of educational institutions and sought advice and treatment at the dental clinic. Biochemical studies were carried out in the oral fluid of patients. Oral fluid analysis was performed at the beginning of orthodontic treatment and 3 and 6 months after the installation of fixed orthodontic appliances. Oral fluid was collected in the morning on an empty stomach. Human neutrophil defensins (α -defensins) belong to the family of cationic trisulfide-containing microbicidal proteins. In addition to microbicidal activity, these proteins exhibit chemotoxic, immunomodulatory and cytotoxic activity and are involved in host defense and inflammatory processes. Determination of the level of α -defensins (HNP 1-3) in the oral fluid was investigated by enzyme-linked immunosorbent assay (HBT, Holland). Measurement range: 156-10000 ng/ml. Sensitivity: 156 ng/ml. Determination of cathelicidin level in oral fluid was studied by enzyme-linked immunosorbent assay HK321-02 (Hycult biotech). Measuring range: 0.14-100 ng/ml. Sensitivity: 0.14 ng/ml.

Results and discussion. To assess the level of dental health, it is especially important to establish the nature of the local immunological status. Detection of quantitative and qualitative criteria of nonspecific protection factors in the oral cavity determines the adaptive processes and is an important condition for the implementation of therapeutic and preventive measures.

The key role in the system of antimicrobial protection of the oral cavity is played by antimicrobial peptides. In humans, cationic antimicrobial peptides are represented by two main molecular families, one of which is organized by defensins, and the second by cathelicidin. Oral antimicrobial peptides have high activity against periodontopathogenic microorganisms and thus play an important role in preventing the occurrence of chronic catarrhal gingivitis. In the oral cavity there are antimicrobial peptides of different classes that have a pronounced bactericidal effect against the main bacterial infectious agents that colonize the oral mucosa - *Streptococcus sanguis*, *Fusobacterium nucleatum*, *Porphyromonas gingivalis* and *Actinobacillus actinomycetemcomitans*.

The leading source that provides a sufficient concentration of α -defensins and cathelicidin in the oral fluid is the submandibular salivary glands, which are mainly involved in the production of unstimulated saliva.

In the oral fluid of patients with dentoalveolar anomalies and fixed structures of orthodontic appliances in the oral cavity at the beginning of orthodontic treatment, the following values of α -defensins and cathelicidin were found, which did not significantly differ from the values in healthy people without periodontal tissue

pathology.

Analysis of the digital data of α -defensins (HNP) and cathelicidin showed that their highest values were in patients at the beginning of orthodontic treatment, and were equal to $8.12 \pm 0.456 \mu\text{g/ml}$ and $11.23 \pm 0.562 \mu\text{M}$ (minimum inhibitory concentration), respectively (Table 1).

Table 1

Indicators of concentration of α -defensins ($\mu\text{g/ml}$) and cathelicidin (MIC, μM) in oral fluid in healthy individuals and patients during orthodontic treatment, ($M \pm m$)

Indicator	Healthy	At the beginning of treatment	After 3 months treatment	After 6 months treatment
α -defensins	$8,57 \pm 0,456$	$8,12 \pm 0,406$	$4,96 \pm 0,248^*$	$1,14 \pm 0,056^*$
cathelicidin	$11,61 \pm 0,580$	$11,23 \pm 0,562$	$5,31 \pm 0,266^*$	$0,398 \pm 0,021^*$

Note: * – differences are significant ($p < 0.05$) compared to healthy people

However, in patients during orthodontic treatment, the digital values of both studied indicators decrease. Thus, 3 months after the start of orthodontic treatment, the concentration of α -defensins significantly decreased and amounted to $4.96 \pm 0.248 \mu\text{g/ml}$, which is 1.7 times less compared to the data at the beginning of treatment and healthy individuals of the same age. After 6 months of orthodontic treatment, the concentration of α -defensins in the oral fluid decreased even more and amounted to $1.12 \pm 0.056 \mu\text{g/ml}$, respectively, which is 7 times less compared to the baseline data at the beginning of treatment and 4.4 times less compared to the previous study, which we conducted 3 months after the installation of fixed orthodontic appliances.

We found a similar trend of decrease in the digital values of the minimum inhibitory concentration of cathelicidin in patients both after 3 months and six months after the start of orthodontic treatment. Thus, at the beginning of treatment, the concentration of cathelicidin in the oral fluid was $11.23 \pm 0.562 \mu\text{M}$ and did not differ significantly from the data in healthy young people - $11.61 \pm 0.580 \mu\text{M}$. Nevertheless, 3 months after the start of orthodontic treatment, the concentration of cathelicidin significantly decreased ($p < 0.05$) and amounted to $5.31 \pm 0.266 \mu\text{M}$, which is 2 times less compared to the baseline data. At the same time, six months after the start of orthodontic treatment, the concentration of the studied indicator in the oral fluid decreased even more and amounted to $0.398 \pm 0.021 \mu\text{M}$, respectively, which is 28 times less compared to the baseline data and 13 times less compared to the data in 3 months after the installation of fixed orthodontic appliances.

Studies have shown that the use of fixed orthodontic appliances causes trauma to the periodontal tissues and this, we assume, can also lead to a decrease in nonspecific resistance in the oral cavity, and subsequently to the occurrence of chronic catarrhal gingivitis. In addition, an important role in the occurrence of inflammatory processes in periodontal tissues belongs to various dentoalveolar anomalies in the oral cavity.

In our opinion, a significant decrease in the level of α -defensins and cathelicidin in the oral fluid in the presence of etiological risk factors for chronic catarrhal gingivitis, indicate a violation of local immunity in the oral cavity. This, in our opinion, can be explained by the fact that the studied dental pathology increases the activation of the vital activity of various bacteria, streptococci and actinomycetes, which contribute to a decrease in local immunity in the oral cavity and the development of inflammation in periodontal tissues.

Conclusions. Thus, the presented data of the analysis of the constituent factors of nonspecific resistance and local immunity in the oral cavity convincingly indicate that the concentration of both α -defensins and cathelicidin in the oral fluid is reduced in the examined patients with chronic catarrhal gingivitis against the background of orthodontic treatment. At the same time, the studied indicators were the lowest 6 months after the start of treatment in patients with chronic catarrhal gingivitis and fixed orthodontic structures in the oral cavity. In our opinion, this may be due to a decrease in the secretion of oral fluid and an increase in its viscosity and the amount of microflora in the oral cavity during orthodontic treatment.

References:

1. Albandar, J.M. Global risk factors and risk indicators for periodontal diseases / J.M. Albandar // *Periodontol-2000*.—2002.—Vol. 29.—P. 177—206.
2. Neely A.L. The natural history of periodontol disease in man. Risk factors for progression of attachment loss in individuals receiving no oral health care / A.L. Neely, T.R. Holford, H. Loe // *J. periodontol*—2011 — Vol. 72, № 28.—P. 1006—1015.
3. Особенности изменения иммунного статуса ротовой жидкости при ортодонтическом лечении / Щелкунов К.С., Щелкунова О.А. и др. // *Journal of Siberian medical sciences*. – 2019 – P. 118 – 126.
4. Xiong, Y.Q., Bayer A.S., Yeaman M.R. Inhibition of intracellular macromolecular synthesis in *Staphylococcus aureus* by thrombin-induced platelet microbicidal proteins// *J. Infect. Dis.*-2002. – Vol. 185, №3.—P.348-356.
5. Абатуров А.Е., Герасименко О.Н., Высочина И.Л., Завгородняя Н.Ю. Дефензины и дефензин-зависимые заболевания // издательство «ВМВ», Одесса, 2011. – 265с.
6. Boman H.G. Antibacterial peptides: basic facts and emerging concepts// *J. Intern. Med.*—2004.—Vol.255, №4.—P.519-520.
7. Underwood M. A., Bevins C. L. Defensin-Barbed Innate Immunity: Clinical Associations in the Pediatric Population//*Pediatrics*. – 2010. - Vol.125,№6.—P.1237-1237.
8. Kohlgraf K.G., Pingel L.C., Dietrich D.E., Brogden K.A. Defensins as anti-inflammatory compounds and mucosal adjuvants// *Future Microbiol.*—2010.—Vol.5,№1.—P.99-113.
9. Hua J., Scott R.W., Dimond G. Activity of antimicrobial peptide mimetics in the oral cavity: II. Activity against periopathogenic biofilms and anti-inflammatory activity // *Mol. Oral. Microbial.* – 2010. – Vol.25, №6. – P. 426-432.

10. Tagushi Y., Imai H. Expression of beta-defensin-2 in human gingival epithelial cells in response to challenge with *Porphyromonas gingivalis* in vitro// *J. Periodontal.Res.* – 2006. – Vol. 41, № 4,- P.334-339.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТІКАННЯ ЕНДОГЕННОЇ ІНТОКСИКАЦІЇ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПЕРИТОНЕОСАНАЦІЇ ПРИ ГОСТРОМУ РОЗЛИТОМУ ПЕРИТОНІТІ, КОТРИЙ СПРИЧИНЕНИЙ ЗАЩЕМЛЕНОЮ ГРИЖОЮ ЖИВОТА

Slonetskiy Borys

Doctor of Sci (Med), Professor
Department of surgery of dentistry faculty
BOGOMOLETS NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY
Kiev, Ukraine

Verbitskiy Igor

PhD (Med), Assistant of Professor of Department of emergency
SHUPYK NATIONAL HEALTHCARE UNIVERSITY OF UKRAINE
Kiev, Ukraine

Сучасна доктрина хірургічного лікування гострого вторинного дифузного чи розлитого перитоніту, за умови декомпенсації стану пацієнта, ґрунтується на селективному підході щодо терміну проведення хірургічного втручання, яке нерідко перевищує загальноновживані дві години передопераційної підготовки [1,2,3]. Тобто, триває дискусія [4,5] щодо особливості хірургічної тактики саме під час проведення передопераційної підготовки для максимального збереження компенсаторних можливостей пацієнта і зменшення ризиків негативних наслідків лікувального процесу.

Мета дослідження – дослідити особливості протікання контамінаційних процесів у порто-кавальному судинному секторі у піддослідних тварин з гострим розлитим перитонітом, котрий спричинений защемленими грижами живота при проведенні перитонеосанації.

Матеріали та методи дослідження. Експериментальні дослідження виконані на 20 білих щурах, які утримувались у віварії НУОЗ України імені П. Л. Шупика з дотриманням вимог та нормативних документів, що регламентують правила проведення експериментальних досліджень на лабораторних тваринах (Правила проведення робіт із використанням експериментальних тварин. – Страсбург, 1997; Європейська конвенція про захист тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей. – Страсбург, 18.03.1986 р.; Директива Ради ЄС № 609 від 24.11.1986 р.).

Згідно нашої експериментальної моделі за 1 місяць до проведення моделювання защемленої грижі живота створювали дефект (2,0 см x 2,0 см) черевної стінки зі збереженням її шкірно-підшкірно-парієтального лоскута. Під час проведення моделювання защемленої грижі живота парагерніально розсікали черевну стінку на 3 – 4 см від грижових воріт, і під час лапаротомії виконували інтраабдомінальний кисетний шов навколо грижових воріт, у кисет

переміщали сегмент клубової кишки і зтягували його з наступним моделюванням 24 годинної гострої кишкової непрохідності. Рану пошарово зашивали. Піддослідних тварин розділили на 2 групи в залежності від характеру експериментальних досліджень.

У тварин 1 групи здійснювали моделювання защемленої грижі живота, що ускладнилася гострою 24 годинною obturatorною кишковою непрохідністю. Передопераційна підготовка включала – в/в інфузійну підготовку протягом 2 годин перед операцією, а об'єм операції включав: лапарогерініотомію; перитонеосанацію; резекцію деструктивно зміненого сегменту защемленої клубової кишки; перитонеосанацію перед зашиванням. Здійснювали забір матеріалу через 24 години в післяопераційному періоді. У тварин 2 групи, на відміну від 1 групи, в передопераційному періоді в/в інфузійну підготовку протягом 2 годин доповнювали лапароцентезним лаважем черевної порожнини.

Статистичну обробку проводили з використанням t-критерію вірогідності Ст'юдента і ступеня вірогідності (p) на персональному комп'ютері з використанням програми Microsoft Excel 2013.

Результати дослідження. Моделювання 24 годинної защемленої грижі живота, що ускладнилося гострою кишковою непрохідністю та розлитим перитонітом супроводжується агресивними змінами контамінації різних судинних секторів. Було встановлено зростання концентрації МСМ-254 як в v.subclavia sinister з $0,224 \pm 0,014$ у.о. до $0,414 \pm 0,023$ у.о., так і в v.cava inferior з $0,227 \pm 0,011$ у.о. до $0,361 \pm 0,01$ у.о.

Дослідження динаміки розподілу контамінаційних процесів за даними МСМ-254 при здійсненні різних видів перитонеолаважу в залежності від виду судинного сектора виявили значні розбіжності результатів при співставленні їх у різних групах (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка змін МСМ-254 в v.subclavia sinister і v.cava inferior у піддослідних тварин, котрі були оперовані з приводу защемленої грижі живота, що ускладнилося гострою кишковою непрохідністю та розлитим перитонітом при проведенні перитонеосанації.

Група тварин	Норма	Термін проведення дослідження			
		24 год защемлена грижа живота	Після лапароцентезного лаважа	Після лапаротомного лаважа	п/о через 24 год
v.subclavia sinister					
1	$0,224 \pm 0,014$	$0,414 \pm 0,023$	-	$0,582 \pm 0,043$ p**	$0,546 \pm 0,037$ p**
2			$0,434 \pm 0,031$	$0,534 \pm 0,044$ p** p1*	$0,461 \pm 0,042$ p* p1**

v.cava inferior					
1	0,227± 0,011	0,361± 0,019	-	0,483± 0,031 p**	0,433± 0,039 p*
2			0,376± 0,032	0,429± 0,036 p* p1*	0,339± 0,028 p1**

Примітки: 1) Коефіцієнт вірогідності $p^* < 0,05$; $p^{**} < 0,01$.

2) p – вірогідність до значень 24 год защемленої грижі живота;
p1 – вірогідність до значень 1 групи.

Застосування лапароцентезного лаважу в передопераційному періоді у тварин 2 групи призводило до зменшення контамінаційного удару в басейнах v.subclavia sinister і v.cava inferior під час проведення лапаротомної перитонеосанації. Було встановлено у тварин 2 групи, на відміну від 1 групи, в v.subclavia sinister зниження концентрації МСМ-254 після проведення лапаротомного перитонеолаважа до $0,534 \pm 0,044$ у.о. та зниження концентрації МСМ-254 і в v.cava inferior до $0,429 \pm 0,036$. Подібна закономірність спостерігалась і через 24 години перебігу післяопераційного періоду, що склало відповідно $0,461 \pm 0,042$ у.о. в v.subclavia sinister та $0,339 \pm 0,028$ у.о. в v.cava inferior.

Наслідки лікування підослідних тварин, котрі були оперовані з приводу защемленої грижі живота, що ускладнилися гострою кишковою непрохідністю та розлитим перитонітом були оцінені за результатами терміну летальності серед тварин обох груп (таблиця 2). Було встановлено суттєве скорочення тривалості життя підослідних тварин 1 групи.

Таблиця 2

Показники летальності у підослідних тварин із ЗГЖ післяопераційному періоді.

Група тварин	Тривалість післяопераційного періоду (доба)					П/о летальність
	1	2	3	4 - 7	8 і більше	
1	1	5	2	1	-	9 - (90%)
2	-	2	1	1	3	7 - (50%)

У підослідних тварин 1 групи післяопераційна летальність склала 9 (90%) тварин котру переважно спостерігали протягом перших 3 діб, тоді як післяопераційна летальність в 2 групі склала 7 (70%) тварин, і спостерігали її здебільшого з 4 доби перебігу післяопераційного періоду.

Таким чином, перебіг 24 годинної експериментальної моделі защемленої грижі живота, що ускладнилися гострою кишковою непрохідністю та розлитим перитонітом призводить до фатального наслідку у переважній більшості (90%) тварин в післяопераційному періоді.

Отримані результати в експерименті щодо покращення комплексу передопераційної підготовки при защемлених грижах живота, що ускладнилися

гострою кишковою непрохідністю з деструкцією сегменту кишечника та ознаками декомпенсації доцільно впроваджувати у клінічну практику для підвищення компенсаторних резервів виснаженого хворобою та коморбідними станами організму пацієнта.

Висновок.

Розширення комплексної передопераційної підготовки у тварин 2 групи лапароцентезним перитонеолаважем дозволяє суттєво зменшити прояви контамінаційного «удару» в різних колекторах судинного русла під час виконання хірургічного втручання, що сприяло кращій адаптації компенсаторних реакцій та супроводжувалось зниженням післяопераційної летальності на 20%.

References:

1. Li Z., Tang Y., Wang P., Ren J. Diagnosis and Treatment of Retroperitoneal Infection. *Surg Infect (Larchmt)*. 2021 Jun; 22(5): 477-484. doi: 10.1089/sur.2020.126. Epub 2020 Nov 3. PMID: 33146587.
2. Tong T., Fu J., Kong Y., ANZ J. Acute intestinal obstruction caused by paraduodenal hernia. *Surg*. 2022 Oct;92(10):2713-2715. doi: 10.1111/ans.17938. Epub 2022 Jul 22. PMID: 35866494.
3. Hugh T.J. Getting a grip on the hernia literature. *ANZ J Surg*. 2020 Mar; 90(3): 396-397. doi: 10.1111/ans.15738. PMID: 32147916.
4. Catena F, De Simone B, Coccolini F, Di Saverio S, Sartelli M, Ansaloni L. Bowel obstruction: a narrative review for all physicians. *World J Emerg Surg*. 2019 Apr 29; 14:20. doi: 10.1186/s13017-019-0240-7. eCollection 2019. PMID: 31168315.
5. Burcharth J., Abdulhady L., Danker J., Ekeloef S, Jørgensen T., Lauridsen H., et al. Implementation of a multidisciplinary perioperative protocol in major emergency abdominal surgery. *Eur J Trauma Emerg Surg*. 2019 Oct 18. DOI: 10.1007/s00068-019-01238-7.

ЕКЗОГЕННІ АЛЕРГЕНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Білошапка Аріна Володимирівна

здобувач вищої освіти І медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Оліфіренко Діана Єгорівна

здобувач вищої освіти І медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Бібіченко Вікторія Олександрівна

відповідальна за навчальну роботу, к.мед.н., асистент
Харківський національний медичний університет, Україна

Вступ. Останнім часом спостерігається швидке зростання темпів алергії. За даними ВООЗ, це хвороба ХХІ століття, у всьому світі захворюваність на неї посідає четверте місце, поступаючись серцево-судинним захворюванням, новоутворенням і травмам. Наразі від цієї недуги страждають від 20 % до 40 % населення. Це означає, що приблизно кожен 3-й мешканець планети Земля має алергію, незалежно від віку та національності. У нашій країні, відповідно до офіційної статистики, на цю хворобу страждають 15 % людей. Всесвітня організація охорони здоров'я прогнозує, що до 2025 року на алергію буде страждати кожен другий мешканець нашої планети, а до 2030 року взагалі кожна людина буде схильна до тієї чи іншої алергії.

Сучасні науковці вважають, що зростання алергічних патологій пов'язане з генетичними мутаціями, погіршенням екологічної ситуації, якістю харчових продуктів, щоденним контактуванням з косметикою та засобами побутової хімії, із пилом, шерстю або хутром тварин.

Споживачі західних країн витрачають в середньому 266 доларів на рік на різні методи лікування алергії. Якщо людина, хвора на алергію за 75-80 років життя, починаючи з 18, буде витрачати в середньому таку кількість коштів на рік на поліпшення свого стану, то за своє життя вона заплатить близько 16,5 тисяч доларів, що значно погіршує бюджетний стан цих людей.

Метою даної роботи став аналіз механізмів розвитку і впливу на життя алергії у населення.

Матеріали та методи. Щоб дізнатися який відсоток населення страждає на алергію та як вона впливає на якість їхнього життя, як вони з цим борються була створена анкета у Google Формі. Опитування було добровільним. В опитуванні взяло участь 33 особи різного віку: молодого 90,9 % (люди віком 18-44 років), середнього 3 % (люди віком 45-59 років), похилого віку 6,1 % (люди віком 60-74 роки).

Результати та їх обговорення. В результаті опитування було з'ясовано, що 87,9 % осіб страждають на алергічне захворювання, найчастіші алергени: квітковий пилок (пилок квітів, трав і дерев, пилок кульбаби, берези, амброзії) – 41,9 %; молоко, яйця, риба, сир, шоколад, какао, полуниця, апельсини, лимони, горох, помідори, горіхи, мед – 32,3 %; шерсть або хутро тварин, пташиний пух – 22,6 %; домашній пил, а також пил на меблях, одязі, книгах, волосся, цвілеві грибки – 22,6 %; миючі засоби, покриття для підлог і меблів з синтетичного матеріалу, фарби, засоби для знищення сільськогосподарських і домашніх комах, косметичні засоби, харчові приправи та консерванти, лікарські засоби – 22,6 %; холод і сонячне випромінювання – 16,1 %; а також в межах 3,2 % - алергія на різні віруси та мікроби, укуси комах. У 69,7 % опитуваних алергія з'явилась з дитинства або у юному віці, а у 18,2 % - в дорослому віці. Весняно-літній період характеризується найбільшими проявами алергії у респондентів (50 %). Найчастішими клінічними проявами є почервоніння шкіри, свербіж (ознаки дерматиту) – 48,5 %; чхання, свербіж носа, очей та піднебіння – 42,4 %; нежить, закладеність носа, прозорі водянисті виділення з носа (ознаки риніту) – 36,4 %; почервоніння очей, слезотеча (ознаки кон'юнктивіту) – 27,3 %; кашель – 15,2 %; кропив'янка (сверблячі пухирі) – 12,1 %; можливе підняття температури тіла – 9,1 %; бронхіальна астма – 3 %; набухання губ – 3 %. Етіотропної терапії дотримуються 45,5 % опитуваних, патогенетичної терапії - 57,6 %, симптоматичної терапії – 9,1 %. А також 27,3 % звертаються за порадою до лікаря. Половина опитуваних має родичів-алергіків. У 60,6 % опитуваних алергія змінює якість життя, а саме: знижується працездатність - 45,8 %; вони не можуть активно відпочивати на відкритих місцевостях (поля, луки, ліси тощо) - 33,3 %; не можуть споживати улюблені продукти (дотримуються дієти) - 25 %; не можуть мати домашніх улюбленців або мають, але постійно приймають лікарські препарати проти алергії – 20,8 %; роблять прибирання частіше через наявність пилу – 12,5 %. Також ми з'ясували яких профілактичних заходів дотримуються респонденти, щоб попередити алергічні прояви - це уникання взаємодії з пошкоджуючим фактором – 66,7 %, раціональне застосування лікарських препаратів (не вживати їх безконтрольно) – 39,4 %; правильне харчування та здоровий спосіб життя – 36,4 %; зміцнювання імунітету – 33,3 %; уникання стресів – 3 %.

Найбільш часті прояви алергії викликаються реакцією негайного типу, вона характеризується наступною клініко-патогенетичною характеристикою анафілактичних алергічних реакцій:

- 1) Імунологічна стадія: дія природних алергенів (білки молока, пилок рослин, хітин комах, антибіотики, які виробляються грибами) - утворюється Ig E, який фіксується на тучних клітинах і базофілах;
- 2) Патохімічна стадія: виділення медіаторів: гістамін, ІЛ-5, простагландини, серотонін;
- 3) Патофізіологічна стадія: рання фаза - перші хвилини (перші 15-20 хвилин) після контакту з алергеном – розширення судин, збільшення проникності капілярів та їх набряк, бронхоспазм, блювання, діарея; відстрочена

фаза - через 12-24 години, виділення лейкотриєнів, які спричиняють збільшення проникності капілярів, бронхоспазм; пізня фаза - інфільтрація та пошкодження тканин еозинофілами, тучними клітинами та нейтрофілами, які активуються медіаторами.

На якість життя дуже впливають такі алергічні захворювання, як анафілаксія, кропив'янка, бронхіальна астма, алергічний риніт, кон'юнктивіт, атопічний дерматит, харчова алергія, алергія на лікарські засоби. Вони не тільки можуть погіршити стан організму, але й призвести до летальних наслідків.

Анафілаксія розвивається за імунологічною реакцією першого типу, виникає при потраплянні алергену у кров і потребує негайної допомоги, бо спостерігається набряк, бронхоспазм, артеріальна гіпотензія, а також блювання, діарея та висипання.

Кропив'янка зустрічається у 10-20 % людей на планеті. Характеризується свербінням та швидкою появою блідо-рожевих бульбашок, схожих на пухирі від жаління кропивою. При вивільненні медіаторів відбувається активація тучних клітин та активація системи комплементу та калікреїн-кінінової системи, утворення аутоантитіл проти Ig E та рецептору Ig E.

Бронхіальна астма - алергічна хвороба, що характеризується розвитком бронхоспазму. На останній стадії можуть розвинути реакції IV типу. Активність тучних клітин призводить до негайного вивільнення медіаторів та цитокінів (ІЛ-3, ІЛ-4 та ІЛ-5), що активують еозинофіли. Еозинофілія може бути виражена: активацією Т-лімфоцитів та стимуляцією продукції Ig E, який взаємодіє з тучними клітинами та базофілами та викликає їх дегрануляцію.

Алергічний риніт важко диференціюється від інших форм риніту, підвищується секреція ІЛ-4 активованими Т-хелперами, що збільшує секрецію Ig E (характерно для полінозу), гістамін та лейкотриєни спричиняють свербіж, чхання, закладеність носа, набряк та гіперемію слизових оболонок.

При алергічному кон'юнктивіті спостерігається свербіж повік, сльозоточивість, гіперемія та набряк кон'юнктиви та часто супроводжує перебіг алергічного риніту. Має відповідний патогенез. Ig E може знаходитись у сльозовій рідині.

Атопічний дерматит - найпоширеніший вид атопії, ураження виявляються на щоках і у місцях природних складок шкіри, створюється порочне коло: свербіж - розчухування - ліхенізація шкіри внаслідок хронічної екземи.

Справжня непереносимість продуктів харчування зустрічається дуже рідко і часто характеризується порушеннями у роботі травного тракту, шкіри та дихальної системи. Майже будь-яка їжа може спричинити Ig E-опосередковану алергію. Необхідною є сенсibilізація. Причиною харчової алергії може бути незрілість імунної системи слизових оболонок, тому діти, які тривалий час перебувають на грудному вигодовуванні, менш схильні до харчової алергії.

Лікарські засоби можуть спричинити алергічні реакції всіх 4-х типів. Може спричинити: анафілаксію (I тип), гемолітичну анемію (II тип), сироваткову хворобу (III тип), інтерстиціальний нефрит (IV тип).

Висновки. Алергічна реакція – імунна реакція, що виникає внаслідок багаторазового контакту з алергеном (антигеном) з подальшим ушкодженням його клітин, розвитком запалення та/або порушенням функціонального стану органів та тканин. Ушкодження власних клітин при алергічній реакції призводить до активації ефективних захисних механізмів та стимуляції протизапальних медіаторів. Люди, які страждають на дане захворювання, приречені все життя побоюватися зустрічі з алергеном, мають страх не отримати вчасної швидкої допомоги, постійно застосовувати фармакологічну корекцію, відповідно, витратити велику кількість грошей на ці препарати, бо саме так вони можуть підтримувати свій стан організму та життя. Відмова від лікування алергії може призвести не тільки до постійного роздратування, хронічної втоми та проблем зі здоров'ям, але і до смерті.

Список літератури

1. <https://11pol.city.kharkov.ua/алергія-займає-четверте-місце-серед-х/>
2. <http://khoz.com.ua/8-lipnja-2019-roku-vsesvitnij-den-borotbi-z-alergiiiju/>
3. <https://www.vz.kiev.ua/vooz-do-2030-roku-kozhna-lyudyna-strazhdatype-na-alergiyu/>
4. <https://www.valuepenguin.com/seasonal-allergies-cost-consumers>
5. Робочий зошит з патофізіології . Частина 1. Укладачі О.В. Ніколаєва, Н.А. Шутова, М.В. Ковальцова, І.О. Сулхдост , Н.А. Сафаргаліна-Корнілова, Л.Г. Огнєва, О.В. Морозов, В.О. Бібіченко. Харків, 2019. - 125 с.
6. <https://microbiology.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%9A%D0%86%D0%90-%E2%84%96-4.-%D0%90%D0%9B%D0%95%D0%A0%D0%93%D0%86%D0%AF.pdf>

ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРУКТУРИ ТА КЛІНІКИ ДЕРМАТОЛОГІЧНИХ ПРОЯВІВ ВІЛ-ІНФЕКЦІЇ/СНІДУ

Денисенко Ольга Іванівна,
доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри дерматовенерології,
Буковинський державний медичний університет,
м. Чернівці, Україна

Бродовська Надія Борисівна,
кандидат медичних наук,
асистент кафедри дерматовенерології
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Сторожук Марина Вікторівна
кандидат медичних наук,
асистент кафедри дерматовенерології
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Денисенко Олександр Васильович,
викладач інфектології та епідеміології,
Чернівецький медичний фаховий коледж
м. Чернівці, Україна

Юшко Юрій Миколайович
лікар-дерматовенеролог
КНП «Міська поліклініка № 5»
м. Чернівці, Україна

Вступ. ВІЛ-інфекція/СНІД на сьогодні залишається однією з актуальних медичних та соціальних проблем, зважаючи на високий рівень поширеності інфекції серед осіб різних вікових категорій та стійку тенденцію до зростання випадків смертності від даного захворювання [1, 4, 7].

Сприяють поширенню ВІЛ-інфекції наркоманія, гомосексуалізм, алкоголізм, проституція, урбанізація, міграція населення, акселерація тощо [3, 8, 9]. Важливим кофактором, що сприяє зараженню ВІЛ-інфекцією з розвитком СНІДу, є венеричні захворювання, зокрема сифіліс та ін. [6, 8].

Одним із методів боротьби з поширенням ВІЛ-інфекції є своєчасне виявлення та лікування інфікованих осіб, особливо на ранніх стадіях хвороби, коли ще відсутні зміни загального стану інфікованої людини, проте вже можуть

виникати характерні зміни на шкірі у вигляді інфекційних і неінфекційних дерматозів, які є доступними для візуального огляду та діагностики [2, 5]. Тому знання регіональних особливостей структури та дерматологічних проявів ВІЛ-інфекції/СНІДу є необхідним аспектом у роботі лікарів будь-якого фаху з метою ранньої діагностики та своєчасного лікування таких пацієнтів [10].

Мета роботи. Вивчити та проаналізувати структуру та клінічні особливості дерматологічних проявів ВІЛ-інфекції/СНІДу у жителів Чернівецької області.

Матеріали та методи. Проведено аналіз даних медичних карт 450 осіб (287 чоловіків, 163 жінки), з них 356 – ВІЛ-інфіковані особи та 94 – хворі на СНІД, які пройшли обстеження й лікування та перебувають на обліку в ОКУ “Чернівецький обласний центр з профілактики та боротьби зі СНІДом”. Серед 356 осіб, інфікованих ВІЛ, у 176 осіб встановлено I клінічну стадію ВІЛ-інфекції, у 57 – II стадію, у 123 хворих – III клінічну стадію, а у 94 хворих діагностовано IV клінічну стадію захворювання – власне СНІД.

Діагноз ВІЛ-інфекції/СНІДу пацієнтам виставлено на підставі клінічних даних та виявлення провірусного ДНК методом полімеразної ланцюгової реакції та антитіл до ВІЛ методом імуноферментного аналізу. При постановці діагнозу дерматологічного захворювання враховували скарги пацієнта, дані анамнезу, клінічну картину дерматозу та результати лабораторних досліджень (мікологічні, бактеріологічні, серологічні тощо).

Результати та обговорення. При вивченні структури та частоти дерматологічних проявів ВІЛ-інфекції/СНІДу у жителів Чернівецької області, встановлено, що найбільш часто у ВІЛ-інфікованих осіб та хворих на СНІД виникають інфекційні захворювання шкіри (у 92,9% осіб), у тому числі – дерматомікози (у 70,2%), вірусні дерматози (у 51,8%) та піодермії (у 16,4%), які майже у половини (45,6%) пацієнтів мають змішаний характер. Неспецифічні дерматози діагностовано у 26,9% пацієнтів, пухлини шкіри – в 1,1% інфікованих осіб.

Серед дерматомікозів у ВІЛ-інфікованих осіб та хворих на СНІД найбільшу частку склали кандидози шкіри та слизових оболонок (60,2% випадків), у тому числі – хейліт ангулярний кандидозний (33,9%), кандидоз слизових оболонок порожнини рота (18,7%) та кандидозний баланопостит (7,6%), епідермофітія ступнів та оніхомікоз склали 21,8% випадків, решта 18,0% – лишай різнокольоровий (висівкоподібний).

У структурі вірусних дерматозів, які діагностовано у 232 осіб, інфікованих ВІЛ, та хворих на СНІД, найбільшу частку (74,5%) склали герпесвірусні інфекції, у тому числі – герпес лабіальний (у 42,2% осіб), герпес генітальний (у 22,8%) та герпес оперізувальний (у 9,5% осіб).

Аналіз розподілу дерматологічних проявів ВІЛ-інфекції/СНІДу за частотою їх реєстрації у жителів Чернівецької області показав, що найбільш часто у ВІЛ-інфікованих осіб розвивається ангулярний хейліт (у 104 осіб – 23,8%), який має тривалий перебіг, тяжко піддається лікуванню.

Встановлено, що одним із найбільш частих симптомів ВІЛ-інфекції у мешканців Чернівецької області є себорейний дерматит обличчя і тулуба (у 105

осіб – 23,3%) у вигляді почервоніння й лущення шкіри (на обличчі – по типу «метелика»), який характеризується поширеним ураженням шкіри, у деяких пацієнтів – розвитком на поверхні вогнищ псоріазіформного лущення.

Доволі частими дерматологічними проявами ВІЛ/СНІДу у мешканців Чернівецької області є герпес лабіальний (у 21,8%) та герпес геніальний (у 12,7%), які мають рецидивуючий перебіг (більше 5-6 епізодів на рік), часто ускладнюються вторинною піодермією, а в окремих пацієнтів – утворенням виразок та рубцевих змін шкіри.

Важливою ознакою ВІЛ-інфекції/СНІДу є оперізувальний герпес (діагностовано в 12,7% осіб), який на тлі імунодефіциту характеризується утворенням значної кількості різко болючих бульозних елементів, часто із гнійним чи геморагічним вмістом, нерідко – з утворенням виразок.

Проявами ВІЛ-інфекції/СНІДу у мешканців Чернівецької області є також хронічні вірусні захворювання у вигляді чисельних бородавок та гострокінцевих кондилом (у 8,9%), а також поширеного (до 50 і більше елементів) контагіозного моллюску (у 3,6% пацієнтів)

У 16,4% пацієнтів констатовано розвиток різних форм піодермії, які на тлі імунодефіциту характеризуються затяжним клінічним перебігом, поширеним ураженням шкіри, розвитком глибоких елементів – чисельних фурункулів і карбункулів, хронічних виразкових форм тощо.

Також у ВІЛ-інфікованих осіб відзначено більш тяжкий клінічний перебіг вугрової хвороби (акне) з розвитком глибоких форм акне, які завершуються формуванням рубцевих змін шкіри.

Одним з проявів ВІЛ-інфекції/СНІДу у жителів Чернівецької області є кандидоз порожнини рота (у 13,1%) у вигляді білуватих нашарувань на слизових оболонках язика і щік, який має тривалий хронічний перебіг і зазвичай характеризується резистентністю до терапії, рідше у таких пацієнтів реєструється кандидозний баланопостит (у 5,3% пацієнтів).

Доволі частим (у 12,7% осіб) проявом ВІЛ-інфекції/СНІДу у мешканців регіону є різнокольоровий (висівкоподібний) лишай, який на тлі імунодефіциту характеризується поширеним ураженням шкіри, часто з нетиповою локалізацією (сідниці, нижні кінцівки), розвитком запальних явищ в ділянці висипки з проявами гіперемії й набряку та свербіжем. У більшості пацієнтів дерматоз має хронічний рецидивуючий перебіг.

Одним із проявів ВІЛ/СНІДу є епідермофітія ступнів (діагностовано в 8,4% осіб), яка характеризується гострозапальними проявами, рецидивуючим перебігом. У 6,9% пацієнтів діагностовано оніхомікоз, збудниками якого є дерматоміцети (*Trichophyton rubrum*) та дріжджоподібні грибки (*Candida albicans*). На тлі імунодефіциту відбувається швидке ураження нігтьових пластинок не лише ступнів, але й кистів, відзначається торпідність до фунгіцидних засобів системної та топічної терапії.

У п'яти (1,1%) хворих на СНІД було діагностовано саркому Капоши, яка характеризувалася поширеним ураженням шкіри, значною кількістю елементів висипки та швидким метастазуванням.

Водночас прояви волосистої лейкоплакії язика, яку вважають специфічним маркером ВІЛ-інфекції/СНІДу, виявлено лише у 3 (0,67%) ВІЛ-інфікованих жителів Чернівецької області.

Аналіз частоти дерматологічних проявів ВІЛ/СНІДу у жителів Чернівецької області з різними клінічними стадіями ВІЛ-інфекції показав, що у ВІЛ-інфікованих осіб у I стадії найбільш часто виникають: герпес лабіальний (у 21,0% осіб), піодермії (у 6,8%), різнокольоровий лишай (у 5,7%), а у II клінічній стадії: хейліт ангулярний (у 78,9%), дерматит себорейний (у 45,6%), герпес лабіальний (у 36,8%), піодермії (у 28,1%), бородавки (у 26,3%), кандидоз слизових оболонок порожнини рота (у 21,1%) та різнокольоровий лишай (у 21,1%), в одного (1,8%) пацієнта було діагностовано саркому Капоші.

У ВІЛ-інфікованих осіб у III клінічній стадії захворювання найбільш частими дерматозами є: хейліт ангулярний (28,5%), дерматит себорейний (26,8%), герпес лабіальний (20,3%), піодермії (19,5%), різнокольоровий лишай (18,7%), герпес генітальний (17,9%), кандидоз слизових оболонок рота (14,6%) та епідермофітія ступнів (14,6%); у двох (1,6%) осіб діагностовано саркому Капоші, в одного (0,8%) пацієнта – волосисту лейкоплакію язика.

У хворих на СНІД (IV стадія ВІЛ-інфекції) найчастіше виявляли: дерматит себорейний (39,4%), піодермії (23,4%), хейліт ангулярний (22,3%), кандидоз слизових оболонок рота (22,3%), герпес генітальний (21,3%) і лабіальний (16,0%) та оніхомікоз (13,8%), у 2 (2,1%) пацієнтів діагностовано волосисту лейкоплакію язика та ще у 2 (2,1%) хворих – саркому Капоші.

Таким чином, нами встановлено певні особливості структури дерматологічних проявів ВІЛ-інфекції/СНІДу у жителів Чернівецької області, які дещо відрізняються від загальноприйнятих клінічних проявів на різних клінічних стадіях ВІЛ-інфекції [2, 4, 5], що слід враховувати при комплексному обстеженні хворих регіону та підготовці медичних фахівців різного рівня.

Висновки. Серед ВІЛ-інфікованих осіб та хворих на СНІД – жителів Чернівецької області найбільш частою дерматологічною патологією є інфекційні (грибкові, вірусні, гнійничкові) захворювання шкіри (у 92,9% пацієнтів), які у половини (45,6%) пацієнтів мають змішаний характер, та неспецифічні дерматози (у 26,2%), які характеризуються обтяженим клінічним перебігом, торпідністю до лікування та частими рецидивами. Пухлини (саркома Капоші) діагностовано у п'яти (1,1%) хворих із ВІЛ-інфекцією/СНІДом, а волосисту лейкоплакію язика лише у трьох (0,67%) пацієнтів із III та IV стадіями ВІЛ-інфекції. Встановлені особливості дерматологічних проявів ВІЛ-інфекції/СНІДу у жителів Чернівецької області повинні бути враховані у практичній роботі лікарів всіх спеціальностей при обстеженні пацієнтів регіону, а також при викладанні дерматовенерології здобувачам освіти.

Список літератури:

1. Дерматологія, венерологія / Болотна Л.А., Глушок В.С., Денисенко О.І. та ін.; за ред. Святенко С.В., Свистунова І.В. Вінниця: Нова Книга, 2021. 656 с.

2. Дерматологія, венерологія / За ред. проф. В.І. Степаненка. Київ : КІМ, 2012. 848 с.
3. Мавров Г.І., Миронюк В.І., Осінська Т.В. Поширення інфекцій, що передаються статевим шляхом, серед споживачів психогенних речовин: аналіз сексуальних мереж. *Дерматологія та венерологія*. 2018; 2 (80): 35-42.
4. Профілактика передачі ВІЛ від матері до дитини. Діагностика, лікування та соціально-психологічна підтримка людей, які живуть з ВІЛ / В.М. Запорожан, М.Л. Аряєв, Н.В. Котова та ін. К., 2010. 139 с.
5. Fundamentals of diagnosis and treatment in dermatovenereology / O.I. Denysenko, M.Yu. Haievska, M.P. Perepichka et al. Chernivtsi, 2020. 232 p.
6. HIV, hepatitis B and C, and syphilis prevalence and coinfection among sex workers in Southern Brazil / F. Schuelter-Trevisol, G. Custodio, S.A.C. Barreto et al. *Revista da Sociedade Brasileira de Medicina Tropical*. 2018; 46(4); 493-497.
7. Jacqueline J., Keelin D., Huesgen E. Antiretroviral treatment efficacy and safety in older HIV-infected adults. *Pharmacotherapy : The J. of Human Pharmacol. and Drug Therapy*. 2015;12(35):1140-1151.
8. Rates of HIV, syphilis, and HCV infections among different demographic groups of female sex workers in Guangxi China: Evidence from 2010 national sentinel surveillance data / Li Zhou, T. Zhang, Z. C. Stanton et al. *AIDS Care*. 2014; 11(25):1433-1441.
9. Socio-demographic and behavioral correlates for HIV and syphilis infections among migrant men who have sex with men in Beijing, China / W. Bo, L. Xiaoming, S. Bonita et al. *AIDS Care*. 2013; 2(25): 249-257.
10. Veinot T.C. Regional HIV/AIDS Information Environments and Information Acquisition Success. *The Information Society*. 2013; 2(29): 88-112.

РОЗЛАДИ СНУ У ХВОРИХ З СИНДРОМОМ НЕСПОКІЙНИХ НІГ, ОСОБЛИВОСТІ ЛІКУВАННЯ

Жукуляк Оксана Миколаївна

асистент кафедри акушерства і гінекології ім. І. Д. Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Поліщук Іван Полікарпович

к.м.н., асистент кафедри акушерства і гінекології ім. І. Д. Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Перхулин Оксана Мирославівна

асистент кафедри акушерства і гінекології ім. І. Д. Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Лесів Мар'яна Ігорівна

асистент кафедри неврології та нейрохірургії
Івано-Франківський національний медичний університет

Бендас Мирослава Петрівна

асистент кафедри акушерства і гінекології ім. І. Д. Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Синдром неспокійних ніг (СНН) – сенсомоторний розлад, що характеризується неприємними відчуттями в нижніх кінцівках, які з'являються в спокої (частіше у вечірній і нічний час), змушують хворого здійснювати полегшуючі їх рухи [1]. Прямим наслідком неприємних відчуттів у кінцівках і необхідності постійно здійснювати рухи є порушення сну – інсомнія. В результаті цього виникає швидка стомлюваність і зниження уваги в денний час. Скарга на поганий сон є провідною у хворих з СНН і саме вона найчастіше приводить їх до лікаря [2].

Мета. Оцінити ефективність поєданого застосування праміпексолу та міасеру у хворих з СНН на фоні діабетичної поліневропатії (ДПН) [3].

При опитуванні хворих за шкалою СНН-6 отримано наступні дані : у хворих I групи задоволення сном до- та після лікування суттєво не відрізнялися ($p > 0,05$), на відміну від хворих II групи, в яких відмічалася вірогідна різниця показників до- та після лікування ($p < 0,05$); важкість симптомів СНН перед сном при поєданому застосуванні праміпексолу і міансерину гідрохлориду мала відчутну різницю у порівнянні з хворими, які отримували лікування праміпексолом ($p < 0,05$); важкість симптомів вночі у хворих обидвох груп зменшилися на фоні проведеної терапії; вдень під час активної діяльності симптоми СНН хворих обидвох груп турбували менше (це є характерним для даної патології), тому на фоні лікування особливої різниці хворі як I, так і II груп

не відчули [4]. За шкалою денної сонливості у хворих II групи після проведеного лікування відмічалось виражене покращення стану, що вірогідно відрізнялося від показників II групи ($p < 0,05$) [5, 6]. Висновки. Поєднане застосування праміпексолу та міансерину гідрохлориду показало позитивний вплив на клінічні симптоми СНН, в тому числі розлади сну, що оцінювалося за допомогою рейтингових шкал.

Список літератури:

1. . Screening for Endocrine Hypertension: An Endocrine Society Scientific Statement. William FYoung, David A. Endocrine Reviews. 2017; 38(2): 103–22.
2. 5. Blondell SJ., Hammersley-Mather R., Veerman JL. Does physical activity prevent cognitive decline and dementia? A systematic review and meta-analysis of longitudinal studies, BMC Public Health. 2014; 14(1): 510.
3. Bagnall P.; Rizzolo D. Bacterial vaginosis: a practical review. Journal of the American Academy of Physician Assistants: 2017 - Volume 30 - Issue 12 - p 15-21.
4. Esber A., Vicetti Miguel R.D., Cherpes T.L., Klebanoff M.A., Gallo M.F., Turner A.N. Risk of bacterial vaginosis among women with herpes simplex virus type 2 infection: a systematic review and meta-analysis. The Journal of Infectious Diseases 2015;212(1):8-17.
5. Hilbert D.W., Smith W.L., Paulish-Miller T.E., Chadwick S.G., Toner G., Mordechai E., Adelson M.E., Sobel J.D., Gyax S.E. Utilization of molecular methods to identify prognostic markers for recurrent bacterial vaginosis. Diagnostic Microbiology and Infectious Disease 2016. 86: 231-242.
6. Mason M.J, Winter A.J. How to diagnose and treat aerobic and desquamative inflammatory vaginitis. Sexually Transmitted Infections 2017; 93: 8-10.

РЕДУКЦІЙНА ОТОПЛАСТИКА, ВЛАСНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Зборовський О. М.

т.в.о. директора ДУ «Інститут невідкладної і
відновної хірургії імені В.К. Гусака НАМН України

Шкіренко О. Ю.

н.с. відділу термічних уражень, пластичної та реконструктивно-відновлювальної
хірургії ДУ «Інститут невідкладної і
відновної хірургії імені В.К. Гусака НАМН України

В сучасній пластичній хірургії операції направлені на корекцію аномалій розвитку зовнішнього вуха досить розповсюджені. Відстаючи вуха, представляють собою майже саму розповсюджену деформацію. Але окрім корекції капловухості доволі часто виконуємо операцію зі зменшення вушних раковин [1,2]. Оперативне втручання частіше виконуємо у чоловіків, окрім редукції вушної раковини, проводимо зменшення мочки вушної раковини як в комплексі зі зменшенням вушної раковини, так і ізольована редукція мочки вуха при її гіпертрофії.

При виконанні оперативного втручання у використовуємо місцеву анестезію 0,5% розчином бупівокаїну, втручання виконуємо в амбулаторних умовах. В післяопераційному періоді накладаємо формуючу пов'язку, за допомогою марлевих турунд з маззю «левомеколь» та накладання давлучою пов'язки бинт «Собан», що є профілактикою утворення післяопераційних гематом, та деформацій вушної раковини. В післяопераційному періоді призначали анальгетики: декскетопрофен, антибактеріальну терапію – цефуроксім 400 мг 1 раз на добу. Шви знімали на 7 добу.

Клінічний випадок № 1: Чоловік 42 років звернувся зі скаргами на косметичний дефект, збільшені вушні раковини (фото 1). Після проведення обстеження проведено оперативне втручання – зменшення вушних раковин, шляхом резекції чаші та ділянки протизавитку.



Фото 1. Пацієнт 42 років з вродженню деформацією вушних раковин.

Контрольний огляд через 1 місяць: післяопераційні рубці нормотрофічні, деформацій хрящів не виявлено, спостерігається хороший косметичний результат (фото 2).



Фото 2. Огляд пацієнта через 2 місяця після оперативного втручання.

Клінічний випадок № 2: Чоловік 23 років звернувся зі скаргами на косметичний дефект, збільшені мочки вух (фото №3, Фото №3).



Фото 3. Пацієнт 23 років з гіпертрофією мочок вух.



Фото 4 . Передопераційна розмітка зони резекції мочки вуха.

В амбулаторних умовах проведена пластика мочок вух, тканини поєднанні за допомогою шовного матеріалу «Prolen 5/0» (фото №3)



Фото 4. Результат резекції мочки вуха.

Власній досвід виконання редукційних операцій на вушній раковині включає 15 випадків. Всі операції виконані у чоловіків у 4 пацієнтів виконано ізольована редукція мочок вушних раковин. Ускладнення у вигляді деформацій у 2-х пацієнтів, що вирішилось шляхом проведення повторного втручання.

Література

1. Пінчук В.Д., Тимофій О.Д., Старцева М.С., Ткач О.С., Замковой В.В. Вторинна отоластика// Пластична, реконструктивна та естетична хірургія – 2015. №3-4. с.16-25
2. Kompatscher P., Schuler C.H., Clemens S., Seifert B.t, Beer G.M.The cartilage-sparing versus the cartilage-cutting technique: A retrospective quality control comparison of the Francesconi and Converse otoplasties //J. Aesth. Plast. Surg. -2004.- Vol.27. – P. 446-453

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕФЕКТІВ НЕРВОВОЇ ТРУБКИ

Ласитчук Оксана Миколаївна

к.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Пахаренко Людмила Володимирівна

д.мед.н., професор кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Басюга Ірина Омелянівна

к.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Жураківський Віктор Миколайович

к.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Моцюк Юлія Богданівна

к.мед.н., асистент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

ВООЗ кожні п'ять років оновлює рекомендації щодо багатьох аспектів надання медичної допомоги населенню, які ґрунтуються на доказовій медицині.

Особлива увага відводиться якійсій допомозі жінкам під час вагітності, пологів та післяпологового періоду. В рамках безперервного надання допомоги з охорони репродуктивного здоров'я допологова допомога (ДПД) є платформою для проведення важливих заходів у сфері охорони здоров'я, включаючи пропаганду здорового способу життя, скринінг, діагностику та профілактику захворювань [1, 2]. З врахуванням сучасних міжнародних рекомендацій, в Україні впроваджуються нова клінічна настанова та Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 9 серпня 2022 року №1437 Стандарти медичної допомоги «Нормальна вагітність».

Допологова допомога передбачає ефективне спілкування з вагітними з питань дієти і здорового харчування, в тому числі надання інформації про харчові джерела вітамінів і мінеральних речовин, а також про різноманітність харчування і є невід'ємною частиною профілактики анемії та вроджених вад розвитку плода [3, 4].

Відомо, що дефіцит фолієвої кислоти пов'язаний з розвитком дефектів нервової трубки плода та іншими вродженими аномаліями (вади серця, сечовивідних шляхів, редукційні дефекти кінцівок, орально-лицьової ущелини). Вроджені вади розвитку центральної нервової системи у дітей займають

провідне місце в структурі причин дитячої смертності й захворюваності та первинної дитячої інвалідності, є однією з гострих проблем сучасної медицини. Також слід зазначити, що медикосоціальна допомога високого рівня і тривале симптоматичне лікування хворих дітей з даною патологією потребує значних економічних витрат [5].

Як показує досвід країн Європи, близько 70 % вроджених вад розвитку можна запобігти чи максимально нівелювати їхній негативний ефект. Найдієвішим методом фахівці називають прегравідарну підготовку. Є публікації про роль фолієвої кислоти як можливого ефективного засобу запобігання вродженим вадам серця, що може бути важливим клінічним і громадським досягненням охорони здоров'я. У багатьох регіонах країни все ще спостерігається низька поінформованість про роль фолієвої кислоти (ФК) у профілактиці вроджених вад розвитку плода. Це стосується даних про сам препарат, потрібну дозу, терміни та тривалість його вживання [6].

Згідно сучасних Стандартів медичної допомоги всіх жінок можна поділити за ступенем ризику розвитку дефекту нервової трубки (ДНТ) на низький, помірний та високий. Жінкам з низьким ризиком розвитку дефекту нервової трубки або інших вроджених аномалій, чутливих до фолієвої кислоти, або якщо батько дитини також має низький ризик, потрібні дієта з багатими фолатами продуктами і щоденний прийом 0,4 мг ФК впродовж всієї вагітності, починаючи за 2-3 місяця до зачаття. Низький ризик включає осіб, які не мають особистого або сімейного анамнезу вроджених дефектів, чутливих до ФК.

Жінкам з помірним ризиком розвитку ДНТ або інших вроджених аномалій, чутливих до ФК, або якщо батько дитини також має помірний ризик, потрібні дієта з багатими на фолати продуктами і щоденний прийом 1,0 мг ФК до 12 тижнів вагітності, починаючи як мінімум за 3 місяця до зачаття. Після 12 тижнів - щоденний прийом 0,4-1,0 мг ФК впродовж всієї вагітності.

Помірний ризик включає жінок з одним або кількома з наступних материнських факторів (від 1 до 5 наведених нижче) або у яких батько дитини з наступними факторами (1 або 2 перераховані нижче): особистий або сімейний анамнез інших вроджених аномалій, чутливих до ФК; сімейний анамнез ДНТ у родича 1 або 2 ступеня спорідненості; цукровий діабет 1 або 2 типу; застосування лікарських засобів, що мають тератогенну дію (таких як протиепілептичні препарати та препарати холестираміну); шлунково-кишкові захворювання з синдромом мальабсорбції.

Жінкам з високим ризиком розвитку ДНТ, якщо вони або їхній чоловік (батько дитини) мають особистий анамнез ДНТ або якщо при попередній вагітності у дитини виявлений ДНТ, потрібні дієта з багатими фолатами продуктами і щоденний прийом 4,0-5,0 мг ФК до 12 тижнів вагітності, починаючи як мінімум за 3 місяця до зачаття. Після 12 тижнів - щоденний прийом 0,4-1,0 мг ФК впродовж всієї вагітності.

Таким чином, своєчасне проведення доказово обґрунтованих профілактичних заходів, виявлення ризиків виникнення ускладнень вагітності, лікування патології вагітності та супутніх захворювань; санітарна освіта та

пропаганда здорового способу життя в рамках ДПД сприяє народженню здорової дитини, попереджує материнську й перинатальну захворюваності та смертності.

Список літератури:

1. WHO recommendations on antenatal care for a positive pregnancy experience. (A/HRC/21/22; <https://documents-ddsny.un.org/doc/ UNDOC/ GEN/G12/ 148/49/ PDF/ G1214849.pdf>, 28.09.2016р.).
2. Tunçalp Ö, Were WM, MacLennan C, Oladapo OT, Gülmezoglu AM, Bahl R et al. Quality of care for pregnant women and newborns-the WHO vision. BJOG. 2015;122(8):1045–9. doi:10.1111/1471- 0528.13451.
3. Клінічна настанова «Нормальна вагітність» https://www.dec.gov.ua/cat_mtd/galuzevi-standarti-ta-klinichni-nastanovi/.
4. Fisk NM, McKee M, Atun, R. Relative and absolute addressability of global disease burden in maternal and perinatal health by investment in R&D. Trop Med Int Health. 2011;16(6):662-8.
5. Литвиненко Н.В. Клінічні методи дослідження нервової системи у новонароджених та дітей грудного віку: навчальний посібник для лікарів-інтернів, курсантів, практичних лікарів з фахів «неврологія», «педіатрія» «сімейна медицина» / Н.В. Литвиненко, Т.Й. Пурденко, В.М. Гладка. – Полтава, 2016. – 125с.
6. Є.Б. Шаргородська. Профілактична роль фолієвої кислоти в запобіганні вродженим вадам розвитку плода / «Здоров'я України 21 сторіччя» № 24 (493) / Грудень 2020 р. / <https://health-ua.com>.

МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ПОЛІПІВ ЕНДОМЕТРІЮ

Печеряга Світлана Володимирівна

кандидат медичних наук,
асистент кафедри акушерства, гінекології та перинатології
Буковинський державний медичний університет, Чернівці

Краснопортко Юрій Олександрович

студент 5 курсу
Буковинський державний медичний університет, Чернівці

Анотація. Поліпи ендометрія - це розростання ендометріальних залоз, які зазвичай виступають у порожнину матки. Поліпи ендометрія є доброякісними за своєю природою і вражають як жінок репродуктивного віку, так і жінок у постменопаузі. Хоча поліпи ендометрію зустрічаються відносно часто і можуть супроводжуватися аномально сильною кровотечею під час менструації. У безсимптомні поліпи ендометрію можуть спонтанно регресувати. У статті наведено огляд методів діагностики поліпів ендометрію, які зазвичай використовуються і включають двовимірну трансвагінальну сонографію (2D ТВУЗД), 3-вимірну трансвагінальну сонографію (3D ТВУЗД), сонографію із сольовою інфузією, гістеросальпінгографію та гістероскопію. Поліпи ендометрію можна безпечно та ефективно лікувати за допомогою гістероскопічного видалення.

Ключові слова: поліпи, ендометрій, матка, діагностика.

Вступ. Поліпи ендометрію або поліпи матки - це аномальні новоутворення, що містять залози, струму та кровоносні судини, які виступають із слизової оболонки матки (ендометрій), і займає простір, невеликий або досить великий, щоб заповнити порожнину матки. Вони зустрічаються як під час репродуктивної, так і постменопаузальної фаз життя жінки. Поліпи ендометрію мають різні розміри від кількох міліметрів до кількох сантиметрів у діаметрі. Вони можуть виявлятися як одиночне ураження, так і множинні ураження, що заповнюють всю порожнину ендометрію. Поліпи ендометрія можуть бути діагностовані в будь-якому віці. Однак пік захворюваності припадає на вік від 40 до 49 років. Хоча ці поліпи вважаються доброякісними, існує невеликий ризик злоякісної трансформації [1, 2].

Точна етіологія поліпів ендометрію невідома. Однак поліпи ендометрію пов'язані з гіперплазією ендометрію. Отже, естроген без протидії вважається фактором ризику [3]. Поліпи ендометрія рідко діагностуються до менархе, що свідчить про те, що естрогенна стимуляція ендометрія відіграє вирішальну роль у патогенезі поліпів ендометрія. Вік після 35 років, гіпертонія, ожиріння та діабет – відомі фактори ризику розвитку поліпів ендометрія. Серед цих факторів вік є чи не найвагомим фактором ризику. Існує взаємозв'язок між поліпами ендометрія і такими іншими доброякісними гінекологічними захворюваннями,

як поліпи шийки матки та ендометріоз/ Жінки в постменопаузі, які отримують замісну гормональну терапію, мають більшу частоту поліпів ендометрію. Це може бути пов'язано з постійною стимуляцією ендометрію естрогеном [4]. Ожиріння пов'язане зі збільшенням ендogenous виробництва естрогену 1 через підвищення рівня ароматази (ферменту, що перетворює естроген), який перетворює андрогени в жирі на естроген. У систематичному напівкількісному огляді було виявлено причинні, неспричинні, захисні та нечіткі зв'язки щодо факторів, залучених до патогенезу поліпів ендометрію [5].

Запальний процес може призвести до зміни гомеостатичних установок, що призведе до розвитку захворювання. Різниця в експресії факторів росту може вплинути на існування двох різних типів поліпів ендометрію, один з яких є гормонально залежним, а інший має запальний характер. Такий характер варіації може спричинити різні симптоми, виникнення рецидивів, вплив на репродукцію та онкологію [6].

Поліпи ендометрію є переважно безсимптомними ураженнями, хоча вони можуть проявлятися аномальною матковою кровотечею. Аномальна маткова кровотеча є найпоширенішим симптомом поліпів ендометрію, що виникає приблизно у 68% жінок у період до та постменопаузи з цим захворюванням [3, 7]. Інші супутні симптоми включають біль у животі, тазовий біль. Поліпи ендометрія також можуть призвести до безпліддя через повторну невдачу імплантації [8].

Мета роботи. Провести пошук й аналіз відповідних літературних джерел щодо методів діагностики поліпів ендометрію.

Матеріали та методи. Нами було проведено систематичний огляд та аналіз літературних джерел щодо сучасних методів діагностики поліпів ендометрію. Пошук проводили у пошукових базах PubMed, Google Scholar, Cochrane Library, Web of Science.

Результати та обговорення. Існує кілька доступних варіантів макроскопічної діагностики поліпів ендометрію.

Основним методом вибору діагностики для виявлення поліпів ендометрію у жінок фертильного віку є трансвагінальна ультразвукова діагностика (ТВУЗД). Це досягається шляхом введення ультразвукового датчика через піхву, щоб візуалізувати порожнину матки. Поліпи ендометрію проявляються у вигляді гіперехогенного вогнища з правильними контурами. Кістозні залози можуть бути видимі в поліпі [9].

Поліпи ендометрія виявляються у вигляді вогнищевої маси або неспецифічного потовщення. Ці знахідки, однак, не є специфічними для поліпів, оскільки лейоміоми (міоми), особливо субмукозні форми, можуть мати такі ж ознаки. Зображення найкраще проводити на 10-й день менструального циклу, коли ендометрій найтонший, щоб звести до мінімуму хибнопозитивні та хибнонегативні результати. ТВУЗД має чутливість 19–96%, специфічність 53–100%, позитивну прогностичну цінність 75–100% і негативну прогностичну цінність 87–97% для діагностики поліпів ендометрію.

Встановлено, що ТВУЗД є репрезентативним для практичного підходу до початкової оцінки патологій матки, однак гістероскопія, як видається, пропонує кращу діагностичну цінність для патологій матки загалом і для поліпів матки зокрема [10].

Точність ТВУЗД підвищується при використанні кольорового доплера, 3D дослідження та контрасту. Кольоровий доплер може продемонструвати єдину живильну судину, типову для поліпів ендометрію. Зазначається, що енергетичний доплер підвищує чутливість приблизно до 97%, тоді як специфічність і NPV можуть бути збільшені до 95% і 94% відповідно. Додавання внутрішньоматкового контрасту за допомогою соногістерографії може виявити невеликі поліпи ендометрію, пропущені на ТВУЗД у відтінках сірого, і, ймовірно, покращить діагностичну точність [11]. Хоча ТВУЗД не є специфічним для діагностики поліпів ендометрія, це метод вибору для скринінгу захворювань ендометрія у жінок з аномальною матковою кровотечею.

Порівняно з 2D-сонографією, 3D ТВУЗД із доплерографією з кольоровим потоком дозволяє вимірювати об'єм ендометрія, а також показники васкуляризації ендометрія та підслизового шару. Деякі дослідження припускають, що використання комбінації ехогенності, товщини та об'єму ендометрія з 3D ТВУЗД може бути кращим, ніж одноразові вимірювання за допомогою 2D ТВУЗД для виявлення поліпів ендометрія [12].

Трансвагінальне кольорове доплерівське обстеження, посилене внутрішньовенним контрастуванням, може допомогти в розрізненні доброякісних поліпів ендометрія та раку, однак для підтвердження цих висновків необхідні більші дослідження [13].

Недоліки інфузійної сонографії пов'язані з дискомфортом пацієнта, спричиненим вве-денням або витокком рідини, а також теоретичним ризиком інфікування.

Інфузійна сонографія є золотим стандартом для діагностики поліпів ендометрію. Цей спосіб передбачає введення приблизно від 5 до 30 мл підігрітого фізіологічного розчину в порожнину матки за допомогою тонкого катетера під час проліферативної фази менструального циклу. Поліпи краще візуалізуються за допомогою рідини, що окреслює утворення. Протипоказаннями є активна інфекція матки або шийки матки та вагітність. Інфузійна сонографія забезпечує кращу оцінку придатків і роگیвки порівняно з трансвагінальним ультразвуковим дослідженням. Крім того, інфузійна сонографія забезпечує кращу диференціацію між підслизовими міомами та поліпами ендометрію шляхом візуалізації розташування по відношенню до ендометріального шару. Буде видно поліп, що виходить із шару ендометрія, а під цим шаром візуалізується підслизова фіброма. Інші методи оцінки включають гістеросальпінгограму або гістероскопію [14].

Інфузія фізіологічного розчину SHG може забезпечити кращу діагностичну точність для виявлення та виключення поліпів ендометрію, ніж ТВУЗД, навіть у випадках, коли діагностична достовірність наявності поліпів висока [14].

Гістероскопія з керованою біопсією вважається золотим стандартом діагностики поліпів ендометрія. Гістероскопія також полегшує оцінку розміру, кількості та судинних характеристик поліпів ендометрія [15]. Гістероскопія має більш високу точність, ніж інші методи візуалізації, а також дозволяє здійснювати направлений забір зразків і видалення поліпів ендометрію [16].

До звичайного використання гістероскопії для діагностики поліпів ендометрія використовували сліпе розширення та кюретаж. Хоча даний метод діагностики є неточним, і його слід використовувати лише в умовах, де гістероскопічне лікування недоступне [17].

Гістологічно більшість поліпів ендометрія складаються з незрілого ендометрію, який не реагує на гормональні подразники. Ці поліпи ендометрія мають вигляд кістозної гіперплазії протягом усіх стадій менструального циклу і не виділяються під час менструації. Рідше поліпи ендометрія складаються з функціонального ендометрію, який зазнає циклічних гістологічних змін [18].

Висновок. Література, присвячена темі поліпів ендометрію, складна і часом суперечлива. Хоча поліпи ендометрію часто ігноруються, вони можуть запропонувати цінну інформацію про біологічні процеси, що відбуваються в матці. І, будучи причиною маткової кровотечі, як значуща частина всіх причин жіночого безпліддя та як можливий передвісник злоякісних новоутворень, вони залишаються частою причиною звернення до медичних працівників. В сучасній гінекологічній практиці використовують ряд сучасних методів діагностики поліпів ендометрію: двовимірну трансвагінальну сонографію (2D ТВУЗД), 3-вимірну трансвагінальну сонографію (3D ТВУЗД), сонографію із сольовою інфузією, гістеросальпінгографію та гістероскопію.

Список літератури:

1. Elfayomy A.K. Risk Factors Associated with the Malignant Changes of Symptomatic and Asymptomatic Endometrial Polyps in Premenopausal Women / A.K. Elfayomy, B.S. Soliman // *J Obstet Gynaecol India*. – 2015. – V.65(3). – P.186-192.
2. The clinical significance of small endometrial polyps / Y. Hamani, I. Eldar, H.Y. Sela [et al.] // *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol*. – 2013. – V.170(2). – P.497–500.
3. The management of polyps in female reproductive organs / V. Tanos, K.E. Berry [et al.] // *Int J Surg*. – 2017. - V.43. – P.7-16.
4. Hormone receptor expressions and proliferation markers in postmenopausal endometrial polyps / U.S. Inceboz, N. Nese, Y. Uyar [et al.] // *Gynecol Obstet Invest*. – 2006. – V.61(1). – P.24–28.
5. The pathogenesis of endometrial polyps: a systematic semi-quantitative review / U. Indraccolo, R. DiIorio, M. Matteo [et al.] // *Eur J Gynaecol Oncol*. – 2013. – V.34(1). – P.5–22.
6. Possible inflammatory origin of endometrial polyps / L. Resta, E. Cicinelli, T. Lettini [et al.] // *Arch Reprod Med Sex Health*. – 2018. – V.1(2). – P. 8–16.
7. Diagnosis and management of endometrial polyps: a critical review of the literature / S. Salim, H. Won, E. Nesbitt-Hawes [et al.] // *J Minim Invasive Gynecol*. – 2011. – V.18(5). – P. 569–581.

8. Alansari L.M. Endometrial polyps and subfertility / L.M. Alansari, P. Wardle // *Hum Fertil.* – 2012. -V.15(3). – P.129–133.
9. Поліпи ендометрія у жінок репродуктивного віку – сучасний етіопатогенетичний погляд на проблему (огляд літератури) / І.М. Нікітіна, К.В. Микитин, Н.В. Калашник [та інш.] // *Актуальні питання педіатрії, акушерства та гінекології.* - 2020. - №2. – С.11-118.
10. Comparison of transvaginal ultrasonography and hysteroscopy in the diagnosis of uterine pathologies / A. Babacan, I. Gun, C. Kizilaslan [et al.] // *Int J Clin Exp Med.* – 2014. – V.7(3). – P.764–769.
11. The diagnostic accuracy of two- vs three-dimensional sonohysterography for evaluation of the uterine cavity in the reproductive age / W. El-Sherbiny, A. El-Mazny, N. Abou-Salem [et al.] // *J. Minim. Invasive Gynecol.* – 2015. – V.22 (1). – P.127–131.
12. Metello J, Jimenez J. Hysteroscopy and infertility. In: Shawki O, Deshmukh S, Pacheco LA. (eds) /*Mastering the techniques in hysteroscopy.* - New Delhi, India: Jaypee Brothers, 2017. - p. 454.
13. Lieng M. Flow differences between endometrial polyps and cancer: a prospective study using intravenous contrast-enhanced transvaginal color flow Doppler and three-dimensional Doppler ultrasound / M. Lieng, E.G.F.D. Qvigstad, O. Lstre // *Ultrasound Obstet Gynecol.* – 2008. – V.32(7). – P.935–940.
14. Diagnosing polyps on transvaginal sonography: is sonohysterography always necessary / S.A. Fadl, A.S. Sabry, D.S. Hippe [et al.] // *Ultrasound Q.* – 2018. – V.34(4). – P. 272–277.
15. Hysteroscopy for treating subfertility associated with suspected major uterine cavity abnormalities / J. Bosteels, J. Kasius, S. Weyers [et al.] // *Cochrane Database Syst. Rev.* – 2015. – №2. – Article ID CD009461.
16. Tjarks M. Treatment of endometrial polyps / M. Tjarks, B.J. Van Voorhis // *Obstet Gynecol.* – 2000. – V. 96(6). – P.886-889.
17. Management of endometrial polyps in subfertile women: a systematic review / K. Afifi, S. Anand, S. Nallapeta, T.A. Gelbaya // *Eur. J. Obstet. Gynecol. Reprod. Biol.* – 2010. – V.151(2). – P.117-121.
18. Can we rely on blind endometrial biopsy for detection of focal intrauterine pathology? / R. Svirsky, N. Smorgick, U. Rozowski [et al.] // *Am. J. Obstet. Gynecol.* – 2008. – V.199 (2). – P.115.e1–115.

ПРОЯВ ЕПІДЕМІЧНОГО ПРОЦЕСУ ВІТРЯНОЇ ВІСПИ НА ЗАПОРІЖЖІ

Поліщук Наталія Миколаївна,
к.мед.наук, доцент, завідувачка кафедри мікробіології, вірусології та імунології,
Запорізький державний медичний університет

Количева Наталія Леонідівна,
к.мед.наук, доцент кафедри мікробіології, вірусології та імунології,
Запорізький державний медичний університет

Талянiна Анастасiя Андрiївна,
студентка 2 МЛ групи,
спеціальність «Технології медичної діагностики та лікування»
Запорізький державний медичний університет

Епідемічні спалахи вітряної віспи (ВВ) реєструються повсюдно і рівень захворюваності на ВВ поступається лише грипу та іншим гострим респіраторним інфекціям. В Україні щороку виявляють від 103 000 до 200 000 випадків вітряної віспи. Економічний збиток, якого зазнає держава, складає 1 млрд грн. на рік [1, 2, 3]. ВВ реєструється во всіх регіонах України у тому числі і в Запорізькій області.

Мета роботи: провести ретроспективний аналіз епідемічного процесу вітряної віспи на території Запорізької області з метою удосконалення системи епідемічного нагляду за хворобою.

Результати. За результатами ретроспективного аналізу встановлено, що у 2015-2021 рр. найбільшу кількість випадків ВВ зареєстровано у 2016 р. (10 157 випадків) та у 2017 р. (10 371 випадок), при цьому показники захворюваності на 100 тис. населення склали відповідно 579,44 та 597,07. На кінець 2021 р. зафіксовано поступове зниження захворюваності (2 735 випадків, 160,41 на 100 тис. населення). З незначним піком у 2019 р. (8 263 випадки, 482,62 на 100 тис. населення).

Вивченням рівня захворюваності серед різних верств населення визначено, що на ВВ хворіли як діти, так і дорослі. Дійсно, питома вага дітей, що перехворіли на вітряну віспу у 10-13 разів перевищує даний показник у дорослих. Так, відсоток дитячих випадків ВВ у 2015 р. склав 92,8%, у 2016 р. – 92,3%, у 2017 р. – 92,5%, у 2018 р. – 91,3%, у 2019 р. – 91,4%, у 2020 р. – 91%, у 2021 р. – 94,2%. Разом із цим, необхідно акцентувати увагу на тому факті, що на ВВ хворіють також і дорослі. Незважаючи на те, що питома вага випадків ВВ серед дорослих знаходилась у мажах 5,8 – 9%, ми не можемо вважати дану інфекційну хворобу лише «дитячою». Отримані данні зосереджують нашу увагу на цьому факті та вимагають звернути увагу на невирішену на сьогоднішній день проблему вакцинації проти вітряної віспи. Адже відомо, що щеплення проти ВВ

знижує ризик появи захворювання на 80-85%. Нажаль, вакцинація проти цієї хвороби не є обов'язковою, а лише «рекомендованою» згідно «Календаря профілактичних щеплень в Україні» (наказ Міністерства охорони здоров'я України № 595 від 16.09.2011 р.), а також, може проводитись за епідпоказаннями. Розвиток епідемічних спалахів вітряної віспи серед дітей та дорослих є результатом низького рівня охопту населення щепленням проти цієї хвороби. Така ситуація вимагає перегляду певних складових існуючої системи профілактики та епідеміологічного нагляду за інфекційними захворюваннями.

Висновки.

1. В Запорізькій області щорічно реєструються високі показники захворюваності на вітряну віспу.
2. Реєстрація випадків вітряної віспи серед дорослих не дає можливості вважати цю нозологію «хворобою лише дитячого віку».
3. Введення обов'язкової профілактичної вакцинації проти ВВ може попередити появу епідемічних спалахів та зростання захворюваності серед різних верств населення.

References:

1. Вітряна віспа. 2022. Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України. Режим доступу: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/inshi-infekciyni-zakhvoryuvannya/krapelni-infekcii/vitryana-vispa>
2. Деєв В.В. Вітряна віспа у дітей: особливості патогенезу, клініки, лікування : дис..канд. медичних наук : 14.01.13 / Володимир В'ячеславович Деєв; НМУ ім. О.О. БОГОМОЛЬЦЯ. – Київ, 2015 – 113 с.
3. Вітряна віспа у дітей (огляд літератури) / Незгода І.І., Левицька Л.І. *Інфекційні хвороби*. 2017. № 1(87). С. 60-70. DOI: 10.11603/1681-2727.2017.1.7786.

ВИПАДОК ВРОДЖЕНОЇ ДІАФРАГМАЛЬНОЇ ГРИЖІ У ПЛОДА 34 ТИЖНЯ

Просол Карина Вячеславівна
Боровський Борис Михайлович

Студенти 2-го курсу, ІІІ медичного факультету,
спеціальність «Педіатрія»

Кривченко Юрій Васильович

Кандидат медичних наук
Доцент кафедри анатомії ХНМУ
Харківський національний медичний університет
м. Харків Україна
2022 рік

Вступ

Діафрагма відіграє важливу роль в анатомічно-фізіологічній системі людини. Вона не тільки важлива в процесі дихання, а також виконує не менш важливу функцію підтримки внутрішньочеревного тиску та розділу грудної порожнини від черевної (зміщенню складового).

Не зважаючи на сучасні методи пренатального дослідження розвитку плода, все ж таки відсоток діагностування вродженої діафрагмальної грижі, далі ВДГ, високий. Патологічний стан, який можна класифікувати як ВДГ, це пороки розвитку частин діафрагми, що призводять до порушення межі відділення черевної порожнини від грудної та зміщення внутрішніх органів черевної порожнини у грудну. Частота прояву ВДГ варіюється від

1 до 5 випадків на 2000 - 3000 новонароджених та смертність становить до 50%. Причини прояви розвитку ВДГ можуть бути настільки різні, що дуже складно встановити їх точні причини. На сьогодні встановлені лише різні фактори, які можуть спровокувати розвиток ВДГ. Це ускладнений перебіг вагітності, паління, вживання алкоголю чи прийом наркотичних засобів під час вагітності, зайняття важкою працею під час ранніх термінів вагітності,

прийом ліків, які негативно впливають на розвиток плоду. Також наслідки травм грудної клітки та черевної ділянки у новонароджених та проходження рентгенологічного дослідження у перші тижні внутрішньоутробного розвитку плода.

Матеріали та методи

Дослідження випадку ВДГ нами було проведено на препараті плоду 34 тижня розвитку, який зберігається у фонді навчального музею кафедри анатомії людини ХНМУ.

Вік плоду був встановлений методом вимірювання діаметру голівки дитини за формулою «вік плоду розділити на коефіцієнт 3,4».

Були проведені лінійні заміри та описові дослідження плоду з патологією ВДГ. При проведенні дослідження нами були застосовані наступні інструменти: хірургічний пінцет, скальпель лінійка, штангенциркуль, 150 мм, електронний// МТХ -316119, транспортир.

Перед дослідженням препарат плода з ВДГ, було вилучено з ємкості для зберігання, промитий під проточною водою та оброблено розчином 5% аміаку. Після цього були проведені описові дослідження та заміри тіла, грудної та черевної порожнин з метою встановлення особливостей розвитку ВДГ.

Нами було з'ясовано що :

Довжина тіла плода складає 30 см, окружність голови - 29см, грудей -20,5см, діаметр живота - 23см довжина стегна -7,6 см

У плода визначається лівостороння діафрагмальна грижа, яка виходить через широкий дефект в передніх відділах діафрагми через стравохідний отвір.

Цілісність правого купола діафрагми збережена, зліва бачимо аплазію лівого купола діафрагми (є тільки передній м'язовий валик). Ніжки чітко не візуалізуються.

Ліва легеня ротована по сагітальній осі вліво, зменшена в об'ємі у 2 рази: 1,3 × 2,0× 0,3 см [норма], права легеня більша: 2,2× 3,2 × 1,5 см, також наявне бічне відхилення від норми розташування.

Серце: 22×18×41мм, діаметр -41мм, його межі, а також межі перикарду різко зміщені вправо. В ліву плевральну порожнину евентрировані шлунок, петлі тонкого і товстого кишківника (сліпа кишка з черевом подібним відростком та висхідний відділ ободової кишки), селезінка.

Розміри печінки - довжина 70мм, ширина 62мм, висота правої долі-45мм, висота лівої - 25мм. Вона займає більшу частину черевної порожнини, за рахунок свого розміру значно виходить за межі реберної дуги.

Результати досліджень :

Плід 34 тижня з лівосторонньою діафрагмальною грижею: спостерігається часткове переміщення органів черевної порожнини крізь стравохідний отвір у діафрагмі. Серце переміщене у середнє нижнє середостіння. Займає вертикальне положення. У данному випадку ми бачимо класичну картину лівосторонньої протрузії, при якій ступінь недорозвиненості лівої легені більший за праву.

Печінка значно збільшена: довжина 64мм ширина 52мм (при нормі довжина 42 мм і ширина 22мм).

Висновок.

У ході аналізу наших досліджень та доступних літературних джерел на тему виникнення пороку розвитку ВДГ, яке є основним захворюванням дитини,

враховуючи фактори аномально збільшеної печінки та збільшеного серця: припускаємо, що мати під час вагітності вживала алкоголь, що як наслідок і спричинило виникнення вродженої даіфрагмальної грижі. Тобто, вживання алкоголю призвело до збільшення печінки у плода. Далі у ході формування плоду та м'язової частини діафрагми вона була не до кінця сформована, особисто її ніжки та стравохідний отвір. Під тиском збільшеної печінки та серця виникла евентрація кишківника та шлунка у ліву плевральну порожнину, що

викликало гіпоплазію обох легень. Це безпосередньою і стало причиною смерті плода ще до народження.

Список літератури:

1. Postmortem Characteristics of Lung Hypoplasia at Diaphragmatic Hernia: MRI – Pathomorphological Comparisons Tumanova U.N., Lyarin V.M., Burov A.A., Shchegolev A.I., Degtyarev D.N
2. Ісаков Ю. Ф, Дронов А. Ф. // У кн. Дитяча хірургія Національне керівництво. - М., Геотар - Медіа, 2009.
3. Грижі стравохідного отвору діафрагми: Навчальний посібник/І.В. Міхін, Ю.В. Кухтенко. - 2014.
4. Ашкрафт, К. У. Дитяча хірургія / К. У. Ашкрафт, Т. М. Холдер. СПб. Хачфорд, 1996-1999.
5. Тарасов А. Ю., Савіна В. А., Охлопков М. Є., Миколаїв В. Н., Варфоломєєв А. Р. // Ендоскопічні операції при діафрагмальних грижах у дітей. / Дитяча хірургія. - №6. - 2012.

ПРОБЛЕМА ПРИХИЛЬНОСТІ ПАЦІЄНТА ЩОДО ТРИВАЛОГО ПРИЙОМУ ЛІКІВ

Тимків Ірина Володимирівна

к.мед.н., доцент кафедри ендокринології
Івано-Франківський національний медичний університет

Боцюрко Юрій Володимирович

к.мед.н., доцент кафедри внутрішньої медицини №2 та медсестринства
Івано-Франківський національний медичний університет

Близнюк Марія Володимирівна

к.мед.н., доцент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини ім. проф. М.М.
Бережницького
Івано-Франківський національний медичний університет

Венгрович Оксана Зіновіївна

к.мед.н., доцент кафедри загальної практики - сімейної медицини та реабілітації
Івано-Франківський національний медичний університет

Тимків Ігор Степанович

к.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології ім. проф. І.Д. Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Надзвичайно висока поширеність артеріальної гіпертензії (АГ), частота її ускладнень у вигляді інсульту, інфаркту міокарда, серцевої недостатності зумовлюють особливу актуальність вивчення стану проблеми регулярного прийому хворими антигіпертензивних засобів.

Обстеження проводилось на базі Університетської клініки ІФНМУ та терапевтичного відділення №2 ЦМКЛ м. Івано-Франківська. Проведено анкетування серед пацієнтів з захворюваннями терапевтичного профілю, в яких відмічалась АГ. Анкети, розроблені гуртківцями та викладачами кафедри пропедевтики внутрішньої медицини, заповнювались пацієнтами самостійно та анонімно, надалі були проаналізовані стандартними статистичними методами.

В дослідженні взяли участь 67,85% жінок та 32,15% чоловіків. Серед респондентів переважали пацієнти віком 55-65 років (37,7%), які найчастіше знали про наявну у них гіпертензію впродовж 1-5 років (35,71%). 39,28% пацієнтів дізнались про наявну гіпертензію випадково, ще 21,42% - під час візиту в поліклініку. У 89,28% хворих наявний персональний тонометр, у більшості (67,85%) випадків він механічний. Тільки один пацієнт не вимірює регулярно тиск, в більшості випадків (39,28%) хворі вимірюють АТ «за потребою». Відрадно, що тільки 10,71% пацієнтів з гіпертензією не приймають ліки, 57,14% приймають антигіпертензивні ліки щоденно. На цьому позитивному фоні – все

ж 28,57% хворих приймають медикаменти «тільки при підвищенні АТ». На запитання про те, що хворі роблять у випадку різко підвищеного тиску, 39,28% хворих відповіли, що «збільшують дози препаратів, які приймають постійно», а 28,57% - «викликають швидку допомогу». Нестабільність АТ 60,71% пацієнтів пов'язує зі «зміною метеоумов», інша вагома причина – «емоційне навантаження». Мотивацією до регулярного прийому ліків 67,85% хворих вказують поради лікаря в стаціонарі, 21,42% – рекомендації дільничного лікаря. Приймати постійно ліки в призначених лікарем дозах будуть 71,42% хворих, 21,42% і надалі будуть застосовувати медикаменти тільки при підвищенні АТ.

Таким чином, слід відмітити, що ситуація з критичним відношенням хворих до проблеми АГ за останні роки змінилась в позитивному напрямку: більша частка пацієнтів приймає ліки регулярно. Проте слід відмітити особливості дизайну дослідження – воно проводилось серед стаціонарних хворих, які звернулись з тих чи інших причин до лікаря. Розуміємо, що частка пацієнтів, які не звертаються до лікарів, не знають про наявну у них АГ є значною. Наступним етапом нашої роботи плануємо провести аналогічне анкетування серед більшої вибірки пацієнтів.

ВИВЧЕННЯ СТАНУ ВАГІНАЛЬНОЇ МІКРОБІОТИ ПРИ ВУЛЬВОВАГІНІТАХ ПОЛІМІКРОБНОЇ ЕТІОЛОГІЇ З ВИЗНАЧЕННЯМ РІВНІВ АНТИБІОТИКОЧУТЛИВОСТІ

Тумановська Анастасія Валеріївна

Студентка магістратури
Національного фармацевтичного університету
місто Харків

Актуальність теми. В останні десятиліття антибіотикорезистентність стала глобальною загрозою для систем охорони здоров'я в усьому світі. Серед тих бактерій, які становлять найбільшу загрозу здоров'ю людини через зростаючу стійкість до антибіотиків, є члени родини *Enterobacteriaceae*, зокрема *Escherichia coli*.

Серед різних механізмів стійкості до антибіотиків, розроблених бактеріями, механізми, виявлені в *Enterobacteriaceae*, відрізняються більшою різноманітністю, ніж механізми інших родин, і включають стійкість до різних груп антибіотиків. Через постійне збільшення кількості інфекцій, спричинених мультирезистентною *E. Coli* внаслідок легкості зараження фекально-оральним шляхом, розуміння епідеміології цих штамів та механізмів їх стійкості є ключовим для пошуку способів боротьби з інфекціями.

Одним із захворювань, що може викликатись бактерією *Escherichia coli* є вульвовагініти – одночасне запалення зовнішніх статевих органів жінки: слизової оболонки малих статевих губ, переддвер'я піхви та слизової оболонки піхви. Вульвовагініти є важливою соціально-медичною та економічною проблемою та може провокувати розвиток таких патологічних станів як синдром хронічного тазового болю, безпліддя, невиношування вагітності, ектопічну вагітність.

Метою роботи стало дослідження стану вагінальної мікробіоти при вульвовагінітах полімікробної етіології з визначенням рівнів антибіотикочутливості збудників.

Матеріали та методи. У дослідження було залучено 72 жінки від 20 до 47 років, середній вік яких склав $33,5 \pm 5,3$ років). Першу групу склали 54 пацієнтки репродуктивного віку (від 22 до 40 років, $31,8 \pm 3,8$ років), які перебували на стаціонарному лікуванні у відділенні венерології ДУ «Інститут дерматології та венерології НАМН України» з приводу запальних захворювань сечостатевого тракту. Друга, контрольна група, нараховувала 18 практично здорових жінок репродуктивного віку ($34,8 \pm 4,2$ років). Групи обстежених не відрізнялися за віком та соціальним статусом. Комплекс лабораторних досліджень включав: мікроскопічне і культуральне дослідження біологічного матеріалу, отриманого з заднього та бокових склепінь піхви, бактеріологічні дослідження умовно-патогенних мікроорганізмів з визначенням їх кількості і чутливості до антибактеріальних препаратів різних груп за допомогою диск-дифузійного

методу. Дослідження виконувались відповідно до регламентуючих документів МОЗ України.

Результати дослідження. Оцінювання біоценозу показало, що за умови вульвовагінітів відбуваються істотні дисбіотичні зміни мікроекології піхви. Так, у вагінальних виділеннях жінок з першої групи мікроскопічно було виявлено велику кількість різноманітної мікрофлори, серед якої переважала грамнегативна бацилярна (67%) та грампозитивна коккова мікрофлора (70%). Поряд з цим спостерігали зниження показників контамінації піхви лактобацилами. Відсутність лактобацил зареєстровано у 63% обстежених, що має негативне значення для здоров'я жінок. Відомо, що лактобацили грампозитивні, плеоморфні та аспорогенні бактерії які присутні в піхві (палички Дедерлейна) де є симбіонтами і становлять основну мікрофлору піхви. Слід звернути увагу, що у більшості обстежених пацієнок (63%) виявлено асоціації різних видів супутньої умовнопатогенної мікрофлори, причому двокомпонентні асоціації знайдено у переважній кількості пацієнок – 45 %, трикомпонентні - у 5 %. Встановлено, що домінуючими мікро організми були представники родин *Staphylococcaceae* та *Enterobacteriaceae*, серед яких найвищу частку мали мікстпопуляції різновидів мікроорганізмів, таких як *Escherichia coli*, *Klebsiella pneumoniae*, що належать до ентеробактерій, та коагулазонегативні стафілококи: *S.haemolyticus*, *S.xylois*, *S.warneri*. Проте, щільність колонізації представників даних родин не належала тільки одній родині, інколи домінували ентеробактерії, інколи – стафілококи.

При вивченні антибіотикочутливості вилучених лабораторних штамів встановлено, що більшість вилучених лабораторних штамів були високочутливими до антибактеріальних засобів ципрофлоксацину та цефтриаксону, але найвищу чутливість виявили такі мікроорганізми, як *K.pneumoniae* (91% і 94% відповідно), *E. Coli* (88,5% і 95.8% відповідно) та *S.haemolyticus* (80,7% і 90,2% відповідно).

Висновки: Таким чином, проведене дослідження показало, що за умови вульвовагінітів спостерігається значний дисбіоз піхви, що виражається зниженням корисної резидентної мікрофлори та підвищенням умовно-патогенної транзиторної мікрофлори з переважанням мікстпопуляції різновидів грампозитивних та грамнегативних мікроорганізмів. Лікування неспецифічних вульвовагінітів повинне проводитись на основі даних визначення чутливості збудників до антибактеріальних препаратів. Найвищу чутливість у нашому дослідженні виявлено до антибіотиків ципрофлоксацину та цефтриаксону, що можуть бути препаратами вибору при лікуванні даного захворювання.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ

Kernesh Kateryna,

Student

Odessa I.I. Mechnikov National University

Pavlova Valeria

Ph.D., Associate Professor

Odessa I.I. Mechnikov National University

Зміни які відбуваються у всіх галузях вимагають якісної та ефективної системи освіти, яка була б здатна забезпечити підготовку висококваліфікованих менеджерів освіти, для продуктивної професійної діяльності та здатних задовольняти потреби освітніх структур.

Мета дослідження полягає у висвітленні методологічних засад щодо формування управлінської компетентності майбутніх менеджерів освіти.

Майбутній менеджер освіти — це підготовлений фахівець, який має достатню професійну підготовку і розвинуте економічне мислення, здатний виявляти проблеми, приймати управлінські рішення і нести відповідальність за їх реалізацію, продукувати ідеї та аргументовано відстоювати свою точку зору, проявляти ініціативу та підприємницький хист, досягати позитивних результатів у роботі.

У зв'язку з цим виникає потреба у визначенні поняття «управлінська компетентність майбутнього менеджера освіти». Управлінська компетентність майбутнього менеджера освіти – це здатність, що передбачає наявність професійних знань та практичного досвіду в сфері управлінської діяльності, організації колективної навчально-виховної, методичної, та суспільної діяльності, готовність і здатність виділяти, точно формулювати, цілісно аналізувати проблеми освіти і знаходити найбільш доцільний і ефективний підхід до їх вирішення щодо конкретної ситуації.

Аналіз наукової літератури дозволив визначити такі методологічні засади формування управлінської компетентності майбутніх менеджерів освіти в магістратурах ЗВО: формування змісту підготовки на основі інноваційності та постійного його оновлення в контексті сучасних освітніх реформ, модульної організації і раціонального добору та дозування навчального матеріалу відповідно до останніх досягнень у сферах управлінських технологій із менеджменту; професійно-діяльнісне й інтегративне спрямування на професійну управлінську діяльність, цільову установку на індивідуальний та наскрізний принципи її планування; підвищення самоконтролю і самокорекції навчальних досягнень магістрантів і перерозподілу навчального матеріалу у змісті дисциплін

із тенденцією до збільшення його питомої ваги на самостійну позааудиторну підготовку [1,2].

Висновки. Таким чином, можемо визначити основні методологічні засади формування управлінської компетентності майбутніх менеджерів освіти, що дозволить стратегічно спроектувати процес цілеспрямованого формування управлінської компетентності майбутніх менеджерів освіти, зокрема: обґрунтувати його цілі і завдання, педагогічні принципи, фактори й умови як теоретичний базис, визначити необхідний дидактичний ресурс (педагогічні технології, методики), вибрати ефективні способи контролю та корекції результатів на усіх етапах дослідження тощо.

References:

1. Доброскок А. Психологічні особливості професійного становлення майбутнього менеджера URL: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdu/psykh/2011.../23.pdf

2. Євтушенко Г. І., Куценко В. І. Формування менеджера, як фахівця: проблеми та перспективи. Науковий вісник НУДПС України. 2012. №1. С. 12-21.

PROVIDING PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT TO PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING

Primkulova D. P.

PhD student of K. Zhubanov Aktobe Regional University Kazakhstan Republic

Zhussupova Zh. A.,

Professor of Pedagogic Sciences of K. Zhubanov Aktobe
Regional University, Kazakhstan Republic

Kolishbayeva I.D.

Lecturer of West Kazakhstan Marat Ospanov Medical University,
Aktobe, Kazakhstan Republic

The profession of a teacher is associated with satisfying the intellectual needs of students. Putting intellectual loads above all else, the teacher exposes the body to endless mental overloads. To the current situations, in connection with the transition to online education of teachers working, primary school teachers tend to ignore the accumulated tension and fatigue, forgetting the right rule: "You need to rest before you get tired."

The teacher needs to be able not only to replenish his resources, but also to spend them wisely during the school year. To do this, it is necessary to have an idea of the nature of stress and ways of self-regulation, i.e. the ability to manage one's own mental states and behavior in order to act optimally in difficult pedagogical situations. In this regard, it is obvious that teachers should have knowledge about various manifestations of stress, the main causes of its occurrence, its patterns, and, most importantly, possess effective methods of its optimization. Stress resistance, protection of one's physical and mental health from the influence of stress factors, largely depends on the person himself, his desire and ability to use certain methods and techniques of self-regulation. In this regard, during the distance learning format, there is a need for pedagogical psychological support for parents of Primary School students. None of the reasons for this is due to the shallow information literacy of parents and the lack of full – fledged communication between the student and the teacher, when the parent plays the role of an educator, there are difficulties in solving problems related to individual approach and education. Therefore, the necessary conditions should be created for the development of creative potential of parents. If the concept of "New communication technologies in the field of Education" arises from the constant search of computer equipment and electronic reference systems, as well as new methods of teaching, the methodology and methodology of teaching must undergo changes in accordance with the requirements of the time. Computer technology, entering the educational environment, leads to the use of tools and methods to improve the learning process [2, c.36-40].

In the modern world, there are many new theories and adaptations that make human life easier. Despite the pandemic, distance learning in Kazakhstan is not new. Although the education reform for Distance Education has been being prepared for a long time, we can focus on the features and disadvantages of this system, which helps both the student and the teacher save time [3].

The opinions of teachers, parents and students came to a common understanding that self-education plays a huge role in this form of Education. For example, since the beginning of distance learning, the quality of knowledge of students and classes with strong responsibility has improved. At the same time, some children, who are under the control of teachers, from the point of view of students, have improved their academic performance during Distance Learning. Because it is obvious that even students who leave classes under various pretexts involuntarily began to learn lessons. Even in case of illness, there are no obstacles for students to perform various tasks by connecting their smartphone and computer. Therefore, distance learning helps students learn with the school curriculum, staying among students in general, even when the student is ill for a long time or unable to attend school.

So, let's list the most effective aspects of distance learning:

1. The time of preparation for training and completing the task is set by the student himself.
2. Freedom and creative thinking begin to develop. No matter how much the student wants to develop himself, implement his creative ideas, no one interferes.
3. Accessibility – everything is available to the student while he is at home. "I don't know," he said.
4. Mobility-effective implementation of teacher-student feedback is one of the main requirements for the success of the educational process.
5. Technological efficiency-the use of the latest achievements of information and telecommunications technologies by students and teachers in the educational process.
6. Social Equality — the student has the opportunity to receive an equal education, regardless of the place of residence, health status, elite and material security.
7. creativity-favorable conditions for the development and improvement of the student's creative game.

Distance learning requires organization and discipline. For example, for young children in primary school, it is difficult to learn independently from a distance and requires constant supervision of parents and teachers. In traditional studies, both at home and at school, special attention is paid to them. Some functions that the parent cannot perform are performed by the teacher, and what the teacher cannot convey is suspended by the parent [4, c.12-25]. And during Distance Learning, due to the lack of emotions and feedback for children studying in primary schools, there is a negative psychological environment between parents and students. So, let's list the disadvantages of distance learning:

1. Lack of full-fledged communication between the student and the teacher. That is, all points related to individual approach and knowledge are excluded.
2. If there is no person nearby who emotionally paints knowledge, this is a significant disadvantage.

3. The need for a number of individual psychological conditions. Distance learning requires strict self-control, the result of which directly depends on the independence and consciousness of the student.

4. The need for constant access to information sources. Good technical equipment is required, but not everyone who wants to study has access to a computer and the internet.

5. As a rule, students experience a lack of practical training.

6. Students are not constantly monitored and are also difficult to do.

7. Negatively affects the work of the circle.

8. In the case of distance learning, the basis of training is made in writing. For some students, communicating their knowledge in writing can be a major obstacle.

Students will be able to improve their knowledge through distance learning and the ability to use information systems will increase. For example, searching for the necessary literature and educational books, performing control and test tasks, laboratory work, ready-made reports, and participation in remote Olympiads affect the development of a student's creative potential. What psychological assistance can we provide to students in the context of distance learning? Dialogue and respect, friendship is important for the child to make a decision to complete the teacher's tasks himself. It is necessary to discuss with him what will help and what can interfere. Constant fear of not being able to meet the expectations of others leads to the fact that even a capable child is not able to properly demonstrate their capabilities. However, the most capable children live in a fast rhythm, are engaged in chess, English, Computer Science, which is probably why they have a low ability to cope with stress.

In conclusion, the impact of the coronavirus epidemic on human psychology is great, and the reason for providing pedagogical and psychological support to parents of Primary School students in the context of distance learning is that due to the current epidemic situation, distance learning has become a form of education, and many new theories and adaptations help. This system, which helps both the student and the teacher to save time, has its own features and disadvantages, but this learning process requires taking into account the psychological and emotional state of the parents and providing pedagogical support. It is possible to come to a common opinion that the opinions of teachers, parents and students indicate that self-education plays a huge role in this form of Education. The reason is that due to the lack of full – fledged communication between the student and the teacher, the parent plays the role of an educator and has difficulties in solving problems related to individual approach and education.

References:

1. The address of Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan on September 1, 2020 “Kazakhstan in a new situation”
2. Cheremisin A. G. Internet development-education in the information society. // Innovations in education.-2005. - No. 5 – - p. 36-40.
3. Zoom Video Communications Wikipedia open encyclopedia.
4. Solovyova T. A. “Distance learning technology in the preparation of the discipline of future teachers”

FORMATION OF AN INTELLECTUAL DEVELOPED CREATIVE PERSONALITY IN THE ENGLISH LANGUAGE LESSON

Sakhipova Gauhar Kutybaevna

PhD student

K.Zhubanov Aktobe Regional University,
by specialty "Pedagogy and methodology of primary education"
Aktobe, Kazakhstan.

Zhazykova Makpal Kozhagaliyeva

Associate Professor, Candidate of Pedagogical Sciences
K. Zhubanova Aktobe Regional Universities,
Aktobe, Kazakhstan

Abstract

The article discusses the main points that intelligence is currently a strategically important resource all over the world. It is the intelligence of people and their qualifications that largely determine the development of production and science, the place of the state on an international scale. The modern system of general education provides for the development of students both culturally, personally and intellectually. Personality development is a multifactorial process consisting of various stages, each of which is characterized by physiological, mental and intellectual changes. Primary school provides socialization, intellectual development and personality formation of primary school students. One of the key tasks of primary education according to the state standard is the preservation of the native language, national culture, the development of respect for the native land, one's family, history, culture, as well as the history and culture of other peoples.

The substantiation of the scientific novelty of the study is carried out, that the concept of "intellectual development of students" is supplemented with qualitatively new content related to the justification of the ability to adapt to the rapidly changing environment as a quality included in the content sphere of this concept, as well as increased emphasis on the relationship of the development of intellectual abilities with the socio-cultural context, as well as factors that ensure successful development intellectual abilities of primary school students, are the environment, family, learning, activity, activity and native language.

Keywords.

Intellectual development, education, junior schoolchildren, creative personality, communicative learning.

One of the main goals of the English lesson is the formation of an intellectual developed creative personality. In this regard, certain requirements for such a person come to the fore - creativity, social responsibility, possession of a developed intellect,

stable motivation of cognitive activity. Based on this, the problem of implementing the tasks of personal development of a student, the formation and development of his creative and cognitive abilities is one of the most important problems of modern education. To prepare a child and a teenager for adulthood means, first of all, to develop in him the need for creative activity, for an independent search for answers to questions, ways to solve any life difficulties and, of course, to improve and realize his talents and abilities.

What is behind the concepts of creativity, creative activity, creative personality? According to the definition given in the psychological and pedagogical dictionary of Rapatsevich E.S., creativity is an activity that results in the creation of new knowledge that has an advantage over the previous one. For Ya.A. Ponomarev, the defining factor for creativity is the development, the emergence of new structures, new ways of activity. B.G. Ananyev singled out the depth and sharpness of thought, unusual solutions, intellectual initiative among the properties of a creative personality. It makes sense to identify specific manifestations of creativity in the subject area. The English lesson allows you to fully develop the creative potential of students, promotes the development of creative activity, involves all students in educational activities, which should be motivated and interesting enough in the lesson.

There are several methods of communicative learning.

Creating a pedagogical communication situation in the classroom, allowing the student to show initiative, independence, selectivity.

1. Discussing with students not only the goals achieved, but also what they liked and disliked and why, what should be changed.

2. Assessment not only of the correctness of the student's answer, but also how the student reasoned, which way of activity he used. The evaluation parameters are as follows: correctness, independence, originality.

A comparative analysis of the components of subject competence and methods of communicative learning helped in determining the main areas of activity:

- Selection of content, teaching tools, techniques and forms of work that affect the process of cognition (collective forms of work, the use of elements of problem-based learning, increasing the density of the lesson)

- Orientation to the cognitive interests of students and the creation of conditions for the realization of their personal capabilities, including through work with gifted students (preparation of teachers to participate in RPC, Olympiads, competitions)

- Introduction of productive educational technologies into the educational process

- Creating a situation of success for the choice and independent creative use of the acquired knowledge and skills in the development of speech competence;

English lessons are multidimensional and include work on all or several types of speech activity: reading, listening, speaking, writing. The variety of tasks allows for a frequent change of activity, which helps to maintain the interest of students throughout the lesson, thereby increasing its effectiveness.

Perhaps no other aspect of speech activity has such capabilities as reading. It is the work on the content of the text that provides the opportunity to satisfy cognitive needs.

When organizing reading as a basis for teaching creativity, there are two ways to use it. One of them lies in the content of the material, and the other in the use of tasks that motivate speech creativity. Work with text material is carried out in three stages: pre-text, text and post-text. When working at the pre-text stage, it is necessary to use the students' imagination abilities, fantasies, which, of course, reflect their individuality. One of the activating exercises that encourage students to think creatively is such a type of work as "Warming-Up for Reading".

At the first stage, students are offered only the title of the text with the task to express their assumptions about the subject of the text and the lexical units that this text may contain. At the second stage, students are offered the text itself, working with which they analyze whether their assumptions have coincided or not and write down the main idea of the text they have already read. This type of work can be used when working with students of any age group and can be performed both individually and in pairs.

The text stage can include a variety of exercises on the content of the text, which can also encourage students to creative independence, to unexpected associations, to their own solutions to the problem. When working on the text at this stage, students like to complete tasks to supplement the content of the text with their information: a description of the weather, a detailed verbal portrait of the heroes of the story, a dialogue of the heroes, etc.

Composing your own story based on what you read is another way of interacting all the elements of the language and realizing the ability of students to improvise. The starting point for the story is either a sentence or individual words of the text that students should include in their story. As tasks at the post-text stage, you can organize a discussion, a role-playing game, conduct an opinion poll, write a letter, essay, resume, essay, poem. The interest of students in learning a foreign language allows them to use at this stage such modern technologies as mini-project work related to the search for additional information on the subject of the text, which the student can present in the form of a collage, information or advertising sheet or presentation. This gives students the opportunity to develop speech initiative, apply speech patterns in new situations. In addition, it activates the use of not only individual structures and expressions that are being worked on at the moment, but also a large amount of related language material.

Project-based learning also involves transferring knowledge and skills to a new situation. The participation of students in the creation of the project gives them the opportunity not only to use previously acquired knowledge, but also gives a wide scope for the creative activity of everyone involved in the project. Students in the process of creating a project learn to generate and develop ideas that arise in the process of working on a project, evaluate and select the information received from the point of view of its application to this project topic. In addition, they develop communication skills when working together on a project, the ability to clearly and clearly express their thoughts both in writing and orally. Working on the project makes it possible to involve students, regardless of their level of language training, in collective activities aimed at

achieving a common goal, to work in a team. On the other hand, participation in the project stimulates the development of skills of individual purposeful creative activity.

When carrying out the project work, the following stages are carried out:

I. Comprehensive language input. We outline the problem and identify the sources of knowledge for its solution: encyclopedias, magazines, educational television programs, the Internet, etc.

II. Processing. The whole mass of information is processed and criteria for evaluating this information are determined in order to analyze it and isolate the most essential elements from it that contribute to solving the problem.

III. Comprehensive language output. Assumes the availability of output information on this project, and the result of this activity may be different depending on the individual capabilities or abilities of the project participants. This can be an individually written essay or a project compiled by a group of students together.

One of the prerequisites for the development of creative abilities is the creation of an atmosphere of success, since the absence of it leads to the collapse of the desire to learn. Creating a situation of success affects not only the mood of students, but also the quality of their knowledge. Success is a source of inner strength of students, generating energy to overcome difficulties and a desire to learn. The task of the teacher is to give each of the students the opportunity to experience the joy of achievement, to realize their capabilities. For many years, our school has had classes with in-depth study of English. Naturally, we are in a state of constant search for productive forms of organizing training and selecting its content. In order to increase motivation and increase interest in learning English with the support of the School of Arts functioning at our school, this academic year we offered fifth graders a new project – vocal and choral singing in English. The result of such classes is a major, cheerful mood of children, a desire to continue communicating in a foreign language, maintaining and stimulating the development of cognitive motivation. Contact with art turns the process of learning a language into an exciting activity. A special response in the soul of children finds the opportunity to participate in extracurricular activities. Our school has a good tradition of holding Days of Creativity, one of the traditional events of which was the contest "The beauty of poetry is the beauty of language". Writing poems and their further reproduction teaches students to speak correctly phonetically and intonationally. This kind of creativity is an individual way of expressing thoughts in a foreign language. Students of different ages take part in this competition. High school students write poems about love and friendship, about the problems of modern life. For kids, more interesting topics are such as "Toys", "Games", "Animals".

A modern school is designed to create conditions for the development of a child's personality: his intellectual and cognitive abilities, moral qualities, feelings of emotions, creative abilities, reflection, the need for self-education. Today, the role of communicative disciplines, including foreign languages, is increasing, because through language learning, a child can show his activity and individuality. The involvement of students in the active creative process of language activity contributes to the development of their thinking, language skills, and a huge variety of activities

contributes to the development of students' cognitive interest, creative thinking activity.

References

1. Avganov S.S. Innovative educational technologies in professional training of specialists. // "Bulletin of the National University", No. 3, Dushanbe, 2010, - pp.171-180;
2. Didactic bases of professional training of future teachers for the use of information and communication technologies. Methodical manual. - Almaty, 2009. - p.70-15;
3. Reflection in the structure of innovative activity of a teacher.// Collection of materials of the Republican scientific and practical conference "Competence orientation in the development of higher professional education in the Republic of Kazakhstan: state, problems and prospects."-Almaty: KazUMO and ME.- 2007.-pp. 97-99;
4. Innovative pedagogical experience in foreign and domestic practice. Educational and methodical manual. - Almaty.- 2002. - pp.53-58.
5. Innovations in pedagogical education (theoretical aspect).// Science and Education of Southern Kazakhstan.- 2006.- № 2 (51).- Pp.23-25.
6. Sakhipova G.K-Kurmanalina Sh.X. "Ways to improve the quality of training of future teachers" Bulletin of WKSU. UDC 371.12 p.133-139; 2016
7. Kusainov A.K. "Quality of education in the world and in Kazakhstan" 2013 p.112-115;
8. Dzhantasova D.D. "Formation of readiness of future foreign language teachers to work in the distance learning system" Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences. 2010 – p.45-48;

IMPLEMENTATION AND STRENGTHENING OF THE AXIO-PEDAGOGICAL ORIENTATION OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF MODERN UKRAINIAN EDUCATION

Shamsutdynova Mariam-Sofiia

Candidate Ph.D.

Rivne State University of the Humanities

Today, education is undoubtedly considered a universal human value and an integral feature of every cultured person. The right of an individual to education is declared in the Constitution of Ukraine, and the realization of this right involves the training of a competent person who is able to understand modern realities and adapt in a timely manner to the complex processes of social and natural development, influence them, and act appropriately in all spheres of social life. At the same time, it is obvious that the solution of existing social and economic problems, the safety and even the existence of all mankind largely depends on the content and nature of the orientation of the individual.

Therefore, each person should be able to adequately assess his own capabilities and abilities, measure them according to the requirements of each specific situation, and also bear responsibility for his beliefs and actions.

A modern school should make a significant contribution to the formation of the essential forces of a person, his socio-valuable worldview characteristics and moral qualities, which will certainly be useful to him in the future, directing to the implementation of good deeds for the benefit of the community, ensuring ecological and moral harmony in the world. And the success of the implementation of these tasks largely depends on the leading values that teachers will be guided by in their work.

Therefore, the implementation of an axiological approach in the educational process of a pedagogical university has a wide philosophical, anthropological and socio-political significance.

In the context of the research, the axiological approach is interpreted as a kind of philosophical and pedagogical strategy, which is based on the idea of the priority of universal human values and the self-worth of each individual and determines the prospects for further improvement of the education system and optimal use of pedagogical resources in accordance with the requirements of modern society.

The axiological approach is traditionally considered the methodological basis of humanistically oriented pedagogical education, as it is aimed at the formation of humane professional and value orientations of the teacher in the process of its implementation. Moreover, its value filling occurs both through content and procedural characteristics of teaching various educational disciplines [1].

Scientific works have proven that the implementation of an axiological approach in the educational process of a pedagogical university makes it possible to create

favorable conditions for the development of emotional and value experiences and value attitudes of each individual, to reveal the possibilities of education as a means of ensuring the continuity of the progressive traditions of humanity, getting involved in which a person not only gets used to conditions of a constantly changing society, but also becomes capable of unadapted activity. In turn, this enables it to go beyond the given given, develop its own subjectivity and ensure the increase of the general cultural and axiological potential of the world civilization.

It should be noted that within the framework of the axiological approach, the individual is considered as the highest value of society and the goal in itself of social development, which is an integral component of humanistic pedagogy. At the center of axiological thinking is the concept of the integral unity of all subsystems of the universe, which are among themselves in complex relations of interdependence and interaction. In this connection, axiology can be considered as the basis of a new philosophy of education and, accordingly, the methodology of modern pedagogy.

According to this concept, society should be perceived as a whole human world dominated by certain universal values. However, it is important for every teacher to learn to see not only the common things that unite people, but also the differences that characterize each individual, ensuring his subjective development trajectory.

Note that axiologically oriented pedagogical education is not aimed at training depersonalized young qualified personnel, but at achieving effectiveness in the general and professional development of the student's personality through the disclosure of his personal professional and personal potential.

The defined orientation of education changes the usual ideas about its purpose as the formation of systematized knowledge, abilities and skills. After all, this understanding of the goal of education is the cause of its dehumanization, which is manifested in the artificial separation of the processes of education and upbringing. As a result, in educational programs and textbooks, the educational value of knowledge is blurred, their alienation occurs, while education, especially pedagogical education, should first of all ensure that young people master the values of universal and national culture [2].

Thus, pedagogical education should be oriented not only to the formation of fundamental and professional knowledge of future teachers, but also to adapt them to the changing circumstances of life, to teach them to humanize the lives of their pupils, changing it in accordance with the laws of beauty and socially significant value guidelines [4].

Therefore, the introduction of an axiological approach into the educational process of a pedagogical university catalyzes future teachers' awareness of the importance of development in each child, the need to be a unique individual who orients his behavior to his own system of value priorities, and these priorities must be consistent with universal human values. Based on this understanding of the purpose and tasks of pedagogical education, the concept of "pedagogical values" was introduced into scientific circulation. These values are understood as the norms that regulate the professional activity of a teacher and act as a connecting link between the existing

social outlook in the field of education on the one hand and the work of an individual teacher on the other [5].

These values are syntagmatic in nature, i.e. are formed historically and fixed in pedagogical science as a form of social consciousness in the form of specific images and ideas. Mastery of pedagogical values is carried out in the process of professional training of students, during which their subjectivation takes place. In turn, subjective perceptions and assignment of pedagogical values are determined by the richness of the personality of the future teacher, the direction of his professional activity. It is clear that the level of subjectivization of pedagogical values is an important indicator of the individual professional development of a teacher [3].

In view of this, it can be noted that the relevance of the issue of introducing an axiological approach to the professional training of future teachers is determined by the fact that, firstly, it is during the training period that they develop their own system of personal and professional values; secondly, the general orientation of the teacher's value orientations largely determines the general nature of the educational and educational interaction with students organized by him; thirdly, the value issue in the field of education has its own specificity, which is manifested in its applied aspect, since for educators there is a need not only to determine the leading values for pedagogical interaction, but also to find effective means of their transmission to young people.

References

1. Brook, R (1991). "Agency and Morality", *Journal of Philosophy*, 88: 190–212.
2. Oddie G., (1991). "Act and Value: Expectation and the Representability of Moral Theories", *Theoria*, 57: 42–76.
3. Dancy J., (2004). *Ethics Without Principles*, Oxford: Oxford University Press.
4. Peleh Yu., (2009). *Axiopedagogy: space for innovation and meaning-making*. — No. 46-47, November 4–11. — P. 6.
5. Wedgwood R., (2009). "Intrinsic Values and Reasons for Action", in Ernest Sosa and Enrique Villanueva (eds.), *Philosophical Issues*, 19: 321–342.

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF PROJECT TECHNOLOGY AS A TEACHING METHOD

Tulekova Gulmira,
Ph.D., Associate Professor
Toraighyrov University

Kudarova Nazgul,
Ph.D., Associate Professor
Eurasian Humanitarian Institute

Popandopulo Anar,
Ph.D., Associate Professor
Toraighyrov University

Antikeyeva Samal,
Ph.D., Associate Professor
Toraighyrov University

Zhomartova Aisulu,
Ph.D., Associate Professor
Toraighyrov University

Nurmagambetova Botagoz,
Ph.D., Professor,
Pavlodar pedagogical university

Project technology as a teaching method is very popular today among teachers involved in theoretical research and practical implementation in various educational institutions.

Project activity as a didactic tool is an integrative type of activity that ensures the coordination of various aspects of the learning process (content, procedural, etc.), synthesizing elements of cognitive, transformative, vocational, research, communicative, educational, theoretical, and practical activities.

About project activities, the allocated A. Leontiev's property of activity to serve as a system-forming factor acts as a particularly important psychological condition for organizing the process of assimilation of educational material, structuring educational material into special patterns around a single goal - the implementation of one's project. This allows us to define the category of "project learning" as a pedagogical technology [1].

However, actual project activities in educational organizations often do not provide a solution to the goal - the formation of the subject of the activity. This situation is primarily because teachers themselves are outside the framework of the project culture;

the organizers of innovation at different levels of education are often guided by their intuitive understanding of the project or call any productive activity of students a project [2].

Many contemporary researchers contend that the concept of project-based learning emerged in America at the start of the 20th century with the publication of W. Kilpatrick's "Method of projects" [3].

W. Kilpatrick developed the idea of learning through the organization of "target acts" (projects) and defended the thesis that schools should prepare students for life in a dynamically changing society, to face the still unknown problems of the future.

M. Knoll refutes this provision, believing that project activity arose in the depths of vocational education at the end of the 16th century in Italy [4], and proposes the following periodization of the development of the idea of project activity in education (Figure 1).

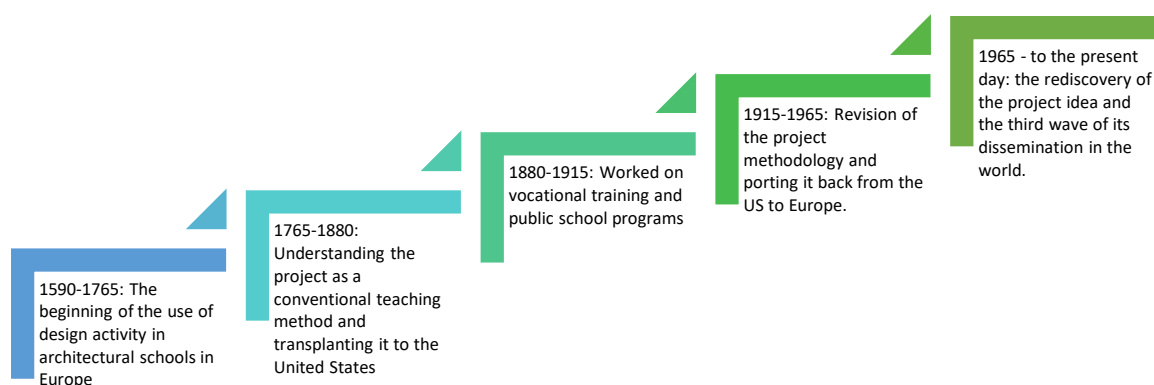


Figure 1. Scheme of periodization of the development of the idea of project activity in education.

J. Dewey proposes to base learning on the initiative, through the student's interest in particular knowledge, through the expedient activity of the student [5].

W. Kilpatrick believed that a project is any activity performed "from the heart," with a high degree of independence by a group of children united at the moment by a common interest.

He identified 4 types of projects:

- creative (productive);
- consumer (manufacturing of items);
- have problems (overcoming intellectual difficulties);
- project-exercise.

According to the American teacher, the use of these projects not only prepares the child for life in the future but also helps to organize life in the present [6].

Furthermore, according to an analysis of the scientific literature, the aforementioned techniques first appeared in American agricultural schools in the second half of the 19th century (Figure 2).

PEDAGOGY
IMPLEMENTATION OF MODERN TECHNOLOGIES IN SCIENCE

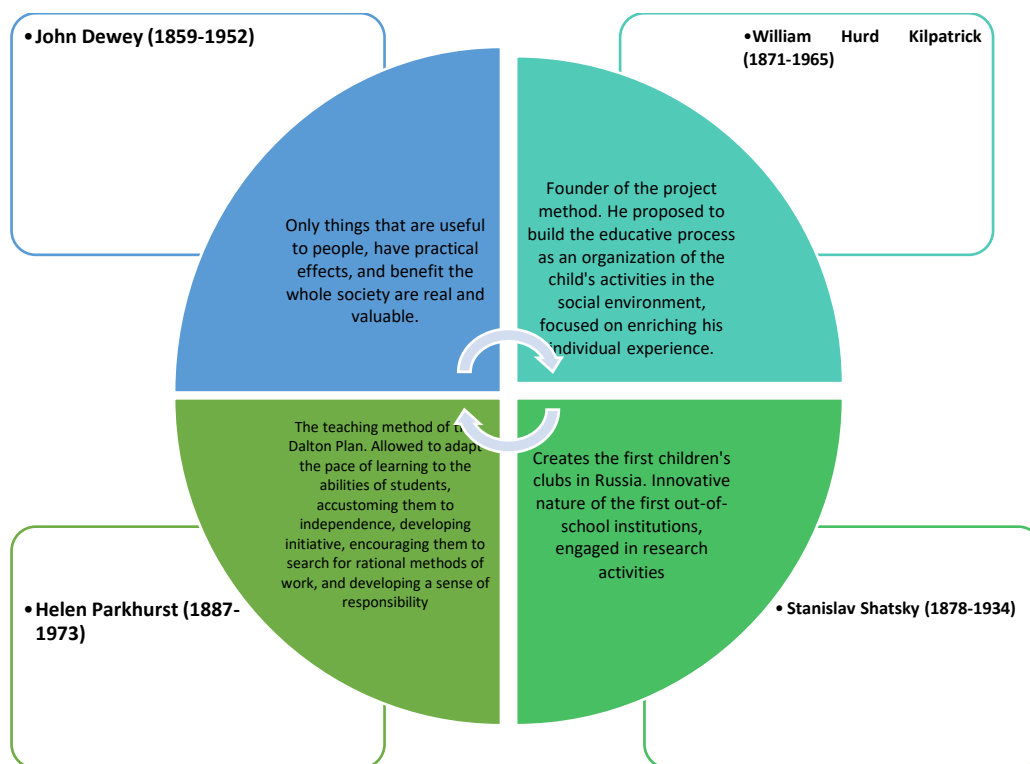


Figure 2. Scheme of the emergence of the idea of project-based learning.

The rise of project-based learning concepts in Russia has almost paralleled the development of American teachers. Under the leadership of S. Shatsky, a small group of employees (B. Ignatiev, M. Krupenina, V. Shulgin) was organized to try to actively use the project method in teaching practice.

According to S. Shatsky, the main components of the project method are:

- 1) The student's experience, which the teacher must identify;
- 2) Organizational experience (organized classes for students based on what the teacher knows about the child's experience);
- 3) Contact with the accumulated human experience (ready knowledge); and
- 4) Exercises that give the child skills.

Under the project, we mean a joint educational, cognitive, research, or creative activity of students, organized based on information and communication technologies, having a common problem, goal, agreed methods, and methods of activity aimed at achieving a joint result of activity, which implies the development of any software tool. In this case, the project implementation technique is the implementation of the computer problem-solving phase, and the project itself allows you to renew the interdisciplinary links of informatics with other courses [7].

Here are some of the problems educators may face when implementing this technology:

- The greatest difficulty for teachers is the formulation of the problem and the ability to lead students to its independent definition;

- Where there is no question or problem to resolve, the flow of thoughts goes randomly;
- A project is a creative work, but not every creative work is a project;
- Projects are often turned into summaries, even downloaded from the web, undermining the idea of this approach.

Hertzog also pointed out the pros and cons of project-based learning techniques in his research:

1) Wide and multilateral interaction of participants in the course of collective work on ongoing projects;

2) Formation of a group style of thinking and diligence at all stages of work on the project;

3) Managing the design process and providing pedagogical support to its participants, the possibility of implementing various types of projects and mastering methods for their further promotion. Although the project approach is promising, its implementation has several limitations. These include:

- Lack of qualified teachers capable of implementing this method;
- The absence of an individualized method of project activities for a particular teacher [8].

Currently, Kazakhstan is developing its plan and national model of education. In this regard, one of the learning techniques for the personal development of students is the project-based learning approach.

Approaches to project-oriented learning techniques include a set of different approaches such as problem-based, search-based, communicative, research-based, reflective, and representational.

We define the following characteristics of design techniques:

1. An important question that is both informative and practical (assuming the question is driven by a specific cause or action);
2. Research is not only an aspect of the project, but also creativity (i.e. creative and research activity);
3. The project must have a clear, practical objective for the student that aims to address the selected issue.

Thanks to the use of project-based learning technologies, students formulate the problem well, put forward hypotheses, and for many it is not difficult to analyze the results and draw conclusions.

The main purpose of using project technology is to develop students' curiosity, improve their knowledge by doing their work, develop information orientation skills, and adapt students to the possibility of self-expression in various situations and various social conditions the environment in the future, increasing their ability to think critically.

In the system of project-based learning, an individual approach to students is important, since in each class there are students with different abilities. When assigning tasks, the individual characteristics of the students should be taken into account. Stronger students can do more in-depth research, come up with more different ideas, and make more complex objects. Less capable students need more support and less

demand from the teacher. Such students can do less research, choose from fewer ideas, and make simpler items. Every student may have an outcome of their program. Teachers should discuss expected outcomes with children at the beginning and during the program. It is important that each student complete what was planned and agreed upon with the teacher. Design classes should take place in a relaxed atmosphere based on the cooperation of the teacher and the student. The success of project-based teaching is based on an understanding of each child's abilities and the ability to prompt and guide students to make their own decisions.

Project activity is attractive to students, but its educational and educational effectiveness depends on the correct understanding of the essence of project learning and the competent use of its capabilities in pedagogical practice.

Through empirical analysis, we can identify several typical mistakes that teachers often make when using this method:

- announce the topic of the project to students or set the task themselves, instead of creating a situation for identifying a problem that is significant for students or offering a bank of projects, providing an opportunity to make an independent choice;
- offer their ideas instead of creating a situation, asking questions that encourage children to find ways to solve the problem;
- give a creative task to consolidate the studied educative material, mistakenly calling this work the implementation of the project;
- students' creativity is used for educational project work, which is also creative. This is associated with an independent solution to the problem of obtaining additional educational information while working on a project.

Therefore, the integration of project activities into the educational process requires appropriate psychological and pedagogical training of teachers, as well as initial training of students in solving applied problems.

In conclusion, we note that being at the stage of modernization, the modern education system places increased demands on the knowledge, skills, and abilities of students. In light of the new conditions, educational design, first introduced over a hundred years ago, has not lost its relevance, having transformed into a project-based learning technology that meets the current requirements for the effective organization of the pedagogical process.

References:

1. New pedagogical and information technologies in the education system / ed. E. S. Polat. M., 2005. - 272p.
2. Lebedeva L. I., Ivanova E. V. Method of projects in productive learning // School technologies. - 2002. – P.116-120.
3. Pozdneev S. I., Kuznetsova T. V. Design activities in the practice of primary school teachers // Tomsk state pedagogical University Bulletin Ser. Pedagogy. - 2006. – pp.65-66
4. Knoll, M. "I Had Made a Mistake": William H. Kilpatrick and the Project Method. Teachers College Record, 2012, 114(2), pp.1-45

5. Aldabbus, S. Project-based learning: Implementation & challenges. *International Journal of Education, Learning and Development*, 2018, 6(3), pp. 71–79
6. Allison, J. M. Project based learning to promote 21st century skills: An action research study, 2018.
7. Bell, S. Project-based learning for the 21st century: Skills for the future. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 2010, 83(2), pp. 39–43.
8. Hertzog, N. B. Transporting pedagogy: Implementing the project approach in two first-grade classrooms. *Journal of Advanced Academics*, 2007, 18(4), pp. 530–564.

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ПРІОРИТЕТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

Бойко Світлана Миколаївна,
кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
відділу освітніх технологій та популяризації українознавства
Науково-дослідного інституту українознавства,
м. Київ, Україна

Вступ. /Introduction. Роль освіти у формуванні ціннісних орієнтацій особистості та формуванні української ідентичності важко переоцінити. Однак нині цей процес реалізується далеко неоднозначно, особливо в умовах воєнного стану в Україні, який розпочався 24 лютого 2022 року. Проблема цінностей змінюється разом із зміною самого суспільства та на кожному повороті суспільної історії постає як нова, нерозвідана, нагальна.

Нині в системі освіти важливими для наукових досліджень залишаються такі питання, як: національні та загальнолюдські цінності, маніпуляція цінностями та засоби забезпечення молоді від руйнаційних ідеологічних впливів, проблема вибору цінностей у контексті самореалізації учнівської та студентської молоді, соціокультурна динаміка цінностей як предмет державної освітньої політики, вплив російсько-української війни на смисложиттєву сферу сучасного молодого покоління, вплив ціннісних орієнтацій на формування української ідентичності тощо.

Мета роботи./Aim. Метою статті є виявлення основних підвалин формування ціннісно-сміслових пріоритетів української ідентичності в національній освіті та вихованні.

Матеріали та методи./Materials and methods. Аналіз наукових досліджень ціннісної проблематики та її зв'язок з формуванням української ідентичності в освітній сфері свідчить про те, що в різні роки інтерес до зазначеної проблеми викликав зацікавленість у вчених різних галузей і з різних точок зору.

Серед зарубіжних учених основи ціннісної проблематики розкриваються у працях М. Вебера, Х. Ортеги-і-Гассета, А. Швейцера, О. Шпенглера, Ю. Хабермаса, М. Хайдегера, К. Ясперса та інших.

В українській науці цю проблему досліджували В. Андрющенко, В. Бакіров, В. Барановський, М. Головатий, Є. Головаха, В. Кремень, С. Кримський, Л. Левчук, М. Лукашевич, В. Муляр, І. Надольний, В. Нестеренко, В. Огнев'юк, В. Пазенок, М. Попович, А. Ручка, Л. Сохань, Г. Темко, В. Шинкарук, В. Ярошовець, Т. Ящук та інші.

Формування цінностей з точки зору освіти і виховання висвітлювали у своїх працях І. Бех, В. Горський, К. Журба, І. Зязюн, В. Луговий, В. Молодиченко, О. Савченко, В. Сухомлинський, Я. Чепіга та інші.

В. Молодиченко у монографії «Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти : (філософський аналіз)» зазначає, що модернізація цінностей і перехід системи освіти до Болонських стандартів актуалізує процес збереження і зрощення системи національних (історичних, традиційних) цінностей із європейськими»[1, с. 111]. Дослідниця звертає увагу й на те, що динаміка і трансформація цінностей за умов глобалізації спричинює певні зміни і функцій закладів освіти. (Нині традиційна функція закладу освіти із виробництва, розвитку та розповсюдження культурних зразків поступово відходить на задній план і головними стають питання адаптації до сучасних соціально-економічних і політичних змін, питання співробітництва закладів із державою, з одного боку, та з глобалізованим світом, – із іншого). Можливість виконання сучасними закладами освіти традиційної функції ускладнюється ще й тим, що освітня галузь в Україні переживає етап подвійної адаптації – не лише до загальносвітових тенденцій глобалізації, а й до внутрішньої системної трансформації посттоталітарного соціуму [1, с. 109].

О. Кіян в статті «Формування базових національних цінностей відповідно до Концепції нової української школи в сучасних воєнних умовах» визначено загальнолюдські і національні цінності, які необхідно формувати у закладах загальної середньої освіти [2]. Спільно із Ю. Завалевським дослідниця вивчає формування громадянськості як інтегрованої якості особистості учня в сучасному закладі освіти [3].

К. Журба досліджує війну як чинник впливу на смисложиттєву сферу сучасного молодого покоління [4]. Вона звертає увагу на те, що питання смисложиттєвих цінностей підлітків у період війни є умовою виживання (на цьому наголошував й В. Франкл у 1990 році, який з цього приводу радив: практику глибоких роздумів («уяви, що живеш вдруге..»); «витискати» смисл навіть зі страждань; обирати відповідальність; допомагати віднайти смисл іншим).

Незважаючи на досить значний обсяг публікацій, проблема формування ціннісно-смислових пріоритетів української ідентичності в освітній сфері залишається досить складною та багато в чому невизначеною.

Результати та обговорення./Results and discussion. Відомо, що ідентифікація розглядається сучасними науковцями як найважливіший механізм соціалізації, етнізації та виховання особистості, який проявляється в прийнятті індивідом конкретної соціальної ролі, в усвідомленні ним своєї групової належності, у формуванні в нього певних соціальних установок (Т. Воропаєва) [5, с. 174]. Отже, ідентичність – «це динамічна структура, яка розвивається протягом усього людського життя і може проходити через подолання криз ідентичності, і рухатися як у прогресивному, так і в регресивному напрямі. Відповідно ідентифікація розглядається нами як процес, включений у цілісну життєдіяльність суб'єкта, нерозривно пов'язаний із когнітивною, емоційною, ціннісно-смисловою та поведінковою сферами особистості, зумовлений її потребами, мотивами, цілями й установками, опосередкований мовою,

нормативними, знаковими, символічними, образними, аксіологічними системами культури» [5, с. 174].

На думку В. Огнев'юка та П. Щербаня, українська система освіти і виховання вибудовується на основі посиленої уваги до національної ідеї, що реалізується титульною нацією спільно з представниками інших національностей із метою забезпечення сталого розвитку суспільства [6; 7]. Такий підхід забезпечує вихованцям доступ до різних систем цінностей, а система виховання допомагає не лише оволодіти комплексом гуманістичних цінностей, а й готує молодь до життя в конкретному соціально-культурному просторі та до участі в його вдосконаленні.

Національне виховання та освіта спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури та духовності, формування в дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної і світової культури.

Головною метою національного виховання та освіти на сучасному етапі є набуття молодим поколінням історичного та соціального досвіду: успадкування духовних надбань народу, що віками накопичувалися на ниві світової цивілізації та культури; розвиток особистісних якостей громадянина Української держави; формування культури міжнаціональних взаємин.

Особливу увагу слід звернути на те, що стратегічними завданнями виховання та освіти в українському освітньому просторі є: науково-педагогічне забезпечення єдності фізичного, духовного й інтелектуального розвитку особистості; утвердження гармонії національного та загальнолюдського; визначення в освіті пріоритету гуманістично-світоглядних знань; формування цілісного бачення світу та людини в гармонії з природою, космосом і собою; розвиток почуття відповідальності за збереження національних традицій, звичаїв, культурних надбань, реалізація ідеї «діалогу культур»; творення індивідуального «Я» громадянина в його духовній автономності та в умінні поєднувати особисті інтереси з родинними, колективними, суспільними та державними.

Певна когорта українських науковців (Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко та ін.) звертають увагу на національне родинне виховання, яке має досить вагоме значення в контексті делегування українських освітніх цінностей у Європейський простір [8]. У таких обставинах родинне виховання виступає як своєрідна «педагогічна матриця» освітнього процесу, адже сім'я є джерелом продовження життя нації – фізичного, морального та духовного, джерелом її вічності. Сім'я (родина) є творцем і продовжувачем національної культури, джерелом збереження української ідентичності.

В Україні сім'я була інститутом страхування на випадок старості. Виховання дитини застерігало її від відчуженості, самотності та надавало перевагу в колективній свідомості. Особливістю українського родинного виховання було дотримання обов'язку честі щодо себе та інших. Дитину привчали бути обачливою, намагатися уникати ситуацій, у яких людина може «втратити обличчя».

Українська родинна народна педагогіка традиційно охоплювала такі важливі напрями виховання дітей та молоді, як трудове, моральне, інтелектуальне, фізичне й естетичне. Народ завжди турбувався про те, щоб дитина зростала здоровою фізично, засвоювала морально-етичні закони, ставала багатою духовно.

Серед цінностей, що впливають на формування української ідентичності, є цінності добра та заборона зла в людських стосунках. Людський дух має стверджувати в серцях доброту і красу моральних стосунків, високі моральні ідеали, відданість святому та непорушному правилу бути людиною, що означає бути добротворцем, людинолюбцем, який прагне взаєморозуміння і взаємозбагачення духовності людей. У цьому й полягає сутність морального боку українського родинного виховання: людина знаходить у собі сили і здатність долати зло і творити добро.

Сучасне виховання має стати засобом відродження національної культури, припинення соціальної деградації, стимулом пробудження таких моральних якостей, як совість, людяність, почуття власної гідності, засобом самоорганізації особистісної відповідальності, гарантом громадянського миру і злагоди в суспільстві, – зазначає О. Кіян [2].

Цінності, що культивуються українською освітою, є дієвим засобом протистояння негативним наслідкам глобалізації, для якої моральні цінності є справою другорядною. Тому саме гуманізм є соціокультурним пріоритетом сучасного розвитку для слабких національних держав.

Українське національне виховання – як громадське, так і сімейне виконує важливу функцію збереження і трансляції української культури, формування української ідентичності.

Висновки./Conclusions. Ідеї української педагогіки високо цінувалися та цінуються педагогами різних часів, які всебічно вивчали та широко використовували їх для створення власних виховних систем. Із цієї точки зору приєднання України до Болонських угод може привнести свої неповторні цінності в європейський світовий простір. [1, с. 152].

Роль закладів освіти у нових соціокультурних умовах повинна кардинально змінитися. Якісно змінитися має і освітній простір, особливо в умовах воєнного стану в Україні. При цьому необхідно чітко визначитися, до чого потрібно готувати учнів і студентів: до споживацтва, багатства, влади, конкуренції чи до повноцінного й відповідального життя, формуючи в них патріотизм, ціннісне ставлення до знань, соціальну й громадянську зрілість та цілісний світогляд.

Світ шанує українську освіту, її педагогічний вплив на ціннісно-смісловий вектор, акмеологічну спрямованість у використанні людьми їхніх сутнісних сил, що виявляються під час розвитку та формування української ідентичності.

Важливою є думка Т. Воропаєвої про те, що «для розвитку національної ідентичності української молоді необхідно захистити український інформаційний простір; забезпечити інформаційно-психологічну безпеку українських громадян; підняти на більш високий рівень політичну культуру населення України; подолати соціально-психологічні стереотипи утопічного й

тоталітарного походження та комплекс національної неповноцінності; розширити базу демократичних сил; досягти стану незворотності державотворчих процесів і стабілізації політичного та соціально-економічного життя; довести до логічного завершення процес консолідації української нації в єдиний соціально-політичний організм; виховувати національно свідомих громадян і духовно сконсолідувати українство на основі європейських ідеалів, базових цінностей та української національної ідеї» [5, с. 177].

М. Жулинський наголошує, що українське суспільство мусить мати систему ціннісних орієнтацій, чітких ідеологічних координат, духовних і моральних, ядром яких є українська національна ідея [9, с. 207], адже українська національна ідея є своєрідною духовною субстанцією, розпростороною на історичний час і культурно-етнічний простір буття українського народу.

Підсумовуючи наведене вище дослідження, варто акцентувати увагу на тому, що роль освіти в системі формування української ідентичності та смисложиттєвих цінностей слід посилювати. І це можливо лише за умови проведення серйозних і цілеспрямованих наукових досліджень.

Список літератури

1. Молодиченко В. В. Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти : (філософський аналіз) / В. В. Молодиченко. К. : Знання України, 2010. 383 с.
2. Кіян О.І. Формування базових національних цінностей відповідно до Концепції нової української школи в сучасних воєнних умовах. *Проблеми освіти*, 2022. № 1 (96). С. 253–269.
3. Завалевський Ю.І., Кіян О.І. Формування громадянськості як інтегрованої якості особистості учня в сучасному закладі освіти. *Нова педагогічна думка*, 2022. № 3. С.135-147.
4. Журба К. Війна як чинник впливу на смисложиттєву сферу сучасних підлітків. *Нова педагогічна думка*, 2022. № 2 (110). С. 105–109.
5. Воропаєва Т. Вплив українознавства на формування національної ідентичності особистості в сучасному освітньому просторі. *Українознавство*, 2010. № 4. С. 174–177.
6. Огнев'юк В. Навчання та виховання як соціоцентричні цінності. *Вища освіта України*, 2003. № 4. С. 15–20.
7. Щербань П. Національна спрямованість – неодмінна умова підвищення ефективності вищої освіти. *Вища освіта України*, 2006. № 2. С. 107–110.
8. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість : Методолого-світоглядний аналіз / Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. К. Знання України, 2005. 580 с.
9. Жулинський М. Українська національна ідея в ідеологічній системі державотворення. *Вища освіта України*, 2006. № 4. С. 9–13.

ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Бойко Світлана Петрівна

Асистент кафедри дошкільної освіти
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна

Єлаш Марія Павлівна

Студентка 4 курсу
групи СО-19
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна

Особливості психофізичного розвитку дітей дошкільного віку розкрито в роботах В. Лебединського, В. Войта, Л. Журби, М. Квінтон, Т. Херльбрюгге та ін.. Різноманітність причин виникнення порушень психофізичного розвитку та їх вплив на формування основних психічних якостей та формування елементарних рухових навичок були висвітлені в роботах Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Лурія, Д. Вернера, В. Синьова, Н. Фінні та ін.. Вплив застосування методів корекції психофізичного розвитку вивчалися Є. Архіповою, О. Романчуком, Ю. Лянним, М. Могою, В. Беседою та ін., які обґрунтували значимість особливостей виховання та ефективності корекції психофізичного розвитку дітей дошкільного віку з руховими розладами [1].

З ряду методик (Войта, Кабот, Фельдкрайза, кондуктивна педагогіка Петьо), що забезпечують корекції психофізичного розвитку дітей дошкільного віку, хотілося б відзначити засіб Бобат терапії.

Засіб Бобат терапії є сучасним, методом корекції психофізичного розвитку дітей дошкільного віку, який широко використовується в таких країнах, як Німеччина, Швейцарія, США, Вірменія, Словенія та від недавнього часу застосовується і в Україні. Засіб Бобат у первинному вигляді був створений у 30 роки двадцятого сторіччя практикуючим фізіотерапевтом Бертою та лікарем психіатром Карлом Бобатами, а у 50 роки збагатився напрямками ерготерапії, логопедії за зусиллями Helen Muller, та гімнастикою для новонароджених у 80 роках розробленою Mariya Keln [3].

В результаті поетапного удосконалення сучасний засіб Бобат терапії включає: лікування положенням, виконання фізичних вправ та рухів направлених на пригнічення патологічних рефлексів, ерготерапію (розвиток ігрової діяльності дітей з урахуванням індивідуальних можливостей) та логопедію (проведення артикуляційної гімнастики, застосування логопедичного масажу).

Бобат терапія має основні принципи, якими керують корекційні педагоги: підкреслення здібностей дитини, знання нормального та патологічного (абнормального) розвитків та їх аналіз, дослідження оволодінню руховими навичками, почергове проходження обстеження на проведення корекційних занять, розширення ініціативи та самостійності, діалогічний засіб дій, моторне та когнітивне навчання, підбір засобів допомоги у повсякденному житті, міждисциплінарність [4].

Мета та завдання дослідження. Метою даного дослідження є визначення ефективності застосування корекційно розвиваючих занять засобом Бобат терапії при корекції психофізичного розвитку дітей дошкільного віку з руховими розладами. Головним завданням даної роботи, є проаналізувати розвиток елементарних рухових навичок та психічних якостей у дітей дошкільного віку з руховими розладами на корекційних заняттях Бобат терапією.

Матеріали та методи. Обстеження психофізичного розвитку дитини та контроль ефективності проведення корекційних розвиваючих занять засобом Бобат терапії, які забезпечують корекцію психофізичного розвитку дітей з руховими розладами, здійснюється за допомогою "Картки-тесту рухових можливостей дітей від 3 місяців до повноліття" (КТРМД), яка якісно визначає етапи психофізичного розвитку, а саме формування елементарних рухових навичок.

Первинна діагностична карта Бобат (Bobat 1956 р.) є необ'єктивною та узагальненою, отже на її основі та спираючись на шкали оцінки психомоторного розвитку за В. Тарасун, О. Мастюковою, була адаптована "Картка-тест рухових можливостей дітей від 3 місяців до повноліття" (КТРМД), за допомогою даної шкали стало можливим оцінити етапи формування елементарних рухових навичок в ході проведення корекційних занять. Карта оцінює всі основні етапи психофізичного розвитку дитини, проста в застосуванні, не вимагає великих часових витрат у заповненні і підрахунку результатів. Завдяки даному тесту стало можливим простежити та оцінити динаміку формування та оволодіння елементарними руховими навичками в заданих положеннях (лежачи на животі/спині, сидячи, стоячи на чотирьох, на колінах, на одній нозі). Оцінка впливу засобу Бобат терапії здійснюється на підставі шкали оцінки, яка передбачає встановлення рівня рухової активності дитини в окремих положеннях. Кожна навичка оцінюється за 6-бальною шкалою, де: 5 балів (відмінно)- дитина виконує нормальний активний рух; 4 бали (добре) - дитина може самостійно перейти в бажане положення, але рух має незначні деталі, які свідчать про його недосконалість; 3 бали (достатньо) - дитина може самостійно перейти в бажане положення, але робить це аномальним чином; 2 бали (задовільно) - дитина може втриматися без підтримки в бажаному положенні після пасивного прийняття пози; 1 бал (незадовільно) - дитина може пасивно прийняти бажане положення, але не може утриматися в ньому [6].

Вагомим недоліком даного адаптованого тесту є те, що зберігається не можливість оцінити формування основних психічних якостей дітей дошкільного віку. Серед існуючих тестів оцінки психічних якостей (Bayley Scales of Infant

development та ін.) хотілось б визначити Мюнхенську функціональну діагностику (МФД), яка використовується з метою діагностики порушень психомоторного розвитку дітей перших трьох - чотирьох років. Методика складається з стандартних наборів тестового матеріалу для виконання завдань для визначення етапів психофізичного розвитку, Отримані результати вносять до протоколу (виконав/не виконав; +/-). Оцінка виконання завдань може бути тільки у тому випадку, коли дитина виконала хоча б 3 завдання з одного блоку. Основні функціональні системи оцінки: 1 блок первинні великі моторні здібності, а саме формування функцій повороту тіла та повзання, сидіння, вертикалізація, хапання та координація рухів, перцепція, експресивне та імпресивне мовлення, соціальний розвиток; 2 блок вторинні великі та дрібні моторні здібності, що включають у себе особливості формування загальної моторики, дрібної моторики, перцепції; 3 блок вербальний, що включає в себе мовлення, етапи соціалізації та самостійність у подальшому. Обробка та інтерпретація результатів оцінки психофізичного розвитку за МФД в першу чергу базується на отриманому результаті відносно хронологічного віку, отже якщо результат співпадає або навіть перевищує в окремих критеріях хронологічний вік, свідчить про розвиток дитини згідно біологічного віку і є результатом правильної та своєчасної корекційної роботи, якщо профіль є низьким, хоча б за одним критерієм - це свідчить про загальну затримку психофізичного розвитку. Завдяки МДК, стало можливим визначити ступінь відхилення або ступінь невідповідності психофізичного розвитку до біологічного віку дитини, де 5 балів є показником нормального психофізичного розвитку (невідповідність до 5 місяців); 4 бали - легке відхилення від норми психофізичного розвитку (невідповідність до 7 місяців); 3 бали - значне відхилення від норми психофізичного розвитку (невідповідність до 12 місяців); 2 бали - затримка психофізичного розвитку (невідповідність до 14 місяців); 1 бал - порушення психофізичного розвитку (невідповідність до 16 місяців). [2].

Доцільно психічний стан дітей дошкільного віку визначати за Мюнхенською шкалою, яка характеризує відповідність місяців життя до психологічних стадій розвитку, а розвиток моторних функцій за адаптованою шкалою Бобат. яка передбачає дослідження формування елементарних рухових навичок, що характеризує етапи моторного розвитку дитини у вигляді формування елементарних рухових навичок При діагностичному процесі за МФД та КТРМД надається велике значення концепції Л. Виготського про "сфери найближчого розвитку", яка полягає у розумінні різниці між тим що дитина може робити з дорослим, і тим що виконує самостійно. Отже педагогічна діагностика за МФД та КТРМД не тільки визначає етапи психомоторного розвитку дітей 3-4 років, а в свою чергу визначає ще і обсяг знань умінь і навичок дитини. Під час діагностики оцінюється не кінцевий результат виконання, а сам процес: сприймання поставленого завдання, сфера сприймання і т.п. Так як у дітей дошкільного віку ігрова діяльність є провідною то діагностика порушень психофізичного розвитку виконується у ігровій формі з використанням додаткових пристосувань у вигляді сенсорних м'ячів, фіт болів, Бобат- стільців,

Бобат-стола та ін. Доцільно зазначити, що діагностичні шкали МФД та КТРМД можливо використовувати при виявленні ефективності застосування не тільки засобу корекції психофізичного розвитку Бобат терапії, а і при використанні таких корекційних методик, як Войта, Кабот, Фейдкрайза, Смолянинова, Сандакова та ін. [5].

Список використаних джерел

1. Беседа В.В., Романчук О.П. До питання оцінки фізичної підготовленості дітей дошкільного віку / В.В. Беседа, О.П. Романчук // Зб. наук. Праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Медобори 2012. №29(2) - С. 237-243
2. Бобат К. Моторні дефекти у пацієнтів з церебральним паралічем / К. Бобат. - Сафолк: - Вільна преса, 1966. - 56 с.
3. Буховець Б.О. Бобат терапія в корекції психомоторного розвитку дітей з органічними ураженнями / Б.О. Буховець // Наука і освіта. -.2014. -.№ 8. -. С.30-35.
4. Тарасун В.В. Психолого-педагогічна допомога дітям перед дошкільного віку з особливостями в розвитку: напрями реалізації. Монографія / В.В. Тарасун. - К.: - Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2012. - 412 с.
5. Бобат-концепція. Теорія та клінічна практика в неврологічній реабілітації. - Нижній Новгород: Кирилиця, 2013. - 320с.
6. Bukhovets V.O., Romanchuk A.P. Bobath therapy in correction of psychomotor development of children with organic injuries CNS / В.О. Bukhovets, А.Р. Romanchuk // Journal Of Health Sciences. - 2014 - No 4 - P. - 71-78.

ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДИТИНИ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ. ГЕЙДЕЛЬБЕРЗЬКИЙ ТЕСТ

Бойко Світлана Петрівна

Асистент кафедри дошкільної освіти
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна

Ляшенко Поліна Юрївна

Студентка 4 курсу
групи СО-19
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна

Мова – соціальне явище, що існує незалежно від того чи іншого індивідуума. Розвиток людини – це складний процес поступового перетворення біологічного індивіда в соціальну істоту – особистість. Добре відомо, що без мовлення не буває людини. Психічні функції та здібності, людські форми поведінки, комунікація через мовлення не надані дитині від народження. Вони формуються в перші роки життя під впливом цілеспрямованого виховання, навчання та умов життя в суспільстві. Процес розвитку дитини проходить у трьох напрямках: фізичному, когнітивному та психосоціальному. В нормі розвиток у цих трьох напрямках відбувається одночасно та взаємопов'язано. Для нормального розвитку дитини з перших місяців найважливішим є спілкування, у процесі якого малюк може опанувати людське мовлення, що відіграє головну роль як в діяльності дитини, так і в пізнанні навколишнього світу. Розвиток мовлення у процесі онтогенезу відбувається паралельно з фізичним і розумовим розвитком. Усі психічні процеси у дитини - сприйняття, пам'ять, увага, мислення, цілеспрямована поведінка – постають за безпосередньої участі мовлення. У дитини з мовленнєвими вадами без своєчасних корекційних заходів може затримуватися темп інтелектуального розвитку. Формування мовлення, патологія або відхилення в розвитку, засоби відновлення мови є об'єктом вивчення логопедії, корекційної педагогіки, неврології а в останній час і медичної реабілітації [3].

Мовленнєві дефекти порушують можливість вільного спілкування дитини з іншими людьми. Усвідомлення власної мовленнєвої недостатності зазвичай викликає негативні емоціональні стани: почуття соціальної неповноцінності, страх мовлення, страх переживання. Усе це ставить під загрозу соціальну значимість особистості і сприяє формуванню своєрідних психологічних і патопсихологічних особливостей, що вимагає проведення спеціальної роботи, спрямованої на соціальну адаптацію і реадaptaцію дитини.

Діагностика мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку із психофізичними розладами спрямована на виявлення специфічних патологічних особливостей сформованості у них лексичної, морфологічної, фонетико-фонематичної, синтаксичної сторін мовлення, зв'язних висловлювань. У представленій методиці діагностики мовленнєвих порушень у дошкільників враховано складну структуру загального недорозвитку мовлення та його психологічні механізми, а також особливості його подолання в умовах спеціального закладу [3].

На основі аналізу психолінгвістичної періодизації мовленнєвого розвитку дитини у нормі, концепції психолінгвістичної підготовки аномальних дітей до шкільного навчання, психолінгвістичної структури мовленнєвої діяльності, напрямів і методів психолінгвістичного аналізу механізмів мовленнєвих порушень (Є. Соботович), було розроблено зміст та напрями діагностики, спрямованої на визначення особливостей розвитку лексико-граматичної та фонетико-фонематичної сторін мовлення дітей дошкільного (середнього та старшого) віку із психофізичними розладами, а також знакових операцій з мовними одиницями і розумових дій, що забезпечують їх формування. До методики діагностики увійшли фрагменти як традиційних методик виявлення мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку, так і дослідження Л.І.Бартенєвої, О.М.Гопіченко, Е.А.Данілавічюте, Р.І.Лалаєвої, також в основу закладено Гейдельберзький тест мовленнєвого розвитку, діагностика мовленнєвих здібностей дітей у віці від 3 до 9 років (адаптовано в Україні К.Л. Крутій у 2005 році) [4].

Для того щоб визначити наявні порушення у мовленнєвому розвитку дитини дошкільного віку із психофізичними розладами, необхідно провести діагностичне вивчення особливостей розвитку усіх мовлених систем: лексичної, граматичної, фонетико-фонематичної, зв'язного мовлення. Наведена нижче методика діагностики включає наступні розділи.

1. Виявлення особливостей розвитку лексичної сторони мовлення.

1.1. Вивчення стану сформованості лексичного значення слова:

- розуміння контекстуально зумовленого значення слова;
- перенос засвоєного значення на нові аналогічні ситуації;
- уміння добирати синоніми, антоніми;
- розуміння багатозначності слова.

1.2. Вивчення особливостей системи морфологічного словотворення:

- розуміння твірного та похідного слів і їх порівняння за значенням;
- уміння практично оперувати словотворчими морфемами у процесі словотворення (за аналогією і самостійно);
- виділення на практичному рівні спільної морфеми (префікса, суфікса) у ряді слів (морфологічний аналіз).

1.3. Вивчення характеру встановлюваних дитиною смислових зв'язків між словами.

2. Дослідження особливостей розвитку граматичної сторони мовлення.

2.1. Вивчення стану сформованості системи морфологічної словозміни:

– засвоєння системи значень граматичних морфем і способів їх мовного позначення, які відображають різні граматичні категорії (число, рід, відмінок, відмінювання, вид, час тощо), їх використання у процесі розуміння і породження висловлювання. Для іменників і прикметників: відмінкові, числові, родові зміни, для дієслів: категорії числа, роду, виду.

2.2. Вивчення особливостей синтаксичної сторони мовлення:

- засвоєння дітьми синтаксичного значення слова у реченні;
- розуміння логіко-граматичних конструкцій.

3. Вивчення особливостей розвитку фонетико-фонематичної сторони мовлення.

3.1. Виявлення стану звуковимови та звукової структури слова;

3.2. Виявлення стану сформованості фонематичних процесів: сприймання, уявлення, аналізу.

Також розглянемо Гейдельберзький тест мовленнєвого розвитку (Heidelberger Sprachentwicklungs Test, 1978) було спрямовано на діагностику мовленнєвих здібностей дітей у віці від 3 до 9 років (адаптовано в Україні К.Л. Крутій у 2005 році). Пристосування, модифікація й адаптація Гейдельберзького мовленнєвого тесту дозволила вивчити майже всі компоненти багатопланової структури мовленнєвої здібності (або її відсутності)

Тест містить батарею субтестів: розуміння граматичних структур; утворення однини – множини іменників; імітація граматичних структур; корекція семантично невірних речень; словотвір; варіації назв; класифікація понять; розповідь для запам'ятовування; утворення ступенів порівняння прикметників; взаємозв'язок вербальної та невербальної інформації; кодування і декодування наявної інтенції; конструювання речень; знаходження слів.

Для отримання об'єктивних даних про рівень розвитку та стан сформованості вищезазначених показників мовлення дітей доречно використовувати різні методи, у тому числі: педагогічне, логопедичне обстеження дітей з урахуванням психологічних та вікових особливостей їхнього розвитку; спостереження за дітьми у процесі ігрової та навчальної діяльності; бесіди з педагогами (логопедами, вихователями, психологами), батьками.

Психолінгвістичний аналіз мовленнєвого розвитку дитини дозволяє не тільки з кількісних, але і якісних позицій виявити та оцінити лексикосемантичний компонент мовленнєвої діяльності на розробити на цій основі шлях формування розумових операцій, які забезпечують засвоєння лексичних одиниць (Є.Ф.Соботович). Автор підкреслює, що необхідно враховувати той факт, що при пред'явленні діагностичного матеріалу та аналізі отриманих відповідей у дітей з тяжкими порушеннями мовлення (моторна алалія, анартрія, дизартрія) можуть не співвідноситися рівні експресивного та імпресивного мовлення [5].

Таким чином, отримані дані вивчення особливостей розвитку мовлення дітей дозволять не тільки об'єктивно і повно оцінити стан їхнього мовлення, але і розробити необхідні відповідні напрями корекційної роботи, що забезпечить більш високий і якісний рівень мовленнєвого розвитку на наступних етапах навчання.

Список використаних джерел:

1. Белякова Л.І., Гончарова Н.М., Шишкова Т.Г. Методика розвитку мовного дихання у дошкільнят із порушеннями мови. М.: Книголюб, 2004: 56 с.
2. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному віці. Монографія. Донецьк: ТОВ Лебедь, 2001: 218с.
3. Калмикова, Л.О. (2009). Психолінгвістичні принципи формування мовленнєвої діяльності в дітей старшого дошкільного віку. Психолінгвістика, 3, 54–60.
4. Крутій, К.Л. (2005). Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. (Монографія). Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД.
5. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку// Дефектологія. – 2003. – №2. – С. 2 – 11.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСОБУ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

Будулич Тетяна Петрівна

студентка спеціальності «Дошкільна освіта»

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Розвиток соціальної компетентності старших дошкільників у процесі ігрової діяльності

Соціальне пізнання передбачає розвиток соціальної компетентності. Соціальна компетентність – це здатність особистості продуктивно співпрацювати з різними параметрами у групі та команді, виконувати різні ролі та функції у колективі. Вона складається з кількох компонентів: мотиваційного, що охоплює ставлення до іншої людини як вищої цінності, когнітивного, що пов'язаний із пізнанням іншої людини, поведінкового, що пов'язаний із вибором адекватних до ситуацій способів [3, с. 12].

Складові соціальної компетентності, які необхідно сформувати в дошкільному віці:

- Комунікбельність дошкільняти – це його здатність будувати з дітьми різного віку, статі та близькими дорослими гармонійні взаємини. Себто такі, які обумовлюють взаємоповагу, доброзичливість, спрямованість на співпрацю, конструктивну взаємодію, взаємодопомогу і задовольняють (емоційно та інтелектуально) усіх партнерів по спілкуванню.

- Спілкування – це процес емоційної, інтелектуальної, перцептивної, мовленнєвої, оцінювальної, духовної взаємодії дітей, що може бути безпосереднім або опосередкованим наслідком інших видів діяльності – грою, працею, навчанням. Без уміння спілкуватися неможливі добрі взаємини.

- Взаємини – духовні утворення, що складаються в процесі спілкування і відображають його позитивний або негативний характер.

- Статус дошкільнят – соціальне становище дитини в колективі інших дітей, яке формується на основі взаємин.

- Соціалізація – входження дитини в гурт інших дітей, сприймання нею групових цінностей, можливість впливати на зміну їх на краще.

- Групова взаємодія – процес конструктивної спільної діяльності за наявності взаємоповаги, взаємодопомоги, емоційної, інтелектуальної, моральної та фізичної підтримки [1].

Соціальна адаптація – процес пристосування дитини до нового соціального середовища. У дитячому колективі діти набувають навичок колективного співжиття, досвіду самоствердження в колективній діяльності, взаємодії та спілкування. Колектив позитивно впливає на звільнення дитини від звички орієнтуватися лише на власне «Я», на свої уподобання, погляди, уміння. Уміння

грати за правилами, спілкуватися з іншими дітьми – необхідна умова комфортного перебування дитини в дитячому колективі. Їй важливо відчувати себе прийнятою, значущою для інших.

Важливе місце у процесі формування соціальної компетенції дітей дошкільного віку займає ігрова діяльність. Людство обрало гру для стимулювання творчої активності дітей, формування у них навичок соціальної поведінки. Ігри широко використовувалися і продовжують використовуватися як основний засіб соціальної інтеграції дітей. Розвиваюча ігрова діяльність продуктивно використовується в навчанні та вихованні дітей протягом всієї історії педагогіки, дозволяючи дітям відносно легко і в невимушеній атмосфері пізнати себе, типи та норми поведінки, способи та моделі вирішення тих чи інших завдань, і навколишній світ [2, с. 10].

Саме гра є одним із найефективніших засобів підготовки дитини до «дорослого» життя, її соціалізації, морально-етичного виховання. У процесі гри формується особистість дитини, її соціальна компетентність і гуманістичний світогляд, з особливою яскравістю проявляються індивідуальні особливості дошкільника, розвиваються його творчі здібності, цілеспрямована уява, рух від думки до дії. У грі діти з власної ініціативи вступають у різні контакти між собою, здебільшого самостійно будують свої стосунки. Якщо ігрова діяльність дитини є вільною і невимушеною, такою, що вийшла за межі тиску з боку дорослих, ігрові відносини виступають у ролі добровільних тренувань, шляхом яких дитина засвоює морально-етичні норми поведінки.

Особливості ігрової діяльності, що сприяють соціалізації дітей:

- Різноманітність предметного змісту ігор, що представляє широкий спектр знань про навколишній світ;
- Емоційна привабливість, що забезпечує мотивацію до позитивного взаємодії з соціумом;
- Практична спрямованість на творчість, що дає можливість самореалізації;
- Досвід індивідуального проживання унікальних соціальних ролей;
- Навички соціально адекватної поведінки

У старшому дошкільному віці гра стає провідним видом діяльності не тому, що вона займає найбільше часу, а тому, що зумовлює якісні зміни в психіці дитини; зміст гри набуває дедалі більшої інтелектуальності, відповідно до вищого рівня розумового розвитку 5-6-річних дітей [5].

У формуванні соціальної компетенції дітей старшого дошкільного віку використовують:

- сюжетно-рольові ігри, головна особливість таких ігор є довільність ігрових дій, які підпорядковані спільним ігровим інтересам;
- режесерські ігри, дитина сама вигадує сюжет, наділяє предмети або іграшки тими чи іншими характеристиками. Відповідно до сюжету діти керують діями декількох іграшок, не беручи на себе постійної ролі. Носіями ролей у такій грі виступають іграшки;

➤ театралізовані ігри, виховна цінність, яких полягає в тому, що, організовуючи такі ігри з дітьми, педагог має змогу шляхом продуктивного розподілу ролей впливати на реальну позицію дитини через гру;

➤ ігри на теми літературних творів, діти старшого дошкільного віку прагнуть виразно передавати особливості рухів, голосу, емоційні стани. Спільно з вихователем беруть участь в театралізації на теми улюблених казок («Ріпка», «Кіт, півень і лисиця», «Колобок»). Використовуються, маски тварин, емблеми із зображеннями улюблених літературних персонажів. Усе це допомагає приміряти на себе різноманітні соціальні ролі, вчить дітей поводитись в різноманітних життєвих ситуаціях [4].

Отже, ігри допомагають зблизити дітей, об'єднати їх загальною цікавою для всіх діяльністю. Регулярне проведення спільних ігор збагатить дошкільнят новими враженнями, сприятиме формуванню навичок соціальної компетентності, дасть їм новий соціальний досвід, який так важливий для розвитку їх особистості.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1140 с.
2. Гагаріна Н. Формування соціальної компетентності дітей у розвивальному середовищі. *Дошкільне виховання*. 2008. № 3. С. 10-13.
3. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. *Дошкільне виховання*. 2001. № 9. С.12.
4. Прищепа Т. І. Соціалізація дошкільників в умовах ЗДО. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 169 с. (серія «Психологія виховання»).
5. Щербакова І. Розвивальне середовище. *Дошкільне виховання*. 2007. № 12. С. 16-17.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСОБУ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

Вільків Ольга Степанівна

студентка спеціальності «Дошкільна освіта»

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Теорія і практика дошкільного виховання підтверджує, що дитині властиві такі риси, як уява і конкретність думки, вона оперує наочними образами і конкретними поняттями. Казка, яка дає дітям уявлення про конкретні факти та події, чітко визначає зрозумілу дітям мораль. Дитяче світосприйняття, спосіб мислення і жанрова специфіка казки пояснюється схожістю в тяжінні до протилежностей і полярностей. Казкові образи не є добрими і злими одночасно, як це буває в сучасному житті, вони лише позитивні, або, навпаки, негативні, і це порівнює казку з її дитячим світом, тому що дитячі судження і цінності також не мають відтінків і півтонів, не допускають компромісів.

Так і в казках стикаються один з одним тільки сильний і слабкий; неймовірно сміливі і нестерпно сором'язливі герої. Художня образність казкових образів простежується в тісному органічному зв'язку зовнішності персонажа з його «характером», вчинками, мотивами поведінки, тобто казка не прощає своїм героям вчинків, які не відповідають їхнім образам. Чітка і проста характеристика позитивних і негативних героїв допоможе дітям зрозуміти суть конфлікту, що виник між ними, визначити своє ставлення до них і адекватно оцінити їх поведінку. У світі казок дитина реалізовує свої великі та маленькі мрії: слухаючи казку чи розповідаючи власний твір, дитина співчуває та пояснює свої неусвідомлені бажання, бажання, які в реальному житті не завжди реалізуються у казці [4].

Слухаючи казку, дитина дізнається щось нове, порівнює, міркує без неприємних наслідків у комфортній обстановці. Дитина може не поспішати і зосередитися на тому, що для неї важливо в конкретному випадку. Казка не лише закріплює у свідомості дитини моральні цінності, а й навчає правилам поведінки, дає можливість пережити почуття власної значущості, розвиває вміння зважувати ситуацію та самостійно приймати рішення. Таким чином, безперечно, казка може подолати будь-яку проблему, яка може виникнути у дитини [1, с. 123].

Отже, дослідження етнічного ракурсу казки доводить, що засоби художньої виразності й поезії казки, стиль мовлення, образна система й сюжет є близькими й доступними для сприйняття й розуміння дошкільників, визначає вибір казка як засіб формування шанобливого ставлення порівняно з дорослими дошкільного віку.

В основу методики роботи з казкою покладено такий прийом, як прослуховування казки дитиною за допомогою дорослого. Механізм сприйняття художнього твору складається з різноманітних психічних процесів. Слухання, уява, емоційна реакція, усвідомлення та розуміння.

Це досить складний процес, який підлягає управлінню, про що свідчать різні види досліджень. Сприйняття казки пов'язане насамперед з віковими особливостями дошкільників.

Це підтверджують дослідження Л. Магдисюк, яка пояснює, що діти здатні розуміти зміст поведінки героя, відтворювати в пам'яті його образ, внутрішню спонуку до дії, яка базується на здатності порівнювати «бачене» та підпорядковані мотиви, складні почуття відрізняють різні за значенням вчинки героїв, здатність проникнути у світ переживань. Таке розуміння героїв, безсумнівно, передбачає емоційне ставлення до нього, а головне – об'єктивну оцінку їх особистості. Діагностика характерів героїв та вміння порівнювати зміст їхніх вчинків відповідно до авторської позиції дозволяє дитині зрозуміти ідейний зміст твору, зазначає дослідниця. Він має складніше ставлення до літературного героя, виходячи за рамки стандартних оцінок «добре» і «погано». Це новий етап естетико-емоційного ставлення до героя – освоєння змістового плану картини. Проводячи експериментальне дослідження, дослідниця зазначає, що під час слухання художніх творів діти дошкільного віку відчують задоволення і радість, що їх приваблює художня форма твору, що свідчить про народження здатності сприймати красу слова [2].

Цікаво та корисно розпочати роботу на занятті і тоді вже використати доповнення кожної дитини, формуючи таким чином послідовну колективну розповідь. Також вихователь може почати казку і попросити, щоб діти її завершили. Ще один досить цікавий спосіб – придумати кілька різних кінцівок до казки, яку щойно прочитали разом.

Дослідження вчених доводять той факт, що дошкільники активно сприймають літературні твори, що дає їм можливість стати на позицію героя твору, зрозуміти мотиви його вчинків, а отже, зрозуміти ідейну сутність художнього твору. Вчені доводять, що під час слухання казки яскраво проявляється активність дітей, яка супроводжується виразами співчуття, запитаннями, протестами та спробами змінити хід подій, щоб допомогти улюбленим героям.

Отже, можна зробити висновок, що діти вміють швидко і правильно усвідомлювати і мотивувати своє ставлення до героїв, порівнюючи вчинки героїв і їх якості з власним досвідом, порівнюючи свою поведінку і поведінку своїх друзів, за казками свідомого характеру, характер моральних оцінок вчинків героїв українських казок.

Список літератури

1. Заліток Л.М. В.О. Сухомлинський про роль казки у вихованні та навчанні дітей з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2012. С. 123-127.

2. Магдисюк Л. І., Федоренко Р.П., Замелюк М.І. Казкотерапія в психологічному консультуванні дітей та дорослих. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 152 с.
3. Мазяр О.В., Юрчак О.С. Життєві сценарії в українських народних казках. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 2. С. 73-77.
4. Шик Л. Казкотерапія в роботі з дошкільниками. Харків: «Основа», 2010. 240 с.

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ ЯК СУЧАСНИЙ ШЛЯХ ПІДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 223 МЕДСЕСТРИНСТВО

Геник Наталія Іванівна

д.мед.н., професорка кафедри акушерства і гінекології ім. І. Д. Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Остафійчук Світлана Олександрівна

завідувачка кафедри акушерства і гінекології
ім. І. Д. Ланового, д.мед.н., професорка
Івано-Франківський національний медичний університет

Дрогомирецька Наталія Василівна

к.мед.н., доцентка кафедри акушерства і гінекології ім. І.Д.Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Коваль Марія Василівна

асистентка кафедри неврології та нейрохірургії
Івано-Франківський національний медичний університет

Бігун Руслана Василівна

асистентка кафедри акушерства і гінекології ім. І. Д. Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Сучасна підготовка фахових молодших бакалаврів має забезпечити потреби системи охорони здоров'я у висококваліфікованих, конкурентноспроможних спеціалістах. Відповідно, професійне становлення можливе не тільки за умов наявності глибоких теоретичних знань, а й необхідне ґрунтовне засвоєння та володіння практичними навичками та вміннями. Згідно вимог сучасності, кількість практичних навичок і вмінь, якими повинна володіти медичні сестри, фельдшери, акушерки, стрімко зростає, а при здійсненні освітнього процесу для відпрацювання практичних навичок не завжди є можливим забезпечити студентів тематичними пацієнтами. Окрім цього, у зв'язку з наближенням до запровадження страхової медицини права пацієнта вимагають їхньої згоди на виконання тих чи інших дій, з точки зору освітнього процесу, з кожним роком все більш актуальними стають правові аспекти навчання студентів біля ліжка хворого тактичних навичок [1, с.87-88]. Викладання клінічних дисциплін повинно бути, перш за все, практично орієнтованим, тобто будуватися на основі інтерактивного професійно-орієнтованого навчання. Це означає, що студенти з початку вивчення дисциплін повинні освоїти не тільки теоретичний матеріал, а і вчитися правильно інтерпретувати наведену інформацію, застосовувати її на практиці. [2, с.56] Для цього викладачі використовують матеріал, що надається

тренінговими та симуляційними центрами, де студенти відпрацьовують практичні навички та удосконалюють свої вміння. В Університеті відкриті та працюють сучасні тренінгові центри на більшості клінічних кафедр, симуляційний центр, центр ОСКІ. Для забезпечення ефективного впровадження нових технологій відкриті інтернет - сторінки кафедр, викладачів, де розміщені всі методичні матеріали, календарні плани лекцій і практичних занять, мультимедійні презентації лекцій та інша інформація[3, с.67-74].

Метою роботи було оцінити ефективність двох моделей навчання (пасивної та інтерактивної) при викладанні дисциплін акушерсько – гінекологічного та педіатричного профілів студентам III курсу фахового медичного коледжу ІФНМУ у VI семестрі 2020-2022 навчального року. У дослідженні взяло участь 52 студентів I курсу денної форми навчання спеціальності 223 Медсестринство ОПП «Сестринська справа» та ОПП «Лікувальна справа». (2 групи по 26 студентів). Під час викладання дисциплін акушерсько - гінекологічного та педіатричного профілів для студентів першої групи (контрольна група) викладачі використовували пасивну модель навчання, а студенти другої групи (основна група) навчалися із використанням рольових ігор під час проведення практичних занять. Студенти об'єднувались у групи по двоє чоловік, де один студент виконував роль медсестри (фельдшера), інший - пацієнта. Кожній групі пропонувалася певна клінічна ситуація та обмежений час для її демонстрації. Студенти при цьому, окрім знань і здібностей, повинні вміти самостійно мислити, аналізувати причинно-наслідкові зв'язки для правильного виявлення проблеми пацієнта, постановки попереднього діагнозу, складання плану догляду за ним та надання невідкладної допомоги. Інколи рішення задач здається елементарним, але необхідно опрацювати великий об'єм інформації, зробити попередні висновки, щоб прийти до кінцевого висновку про причину подібного стану. Це і сприяє розвитку клінічного мислення, так необхідного в майбутній професії медика. Аналіз ефективності засвоєння матеріалу визначається шляхом проведення тестування вхідного та вихідного рівня знань. Результати вхідного рівня були приблизно однаковими для обох груп, кількість правильних відповідей складала 48-49%. Під час порівняння результатів вихідного рівня знань, відсоток правильних відповідей суттєво відрізнявся і складав 60–63 % і 88–90% відповідно для контрольної і основної груп відповідно. При аналізі підсумкових зрізів, які проводились після декількох занять, результати в основної групи також були вищими на 35% у порівнянні з контрольною групою.

На нашу думку, успіх використання такого алгоритму практичного заняття можна пояснити тим, що значно скорочується дистанція між викладачем і студентами. Це дозволяє викладачу виявити питання, які потребують більш детального розбору, а студенту – бути активним учасником даного процесу, що значно підвищує його зацікавленість, активізує розумову діяльність, дозволяє не тільки поглибити теоретичні знання, а й удосконалити практичні навички та вміння.

Отже, оптимальною альтернативною технологією навчання майбутніх медичних сестер, фельдшерів, акушерок є інтерактивні методи, що спонукають

студентів до взаємодіяльності, діалогу з іншими суб'єктами освітнього процесу. Суть інтерактивного навчання полягає в організації освітнього процесу, де кожен студент має конкретне завдання, за виконання якого він повинен публічно відзвітувати, або від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою завдання. Разом з тим, інтерактивний метод, як і будь-яка інша педагогічна технологія, орієнтована не тільки на засвоєння знань, але й на розуміння, аналіз, синтез та оцінювання.

Список літератури:

1. Модернізація організації навчального процесу в університеті: сучасні принципи викладання на європейських засадах / Н. К. Гребень, Л. І. Остапюк, М. Р. Мруга, О. В. Стеченко // Реалізація Закону України «Про вищу освіту» у вищій медичній та фармацевтичній освіті України : тези доп. Всеукр. навч.-наук. конф. – Тернопіль : ТДМУ, 2015. – С. 87–88.
2. Створення симуляційного центру: засади та керівні настанови. Досвід програми «Здоров'я матері та дитини»: посібник. – К.: Вістка, 2018. – 56 с.
3. Артьоменко С.С. Симуляційне навчання в медицині: міжнародний та вітчизняний досвід / В.В. Артьоменко, С.С. Семченко, О.С. Єгоренко [та ін.] // Одеський медичний журнал. – 2015. – № 6. – С. 67–74.

КОЛЕКЦІЇ РОСЛИН ЗАХИЩЕНОГО ГРУНТУ БОТАНІЧНОГО САДУ ЯК БАЗА ДЕМОНСТРАЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Домницька Ірина Леонідівна,
завідувач лабораторії ботанічного саду
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Лихолат Юрій Васильович,
доктор біологічних наук, професор,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Лихолат Тетяна Юріївна,
кандидат біологічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Чернявська Любов Борисівна,
студентка
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Міщенко Вікторія Ігорівна,
студентка
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Перехід на дистанційне навчання передбачає організацію освітнього процесу з використанням трансляцій у режимі відеоконференцій, проведення віртуальних уроків, відвідування онлайн-бібліотек, музеїв та ботанічних садів. Саме в ботанічних садах зібрані колекції рослин місцевої та зарубіжної флори відкритого та захищеного ґрунту, включаючи червонокнижні види, що дає можливість студентам та школярам ознайомитися з систематичним положенням та біолого-екологічними особливостями рослин з різних кліматичних зон та охоронними заходами, які проводяться з метою збагачення рослинних ресурсів конкретного регіону.

Ботанічний сад Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (ДНУ) розташований у Степовому Придніпров'ї України, якому притаманний вплив на біорізноманіття континентального клімату зі змінами у напрямку посилення рис аридності [10, 12–14], хронічного забруднення довкілля токсикантами [3, 7, 22–24], дії патогенів [17] та наслідків воєнного екоциду. Все це негативно впливає на стан природних та штучних екосистем, зокрема, життєвий стан представників місцевої [4, 11, 15], інтродукованої флори [18, 20, 21, 25] і фауни [9, 16, 19] та відбивається на здоров'ї населення регіону [2, 6, 26].

Саме ознайомлення з фіторізноманіттям ботанічного саду, зокрема рослинами захищеного ґрунту, дозволяє освоїти студентам та школярам необхідні знання за конкретною темою.

Мета роботи: аналіз біорізноманіття колекції рослин місцевої та зарубіжної флори захищеного ґрунту ботанічного саду ДНУ як бази демонстраційного матеріалу для дистанційної форми навчання студентів та школярів.

Слід зазначити, що з моменту введення в експлуатаційною експозиційної оранжереї площею 578 м² колекція рослин тропічної і субтропічної флори у 1975 році складала понад 1200 найменувань, які були представлені типовими видами вологих і мусонних тропічних лісів, сухих субтропіків, а також найцінніші господарські та харчові рослини світової флори (манго, авокадо, фейхоа, цитрусові, кава, інжир, гранат і багато інших).

Завдяки обміну насіннєвим та садивним матеріалом з вітчизняними та зарубіжними ботанічними установами колекція рослин в середині 90-х років минулого століття уже нараховувала 1460 таксонів з 136 сімейств [1, 5].

Натепер, найбільш адаптованими в умовах закритого ґрунту виявилися 872 види, сорти, форми і різновиди, які відносяться до 324 родів і 108 родин. Значну частину цих таксонів складають інтродуценти, які походять з субтропічного поясу (44,4 %), дещо менше з тропічного поясу (38,2 %). Решта таксонів (13,9%) мали широку екологічну та географічну амплітуду.

В колекції представлені також найдавніші примітивні вищі рослини зокрема, такі як *Psilotum nudum* (L.) Beauvois (сімейство *Psilotaceae* J. W. Griff. & Henfr.) і видами роду *Selaginella* P. Beauv. (сімейство *Selaginellaceae* Reichb.).

В широкому асортименті представлені також папороті (46 таксонів), зокрема, *Adiantum capillus-veneris* L. і *Pteris cretica* L., які занесені до Червоної книги України [8].

Частину видів складають релікти третинного періоду: ендемік прибережної зони Південно-Східної Африки – *Stangeria eriopus* (*Zamiaceae* Horan.), а також *Araucaria bidwillii* Hook., *Araucaria heterophylla* Salisb., *Podocarpus salignus* D. Don.

Найбільш широко представлені в колекції представники родини *Gesneriaceae* Rich. & Juss., яка включає 143 таксони, що відносяться до 14 родів. В результаті кропіткої інтродукційної роботи за роки існування ботанічного саду найбільш стійкими себе зарекомендували 4 види та 2 сорти з роду *Primulina* Hance.: *P. heterotricha*, *P. linearifolia*, *P. longgangensis*, *P. subrhomboidea* та cv. 'Chastity', 'Stardust', включаючи природні види та сорти з зеленим листям.

Таким чином, колекція рослин тропічної і субтропічної флори ботанічного саду ДНУ може використовуватися цілий рік як база демонстраційного матеріалу для дистанційної форми навчання школярів та студентів

Список літератури

1. Домницька І. Л., Рибалка С. М., Опанасенко В. Ф. Колекція тропічних і субтропічних рослин ботанічного саду Дніпропетровського університету //

Вісник Дніпропетровського університету. Біологія. Екологія. Д.: ДНУ, 2008. Вип. 16, т. 2. С. 47-50.

2. Лихолат О. А. Вільно радикальні процеси за пневмопатії, спричиненої низькими концентраціями солей стронцію // Довкілля та здоров'я. 2001. № 4. С. 37–39.

3. Лихолат Ю. В., Мицик Л. П. Рівень акумуляції важких металів у рослинах *Roa angustifolia* L. у штучних біогеоценозах // Питання степового лісознавства та лісової рекультивациі земель. Дніпропетровськ: ДНУ, 2000. Вип. 4. С. 25–28.

4. Мартинова Н. В., Лихолат Ю. В., Опанасенко В. Ф. Активність окисних ферментів у вегетативних органах ґрунтопокривних рослин за умов дії полютантів. Інтродукція рослин. 2009. № 4. С. 77– 81.

5. Опанасенко В. Ф., Кабар А. М., Домницька І. Л. та ін. Каталог рослин ботанічного саду Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. Д.: Ліра. 2015. 228 с.

6. Перцева Т. А., Лихолат Е.А., Гуржий Е.В. Оценка состояния мукоцилиарного клиренса у пациентов с хроническим обструктивным заболеванием лёгких. Український пульмонологічний журнал. 2007. № 3. С. 16–18.

7. Приседський Ю. Г., Лихолат Ю. В. Адаптація рослин до антропогенних чинників (підручник для студентів спеціальностей біологія, екологія та середня освіта вищих навчальних закладів). ДонНУ імені Василя Стуса. Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2017. 98 с.

8. Червона книга України. Рослинний світ / М-во охорони навколиш. природ. середовища України, за ред. Я. П. Дідуха. К.: Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.

9. Didur O., Kulbachko Y., Ovchynnykova Y., et al. (2019). Zoogenic mechanisms of ecological rehabilitation of urban soils of the park zone of megapolis: Earthworms and soil buffer capacity. Environ. Res. Eng. Manage. Vol. 75, no. 1. 24–33. <https://doi.org/10.5755/j01.erem.75.1.21121>

10. Kabar A., Khromykh N., Shupranova L., Lykholat Y. (2016). Enzymes and Peroxidase Isoforms Variation in the Dormant Buds of Fruit Plants Introduced in the Steppe Zone. Agrobiodiversity for improving nutrition, health and life quality. Nitra: Slovak University of Agriculture in Nitra, 155-159.

11. Khromykh N. O., Shupranova L. V., Lykholat Y. V. et al. (2015). Physiological and biochemical reactions of *Hordeum vulgare* seedlings to the action of silver nanoparticles. Visnyk of Dnipropetrovsk University-Biology Ecology. 23 (2). 100–104. <https://doi.org/10.15421/011514>

12. Khromykh N., Lykholat Y., Anishchenko A, Didur O, Gaponov A, Kabar M, Lykholat T. (2020). Cuticular wax composition of mature leaves of species and hybrids of the genus *Prunus* differing in resistance to clasterosporium disease. Biosyst Divers. 28(4). 370–375. <https://doi.org/10.15421/012047>

13. Koval, I., Rubtsova, O., & Tkachuk, O. (2017). Roses in Ukraine. In: Proceedings First Regional Convention of the World Federation of Rose Societies for Eastern and Central Europe, Ljubljana, Slovenia, June 11–14, 2017.

14. Kovalenko I. M., Klymenko G. O., Melnik T. I., Yaroshchuk R. A., Zherdetska S. V., Su Y., & Lykholat O. A. (2020). Morphogenesis and vitality of seedlings of *Ginkgo biloba* in outdoor conditions. *Regulatory Mechanisms in Biosystems*. 11(1). 22–28. doi: 10.15421/022003
15. Kovalenko I. M., Klymenko G. O., Yaroshchuk R. A., Fedorchuk M. I., Lykholat O. A. (2018). Optimization of *Ginkgo biloba* cultivation technology in open soil conditions. *Regul. Mech. Biosyst.* 9(4). 535–539. doi: 10.15421/021880
16. Lykholat T. Yu., Lykholat O. A., Marenkov O. M., Kulbachko Yu. L., Kovalenko I. M., & Didur O. O. (2019). Xeneostrogenes influence on cholinergic regulation in female rats of different age. *Ukrainian Journal of Ecology*. 9(1). 240–243.
17. Lykholat Y. V., Khromykh N. O., Didur O. O., et al. (2021). Features of the fruit epicuticular waxes of *Prunus persica* cultivars and hybrids concerning pathogens susceptibility. *Ukrainian Journal of Ecology*. 11(1), 261–266.
18. Lykholat Y. V., Khromykh N. O., Lykholat T. Y. et al. (2019). Introduction success of less common species from the genus *Berberis* L. *Ukrainian Journal of Ecology*. 9(4). 634–640. doi: 10.15421/2019_801
19. Lykholat T. Yu., Lykholat O. A., Marenkov O. M., Kulbachko Yu. L., Kovalenko I. M., & Didur O. O. (2019). Xeneostrogenes influence on cholinergic regulation in female rats of different age. *Ukrainian Journal of Ecology*. 9(1). 240–243.
20. Lykholat, Y. V., Khromykh, N. O., Didur, O. O. et al. (2021). Features of the fruit epicuticular waxes of *Prunus persica* cultivars and hybrids concerning pathogens susceptibility. *Ukrainian Journal of Ecology*, 11(1), 261–266.
21. Lykholat, Y.V.; Khromykh, N.A.; Ivan'ko, I.A.; Matyukha, V.L.; Kravets, S.S.; Didur, O.O.; Alexeyeva, A.A.; Shupranova, L.V. Otsinka i prohnoz invaziinosti deiakykh adventyvnykh roslyn za vplyvu klimatychnykh zmin u Stepovomu Prydniprov'i. *Biosyst. Divers.* 2017, 25, 52–59.
22. Prisedsky Y., Kabar A., Lykholat Y., Martynova N., Shupranova L., (2017). Activity and isoenzyme composition of peroxidase in the vegetative organs of Japanese quince under steppe zone conditions. *BIOLOGIJA*. 63, 2. 185–192
23. Savosko V., Bielyk Y., Lykholat Y., Heilmeier H., Grygoryuk I., Khromykh N., Lykholat T. (2021). The total content of macronutrients and heavy metals in the soil on devastated lands at Kryvyi Rih Iron Mining & Metallurgical District (Ukraine). *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. Issue 30, № 1. 153– 164. DOI: doi.org/10.15421/112114.
24. Savosko V., Komarova I., Lykholat Y., Yevtushenko E. and Lykholat T. (2021). Predictive model of heavy metals inputs to soil at Kryvyi Rih District and its use in the training for specialists in the field of Biology. *Journal of Physics Conference Series*. 1840: 012011. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1840/1/012011>.
25. Savosko, V., Lykholat, Y., Domshyna, K. & Lykholat T. (2018). Ecological and geological determination of trees and shrubs' dispersal on the devastated lands at Kryvorizhya (in Ukrainian). *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 27(1). 116–130. DOI: 10.15421/111837.

26. Sklyar, T., Gavryliuk, V., LavrentievaK., Kurahina, N., Lykholat, T., Zaichenko, K., Papiashvili, M., Lykholat, O., & Stepansky, D. (2021). Monitoring of distribution of antibiotic-resistant strains of microorganisms in patients with dysbiosis of the urogenital tract . *Regulatory Mechanisms in Biosystems*. 12 (2)/ 199-205. <https://doi.org/10.15421/022128>

УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ У НАВЧАННІ: ВИКОРИСТАННЯ SCRUM МЕТОДОЛОГІЇ

Дубіна Валерія Вадимівна,

магістрант факультету комп'ютерної інженерії та управління,
Харківський національний університет радіоелектроніки

Ковальчук Діана Юріївна

магістрант факультету комп'ютерної інженерії та управління,
Харківський національний університет радіоелектроніки

Митцева Ольга Сергіївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії,
Харківський національний університет радіоелектроніки

Методологія управління проектами – це набір керівних принципів та процедур для управління проектом чи дисципліною, якщо розглядати питання з боку освіти. Залежно від методології, яка буде обрана, залежатиме як ви будете працювати та взаємодіяти з командами, що також визначить і якість кінцевого результату. Існує чимало гнучких методів роботи з продуктами. Найбільш відомі з них: Scrum, Lean, Kanban, Kaizen. Для свого дослідження ми вибрали методологію скрам-підходу, що був створений порівняно недавно. Scrum часто представляють як платформу управління проектами за методикою Agile.

На початку 2000-х років був прийнятий agile-маніфест розробки програмного забезпечення, який звучав наступним чином [1]: 1) люди і взаємодія важливіші за процеси та інструменти; 2) працюючий продукт важливіший за вичерпну документацію; 3) співробітництво із замовником важливіше за погодження умов контракту; 4) готовність до змін важливіша за проходження початкового плану.

Scrum – це підхід, у рамках якого можна вирішувати складні проблеми й водночас продуктивно і креативно розробляти продукти найвищої якості [2]. Метод ґрунтується на емпіризмі, іншими словами, знання приходить у процесі вирішення проблеми та виконання завдання. В основі такого емпіризму лежать три головні принципи: прозорість, інспекція та адаптація. Теорія скраму передбачає чотири можливості для інспекції та адаптації: планування спринту, щоденний скрам, огляд спринту, ретроспектива спринту. Скрам-команда складається з власника продукту, команди розробки та скрам-майстра (менеджера). Власник або менеджер відповідає за беклог (backlog) – список усіх завдань. Існують два його типи: product-беклог і спринт-беклог. Product-беклог – це повний список всіх завдань, при реалізації яких буде досягнуто кінцевого результату. Спринт-беклог – це список завдань, які визначив власник продукту разом із командою на найближчий звітний період, тобто спринт. Відповідно завдання для спринт-беклога беруться з product-беклога. Головне завдання

скрам-майстра - це підтримка та навчання команди дотримуватися принципів гнучкого підходу.

Отже, скрам – це щоденна зустріч усієї команди. Під час таких регулярних скрамів проводиться інспекція зробленої роботи та адаптація гнучкого плану під поточні обставини, в ході чого кожен, хто працює, повинен відповісти на такі питання: що я зробив з моменту минулої зустрічі для досягнення мети? Що я зроблю сьогодні, щоб сприяти досягненню мети? Чи бачу я перешкоди для досягнення мети? Спринт, у свою чергу, – це час, який береться до виконання певного обмеженого списку завдань. Як правило враховується 2-4 тижні (тривалість визначається групою один раз).

Організуюючи самостійну роботу команди, ми умовно ділимо трудовий процес на спринти, протягом яких члени команди виконують певні завдання. Існують такі етапи спринту:

- 1) Визначення того, що необхідно зробити (постановка задачі, оголошення завдання).
- 2) Упорядкування гнучкого плану виконання завдання, за яким усі члени команди могли б орієнтуватися.
- 3) Безпосереднє виконання завдання.
- 4) Презентація готового продукту (виконаного завдання), його оцінка та зворотний зв'язок.

Планування спринту відбувається спільно всією скрам-командою, при цьому важливо відповісти на наступні питання: яка мета виконання цього завдання, тобто який кінцевий продукт та як виконуватиметься робота, що необхідна для досягнення поставленого завдання?

Після закінчення спринту виконані фічі заливаються на продакшн, а невиконані переносяться в інший спринт. Як правило, фічі, які робляться під час спринту, не змінюються: що було на старті спринту — має бути зроблено за будь-яку ціну до закінчення спринту.

Scrum краще використовувати при розробці продукту, якщо потрібна техпідтримка то більше підійде Kanban, адже в техпідтримці зазвичай не можна точно визначити всі завдання на спринт, часто від заказчика прилітають завдання несподівано і їх треба швидко вирішувати.

Більш того Scrum методологія також цікава тим, що її підхід можна використовувати і в навчанні, а саме EduScrum – це адаптація методології scrum для освіти з урахуванням специфіки цієї галузі. Головна мета методології полягає в тому, щоб покращити усвідомлене засвоєння нового матеріалу учнями через їхню тісну взаємодію з іншими учасниками навчального процесу, а також у вивченні ними своїх власних можливостей.

EduScrum складається з таких кроків:

- зрозуміти цілі проекту;
- створити робочий простір;
- підготувати артефакти (scrum-дошка, project backlog, definition of done та інше);

- сформувати команди;
- сформулювати правила гри;
- розбити тему на завдання;
- працювати над завданнями (взаємодія з артефактами);
- оцінити результати роботи;
- провести ретроспективу.

Такий підхід в навчанні досить ефективний, адже він мотивує учасників, визначає правила та що головне – оцінка роботи та ретроспектива. Кожен працює в команді та комунікує один з одним, є конкретна досяжна ціль, котру потрібно досягти за спринт. Сама ціль розбита на підзадачі, кроки які мають бути досягнені для успішного виконання цілі. Також є інструмент для комфортного дослідження зроблених тасків. Після закінчення спринта, кожен з учасників оцінює свою роботу та проводиться ретроспектива в команді, де можна з'ясувати які помилки були зроблені і як їх виправити, щоб покращити результати на іншому спринті.

Якщо порівнювати EduScrum та будь яку програму або організацію навчання в школі, то EduScrum значно ефективний. При навчанні в школі, зазвичай школярі не розуміють кінчної цілі, або вона досить далека (як наприклад отримати атестат з гарними оцінками), тому мотивація досить швидко втрачається. Також не проводиться ретроспектива, зазвичай школяр сам не працює над своїми помилками і не знає як покращити свої успіхи, щоб в майбутньому мати кращі успіхи.

Список літератури:

1. Beck K. Manifesto for Agile Software Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.agilealliance.org/>
2. Швабер К., Сазерленд Д. Исчерпывающее руководство по Скраму: правила игры. – 2017.
3. EduScrum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eduscrum.org/>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАКТИЧНО ЗОРІЄНТОВАНИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК УЧНІВ ПРИ ДИСТАНЦІЙНОМУ ВИВЧЕННІ ХІМІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ, УКРАЇНА)

Дідик Леся Володимирівна,
вчитель хімії,
Носівський ліцей №1

Одним із основних завдань сучасного педагога є формування такої системи знань, умінь та навичок, які б учень міг використати у своєму повсякденному житті, які б допомагали йому краще орієнтуватися у сучасному світі. Основна роль навчального закладу – це формування всебічно розвиненої особистості. І це завдання реалізується через зміст навчального матеріалу із різних навчальних дисциплін, важливу роль у спектрі яких і займає хімія.

Не секрет, що на початкових етапах вивчення хімії у більшості учнів ми спостерігаємо неоднозначне ставлення до цієї науки та бачення її вивчення: одним вона здається надважкою, інші уявляють хімію як суцільні цікаві досліди і ніщо інше. Отож, вчителю важливо із перших уроків уміти поступово зацікавлювати цим предметом та постійно акцентувати увагу на важливості хімічних знань у нашому житті. Адже, пройшовши досить довгий шлях розвитку, від перших реакцій горіння до створення сучасних матеріалів, хімія не переставала бути однією із головних наук в історії людства. Важливо безперервно демонструвати учням різноманітні приклади, які показують, що всі предмети, якими ми користуємося, речі, які є невід'ємною частиною нашого повсякденного життя – це все продукція, якої б не мало людство без хімії. Але варто також акцентувати увагу на те, що хімія може бути настільки ж небезпечною, як і корисною, і для людини, і для довкілля. Відомий письменник-фантаст та вчений-біохімік Айзек Азімов писав: «Хімія — це смерть, що упакована в банки та коробки». І дійсно, учням потрібно розказувати про те, що навіть звичайна кухонна сіль за певних умов може стати отрутою.

Хімія – наука практична, тому не може вивчатися без проведення експериментальної роботи. Велику роль у її вивченні відіграють лабораторні досліди та практичні роботи. Дослід (експеримент) – один із засобів, методів демонстрування та виконання лабораторно-практичних робіт. Вивчення хімії неможливе без використання цього спеціального засобу навчання, який класифікується як наочно-практичний [1]. Д.М. Кірюшкін і В.С. Полосін визначають чотири форми поєднання слова вчителя з експериментом:

1. Учитель демонструє дослід, здійснюючи словесний супровід. Учні, спостерігаючи, отримують навчальну інформацію.

2. Засобами слова вчитель керує спостереженнями учнів і, опираючись на їхні знання, веде школярів до з'ясування, усвідомлення та формування зв'язків, яких вони не можуть самостійно виявити у процесі сприйняття.

3. Учитель подає «готові» знання про явище чи об'єкт, що вивчається, а потім проводить експеримент, яким підтверджує своє пояснення.

4. Учитель дає повне пояснення явищ і зв'язків між ними, опираючись на знання, які учні отримали під час спостережень [2].

Саме проведення цих видів роботи дещо ускладнилося із початком повномасштабного вторгнення агресора на територію нашої держави та введенням воєнного стану, в умовах якого ми перейшли на дистанційне навчання. Але українські вчителі чудово справляються із складними викликами військового часу і пристосовують методи та засоби до умов навчання онлайн. Для проведення демонстраційних, лабораторних дослідів чи практичних робіт використовуємо власні відзняті відео, створені особисті блоги та віртуальні досліди із додатку YouTube. Особливу роль наразі відіграє домашній експеримент, який учні мають можливість виконати вдома, використавши розповсюджені безпечні речовини (виготовлення колоїдних розчинів, розчинів соди, кухонної солі чи цукру різних концентрацій, домашніх індикаторів, вирощування кристалів із перенасичених розчинів кухонної солі чи мідного купоросу тощо) [3,4]. Варто завжди нагадувати про дотримання техніки безпечної роботи, навіть якщо це виконання дослідів із безпечними речовинами на домашній кухні. Важливо, що при цьому учні самостійно досліджують хімічні явища і закономірності, на практиці переконуються в їх достовірності.

Б.В. Мартиненко відмічає, що хімічний експеримент – верховний суддя всіх теоретичних положень, відповідно, він має бути у повазі як в науковій практиці, так і в навчанні. Відмова від експерименту особливо небезпечна тим, що різко знижується інтерес школярів до вивчення хімії [5]. Але важливо акцентувати увагу учнів на тому, що вивчення хімії не може перетворюватися у суцільні досліди, бо для їх проведення, для отримання певних речовин необхідно мати ще й великий запас теоретичних знань.

Нові часи вносять свої корективи у приклади практичного застосування хімічних знань у житті. Так, наприклад, в умовах активних бойових дій у регіоні розглядали способи, якими можна убезпечити себе від негативної дії небезпечних газів (зокрема, хлору та амоніаку). Адже усі ці способи ґрунтуються на знаннях фізичних та хімічних властивостей даних речовин. Озброєна такими знаннями людина у разі критичної ситуації знає, яке місце у будівлі слід обрати у разі небезпеки, якими розчинами треба змочити пов'язку, щоб трохи нейтралізувати дію цих речовин на організм. У таких ситуаціях також пригадали способи виготовлення розчинів різних концентрацій. Адже у тих умовах було важливо вміти приготувати розчини соди, етанової чи лимонної кислот певних концентрацій. На знаннях хімічних механізмів проходження реакцій також базувалося виготовлення розчину певного складу у побутових умовах із доступних речовин (розчин йоду, сода, аскорбінова кислота), який би міг дещо захистити організм у випадку ядерного удару. Хімічні властивості фосфору

варто знати на випадок ураження фосфорними боеприпасами. Ознайомилися із тим, як гасити цю небезпечну речовину, що варто, а чого не варто робити у випадку таких жахливих ситуацій.

Знання про органічні речовини (зокрема алкани, вищі карбонові кислоти, олії) стали необхідними для ефективного виготовлення окопних свічок. Особливо це важливо для збереження свого здоров'я і життя, бо, знаючи властивості цих речовин, людина краще дотримується правил техніки пожежної безпеки під час виготовлення свічок та захищає свій організм від шкідливих випарів. Також на знаннях про умови реакцій горіння базується правильна технологія виготовлення цих необхідних на даний час предметів.

Зацікавлюють учнів у нинішні часи також особливості функціонування пакетів для розігрівання їжі без полум'я, які дуже допомагають нашим воїнам у складних польових умовах. А дія їх також базується на хімічних екзотермічних реакціях. Також не забуваємо говорити з учнями про шкідливість поліетилену, пластику та мріємо очищати наші простори не лише від ворога та наслідків воєнних дій, а і переходити на екологічний стиль життя, вибираючи хімічні матеріали, які не будуть шкодити довкіллю.

Таким чином, вчитель повинен продемонструвати учням всіма можливими шляхами, що хімічні речовини навколо нас – це основа всіх речей у нашому житті, а також – шалена небезпека при їх неправильному використанні та небезпечних шляхах застосування. Тільки відповідальне, раціональне користування може стати запорукою сталого розвитку нашого суспільства, а мирне використання – забезпечити спокійне і щасливе існування та прогрес людства.

Список літератури:

1. Шкільний навчальний хімічний експеримент, його роль та функції. https://chemeducation.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/14/2019/11/Lecture_4.pdf (дата звернення Груд 18, 2022).
2. Хімічний експеримент: Теорія і практика. *Хімія*. №1 (541). К: Шкільний світ, 2008. С.48.
3. Загнибіда Н.М. Домашній хімічний експеримент. <http://www.osvita.org.ua/> (дата звернення Груд 18, 2022).
4. Домашні експерименти з хімії. http://melitopol-mtoxim.zp.sch.in.ua/skrinjka_vchitelya/himichnij_eksperiment/domashnij_eksperiment/ (дата звернення Груд 18, 2022).
5. Савчин М. Шкільний хімічний експеримент як система та його дидактичне забезпечення. *Педагогічна Думка*. 2003. № 1-2. С.36-44.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВАРІАТИВНІСТЬ ЗМІСТУ МАГІСТЕРСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Корнієнко Марія Михайлівна

аспірантка 2 курсу

спеціальності 011. Освітні, педагогічні науки

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Україна

Інтеграційні процеси в Європейському просторі потребують в Україні істотного реформування змісту й форм освіти у відповідності до світових, національних та особистих викликів, що відповідає сучасній культурологічній теорії триплізації освіти, яка, на думку А. Сбруєвої, «передбачає врахування загальних тенденцій в освіті, специфічних регіональних освітніх потреб та індивідуальних інтересів кожного учасника освітнього процесу» (Сбруєва, 2004, С. 71-73). Відтак актуалізується висвітлення проблеми варіативності змісту вищої, зокрема магістерської освіти в Україні у контексті європейських, національних та індивідуальних потреб і можливостей.

Розробка магістерських освітніх програм викликає значний фаховий інтерес, оскільки другий рівень освіти в Україні потребує особливого програмового забезпечення, що не дублює зміст підготовки бакалаврів і є сходинкою до наукової діяльності. Саме магістерський рівень вищої освіти покликаний забезпечити фахівцям належний рівень конкурентоздатності, сприяє їхній подальшій професійній та навчальній діяльності. До того ж, варіативність освіти є вимогою європейської спільноти. Акцентуючи на перебудові мети й змісту магістерської освіти в Україні, актуальності освітньої програми в європейському просторі, Г. П'ятакова вказує на необхідні складники державних стандартів вищої освіти в країнах Вишеградської групи: державну, галузеву та компоненту закладу вищої освіти (П'ятакова, 2020, с. 229), врахування яких відповідає викликам часу.

Подібна тенденція набирає обертів і в нашій державі. Уже в наказі МОН України «Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» від 02.06.1993 р. № 161 були визначені основні поняття цієї роботи: названо Державний стандарт освіти, освітньо-професійну програму, навчальні програми дисциплін, нормативних і вибіркових, покликаних реалізувати навчальний процес у вищій школі новочасної України.

Актуальність варіативного підходу до програмування вищої освіти пояснюється й тим, що важливою умовою культурної інтеграції вітчизняні вчені вважають *відкритість* української освіти. В. Огнев'юк стверджує: «Глобалізація економічних, політичних і культурних зв'язків у світі зумовлює формування відкритих освітніх систем і загальноприйнятих вимірів освіченості» (Огнев'юк, 2013, с. 43). Відкритість освіти пояснюємо як здатність до змін її змісту і форм під впливом не лише внутрішніх, а й зовнішніх факторів. Фаховий інтерес викликає акмесинергетичний підхід до фахової підготовки магістрів, сутність якого Н. Батечко вбачає саме у відкритості всіх чинників впливу на педагогічне

середовище, яке прагне самоорганізації (Батечко, 2016, с. 272). Тому особливу увагу вчена приділяє вибірковій частині, вважаючи її основою магістерської програми: «Вибіркова частина, - стверджує вчена, - визначає основу магістерської програми у межах відповідної спеціальності» (Батечко, 2016, с. 275). Оновлення змісту підготовки майбутніх учителів на основі варіативності навчальних планів вищої освіти проголошує В. Безлюдна (Безлюдна, 2018, с. 272).

Запровадження ступеневої освіти (1997 р.) в Україні сприяло глибшій диференціації змісту навчання й форм контролю за його результатами на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях: «бакалавр», «спеціаліст» та «магістр». Тоді ж, – нагадує Г. П'ятакова, – «...запропонували сформуванню зміст варіативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики» (П'ятакова, 2020, с. 229), що дало змогу внести корективи до переліку спеціальностей та навчальних планів і програм. Варіативність вищої освіти була помітним кроком назустріч потребам здобувачів, розширюючи можливості випускників вигідно працевлаштуватися, вчасно зорієнтувавшись у складних ринкових обставинах життєдіяльності. До того ж, це було вимогою демократизації та відкритості вищої освіти, декларованої в країнах ЄС у контексті Болонського процесу.

Учені зосереджуються на структурі й відкритості змісту фахової підготовки студентів, і варіативність змісту вищої освіти виступає важливою умовою гуманізації освітнього процесу, оскільки дає змогу врахувати не лише державні чи регіональні, а й індивідуальні запити і можливості студентів. Трансформації програмового забезпечення дослідники пов'язують з умовами та вимогами європейського освітнього простору, сприяючи відповідній стандартизації освітніх програм вищої освіти.

Водночас можливий ризик перевищення вибіркової частки освітньої програми й відтак навчального плану підготовки фахівців, що надасть цим освітнім документам занадто локального характеру. Звідси різні університети матимуть велику академічну різницю в профілі одних і тих же спеціальностей, що не сприятиме формуванню необхідних компетентностей у певних кваліфікаційних «рамках» й утруднить моніторинг якості вищої освіти.

У широкому розумінні варіативність вищої освіти в Україні пов'язуємо з розробкою програмового забезпечення з урахуванням загальнолюдських, національних та індивідуальних потреб і цінностей.

Список літератури

1. Батечко Н. Г. Теоретико-методологічні засади підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури : дис... д-ра пед. н. : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2016. 669 с.
2. Безлюдна В. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948-2016 рр.) : дис... д-ра пед. н. : 13.00.01– загальна педагогіка та історія педагогіки; 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Рівне, 2018. 439 с.

3. Огнев'юк В. О. Інтеграційні горизонти української освіти : відкритість системи й пріоритет національних інтересів : *Освітологія* : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / укл. : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Київ : ВП «Едельвейс», 2013. 744 с.

4. П'ятакова Г. П. П'ятакова Г. П. Тенденції дидактичної підготовки магістрів-філологів в університетах країн Вишеградської групи: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2020. 496 с.

5. Сбруєва С. С. Порівняльна педагогіка : навч. посіб. 2-е вид., стер. Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. 320 с.

РОЛЬ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ

Лакомська Марія Ігорівна

магістр спеціальності «Дошкільна освіта»

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Безумовно, соціалізація особистості у дошкільному дитинстві є важливим фактором і відіграє важливу роль у формуванні майбутньої особистості. З першої появи на світ дитина потрапляє у світ соціальних зв'язків і контактів. Абсолютно логічно, що першим його соціальним оточенням є сім'я, близькі родичі, пізніше вже діти з майданчика і ровесники у закладі дошкільної освіти та з часом у школі, університеті. Відносини між батьками і ставлення до дитини з боку батьків – це головні ознаки, які впливають на формування звичок поведінки і подальшого спілкування між дітьми.

Важливим засобом в такому віці є спілкування з дитиною за допомогою тактильних відчуттів і за допомогою слів. Тому дитинство повинно проходити у сприятливій атмосфері і лише таким способом світ для малюка буде здаватися добрим і відкритим.

Саме у цей період, батьки, підсвідомо закладають у дітей розуміння моделі сім'ї, стосунків між партнерами та розвивають такі якості, як повагу, турботу, співчуття, вчать їх оцінювати позитивні та негативні вчинки людей.

Різні психологи та експерти по різному оцінюють ситуацію про роль закладу дошкільної освіти, але все таки більшість з них, схиляються до думки, що саме цей заклад сприяє формуванню та розвитку дитини дошкільного віку.

Соціалізувати дошкільника – означає збагатити його індивідуальний досвід позитивними враженнями, сформувати соціальні вміння і навички, сформувати навички готовності до важких життєвих ситуацій та їх подолання, здатність брати думки інших до уваги, навчити працювати в колективі, навички відстоювати власні інтереси, діставати насолоду від допомоги людям [2].

Основна мета – створити комфортні і безпечні умови для дітей різного віку і сприяти розвитку творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності, розвитку гарного відношення до оточуючих.

Під впливом дошкільного навчального закладу в дитини формується свідоме ставлення до себе як до самостійної особистості, рівної з іншими людьми, формується почуття гідності та власної значущості серед інших людей, виховується вміння пристосовуватися до життя в нових соціальних умовах. Із вступом до дошкільного навчального закладу в мікросередовищі дитини з'являється важливий дорослий вихователь. Від спілкування з ним, його поведінки залежить ефективність соціалізації дитини. Важливим фактором соціалізації дитини в закладі дошкільної освіти є дитяче співтовариство. Спільні види діяльності, які виникають під час взаємодії дітей дошкільного віку, виробляють у дитини необхідні навички соціальної взаємодії, вміння

підкорятися колективній дисципліні та водночас відстоювати власні права [3, с. 23].

Роль ЗДО у соціалізації дошкільників полягає у наступному:

- Формуванні певної моделі соціальної поведінки, здатності бути адекватним ситуації, вимогам та очікуванням авторитетного дорослого;
- Виробленні психологічних механізмів соціальної поведінки;
- Становленні соціального досвіду, соціальної компетентності дитини;
- Опануванні культури міжособистісних взаємин та соціальних норм і ролей;
- Забезпеченні емоційного благополуччя дитини в соціальному середовищі;
Заклад дошкільної освіти забезпечує виконання таких функцій:
- Навчає встановлювати соціальні контакти, активно взаємодіяти з однолітками, знаходити нові способи самовираження та самоутвердження у спільних з однолітками діях;
- Сприяє оволодінню дітьми вміннями й навичками соціальної взаємодії, розвитку саморегуляції поведінки у різних життєвих ситуаціях, розвитку активності, ініціативності, самостійності, відповідальності дітей;
- Сприяє підвищенню рівнів соціальної досвідченості дітей дошкільного віку;
- Збагачує досвід батьків необхідними знаннями і практичними вміннями задля формування позитивного соціального досвіду дитини у родині;
- Збагачує дошкільників необхідними знаннями соціальних норм і правил поведінки [1, с. 25].

Соціалізація дітей дошкільного віку – це процес, який триває роками і деколи повільно. Для дитини це дуже важливий крок у внутрішній і зовнішній світ – неоднозначний і незнайомий. Приходить час, коли незалежно від успішності адаптаційного процесу дитина поступово приміряє на себе яку-небудь роль у суспільстві, вчиться толерантності, етикету норм, вимогам, які відповідають соціуму.

Список літератури

1. Байер О. Особливості формування соціальної впевненості дитини. *Практичний психолог. Дитячий садок*. 2013. №3. С.25-26
2. Богущ А.М., Варениця Л.О. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Луганськ : «Альма-матер», 2006. 126 с.
3. Матвієнко С. І. Методика формування у дошкільників соціальної компетентності: навчально-методичний посібник. Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2012. 106 с.

ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ЗАПОРУКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ

Мусяк Наталя Петрівна

магістр спеціальності «Початкова освіта. Інформатика»
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Сім'я в історії людства завжди виконувала важливі соціально-економічні функції. Вона значною мірою відображала і відображає в собі загальний стан суспільства, основні процеси, які відбуваються у ньому, відповідним чином впливають на них.

Зміна соціально-економічної і політичної ситуації зачіпає безпосередньо сімейні цінності і має як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивним є те, що кожна сім'я має певні духовні, моральні і патріотичні цінності, виховує дітей на традиціях і звичаях, на історичних цінностях, в релігійному дусі, а також виховує і навчає їх українською мовою.

Негативним є те, що сучасна сім'я, як і все суспільство, зазнала значних змін. Вона з різних причин недостатньою мірою виконує свою основну функцію. Зростає кількість неблагополучних сімей, у яких батьки не в змозі (або не бажають) виховувати своїх дітей. Дефекти сімейного виховання здебільшого є основною причиною деформації особистості дитини. Існують крайнощі виховного процесу, які можуть спричинити відхилення у поведінці [2, с. 13].

Довіра і страх, впевненість і боязкість, спокій і тривога, щирість і теплота у стосунках – усіх цих рис особистість набуває в сім'ї. Вони виявляються і закріплюються у дитини задовго до вступу до школи і безпосередньо впливають на її розвиток. Батьки використовують методи і засоби виховання, які допомагають принести у свідомість дитини певну систему норм і правил, долучають її до моральних цінностей.

Щоб дитина досягла цієї мети, вони заохочують або карають її, прагнуть бути зразком для наслідування або несвідомо ним стають. У тривожних матерів, наприклад, часто виростають тривожні діти. Нестриманий батько, який дратується з найменшого приводу, нерідко сам того не підозрюючи, формує схожий тип поведінки у своєї дитини. Мати, яка за все, що їй не вдається, звинувачує себе, а за все, що вдається, дякує долі та життєвим обставинам, може очікувати на появу такої самої психологічної установки у своєї дитини [1, с. 36].

Батьки є першими вчителями в житті дитини і відіграють важливу роль у її розвитку. Сучасні сім'ї різноманітні, і від того, в якій саме живе дитина, залежить, яким змістом наповнюється процес формування її особистості. Педагогічне середовище розвитку дитини створюється в процесі сімейного виховання, яке залежить від типу сім'ї, стилю виховання та інших чинників [3, с. 25].

Сім'я є специфічною соціально-педагогічною системою, яка несе відповідальність за майбутнє покоління нашої країни. Сучасним батькам треба не відгороджуватися від складної дійсності, а цікавитися суспільним,

політичним та економічним життям, привчати дітей уникати імпульсивної поведінки та непродуманої емоційної реакції на соціальні події, помірковано оцінювати й аналізувати їх [4]. Батькам необхідно мати чіткий світогляд, широку ерудицію, уміти відповісти собі й дитині на найважливіші питання, що хвилюють усіх – про людське буття, його сенс, про навколишній світ, державний устрій, про Батьківщину, про місце людини в суспільстві.

Список літератури

1. Бондарчук О. І Психологія сім'ї: курс лекцій. Київ : МАУП, 2011. – 96 с.
2. Ерастова Л. Вплив батьківського ставлення до дитини на розвиток її особистості. *Завуч*. 2004. №14. С. 12-15.
3. Кравченко Т. В. Соціалізація особистості й соціальне середовище. *Теоретико-методичні проблеми дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць*. Вип. 9. К., 2018. С. 23–29.
4. Постовий В. Г. Тенденції і пріоритети виховання дітей в сучасній сім'ї: [монографія]. Київ : Інститут проблем виховання АПН України, 2016. 190 с.

СУПРОВІД КУРАТОРОМ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ЗВО

Міщенко Оксана Анатоліївна

канд. пед. наук,
доцент кафедри спеціальної педагогіки,
факультету природничої, спеціальної і здоров'язбережувальної освіти
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Купіна Ірина Олександрівна

канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики
викладання філологічних дисциплін у дошкільній,
початковій і спеціальній освіті
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Патріотичне виховання в реаліях сьогодення – один із пріоритетних напрямів молодіжної політики в Україні. Низка нормативних документів визначає сутність та основну стратегію патріотичної роботи з молоддю, зокрема зі здобувачами освіти у ЗВО.

2022 рік увійде в історію України, як рік надважких випробувань із вірою в незламність та стійкість духу кожного з нас. Проте сьогодні хотілося б наголосити на важливості підґрунтя національного єднання та самовизначення, яке на теренах Слобожанщини неможливо уявити без постаті Григорія Савича Сковороди.

У рік 300-ліття від дня народження Григорія Сковороди, – першого філософа-містика, українського Сократа, учителя істинного духовного життя, основоположника концепції сродної праці, – планувалося безліч заходів, які Сергій Жадан охрестив «апофеозом, виходом Г. С. Сковороди» [1].

Кураторами академічних груп ХНПУ імені Г. С. Сковороди, зокрема факультетів природничої, спеціальної та здоров'язбережувальної освіти й початкового навчання було проведено низку заходів, присвячених цій славетній події, бо саме тут існує багаторічна традиція згуртування студентів у єдину спільноту сквородинівців.

Як куратори академічних груп вбачаємо необхідним продовжити традицію та сприяти зацікавленості сучасних здобувачів вищої освіти до вивчення педагогічних поглядів видатної постаті України – Григорія Савича Сковороди, ім'я якого з гордістю носить університет, наслідує його філософські погляди й дух національної самоідентичності та свободолюбства, ушановує пам'ять.

Розробку різних аспектів патріотичного виховання студентської молоді здійснювала низка сучасних дослідників: Р. Агаддулін, О. Бандура, Н. Волошина, І. Дудка, А. Капська, П. Кухаренко, В. Неділько, Г. Петрів, Є. Пасічник, О. Резнікова, Б. Степанишин та інші.

Метою цієї розвідки є спроба проаналізувати можливості куратора брати участь у патріотичному вихованні молоді в Харківському національному

педагогічному університеті (ХНПУ) імені Г. С. Сковороди.

Громадська діяльність закладу вищої освіти – це реалізація демократичних засад у структурі, функціях, формах, методах спільної діяльності громадських інститутів, професійних організацій і асоціацій із закладами вищої освіти; цілеспрямованість громадської діяльності ЗВО, що ґрунтується на добровільному встановленні його громадою соціально значущих обов'язків адміністрації, викладачів, співробітників і студентів із урахуванням специфіки регіону та політичного і соціального положення держави. Така співпраця базується на збалансуванні громадських взаємин, які сприяють становленню й розвитку громадянського суспільства в Україні та впливу відповідного громадського середовища на виховання студентської молоді [2, с. 57].

Маємо наголосити, що в ХНПУ імені Г. С. Сковороди традиційно проводиться виховна робота зі студентською молоддю за багатьма напрямками, зокрема у 24 академічній групі (016 Спеціальна освіта) факультету природничої, спеціальної та здоров'язбережувальної освіти й у 21 академічній групі (013 Початкова освіта) факультету початкового навчання проведено таке:

1. Арттерапевтичний мотиваційний «team building» проєкт «Дуб Григорія Сковороди». Розпочато захід 3 вересня 2021 року з 12 академічною групою факультету природничої, спеціальної і здоров'язбережувальної освіти й з 11 академічною групою факультету початкового навчання в процесі традиційної поїздки до села Сковородинівка Харківської області, передусім до Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди.

Серед основних завдань виокремлено такі: а) *зосередження уваги першокурсників до постаті та філософського доробку видатного педагога.* Реалізувалось через ознайомлення першокурсників із крилатими висловами Г. С. Сковороди (проведено інтерактивне вайбер-опитування – куратори надали у чат групи понад 50 крилатих висловів Сковороди. Здобувачам пропонувалось обрати один із висловів та надіслати його до чату групи, додавши власне обґрунтування та сучасне бачення); б) *оформлення символіки «Дуб Сковороди»:* здобувачам було запропоновано вписати вибраний крилатий вислів Г. С. Сковороди на вільному тлі навколо зображення стовбуру символічного дерева (без крони); в) *мотиваційна робота з колективом «team building»* – було запропоновано дібрати місце на кроні дуба (за аналогією проєкційної методики «Дерево») та залишити відбитки пальців 3-х кольорів (жовтий, зелений, червоний) – (пальчикова арттерапевтична техніка роботи із фарбами). Кольори символізували таке: зелений – «власне побажання собі як вчорашньому школяреві»; жовтий – «побажання товаришу як студенту-першокурснику»; червоний – «побажання групі як випускникам університету». Деякі побажання озвучувались та надписувались на кроні дерева. Ця робота мала за мету націлити вчорашніх вступників на тривале та кропітке навчання в університеті та допомогти уособити себе частиною згуртованого колективу групи, кожна особистість: а) поважає власний бекграунд; б) готова спільно опанувати нові знання; в) вірить у подальшу професійну реалізацію кожного учасника групи.

2. Зображення оформленого «Дуба Сковороди». Було одностайно вирішено

розмістити зображення на «аватарку» чату групи. Проєкт отримав продовження вже в 2022-2023 н.р. Після трагічних подій 7 травня 2022 р. – знищення Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди, здобувачі академічних груп із теплом та тугою згадували подорож до Сковородинівки, ділились світлинами й ідеями. І саме тоді було вирішено, що необхідно здійснити задуми, утілити мрії й відродити життя «Дуба Сковороди».

3. Проєкт «Хто для мене Сковорода?». У межах проєкту (травень 2022) символічне зображення «Дуба Сковороди» було уквітчано портретом Григорія Савича та світлинами студентів (верстка А. Маракіної). Крім того, здобувачами було здійснено добірку зображень назв вулиць, музеїв та пам'яток, пов'язаних із постаттю видатного українського філософа «Шляхами Сковороди» (верстка Т. Момот). А 31.10.2022 року викладачами кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті разом зі здобувачами вищої освіти (21-22 гр.) факультету початкового навчання на платформі «Zoom» було проведено круглий стіл «Творча спадщина Григорія Сковороди в реаліях сьогодення» (до 300-річчя від дня народження). Учасники круглого столу із запалом обговорювали життєвий і творчий шлях видатного філософа, педагога, письменника. Куратор 21 академічної групи Ірина Купіна розпочала засідання круглого столу: «У реаліях воєнного часу ми по-новому переосмислюємо мудрі слова Григорія Савича, що спонукають нас до боротьби за вічні цінності – свободу і добро. В Україні вирішується доля майбутнього – національного, європейського, навіть світового. А слово – це зброя, тому ідея свободи, щастя, гармонії, сродної праці, Бога, людини, їх реалізація неможлива без боротьби за життя всього українського народу та рідного слова. Нехай знане українське слово лунає крізь століття. Зараз ми будемо говорити про ті проблеми, що стосуються Григорія Сковороди, нашої науки та України загалом, які дають нам насагу жити, навчатися й працювати, бо «хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестав вчитися...» [3].

4. Аматорський фестиваль мистецтв «Сковорода-фест». У межах підготовки до аматорського фестивалю мистецтв «Сковорода-фест» (листопад 2022) студентами 24 групи факультету природничої, спеціальної та здоров'язбережувальної освіти презентовано сучасне прочитання авторського віршу «Вічна мудрість кличе нас»: додано аспекти патріотичного виховання, акцентовано увагу на важливості віри в мирне майбутнє нашого краю. У виконанні В. Козакової номер було відзначено серед дипломантів фестивалю аматорського мистецтва «Skovoroda-fest» у номінації «Літературний жанр» (авторська поезія).

5. Кураторські години. Кураторами проведені кураторські години, присвячені приготуванням заходів до 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди. У своїх філософських трактатах, байках, поетичних творах Сковорода роздумує над природою людського щастя. А бути щасливим зовсім неважко, варто лиш стати мудрішим та заглянути у своє серце. Так зауважують студенти, аналізуючи творчість великого мислителя.

6. Авторська програма Ірини Фаріон «Ген українців». Розширенням уявлень здобувачів 24 академічної групи про особистість Г. С. Сковороди та сприяння формуванню їх причетності до спільноти сковородинівців, на нашу думку, став перегляд та обговорення авторської програми І. Фаріон «Ген українців». «Григорій Сковорода – філософ духу і серця», присвяченої постаті Григорія Сковороди. У якій вона наголошує на «єдності головнокомандуючого та ритора». Урочисто прозвучали слова українського Сократа: «Всяк мусить пізнати свій народ і в народі – себе» [4].

7. Лекторська майстерність Г. С. Сковороди. Знаковим проєктом, який об'єднав майже повний склад 24 академічної групи, постала розробка відеоролику «Лекторська майстерність Г. С. Сковороди» (монтування – В. Ковальова, тривалість – 17 хв.). В основу якого було покладено авторську статтю Міщенко О. А. «Питання лекторської майстерності в просвітницькій діяльності Г. С. Сковороди» [5]. Інтеграція системи вищої освіти України в європейське і світове співтовариство висуває нові вимоги до підготовки майбутніх фахівців, здатних до творчої праці й професійного розвитку. Особлива роль у цьому процесі традиційно належить лекції [6]. Проте в сучасних реаліях дистанційної освіти, вважаємо за потрібне зосередити увагу здобувачів на кропіткій роботі викладачів із розробки якісної лекції та важливості володіння лекторською майстерністю.

У проєкті ми намагались порушити питання: а) чи бажали б сучасні студенти завітати на лекцію до видатного педагога?; б) які саме аспекти лекторської майстерності були притаманними Г. С. Сковороді при нетривалому викладанні в академічних закладах; в) заохочували студентство відвідувати лекційні заняття сучасних викладачів нашого університету крізь призму розуміння кропіткої роботи з підготовки якісної лекції та інше. Цей проєкт було відзначено серед лауреатів фестивалю аматорського мистецтва «Skovoroda-fest».

8. Круглий стіл «Сучасні українські письменники і їхні погляди на творчість Григорія Сковороди». Захід викликав у студентів жвавий інтерес до доробку видатних постатей, зокрема Сергія Жадана. Харків'янин, поет, прозаїк, перекладач, славетна людина сучасності, громадянський діяч, фронтмен гуртів «Жадан і Собаки» та «Лінія Маннергейма», особистість, яка безпосередньо пов'язана з ХНПУ імені Г. С. Сковороди, – С. Жадан, – наголошує: «У Сковороди немає романів, а його афористичність, віршованість, короткі притчі – це те, що може доволі легко сприйматися сьогодні, а в силу того, що він сам працював з інтертекстуальністю, це може сприйматися як дітьми, так і дорослими» [1]. На проведеному заході було порушено питання видання особливо актуального сьогодні фейсбук-щоденника С. Жадана «Небо над Харковом» – це своєрідна збірка записів, презентована 23 жовтня 2022 року у Франкфурт-на-Майні (Німеччина), у якій письменник розповідає про рідне місто під час повномасштабної війни.

Ця наукова студія не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Серед перспектив подальшої виховної роботи в цьому напрямі вбачаємо: а) прослуховування та декламацію літературних творів Г. С. Сковороди;

- б) прослуховування та обговорення документального радіосеріалу «Що є свобода? Діалог із Григорієм Сковородою» (за участі А. Роговцевої, С. Жадана)
б) вивчення наукових подорожей Г. С. Сковороди країнами Європи та інше.

Список літератури

1. Гусейнова О. Офіційний сайт «Суспільний. Культура» Інтерв'ю С. Жадана від 29.11.2022. URL: <https://suspilne.media/327992-tvori-skovorodi-ce-te-so-moze-dovoli-legko-sprijmatisa-sogodni-ak-ditmi-tak-i-doroslimi-sergij-zadan/> (дата звернення: 10.12.2022).
2. Дудка І. Патріотичне виховання студентської молоді як складова громадської діяльності вищого навчального закладу / *Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць*. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2015. Випуск 16. 332 с. (Серія «Педагогічні науки»). URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5617/1/Dudka.pdf> (дата звернення: 11.12.2022).
3. Освіта. UA. URL: <https://osvita.ua/school/literature/s/63970/> (дата звернення: 14.12.2022).
4. Фаріон І. Ген українців. Григорій Сковорода – філософ духу і серця URL: <https://www.youtube.com/watch?v=80N6dV6xNII> (дата звернення: 15.12.2022).
5. Міщенко О. А. Питання лекторської майстерності в просвітницькій діяльності Г. С. Сковороди // *Теорія та методика навчання та виховання: зб. наук. пр.* Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2013. Вип. 34. С. 107-115.
6. Міщенко О. А. Розвиток ідеї лекторської майстерності викладачів вищих навчальних закладів в історії вітчизняної педагогічної думки (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. дис. канд. пед. наук (доктора філософії): 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки) / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2018. 20 с. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/2018/11/aref_Mischenko.pdf (дата звернення: 16.12.2022).
7. Zhadan S. Himmel Uber Harkiv URL: <https://www.thalia.de/shop/home/artikeldetails/A1064477750> (дата звернення: 16.12.2022).

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З АЛГОРИТМІВ МАРШРУТИЗАЦІЇ В ІНТЕРНЕТ

Наумук Олексій Володимирович
кандидат педагогічних наук, ст. викладач
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

Об'єднання глобальних, регіональних і локальних мереж дозволяє створювати багаторівневі ієрархії, які надають потужні засоби для обробки величезних масивів даних і доступ до практично необмежених інформаційних ресурсів. Швидкий розвиток комп'ютерних мереж, пристроїв, що приєднуються до мереж та різноманіття програмних засобів, що взаємодіють з мережею, збільшує та ускладнює геометрію та трафік комп'ютерних мереж. Також поява нових інформаційно-комунікаційних послуг, сервісів та пристроїв IoT викликала розвиток технологій, в яких на перше місце встають питання якості надання послуг. Такий розвиток збільшує вимоги до пропускну здатності, надійності і захисту мережі, її керованості, зниженню вартості експлуатації [1]. Комп'ютерні мережі стали надзвичайно важливими в нашому сучасному суспільстві. Більшість компаній залежать від належного функціонування своїх мереж для зв'язку, адміністрування, автоматизації, рішень для електронного бізнесу тощо. Локальна мережа (LAN) — це найосновніша та найважливіша комп'ютерна мережа, що належить окремим компаніям і може використовуватися для з'єднання з глобальними мережами [5].

Для постійного контролю та моніторингу процесів, які відбуваються в обчислювальних мережах використовують керовані комутатори, які надають можливість налаштувати маршрутизацію та роботу мережі за допомогою вбудованого програмного забезпечення, за допомогою графічного інтерфейсу або CLI(command line interface), може мати різні налаштування в залежності від виробника та моделі комутатора, окрім того, більшість вендорів мають власні погляди щодо структури CLI.

Метою викладання навчальної дисципліни "Протоколи і алгоритми маршрутизації Інтернет" є формування у студентів уявлення про загальні принципи роботи мережі та підготувати студентів до застосування набутих умінь та навичок з налаштування роботи комп'ютерної мережі та її вузлів.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

– *Основи комутації та маршрутизації.* Вивчення першого змістового модуля передбачає, що студент знає пристрої мережі, які відповідають за комутацію та маршрутизацію. Вміє налаштувати ці пристрої. Знає основні протоколи динамічної маршрутизації та вміє виконувати їх базову налаштування. Вміє сегментувати мережу та забезпечувати зв'язність сегментів та вміє забезпечувати відмовостійкість ліній зв'язку в мережі.

– *Бездротові локальні мережі та робота з віртуальними локальними мережами (VLAN)*. Знає принципи організації бездротового доступу до мережі. Вміє підбирати пристрої бездротових мереж та налаштовувати їх. Навчитися застосовувати симетричні та асиметричні VLAN, сегментацію трафіку, вкладені VLAN для забезпечення безпеки в мережах. Має уявлення про віртуальні локальні мережі, знає специфіку налагодження статичних симетричних VLAN, налаштовувати асиметричні VLAN.

– *Мережеві протоколи*. Знає перелік завдань, які вирішуються на межі мережі. Вміє обмежувати доступ до сегментів мережі чи мережі загалом. Вміє організовувати віддалений доступ до корпоративної мережі. Знає команди налаштування протоколів сполучного дерева STP, RSTP, MSTP. Застосовує функції підвищення надійності та продуктивності.

– *Налаштування та адміністрування мережевого обладнання*. Знає основні характеристики комп'ютерних мереж. Знає принципи побудови комп'ютерної мережі. Вміє проектувати мережу організації та підбирати обладнання для розгортання мережі підприємства. Застосовує функції забезпечення безпеки й обмеження доступу до мережі.

На лабораторних заняттях важливо дати здобувачам освіти уявлення про сучасні та перспективні принципи, методи та технології проектування обчислювальних систем, мереж та їх елементів; підготувати здобувачів до самостійної проектної діяльності на основі вибору оптимальних технічних рішень на всіх етапах проектного процесу; прищепити здобувачам навички дослідницької роботи, що передбачає самостійне вивчення робочої документації, специфічних інструментів та програмних засобів, що дозволяють спроектувати комп'ютерну мережу та допоможе у налаштуванні та адмініструванні мережевого обладнання.

В сучасних умовах вимушеного застосування змішаного або дистанційного навчання всі матеріали лекційних та лабораторних занять, тестові та контрольні роботи, завдання для самостійної роботи та додатковий контент до курсу (Рис.1) викладені на сайті Центру освітніх дистанційних технологій Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (dfn.mdpu.org.ua). Кожен змістовий модуль так само складається з лекційних і лабораторних занять, а також матеріалів для самостійного вивчення студентами. Наприкінці кожного змістового модуля проводиться підсумковий контроль засобами Moodle [2]. Лабораторні заняття проводяться в комп'ютерній лабораторії на PC-сумісних персональних комп'ютерах із встановленим відповідним програмним забезпеченням Cisco Packet Tracer. У контексті нових технологій і додатків Інтернету майбутнього навички роботи з комп'ютерними мережами дуже цінуються, і потрібна більша кількість кваліфікованих спеціалістів. Мережна академія Cisco, найбільша у світі аудиторія та провідний гравець у сфері комунікаційних мереж, пропонує своїм студентам потужний симулятор мережі – Packet Tracer (Рис. 2). Інструктор і студенти можуть практикувати та перевіряти свої навички. Поєднання функцій Packet Tracer із платформою Moodle забезпечує потужний механізм електронного навчання [4].

Packet Tracer дозволяє користувачам працювати з різними мережевими пристроями, такими як маршрутизатори, комутатори, бездротові точки доступу, комп'ютери, послання та програми в зручному середовищі моделювання. Тобто даний програмний продукт підходить для реалізації усіх зазначених вище змістових модулів [3].

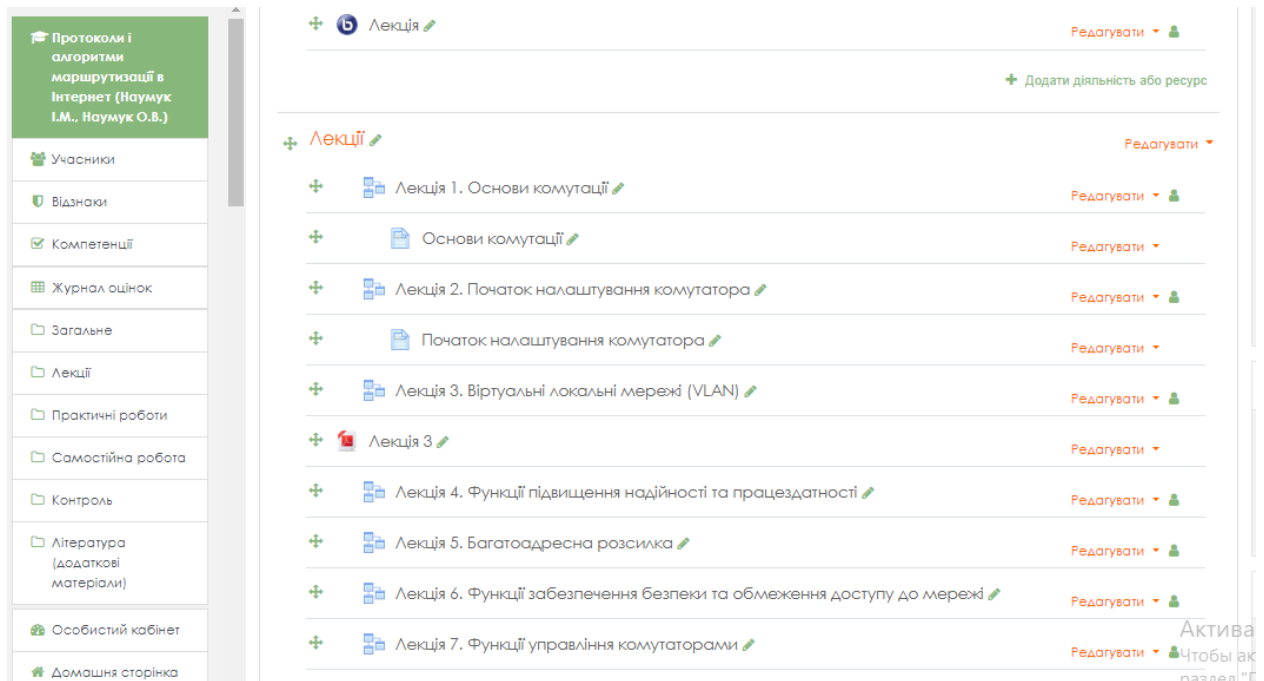


Рис.1. Робочі матеріалу курсу «Протоколи і алгоритми маршрутизації Інтернет».

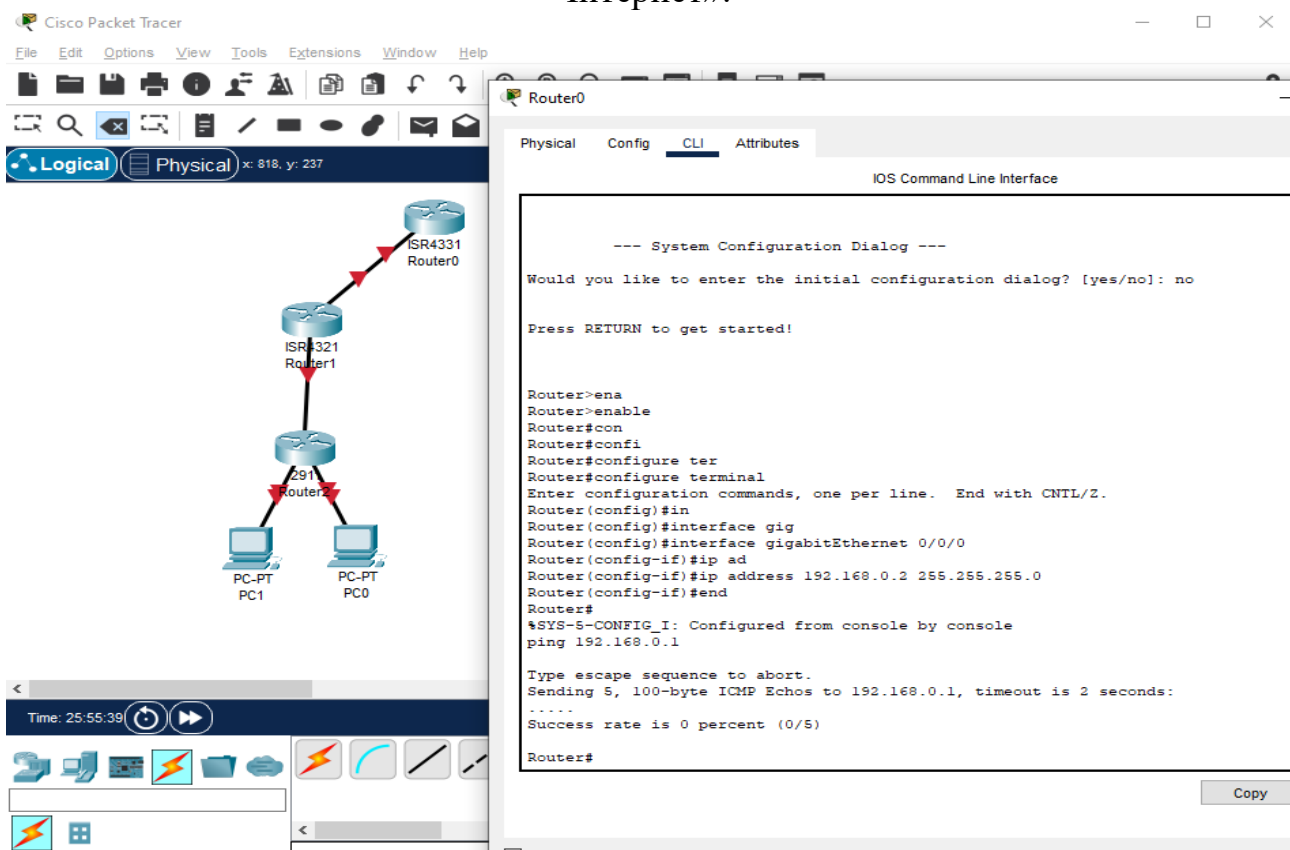


Рис. 2. Інтерфейс Cisco Packet Tracer.

Поточний контроль під час вивчення дисципліни полягає у захисті здобувачем вищої освіти лабораторних робіт, виконаних за методичними посібниками з використанням комп'ютерів, здачі звіту про виконане самостійно завдання, виконання контрольної роботи, організованої у вигляді набору тестів з лекційного матеріалу.

Заняття відбуваються у форматі: прослуховування лекцій, обговорення різних питань на семінарах, виконання завдань на лабораторних заняттях за допомогою моделюючих програм, програмних пакетів, навчальних посібників, довідників та інтернет-ресурсів, самостійне вивчення технічної документації.

При прийомі виконаної роботи студент має продемонструвати розуміння практичних та теоретичних питань, показати результати виконання моделюючої програми, що реалізує той чи інший архітектурний принцип побудови або функціонування віртуальної мережі, або файли конфігурації мережевого обладнання, пояснити послідовність виконання практичного завдання, вміти відповісти на теоретичні питання, наведені у методичних посібниках (методичних рекомендаціях до виконання лабораторних робіт).

При виявленні у викладеному студентом поясненні пропуску або помилки слід докладно пояснити студенту, чому викладається ним пояснення (розрахунки) є некоректними та продемонструвати, які налаштування необхідно виконати. Робота при цьому вважається не виконаною. Студент може доопрацювати завдання та спробувати здати ще раз. Кількість спроб не обмежується, але студент має здати всі завдання за відведений час на лабораторні роботи.

За результатами виконання завдання скласти звіт за формою, зазначеною у методичних рекомендаціях. При захисті робіт файл конфігурації завантажується до моделюючої програми, архітектурний принцип, що вивчається, або результати власних розрахунків слід викладати докладно, послідовно та ясно. За текстом звіту слідує пояснити всі етапи виконання налаштування вузлів мережі та зроблені висновки.

Виконана робота прикріплюється на сторінці курсу на сайті Центру освітніх дистанційних технологій, захист лабораторних робіт відбувається в усній формі: студент демонструє результати виконання роботи, пояснює порядок виконання, роботи програми, отримані результати, відповідає на 1-3 теоретичні питання з методичних посібників, розміщених на сторінці дисципліни.

Список літератури

1. Лещишин, Юрій Зіновійович, and Володимир Вікторович Чубатюк. "Методи моделювання роботи комп'ютерних мереж." Збірник тез доповідей VII Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів „Актуальні задачі сучасних технологій“ 2 (2018): 194-194.
2. Научук, Олексій. "Організація самостійної роботи інженерів-програмістів засобами дистанційних технологій із дисципліни «Адміністрування

- комп'ютерних мереж»." Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка 11 (2013): 242-245.
3. Noor, Noor Maizura Mohamad, Nadiah Yayao, and Sumazly Sulaiman. "Effectiveness of using Cisco Packet Tracer as a learning tool: A case study of routing protocol." *Computer software* 514 (2018): 689-9.
 4. Petcu, Dragos, et al. "Integrating Cisco Packet Tracer with Moodle platform: Support for teaching and automatic evaluation." 2013 RoEduNet International Conference 12th Edition: Networking in Education and Research. IEEE, 2013.
 5. Tarkaa, Nathaniel S., Paul I. Iannah, and Isaac T. Iber. "Design and simulation of local area network using cisco packet tracer." *The International Journal of Engineering and Science* 6.10 (2017): 63-77.

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Омецінська Ірина Ярославівна,

к.е.н., доцент
Західноукраїнський національний університет

Починок Наталія Володимирівна

к.е.н., доцент
Західноукраїнський національний університет

Освіта відіграє важливу роль для розвитку країни і нації. Освічене суспільство здатне забезпечити розвиток наукової та науко-технічної діяльності в країні, захищати свої права, давати критичну оцінку явищам та процесам. У зв'язку з цим в Україні відбувається постійний пошук ефективних напрямків розвитку освіти і науки та удосконалення внутрішньої системи забезпечення якості освіти.

Л.Ф. Чернікова виокремлює стратегічні пріоритетні завдання реформування системи освіти в Україні: «побудова національної системи освіти, формування освіченої творчої особи, забезпечення пріоритетного розвитку людини; функціонування і розвиток національної системи освіти на основі принципів гуманізму, демократії, пріоритетності суспільних і духовних цінностей; вихід системи освіти в Україні на рівень систем освіти розвинених країн світу шляхом корінного реформування його концептуальних, структурних і організаційних систем» [1, с. 202].

Важливим етапом розвитку освіти в Україні стало прийняття у 2014 р. Закону України «Про вищу освіту». Даним законом, зокрема, встановлено «основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, ... поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни...» [2].

Освіта в Україні поступово адаптується до світових стандартів, проте ці зміни повинні враховувати власні досягнення в сфері освіти і науки, а також особливості українського суспільства, менталітету, інтелектуального розвитку, культури, історичного розвитку. Крім того, поряд з освітою, важливим фактором розвитку інтелектуального суспільства та підвищення добробуту громадян є інновації в науці і техніці. Тому освіта і наука в сукупності характеризують людський капітал країни та визначають перспективи розвитку суспільства. Це вимагає обґрунтованого підходу до виокремлення ступенів вищої освіти та встановлення кваліфікаційних вимог до тих ступенів, які формують у людини здатність до проведення наукових досліджень.

До 2017 р. Законом України «Про вищу освіту» було встановлено такі рівні вищої освіти: «початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень; третій (освітньо-

науковий) рівень; науковий рівень» [2]. Як наслідок, здобувачі вищої освіти могли відповідно отримати ступінь вищої освіти: молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, доктора філософії або доктора наук. В подальшому у вищеназваний закон в частині вказаних положень було внесено ряд змін. Так, до ступеня «доктор філософії» було додано ступінь «доктор мистецтва», у переліку рівнів вищої освіти вилучено науковий рівень, а також серед ступенів вищої освіти забрано ступінь доктора наук. Це призвело до окреслення ступеня доктора філософії як ступеня вищої освіти, проте без терміну «науковий».

Так, якщо в ранішедіючому Порядку присудження наукових ступенів (затверджений постановою Кабінет Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567) передбачено ступінь кандидата наук як наукового, то в діючому на сьогоднішній день Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії [3] (затверджений постановою Кабінет Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44) для визначення ступеня доктора філософії термін «науковий» не вживається. Крім того, нинідіючому Порядку під поняттям «здобувач ступеня доктора філософії» визначено особу, «яка виконує у закладі освітньо-наукову програму на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти з метою здобуття ступеня доктора філософії».

На нашу думку, ступінь вищої освіти «доктор філософії» є науковим ступенем. По перше, це зазначено в Законі України «Про вищу освіту», зокрема, «доктор філософії – це освітній і водночас *науковий ступінь (виділено автором)*, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра» [2]. По друге, відповідно до Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» «аспірант – вчений, який проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження у рамках підготовки в аспірантурі у закладі вищої освіти/науковій установі для здобуття ступеня доктора філософії» [4]. По третє, дисертація є науковою роботою. По четверте, в процесі навчання в аспірантурі аспірант повинен набути ряду компетентностей, серед яких «набуття універсальних навичок дослідника, зокрема усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності...» [5]. Таким чином, здобуття ступеня вищої освіти «доктора філософії» пов'язане з науковою діяльністю, а аспірант відповідно є вченим, які здійснює фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження.

У зв'язку з вищенаведеним, «Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» [3] повинен носити назву «Порядок присудження наукового ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження наукового ступеня доктора філософії».

Проведення наукових досліджень вченими з науковим ступенем «доктор філософії» сприятиме розвитку освіти і науки в Україні та збільшенню інтелектуального ресурсу країни. Цей ступінь є новим для України, проте він поєднає Україну з європейською системою вищої освіти. Водночас, враховуючи значні потреби українського суспільства в науковцях та наукових досягненнях, потрібно максимально підтримувати українських вчених як у сфері їх визнання як таких, підвищення авторитетності науковця, так і фінансування наукових досліджень

Список літератури:

1. Чернікова Л.Ф. Розвиток освіти в сучасній Україні. Освітньо-правовий аспект. *Культура народів Причорномор'я*. 2014. № 266. С. 199-203. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92838/49-Chernikova.pdf?sequence=1>
2. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затверджений постановою Кабінет Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text>
4. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» 26 листопада 2015 року № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
5. Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>

МУЗЕЙНІ ЕКСКУРСІЇ В КОНТЕКСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Степанова Наталія Михайлівна,

к.філос.н., доцент

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Гаврилова Людмила Іванівна,

здобувачка освіти,

освітній ступінь «Магістр»

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

У наш час, як ніколи гостро, повстало питання громадянського виховання, основою якого є знання історії, мови, звичаїв, традицій українського народу, національна свідомість, інтерес та повага до української національної спадщини й розбудова сучасної української культури. Законом України «Про дошкільну освіту» окреслюється одне із найважливіших завдань: «виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей Українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля» [1]. У документі «червоною лінією» співвідносяться громадянське виховання й патріотизм.

Важливість у вихованні такої якості як патріотизм визначається ще й тим, що розвиток громадянськості сучасних українців залежить не тільки від знання традиційних моральних чеснот: любові до Батьківщини, дружелюбності, цінності сім'ї, духовності, поважного відношення до людей, а й від діяльнісного компоненту впровадження цих чеснот у житті. Тому з народження дитини має починатися формування її моральних та ціннісних стандартів, які з часом стануть міцним фундаментом громадянської позиції.

Першим освітнім закладом у житті дитини є заклад дошкільної освіти. Але на цьому знайомство із громадськими освітньо-культурними інститутами не обмежується. Діти знайомляться із роботою, а за можливості й відвідують, бібліотеку, музей, театр та ін.

Музейні та освітні заклади мають багато спільного: за своєю філософською місією вони формують свідоме ставлення особи до культурної спадщини свого народу, виховують почуття патріотизму, емпатії, іншими словами, закладають підґрунтя громадянськості. Нестандартні форми організації освітньої діяльності не тільки розвивають креативні здібності та навички, а й сприяють удосконаленню образного мислення, творчості. На сьогодні музейна педагогіка набуває «нового життя», недостатньо досліджена як освітня система, вона потребує тіснішої системи співпраці із освітніми закладами. Адже музеї є не тільки «сховищем для експонатів», це особливий соціокультурний заклад, який

має місію навчання, яке містить у своїй сутності науковість, просвітництво, естетичність та духовність.

Музейна установа приваблює увагу ще й тим, що може зберігати та представляти відвідувачам результати творчої спадщини різних поколінь. Це може бути цікаво як наймолодшим відвідувачам, так і старшим. Тому інтеграція музею із закладом дошкільної освіти може мати прекрасні освітні результати: знайомлячись із експонатами, діти не лише збагачуватимуть свої знання із різних галузей суспільного життя, а й матимуть можливість формувати психологічні і моральні установки, сприятиме розвитку громадянськості й творчості [2, с. 396].

Музейні експонати не тільки містять інформацію про щось чи когось, вони надають можливість нам зануритися у той чи інший віковий період через відчуття художнього образу, давнього предмету. Музейна педагогіка впливає на інтелектуальну, вольову та емоційну сторону особистості дитини одночасно, так як кожен елемент музею містить в собі програму передачі знань, умінь, навичок, міркувань, відгуків, переживань. Заняття в музеї, атмосфера здатні донести до відвідувачів особливості культурної спадщини, формують стійке бажання одержувати естетичне задоволення від експонатів, творів мистецтва, збагачувати свої знання про відомих постатей тощо [3, с. 16].

«Істинність» музею вирішує не обсяг його площі чи колекції, а наявність у ньому історично чи культурно цінних експонатів: оригінальні документи, речі, рукописи, твори, що належали відомим історичним постатям чи інші історично цінні речі. Решту можна віднести до колекціонування, проте відносно ми називаємо їх «міні-музеї», «музейні кімнати» чи «тематичні музейні експозиції». Як приклад, можна навести створені у закладах дошкільної освіти «Музейну кімнату рушників», «Музей вишивки», «Музей годинників», «Кімнату патріотичної слави» тощо [2, с. 399].

Музей по своєму впливає на особистість, формує її світогляд, ціннісне ставлення до людей, традицій, звичаїв, розвиває емпатію. Саме тому методи й форми організації навчання в музеї дітей старшого дошкільного віку мають відповідати віковим особливостям. Основні вимоги до них це: комунікація дорослого з дитиною під час освітнього процесу у музеї будується на довірливих та емоційно забарвлених стосунках; підбір індивідуального підходу під час освітньої діяльності у музеї; обов'язкова інтеграція дитини (якщо потрібно, то і дорослого) у діяльність музею [4].

Для дітей старшого дошкільного віку музейні екскурсії є чудовим освітнім заняттям, адже саме цей вік найбільш сензитивний для спостереження, виокремлення, аналізу та міркування – як можна знайомитися із музейними експонатами [4].

Під час організації музейних екскурсій у роботі з дітьми старшого дошкільного віку можна виокремити головні напрями:

- *перший* – характерний тим, що відповідно до складеної попередньо програми, діти дошкільного віку є «постійними глядачами»;

- *другий* – відповідно до попередньо складеної програми, працівники музею відвідують заклади дошкільної освіти для розповіді про музей, його експонати, демонструють їх дітям (якщо є така можливість);
- *третій* – заклади дошкільної освіти створюють власні міні-музеї, а експонати активно використовують під час занять;
- *четвертий* – заклади дошкільної освіти створюють власний музей із оригінальними експонатами для просвітницької діяльності не лише дітей дошкільного віку, а й їх родин та всіх бажаючих [3, с. 89].

Перший напрям – відвідування музеїв – можливий лише там, де вони створені та працюють, але багато дітей закладів дошкільної освіти не мають можливості відвідувати їх у зв'язку з їх відсутністю (зклади у маленьких містечка чи селах), а останнім часом пандемія та війна в Україні взагалі звела таку можливість нанівець. Оскільки організувати окрему виїзну екскурсію для дітей важко, то більшість дітей мають можливість відвідати музеї лише в старшому віці. Але тут можна наштовхнутися вже на іншу проблему: бажання дізнатися щось нове у старших дітей значно слабше, ніж у дошкільному віці. Тоді у школярів музейні екскурсії можуть викликати негативні емоції: марна втрата часу, не цікавість тощо [3, с. 107].

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку головний вид діяльності – гра. З її допомогою моделюються різні ігрові ситуації, в ході яких діти пізнають навколишнє середовище й набувають необхідні навички та власний досвід. Особливо розвинені уява та фантазія допомагають дітям дошкільного віку перейнятися духом історичного часу, освоюючи й перетворюючи накопичені історично-культурні цінності. В продуктивній діяльності: малюнку, ліпці, моделюванні – відображається інтерес до історії країни, народних традицій [2, с. 398].

Головним засобом громадянського виховання виступає конкретна робота дітей, коли вони є головними учасниками. Одна з умов даної роботи полягає у наступному: діти старшого дошкільного віку повинні бачити важливість і необхідність своїх зусиль. Системна робота й методично правильна організація педагогічного процесу в громадянському вихованні дітей старшого дошкільного віку може відбуватися на матеріалах музею.

Організовуючи екскурсію ми можемо:

- викликати у дітей інтерес, повагу до історії, культури, мови країни;
- ознайомити дітей з різними формами усної народної творчості, особливостями народного побуту;
- виховувати у дітей гордість за свою країну, її історію;
- розширити кругозір дітей, збагатити словарний запас через знайомство з предметами стародавнього побуту;
- розвивати зв'язне мовлення дітей при описі експонатів та ін. [4, с. 41].

Окрім цього, музейна діяльність допомагає співпрацювати з сім'єю, залучаючи батьків до активної участі в збагаченні експонатів музею, організації та проведенні екскурсій.

Ці завдання вирішуються на прикладі використання матеріалів міні-музею, і процесі здійснення всіх видів дитячої діяльності, під час безперервної освітньої діяльності, цільових прогулянок, екскурсій, віртуальних екскурсій в музеях, режимних моментах, іграх, праці. Робота будується відповідно до вікових та індивідуальних можливостей дітей старшого дошкільного віку.

Позитивних результатів можна досягнути, дотримуючись головної умови – це активна діяльність дітей у роботі з експонатами. Бажання відчувати «дух минулого», «зануритися в історію», потримати в руках давній експонат, а особливо подивитися як дещо працює – все це знаходиться в дитячій природі цікавості й розвиває дитину [4, с. 42]. Наприклад, взяти в руки монету, якою розраховувалися давні греки, або ж подивитися, як працює ткацький верстат, якому понад 100 років чи грає патефон без електроенергії – це завжди цікаво й заворює не тільки дитячу свідомість.

Предметно-просторове середовище музею є для дитини засобом пізнання традицій і культури рідної країни. Занурення дітей в існуюче музейне середовище дає неповторну можливість залучення їх до духовних багатств і цінностей суспільства, допомагає дітям пізнати своє місце в культурно-історичному просторі; оцінити себе, співставляючи з історичним минулим.

Інколи батьки, відвідуючи з дитиною музей самостійно, забувають про вікові можливості та намагаються за короткий термін дати велику кількість інформації, що є важко для наймолодших. Як захисний механізм, у дитини виникає небажання подальшого відвідування музеїв, і з часом, це небажання може закріпитися й набути стійкого негативного ставлення до закладу. Саме тому, з педагогічної точки зору ми маємо навчитися сформулювати бажання у дітей отримувати естетичну насолоду від споглядання вітрин, досліджувати експонати та їх історію.

Створення «цікавих музеїв» для всіх учасників освітнього процесу – дітей, вихователів, батьків – є початком важливої знанневої та емоційно-пізнавальної діяльності. Педагоги мають навчитися проводити музейні екскурсії відповідно до вікових особливостей дітей, де буде переважати гра й креативність.

Ми сповідуємо філософію освіти в тому, щоб наші діти росли добрими, чуйними, чесними, турботливими, знали свою історію та уміли поважати старших, ідентифікували себе в світі, але при цьому були толерантними до інших. Саме тому громадянське виховання дітей, починаючи із дошкільного віку, може вирішити поставлені завдання. А однією із дієвих форм є музейні екскурсії, де через ознайомлення із соціокультурною спадщиною, у наших вихованців формуватиметься громадянськість, від естетичного сприйняття побаченого до усвідомленого розуміння навколишнього світу.

Список літератури:

1. Закон України «Про дошкільну освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 14. 11.2022).
2. Беленька Г.В. Місце музейної педагогіки в освітньому процесі сучасного дошкільного навчального закладу. Збірник наукових праць. №18. С. 396-400.

1. Пусепліна Н. Реалізація ідей музейної педагогіки: історія та сучасність. Збірник наукових праць : 2021. 232 с.
2. Дудар О. Розвиток музейної педагогіки: світові тенденції та українські реалії. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ. 2019. С. 40-43.

ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ

Тетерук Ольга Анатоліївна
здобувач вищої освіти, КДПУ

Науковий керівник:
Бойко Світлана Петрівна
Асистент кафедри, КДПУ
м. Кривий Ріг, Україна

Роль соціуму у нашому житті складно оцінити. Взаємини людей, вплив суспільства на особистість є необхідною, але, водночас, цікавою частиною життєдіяльності людини.

Отже, яка роль суспільства у діяльності людей? На нашу думку, можна виділити деякі важливі сторони впливу навколишнього середовища на людину. По-перше, спільність грає величезну роль становленні та розвитку людей. Соціум дозволив індивіду вижити у найскладніших історичних умовах. Саме те, що індивіди навчилися виживати у різному природному середовищі, мали змогу ділитися з оточуючими різними способами, засобами життєдіяльності, дозволило їм стати тими, хто є зараз насправді.

Іншою складовою взаємовідносин людини з соціумом є формування особистості процесі навчання та виховання. Це можна пояснити тим, що у системі освіти дітей — це засіб розвитку здібностей дитини, залучення їх у процесі спільної прикладної діяльності до цінностей спілкування.

Як протікає процес соціалізації дошкільника із психофізичними порушеннями в умовах інклюзивного освітнього середовища? Один із можливих підходів до освіти дітей з особливими освітніми потребами у розвитку є практика їх навчання та виховання в умовах спеціально організованого середовища. Тобто, на наш погляд, невід'ємною частиною успіху в процесі соціалізації таких дошкільнят є правильно організоване інклюзивне освітнє середовище.

Мета публікації – теоретично обґрунтувати роль інклюзивного освітнього середовища у процесі соціалізації дітей дошкільного віку з психофізичними порушеннями.

Варто відзначити, що досліджувана нами проблема є достатньо визначеною у сучасних українських науково-дослідних джерелах. Звертаючись до проблематики інклюзивного освітнього середовища в контексті соціалізації дітей дошкільного віку варто згадати праці таких вчених як В. Вертугіної, Н. Олефір, Л. Балли, О. Мартинчук, Ю. Найди, І. Кузави, Ю. Бойчук, С. Бойко, Г. Слезанської, Н. Софій.

Отже, можна дійти висновку, що окреслена нами проблема знайшла належне віддзеркалення у сучасних наукових працях.

Зміни соціально-економічної ситуації в Україні та в світі в останні десятиліття призвели до появи і загострення різних проблем, що безпосередньо

стосуються дітей. За даними ООН, у світі налічується приблизно 450 мільйонів людей з порушеннями психічного і фізичного розвитку. Це складає 1/10 частину жителів нашої планети. У нашій країні також спостерігається тенденція зростання числа дітей з психофізичними порушеннями. В Україні кількість дітей з особливими освітніми потребами (ООП) за останнє десятиліття збільшилася в два рази [1]. Згідно статистичних даних, що були представлені Міністерством освіти і науки України у закладах дошкільної освіти (далі – ЗДО) станом на 1 січня 2020 року здобувають освіту 4681 вихованців із особливими освітніми потребами [2].

Таким чином, перед вихователями закладів дошкільної освіти постає важлива задача – фахово організувати інклюзивне освітнє середовище, яке б відповідало усім вимогам та потреб дошкільників з психофізичними порушеннями та здійснювало б вплив на процес їх соціалізації та набуття соціальної компетентності.

Вимоги до середовища:

- безпечне;
- комфортне;
- розвивальне [3, с. 317].

Головне завдання інклюзивного освітнього середовища – подолання відхилень у розвитку вихованця з обмеженими можливостями здоров'я та профілактиці небажаних негативних тенденцій, становленню кожної дитини як невід'ємного члена суспільства. Інклюзивне освітнє середовище характеризується системою ціннісного ставлення до навчання, виховання і особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, а також сукупністю ресурсів (засобів, зовнішніх і внутрішніх умов), їх життєдіяльності в закладі освіти і спрямованістю на реалізацію індивідуальних освітніх стратегій вихованців [4].

Таким чином, можна дійти висновку, що інклюзивне освітнє середовище – це ґрунтовна складова всебічного процесу розвитку дітей дошкільного віку з психофізичними порушеннями, адже воно сприяє подоланню аспектів у розвитку кожної особливої дитини так і сприятиме формуванню важливих компетентностей серед яких можна виокремити соціальну, та й здійснюватиме вплив на загальний процес соціалізації таких дітей. *Перспективу подальших досліджень* ми вбачаємо у продовженні обґрунтуванні роль інклюзивного освітнього середовища у процесі соціалізації дітей дошкільного віку з психофізичними порушеннями.

Список використаних джерел

1. Черкашенко В.О. Соціально-педагогічні проблеми соціалізації з обмеженими можливостями. Наукова скарбниця освіти Донеччини № 2 (19)'2014 С. 92-103.
2. Статистичні дані МОН: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/statistichni-dani> (дата звернення: 12.12. 2022).

3. Кузава І. Б. Роль інклюзивного середовища у формуванні особистості дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2012. Вип. 11. С. 315-318.

4. 4. Олефір Н. В. Інклюзивне освітнє середовище в закладі дошкільної освіти. Дошкілля Дніпропетровщини: виклики, проблеми, перспективи. Виховуємо, навчаємо, розвиваємо ефективно і з радістю!: Матеріали серпневого онлайн форуму (27 серпня 2020 року, м. Дніпро). С. 18-24.

АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ОНЛАЙН ТЕСТУВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Томаз Ірина Анатоліївна

Старший викладач

Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут»

Федотова Олена Михайлівна

Асистент

Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут»

В даний час у зв'язку з актуалізацією завдання забезпечення (гарантії) якості вищої освіти функція оцінювання, в цілому, та навчальної діяльності студентів, зокрема, починає набувати нових смислів та поміщатися в інші контексти. Насамперед змінюється розуміння рамкової мети, яку обслуговує процедура оцінювання.

Сьогодні функція оцінювання не зводиться лише виявлення недоліків, а передусім розглядається як критичний аналіз освітнього процесу, що передбачає передусім точніше визначення напрямів поліпшення.

Важливо підкреслити, що йдеться не так про зміну засобів оцінювання (хоча інструменти та процедури оцінювання теж можуть змінюватися), як про зміну цілей оцінювання та філософії оцінки. Оцінювання — це не фіксація підсумків, а «точка» за якою слідує новий виток розвитку, а отже й підвищення якості освіти (або оцінювання не так «для фіксації», як «для поліпшення»). Іншими словами, «головне завдання цієї процедури - поліпшення якості роботи конкретної людини (викладача) і через це досягнення ширших цілей - поліпшення якості навчальних програм, до яких залучені люди, що оцінюються, і досягнення нової якості роботи всієї організації в цілому». Таким чином, оцінювання починає інтерпретуватися як конструктивний зворотний зв'язок.

Під час першої хвили української «дистанційки» більшість викладачів саме тестами намагалися перевірити рівень знань. З одного боку, комп'ютерні тести — це зручно. Комп'ютер сам перевіряє, педагог має стовпчик оцінок, готових до перенесення в журнал. Та всі ми знаємо, що тести можна легко списати.

Набагато краще використовувати тести як інструмент для навчання. Тести мають передусім допомагати студенту, а не викладачу. Учень завдяки їм може побачити, що саме йому ще потрібно зробити, щоб досягти результату. Саме тому викладачам варто спробувати надавати не лише кількісний, а й якісний зворотний зв'язок. На цьому етапі участь педагога є важливішою, ніж на етапі пояснення матеріалу. Відстеження динаміки навчальних досягнень студентів дасть змогу педагогам вчасно діагностувати можливі освітні втрати та вчасно на них реагувати.

Тести — корисний інструмент дистанційного навчання, але не для оцінювання. Онлайн-тестування – це зручно, просто і дуже ефективно. Тести дають багато ідей для взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Вони допомагають викладачам проводити контроль та оцінку знань. Але на цьому їхня користь не закінчується!

1. Тести можуть пробудити дослідницький інтерес студента та мотивувати його на подальше вивчення матеріалу.

2. Он-лайн тестування дозволяє перевірити самостійно знання з будь-якої теми впродовж навчального року.

3. Воно передбачає перевірку, оцінювання, контроль, аналіз знань, виявлення динаміки та прогнозування подальшого процесу навчання.

Відстежувати навчальні досягнення студентів важливо і необхідно. Для цього викладачам варто розробити завдання для діагностики. Зробити це педагоги можуть, добираючи завдання за темами та очікуваними результатами. Разом з тим кожен вчитель з власного досвіду знає, які є “чутливі” точки засвоєння тієї чи іншої теми. Насамперед їм необхідно приділяти найбільше уваги, включати такі завдання до діагностичних робіт.

Відстеження динаміки навчальних досягнень слухачів дасть змогу педагогам вчасно діагностувати можливі освітні втрати та вчасно на них реагувати. Для діагностування освітніх втрат варто у першу чергу визначити пропущені теми, розробити завдання для оцінювання навчальних досягнень, проаналізувати результати. Після цього – розробити плани подолання освітніх втрат: колективні, групові або індивідуальні. Такі плани можуть включати самостійну роботу студента, консультації викладача, виконання завдань у групах.

При розгляді особливостей організації та проведення тестового контролю навчальної діяльності в умовах дистанційного навчання було встановлено, що специфіка тестування у мережах обумовлена:

- можливістю систематичної взаємодії між студентом та викладачем та оперативного зворотного зв'язку між учнем та навчальним матеріалом;
- можливістю підвищення оперативності та регулярності контролю;
- можливістю здійснення самоконтролю та взаємоконтролю з партнером, а також контролю з боку викладача.

Області та види контролю, що реалізуються в дистанційному курсі, залежать від характеру завдань, що вирішуються викладачем на початковому етапі навчання, у процесі навчання та на завершальному етапі навчання. Це визначає типи тестів, які можуть використовуватися відповідно на початку курсу, у процесі оволодіння матеріалом та наприкінці курсу навчання (діагностичні тести, тести прогресу, тести досягнень).

Діагностичні тести спрямовані на виявлення рівня підготовки слухачів та їхньої готовності до засвоєння нових знань, формування малих груп співробітництва.

Тести прогресу передбачають контроль навчальних досягнень, самоконтроль за допомогою ключів та прийомів програмованого навчання, взаємоконтроль у групах співробітництва.

Тести досягнень спрямовано на визначення підсумкових результатів, оцінку ефективності та корекцію програми навчання.

Використання тих чи інших типів завдань, за допомогою яких може реалізовуватися попередній, проміжний чи підсумковий контроль під час дистанційного навчання, залежить від характеру тестів.

Удосконаленню та адекватному використанню тестів у навчальному процесі сприяє класифікація, в основу якої покладено ознаки, найбільш значущі для вирішення методичних завдань в умовах дистанційного навчання (мета тестування, зміст тестів, об'єкт контролю, спосіб пред'явлення тестів, алгоритм тестування, режим проведення тестування, структура та спосіб оформлення відповіді, процедура обробки відповідей).

Ефективність системи тестів контролю рівня сформованості навичок і умінь залежить від адекватності оціночних шкал контрольованим видам діяльності. Правильність виконання об'єктивного тесту визначається шляхом порівняння з готовим зразком, для чого з боку контролюючого не потрібно судження. При суб'єктивному тестуванні контролюючий робить висновок про правильність виконання тесту на основі критерію як шкали для нарахування очок або присвоєння рейтингу. При цьому до завдань розробляється бальний інструментарій для вимірювання. Вага (у балах) тих чи інших завдань визначається виходячи з їхньої значущості. При оцінюванні тесту визначається поріг можливої достатності результату у відсотках, нижче за який не можна говорити про успішність вирішення поставленого завдання.

При розробці методики тестування в умовах телекомунікаційної мережі важливо враховувати неминучу відстроченість міжособистісного телекомунікаційного спілкування, по можливості уникати непродуктивних втрат часу, пов'язаних з необхідністю очікування повідомлень у відповідь.

Тести, порівняно з іншими інструментами педагогічного оцінювання, мають багато переваг, серед яких: можливість перевірити результати навчальних досягнень водночас із багатьох тем і розділів програми; об'єктивно оцінити рівень засвоєння навчального матеріалу; здатність виявити не тільки те, що засвоєно, а й те, чого не засвоєно; можливість застосувати комп'ютерні технології для проведення тестування, перевірки правильності виконання завдань і обробки його результатів; створити для всіх учасників тестування рівні умови складання тестів; стандартизувати та автоматизувати процедуру перевірки результатів; економія часу на забезпечення зворотного зв'язку; охопити тестуванням велику кількість учнів.

Головний недолік тестів – їхня неефективність у діагностуванні системності та глибини знань, способів діяльності, творчості, раціональності діяльності і здатності до самостійності. До недоліків тестів належить також можливість вгадати відповіді.

Саме ідея розвитку через оцінювання закладена у поняття «петлі якості». Її основний сенс полягає в тому, що одним з механізмів, що гарантують безперервність процесу вдосконалення, є налагодження ефективної схеми управлінських дій, яка передбачає налагодження зв'язків наступних основних

процесів: оцінка – програма покращення – реалізація – оцінка. Конкретизацією поняття петлі якості з метою оцінки педагогічної діяльності є схема “петлі поліпшення якості викладання”, у якій послідовно замкнуті: "Викладання - навчання - оцінка - поліпшення - викладання".

Дослідження у форматі тестування з використанням Інтернет-технологій можна розглядати як перспективну освітню технологію, здатну суттєво підвищити якість освіти, надати необхідну інформацію про її стан та дозволити порівнювати підготовку учнів/ студентів до міжнародних стандартів, здійснювати моніторинг якості та конкурентоспроможності у світі.

Список літератури

1. Мясникова Т.С., Мясников С.А. Система дистанционного обучения Moodle. Харьков: Изд-во Шейниной Е.В., 2008. 232 с.
2. Нагаева И.А. Моделирование процесса преподавания в виртуальном, образовательном пространстве ВУЗа. *Перспективы науки и образования*. 2013. №4. С. 79 – 92. [Электронный ресурс]. URL: <https://pnojournal.wordpress.com/archive/13-04/>.
3. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 року № 466/2013 / Міністр освіти і науки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>.
4. Terry Anderson. *The Theory and Practice of Online Learning*. Au Press, 2009.
5. Hanna D. E., Glowacki-Dudka M., Conceicao-Runlee S. *147 Practical Tips for Teaching Online Groups: Essentials of Web-Based Education*. Madison, Wisconsin: Atwood Publishing, 2000.

ХИМИЯ ПӘНІН МЕҢГЕРУДЕ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУ

Тренова Арайлым Егизгереевна

Phd докторант, оқытушы
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Әбдірахманова Назым Жолмұратқызы

6B01504-Химия ББ, 3 курс студенті
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Ерганиев Ерхан Ертаевич

6B01504-Химия ББ, 3 курс студенті
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Тұрғанбаев Әбдісамат Оразбаевич

6B01504-Химия ББ, 3 курс студенті
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Химия пәнін оқытуда қолданылатын әдістер түрлері көп. Соның ішінде біз ойын технологиясына тоқталғмыз келеді. Ойын технологиясы дегеніміз оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыратын құрал. Қазіргі кезеңде, білім беруді жаңғырту жағдайында және жаңа білім беру стандарттарына көшуіне байланысты мұғалімнің алдында өз қызметін дербес ұйымдастыра алатын және ақпараттық кеңістікте еркін бағдарлай алатын тұлғаны қалыптастыру міндеті тұр. Ойын технологиясы бұл мәселені шешуге көмектеседі. Бүгінгі таңда қоғамымыздың даму бағытында жан-жақты дамыған, сауатты, саналы азамат тәрбиелеу мәселесі жүктеліп отыр. Мұндай мақсаттың баянды болуы оқу-тәрбие жүйесінің үлесіне тиетінін ескерсек, жас жеткіншектердің білімді, білікті болуында ойынның алатын орны ерекше. Қазіргі кезде “ойын” ұғымының мағынасы кеңейіп, тұрмыс пен мәдениеттің түрлі салаларын қамтуда. Бұрын балалар ойыны мен актер ойыны педагогика мен өнертанудың ғана зерттеу нысандары болып келсе, қазіргі таңда ойын проблемасы психология, элеуметтану, мәдениеттану, әдебиеттану, т.б. салалардың көкейтесті мәселесіне айналып отыр. Ойын арқылы оқушы білім алуға, оқуға қызықтыра отырып тұлғаны дамуын қалыптастыруға болады. Ойын – оқытуда жаңа технологияның маңызды бөлігі болып табылады. «Ойын» ұғымына түсініктеме берсек – бұл адамның мінез-құлқын өзі басқарумен анықталатын қоғамдық тәжірибені қалыптастыруға арналған жағдаяттар негізінде іс-әрекеттің бір түрі[1].

Мектепте химияны оқытуда әдіс-тәсілдерді қолдану мәселелеріне отандық педагог-әдіскерлердің (Г.С. Пак, Г. М. Чернобельская, О. С. Габриелян) көптеген жұмыстары арналған, оларда көрсетілген әдістемелік тәсілдер мен ұсыныстар

ойынды оқыту құралы ретінде пайдаланатын мектеп химия мұғалімдері үшін бастапқы нүкте бола алады. Дегенмен, белгілі бір білім беру мекемесінің жағдайында мұғалім қойылған мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз ететін ойындарды өткізудің ең орынды және тиімді әдістерін таңдау үшін сынып оқушыларының жеке ерекшеліктерін, мектептің материалдық және техникалық мүмкіндіктерін ескеруі керек. Оқушыларды мектептегі химия курсына оқытудағы ойын технологиясының рөлін талдау. Химия сабақтарында ойын технологияларын қолдану оқушылардың танымдық іс-әрекетін белсендіруге, пәндік білімді шоғырландыруға, жеке қасиеттерін дамытуға (ойлау, зейін, байқау, есте сақтау) ықпал етеді.

Білім беру жүйесін реформалаудың қазіргі заманғы тұжырымдамасы жекелеген мектеп пәндерін және жалпы оқу процесін оқытудың тиімділігін арттырудың барлық мүмкін әдістерін қолдануды көздейді. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы бүгінгі таңда интернет желісі, интерактивті мектеп тақталары, электронды көрнекі құралдар мен оқу материалдары, оқыту бейнероликтері мен фильмдері арқылы әрбір бала үшін ақпаратқа қол жеткізудің кең мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қоғам мәдениетінің, ересектердің және әсіресе балалардың бос уақытының ажырамас құрамдас бөлігі, оқу процесінің ажырамас құрамдас бөлігі болып қала береді, олардың жиынтығы белгілі бір санаттағы адамдар, мақсаттар мен қолдану шарттары үшін әзірленетін ойын технологиялары болып табылады [2].

Математика, физика, химия, оқу материалдарынақты есте сақтауды және қайталауды қажет ететін ережелердің, заңдардың, формулалардың көптігімен ерекшеленеді, сондықтан балалар үшін ең қиын, көбінесе олардың қызығушылығын тудырмайды, нәтижесінде оқытудың тиімділігі гуманитарлық пәндерге қарағанда әлдеқайда төмен (тарих, әдебиет, шет тілі). Сондықтан мектепте осындай пәндерді оқыту әдістемесіне жағымды атмосферасын, ұжымдағы қарым-қатынасты, терең және берік білім арқылы жақсы нәтижеге деген мотивацияны тудыратын ойын технологияларын енгізу керек [3].

Оқу процесінде қолданылатын ойындардың түрлері өте алуан түрлі және оларды геймплейдің мақсаты, мазмұны, мәні және басқа критерийлер бойынша жіктеуге болады.

Өткізу мақсаты бойынша сабақта ұйымдастырылған ойындардың келесі маңызды түрлері ажыратылады [4]:

1. ақпараттық – мектеп курсының жекелеген тақырыптарын зерделеу кезінде жаңа білім енгізу;
2. оқу – пәндік дағдыларды қалыптастыру;
3. бекіту – алған білімдерін бекіту;
4. бақылау – белгілі бір оқу кезеңінде алған білімдерін тексеру.

Ойындардың осы түрлерінің жалпы сипаттамаларына қысқа ұзақтығы (10-15 минут) және тапсырмаларды (ребустар, кроссвордтар, анаграммалар және т.б.) құрастыру және шешу түрінде өткізу жатады. Мұндай ойындар зерттелген материалды шоғырландырудың, оқушылардың оны түсінуінің, ассоциативті

байланыстарды қалыптастырудың және ақылдылықты, ойлауды, есте сақтауды, логиканы дамытудың тиімді құралы болып табылады.

Мектеп пәндерін оқуға бөлінген оқу сағаттарының шектеулі болуына байланысты оқытудың ойын түрі негізгі сабақтарда, әдетте, оқушылардың білімін бекіту және бақылау кезінде ғана қолданылады.

Оқу процесіне ойын технологияларын енгізудің кең мүмкіндіктерін мектептегі сабақтан тыс жұмыстар жүйесі ұсынады, оны факультативті сабақтар, үйірмелердің жұмысы және т. б. түрінде ұйымдастыруға болады. бұл жағдайда, әдетте, танымал фильмдер, телешоулар мен шоулар негізінде, бірақ оқу пәні аясында құрастырылған рөлдік және интеллектуалды-шығармашылық ойындар қолданылады және мектеп курсының зерттелетін тақырыптары [5].

Мектеп пәнін оқыту тәжірибесіне ойын технологиясын енгізу оқушылардың көпшілігі түсінуге және орындауға болатын жеңіл, қарапайым ойын тапсырмаларынан басталуы керек. Болашақта жүйелі түрде қолданған кезде тапсырмаларды біртіндеп күрделендіріп, олардың шешімдерін бірнеше кезеңдерде және әртүрлі тәсілдермен қамтамасыз ету қажет, бұл оқушылардың білімін нығайтып қана қоймай, оларды нақты мәселелерді, тіпті ойын мәселелерін шешу үшін қолданудың шығармашылық тәсілдерін дамытады. Ойынның мазмұнына бұрын (өткен тоқсанда, өткен оқу жылында) оқылған оқу материалын қосқан жөн, бұл алыс перспективада алынған пән бойынша білімді тексеруге ықпал етеді.

Тәжірибе көрсеткендей, сабақтарды ойын түрінде өткізу оқушылардың пәнге деген қызығушылығын едәуір арттырады, олардың тұжырымдамаларын, анықтамаларын жақсы есте сақтауға мүмкіндік береді, оқушылар мен олардың ойлауын босатады. Мұндай сабақтың кезеңдеріне алдын-ала дайындық (сынып оқушыларын қабілеттері, пәндік білім деңгейі бойынша эквивалентті командаларға бөлу), нақты ойын өткізу және сабақ қорытындысы (қорытындылау, нәтижелерді есептеу, бағалау) кіреді. Ойын технологиясын сабақтың әртүрлі кезеңдерінде қолдануға болады: оқушылардың білімін тексеру кезінде, жаңа материалды үйрену немесе оны бекіту кезінде. Ойынды оқушылардың білімін жалпылау және жүйелеу кезінде қолдануға болады. Ойын бірнеше минутты немесе бүкіл сабақты алуы мүмкін. Ойын бұдан әрі сабақты жалғастыра алмайды. Бұл жағдайда ойын жіптері жоғалады. Ойындарды пайдалану кезінде оқушылар ғана емес, мұғалім де ойнайтын жағдайларды жасау қажет.

Мұндай сабақтарға дайындық кезінде сізге мыналарды жасау керек:

- ойын барысының қысқаша сипаттамасын жасау (сценарий);
- ойынның уақыт шеңберін көрсету;
- білім деңгейін және оқушылардың мүмкін болатын ерекшеліктерін ескеру;
- пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру.

Химияны оқытудағы ойын қызметі мәселелері жетекші отандық мамандардың жұмысына ғана емес, сонымен қатар мерзімді басылымдарда мектеп мұғалімдерінің жарияланымдарына да арналған. Мұндай басылымдардың қатарына «мектептегі химия» журналы кіреді, оның беттерінде

ойын қызметінің әртүрлі аспектілеріне арналған арнайы айдарлар (мысалы, «сыныптан тыс жұмыс») бар.

Мектепте химияны оқу оқушылардың жасөспірім кезеңіне сәйкес келеді-олар үшін балалық шақтан жасөспірімге өту өте қиын кезең. Бұл кезеңде жасөспірімдермен белсенді оқу-тәрбие жұмысы, салауатты өмір салтын насихаттау, жаман әдеттер мен асоциалды өмір салтының алдын алу өте өзекті болып табылады. Аталған іс-шараларды тақырыптық әңгімелер барысында да өткізуге болады.

Мұғалімдердің жарияланымдарының едәуір бөлігі дарынды оқушыларды химиялық олимпиадаларға дайындауға, жоғары сынып оқушыларымен кәсіби бағдар беру жұмыстарына, тақырыптық экскурсиялар (кәсіпорындарға, мұражайларға) және конференциялар ұйымдастыруға арналған.

Басылымдарға қысқаша шолу химияны оқытудағы ойын әрекеті мектепте орын алатындығын, әр түрлі формада ұйымдастырылатындығын, оқушылар арасында пәнді танымал етуге ықпал ететіндігін, дарынды оқушылардың қабілеттерін анықтауға және дамытуға, балаларға химияның адам қызметінің әртүрлі бағыттарымен байланысы туралы идеяларды сіңіруге мүмкіндік беретіндігін көрсетеді.

Мектеп химия мұғалімімен әңгімелесу барысында балалар бұл пәнге айтарлықтай қызығушылық танытпайтыны анықталды, бұл ақпаратты қабылдау мен есте сақтаудың күрделілігіне түрткі болды. Мұғалімнің сабақта пәнді оқытудағы ойын технологиялары уақыттың жетіспеушілігіне, ілеспе атрибуттарға (ойын сценарийлері, плакаттар, стендтер, ойын элементтері: чиптер, текшелер, шыңдар, декорациялар, музыкалық сүйемелдеу), мектеп басшылығының білім беру процесіне ойындарды енгізуге мүдделі етігіне байланысты қолданылмайды. Нәтижесінде, оқушылардың мотивациясының төмен деңгейі және химияны оқытудың әдістемелік тәсілдерінің монотондылығы оқушыларда ғылымның қазіргі даму деңгейіне және қоғамның қажеттіліктеріне сәйкес келетін химиялық білімнің тиісті деңгейін қамтамасыз етпейді.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты мектеп химия сабақтары аясында қарастырылып отырған мектептің 8А сыныбында тақырыптық ойындар өткізу ұсынылды, олар біздің ойымызша келесі міндеттерді шешуге қол жеткізуге мүмкіндік береді: оқушылардың ойлауын, зейіні мен байқауын белсендіру; зерттелген материалды бекіту, оны қабылдау мен есте сақтау жағдайларын жеңілдету; алған білімдерін қолдану, ұжымда жұмыс істеу дағдыларын дамыту; пәнге деген қызығушылықты арттыру, оны зерттеудегі психологиялық шиеленісті жою.

Төменде сегізінші сыныпта химия сабақтарында өткізуге ұсынылған кейбір ойындардың сипаттамасы берілген. Ұсынылған ойындардың айрықша ерекшеліктері:

- сыныптың барлық оқушыларын ойын әрекетіне тарту мүмкіндігі;
- тапсырмалары бар карточкалардан басқа ойынға қосымша атрибуттардың қажеттілігінің болмауы;

– олардың ұзақтығын анықтайтын ойындардың көлемі бойынша аз мазмұн, бұл оларды сабақтың кез-келген кезеңінде қолдануға мүмкіндік береді:

– бұрын зерттелген және жаңа материалды бекіту, білімді тексеру, жылыту - демалу;

– сегізінші сынып оқушыларына арналған химия оқу бағдарламасына сәйкес мектеп курсының негізгі тақырыптарын тақырыптық қамту.

Біздің зерттеуіміз бойынша, ойындарды өткізудің міндетті шарты үлгерім деңгейіне қарамастан, оларға сыныптың барлық оқушыларының қатысуы, осылайша ойындарда тек үздік оқушылар ғана емес, сонымен қатар аз дайындалған оқушылар да қатысты. Бұл шарттың сақталуын мұғалім бақылайды, ол ойыншылардың құрамын реттейді, жеке балаларды қатысуға шақырады. Мысал ретінде «Қолдарды жоғары көтеру» ойынын қарастырайық.

Мақсаты: «таза зат», «қоспа» ұғымдарын бекіту.

Ойын барысы: Мұғалім әртүрлі заттар мен қоспаларды тізімдейді, жеке атаулар арасында қысқа үзіліс жасайды (2-3 секунд). Таза затты атаған кезде оқушылар қолдарын жоғары көтеруі керек, ал қоспасы болған жағдайда қолдар үстелге жатады. Қате жіберген студентке үстелдің артынан тұрып, 2-3 таза заттар мен қоспаларға мысалдар келтіруге шақырылады [6].

Бірқатар атаулардың мысалы: оттегі, ауа, натрий силикаты, шыны, темір, болат, азот.

Келесі мысал ретінде «Қарапайым немесе күрделі» ойынын қарастырайық:

«Қарапайым немесе күрделі» ойыны

Мақсаты: «қарапайым зат», «күрделі зат» ұғымдарын бекіту.

Ойын барысы: оқушыларды үш командаға бөлуге шақырады (сыныптағы парта қатарларының саны бойынша). Мұғалім әр командаға қарапайым және күрделі заттардың атауларының бес жолымен карточка береді. Әр команда оқушыларының міндеті – заттарды қарапайым және күрделі етіп бөлу. Тапсырманы бірінші орындаған немесе дұрыс жауаптардың максималды санын жинаған команда жеңеді. Карточкадағы жолдар саны командадағы оқушылар санына сәйкес келуі керек. Әр командаға арналған карталар мазмұны бойынша бірдей немесе әртүрлі болуы мүмкін. Карточканың мысалы:

1-ші қатар: оттегі, кальций оксиді, мыс, мыс сульфаты, азот, натрий гидроксиді;

2-ші қатар: магний, көмірқышқыл газы, темір, күміс хлориді, кальций, кремний оксиді;

3-ші қатар: сутегі, азот оксиді, калий нитраты, аммиак, мышьяк, алтын;

4-ші қатар: мыс гидроксиді, күкірт, хлор, натрий хлориді, күкіртсутек, литий;

5-ші қатар: кобальт, марганец, хлорсутек, су, титан, натрий фториді.

Химия сабақтарында ойындарды ұйымдастыру және өткізу бойынша практикалық бақылаулардың нәтижелерін келесідей сипаттауға болады.

Зерттеудің басында оқушылар ойынға қатысқысы келмеді, оларға конкурстардың ережелерін басшылыққа алу қиынға соқты және тапсырмаларды орындауға бөлінген уақыт жетіспеді. Сонымен бірге мұғалім балаларға тапсырмалардың мәнін бірнеше рет жеке түсіндіріп, олардың орындалуының

мысалдары мен үлгілерін келтіруге мәжбүр болды. Нәтижесінде ойындарды өткізу тапсырмаларды орындау үшін көп уақытты қажет етті. Сонымен қатар, Менделеев кестесін қолдану, химиялық элементтерді әртүрлі топтарға жіктеу, нақты тапсырмаларды орындау кезінде негізгі ұғымдарды ажырату бойынша оқушылардың білімі мен практикалық дағдыларындағы елеулі олқылықтар анықталды. Осыған байланысты мұғалім ойын өткізер алдында оқушылармен алдағы ойын тақырыбы бойынша оқу материалдарын қысқаша қорытындылады[7].

Болашақта, ойындарда дұрыс орындалған тапсырмалар саны артқан сайын, балалар ойын әрекеттеріне қызығушылық танытады, олар жеке және командалық нәтижелерді бір-бірімен салыстыра бастады, қателіктерді талдай бастады және оларды барлық мүмкін жолдармен жоюға тырысты (оқулыққа немесе дәптерге қарап, қатысушыға дұрыс жауаптар беру, күшті оқушылардың байқауларына жолдама беру).

Таңдалған сыныпта химия сабақтарына ойын әрекеттерін енгізу кезінде алынған алғашқы нәтиже ұжымдағы корпоративтік өзара әрекеттесуді, балалар арасындағы қарым-қатынас деңгейін арттыру және жеке оқушыларды психологиялық босату болды. Мектеп оқушылары тақтаға қоңырау шалудан және бүкіл сынып алдында жауап беруден, нашар баға алудан қорқу сезімін біртіндеп жоғалтты. Керісінше, тапсырмаларды орындау кезінде олар бір-біріне кеңес сұрай бастады, артта қалғандарға команданың жеңіске жетуіне көмектесіп, тапсырмаларды шешудің дұрыс бағытын түсіндіріп, оларды орындау кезінде нені басшылыққа алу керектігін айтты.

Ойын технологияларын қолдану нәтижесінде алынған екінші маңызды нәтиже оқушылардың зерттелген тақырыптар бойынша білімдерін бекіту болды. Тапсырмаларды ойын түрінде орындай отырып, балалар дәстүрлі ауызша сауалнамалар мен оқулықтағы мәселелерді шешуден гөрі оқу материалын есте сақтауда әлдеқайда тиімді екендігі анықталды. Айта кету керек, сыныптың барлық оқушылары периодтық кестені қолдануды, химиялық элементтер туралы қызықты мәліметтерді табуды, заттардың формулаларын және олардың аттарын құруды үйренді. Бұл балаларды қызықтырғаны соншалық, олар мұғалімге әр түрлі элементтерді біріктіре отырып, формулаларын теориялық тұрғыдан құрастырған кейбір заттар бар ма деген сұрақтармен қосымша жүгіне бастады.

Зерттеу барысында алынған үшінші маңызды нәтиже балалардың жеке қасиеттерін, ең алдымен есте сақтау, зейін, ойлауды белсендіру болды. Балалар тапсырмаларды орындауға мұқият қарай бастады, жауаптарға асықпай, керісінше, мүмкін нұсқаларды талдап, дұрысын таңдап, оны химия туралы білімдерімен дәлелдей бастады[8].

Баланың ойын жетілдіріп, сабаққа қызығушылығын, белсенділігін арттыру үшін мұғалімінің қолданатын басты тәсілі- ойын. Біздің пікірімізше, ойын біріншіден, білу және үйрену, екіншіден, өзіндік білімін өмір тәжірибесін жинақтауға көмектеседі. Ол дем алу, көңіл-көтеру бола тұра оқуға, шығармашылыққа баулиды. Ойын түрлерінің материалдары сабақтың тақырыбы мен мазмұнына неғұрлым сәйкес алынса, оның танымдылық маңызы

да соғұрлым арта түседі. Оны тиімді пайдалану сабақтың әсерлілігін, тартымдылығын күшейтеді, оқушылардың сабаққа ынтасы мен қызығушылығын арттырады. Ойынмен ұйымдастырылған сабақ балаларға көңілді, жеңіл келеді. Ойынды іріктеп алуға нақтылы сабақтың мақсаты, мүмкіндіктері мен жағдайларын ескеруге ерекше назар аударған жөн. Ойын технологиялары оқу процесінің тиімділігін арттырудың қосымша әдістемелік құралдарының бірі болып табылады. Оқушыларға қатысты ойын әрекеті эмоционалдылық, диагностика, релаксация, өзін-өзі тану функцияларын орындайды, мұғалім үшін ойындар өткізу оқушылардың білім деңгейін және пәндік білімді игеру қабілетін талдауға, балалардың зерттелетін пәнге деген танымдық қызығушылығын ынталандыруға және дамытуға, олардың жеке қасиеттерін жетілдіруге жағдай жасауға мүмкіндік береді. Ойын технологиясының мүмкіндіктері соншалықты әр түрлі, бұл кез-келген жеке ерекшеліктері бар оқушыларды ойынға тартуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Струева А. Личностно-ориентированное химическое образование в современной школе // Концепция. – 2012.
2. А.К. Мыңбаева, З.М. Садвакасова. Ориентированный на учащихся, проектный и проблемно-ориентированный подход: рекомендации. – Алматы, 2012. 59 стр.
3. Гарсия-Мартинес, Э. Серрано-Торрегроса. Химическое образование. Лучшие практики, возможности и тенденции. Уайли-ВЧ. Германия. -2015.
4. Современные технологии обучения: Тезисы докладов IX Международной конференции – : LJeTI, 2003 г
5. Пренский, М. (2010). Мыңжылдық ұрпақты тәрбиелеу. А.Хирумидің (ред.) "мектеп ойындарын ойнау" кітабында (7-32 беттер). Вашингтон, Колумбия округі: халықаралық қоғам
6. Растегарпур, Х., және Мараша, Б. 2012. Карточкалық және компьютерлік ойындардың химия ұғымдарын игеруге әсері. Procedia-Әлеуметтік және мінез-құлық ғылымдары 31 онлайн режимінде қол жетімді www.sciencedirect.com , 597-601 б.
7. Ина, Ю., & Кагилтай, К. 2007. Интерактивті әлеуметтік ойын ортасында балалардың тәжірибесін жеткізіңіз. Британдық білім беру технологиялары журналы, 454-464 б.
8. Абдимоминова Д. К. Оқушыларды дамыту құралы ретінде жобалық оқыту технологиясы. - 2018. - 86 б.

ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ТА НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ

Шевчук Лариса Дмитрівна,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри математики, інформатики та методики навчання
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
м. Переяслав, Україна

Шевчук Оксана Миколаївна,
викладач кафедри
математики, інформатики та методики навчання
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
м. Переяслав, Україна

Системний комплекс педагогічних умов ефективного формування здатностей майбутніх вчителів математики до професійного саморозвитку варто розглядати через встановлення особистісної направленості на навчально-пізнавальну колективну й індивідуальну взаємодію, а також ціннісно-професійну направленість системи навчальної роботи студентів на майбутню професійну педагогічну діяльність, отримання особистого практичного досвіду у професійно-педагогічній самоосвіті, професійному самовихованні. Також, необхідно при цьому досягати рівнів гармонізації зовнішніх педагогічних впливів із внутрішньою активністю майбутніх педагогів, забезпечувати особливості і динамічну поетапність впливів на формування різних, але при цьому й цілісних системних компонентів готовності до професійного саморозвитку.

Аналізом сучасних психолого-педагогічних досліджень вітчизняних вчених є висновок про те, що в контексті реалізації конкретних завдань формування педагогічних умов передбачає наступну мету: створення ефективної системи організаційно-дидактичної та психолого-педагогічної допомоги процесу професійної підготовки майбутніх вчителів математики до саморозвитку; суттєве вдосконалення діючої системи практичного навчання та проведення педагогічних практик; встановлення найбільш раціональних та оптимальних форм і методів формування професійних знань, умінь та навичок студентів, через організацію системи фахової підготовки як у вищих навчальних закладах, так і в умовах типового загальноосвітнього навчального закладу [1, с. 78].

У змісті наявної психолого-педагогічної літератури, педагогічними умовами технології формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх вчителів математики необхідно вважати поетапний, динамічний процес самостійного виховання майбутніх вчителів, який базується на формуванні і відповідному розвитку якостей професійної самосвідомості. Цей

підхід передбачає також використання сформованого позитивного ставлення майбутніх педагогів до процесу самовиховання, застосування відповідних особистих морально-етичних та емоційно-вольових якостей, прагнення до цілеспрямованості, постійній пізнавальній допитливості, професійній рефлексії. Факультативними факторами, які призводять до більш продуктивного застосування зазначеної педагогічної технології є застосування більш активних форм та видів навчання, аналогічних підходів до процесів самоосвіти. Також майбутніх вчителів математики необхідно навчати організаційним умінням проведення самостійної роботи як безпосередньо у навчально-пізнавальному процесі, так і в процесі формування їхньої психологічної та об'єктивної готовності до процесів самоосвіти й самовиховання [2, с. 23].

Отже, педагогічний успіх формування у майбутніх вчителів математики мотивації до здійснення професійної самоосвіти, у першу чергу, залежить від сформованості його професійної самосвідомості, навичок проведення операцій професійного самоаналізу та самооцінки, уміння педагогічної рефлексії, а також здатностей до самоусвідомлення особистої діяльності та діяльності інших суб'єктів навчально-пізнавального та виховного процесів.

Важливим, якщо не основним фактором успішної підготовки майбутніх педагогів до саморозвитку є формування умінь проводити самостійні форми роботи. При цьому, необхідність проведення самостійної роботи, повинна бути студентами особисто усвідомлена такі умови навчального процесу, аби студенти внутрішньо вмотивовували самостійну роботу, як необхідний вид навчальної діяльності. Самостійна робота повинна передбачати реалізацію студентами цілого переліку необхідних операційних дій, а саме: внутрішньо усвідомлювати цілі і конкретні завдання відповідного виду пізнавальної роботи, умов навчального завдання або математичних задач, введення до навчальних завдань суто особистісного підтексту, самостійну організацію проведення оптимального розподілу часових меж навчально-пізнавальних дій у часі, проведення дієвих засобів та операцій самоконтролю за їх реалізацією [3, с. 66].

А от за визначеннями інших вчених, під самостійними формами навчальної діяльності майбутніх педагогів слід вважати різноманітні види навчально-виробничих та навчально-дослідницьких завдань і задач, які виконуються студентами при загальному керівництві з боку викладачів. Цілями і завданнями таких типів роботи студентів є успішне засвоєння ними, цілісної системи науково-теоретичних і практичних знань, умінь і навичок суто професійного спрямування, а також отримання певного досвіду творчої діяльності [4, с. 12].

Останнє визначення не є повним, та воно власне і не відповідає сутності самостійної роботи студентів. Адже, у змісті цього визначення бачимо, що студентам відводиться винятково бездумна, механічна виконавча діяльність, якою безпосередньо управляє викладач. Такі види роботи студентів, та власне і всіх інших суб'єктів навчально-пізнавального процесу, ми не можемо вважати самостійною, адже у даному випадку вона не передбачає жодного рівня чи елементу самостійності. Причому це зауваження стосується усіх без винятку, визначених структурних елементах самостійної роботи від формулювання

педагогічної проблеми до проведення форм контролю, самостійного контролю та самостійної корекції отриманих результатів діяльності. У визначенні також відсутні положення щодо навчальних трансформацій виконання простих видів діяльності до більш складних, проблемно-пошукових видів самостійної роботи.

Студенти, як майбутні педагоги повинні оволодівати методиками виконання завдань або математичних задач. Викладач же при цьому, повинен виконувати усього лиш роль консультанта та координатора діяльності студентів, він не має права контролювати самостійну діяльність студентського колективу.

Будь-які види самостійної роботи студентів необхідно проводити опосередковано, застосовуючи зміст і різні методи типів навчальних занять поза зовнішньою допомогою або безпосереднім керівництвом викладача. Звісно, що викладач повинен проводити загальне методичне управління, надавати і роз'яснювати студентами умови завдань або задач, але він не бере жодної участі у їх розв'язанні.

У психолого-педагогічній літературі стверджується, що безпосередньо у процесі організованої самостійної діяльності у студентів зростають креативні можливості, більш продуктивно розвивається мислення та вміння проводити логічні операції, вони навчаються успішно і головне – об'єктивно, проводити самоконтроль, самоаналіз та самооцінку. У результаті такого педагогічного підходу, самостійна робота перетвориться на головну умова можливої самоосвіти, а це вже є базовим засобом генези інтелекту студентів. Явище самоосвіти, як базовий елемент професійного розвитку майбутніх вчителів математики передбачає складну інтеграцію окремих компонентів самостійної навчально-пізнавальної і практичної роботи суб'єктів навчання в єдиний, цілісний комплекс феномену інтелектуальної праці. Цей вид інтелектуальної діяльності, на усвідомленому й системному рівні виконується кожним суб'єктом навчання на різних етапах і ланках навчально-пізнавального процесу та позааудиторній діяльності. У іншому випадку, самостійна робота студентів буде мати усі ознаки відсутності системності, наукової організації навчального процесу, гігієни інтелектуально-розумової діяльності [5, с. 17].

Водночас, у психолого-педагогічній літературі вводять й інші оцінки самостійної роботи. Окремі дослідники вважають, що сама по собі самостійна робота вже отримує усіх ознак самоосвіти, за винятком основної навчально-пізнавальної діяльності. При цьому, на початку формування відповідних умінь і навичок роботи студентів, самостійні види діяльності необхідно скеровувати та умотивовувати використовуючи зовнішні впливи. Тому, звісно, що на етапі її становлення самостійна діяльність у частини студентів буде обумовлюватися і внутрішніми мотивами, а саме: відчуттям обов'язковості цієї роботи, особистої відповідальності та дисциплінованості, загалом позитивним ставленням до інтелектуально-розумової діяльності. Проте, ця мотивація студентів буде відноситись до проведення навчальної діяльності, але, у жодному разі, не до самоосвітньої. Проте, поза розвинутими техніками і операціями навичок проведення суто навчальної самостійної роботи, студенти не зможуть відразу ж перейти до процесу самоосвіти. На рівні теоретичної педагогічної думки, за

певних навчальних ситуацій, зокрема, при розв'язанні важливих навчальних проблем самостійна робота, як керована викладачем навчально-пізнавальна діяльність і явище самоосвіти взаємно переплітаються так, що в окремих випадках, їх неможливо ідентифікувати на окремому рівні. Навчившись первинним навичкам самостійної діяльності, студенти зможуть трансформувати отримані навички на вектори переходу із сфери самостійної врегульованої викладачем навчальної діяльності, і більше не потребують зовнішнього керівного впливу [6, с. 39].

Для того, аби розв'язати ці протиріччя між самостійною роботою і самоосвітою та саморозвитком, у педагогіці було розроблено підхід, відповідно до якого пропонувалось поділити структуру самостійної діяльності студентів на дві частини. Автори цього підходу чітко поділяють самостійні види роботи, які організуються викладачем, і самостійні види роботи, які студенти повинні планувати на власний розсуд, поза безпосереднім контролем з боку особистості викладача [7, с. 66].

У психолого-педагогічній науці зазначається про необхідність проведення класифікації методів практичної організації самостійної діяльності студентів на основі певних категорійних ознак. До них належить рівень викладання заданого навчально-пізнавального матеріалу. Так, при викладанні змісту навчального матеріалу певного навчального курсу, при проведенні лекційних та практичних занять, фактично, різні види самостійних робіт, здебільшого, передбачають розв'язання винятково індивідуальних завдань. Це суто методично, дозволяє викладачам успішно закріпити у студентів вже отримані знання, уміння та навички. Зрозуміло, що якщо основний навчальний матеріал подавався через оглядові лекції, то відповідні практичні та індивідуальні завдання для самостійної роботи програмуються так, щоб у них розкривався зміст конкретних проблем, які розглядалися під час проведення лекцій.

У твердженнях окремих вчених, які доводять той факт, що сама по собі професійна підготовка майбутнього вчителя математики повинна передбачати його підготовку до самостійного оволодіння знаннями, уміннями, навичками, потрібними для виконання обов'язків майбутнього вчителя математики. Проте, для продуктивного формування навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності, спочатку необхідний керівний зовнішній вплив викладача. Сама ж робота викладача вищого навчального закладу щодо організації та керівництва самостійною роботою студентів передбачає реалізацію цілісного й системного комплексу навчальних дій і функцій. До них відносяться діагностична, планувальна, спонукальна контрольна-оцінювальна, корекційна та організаційна [8, с. 51].

Окремі дослідники вважають, що самостійну навчальну діяльність студентів необхідно розглядати у вигляді організаційної структури цілісного і завершеного процесу навчання. Тому, керівний зовнішній вплив на організацію самостійної роботи студентів повинен передбачати: визначення теми проблеми, пояснення сутності цієї проблеми студентам, організаційну роботу, програмування самого ходу роботи та її конкретних результатів, повідомлення про основні і додаткові

джерела, контрольні питання й завдання для діагностики рівня засвоєних знань, часові межі проведення форм контролю [9, с. 11].

Складність завдань із організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів закладів вищої педагогічної освіти вимагає від викладачів певних професійних умінь. У структурі професійних умінь викладачів повинні бути уміння розвивати у студентів позитивну мотивацію до проведення самостійної роботи та одержання основних операційних умінь такої роботи. Викладачі повинні широко застосовувати різноманітні прийоми і засоби стимулювання студентів у процесі організації різних видів самостійної роботи, а також проводити функції самоконтролю. Дуже важливу роль при цьому відіграє методичне забезпечення самостійної роботи студентів. Тому, викладачі повинні створювати дидактичні матеріали для проведення різних форм самостійної роботи. Ці дидактичні матеріали потрібно складати на основі врахування неоднакового рівня їх професійних та суто педагогічних знань та умінь [10, с. 87].

Отже, при проведенні різних форм професійної підготовки майбутніх вчителів математики основний вектор зовнішнього впливу викладачів необхідно направляти на те, щоб майбутні педагоги досягали оновленого бачення цілей і завдань сучасної освіти, формулювали нові вимоги до змісту і обсягів новітніх педагогічних технологій навчання, вибору оптимальних засобів контролю й оцінки.

Список літератури

1. Борытко Н.М. В пространстве воспитательной деятельности [Электронный ресурс] : Монография / Н.М. Борытко; науч. ред. Н.К. Сергеев. – Волгоград: Перемена, 2001. – 181 с. – Режим доступа: http://pedlib.ru/Books/1/Q359/1_0359-127.shtml.
2. Коломинский Я.Л. Социально-психологическая готовность к труду как психолого-педагогическая проблема / Я.Л. Коломинский. – Минск : Государственный педагогический институт, 1971. – С. 3 – 4.
3. Аكوпова М.А Болонский процесс и высшее образование / М.А. Аكوпова // Вопросы методики преподавания в вузе. – СПб. : СПбГПУ, 2004. – Вып. 6. – С. 3–11.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 393 с.
5. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. [для студ. высш. сред. учеб. заведений] / Б.С. Гершунский. – М. : Московский психол.-соц. ин-т, 1998. – 432 с.
6. Колесникова И.А. Теоретико-методологическая подготовка к воспитательной работе в цикле педагогических дисциплин: автореф. дис. на соискание научной степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Общая педагогика" / И.А. Колесникова. – Л., 1991. – 16 с.
7. Божович Л.И. Избранные психологические труды / Под ред. Д.И. Фельдштейна. – М.:Междун. педаг. академия,1995. – 208 с.

8. Боголюбов В.И. Педагогическая технология: Эволюция понятия: (Из зарубежного опыта) / В.И. Боголюбов // Советская педагогика. – 1991. – № 9. – С. 123-129.

9. Козлакова Г.О. Теоретичні і методичні основи застосування інформаційних технологій у вищій технічній освіті / Г.О. Козлакова. – К. : ІЗМН, 1997. – 180 с.

10. Колесникова И.А. Теоретико-методологическая подготовка к воспитательной работе в цикле педагогических дисциплин: автореф. дис. на соискание научной степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Общая педагогика" / И.А. Колесникова. – Л., 1991. – 16 с.

11. Шевчук Л. Д. Професійна підготовка вчителя математики в системі неперервної освіти. Фізико-математична освіта. 2018. Вип. 1(15). С. 38–42.

RUS VE TÜRK DİL DÜNYA GÖRÜŞÜ BAĞLAMINDA İNSAN ORGANLARININ ADLANDIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Keziban Topbaşoğlu Eray

Kafkas Üniversitesi, Kars, Türkiye
Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Giriş

Dilbilimsel çalışmalar dilsel faktörlerin yanında ekstra dil dışı bileşenlerin de varlığına dayanmaktadır. Dili konuşan toplumlarca biriktirilen bilgilerin depolanması, kümülatif bir işletim çerçevesinde şekillenmektedir [1]. Dilbilim çalışmalarında insan ve insana özgü her türlü kavrama olan ilgi yoğunlaşarak, çağdaş dilbilimde ‘insan’ odaklı çalışmalar ön plana çıkmıştır: 20. yüzyılın sonlarından itibaren kültürdilbilim disiplinler arası bir alan olarak kendini göstermiştir.

Kültürdilbilimle birlikte, dünyanın bilimsel bilgisinin sonuçlarını yansıtan bir imgeler sistemi olarak, ‘картина мира’ terimi ilk olarak filozof Ludwig Wittgenstein'in “Tractatus Logico-Philosophicus” çalışmasında ortaya çıkmış; konuyla ilgili dilbilimsel çalışmaların temeli ise Wilhelm von Humboldt'un eserlerinde atılmıştır [2].

Bu çalışmalar kapsamında açığa çıkan ‘dil dünya görüşü’, ‘dilsel kimlik’, ‘konsept’ gibi kavramlar beraberinde birbirinden farklı bakış açılarını da getirmiştir. Alan çalışmalarında ‘dil dünya görüşü’ dilbilimcilerin özellikle dikkatini çekmiş ve bu kavrama yönelik çok sayıda tanım yapılmıştır. Bu tanımların en büyük ortak özelliği ise insanı odağa almasıdır. Dolayısıyla dil dünya görüşünün merkezinde her zaman bir insan vardır. Ve bu bağlamda insan, nesnel gerçekliklere öznel yorumlar getirmektedir.

Dünyadaki dil sayısı kadar dil dünya görüşü vardır. Kimi bilim insanları, dil dünya görüşünün yabancı dil bilincine entegre edilemeyeceğini iddia ederler; dil dünya görüşünün, ulusal karakter ve zihniyetin bir yansıması olarak değerlendirilebileceğine inanırız [3]. Dil dünya görüşünün ikili bir doğası vardır. Bir yandan insanların yaşam koşulları, onları çevreleyen maddi dünya, onların dünyaya ilişkin bilinçlerini ve davranışlarını belirler; öte yandan kişi, dünyayı, ana dilin biçimleri, semantiği ve dilbilgisi aracılığıyla algılar. Bu durum da düşünce ve davranış yapılarını belirler [4].

Merkezinde insan olan kültürdilbilimin bu özelliğinden hareketle, çalışmamızın konusunu insan organlarının metaforlaştırılması, dil dünya görüşü bağlamında adlandırması oluşturmaktadır. Bu çerçevede insanın iç dünyasına işaret eden özellikle seçilmiş bazı organlar üzerinde durulacak ve iki dilin dünya görüşündeki adlandırmaları kıyaslamalı olarak incelenecektir.

Rus ve Türk Dil Dünya Görüşünde İnsan Organlarının Adlandırılması

➤ Сердце/ Kalp (Yürek, Gönül)

Elena Napolnova'nın bu alana adanmış olduğu ‘Rus ve Türk Dillerinde Kalp/ Сердце’ çalışmasında yer verdiği gibi, dil dünya görüşünün merkezi her zaman bir kişidir; bedeni, gerçek ve hayali bir dizi organ ve maddeden, ayrıca hislerinden ve duyumlarından oluşur. Dilde ifade edilen bir kişinin yapısı hakkındaki bilgilerin

toplamı, dil dünya görüşü araştırmacıları tarafından ‘saf anatomi’ çerçevesinde değerlendirilir [5].

Canlıların anatomisinde en önemli organlardan sayılan kalp, hastalanan, işlevleri bozulan ve bunun sonucunda bir dizi hastalığa konu olan bir organdır:

‘У меня заболело сердце, у него больное сердце, сердечный приступ vb. Ауди şeklinde Türkçede: kalp ağrısı ‘боль в сердце’ (букв. ‘сердечная боль’); kalp krizi ‘сердечный приступ’; kalp hastası ‘человек с больным сердцем’ (букв. ‘больной сердца’); Kalpten öldü (букв. ‘Он умер от сердца’), Kalbi durdu ‘У него остановилось сердце’. Kalbin ortak patolojik bir durumunu iki dilin tedavi etme şekli ilgi çekicidir: Rus mantalitesinde kalp hastalığı bu organın biraz kusurlu olduğunu gösterirken, Türkçede ‘teşhis’ çok daha spesifiktir – kalbi delik (букв. ‘его сердце с дыркой’)’ [5].

Bir organ olmanın yanında, kalp, özellikle insana atfedilen duygu yoğunluğuyla, daha soyut bir kavram olarak, ‘yürek’ şeklinde karşımıza çıkar. Böylece kalp, bir yürek metaforu olarak, kırılma, üzülmeye, fiziksel olarak acı çekme gibi özelliklere de sahip olabilir. Türk Dil Kurumu Sözlüklerine [7] göre, ‘kalp’ bir dizi mecazi anlama karşılık gelir. Bunlardan en çok öne çıkan ve çalışma konusuyla da ilişkili olanlar: ‘sevgi, gönül’; ‘duygu, his’ gibi anlamlardır. Dolayısıyla Türk dili deyim ve atasözü varlığında sıklıkla kullanılan ‘(birinin) kalbini kazanmak veya fethetmek- gönlünü fethetmek’ (birinin dostluğunu kazanmak), ‘kalbi kırılmak’ – ‘gönlü kırılmak’, (üzülmek, incinmek), ‘kalbini parçalamak’ (derin/ onmaz bir üzüntü vermek), ‘kalbi yerinden fırlamak/ oynamak’ (çok heyecanlanmak), ‘kalbe dokunmak’ (incinmek, üzülmek), ‘kalbine işlemek’ (çok üzülmek, gücenmek), vs. gibi ifadelerin benzerlerinde Rus dili söz varlığında da rastlamaktayız:

Birini gücendirerek ters bir etki yaratabilirsiniz: kalbimi kırdın ‘Ты разбил мне сердце’, ancak Ruslara göre kalp, kural olarak mutsuz bir aşktan, Türklere göre ise işlenen herhangi bir suçtan dolayı da kırılır. Benzer şekilde, iki dili konuşanların bakış açısından ‘kalbe dokunmanın’ biraz farklı sonuçları vardır: Он тронул мое сердце (т.е. ‘Он заставил меня расчувствоваться’, ‘Он пробудил во мне чувство жалости’) Türkçe ‘kalbe dokunmak’ (букв. ‘дотронуться до сердца’; т.е. ‘заставить страдать, переживать, испытывать боль’) [5].

Sonuç olarak bakıldığında, *сердце/ kalp* konsepti her iki dilin dünya görüşünde de ‘incinen, kırılan, acı çeken, hastalıklara maruz kalan; kimi zaman da değer görmeye yarayan, mutlu eden, aşık eden vs.’ özelliklere sahip olabilmektedir. Bir organ olarak adlandırılmanın yanı sıra, birçok farklı duyguyla özdeşleştirilen kalp gerek Rus gerekse de Türk mantalitesinde ve her iki dilin söz varlığında son derece dikkate değer metaforlardır.

➤ Печень/ Ciğer (İç- Yürek)

TDK’de [7] gerçek anlamı ‘akciğerlerle karaciğerin ortak adı’ mecaz anlamı da ‘yürek, iç’ olarak gösterilen söz konusu insan organı, Türk dili dünya görüşünü son

derece belirgin ifade eden adlandırmalardandır. Özellikle hitap sözlerinde, deyimlerde, hayırdua ve beddualarda sıklıkla görülür. Türk kültüründe ‘ciğer’ çoğunlukla ‘evlat’ kavramına karşılık gelmenin yanında, ‘yürek, iç’ anlamlarına gelen söz varlıkları da yadsınamayacak kadar çoktur: *Ciğer acısı*→ evlat acısı; *ciğer yarası*→ evlat acısı; *ciğeri beş para etmemek* → değersiz olmak; *ciğerine oturmak*→ masrafın ağır olması; *ciğerimin köşesi* (hitap) → çok sevdiğim, (evladım); *ciğeri yanmak* → çok acı, sıkıntı çekmek; *ciğer bağından yanasıca!* (beddua) → evlat acısı göresice (göresin)!

Rus deyim biliminde *печень/ ciğer, hoş olmayan, acı verici hislerin ve hatta olumsuz duyguların biriktiği bir yer olarak her zaman mecazi bir anlamı olan en acı verici organdır. Çoğu zaman, karaciğer (karaciğer(ler)) ‘tahriş’ anlamına gelmektedir. Örneğin сидеть в печенках ‘çok can sıkıcı ve sinir bozucu’ (Türkçe ‘ciğerine oturmak’); за печенку берем ‘sinir bozucu’; herhangi bir duygunun güçlü tezahürünü ifade eden всему печенкамı deyimini ise bu noktada diğerlerinden ayrı bir yerde durmaktadır [6].*

Dolayısıyla *печень/ ciğer* konsepti her iki dilin taşıyıcılarının bilincinde özel adlandırmalara sahip bir organdır. Semantik farklılıklar barındırıyorsa da iki dilin söz varlığına bakıldığında ve özellikle insanın ‘iç’ dünyasına atıfta bulunan parametreler değerlendirildiğinde, ‘üzen, can sıkı, sinir bozan; acı, sıkıntı ve duygusal ağırlık veren’ durumları ifade eden söz varlıkları olarak sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Çalışmamızın odağında duran Rus ve Türk dillerinin dil dünya görüşleri ve her iki kültürün bilincindeki organ adlandırmaları, söz konusu halkları tanıma noktasında oldukça önemlidir. Rusçada *сердце/ kalp* metaforuyla ifade edilen duygusal durumlar, Türkçede, çalışma içerisinde de gösterilen birden fazla organ ve onların soyut adlandırılmalarıyla ifade edilmektedir. Dolayısıyla Türkçede birden fazla organa benzer duygu ve işlevler atfedilmektedir. Hem kalp hem de kalple ilişkili olarak yürek, gönül, ciğer gibi organlar insanın ‘içine’, iç dünyasına işaret etmektedir. Somut, bilinen, görünen bir organın yanı sıra, görünmez ve soyut başka organlarla ilişkilendirilen duygu durumları söz konusu toplumun duygu dünyasının çok daha yoğun ve komplike olduğuna da gönderme yapıyor gibi görünmektedir.

Referanslar

1. Topbaşoğlu Eray, K. *Yabancı Dil Öğretiminde Halk Masallarının Kültürdilbilimsel Potansiyeli (Баба- Яга Örneği)*, Uluslararası Dünya Dilleri ve Edebiyatları Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli 2022, 174s.

2. Захарова-Етер, Л. *Концепт «вода» три аспекта исследования*, Cinius, İstanbul 2015, 251 s.

3. Габбасова А.Р., Фаткуллина Ф.Г. *Языковая картина мира: основные признаки, типология и функции // Современные проблемы науки и образования.* – 2013. – № 4. ;

URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=9954> (дата обращения: 28.09.2022). : <https://science-education.ru/ru/article/view?id=9954> Erişim: 07.11.2022).

4. Гончарова, Н.Н., *Языковая картина мира как объект лингвистического описания* (URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-kartina-mira-kak-obekt-lingvisticheskogo-opisaniya/viewer> Erişim: 03.12.2022).

5. Напольнова, Е. «Сердце» в русском и турецком языках (фрагменты языковой картины мира), URL: <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/NAPOLNOVA-Elena-НАПОЛЬНОВА-Елена-«СЕРДЦЕ»-В-РУССКОМ-И-ТУРЕЦКОМ-ЯЗЫКАХ-ФРАГМЕНТЫ-ЯЗЫКОВОЙ-КАРТИНЫ-МИРА.pdf>, Erişim: 05.11.2022).

6. Гуанцзе, Ч. *Фразеологизмы с компонентом «органы брюшной полости» в русской и китайской лингвокультурах*, https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911_2015_10-1_48.pdf Erişim: 12.12.2022).

7. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük <https://sozluk.gov.tr> (Erişim: 10.12.2022).

THE ASPECT OF ETHICS IN PROFESSIONAL TRAINING OF TRANSLATORS

Perminova Vladyslava,

Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor
“Chernihiv Politechnic” National University

Sikaliuk Anzhela

Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor
“Chernihiv Polytechnic” National University

Representatives of any profession have their own norms and rules of conduct. Through these norms and rules, the profession asserts its place in society, and society, for its part, influences the ethics of the profession. Every occupation has its own moral norms and laws of professional behavior that must not be violated. Honesty, commitment, and professional mutual assistance have become the banner of any profession. The translation profession is no exception. Emerged many centuries ago, it has constantly proved its necessity to people. Society's attitude to it has changed, and ethical norms have also changed.

Professional ethics occupy an important place in the field of translation, because this profession is primarily concerned with the transmission of information, not with the service industry, as some people think. It must be clearly understood that the translator is fully responsible for the adequacy of the information that passes through him or her. In our technological age, the possession of information is often the key to success (or failure), and its bearer has the ability to use it for certain purposes, to the detriment or benefit of himself or one of the parties.

In the broadest sense, ethics is the science of morality and morality as a form of social consciousness. Morality is a set of norms and principles of human behavior in society based on notions of good and bad, right and wrong, good and evil, while the concept of "morality" includes the inner qualities of a person that determine the conformity of his/her behavior to these norms. In a narrower sense, it seems possible to talk about professional ethics. Professional ethics is a set of behavioral norms and attitudes that seem to be the best in terms of employees' performance of their official duties in a particular professional field

It includes:

- 1) professional suitability,
- 2) moral and ethical principles,
- 3) knowledge of ethical standards of conduct, and
- 4) the interpreter's knowledge of their legal status.

The specific ethics of translators is determined by such factors as close interaction with representatives of other cultures - and, therefore, it is necessary to know the customs and protocol not only of their own country, but also of other countries - copyright, uniqueness and non-repeatability of the tasks in the process of work. We must remember that there is no translation from language to language, but always also

from culture to culture. If this fact is underestimated, the translation may not enter the foreign context at all, or remain unnoticed in it. With any translation, something is inevitably left untranslated. What that is is something that has to be consciously and thoughtfully decided on a case-by-case basis.

Ethical standards in a translation situation have a significant impact on the result of the work. Since interpreting is a work in direct contact with people, the interpreter is primarily required to comply with the ethics of communication. This means that the interpreter must fully possess the ability to behave, to be a well-mannered person. But always at the core of education are rules that allow a person to show other people the same respect as he or she shows to themselves [1].

Ethical principles are derived from the attitudes and moral values that guide the professional behavior of the interpreter and regulate the relationship with clients. Ethical principles establish attitudes that are considered desirable and acceptable in society, stimulated by contemporary communication practices, and thereby facilitate the work process [2].

The following ethical and moral principles can be distinguished:

- honesty and decency in relation to others;
- conscientiousness and openness in dealing with clients;
- respectful and polite attitude towards colleagues and clients;
- self-control, patience, and the ability to control oneself;
- ability to avoid conflict situations;
- good manners and speech culture, well-developed verbal skills;
- awareness of one's professional duty.

Finally, a prerequisite for an interpreter's work is knowledge of the basics of international etiquette. Of course, people who are engaged in the organization of international communication have to constantly deal with many problems that seem small and unimportant at times, but in fact have deep meaning and great importance. A trifle can offend or be misinterpreted, and carelessness or negligence can damage your personal or your firm's reputation. When traveling abroad, the interpreter should strive to learn in advance and strictly follow the traditions and customs of the host country, including the forms and ways of greeting each other. Firstly, it will help to behave correctly and correctly in any situation, and secondly, it is often on the interpreter to solve the problems of etiquette, assuming that he must be aware not only of the foreign language, but also the traditions, customs and preferences of the guests.

References:

1. Ethics of Interpreting and Translating: A Guide to Obtaining NAATI Credentials. - Canberra: National Accreditation Authority for Translators and Interpreters Ltd, 2010. - 410 c.
2. Gouadec D. Translation as a Profession. - Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Company, 2007. - 396 p.

LINGUISTIC EXPERTISE OF SOCIAL MEDIA TEXTS IN THE CONTEXT OF WAR IN UKRAINE

Potenko Lyudmyla

Ph.D. in Philology, Associate Professor
Department of Foreign Languages,
National University "Odesa Law Academy"

Social networks have long been platforms for the rapid dissemination of information that appeals to emotions, and have also become ideal spaces for the dissemination of disinformation aimed at manipulating public opinion. In practice, it is quite common to find cases where it is not so easy to establish the form of expression or value judgement as to identify speech aggression, misinformation in texts posted on the World Wide Web, and therefore special knowledge of linguistics is needed. Linguistic expertise is designed to help clarify this important issue for the case.

Linguistic expertise is a knowledge-intensive branch of applied linguistics. It is a special branch of applied research, which emerged in response to the needs of legal practice and is now one of the youngest branches of humanitarian expertise. It is important to note that linguistic expertise is not identical to philological expertise, despite the common object of study of these branches of knowledge. Linguistic expertise is the examination of the products of speech activity, aimed at establishing relevant facts that provide answers to questions about the intentions of the subject of the speech activity [2, p. 10].

Depending on the scope of application, the following functional types of linguistic expertise are distinguished:

- 1) legal, in particular a) legal (examination of legislative documents) and b) forensic (examination of texts appearing as evidence during judicial proceedings);
- 2) linguocultural, which includes: a) linguocultural expertise proper (analysis of texts as cultural phenomena: identification of authorship, time of writing, etc.), b) linguosocial (analysis of the impact of texts on social values);
- 3) linguo-commercial (analysis of the efficiency of advertising texts, product instructions, etc.).

Azhniuk L. defines linguistic expertise as a specialised linguistic study of textual materials and other linguistic objects, including non-verbal means of communication, which in combination with verbal means form the content of the message [1, p. 3]. Linguistic examination of media text includes the examination of printed and electronic media, Internet communications, advertising and PR texts, social media messages etc. [5] It is designed to analyze "mass communication for legal assessment and special language tools that affect the legal relationship between the media and society" [6, p. 127].

The development of Internet communication has led to the fact that communicants entering the same communication space may belong to different social, age, ethnic, etc. groups, they not only have a different set of background knowledge, but also interpret the content of the text differently. In our study, we share a common view that "the

subject of linguistic expertise includes solving problems of a semantic nature, questions of the impact of a text on the social conscience" [4].

Linguistic expertise of social media is the newest area of linguistic examination. It is understood in a number of scientific works in a broad sense as linguistic analysis of social media discourses. The results of linguistic expertise on social media primarily relate to the linguistic and cultural sphere, but can also be used both in the legal and commercial spheres [3, p. 57].

It goes without saying that social media usage has become an integral part to the millions of people across the world. It is commonly known that social media publications are always devoted to the most current agenda. The specifics of social media communication are known to be about informing and persuading. In social networks, negative word-of-mouth information flows faster than positive word-of-mouth information. Hybrid wars, increased intercultural communication, the formation of a single geopolitical space, the formation of a system of strategic communication, including destructive communication, have increased the number of situations in which the linguist can act as an expert [2, p. 14].

This article attempts to examine some aspects of the linguistic expertise of social media, which is carried out when there is an assumption that the content of the material is provocative or criminal in nature. In this context, it should be noted that modern communication in the Internet space during the Russian invasion of Ukraine is characterised by such features as provocation and disinformation.

It is doubtless that, propaganda has become a popular means of manipulating people's minds for the Russian media to induce negative feelings (fear, anxiety, excitement) about certain phenomena described in the media, including war. Many texts in the Russian networks are initially designed to incite conflict, and many reactions of users are a direct challenge to the opponent. Therefore, it is not surprising that the internet space is full of misinforming materials: from comments on social networks to specialised websites for like-minded people.

Moreover, Russia's invasion of Ukraine has been described as the first full-blown "social media war" [7]. In this regard, we suppose that linguistic expertise of social media requires the application of content analysis techniques that enable the identification of propaganda and misinforming campaigns. By analysing the content of media reporting and social media comments, researchers can identify topics and issues that are the subject of debate and/or public concern, and explore discourses by tracking the frequency and dominance of certain ideas and messages, without direct human contact [10]. As a research method, content analysis has proven to be effective as a methodology that allows social science scholars to examine social media platforms as spaces for official state or other strategic propaganda practices, as well as to analyse these platforms as spaces for deliberation which may replicate or be shaped by propaganda [9].

Dominic Geisler et al. (2022) in their collective study, "Russian Propaganda on Social Media during the 2022 Ukraine Invasion," examined data collected from the social media platform Twitter, confirming the assumption that pro-Russian support on social media comes largely from a systematic and coordinated propaganda campaign.

Authors' findings have important implications for designing effective counter-strategies to mitigate societal threats from propaganda in modern warfare. The researches claimed in their work that "particular threat of social media is that propaganda campaigns can systematically manipulate public opinion at an unprecedented scale", and "social media platforms present substantial vulnerabilities that propaganda campaigns can exploit strategically" [8].

Thus, this paper presents the views of individual scholars regarding the concept of "linguistic expertise," identifies the peculiarities of linguistic expertise of social media. Linguistic expertise does not yet have a clear legislative basis, but it is actively used in conflict situations, in court practice, etc. Linguistic expertise of social media is seen as an effective tool for identifying methods of spreading disinformation and propaganda in social media that pose a threat to national security in wartime.

References

1. Ажнюк Л. В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження. *Мовознавство*, (3), 2016. С. 3-18. https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=784
2. Компанцева Л. Ф. Лінгвістична експертиза соціальних мереж: підручник / Л. Ф. Компанцева. – К.: НА СБУ, 2018. 318 с. https://academy.ssu.gov.ua/uploads/p_157_69768187.pdf
3. Компанцева Л. Ф. Лінгвістична експертиза соціальних мереж в умовах гібридних викликів національній безпеці України. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, (40), 2020. С. 119-139. <https://apultr.knu.ua/index.php/APULTR/article/view/84>
4. Харитонов О. І. Авторське право та авторознавча лінгвістична експертиза у цифрову добу: монографія / О. І. Харитонов [та ін.]; за ред. О. І. Харитонові, Н. І. Клименко. Одеса: Фенікс, 2017. 267 с.
5. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Л. І. Шевченко, Д. В. Дергач, Д. Ю. Сизонов / за ред. Л. І. Шевченко. К.: ВПЦ "Київський університет", 2013. 247 с.
6. Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Лінгвістична експертиза: підручник. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021. 244 с.
7. Ciuriak D. Social Media Warfare Is Being Invented in Ukraine. *The Centre for International Governance Innovation*, 2022. <https://www.cigionline.org/articles/social-media-warfare-is-being-invented-in-ukraine/>
8. Geissler D., Bär D., Pröllochs N., Feuerriegel St. Russian propaganda on social media during the 2022 invasion of Ukraine. *Environmental Science*, ArXiv, 2022. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2211.04154>
9. Lilleker D. G., Surowiec-Capell P. Content Analysis and the Examination of Digital Propaganda. In book: *The SAGE handbook of propaganda*, Sage Publishers, 2019. pp. 171-188. https://www.researchgate.net/publication/335022789_Content_Analysis_and_the_Examination_of_Digital_Propaganda

10. Macnamara, J. Content analysis, in P. Napoli (ed.). *Mediated Communication*, de Gruyter Mouton, Berlin, Germany and Boston, MA, 2018. pp. 191-212.

СУЧАСНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Prokofieva Olena

PhD in Economics, Assistant,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

“Академічна доброчесність є способом змінити цей світ. Але спочатку змініть університет, а вже потім – світ” – Юнгсуп Кім, учасник Конференції Міжнародного центру академічної доброчесності.

Академічна доброчесність - це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1].

Для забезпечення академічної доброчесності використовуються безкоштовні антиплагіатні програми:

- Advego Plagiatus – одна з кращих і найшвидших програм для перевірки будь-яких текстів на унікальність. Для перевірки тексту на плагіат необхідно скопіювати його у вікно з програмою і натиснути кнопку перевірки. Сайти, де знаходяться такі ж матеріали тексту, відобразатимуться в нижньому вікні програми. Програма у використанні досить проста та зрозуміла. Все, що знадобиться – це доступ до інтернету. Дуже зручне рішення для тих, кому потрібно перевірити на плагіат онлайн текст до 100 тис. символів.

- ETXT. Ця програма дуже схожа на Plagiatus. Це ексклюзивне програмне забезпечення, що поширюється біржею з аналогічною назвою. Програма здатна робити те ж, що й попередні. Головна відмінність полягає в алгоритмі перевірки. Інтерфейс програми дуже простий та мінімалістичний. Окрім головного поля для тексту, присутній цілий пакет налаштувань для більш комфортної перевірки. Всі вони зібрані в меню «операції». Доступно 5 видів перевірки, включаючи пошук унікального зображення.

- Double Content Frinder (DC Finder). Безкоштовна програма для перевірки тексту на унікальність по мережі Інтернет за допомогою пошукової системи. Не потребує встановлення на комп'ютер. Недоліки: підтримка лише російської мови. визначення плагіату відбувається адекватно на основі даних лише Google; часто “зависає”; вимагає “ідеального” інтернет-з'єднання.

- PlagiarismChecker – позиціонується як безкоштовний онлайн ресурс для викладачів, призначений для виявлення плагіату в наукових роботах студентів шляхом перевірки коротких фраз або окремих речень. Пошук здійснюється по мережі Інтернет за допомогою пошукового серверу Google. Додатково передбачена можливість перевірки веб-сторінок.

Також можна виділити та проаналізувати основні антиплагіатні програми, які потребують ліцензування. До таких програм можна віднести:

- AntiPlagiarism.NET – програмний продукт для перевірки тексту на наявність запозичень з різних джерел Інтернету. Пошук плагіату відбувається за індексом найбільших пошукових систем. Програма визначає відсоток унікальності тексту. Неунікальні фрагменти у тексті виділяються різними кольорами. Присутня пакетна перевірка та перевірка сайту, а також розширені налаштування. Підтримка форматів: doc, docx, pdf, odt, html, txt, rtf. Підтримка списку проксі. Вартість програми близько 20\$.

- Viper. Програма спочатку сканує документи, а потім перевіряє їх на унікальність. За допомогою Viper можна перевіряти текст на багатьох сайтах та у пресі, яка опублікована в мережі Інтернет. Пошук плагіату може бути здійснений ще на локальному диску комп'ютера. Також програма може перевіряти одночасно два документи і виявити їх рівень схожості.

- Unplag (компанії ТОВ «Антиплагіат») — це онлайн-інструмент для швидкої перевірки академічних робіт та будь-яких інших текстів на плагіат, створений молодіжною українською командою. Офіс розташований у Києві. Unplag працює з університетами за кордоном (США, Європа), а також використовується у багатьох українських ВНЗ. Unplag виконує швидку перевірку по інтернету, а також по базі робіт університетів чи репозитаріїв. Сервіс зручний та простий у використанні. Працює з форматами DOC, DOCX, PDF, ODT, RTF, HTML.

Список використаної літератури:

1. Офіційний сайт Верховної Ради України. Закон України «Про освіту» від 05.09.2019 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Наукова бібліотека Запорізького державного медичного університету. Що таке академічна доброчесність? URL: https://lib.zsmu.edu.ua/p_78.html
3. Програма перевірки академічної доброчесності Advego Plagiatus. URL: <http://advego.ru/plagiatus/>
4. Програма перевірки академічної доброчесності Etxt Antiplagiat. URL: <https://www.etxt.ru/antiplagiat/>

REPRESENTATION OF THE MODERN LANGUAGE PICTURE USING NEOLOGISMS

Slabouz Viktoriia,

PhD in Philology, Associate Professor,
State Higher Educational Institution
“Donbas State Pedagogical University”,
Sloviansk, 19, Henerala Batiuka Str.,
Donetsk region, Ukraine, 84116

Nikitina Kateryna,

Student of the Faculty of International Relations and Journalism,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
Kharkiv, 9A, Nauky Avenue,
Kharkiv region, Ukraine, 61166

Universal knowledge, formed on the basis of human cultural experience, is a conceptual picture of the world. And the linguistic picture of the world is a complex and multifaceted phenomenon, where the language reflects knowledge about the conceptual picture of the world, stores it, and replenishes it. The language reflects many images of the world, in particular, pictures of past eras of the development of an ethnic group, and its culture [1]. Therefore, examining neologisms, it can be said that they most fully reflect the specifics and objective linguistic picture of a certain people.

In modern linguistics, there is no consensus on the nature and criteria for the selection of neologisms. Language researchers are of the opinion that the fundamental sign of neologism is the designation of the new and the sign of freshness and novelty. It is known that the addiction to word creation and “the creation of neologisms from the original material and borrowings from other languages make them a source and environment for new formations in the language” [2, p. 61]. It is generally accepted that extralinguistic factors influence the process of the formation of new words and phrases. Globalization of all spheres of life, the development of high technologies, and socio-cultural changes in society lead to the emergence of neologisms, which are formed on the basis of full and partial metaphorization. From this, it follows that the modern linguistic picture of the world is represented by the dynamics of replenishment with neologisms, where the sources of productivity are extralinguistic aspects of the life of modern English and Ukrainian society.

In English, the main sources of neologisms are the sphere of politics, economics, and finance. Compare: *a crunchy con* – “a conservative; a person concerned about environmental issues”; *a video pirate* – “a businessman engaged in the manufacture and sale of unlicensed video products”; *green shoots* – “signs of an improvement in the economic situation”; *hot money, gray pound* – “pensioners’ money”; *social cleansing, ethnic cleansing, clear blue water* – “ideological confrontation between the Conservative and Labor parties”; *fringe party* – “a party of temporary unification for the period of elections”; *garage* – “musical style”; *sandwich generation* – “middle-

aged people”; *techno-creep* – “penetration of high technologies into all spheres of life”. These neologisms are some examples borrowed from American English, mainly from the Mass Media and Internet.

Ukrainian neologisms are more often formed due to the nomination of literary characters, as well as proper names, e. g. *Ave Maria* – “sound card”; *Baba Yaga* – “EGA video adapter”; *vampire* – “a cruel man”; *goblin* – “laborer”; *mutant* – “a person with distorted moral principles”; *pokemon* – “inactive employee, office worker”. In English, this type of innovation is used less actively: *Bridget Jones* – “an unattractive single woman”; *franken(stein) food* – “genetically modified foods”; *nerd* – “programmer, high-class computer scientist”; *troll* – “an online discussion participant who sends offensive messages”.

It should be noted that computer slang is very variable. The same realities in the language of programmers receive different names. For example, the nominations of viral computer programs: *worm*, *germ*, *bug*, *virus*, *flea*, *living creature*, *beast*. Also in both languages, metaphorical neologisms designate a computer and its software, and then a person – a user and a programmer. Compare: *shareware* – “test version of the program”; *bells and whistles* – “expensive computer model”; *propeller head* – “computer”; *browser* – “viewer and walker”; *soap box* – “electronic box”; *a wizard* – “a high-class programmer”; *a bot herder* – “a hacker who controls computers that leak information”; *email bankruptcy* – “the need to delete all messages, because the email box is full”. In Ukrainian, the state of a computer is fixed by such neologisms as *to hang*, *to freeze up*, *to jam*. It is noteworthy that the formation of metaphorization of word formation is a characteristic feature of the Ukrainian language. This is not inherent in the English language with its analytical structure.

A specific feature of Ukrainian neologisms is a large number of metaphorical loan translations from the English language, which is associated with the action of extralinguistic factors. A similar phenomenon occurs in various functional and stylistic areas of the Ukrainian language and is systemic in nature. In particular, loan translations are used most regularly in computer terminology and Internet communications slang, e. g. *optical mouse*; *World Wide Web*; *wallpaper* – “graphic design of the desktop of a computer, mobile phone”; *a bookmark* – “a reference to the Internet page stored in the computer’s memory”. A similar phenomenon is observed in the political, and financial semantic spheres: *primaries*, *velvet revolution*, *ethnic cleansing*, *blue chips*, *hot money*.

Thus, the function of neologisms to name everything new in a person’s life is the reason that in both languages, most of the new metaphorical nominations are associated with the global sphere “Man and society”. At the same time, it includes nominations that describe the professional activity, status, economic situation, and moral characteristics of the individual. Adjacent to this global sphere is the sphere of high technologies, which affects the activities of all social institutions and the life of an individual, e. g. *a candy bar phone* – “cell phone”; *snail mail* – “traditional mail”; *power dressing* – “business style clothes”; *memory hog* – “a computer program that uses a large amount of memory”; *a bug* – “a program error”, *a rat track* – “mouse pad”.

It is significant that in both languages the names of a person, his/her intellect, and age characteristics are presented, e. g. *an anorak*, *a colorless* – “stupid, narrow-minded and boring person”; *an idea hamster* – “smart and ideological person”; *a stress puppy* – “one who copes well with stress”; *a wired* – “one who is in a state of excitement and tension”; *an ice queen* – “a beautiful but unfriendly woman”; *a flexitarian* – “a vegetarian who occasionally eats fish, poultry, or even meat”; *a meat tooth* – “one who loves meat”; *a brake*, *a woodpecker*, *a handbrake* – “a stupid, narrow-minded person”; *a sooty* – “a very tanned girl”; *a pepper* – “a fashionably dressed young man who draws attention to himself”.

It should be noted the emotional and expressive function of neologisms. They are used in colloquial speech and journalism. Compare: *traffic evaporation* – “decrease in traffic density in a metropolis”; *a show pony* – “a person who likes to be in the spotlight”; *a low-hanging fruit* – “an easily achievable goal”; *a feeder* – “a place in power structures as a source of personal income”, *faked* – “unlicensed”. The source of expressive nominations is often, first of all, terms, and slang, where the metaphorical method of naming is the most productive.

Thus, it can be stated that the level of productivity of replenishment with metaphorical neologisms of certain spheres and the specific semantics of these innovations largely reflect the modern linguistic picture of the British and Ukrainian peoples. This picture reflects both common and different, and the main reasons lie in the extralinguistic sphere – the political, economic, and cultural life of modern British and Ukrainian society.

References

1. Андрусяк І. В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 “Германські мови”. Київ, 2003. 20 с.
2. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя : Вид-во Запорізького держ. ун-ту, 1998. 430 с.
3. Гармаш О. Л. Система словотвору англійської мови та інноваційні процеси: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 “Германські мови”. Запоріжжя, 2005. 22 с.
4. Єнікієва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ – початку ХХІ століть): автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 “Германські мови”. Київ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2011. 32 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
6. Temmerman R. Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2000. 276 p.

CULTURAL COMPONENT OF ENGLISH IDIOMS

Zapukhliak Iryna

Associate Professor
Vasyl' Stus Donetsk National University

Hafurova Liliia

Instructor
Vasyl' Stus Donetsk National University

Apart from being a convenient group of expressions that make a speech richer and brighter, idioms reflect the history and culture of people who speak a particular language. Although an idiom is a group of words with a meaning different from that of each of its components, it makes sense when one delves into its origin and circumstances under which it developed. The more idioms a person knows, the more educated they are considered to be; however, they do not always know the initial meaning behind those. English idioms are based on the games, measurement systems, place names, and other characteristic features of the countries where the language is spoken.

The connection between a language and a culture has been studied by various researches. The speaker's choice of lexical units and grammar forms is determined by his/her educational level, emotional state, social status of his/her addressee and cultural norms of the society. Idioms are always stylistically marked and have some connotative meaning.

English idioms can be divided into proper English and borrowed that are copies of foreign idioms or derived from common sources (for example, the Bible). The object of this study is the proper English idioms that reflect the unique mentality of native speakers.

Idioms were studied from different perspectives because their internal structure and functioning of language distinguish them from ordinary words and free phrases. The usage of idioms may add expressiveness to any statements. Such scholars as I. Denysenko [5], L. Koval [6], O. Moroz [7], and others paid much attention to the research of their features. However, in our opinion, the question of the cultural connotations of English idioms has not been studied thoroughly enough. The connotative meaning of language units is one of the urgent problems of modern linguistics.

Idioms with cultural and national connotations are various. They can be divided into those that have such components in the internal form as:

- anthroponyms and toponyms – *Jack of all trades, Fleet Street, to grin like a Cheshire cat, to carry coal to Newcastle.*
- names of plants – *oaks may fall when reeds stay the storm, good as wheat, rose between two thorns, fresh as a daisy.*

- names of animals – *to take a bear by the tooth, cat among the pigeons, fierce as a tiger, to have wolf by the ears, to play the fox, to twist the Lion's tail, to play the ape, to work like a dog, to flog a dead horse.*

- names of birds – *a jackdaw in peacocks feathers, hungry as a hawk, cold turkey, cock of the roost.*

- colors – *as black as night, as green as a grass, as blue as a badger, as red as a rose, as white as snow, as yellow as gold.*

- numerals – *with one accord, it takes two to make a quarrel, everything is sevens and elevens, sweet seventeen, nineteen to the dozen, a thousand and one.*

- measurement tools – *give somebody an inch and he will take a mile, miss by a mile.*

- currencies – *to tuck in your twopenny, a dime a dozen, not a penny to bless oneself with, pennies from heaven, dollars to doughnuts, a pound to a penny. clothing and shoes – a red coat, to be too big for one's trousers, to give smb. a wet shirt, to shake in one's boots, where the shoe pinches.*

- names of the dishes and food – *for sour apples, as easy as apple-pie, that's how the cookie crumbles, too many cooks spoil the broth, bread and butter.*

- occupations and activities- *a cobbler must stick to his last, to swear like a truck driver, shepherd's pie, the tailor makes the man, mad as a hatter, to shoot holes in smth., to sow dragon's teeth, to have a dig at smth.*

- names of games or sport equipment – *to carry the ball, take up the ball, to be at bat, to be on a sticky wicket.*

This is not a complete list of idioms that have cultural connotations. It should be noted that there are such which are difficult to attribute to any particular category. A person requires background knowledge of social life and certain cultural realities to understand them. We can use such a statement as *a wooden spoon* as an example. This is a shameful nickname that is given to one who takes the last place in a race.

As idioms cases remain in their internal form in most, they convey archaisms and historicisms in the modern language. Also, we can come across the display of the past realities in their structure. For example, *divinity calf* means religious books or books of spiritual content. The leather of dark brown color was used for the covers of religious books in the Middle Ages. A similar example is the expression *ball and chain*, which means a burden, something that does not let to act freely. The idiom comes from the chain with an iron core that was fixed to the convict to hinder his escape.

However, current realities are also present in phraseology. For example, nicknames *of white-collar* and *blue-collar workers*. The blue collars are unskilled workers engaged in physical labor and are directly involved in the production of goods. White-collar employees are mostly clerks, secretaries involved only in mental work.

The peculiarities of the culture are also displayed in the expressions that reflect people's daily lives. As long as the British Isles are rich in water, English idioms reflect water, fish and fishing. For example, the expression *to be in the same boat with smb.* This idiom means to be in the same position as someone, usually not too favourable. However, the expression *to row in the same boat with smb.* has no negative

connotation. Perhaps it is because the joint work unites people and gives them a sense of brotherhood.

Fish is also present in idioms. The phrase *to have bigger fish to fry* - to have more important or urgent work – shows the importance and respect to fish. This is also reflected in other expressions: *all is fish that comes to his net* and *the best fish are near the bottom*. Moreover, there are other functions of the word “fish”. This concept is used as a standard in comparisons – *dumb as a fish* and *drink like a fish*. We can see that totally different meanings of one word are embodied in the idioms.

Hunting and hunting habits are also present in phraseology. The expression *to drag a red herring across the path* has the exact etymology. This phrase reflects the custom to pull a bag of smoked herring to create an artificial trace. The hounds were trained in such a way. *A red herring* is “something irrelevant that diverts attention away from the main problem or issue” [3].

There are a significant number of idioms related to water. *to keep one's head above water* and its antonym *to be in low water* demonstrate that British people associate water with welfare. However, *deep water* and *still waters have deep bottoms* that reflect the attitude to water as a threat and danger. Water is also considered to be a symbol of instability and variability: *unstable as water, a lot of water has flown under the bridge since...*

Geographic peculiarities are also reflected in English idioms. The hills appear in the phrases that reflect the distance *over the hills and far away* and presence everywhere *up hill and down dale*. Furthermore, the hills are also considered to be a symbol of constancy and ancientness – *as old as the hills*.

The usage of the noun spur in idioms attracted our attention. *On the spur of the moment* means quick, without hesitation, *to put spurs to smb* used as a synonym for the word “to rebuke” and *to win one's spurs* – to excel, to put oneself in a favorable light [4]. The latter phrase comes from the habit of awarding warriors who distinguished themselves and deserved to be knights with golden spurs [2].

Britain has always been known for its cultural achievements. The theater is of great importance in British culture. It explains the existence of idioms with theatrical etymology. Expression *to set the stage for smth* illustrates the result of the work of a certain person who prepared the environment for some specific actions. The person who acted badly may be called *the villain of the piece* – that is what the main negative character in the play is called. It is worth mentioning the phrase *to take smth in good part*, which means to treat the situation in a calm and enthusiastic manner.

significant role in the play and generally profitable way of doing things is called *a fat part*. The idiom *an oyster part* denotes a role in the play where the actor has only one cue.

It should be noted that clearly, for one culture, expressions may not be understood by the representatives of the other. For example, the idiom *to eat smb's salt*. Hospitality was always associated with bread in Slavic cultures. In English, however, there are some idioms that emphasize the importance of salt. Even the word salary comes from the Roman word that means “money by buying salt” [1].

English idioms represent unique features of the culture and people. These peculiarities are manifested in various phrases, reflecting everyday life, everyday activities, geographical and historical features, and specific perception of the world.

References

1. Hordijk W. From Salt To Salary: Linguists Take A Page From Science. *NPR.org*.
URL: <https://www.npr.org/sections/13.7/2014/11/08/362478685/from-salt-to-salary-linguists-take-a-page-from-science>.
2. Origin of: Win one's spurs. Idiom Origins. URL: <https://idiomorigins.org/origin/win-ones-spurs>.
3. Red Herring. *The Free Dictionary*.
URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/a+red-herring>.
4. Win/earn one's spurs. *Merriam-Webster*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/win%20earn%20one%27s%20spurs>.
5. Денисенко І. І. Структурно-семантичні аспекти соматичних ідіом англійської мови/ І. І. Денисенко // «Молодий вчений». – 2017. – Вип. 12.1 (52.1). – С. 30-33.
6. Коваль Л. М., Чаплик О. А., Масон С. Р. Використання ідіом у сучасному англійському діловому дискурсі/ Л. М. Коваль // «Науковий вісник НЛТУ України». – 2020. – Вип. 30.3 – С. 122-126.
7. Мороз О. Фразеологізми з топонімом-компонентом як джерело формування українознавчого світогляду мовної особистості/О. Мороз. // Українознавство. – 2010. – №4. – С. 210-312

ФОЛЬКЛОРНІ МОТИВИ В «КАЗЦІ ПРО КАЛИНОВУ СОПІЛКУ» ОКСАНИ ЗАБУЖКО

Апоненко Інна

Старший викладач, к.філол.н.
кафедра мовної підготовки та гуманітарних наук
Дніпровського державного медичного університету

Проблема творчих взаємин міфу, фольклору та літератури набуває в останні роки нового наукового осмислення. З'явився цілий ряд робіт, в яких порушено різноманітні аспекти проблеми міфологізму в художній літературі: Миколи Жулинського, Миколи Ільницького, Віктора Давидюка, Ярослава Поліщука, Анатолія Нямцу, Ігоря Зварича, Тараса Салиги, Тамари Гундорової, Ніли Зборовської, Оксани Забужко, Володимира Антофійчука, Любові Копаниці тощо. Учені прагнуть осмислити міф, фольклор та літературу не в їх історико-генетичній послідовності, а в органічній типологічній єдності, потрактовуючи міф як передумову художньої творчості, своєрідний «генетичний код» художнього мислення. Міф розглядається як універсальна система, що містить у згорнутому вигляді низку структурно-семантичних властивостей уже постміфічної, фольклорної та літературної творчості.

Анна Соколова у статті «Міфологічний фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко» підкреслює, що сучасна українська проза активно черпає рефлексії міфологічного бачення з народних легенд, оповідок, казок, дум, пісень, наголошуючи на, що вони виражають характерні риси людського світосприймання і народних уявлень про природу і світ. Митці нового тисячоліття апелюють до «архетипів» народного духу, міфологічно-фольклорного мислення, яке є, по суті, основою народної творчості [11].

Оскільки фольклор є проміжною ланкою між міфом і літературою, то художні образи, мотиви так чи інакше пов'язані з міфом. А якщо ці мотиви використовуються в художньому тексті, то можемо говорити про художнє засвоєння цими текстами і фольклору, і міфології [11].

«Казка про калинову сопілку» Оксани Забужко, за словами Ярослава Голобородька, це – повість-притча, повість-міф, повість-метафора, виконана у «прафольклорному» ричищі із використанням розкішного фольклорного матеріалу [5, с. 20]. Т. Гундорова називає твір «фольклорною готичною повістю», «інтелектуальною казкою» [6, с. 97]. А. Соколова вважає, що це – міфологізований твір, який сповнений алюзій, символів, алегорій і просякнутий образно-філософськими струменями, в ньому вибудована ціла низка традиційних для фольклорних і міфологічних творів антиномій – два протилежні персонажі-іпостасі (Ганнуся й Оленка), два дещо протиставлених духовних центри (батьки – Василь і Марія), Каїн і Авель, Бог і Диявол тощо» [11].

Казка – «унікальний за продуктивністю й популярністю жанр художньої словесності. Генетично споріднена з міфом, вона, істотно десакралізувавшись, зберегла зв'язок із ним на рівні внутрішньої форми, стала одним із

найпоширеніших фольклорних жанрів, а згодом, проникнувши в систему письменства, трансформувалася в якісно новий жанр – літературну казку, – пише Н. Тихолоз. – Активно функціонуючи в межах уснонародної та літературно-писемної традиції, казка з часом набуває статусу жанру двоадресатного (спрямованого на сприймання водночас дитячою й дорослою аудиторією), дифузного (здатного до реалізації в різних літературних родах – епіці, драматургії, ліричній поезії) і навіть паралітературного (себто такого, що виходить за межі самої лише словесної творчості і взаємодіє з іншими мистецтвами – малярством, графікою, музикою, театром, оперою, балетом, кінематографом тощо)» [12, с. 8].

Найчастіше в довідкових матеріалах та виданнях дається визначення казки як «виду фольклорної прози, відомої у всіх народів» [8, с.989]. Що стосується тлумачення літературної казки, то найбільш повним є визначення, зроблене Л. Ю. Брауде понад сорок років тому: «Літературна казка – авторський, художній, прозовий чи поетичний твір, заснований або на фольклорних джерелах, або суто оригінальний; твір переважно фантастичний, чарівний, що малює чудові пригоди вигаданих чи традиційних казкових героїв і, в деяких випадках, орієнтований на дітей ... » [3, с.234].

Багатовікова взаємодія фольклору та літератури в галузі казки була найбільш тісною, тривалою та плідною. Казка як вид народної епічної творчості жила не тільки в усній народній творчості, а й входила в літературу – як літературної казки. В. П. Анікін зазначає: «Казки письменників злилися у свідомості людей усіх поколінь із казками народу. Це відбувається тому, що кожен письменник, хоч би якою оригінальною була його творчість, відчував свій зв'язок з фольклором» [1, с.22].

Авторська казка – це, перш за все, синтез різних жанрів, на відміну від фольклорної, в якій відбувається чіткий поділ на чарівні, побутові казки та казки про тварин. Літературна казка більш дифузна, вона вбирає фольклорний початок та взаємодіє з різними мистецькими, культурними та історичними джерелами [2, с.101].

Літературна казка ХХ ст. синтезувала у собі багатовікові традиції народних казок та досвід авторської казки попередніх століть.

Л. В. Овчиннікова класифікує казки цього періоду так: «...все літературні казки (ХХ ст.) необхідно поділити на два типи: фольклористичні та індивідуально-авторські. Усередині кожного підвідділу виділяються жанри» [9, с.109].

Індивідуально-авторські казки цього періоду систематизуються з найбільшим трудом, оскільки створені з урахуванням ускладненого жанрового синтезу, нерідко орієнтуються не так на конкретні фольклорно-казкові сюжети, але в їх сукупність, на «образ» казки [2, с.150].

Що ж до вжитку слова «казка» у самій назві твору, то воно, з одного боку, дає шанс сприймати все як вигадку, з іншого – ставитись до описаного як неоднаразово повторюваного, традиційного і не мати жодних сумнівів до можливості подібних колізій у реальному житті. Адже будь-яка казка передбачає

лише два виходи для читача щодо її змісту – вірити або не вірити. Перевірці сказане не піддається. Вона – це істина, перевірена віковим досвідом, тому не залишає місця для сумнівів чи перевірки наявних у її змісті загальноприйнятих істин. Володимир Гнатюк мав рацію коли зазначив, що «казки належать до найдавніших витворів людського духу і сягають у глибину таких далеких від нас часів, якої не досягає жодна людська історія» [4, с. 204].

В основу твору Оксани Забужко покладено народну «Казку про дивну сопілку», мотив та основа сюжету якої пов'язані із перетворенням людини, живої душі на дерево. Відомим варіантом цього твору є «Калинова сопілка», вперше записана в 50-х роках XIX ст.

У міфологічно виповненому бутті «Казки про калинову сопілку» згадуються відомі казкові постаті. Йдеться про відомих персонажів народних казок: дівчину-золотоволоску, дідову й бабину дочку. Казковий сюжет на «дідову» й «бабину» доньку набуває під пером авторки «новочасного катастрофічного змісту» [5, с.20]. Ключовим у цьому словосполученні мало б стати слово «новочасного», оскільки катастрофізм присутній і в фольклорному варіанті цього твору. Зрештою й новочасний стосується лише літературного тексту, оскільки за всіма іншими параметрами з огляду навіть на вжиту в творі історичну лексику, автор вправно вписує свій твір в громадянсько-побутові реалії кінця XVIII ст., хоч фольклорний сюжет, безумовно, давнішого походження.

«Казка про калинову сопілку» Оксани Забужко є імпровізацією також і на відому українську баладу про сестровбивство. Прозовий твір виразно демонструє вміння авторки навіть не стилізувати, а автентично сконструювати архаїчний текст з міфічним інтертекстом на рівні архітекстуальності.

Балада в оповіданні Оксани Забужко домінує над казкою. Під цим кутом зору «Казка про калинову сопілку» несе позитивне начало не в плані відновлення справедливості через ряд обставин, у тому числі магічних, ще при житті героя-протагоніста, а вже після смерті, хоча все при тих же магічних складниках. Інакше кажучи, реалізується архаїчна модель чарівної казки, що істотно вплинуло на такий жанр, як «страшна історія», «готичний роман», але в більш пізніх казках не представлено. Натомість магія цього типу була включена в жанрові межі фольклорної та романтичної балади.

Твір Оксани Забужко «вмонтовує» елементи архаїчної міфічної розповіді в соціально-побутову, психологічну, романтичну новелу, де казковою виявляється тільки розв'язка сюжету.

Визначення самою авторкою жанрової природи твору – повість, є свідченням того, що в ній зображено життя, працю, виховання дітей у родині Василя та Марії протягом двадцяти років. Але ж поряд з цим у повісті багато жанрових ознак казки: дідова дочка й бабина дочка, трикратні повтори-звернення Ганни-панни до панотця і сатани, калинова сопілка, що сама співає, фантастична кінцівка твору. Все це дає підстави стверджувати, що повість Оксани Забужко тісно переплітається з казкою. І все ж перевагу слід надати ознакам повісті: відповідний спосіб художнього зображення дав можливість письменниці показати рух життя, розвиток характеру головної героїні – Ганни-панни [11].

Отже, «Казка про калинову сопілку» – це повість і казка водночас, тобто це твір жанру мішаної форми, оскільки в ньому наявне перехрещення різних способів художнього зображення. Є в цьому творі елементи і ліричні, і драматичні, але вони підпорядковані епічній організації художнього матеріалу.

Казковість у творі Оксани Забужко виявляється не лише у антроподендроморфізмі Олени, а й у чарівних властивостях калинової сопілки, що промовляє її голосом: «... витяв собі сопілку, а вона... людським голосом обізвалася...» [7, с.120].

Емоційним сплеском серед усієї філософічності та інтелектуальності стає у творі сопілчина пісня. Калинова сопілка в казках і легендах чує і бачить те, що люди від інших хотіли приховати. Так, у «Казці про калинову сопілку», яку записала Леся Українка (і в інших записах повторюється), тужливий спів сопілки виказує тяжкий злочин, коли брат брата через заздрощі вбив. О. Забужко теж зберігає цей епізод: «...в хаті тонко, сливе по-дитячому жалібно заспівало Оленчиним голосом: помалу-малу, чумаче, грай, не врази мого серденька вкрай, мене сестриця з світу згубила, в моє серденько гострий ніж устромила...» [7, с.121].

Авторська казка – це багаторівневий художній синтез, представлений як у різноманітні жанрів, так й у використанні власних назв, які також підкреслюють відношення тексту художньої літератури саме до казки. Склад та структура власних назв персонажів доволі часто вказує на належність тексту саме до казки [2].

О. Забужко з великою відповідальністю, виважено добирає імена своїм персонажам, що традиційні для українців і типові для сільського середовища (це часто відображають і народні казки, пісні, легенди). Антропоніми казки-повісті увиразнюють і поглиблюють художні образи, розкривають характерні особливості персонажів і загалом працюють на художнє ціле. Загалом у творі фігурує десять власних назв, серед них найуживаніша однокомпонентна модель – повна форма імені або його народно-розмовні варіанти: Оленка, Ганнуся, Василь, Марія, Маркіян, Одарка, Дмитро та ін. [10, с. 128].

І. Д. Скорук розподіляє власні назви персонажів «Казки про калинову сопілку» О. Забужко за такими семантичними групами:

- 1) прізвище та повне ім'я: Дмитро Маркіянчук;
- 2) імена офіційні: Дмитро, Василь, Маркіян, Іван, Марія;
- 3) імена зі зменшено-пестливим значенням: Оленка, Ганнуся, Дмитрик;
- 4) народна форма імені: Одарка;
- 5) назви родин: Маркіяни;
- 6) андроніми (жіночі імена, утворені від прізвища, прізвиська або імені чоловіка): Маркіяниха, Максимиха;
- 7) апелятивні назви: батько Маріїн, дід, батько; баба-прочанка, прочанка, паніматка, тіточка, ця баба, паньматуся, гостя-прочанка; пані, сотничиха, чума, біла пані; чумачина, чумак, молоденький чорнявий чумак; панотець, панотче, панотченьку; найдосконаліший чоловік, чоловік, змій, князь та ін. Усі вони

називають безіменних персонажів оповіді і допомагають створити цілісну картину зображуваного [10, с.128].

У художньому тексті переважає одночленна форма йменування, що є традиційною народно-фольклорною рисою вживання антропонімів, і лише одного героя називають на ім'я і прізвище або на ім'я та прізвисько – Дмитро Маркіянчук, Маркіянів Дмитро, що характерно для авторських текстів.

О. Забужко вдається до варіативності вживання власного імені як способу вияву конотації і для підсилення рис образності персонажа: Ганна-панна, Ганнуся, мамина дочка, бабина дочка, старша, сестра; Оленка, мізиночка Оленка, молодша, менша, батькова дочка, сестричка, дідова дочка, дідова, а також зміючка-Оленка, “мала зміючка-баби-яги-внучка”, як називала її сестра. Ці назви дозволяють залежно від ситуації оцінити ставлення до героїнь інших персонажів твору [10, с.128]. Окрім того, саме власні назви з прикладками (у авторки – це Ганна-панна, зміючка-Оленка та ін.) є саме казковими формами найменувань персонажів, на відміну від прислів'їв, загадок, пісень [2] (це також підкреслює фольклорні мотиви авторського тексту Оксани Забужко).

Заслуговує на увагу словотвірний ряд Маркіян – Маркіяни – Маркіяниха – Маркіяненко, який вживається в повісті для найменування членів однієї сім'ї. Власні особові назви дружини і сина утворено від імені чоловіка за звичними моделями, які характерні для українського села. За спостереженнями Скорук І.Д., літературний персонаж має або кілька йменувань (Маркіянів Дмитро, Дмитро, Маркіянчук, Дмитро Маркіянчук, Маркіянів син, Дмитрик, Маркіяненко, батьків син Дмитро), або лише одне (Марія, у звертанні – Марійо, у тексті представлені також й апелювативні відповідники жінка добра, жінка) [10, с.128].

Активно включаючись у канву оповіді, власні імена персонажів наповнюють текст певним змістом і сприяють більш точному й образному втіленню художнього задуму, а також підкреслюють в творі Оксани Забужко фольклорну основу тексту.

Література:

1. Аникин В. П. Русская народная сказка: учебное пособи. Москва: Просвещение, 1977. 208 с.
2. Апоненко И. Н. Эволюция собственного имени в жанре русской сказки (от народной к литературной): дис. ... канд. філолог. наук: спец. 10.02.02. «Русский язык». Днепропетровск, 2010. 275 с.
3. Брауде Л. Ю. Скандинавская литературная сказка. Москва: Наука, 1979. 208 с.
4. Гнатюк В. Передмова до збірки народних казок «Баронський син в Америці. *Вибрані статті про народну творчість*. Київ: Наук.думка, 1966. С. 204-210.
5. Голобородько Я. Психологічні натюрморти Оксани Забужко. Про збірку «Сестро, сестро». *Українська мова та література*. 2005. № 15. С. 20.

6. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. Київ: Критика, 2005. 264 с.
7. Забужко О. Казка про калинову сопілку // Сестро, сестро: Повісті та оповідання. Київ: Факт, 2003. 240 с.
8. Литературная энциклопедия терминов и понятий / под ред. А. Н. Николюкина. Москва: НПК «Интелвак», 2001. – 1600 с.
9. Овчинникова Л. В. Русская литературная сказка XX века. История, классификация, поэтика: учебное пособие. Москва: Флинта: Наука, 2003. 312 с.
10. Скорук І. Д. Власні назви персонажів у художніх творах О. Забужко. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. С. 124-128.
11. Соколова А. Міфологічний фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/18162> (дата звернення: 26.11.2022).
12. Тихолоз Н. Б. Жанрові модифікації казки у творчості Івана Франка: автореф. дис. ... канд. філолог. наук: спец. 10.01.01. «Українська література». Львів, 2003. 22 с.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКИХ ЖАРГОНІЗМІВ

Беркещук Інна Степанівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Сьогодні жаргонна лексика через розмовну мову часто входить у сучасну художню літературу. Власне, найчастіше використання жаргонізмів у творах сучасної української літератури застосовується з метою вираження експресії та емоційності.

Українська емоційно-експресивна лексика – це специфічний словниковий пласт, що належить до колективних надбань, показників, виявів, ознак душі народу. Він репрезентований експресивними лексемами, експресивними значеннями та експресивними відтінками значень.

Жаргонні експресеми є зрозумілими й доступними не кожному мовцю, адже їх здебільшого не фіксують сучасні словники, а також не часто вживають комуніканти.

Український жаргон бере свій початок від легендарної «Енеїди» Котляревського, яка, в принципі, й була написана жаргоном. Автор, що навчався у Полтавській духовній семінарії добре знав бурсацько-семінарський жаргон. Бурса була на той час закритим навчальним закладом, і тут панував суворий порядок зі своєю ієрархією.

Важливою сторінкою в історії українського жаргону можна назвати кримінальний жаргон, один із найдавніших підвидів, інтернаціональний за своїм характером. Він засвоював слова з їдишу, французької, німецької мови.

Наприклад, у збірці Б. Антоненка-Давидовича «Сибірські новели» (1989 р.) автор пояснював значення кримінальних жаргонізмів у додатках. Згодом, коли у кінці 80-х – поч. 90-х активізувалась криміналізація суспільства, збільшення злочинності фіксувався факт масового вживання слів кримінального жаргону.

Значною групою молодіжного сленгу є слова на позначення грошових одиниць. У кінці ХХ - на початку ХХ століття в українській мові активно розвинулися лексеми, які утворювали численні синонімічні ряди, як-от: *бакси, грини, зелені, зелень, зелененькі, капуста* (про долари). Лексема гроші часто вживається в публіцистичному стилі зі словами «*тринькати*», «*відстібнути*» тощо.

Яскраві зразки жаргонної лексики ми сьогодні спостерігаємо в деяких художніх творах таких сучасних авторів як А. Кокотюха, М. Дочинець, С. Жадан, Н. Сняданко, І. Карпа, Л. Дереш та ін.

Так, у романі Сергія Жадана «Ворошиловград» [1] жаргони яскраво присутні у мові головних героїв. Жаргон широко використовують і письменниці, такі як С. Пovalaєва, І. Карпа, Н. Сняданко, С. Пиркало та ін. Яскравими зразками використання такої лексики є твори Ірени Карпи «Добло і зло» [2], «Добрі

новини з Аральського моря», «Піца Гімалаї» та ін. Книга Ірени Карпи «Добло і зло» – твір експресійний, певним чином провокативний, який завдяки жаргонізмам яскраво та правдиво змальовує життя української молоді кінця 90-х.

Надзвичайно показовим щодо специфіки сучасного молодіжного мовлення є вірш Світлани Поваляєвої, побудований у формі діалогу двох молодиків, які говорять по телефону.

Жаргонізми в художніх творах дають змогу максимально точно, експресивно та образно змалювати дійсність, що відбувається у творі, визначити нові реалії та поняття, що виникають як реакція на динамічно мінливу дійсність.

Уживаючи жаргонізми, письменники, намагаються добирати їх ретельніше – для створення більшого ефекту. Хоча самі автори рідко є творцями жаргонізмів. Варто зазначити, що здебільшого українські письменники хоча й доволі активно використовують такі елементи, проте не переобтяжують ними мовну тканину творів.

Список літератури

1. Жадан С. Ворошиловград. Харків : Фоліо, 2012. 442 с.
2. Карпа І. Добло і зло. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2008. 320 с.

ТЕКСТ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Біла Лілія Віталіївна,

Студентка 2-го курсу магістратури факультету економіки та права
НТУ Національний транспортний університет

Поняття «дискурс» є одним із основних понять сучасної лінгвостилістики. Дослідження в цій галузі представляють великий інтерес і привертають увагу активної наукової спільноти. Одним із найпопулярніших об'єктів наукового дослідження на даному етапі розвитку гуманітарних наук є науковий текст. Це пов'язано з кількома факторами. Феномен глобалізації, стрімкий розвиток науки і сучасних технологій призвів до збільшення обсягів наукової інформації, внаслідок чого активізується наукова міжкультурна комунікація.

Виходячи з цього твердження, варто зазначити, що основним засобом міжнародної комунікації у сфері науки являється англійська мова, а головним символічним засобом наукової комунікації є наукові тексти. Саме тому, у сучасному науковому суспільстві англійськомовні наукові тексти відіграють провідну роль. Міжнародна комунікація, як правило, здійснюється за допомогою посередника-перекладача. Головною вимогою до перекладу є комунікативно-прагматична еквівалентність, оскільки він має передавати ключові аспекти тексту.

Стержнем і основою сучасної інформаційної цивілізації постає науковий текст. Функціональним стилем наукової діяльності та способом спілкування в науковій сфері є науковий стиль. Він має багато характеристик — початкове розуміння дискурсу, строгий вибір лінгвістичних інструментів та тенденція до стандартизованої мови. Науковий стиль виконує інтелектуальну та комунікативну функції, а його основне призначення — передати логічну, структуровану інформацію, наукові знання, орієнтуючись на комунікацію. Основними його ознаками є: наявність спеціальної термінології, логічна та чітка структура, об'єктивність, прозора аргументація. Наукові тексти поділяються на такі піджанри: Science Appropriate, Popular Science, Science-Education і Science-Technology [1, с. 283]. Лінгвістичні особливості, що відрізняють англійську наукову мову - використання термінології, загальнонаукової лексики [2, с. 38].

Одним із актуальних напрямів досліджень у галузі лінгвостилістики є вивчення основних характеристик і закономірностей функціонування різноманітних текстових жанрів у науковому полі, а також особливостей наукових стилів [3, с. 183-186]. Під час проведення фахової комунікації важливо відтворити повідомлення, зберігаючи всі складові компоненти наукового дискурсу.

У дослідженні висвітлено поняття наукових англійськомовних текстів, природа, ознаки та функції науково-стилістичних понять, стилістичні особливості наукових текстів та лінгвістичні характеристики англійської наукової мови.

Науковий текст – це продукт дослідження, що містить наукові ідеї, обґрунтування, аргументації або нові знання.

Підсумовуючи викладене, маємо наступне. Науковий текст — це інтелектуальний продукт, який забезпечує мовну структуру наукової комунікації, є її центральною ланкою, містить змістовні структурно-граматичні послідовності, реалізовані в усній чи письмовій формі [4, с. 266].

Основною вимогою до перекладача наукового тексту є збереження мети, змісту і типологічних характеристик тексту мовою перекладу.

Список літератури

1. Мацько Л.І., Кацавець Л.В. Культура української фахової мови: навч. Посіб. К.: ВЦ «Академія», 2007, 360 с.

2. Дубенко О.Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. Вид. 2-е перероб. і допов. Навч. посібник. / Олена Дубенко. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2011. – 328 с.

3. Bhatia V. K. Analysing genre. Language use in Professional Settings / V.K. Bhatia – Harlow : Longman, 1993. – 246 p.

4. Симоненко Т.В. Українська мова за професійним спрямуванням / Т.В. Симоненко, Чорновол Г.В., Руденко Н.П. — К.: ВЦ “Академія”, 2009. — 272 с.

64

ЕКСПЛІЦИТНЕ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ

Деркевич Наталія Альбертівна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології та методики навчання німецької мови
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира
Гнатюка
місто Тернопіль

Німецька мова є надзвичайно багатою на фразеологічні одиниці та ідіоми. Серед усієї різноманітності німецьких фразеологізмів виділяють такі, що вони у своєму складі містять компонент заперечення, який виражений за допомогою різних способів. У німецькій мові, зокрема, у побудові фразеологізмів з експліцитним запереченням задіяні майже всі можливі засоби вираження заперечення.

- **Заперечна частка *nicht***;

Nicht mit rechten Dingen zugehen. – Тут нечистий рук доклав.

Die Hand vor Augen nicht sehen. – Темно, хоч в око стріляй.

Nicht im rechten Fasse sein. – Бути не у своїй тарілці.

Das Kleid macht nicht den Mann, der Sattel macht kein Pferd – Не суди людину за одежею, а коня – за сідлом.

Juble nicht eher, als bis du über den Graben bist – Не говори «гоп» поки не перестрибнеш;

Die Zeiten sind nicht danach – Не ті часи.

Nicht auch noch ein wissen – Не знати, що робити.

- **Займенники *kein, nichts***

Kein Auge für jemanden haben. – Не помічати когось.

Sich kein Bein ausreißen (sich nicht anstrengen, sich nicht beeilen). – Не старатися.

Sich keinen Rat wissen – Не знати що робити.

Um keinen Preis – Нізащо.

Aus Nichts wird Nichts – Під лежачий камінь вода не тече.

Es ist nichts verborgen, man kommt zuletzt auf den Grund – Все тайне завжди стає явним.

- **Прислівники *niemals (nie), nimmer, nirgends***

Nie und nimmer. – Ніколи і ні за яких обставин.

Überall und nirgends sein. – Комуś не сидиться на одному місці.

- **Парні конструкції**

Weder Fisch noch Fleisch sein. – Ні риба, ні м'ясо.

Що стосується структури фразеологізмів із експліцитним запереченням, то у більшості випадків вони є дієслівними словосполученнями у різних їх варіаціях. Таким чином, проаналізувавши їх будову, фразеологічні одиниці можна поділити на групи:

- Nicht/kein + Substantiv + Verb

Nicht den Dreh kriegen (etw. einfach nicht fertigbringen). – Не мати сил.

Sich kein Bein ausreißen (sich nicht anstrengen, sich nicht beeilen). – Не старатися.

- Nicht + Präpositionalgruppe + Verb

Nicht vom Fleck kommen (nicht vorwärtskommen, nicht weitergehen). –

Тупцювати на місці.

Auf diesem Ohr nicht hören (von dieser Sache nicht wissen wollen). – Не хотіти

про щось знати.

- Nicht/kein + Substantiv + Präpositionalgruppe + Verb

Sich nicht die Butter vom Brot nehmen lassen (sich nicht gefallen lassen). – Не

миритися з чимось.

Keinen Fuß über j-s Schwelle setzen (j-s Haus nicht mehr betreten). – Не

переступити поріг чиягось дому.

- (Pronomen) + Nicht + Adjektiv + Verb

J-m nicht grün sein (j-n nicht leiden können). – Недоброзичливо ставитися до

когось.

Nicht dicht sein (nicht recht bei Verstand sein). – Бути несповна розуму.

- Kein + Substantiv mit Adjektiv + Verb (+ Präposition)

Kein gutes Haar an j-m lassen (j-n schärfstens kritisieren). – Нещадно когось

розкритикувати.

- Substantiv + nicht/kein + Adverb + Verb

Den Rachen nicht voll genug kriegen (ganz unersättlich sein). – Бути ненаситним

та жадібним.

Keinen Schuß Pulver wert sein (völlig werlos, unbrauchbar sein). – Не бути

вартим і ламаного гроша.

- Nicht/nichts + Infinitiv mit zu + Verb

Nichts zu beißen haben (nichts zu essen haben). – Бути голодним. Покласти зуби

на полицю.

Окрім дієслівних словосполучень, іменникові та рідше прикметникові, фразеологізми з експліцитним запереченням також мають різноманітні структурні варіації:

- (Präposition) + Kein/nicht + Nomen

Keine Menschenseele (kein Mensch, niemand). – Жодна жива душа.

Nicht die Bohne! (durchaus nicht, keineswegs). – Анітрохи.

- Nicht + Nomen + Nomen

Nicht der Schatten eines Beweises (nicht der geringste Anhaltspunkt für einen Beweis). – Ні тіні, ні крихти підозри.

Усі вищенаведені приклади є фразеологічними словосполученнями, але крім них експліцитне заперечення можуть виражати також фразеологізми у формі розповідних, питальних та окличних речень:

- розповідні

Ich kann doch nicht hexen (Ich kann doch nicht Unmögliches tun). – Я ж не чаклун.

*Das fällt mir **nicht** im Schlaf ein (Ich denke nicht daran).* – І гадки не маю.
Immer nur Bratkartoffeln verstehen – Нічого не розуміти.

- питальні

*Du verstehst wohl **nicht** mehr Deutsch? (Du willst wohl nicht hören?).* – Ти що, не розумієш простої (людської) мови?

- окличні

*Mach **nicht** so 'ne Schau! (Gib nicht so an!).* – Не вихваляйся! Не будь хвальком!
*Mach **keinen** langen Senf! (Sage nicht so viele Dinge).* – Не тягни kota за хвіст!

Отже, ми спостерігали експліцитні засоби вираження заперечення у складі фразеологічних висловлювань. Такими засобами є заперечна частка *nicht*, займенники *kein*, *nichts*, прислівники *niemals (nie)*, *nimmer*, *nirgends*, парні конструкції. Для вираження фразеологічних зворотів слугують різні структурні види та форми речень, зокрема розповідні, питальні, окличні речення. Семантика досліджуваних одиниць у німецькій мові репрезентує найрізноманітніші сфери буття: особливості суспільних взаємин, виробничу діяльність і побут, морально-етичний кодекс, фізичні властивості та можливості.

Список літератури:

1. Голод О. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2001. 18 с.
2. Осовецька Л. С., Сільвестрова К. М. Фразеологічний словник німецької мови. К. : Рад. школа, 1964. 716 с.
3. Офіційно-діловий стиль // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2 : М Я. С. 168-169.
4. Охалкіна О. Синтаксичний статус заперечного речення в англійській та німецькій мовах: історична перспектива. К.: Наукові записки, Вип. №105(1). с. 467-470.
5. Попова, К. В., Ришкова, А. В. Заперечні афікси у сучасній німецькій мові. Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка 2018» / XX Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, 2018. с. 147-149.
6. Burger H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2007. 240 S.
7. Palm Ch. Phraseologie. Eine Einführung. Gunter Narr Verlag. Tübingen, 1997. 92 S.
8. Schnerer R. Funktionen des Wortbildungsmorphems un- in der deutschen Gegenwartssprache // Beiträge zur Erforschung der deutschen Sprache. Leipzig: Bibliogr. Institut, 1982. S. 22-51.

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАДАЧІ БАЗИ ДАНИХ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кольцова Олена,
здобувач ОНП «Філологія Philology»
третього (освітньої-наукового (доктор філософії)) рівня,
Міжнародний гуманітарний університет

Одним із основних чинників, що забезпечує ефективність у будь-якій сфері суспільного життя, є правильне використання інформації. Темпи прогресу певним чином залежать від стану інформаційно-обчислювального обслуговування найважливіших сфер людської діяльності – науки, техніки, освіти, виробництва й управління. Відповідно нагальним завданням комп'ютерної лінгвістики стає опрацювання технологій, що уможливають здійснення аналітичної обробки інформації, пошук способів її структурування для ефективного зберігання й обробки [1]. Нині досить популярними у вищій школі постають лінгвістичні бази даних [2; 3; 4] – як лексикографічні продукти, як ефективний спосіб упорядкування мовних одиниць, що використовуються для забезпечення функціонування різних автоматизованих систем, пов'язані з обробкою тексту (машинний переклад) і мовлення (інформаційні, навчальні системи аналізу людського мовлення), створюються для збереження даних [5].

Мета дослідження: окреслити основні лінгводидактичні задачі лінгвістичної бази даних з опертям на формування та розвиток у здобувачів вищої освіти (освітньо-професійних і освітньо-наукових програм спеціальності 035 «Філологія» (галузі знань 03 «Гуманітарні науки»)) компетентностей і програмних результатів навчання.

Основним призначенням лінгвістичних баз даних у вищій школі вважаємо:

- а) планування та проведення лінгвістичних експериментів;
- б) вирішення конкретних науково-дослідних проблем час написання кваліфікаційних праць;
- в) лексикографічну практику;
- г) забезпечення програмних компетентностей освітньо-професійних і освітньо-наукових програм спеціальності 035 «Філологія» (галузі знань 03 «Гуманітарні науки») закладів вищої освіти.

Використання лінгвістичних баз даних у вищій школі передбачає формування та розвиток у здобувачів вищої освіти таких компетентностей і програмних результатів навчання:

1) *загальні компетентності:*

- здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел;
- уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми;
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях тощо;

2) *спеціальні (фахові, предметні) компетентності:*

- володіння методами аналізу, опису, класифікації мовних одиниць та процесів;

- здатність використовувати комп'ютерні технології для дослідження мовних явищ;

- здатність здійснювати формалізований аналіз мовного матеріалу;

- зіставний аналіз мовних явищ у різних мовах тощо;

3) *програмні результати навчання:*

- планувати і здійснювати дослідження в галузі лінгвістики та інформаційних технологій на належному рівні;

- застосовувати лінгвістичні знання для розв'язання професійних завдань;

- використовувати інформаційні технології для вирішення стандартних завдань професійної діяльності;

- аналізувати мовні одиниці, визначати їх взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють;

- ефективно працювати з інформацією (добирати необхідну інформацію з різних джерел, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати);

- розбивати інформацію на компоненти, розуміти їх взаємозв'язки та організаційну структуру, бачити помилки й огріхи в логіці міркувань, різницю між фактами і наслідками, оцінювати значущість даних;

- створювати лінгвістичний алгоритм для розв'язання поставлених завдань дослідження;

- використовувати іноземну мову для організації ефективної міжкультурної комунікації тощо.

Отже, використання лінгвістичних баз даних у вищій школі (освітньо-професійні й освітньо-наукові програми спеціальності 035 «Філологія» (галузі знань 03 «Гуманітарні науки»)) надає принципово нові можливості щодо забезпечення засвоєння рідної або іноземної мов (індивідуалізація навчання, поглиблення потенціалу для самоосвіти тощо). Лінгвістичні та дидактичні засади лінгвістичної бази даних сприяють підготовці компетентних і конкурентоспроможних фахівців з відповідної галузі.

Література:

1. Мишанкина Н.А. Базы данных в лингвистических исследованиях. *Вопросы лексикографии*. 2013. №1(3). С. 25-33.

2. Воронович В.В. Состав лингвистической базы данных компьютерных средств обучения иностранным языкам. *Лингвистика, лингводидактика, лингвокультурология: актуальные вопросы и перспективы развития: материалы I Республ. науч.-практ. конф. с междунар. Участием* (Минск, 23 – 24 фев. 2017 г.) / редкол. : О.Г. Прохоренко (отв. ред.) [и др.]. Минск: ИЦ БГУ, 2017. С. 68-71.

3. Harbera I. Linguistic Database «The Concept Human in the Phraseology of Eastern Steppe Ukrainian Dialects»: Structure and Functions. *Phraseology in Interdisciplinary Dimension: Tradition and Innovation : collective monograph / ed. by T. Kovalevska*. Vinnytsia : LCC “Nilan-Ltd.”, 2020. Pp. 28–74.

4. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Особливості проектування та функційне призначення лінгвістичних баз даних у фразеології, фразеографії та фразеологічній термінографії. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2018. Вип. 35. С. 164-169.

5. Карпіловська Є.А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2006. 188 с.

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ СПРОМОЖНОСТІ РОМАНУ «ВІЧНИК» М. ДОЧИНЦЯ НА ТЛІ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЧИТАЧА

Павлова Ірина Григорівна,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Розвиток лінгвістики останніх десятиріч вияскравив її антропологічне осердя, що вможливило активні дослідження на початку ХХІ сторіччя в царинах когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, еколінгвістики, гендерної лінгвістики, лінгвоперсонології, комунікативної лінгвістики, прагмалінгвістики. Посилюється зацікавленість мовним феноменом тексту (дискурсу) та його категоріями на тлі трансформування наукових парадигм. «Тривалий час за панування в лінгвістиці структурно-граматичного підходу до вивчення тексту увага дослідників була прикута винятково до формальних репрезентантів ТК (зв'язність, дискретність). Парадигму, про яку йдеться, змінила комунікативно-прагматична, що вможливило розширення спектра утрадиційнених ТК такими, як “комунікативність”, “антропоцентричність”, “адресантність”, “адресатність”, “модальність”, “діалогічність”, “інтертекстуальність”, “референційність”, “експресивність”, “емотивність”, “аксіологічність”, “інформативність”, “концептуальність”, “фактуальність”, “імпліцитність”, “континуум подій”, “час”, “простір”» [1, с. 5].

Український художній текст (дискурс) – це довершене художнє оприявлення національних кодів і смислів у парадигмі «я – тут – тепер», результат активної взаємодії автора й читача, уміла репрезентація мовної картини світу українців та їхнього світосприймання і водночас окреслення шляхів інтерпретування змісту з використанням апробованих та нових на потребу часу методів і прийомів обстеження різнорівневих явищ. Семантико-функційна значущість мовної одиниці впотужнюється. Солідаризуємося з Тетяною Єщенко, яка наголошує: «Наразі семантичний простір мовної одиниці стали визначати не тільки обсягом лексичного значення виокремленого слова, а й загальною семантикою тексту (дискурсу – *І. П.*), його композицією і структуруванням, внутрішнім контекстом і підтекстом, ситуацією мовного спілкування тощо» [там само, с. 11].

Красне письменство формує благодатне тло для розвитку мовленнєвих і комунікативних здібностей особистості, виструнчує її розумові спроможності, гартує емоційний інтелект. Прикметно, що яким би не було спілкування з художньою книгою (системним упродовж життя чи фрагментарним), воно завжди впливає на емоційний стан.

З-поміж сучасних прозових витворів мистецтва слова на особливу увагу в контексті окреслених проблем заслуговує роман «Вічник» Мирослава Дочинця – без перебільшення геніальний взірець української філософсько-психологічної прози: «Власне, це не роман. Це – сповідь великої душі. Це більше, ніж

література. Це – документ мудрого серця. Це не просто опис виняткової долі незвичайної людини. Це – подарунок долі для того, хто запитує себе: “Хто я, звідки я, для чого я? Куди я йду?” Це письмо допоможе віднайти себе й укріпить у великому Переході з нічого у щось. *Читай і перечитай»* [3].

Авторові небайдужий його читач (підліток чи доросла людина з багажем життєвого досвіду), котрого він налаштовує на вдумливе сприймання змісту, як, зрештою, і все те, що відбувається з ним від першого рядка, бо здається, ніби ступаєш під мовний водоспад з настільки чистою водою, що перехоплює дух і ясніє розум, а перед очима між рядків тексту один за одним з’являються кадри фільму довжиною в життя, де ти теж герой та проживаєш не чуже, а власне життя, і емоції переповнюють: *«Якби я так годен, як не годен, я б написав вербовим прутиком свою книгу на плесі води і втішно спостеріг би, як птахи з високости зчитують її і як слова, спіткнувшись об каміння ріки, підносяться в небо, а відтак спадають на землю місячною росою. Бо слово написане не вичахає, не обертається в земний тлін, як ті, що виводять його. Слово, зачате пером і запліднене мислю, несе свою службу довіку»* [3, с. 3]. Досвідчений читач чи початківець розуміє, що Його Величність Слово тут Учитель. Цікаві паралелі щодо впливу художнього й конфесійного текстів, зокрема проповіді, на реципієнта: вони діють на почуття, потім упливають на розум, а далі схиляють волю.

Зміст і досконала система мовних засобів обстежуваного роману вможливають розвиток **самосвідомості**, бо читач розмірковує над тим, хто він, які його цінності, буття, сенс останнього; **самоконтролю**, оскільки опановує науку контролювати свої емоції, думки, поведінку; **соціальної й національної свідомості**, позаяк він переживає емоції, пов’язані з соціальною практикою, громадським життям, духовною культурою нації, історією держави; **навчається бути людиною серед людей і знаходити та берегти своє «Я»** [2, с. 17].

Мирослав Дочинець часто послуговується засобами інтертекстуальності як формою комунікації між носіями різного життєвого досвіду (Вічником і читачем) – важливими роздумами реального героя чи його порадами, що часто мають ще й шрифтове маркування: *«Ким ти є зараз і що ти робиш зараз – лише се має сенс. А не те, ким ти був і що ти робив колись. Неважливе забувай, витісняй його з пам’яті важливим. І не суди людей. Душа людська дуже крихка. Пам’ятаймо про се, коли хочемо судити когось, коли одне чекаємо від людей, дістаємо инше. Коли не розуміємо їх, коли не бачимо від них удачності. А хіба ми завжди розуміємо самі себе? Хіба завжди можемо подолати свою слабкість і нищість? Але такі ми є в Господа. І такими Він нас приймає»* [3, с. 153]; *«Будьте вдячними; втішайтеся з кожної своєї справи; сподівайтесь тільки на ліпше; робіть те, що любите, і любіть те, що робите; робіть добрі вчинки; живіть із тими, кого любите»* [3, с. 265]. Природно вплітаються в змістову структуру роману прецедентні текстові фрагменти, вертикальний контекст і необхідна фонові інформація, що є «не просто складниками ерудиції автора чи зовнішньою прикрасою словесного цілого. Вони здатні ідентифікувати чи виявляти домінантні смисли основного тексту» [1, с. 179]: *«Радіо голосило над*

головами промову делегата сойму: *“Вже почислені дні, а може, й години нашої самостійної Карпатської України. Вже почислені дні, а може, й години, коли на наші карки знов захоче сісти наш лютий ворог. Але не почислені ні дні, ні години життя великого українського народу! <...> Він живе! Він пережив татарщину, пережив неволю різних сусідів, але на наших очах він збудився і став до кєрвавого бою за свою самостійність – за право на своє життя!” “Слава Україні!” – гукнув сотник. “Героям слава! – ” відізвилися ми» [3, с. 177].*

Власне авторські міркування, укладені в уста Вічного Діда, суголосні з непроминальними настановами героя, бо й виформувалися в тісному спілкуванні з його прототипом Андрієм Вороном. Справжня книга життя й емоційного гарту: *«Хіба не кожен, як червак, проїдає собі дорогу в житті?! І се – його путь. У кожного своя. І в мене теж, хоча моя дорога завершила в безпуття. Але ж я йду. І доки я йду, я в дорозі. <...> Ся робота не неволить мене, а звільняє від темряви відчаю. Втоплюючи, вона кріпить мене. <...> Копуючи землю, не в землю я загиблююся, а в себе. Бо коли ти завзято працюєш, то єднаєшся з собою, з природою, з Богом. А коли робиш щось із любов’ю, наповнюєш те диханням своєї душі» [3, с. 87]; «Найбільшу цінність, яку я здобув за життя, се – свобода. Внутрішня свобода. Звільнення від страху, від забобону, марних клопотів, облудних пристрастей, людських обмов. Що посієш – те й пожнеш. А зерна для посіву добираємо щодня. І коли сіємо в душі своїй світлі й добрі думки – вони проростають бажаним жнивом» [3, с. 272].*

Як про цінний змістово, важливий щодо психологічних настанов і емоційного навчання говорять про роман його читачі. Книга стає помічником у різних ситуаціях на все життя, її, як не дивно, можна відкривати на будь-якій сторінці й отримувати саме ту пораду, яка потрібна: *«Мене не раз питали: чому ви не схиляєте молодих бути щирими українцями, любити рідну мову, шанувати свої традиції, відбувати церковні церемонії? Я схиляю їх до того, аби бути щирими людьми, берегти чистоту слова, шанувати людяність і не звертати з дороги до Бога. <...> коли людина запопаде більшого в душі, то менше їй саме собою діткнеться. Очи ведуть ноги. Голова підказує очам дорогу. А серце – показує Путь. Хто се матиме, той вибере сам, як йому бути, як чинити, як розмовляти і як молитися» [3, с. 180].*

Майстерне змістове й мовне полотно роману «Вічник» Мирослава Дочинця з оприявненими й імпліцитно зреалізованими явищами «заражає» читача живильними емоціями, навчає розуміти себе й довкілля, посилає позитивні емоційні сигнали, відчиняє двері в науку формування їх та обміну ними з метою створення емоційно грамотного українського суспільства.

Список літератури

1. Єщенко Т. А. Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти : монографія. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2021. 470 с.
2. Гоулман Данієл Емоційний інтелект. Харків : Віват, 2022. 512 с.
3. Дочинець М. І. Вічник. Мукачево : Карпатська вежа, 2016. 280 с.

ПРОБЛЕМИ ЛЮДИНИ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ (З ТОЧКИ ЗОРУ СОКРАТА, АРІСТОТЕЛЯ ТА ПЛАТОНА)

Фіалко Наталія Анатоліївна

к. філос.н., ст. викладач

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Саврілова Софія Едуардівна

студентка

Національного університету фізичного виховання і спорту України

З давніх-давен люди роздумували над питанням життя і смерті. З переходом від міфологічного до наукового типу світогляду, люди перестали шукати відповіді у шаманів і почали звертатися до перевірених, достовірних джерел інформації.

Природні катаклізми і війни спонукають людей все більше замислюватися над сутністю життя і смерті, над питанням, що відбувається після смерті та чи вічна душа. На жаль, сучасне українське суспільство на собі відчуло весь жах війни. Важко було уявити, що ХХІ столітті наша країна може опинитися в епіцентрі бомбардувань, голоду, холоду, екологічної і демографічної катастрофи. Україна, як і все цивілізоване суспільство, стоїть на порозі глобальної катастрофи, тому для наших реалій як ніколи актуальним є питанням проблеми людської душі. І як символічно те, що перший з грецьких філософів, хто зробив предметом своїх роздумів саме людину та її духовний світ, Сократ, жив за часів війни між Спартою та рідними Афінами [1; 262].

Найвищі досягнення давньогрецької філософії пов'язані з іменами саме Сократа, Платона та Арістотеля, представників трьох послідовних поколінь. І хоча Платон був учнем Сократа, а Арістотель — учнем Платона, їх погляди на людину та її роль і завдання у світі різнилися, але їх різні думки заклали фундамент усієї світової філософської думки [2; 19].

Сократ перший осягнув, що природа людини не може пізнаватися так само, як природа неодухотворених предметів. Сутність будь-якого предмету відома і дорівнює його існуванню, а сутність людини завжди перебуває поза безпосереднім фізичним існуванням і обіймає цілий спектр того, чим вона могла, чим хоче та чим може бути. Народившись, людина ще має стати собою. Вона постійно шукає саму себе, в кожен момент свого існування випробовує і перевіряє образ свого «Я».

Сократ зафіксував важливу ознаку моральної поведінки людини, різницю між тим, чим людина є насправді і тим, що вона думає про себе, тобто між реальними мотивами і свідомим мотивуванням, між дійсними ціннісними установками особи і вербально сформульованими цілями, оцінками своєї поведінки.

У ХХ ст феноменологічна психологія позначила ці дві сторони людської особистості поняттями «Я» і «Самість», де «Я» — джерело цілеформуючої

волі, спрямованої на досягнення успіху в конкретних обставинах, а «Самість» виражає цілеспрямованість всієї особистості на здійснення максимуму потенційних можливостей окремої людини. Таким чином, доцільність і моральність можуть суперечити одна одній, а собистого життєвою успіху людина може досягти ціною відмови від самості, від своїх найкращих потенційних якостей. Саме звідси починається суперечність загальнокорисного та належного, суспільної зацікавленості й особистої чесності, політики і моралі, соціального блага і моральної чесноти, але це вже заглиблення у психологію, а ми повернемося до Сократа [3; 532].

Своєю «спеціалізацією» філософ вважав методи мислення, а точніше — методи міркування. Людина, на думку Сократа, відрізняється від тварин лише тим, що живе свідомо, ставлячи собі та навколишньому світу питання та намагаючись знайти на них відповіді. Слід звернути увагу на те, що Сократа цікавили не стільки відповіді, скільки самі питання.

В цілому, вчення Сократа можна описати його ж словами: «Адже я тільки й роблю, що ходжу і переконую кожного з вас, і молодого і старого, піклуватися колись і сильніше за все не про тіло і не про гроші, але про душу, щоб вона була якомога краще...» [4; 93].

Платон, трактуючи ідею душі, говорив, що душа людини до її народження перебуває в царстві чистої думки і краси. Потім вона потрапляє на грішну землю, де, тимчасово перебуваючи в людському тілі, як в'язень у в'язниці, згадує про те, що було у минулому житті, про «світ ідей». Філософ вважав, що основні питання свого життя душа вирішує ще до народження; з'явившись на світ, вона вже знає все, що буде, адже сама обирає свій жлях: їй вже ніби призначена своя доля.

Таким чином, душа за Платоном — це безсмертна сутність. У процесі мислення вона активна, внутрішньо суперечлива, діалогічна і рефлексивна; мислячи, вона сама ставить собі питання, стверджує щось та заперечує [5; 34]. Гармонійне поєднання всіх частин душі під початком розуму дає гарантію справедливості як невід'ємної властивості мудрості. Гарантія справедливості, що є однією із основних властивостей мудрості, з'являється завдяки гармонійному поєднанню кожної частини душі під початком її розуму.

У своїй філософії Платон протиставляє тіло і душу. Хоча вони створені богами, тіло — смертне, а душа — безсмертна. За вченням філософа, тіло живої істоти створене із часточок вогню, землі, води і повітря, позичених у тіла космосу. Призначення тіла — бути тимчасовим вмістилищем душі. Душі творяться із залишків тієї суміші, із якої Бог створив душу космосу. Як вважав Платон, душа складається з двох частин: розумної та нерозумної. За допомогою першої частини людина здатна мислити, а друга сприяє почуттям: завдяки їй людина закохується, відчуває голод і спрагу і так далі.

На протиставленні тіла і душі ґрунтується гносеологія Платона. Суть теорії пізнання Платона полягає в тезі «знання — це пригадування того, що колись душа знала, а потім забула». Метод цього пригадування — анамнезу — метод сходження до ідей, до загального не шляхом узагальнення часткового і одиничного, а шляхом пробудження в душі забутого знання,

знаходження його в ній. Найголовнішим у методі анамнезу є мистецтво логічного мислення, філософської бесіди, задавання питань та відповіді на них [3; 45].

Філософія Арістотеля — спроба розібратися в існуючому, розкрити його структуру, знайти в ньому головне, визначити його по відношенню до неіснуючого.

Особливої уваги заслуговує вчення Арістотеля про душу. Він вважає, що душу може мати тільки природне, а не штучне тіло. Причому це природне тіло має бути здатним до життя. Здійснення можливості життя природного тіла Арістотель називає душею. Арістотель розрізняє три види душі. Два з них належать до фізичної психології, оскільки вони не можуть існувати без матерії. Третя метафізична.

Через вчення про душу Арістотель оригінально говорить про пізнання. Нагадаємо, що за Арістотелем третій вид душі — розумна душа, яка притаманна людині і Богу. Вона незалежна від тіла, бо є мисленням, а мислення вічне. Коли споглядають розумом, необхідно, щоб у той же час споглядали і через уяву, зауважує Арістотель, це означає, що реальне пізнання неможливе без чуттєвого рівня пізнання. Людина пізнає загальне тільки за допомогою відповідної уяви. Але уява не просто переробляється в поняття, а тільки сприяє тому, щоб закладені у душі форми буття перейшли із стану потенції в стан акту. Щоб перевести знання загального із стану потенції в стан акту, потрібен розум у всьому його обсязі, як пасивний, так і активний. А активний розум — це Бог. Таким чином, у Арістотеля перемагає раціоналістична лінія: знання існує ще до процесу пізнання.

Філософські ідеї Сократа, Платона та Арістотеля безмовно стали основою для подальшого розвитку філософії та ряду інших наук; їх філософія високо цінувалась ще в античний період, відіграла визначальну роль в епоху середньовіччя, без неї неможливо уявити європейську філософію Нового часу і, звичайно, сучасну філософську культуру. Всі ми хоч іноді, але філософи — в першу чергу тоді, коли замислюємося про роль самих себе у світі і про роль нашої душі. Щоби прийти до духовної рівноваги, розібратися у собі, іноді не обов'язково йти до психологів — ми можемо звернутися до давніх ідей та, як заповідав Сократ, задати питання собі, спробувати на них відповісти. Хочеться завершити цитатою з Антигони Софокла: «Багато в світі сил великих, та сильніше за людину в світі жодної нема».

Список використаної літератури:

Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т . / редкол.: Л.В.Губерський (голова) та ін.. — К.: Знання України, 2004. Т.2. — 812с.

Этика и эстетика. Наследие Запада. История красоты и добра: учеб. пособие. / А.В.Пустовит, — К.: МАУП, 2006. — 680с.

Філософія: навч. посіб. / І.Ф.Надольний, В.П.Андрущенко, І.В.Бойченко, В.П.Розумний та ін.; за ред. І.Ф.Надольного, — К.: Вікар, 1997. — 584с.

PHILOSOPHY
IMPLEMENTATION OF MODERN TECHNOLOGIES IN SCIENCE

Світ філософії у запитаннях та завданнях: навч. пос. / О.В. Бондаренко, Г.О. Арсентьєва, І. М. Бондаревич та ін., за ред. О.В. Бондаренко, — З.: ФОП Мокшанов В.В., 2021. — 292 с.

Філософія: навч.-методич. посіб. / А.В.Скляр. – Д.: ДНУ, 2019. – 102с.

ERGODIC THEOREM – THE BASIS OF GEOGRAPHY

Kazantseva Sophiia

Student

Kharkiv National University of Radio Electronics

Geographical phenomena are characterized by different speeds of their development. So, sometimes only half an hour is enough to change the weather, it takes centuries to change the type of vegetation, the formation of the relief is measured in hundreds of thousands of years. And since slow changes cannot be observed in a direct experiment, there is a need to build a scientific concept, with the help of which, relying on objective data, it would be possible to move in the intended direction.

Strict relations of spatial and temporal variables for static physics were formulated in the 90s of the XIX century. by the Austrian physicist L. Boltzmann and are known under the name of the ergodic theorem or the ergodic hypothesis [1]. The ergodic hypothesis received a rigorous mathematical justification in the works of the American mathematician G. Birkhoff [2]. In 1934, the mathematician A.Ya. Khinchin made its theoretical-probabilistic generalization [3]. So, the essence of this theorem is that it proves the equality of average temporal and spatial changes and allows us to replace temporal regularities with spatial regularities during proofs (equality of temporal and phase averages). The random function $X_x(t)$ is characterized by the following feature: each of its implementations has the same characteristic features - the average value around which fluctuations occur and the average range of these fluctuations.

For example, let's arbitrarily choose one of such implementations on some time section T. Obviously, if T is sufficiently large, this one implementation will be able to give us a fairly good idea of the properties of the random function. By averaging the value of this implementation along the abscissa axis - over time, we will be able to obtain an approximate value of the mathematical expectation of a random function; by averaging the squares of the deviation from this mean, we will get an approximate value of the variance, etc.

Such a random function is said to have the ergodic property. The ergodic property is that each individual implementation of a random function is a "proxy representative" of the entire set of possible implementations; one implementation of sufficient duration can replace multiple implementations of the same total duration in processing.

If the random function $X(t)$ has the ergodic property, then its average over time (on a sufficiently large observation area) is approximately equal to the average over a set of observations.

The ergodic hypothesis opens wide possibilities for spatio-temporal comparisons and their use as a basis for forecasts of the development of nature and reconstruction of its past, if the development of nature can be considered as a stochastic stationary process. A probabilistic process is called stationary if its probabilistic characteristics do not depend on time, the joint distribution of specific values $f(t_x)$, $f(t_2)$, ..., $f(t\}$ depends only on the time interval $t - t_r$. For most geographical phenomena, this can be accepted only if the values are significantly averaged.

A geographic system that develops in time is a complex combination of processes and is, in fact, a complex of ergodic systems.

Yu.G. Simonov and H.P. Kalinin showed that the spatio-temporal relations of some geographical phenomena satisfy the formulated conditions of the ergodic theorem. Due to this, it is possible to get an idea of its temporal dynamics from the spatial structure of the phenomenon and vice versa [4]. It should be noted that in the simplest versions, such a replacement has long been carried out using the comparative geographical method, when similar objects that are now of observation at different stages of development are compared.

An example of an ergodic system leads to Yu.G. Simonov [5]. They are shown a scheme of successive changes in landscapes as the hypothetical continent grows in the conditions of the tropical belt. When the size of the continent is small, arid landscapes occupy a small area, as the continent increases, the area of arid landscapes increases. The change of landscapes over time at each point corresponds to the spatial sequence. Thus, the position of the object imposes restrictions on its evolution in time.

Therefore, the ergodic theorem is one of the solutions for forecasting geographical phenomena and provides an opportunity to build a scientific concept, with the help of which, based on objective data, it is possible to move in the intended direction.

Literature:

1. Meder, D. et al. Ergodicity-breaking reveals time optimal economic behavior in humans. Preprint at <https://arxiv.org/abs/1906.04652> (2019).
2. Berman, Y., Peters, O. & Adamou, A. An empirical test of the ergodic hypothesis: wealth distributions in the United States. SSRN <https://ssrn.com/abstract=2794830> (2017).
3. Peters, O. & Adamou, A. Lecture notes. Ergodicity Economics <https://ergodicityeconomics.com/lecture-notes/> (2018).
4. Armand DL. The science of landscapes: theoretical foundations and logical-mathematical methods. M., 1975. P. 64.
5. Simonov Yu.G. Spatio-temporal analysis in physical geography // Vesty. Miyok, Univ. Ser. Geography. 1977. No. 4. P. 23.

СУЧАСНИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЯК ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДИ У СВІТОВОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

Радзівілюк Катерина Ігорівна,
магістрантка спеціальності 061 «Журналістика», КПІ

Литвин Аеліта Василівна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри видавничої справи та редагування
Видавничо-поліграфічного інституту
«Національного університету України
Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

Російська пропаганда тривалий час працювала над тим, щоб створити Україні негативний імідж у міжнародному середовищі. Саме тому міжнародні медіа не розглядали Україну як країну, що має власну державність, незалежність та стратегію розвитку. Досить довго вона ототожнювалася з Росією та сприймалася як її додаток. Формуванню негативного іміджу нашої країни сприяли корумпованість, відсутність працюючої правової системи, інвестиційних змін. Ситуація почала змінюватися з 2014 року, коли українці завдяки революції Гідності відстояли своє прагнення до європейської інтеграції.

Але Росії й цю подію вдалося подати у іншому контексті для світових медіа і у світі ще певний час сприймали український Майдан як внутрішній конфлікт, у якому Росія постає як рятівник законної влади. З вторгненням російських військ у східні регіони України ситуація ніяк не покращилася, оскільки світова громадськість отримувала інформацію з проросійських джерел, а вони всі були наповнені проросійськими ідеями та лозунгами. За словами Еміне Джапарової, у 2014 році міжнародна спільнота була абсолютно не готова реагувати на зухвалу анексію Криму – навіть європейській аудиторії було складно пояснити, що це справжня війна, а не «українська криза». Зараз же дипломати та комунікаційники використовують іншу стратегію, у результаті якої російській пропаганді вірять все менше у світі [1]. Оскільки в Росії працює ціла пропагандистська «машина», на яку витрачаються значні кошти, то інформування міжнародної громадськості щодо російської агресії 2022 року потребує використання нових технологій формування громадської думки.

Ця діяльність серед іноземних аудиторій має здійснюватися заради кількох важливих цілей: по-перше, створити певні умови, які б передбачали моральну підтримку українців у цій війні; по-друге, стимулювати ту чи іншу громадськість впливати на власних політичних діячів, по-третє, залучати до активізації військової допомоги, оскільки Україна не лише звільняє свої території, а є силою протидії та захисту Заходу від російських окупантів, і нарешті, наш народ – ціною власного життя захищає європейські цінності.

Новим каналом комунікації для зміни думки зовнішніх, тобто міжнародних груп громадськості у цій війні став саме TikTok – глобальна платформа для мобільних відео. Якщо «Арабська весна» була першою «війною в Twitter», то вторгнення російської армії в Україну стало першою «війною в TikTok». На відміну від Instagram, алгоритм TikTok транслює популярний контент на основі уподобань і переглядів, а не наявності підписників, завдяки чому відео про Україну швидше стають вірусними. Отже, TikTok як комунікаційний інструмент може ефективно впливати не лише на внутрішню громадськість, тобто українців, що створюють контент для нашої аудиторії. Як бачимо, присутність звичайних користувачів, які також використовують хештеги англійською мовою, може за допомогою алгоритмів мережі спрямувати відео до світової спільноти.

Варто зауважити, що для TikTok характерні різні види контенту, хоча гумористичні відео теж популярні в мережі. Відповідно, меседжі для формування громадської думки через TikTok можуть бути спрямовані на різні емоції. Реальний контент про ситуації на війні, відео українських солдат, результати обстрілів, руйнування, життя українців в умовах блекауту – це те, що може бути поширено пересічними українцями, не кажучи про можливості популяризації цих роликів громадськими організаціями. Тоді як Росія не має змоги використовувати такий контент через обмеження, а українська сторона завдяки цьому здобуває певну медійну перевагу.

У межах нашого дослідження є цікавим проаналізувати яким чином в іноземних медіа згадуються події й особливості війни. BBC випустили матеріал про те, як Україна перемагає у війні за допомогою соцмереж і гумору – на прикладі комунікацій Міноборони України. Це стосується Twitter-акаунту міністерства з 1,5 мільйонами підписників, в якому публікуються відео з гумористичним підтекстом на тему війни – деякі з роликів переглянули понад мільйон разів. Їхнє найуспішніше відео, випущене в серпні після кількох атак на російські цілі в анексованому Криму, набрало 2,2 мільйона переглядів. У ньому висміюються росіяни за те, що вони поїхали у відпустку на півострів, під іронічну пісню від Bananarama – «Cruel Summer» [2].

Матеріал BBC є підтвердженням того, що контент Міноборони вже набув ознак вірусності у мережі, а світова громадськість ним охоче ділиться. Також з цього акаунту публікують відеоролики, в яких дякують лідерам інших країн за допомогу, це може подаватися і в доступному, жартівливому форматі. Саме завдяки такому способу вираження вдячності Міноборони створює емоційний зв'язок з громадськістю тієї чи іншої країни. Адже такі відеоролики більше запам'ятовуються, мають певну унікальність і, відповідно, стимулюють аудиторію повертати питання війни в Україні у свій порядок денний.

Меми під час російсько-української війни стали інструментом ефективного донесення інформації до міжнародної громадськості та зміни її думки щодо Росії та її армії. У 2022 році з'явилися безліч жартів, мемів, твітів і скетчів на YouTube, в яких висміюють президента Росії, вихваляють українських військовослужбовців і критикують НАТО та ЄС за недостатню допомогу [3]. Згадані меседжі, що транслюються в мемах, відео і розраховані на іноземну

аудиторію, збігаються з тими, які використовуються і для української громадськості. Вони транслюють інформацію про реальне життя українців, які зображуються як незламна нація, що продовжуватиме боротися з ворогом попри його військові сили. Так у колективному несвідомому фіксується віра в українській народ, його героїзм, силу й незламність, а завдяки цікавому, креативному контенту ці відео запам'ятовуються та поширюються.

У Twitter різий формат контенту ефективно працює на західну аудиторію, оскільки соцмережа має менше обмежень на висловлювання, тому й користується більшою популярністю. Найвідоміша енциклопедія мемів Know Your Meme навіть випустила звіт на 43 сторінки про те, як війна Росії проти України позначилася на мемах [4]. Отже, західні друзі не лише отримують меми від українських користувачів, а й самі поширюють цікавий контент.

Характерною для інформаційно-психологічної війни 2022 року у світовому медіапросторі стала боротьба з фейками та пропагандою Росії у різних соціальних мережах. Наприклад, такою спільнотою є NAFO – віртуальна організація, що розшифровується як Північноатлантична Організація Хлопців (North Atlantic Fellas Organization), виникла у Twitter для боротьби з пропагандою кремля. Акаунти «хлопців» відрізняються аватарами собак шиб-ину, які є героями інших мемів. До організації також входять військові та політики з усього світу. Щоразу, коли вони помічають російського посадовця чи симпатика, який публікує прокремлівську позицію в Twitter, застосовують хештег #Article5 – посилання на ту частину договору НАТО, яка закликає до колективної оборони, у цьому випадку атак на їхні акаунти [5]. Отже, NAFO є масовою кампанією, яка залучає іноземних користувачів, а тому досягла значних результатів у світовому медіапросторі.

Джордан Маріс, голова делегації #NAFO в Європейському парламенті, зазначив, що попередні спроби боротися правдою з російською пропагандою були малоефективними. Тож NAFO замість того, щоб розвінчувати російські претензії, запускає абсурдні меми проти російських дипломатів, яким вони не можуть протистояти та відповісти [6].

Отже, сучасний комунікаційний інструментарій, який використовує достовірну інформацію та має креативний контент є більш ефективним та цікавим для запам'ятовування й поширення для нейтралізації російської пропаганди. До них відносять комунікацію у соцмережах, меметичну зброю, медіавіруси та діяльність медіаактивістів. За своєю природою ці технології є вірусними, оскільки швидко розповсюджуються та доносять важливі меседжі до широких мас.

Список літератури:

1. Еміне Джапарова: Російська пропаганда за багато років пустила глибоке коріння по всьому світові, боротьба з нею — частина успіху в інформаційній війні. Міністерство закордонних справ України : вебсайт. URL: <https://mfa.gov.ua/news/emine-dzhaparova-rosijska-propaganda-za-bagato-rokiv->

pustila-gliboke-korinnya-po-vsomu-svitovi-borotba-z-neyu-chastina-uspihu-v-informacijnij-vijni (дата звернення: 05.12.2022).

2. Adams P. How Ukraine is Winning the Social Media War. BBC : website. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63272202> (date of access: 04.12.2022).

3. Brzozowski A. Global Europe Brief: How Ukraine is Winning the Meme War. Euractiv : website. URL: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/global-europe-brief-how-ukraine-is-winning-the-meme-war/> (date of access: 04.12.2022).

4. Шевченко В. Антологія українського гумору за часи незалежності: як меми допомагають перемогти ворога. Na chasi : вебсайт. URL: <https://nachasi.com/society/2022/08/24/how-memes-help-to-win-war/> (дата звернення: 26.11.2022).

5. Scott M. The Shit-Posting, Twitter-Trolling, Dog-Deploying Social Media Army Taking on Putin One Meme at a Time. Politico : website. URL: <https://www.politico.eu/article/nafo-doge-shiba-russia-putin-ukraine-twitter-trolling-social-media-meme/> (date of access: 04.12.2022).

6. Braun S. Ukraine's Info Warriors Battling Russian Trolls. Deutsche Welle : website. URL: <https://www.dw.com/en/nafo-ukraines-info-warriors-battling-russian-trolls/a-63124443> (date of access: 04.12.2022).

ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ТЕХНИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚАБІЛЕТТЕРІНІҢ ДАМУЫ

Акажанова Алма Таурбековна

Психология ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Қасымханова Әлима Дәуренқызы

«Психология» мамандығы бойынша магистрант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Тұлғаның коммуникативтік қабілеттерін зерттеуге арналған жұмыстардың едәуір санына қарамастан, бүгінгі таңда ЖОО-да оқыту процесінде техникалық мамандық студенттерінің даму ерекшеліктері мен детерминанттары ұсынылатын зерттеулер жеткіліксіз.

Авторлар зерттеу тақырыбына қатысты теориялық әдебиеттерге, ғылыми-зерттеу жұмыстарына сүйене отырып мақалада бірқатар отандық, шетелдік және ресейлік ғалымдардың тұлғаның коммуникативтік қабілеттерінің дамуына әсер ететін факторлар туралы тұжырымдамаларына терең талдау жасалды.

Адамның коммуникативтік саласының дамуы мен қызмет етуі қарым-қатынас, тұлғааралық өзара әрекеттестік және кәсіби қатынастар мәселелерімен тікелей байланысты. Коммуникативтік қабілеттерін дамытудың жеткіліксіз деңгейі техникалық мамандық студентінің практикалық қызметіндегі көптеген маңызды проблемаларға әкеледі. Осыған байланысты тұлғаның коммуникативтік саласын зерттеу психологиялық ғылымда ерекше назар аудару тақырыбына айналады. Қазіргі кезеңде психологиялық детерминантты анықтау және болашақ техникалық мамандық студенттерінің коммуникативтік қабілеті мен құзыреттілігін мақсатты дамыту қажеттілігі өзекті болып отыр.

Кілтті сөздер: техникалық мамандық студенттері, коммуникативтік қабілет, қабілет.

Кіріспе

Әлемдік экономиканың жаһандануы, әлеуметтік процестер мен мемлекеттік саясат техникалық университеттің жас мамандарына жаңа талаптар қояды. Мемлекеттің қолдауымен жоғары оқу орындары экономиканы және тұтастай алғанда мемлекетті дамытудың негізі болып табылатын жоғары білікті инженерлер шығаруға міндетті. ЖОО-да студенттерге кәсіби білім берудің бір компоненті іскерлік коммуникацияның негізін дамыту және жетілдіру болып

табылады. Іскерлік қарым-қатынас саласында білімі бар заманауи маман өзін тиімді түрде таныстыра алады, кәсіби процесті, өзін-өзі басқару, дағдарыс жағдайында жауапкершілікті алу, адамдармен табысты байланыс орнату, іскерлік келіссөздер жүргізу, серіктестерге психологиялық әсер ету, компанияның оң имиджін қалыптастыра алады.

Техникалық жоғары оқу орнының студенттері – бұл болашақ инженерлер, ал инженерлік мамандықтар жоғары білікті, сұранысқа ие және бұқаралық мамандықтардың қатарына жатады. Инженерлер кәсіби қызметтің әртүрлі салаларында жұмыс істейді. Мысалы: ғылым, авиация, құрылыс, әскери сала, космонавтика, IT-орта және т.б. Қазірге таңда техникалық мамандық иелері – жоғарғы мәдениетке ие, заманауи техника мен технологиялармен, экономикамен, өндірісті ұйымдастырумен жақын таныс маман болуы керек. Алайда, жоғары техникалық білімі бар жас мамандар іскерлік қарым-қатынас жағынан үлкен қиыншылықтарға тап болуда. Бұл коммуникативтік қабілеттердің төмен деңгейі, тиімді кәсіби қарым-қатынасты құра алмау, ауызша және жазбаша сөйлеудегі қиындықтар және көпшілік алдында сөйлеу қорқынышы және т. б. Аталған себептер техникалық мамандық студенттерінің коммуникативтік қабілеттерін дамытудың өзекті проблема екендігін көрсетеді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу тақырыбы бойынша әдебиеттерге талдау, салыстыру, жүйелеу, жинақтау жүргізілді.

Жалпы және арнайы қабілеттер мәселелерін талдауға негізделі отырып, коммуникативтік қабілеттер дербес (арнайы) ретінде бөлінетінін айтуға болады. Олар бір жағынан адамның қабілеттерінің жалпы құрылымына қосылған күрделі иерархиялық жүйе болып табылады, екінші жағынан жеке тұлға құрылымының бір бөлігі ретінде әрекет етеді.

«Коммуникативтік қабілеттер» термині негізінен ХХ ғасырда пайда болған. Коммуникативтік қабілеттерді зерттеуде теориялық және эксперименттік тәсілдер көп. Нәтижесінде «коммуникативтік қабілеттер» ұғымы бірдей сипатқа әрі көптеген түсіндірмелерге ие. Проблеманың қазіргі жай-күйін және оның даму үрдістерін көруге көмектесетін ең ықпалды тұжырымдамаларды қарастырайық.

Шетел психологиясында коммуникативтік қабілеттер туралы түсініктерді дамытуға психоанализ (З.Фрейд, К.Г.Юнг, А.Адлер), бихевиоризм (Р.Кэттелл, Л.Терстоун, Ч.Спирмен), гуманистік психология (А. Маслоу, К. Роджерс), гештальтпсихология (М. Рефлекс, В.Келер, К.Коффка, Ф.Перлз) өз үлестерін қосқан.

Коммуникативтік қабілеттерді түсінудің басқа мысалы ретінде Г.Миллердің және М.Кнаптің концепциясын келтіруге болады, олар тұлғалық бақылау процессінің терминдеріндегі коммуникативтік қабілеттерін қарастырады. Өз көзқарастарында олар негізінен тұлғааралық мінез-құлық тұлғааралық қарым-қатынастың соңғы өнімі (нәтижесі) болып табылатынына сүйенеді. Осыған байланысты авторлар коммуникативтік комптенттілік түрлерін бақылау деңгейлерінің призмасы арқылы қарастырады:

1. Жүйелік тұжырымдаманы бақылау-басқа жағдайларда тұлғалық

мақсаттарды қанағаттандыру қабілеті; қарым-қатынаста өз құзыреттілігін толық қабылдауды сақтау үшін когнитивті стратегияларды қолдану қабілеті.

2. Нормативтік бақылау-әлеуметтік-коммуникативтік өзара іс-қимыл бұзылғанда іс-қимыл жоспарын импровизациялау қабілеті.

3. Бағдарламаны бақылау-қарым-қатынас пен мінез-құлықтың түрлі конструктивтері мен атрибуттарын байланыстырылған іс-қимыл жоспарына ұйымдастыру қабілеті; басқалардың мінез-құлқын алдын ала болжап, түсіндіру, қарым-қатынас мақсаттарына қол жеткізу үшін қажетті деңгейге дейін жанасу және рөлдерді қабылдау мүмкіндігі.

4. Өзара қарым - қатынасты бақылау-көптеген перспективалар мен дереккөздердің өз іс-қимылдарын және басқалардың іс-әрекеттерін түсіндіру мүмкіндігі; адамдардың жеке мақсаттарына және жағдайдың өзгермелі талаптарына сәйкес оқиғалар мен қарым-қатынас жағдайларын интерпретациялауды қайта қарау қабілеті [4].

Ресейлік психологияда коммуникативтік қабілеттердің зерттелуіне көп бола қойған жоқ. Бұған жалпы қабілеттілікті зерттеу және негізгі тұрғыларды қалыптастыру кезеңі себеп болды, оның контекстінде коммуникативтік қабілеттерге заманауи түсінік беру жүзеге асырылады.

Коммуникативтік қабілеттілікті зерттеуге К.К.Платонов, М.К.Кабардов, Н.В.Кузьмина, О.В.Михайлова, А.С.Шарова, Р.С.Немов, А.А.Бодалев, А.В.Батаршев, Э.А.Голубева, М.К.Кабардов, Н.В.Кузьмина, А.А.Кидрон және көптеген басқа да ғалымдардың еңбегі арналған.

О.В.Михайлова коммуникативтік қабілеттерді тұлғаның басқа тұлғалармен қарым-қатынасының тиімділігін және бірлескен іс-әрекеттегі психологиялық үйлесімділігін қамтамасыз ететін қабілеті ретінде анықтайды [7].

А.С.Шарова тұрғысынан коммуникативтік қабілеттер педагогикалық міндеттерді нәтижелі шешудің маңызды факторы болып табылады, мұғалімнің оқушылармен, олардың ата-аналарымен, әріптестерімен мақсатты қарым-қатынас құра білуін қамтамасыз етеді.

Р.С.Немов бойынша коммуникативтік қабілеттер - адамдармен қарым-қатынас жасау, өзара әрекеттестік жасау қабілеті. Бұл қабілеттердің элементтері ретінде ол адам тілін қарым-қатынас құралы ретінде, адамдарды тұлғааралық қабылдау және бағалау қабілеті, әр түрлі жағдайларға әлеуметтік-психологиялық бейімделу қабілеті, әр түрлі адамдармен қарым-қатынаста болу, оларды өзіне орналастыру, оларға т. б. ықпал ету қабілеті ретінде бөліп көрсетеді.

Студенттік жас кезеңі - адам дамуының жасөспірімдер кезеңі (16-17-20-21 жас) - адамның дербес, ересек өмірінің психологиялық толыққанды бастамасы. Бұл адамгершілік және эстетикалық қасиеттерді белсенді дамытудың, мінезді қалыптастыру мен тұрақтандырудың, әсіресе маңызды, ересек адамның: азаматтық, қоғамдық-саяси, кәсіби-еңбек және т. б. әлеуметтік рөлдерінің толық кешенін меңгерудің жасы. Әдетте, бұл жаста өзінің дамуында тек физикалық ғана емес, сонымен қатар психологиялық қасиеттер мен функциялар: қабылдау, назар, есте сақтау, ойлау, сөйлеу, эмоциялар мен сезімдер қарқынды дамиды.

К.А.Абульханова-Славская студенттер жасы әлеуметтік бейімделу, тұлғаның

әлеуметтік және әлеуметтік-психологиялық жетілуі тұрғысынан ең жауапты екенін атап өтті [8]. Бұл жас кезеңі маманның әлеуметтік дамуы мен кәсіби қалыптасуының маңызды сәттері байланысты адамның өмірлік жолының өте маңызды кезеңі болып табылады.

Студенттік жастағы басты психикалық жаңа құрылымдар: өзіндік даралығын дамыту; нақты өмірлік жоспарларды қалыптастыру; кәсіптегі өзін-өзі анықтауға психикалық дайындық және кәсіптегі нақты өзін-өзі анықтау; өз өмірін саналы түрде құруға орнату; өзін-өзі тануды белсенді дамыту; дүниетанымның белсенді қалыптасуы (К.А.Альбуханова-Славская, Б.Г.Ананьев, Н. И. Конюхова және М.Л.Шаккум, А.А.Кроник және т.б.).

А.А.Бодалев студенттердің кәсіби қалыптасуының өзіндік ерекшеліктерін аша отырып, олардың кәсіби қызметінде қажетті тұлғалық қасиеттерін, қабілеттері мен іскерліктерін дамытуға назар аударады. Басқа адамның ішкі дүниесінің ерекшеліктерін терең және нақты түсіну, олардың сыртқы көріністерінен психологиялық маңызды, ішкі сипаттамаларын көре білу қабілетіне ерекше орын беріледі [9].

Интегралды психикалық жаңашылдық өзіндік сананың дамуы болып табылады, ол кәсіби өзін-өзі анықтау міндеттерін шешуде көрінеді.

Студенттік жас шамасының жетекші қызметі оқу-кәсіби мақсаттарды іске асыруға бағытталған қызмет болып табылады. Оқу-жаттығудың ықпалымен студенттің жеке тұлғалық қасиеттерін дамыту және ақыл-ой дамуы, мінезінің қалыптасуы, әлеуметтік жетілудің қалыптасуы, басталуы, даралануы және өзін-өзі жүзеге асыруы, жеке стилінің қалыптасуы (Г.А.Евтеева, Е.А.Климов, В.И.Слободчиков, В.А.Якунин) қарқынды жүзеге асырылады. Осы жастағы тұлғаның дамуында «өсу» ретінде анықталатын жалпы басым үрдісті атап өтеді.

Студенттердің оқу іс-әрекетінің табыстылығына объективті факторлар (оқудың табыстылығы), сонымен қатар субъективті (оқу іс-әрекеті субъектісінің психологиялық ерекшеліктері) әсер етеді. Олардың арасында ойлау қызметінің ерекшеліктері, Жалпы және арнайы қабілеттер, ақыл-ой және танымдық дербестік, ұйымдастырушылық және коммуникативтік қабілеттер, эмоционалдық тұрақтылық, мотивация ерекшеліктері бар.

Оқу іс-әрекетінің сәттілігінде студенттердің өзін-өзі ұйымдастыруы үлкен маңызға ие екенін атап өткен жөн, оның құрылымында келесі компоненттер: конструктивтік, ұйымдастырушылық, коммуникативтік және гностикалық. Осы компоненттердің әрқайсысы белгілі бір шеберліктен тұрады. Жобалау іскерліктері студенттердің өз уақытын жоспарлауға, оқудан тыс оқу мақсаттарына бағынуға қабілеттілігімен сипатталады. Конструктивті іскерліктер оқудағы жоғары нәтижелерге қол жеткізу мақсатында оқылатын материалды іріктеу мен құруда, өз қызметін жобалауда және мінез-құлықта көрінеді. Ұйымдастырушылық іскерліктер студенттердің оқу іс-әрекеті мен мінез-құлқының ұйымдастырылуымен сипатталады. Коммуникативті іскерліктер студенттің оқытушымен және студенттермен оқу іс-әрекетінде оңтайлы өзара қарым-қатынасын орнатумен анықталады. Гностикалық іскерліктер алынған білімді жинақтау мен жүйелендіруді, өзінің оқу қызметін талдауды болжайды

[10].

1-кесте. Қабілет мәселесін зерттеген шетелдік, ресейлік және отандық ғалымдар

Шетелдік ғалымдар	Ресейлік ғалымдар	Отандық ғалымдар
<p>А.Адлер коммуникативтік қабілеттер адамның өз кемшіліктерін өтеу тәсілін, күші мен сапасын анықтайтын жеке қасиеттердің туа біткен жиынтығы ретінде түсіндіріледі, олар таңдалған өмірлік мақсат пен өмірлік стиль негізінде лажат жасайды және адамның басқа адамдармен өзара әрекеттесуі кезінде көрінеді [1]</p>	<p>К.К.Платонов коммуникативтік қабілеттерді, табысты ұжымдық іс-әрекетті және онда өз орнын табуды, ұжымды біріктіру, адамдарды жұмылдыру қабілетін қамтамасыз ететін тұлғааралық қарым-қатынасты қалыптастыру қабілеті ретінде қарастырды [5].</p>	<p>Ж. Аймауытұлы әр адам белгілі бір кәсіптің түрін таңдап алатынын, мұнда ол өзінің тұрмысынан бірілетін ерекшеліктерін, іс-әрекеттің қандай түріне бейім екенін аңғара алуы керек дейді. Сонда ғана ол өзіне қажетті мамандықты дұрыс таңдай алады.</p>
<p>Р.Кэттелл, Л.Терстоун, Ч.Спирмен қабілеттерді, соның ішінде коммуникативті қабілеттер мәселелерін зерттеуде, оның ішінде оқыту процесінде оларды өлшеу, бағалау және дамыту мүмкіндігін айқындайды. Олар қабілеттерінің биологиялық және когнитивті процестермен байланысын анықтады.</p>	<p>М.К.Кабардовтың пікірінше, коммуникативтік қабілеттер басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға, коммуникативтік, ұйымдастырушылық, педагогикалық және басқа да іс-әрекет түрлерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді; олар ақпарат алмасудың сапалық және сандық сипаттамаларын, басқа адамды қабылдау мен түсінуді, өзара әрекеттестік стратегиясын әзірлеуді анықтайды [6].</p>	<p>Мағжан Жұмабаев өзінің «Педагогика» еңбегінде адамның жалпы рухани дамуы туралы айта келіп, жеке тұлға мәселесін ақыл-ой қабілеттілікпен тығыз байланыста қарастырады.</p>

<p>А.Маслоу [2] мен К.Роджерстің [3] көзқарастарына сәйкес табиғаттан адамға өсу, даму, өзін-өзі жүзеге асыру үрдісі берілген. Коммуникативті қабілеттерді олар өзін-өзі белсендендіру мәселесі арқылы қарастырады, яғни адамның өзінің жеке мүмкіндіктерін толық анықтауға және дамытуға ұмтылуы арқылы қалыптасады. Белсенділік таныта отырып, адам өзінің қабілеттерін айқындайды. «Коммуникативтік қабілеттер» ұғымын олар өзін-өзі белсендіретін тұлғаны сипаттағанда қолданады.</p>	<p>Н.В.Кузьмина коммуникативтік қабілеттерін педагогикалық қабілеттің құрамдас бөлігі ретінде анықтайды, оның мазмұнын балалармен дұрыс қарым-қатынас орнату және оларды оқушылардың дамуына және олардың мұғалімге қойылатын талаптарына сәйкес қайта құру қабілеті ретінде анықтайды.</p>	<p>Н.Қ. Тоқсанбаева қарым-қатынас мәдениетін көтеру үшін, ерте жастан бастап адамның басқа адамға жанашырлық, тілектестік, ортақтастық, мейірімділік қасиеттерін қалыптастыра білу керек. Қарым-қатынас ең алдымен, бір адамның екінші адамды өзара түсінушілігінен басталады.</p>
---	---	--

Студенттік жас шамасында қарым-қатынас жасау, тұлғааралық қарым-қатынасты қалыптастыру, басқаларды және өзін түсіну қажеттілігі зор. Көптеген психологтар қарым-қатынас оқу іс-әрекетіне байланысты (В.Л.Арбенина, Д.Я.Богланова, Л.И.Карлинская, В.Т.Лисовский, П.Г.Медведев, Л.В.Мешыпикова, С.И.Мещерякова, Р.М.Фатыхова және т. б.) деп есептейді. Бір жағынан, оқу іс-әрекеті үш бағыт бойынша жанамаланады: оқытушылармен қарым-қатынас, курстастармен қарым-қатынас, практикада кәсіби қарым-қатынас. Басқа жағынан алғанда, студенттік жас шамасында қарым-қатынас оқу іс-әрекетімен тығыз байланысты болады. Толық оқу іс-әрекетінің қажетті шарты бола отырып, қарым-қатынас студент іс-әрекетінің барлық басқа салаларына негіз қалау факторы ретінде және қызмет ету шарты ретінде әсер етеді [11].

Студенттік жас шамасының ерекшеліктері: қарым-қатынас шеңберінің кеңеюі, әлеуметтік ортадағы өзгерістер, жеке өмірдегі өзгерістер, кәсіби шеберліктің қалыптасуы мен дамуы күрделі әлеуметтік және коммуникативтік ұстанымдардың қалыптасуын аяқтауға себеп болады.

Студенттік жас шамасында: сенім, әдептілік, сыпайылық, сезімталдық, қайырымдылық сияқты қарым-қатынас мәдениетінің қалыптасуы туралы айтуға болады. Осы кезеңнің соңында тұлғаның коммуникативтік қасиеттерін жалпы коммуникативтік-жеке құрылымда бекіту жүзеге асырылады. Бұл кезеңде адамның коммуникативтік қасиеттерінің салыстырмалы тұрақтылығы туралы айтуға болады [12].

Қазіргі заманғы жоғары білім берудің басымдылығы жоғары білімді тұлғаны қалыптастыру мен дамытуға, студенттің сыртқы әсер ету объектісінен, дайын білімді «тұтынушыдан» өзінің кәсіби қалыптасу субъектісіне көшуіне баса назар аудару болып табылады. Қ.А.Альбуханова - Славская, А.В.Брушлинский, А.М.Трещев атап өткендей, іс-әрекет субъектісінің ұстанымы, оның ішінде оқу іс-әрекеті де адамның әрекет етуінің ең жоғары деңгейін, оған жеке мағына беруді, мақсаттарды сезінуді және оның нәтижелілігі үшін жауапкершілікті қабылдауды болжайды.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесін дамытудың жаңа векторын, құзыреттілік ұғымының өзі, атап айтқанда коммуникативтік, ғылыми білімнің түрлі салаларындағы қарым-қатынасты зерттеу тәжірибесін біріктіруді және оны білім беру мақсаттарында пайдалануды білдіреді, оларды өзара түсіністікке және кәсіби іс-әрекеттің жоғары нәтижелеріне қол жеткізу мақсатында нақты іскерліктер мен қадамдарға, яғни коммуникативтік қабілеттері бар бітірушілерді іске асырады[12].

Қазіргі уақытта жұмыс берушіге өндірістік үдеріске белсенді қосылуға дайын, олардың алдында тұрған өмірлік және жұмыс мәселелерін іс жүзінде шешуге қабілетті, кәсіби құзыретті тұлғалар қажет, бұл әсіресе қазіргі кезеңде өте өзекті. Әр түрлі салаларда, әсіресе Болон процесіне кіруіне байланысты қазіргі заманғы мамандардың кәсіби құзыреттеріне қойылатын талаптар қазіргі уақытта әр түрлі деңгейлерде кең талданады.

Қазіргі заманғы өмір сүру жағдайлары кәсіби қызметтің кез келген саласында мамандар даярлауға қойылатын жоғары талаптарды талап етеді, бұл жоғары оқу орындары тұлғаларының еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілігін арттыру қажеттілігінен туындаған. Бүгінгі күні жаңа әлеуметтік күтулерге барабар әрекет ететін, ұтқыр, кәсіби өзін-өзі жетілдіруге қабілетті техник-маман тиімді әрекет етеді. Қазіргі заманғы білім берумен жүзеге асырылатын құзыреттілік тәсіл студент – техниктердің қоғамда табысты бейімделуін анықтайтын негізгі құзыреттер жиынтығын дамытуды көздейді. Құзыреттіліктерге бастама, ынтымақтастық, топтағы жұмысқа қабілеттілік, коммуникативтік қабілет, оқу, логикалық ойлау, ақпаратты іріктеу және пайдалану сияқты қасиеттер, біліктілігін сипаттайтын ерекше кәсіби білім мен іскерліктер кіреді [13].

Техникалық мамандық студентінің кәсіби дайындығында екі бағыт бөлінеді: біріншісі - кәсіби құзыреттілікті дамыту, екіншісі - тұлға қалыптасуы, осы мамандықты меңгеруге ішкі дайындықты қалыптастыру, онда өзін жүзеге асыру.

Қорытынды

Өзінің кәсіби қызметінде техникалық мамандық студенті, кәсіби білім мен шеберліктен басқа, тұлғаның коммуникативтік қасиеттеріне, коммуникативтік

құзыреттілікке, қарым-қатынастың коммуникативтік дағдыларына, яғни дамыған коммуникативтік қабілеттерге ие болуы тиіс. Болашақ техникалық мамандық иелерінің коммуникативтік қабілеттерінің дамуына ықпал ететін коммуникативтік біліктері мен дағдылары кәсіби қызметтің кіші жүйесінің басты компоненті болып табылады.

Пайдаланылған деректер тізімі

1. Голубева Э.А. Способности, личность, индивидуальность. - Дубна: «Феникс +», 2005. - 512 б.
2. Маслоу А.Г. Дальние пределы человеческой психики / Перев. с англ. А. М. Татлыбаевой. Науч. ред., вступ. статья и коммент. Н.Н. Акулиной. - СПб.: Евразия, 1999. – 432б.
3. Роджерс К. Взгляд в психотерапию. Становление человека. - М.: Прогресс, 2004.
4. Батаршев А.В. Психодиагностика способности к общению или как определить организаторские и коммуникативные качества личности. - М.: Изд-во ВЛАДОС, 2001.- 175 б.
5. Муравьева О.И. Коммуникативная компетентность как проблема общей психологии // Сибирский психологический журнал, 2001. - №14-15. - С. 21-28.
6. Кабардов М.К. Коммуникативные и когнитивные составляющие языковых способностей: Индивидуально - типологический подход: дисс... д-ра псих. наук. - Москва, 2000. - 295 б.
7. Михайлова О.В. Особенности коммуникативной компетентности студентов в поликультурной среде: автореф. канд. псих, наук, Санкт-Петербург, 2009. - 22 б.
8. Абульханова-Славская К.А. Личностный аспект проблемы общения //В кн.: Проблемы общения в психологии / Под ред. Б.Ф. Ломова. - М.: Наука, 1981.- с. 19-45, б. 218-241.
9. Бодалев А.А. Психология общения: Избранные психологические труды - М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2002. - 256 б.
10. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. - Ростов-на-Дону: «Изд-во «Феникс», 1996. - 512 б.
11. Абеуова И.Ә. Білім беру саласындағы психологиялық қызмет: әдіснама, технология, практика. – Алматы: Эверо, 2011 67-78 б.
12. Аникеева Ю.В. Психологические детерминанты развития коммуникативных способностей студентов-психологов: дисс... канд. псих. наук. - Ставрополь - 2012. - 236 б.
13. Психология. Адамзат ақыл-ой қазынасы. 10-т. – Алматы: Таймас, 2005 – 520 б.

ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Василевська Олена Іванівна

кандидат психологічних наук
доцент, доцент кафедри психології
Комунальний заклад Сумський обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти

Актуальність проблеми збереження і підтримки психічного здоров'я особистості зумовлена тим, що весь життєвий простір сучасної України, на жаль, пов'язаний з війною, яку розв'язала Росія. Військові дії позначилася на різних рівнях функціонування людини: фізичному, соціальному та психологічному. За умов надзвичайної ситуації, якою і є війна, необхідно розглянути особливості психічного здоров'я особистості в екстремальних умовах, шляхи його збереження і підтримки.

Слід зазначити, що існує дві моделі психічного здоров'я: медична і психологічна. Медична (патоцентрична) модель ґрунтується на відсутності хвороб, тобто розумінні здоров'я «від хвороби». Психологічна (саноцентрична) модель орієнтується на індивідуальні ресурси і можливості людини, самореалізацію, самовдосконалення здатність до адаптації, розвитку, що свідчить про розуміння здоров'я «від здоров'я», тобто тяжіння визначення психічного здоров'я у бік психологічної складової [3].

Отже, звернення до психологічної моделі психічного здоров'я є результатом холістичного підходу до людини, що спонукає до розгляду психічного здоров'я як інтегральної характеристики особистості.

Науковці Г. Ложкін, П. Лушин, С.Максименко, Л.Терлецька, Л. Юр'єва та ін. зазначають, що основу психічного здоров'я становить повноцінний психічний розвиток на всіх етапах онтогенезу, порушення психічного здоров'я виникають, якщо своєчасно не реалізуються вікові та індивідуальні можливості розвитку, не створюються умови для формування вікових новоутворень.

Таким чином, психічне здоров'я є відносно усталеною характеристикою людини, яка забезпечує активність поведінки людини, належний рівень її адаптованості та самодостатності у навколишньому природному і соціальному середовищі.

Умови, пов'язані з воєнними діями, в яких здійснюється життєдіяльність українців, стимулюють розвиток стресу, що приводить до реагування високим рівнем тривожності, розгубленістю, відчаєм і негативно позначається на їх психічному здоров'ї.

Психологи і психотерапевти зазначають, що основні емоції стресових і постстресових проявів: страх, відчуття жаху, тривога, емоційна травматична пам'ять, емоційна збудливість, лабільність, депресія, відчуття «душевної

пустки», гнів, самотність, спустошеність, сором. Саме вони стають основою широкого спектру психосоматичних і психічних розладів особистості.

Дистресові переживання в умовах війни більш провокативні для здоров'я людини, ніж у мирний час: неочікуваність і стійке психологічне відчуття «невіри», неможливість прийняти факт війни; відчуття обману й зради, зумовлене багаторічною асоціацією російського народу з «дружнім» і «родинно пов'язаним», з образом «захисника» й «борця з нацизмом», «рятівника світу»; суттєві й різкі зміни життя у величезній кількості людей одночасно; втрата близьких і знайомих, із чим стикнувся практично кожний українець; катастрофічно порушений розпорядок життя (від планів на день до планів на декілька років вперед); відсутність досвіду проживання колективного стресу (надія, що людину «підхоплять» і підтримають оточуючі, досить примарна); перебування на етапі «думай сам, вирішуй сам, роби сам – і те, що ти зробиш, залишиться твоєю відповідальністю та стане твоїм майбутнім»; постійні «гойдалки» між страхом, панікою та тривогою з короткочасним заспокоєнням і душевним підйомом; гротескні та жахливі сцени побаченого, прочитаного й почутого (особливо коли йдеться про вбитих і скалічених жінок і дітей); новий вид «входження» травми – наближення жахливої реальності з входом в індивідуальну свідомість через детальні розповіді очевидців, записи перехоплених телефонних розмов, відеозаписи допитів й інших подій війни; паранояльні відчуття небезпеки у відносно спокійних місцях (в осіб, які переїхали у Європу, західні області України); поєднання психічних травм із впливом страждань, голоду, холоду, хвороб [2].

Отже, під час війни, на психічне здоров'я особистості впливає велика кількість різнопланових чинників, які мають соціальну, психологічну, фізичну складову, дія яких посилюється одночасним, комплексним втручанням в життя людини.

Як підтримка психічного здоров'я розглядається когнітивна безперервність. На думку науковця О.С. Чабана, життя це послідовний процес, однак під час війни трапляється розрив його безперервності, коли людина повторює: «Я не можу повірити в те, що відбувається навколо», «Цього не може бути, просто не може бути», «Все це суцільний хаос».

При розриві безперервності життя головним є питання повернення в «реальність» і необхідно акцентувати увагу не на тому, що втрачено, а на тому, що лишилося, не змінилося або навіть посилилося попри події, які відбулися. Це стане основою, яка буде сприяти відбудові інших безперервностей [2].

Для збереження психічного здоров'я важливу роль відіграє психологічна гнучкість (пружність). Психологічна пружність (від англ. мови – resilience – пружність, еластичність) розглядається як здатність зберігати у критичних ситуаціях стабільний рівень психологічного та фізичного функціонування, виходити з таких ситуацій без стійких порушень, успішно адаптуючись до несприятливих змін [1].

Німецький психотерапевт М. Рампе (M. Rampe) запропонував модель для розуміння основних кроків, які людина повинна здійснити в напрямі до пружності: розвиток оптимізму (що призводить до позитивних очікувань, котрі дозволяють людині здійснити позитивну дію); прийняття ситуації; використання потенційних рішень; відповідальність за власне життя; відмова від ролі жертви обставин; створення мережі підтримки; планування гнучкої стратегії для вирішення майбутніх викликів.

Також, психологічна гнучкість потребує 3 складових: ментальної (що людина робить для власної душі?); фізичної (що людина робить для власного тіла?); соціальної (що інші роблять для душі й тіла людини?).

Отже, щоденна турбота про тіло (рухова активність, гігієнічні ритуали) позитивно впливає на емоційний стан людини. Ефективно працюють візуалізація та планування майбутнього. Малювання в уяві нариси мирного майбутнього можуть надати ресурс та надію. Використання дихальних і релаксаційних технік, арт-терапевтичних вправ сприяють збереженню психічного здоров'я.

Нажаль, сучасна реальність є невичерпним джерелом травмуючих ситуацій, зокрема, екстремальні критичні події, ситуації загрози, які потужно і негативно впливають на індивіда та вимагають екстраординарних зусиль для подолання наслідків цього впливу. Проте, існують ефективні психологічні техніки, які сприяють збереженню і підтримки психічного здоров'я особистості навіть під час воєнних дій.

Список літератури:

1.Кравчук С.Л. Особливості психологічної пружності особистості як чинника запобігання негативним наслідкам воєнного конфлікту. URL: http://www.rusnauka.com/4_NIC_2018/Psihologia/7_233202.doc.htm

2.Чабан О.С. Психічне здоров'я в умовах війни: як його зберегти й не потрапити в «день бабака»? URL: <https://health-ua.com/article/70068-psiichne-zdorovya-vumovah-vjni--yakjogo-zberegiti-j-nepotrapiti--vden-babaka>

3.Юрьева Л. Н. История. Культура. Психические и поведенческие расстройства. К. : «Сфера». 2002. 225 с.

ВІРТУАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ: ТЕОРЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ І КАТЕГОРІЙ

Шеломовська Оксана Миколаївна

кандидат наук з державного управління, доцент
доцент кафедри соціології
Дніпровський державний технічний університет

Однією з найяскравіших рис сучасного етапу розвитку соціуму є надзвичайна поширеність інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ). Практично кожен індивід наразі користується ними у своєму повсякденному житті при спілкуванні та обміні інформацією. Як правило, для пересічних громадян новітні ІКТ асоціюються із різноманітними засобами спілкування і обміну інформацією – електронна пошта, месенджери, чати – які можна загалом об'єднати у поняття віртуальної комунікації. Цей соціокультурний феномен досить стрімко і надовго увійшов у наш соціальний простір, однак його сутність і зміст є поки що недостатньо вивченим і потребує ґрунтовного аналізу в межах соціально-поведінкових наук.

Насамперед, вважаємо за доцільне відзначити, що у сучасному науковому дискурсі використовуються доволі схожі за звучанням терміни для позначення комунікації за допомогою ІКТ. Використовуються такі поняття, як мережева комунікація, інтернет-комунікація, електронна комунікація, онлайн-комунікація, віртуальна комунікація та ін., які з одного боку є доволі схожими і деяких випадках взаємозамінними, але з іншого – мають певні відмінності, оскільки зосереджуються лише на певному аспекті.

Зокрема, говорячи про електронну комунікацію відзначимо певну широту терміну і технічність явища, оскільки вона передбачає спілкування з використанням різних електронних засобів і пристроїв, як-от комп'ютер, смартфон, телевізор тощо. Тут доречно згадати і про термін комп'ютерної комунікації, який взагалі зосереджується на використанні одного пристрою – комп'ютера і виключає інші. Однак, в той же час наявні і трактування електронної комунікації як чергового етапу розвитку соціальних комунікацій, коли інформація, що виникає в усній і письмовій формі, переводиться в електронну. В цьому контексті увага зосереджується на способі створення, передачі і зберігання інформації.

Уточнюючи сутність термінів інтернет-комунікації або веб-комунікації, які, на нашу думку, є синонімами відмітимо їх вузькість, оскільки головним у них є обмеження рамками інтернету. Тобто мова йде про те, що цей вид комунікації можливий лише за наявності підключення до інтернету і виключає спілкування у локальній мережі. В поодиноких випадках, інтернет-комунікація розуміється також як взаємодія людей за допомогою різних технічних засобів з метою взаємодії один з одним та обміну інформацією за допомогою електронних повідомлень. Проте, на нашу думку, таке трактування є досить дискусійним і

потребує значних уточнень і встановлення змістових відмінностей від поняття електронної комунікації.

Певні обмеження має і поняття онлайн-комунікації, яке означає спілкування співрозмовників при умові їх безпосереднього перебування у мережі з миттєвим реагуванням на повідомлення і виключає можливість відкладеної реакції та відповіді на повідомлення.

Загалом характеризуючи дані терміни відмітимо, що їх застосування у межах соціологічного дослідження є недостатньо обґрунтованим з сутнісної і змістової сторони. Ми вважаємо, найбільші можливості для визначення і подальшого комплексного дослідження комунікації за допомогою новітніх ІКТ надає використання таких термінів, як мережева комунікація і віртуальна комунікація.

Мережева комунікація – це динамічна структурна складова соціальної комунікації, що використовує сучасні інформаційно-комунікаційні технології та пристрої як канал чи засіб передачі, редагування, отримання інформації. Вона одночасно забезпечує соціальні та природні потреби людини у задоволенні інформацією та передбачає функціонування як вербальних, так і невербальних, як формальних, так і неформальних, як міжособистісних, так і масових характеристик мовлення. Мережева комунікація імплікує віртуальні властивості комунікації, опосередковані комп'ютерними, стільниковими й іншими комунікаційними мережами. Однак, при цьому наголошується, що поширення контенту при цьому відбувається у режимі реального часу (онлайн) [1, с. 19]. Повністю погоджуючись з усіма визначеними характеристиками мережевої комунікації, відзначимо, що остання теза щодо виключної онлайнності поширення контенту встановлює деякі обмеження щодо його використанням.

Зважаючи на все вищезазначене ми вважаємо, що найвсеосяжнішим терміном, який не обмежує у часі і засобах спілкування у мережевому середовищі є віртуальна комунікація. Навіть вважається, що глобальна мережа інтернет є віртуальною комунікацією, оскільки це інформаційне поле, яке її здійснює.

Віртуальна комунікація являє собою новітню форму спілкування між людьми, яка здійснюється за допомогою інформаційних технологій в глобальній мережі інтернету та просторі локальних мереж з використанням різноманітних гаджетів і пристроїв шляхом миттєвого та відстроченого у часі обміну повідомленнями, що закодовані різними мовними засобами та знаковими системами. Віртуальна комунікація являє собою якийсь гібрид усної та письмової мови, а невербальні компоненти знаходять своє втілення у графічних формах, що вже розглядається як інтерактивна компетенція користувача.

На нашу думку, віртуальна соціальна комунікація – це складний опосередкований соціально-обумовлений процес свідомої та доцільної інформаційно-сислової взаємодії соціальних суб'єктів на індивідуальному, груповому і масовому рівнях, що передбачає обмін знаннями, ідеями, думками і душевними станами за допомогою різних комунікативних засобів по каналам інтернет-зв'язку, де середовищем взаємодії є віртуальний інформаційно-комунікативний простір.

Ще декілька років тому при позначенні явища віртуальної комунікації активно використовувалася така характеристика як віддаленість партнерів по спілкування. Сьогодні вона поступово втрачає актуальність оскільки наразі співробітникам одного офісу набагато легше поспілкуватися у чаті в месенджері чи організувати відеодзвінок, ніж поспілкуватися на звичайній нараді. Однак при цьому важливо наголосити, що віртуальна соціальна комунікація завжди буде передбачати наявність певної віддаленості у спілкування і є опосередкованим процесом, оскільки її якість і результат багато в чому залежить від спеціальних пристроїв і гаджетів.

Список літератури:

1. Городенко Л. М. Контексти виникнення мережевої комунікації. Current issues of mass communication. 2014. Issue 16. С. 16-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmk_2014_16_4.

A PROJECT APPROACH TO THE DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF A COMPUTER GAME

Babenko Serhii,

master's student

Cherkasy State Technological University

Today, information technologies are considered one of the most developed areas of human activity. A large part of humanity uses the Internet in everyday life to solve various problems. Therefore, by solving a problem related to information technologies, which in turn are closely related to the Internet, the problem will be solved for a significant number of users, which will benefit humanity as a whole and will give impetus to the rapid development of the company that solved this problem. Advertising pollution of the information space is such a rather noticeable problem now. Based on this study, the process of managing a computer game development project using modern methods (Scrum, Kanban) and methodologies (Agile, PMBOK) was studied in detail.

For the implementation of the project and various management processes, documentation has been developed, which contains: a Gantt chart; Ishikawa diagram; WBS - chart; OBS – chart; responsibility diagram; monthly cost estimate; labor cost tables; cost tables for material resources; network diagram; risk management table.

The documents described above help the project manager prioritize tasks, and since Kanban was chosen as the management method, these diagrams will help in filling out the Kanban board. They also help to understand the structure of the project and simplify the monitoring and expenditure of resources. MS Project is chosen as the main losing tool for project management.

To automate the management of the computer game development project, MS Project and Trello were used in the complex. MS Project was used to describe the various processes related to the flow of assets in the project and to create an advanced Gantt chart with a grid graph. Trello is used to control the execution of tasks and track the time of work within a project.

A project team has been formed to implement this project. The responsible executors of the project are project manager, business analyst, backend developer, frontend developer, tester, designer, system administrator. In the course of the research, the approach of increasing the level of emotional intelligence in the field of IT project management to increase the productivity of the project team is described and proposed. This method was tested in the conditions of implementation of the Kanban methodology. Regarding emotional intelligence, it can be concluded that the proposed approach is quite effective and it makes sense to implement it in the field of IT project management. Although there is strong evidence that, it will also be useful in any activity that involves even a little bit of social interaction.

Based on this, an idea was created for the development of a software product that will solve the above-mentioned user problems. An analysis of the feasibility of developing a software product was also carried out. Specifically, SWOT and PEST

analyses were conducted. With the help of the conducted analyses: the project concept was formed; its characteristics are described; the advantages of the software product are determined.

References:

1. Apperley T. H. Genre and game studies: Toward a critical approach to video game genres / T. H. Apperley // *Simulation & Gaming*. – 2018. – Vol. 37. – No. 1. – P. 23.
2. Lengyel Eric. *Mathematics for 3D Game Programming and Computer Graphics: Third Edition*. – Boston, Course Technology. – 2018. – 215 p.
3. McShaffry M. *Game coding complete: Fourth Edition*. – Boston, Course Technology. – 2018. – 184 p.
4. Машошина Т. В. Зміст та характеристика проектного менеджменту / Т. В. Машошина. – Харків, 2018. – 93 с.

APPLICATION OF VEGETABLE COMPONENTS IN THE PRODUCTION OF RESTRUCTURED CAMEL MEAT PRODUCT

Kaimbayeva Leyla Amangeldinovna,
doctor of technical sciences, associate professor,
Kazakh National Agrarian Research University

Kalashinova L.K.,
candidate of biological sciences, senior lecturer,
Kazakh Agrotechnical University named after S.Seifullin

Akizhanova N.T.
master of agricultural sciences
Kazakh Agrotechnical University named after S.Seifullin

Imbai S.M.,
candidate of agricultural sciences, associate professor,
Kazakh Agrotechnical University named after S.Seifullin

Research carried out by scientists in various countries has highlighted the potential use of non-traditional meats for the production of culinary products and semi-finished products. The production of new products requires a search for raw materials that guarantee as many product safety factors as possible.

One of the promising areas of meat products production is the creation of technologies for restructured products based on camel meat. In addition to economic feasibility, the use of camel meat for the production of various food products is due to its high protein content, iron, the presence of polyunsaturated fatty acids, well-balanced amino acid composition, digestibility and high organoleptic indices.

The production of this product will allow the rational use of camel meat and expand the range of meat products with increased nutritional and biological value. The advantage of these technologies is the ability to recreate the structure of unground raw material, with organoleptic characteristics similar to those of whole meat. This is the combination, using structuring components, into one whole monolithic piece of meat that will have a uniform shape and size when cut into slices.

Bactrian camel meat was used to produce the restructured meat product.

Camel meat is a bit tough and resembles veal in its appearance. It has a specific sweet taste and pleasant aroma.

This meat has a rather low caloric value. It is almost on a par with venison and slightly inferior to horse meat. The number of calories per 100 g of the product is 160.

Low-fat pork, for example, has a caloric value of 320 kilocalories, while beef has 190 kcal. There are 18,9 g of protein and 9,4 g of fat in 100 g of camel meat. The meat is quite rich in chemical composition.

Camel meat contains the following: B vitamins, without which it is impossible to imagine a strong nervous system and healthy organs of the gastrointestinal tract: B₁ (0,1 mg), B₆ (0,2 mg), B₉ (9 mcg), vitamin E (0,8 mg), which prevents premature ageing and ensures healthy sex.

Of the minerals, camel meat contains a lot of the trace element iron (1.3 mg), which is essential for blood formation; potassium (263 mg), without which healthy strong muscles, including heart muscle, cannot be imagined. Camel meat contains a lot of calcium (8 mg), which is essential for building bone tissue [1-3].

Production of restructured camel meat product involves preparation of raw meat, salting with a herbal composition containing ginger juice and goji berry infusion, salt, water, preparation of minced meat with the addition of lamb curd, shaping sausage loafs, heat treatment and cooling.

Literature sources present a high nutritional and biological value of ginger. The plant contains very many biologically active substances. All vegetative organs and seeds of the plant contain essential oil with specific aroma. The rhizomes of the plant contain essential oil (1-3.5%), starch, resins, sugars, vitamins C, B₁, B₂, essential amino acids, minerals (sodium, potassium, zinc). The main constituent of the essential oil is cineole and cingiberene (up to 70%). In addition, the essential oil contains other terpenoid compounds: bisabolene, borneol, linalool, geraniol, farnesene. The pungent taste is due to the resinous substances, gingerols.

Goji berries contain:

- carbohydrates (46%);
- proteins (13%);
- fats (2.2%);
- dietary fiber (16%).

Also, Goji berries contain 21 minerals (calcium - up to 60 mg, iron - 5.4 mg, potassium - 434 mg, zinc - 1.48 mg, as well as magnesium, copper, manganese, phosphorus, iodine, selenium, germanium, etc.) and vitamins B₁ (0.23%), B₂ (0.33%), B₆, E, PP and choline. In addition, it is shown that 100 g of berries contains 48 mg of vitamin C.

The chemical composition of Goji berries is represented by 18 amino acids, 8 of which are essential. The plant contains lycine, a betaine identical to glycine.

Goji berries are rich in polysaccharides (5-8% in dry products and up to 40% in extracts), zeaxanthin, carotenoids (β -carotene, neoxanthin, β -cryptoxanthin), hydrocyanic acid, terpenes, alkaloids, cerebrozides, cyclic peptides, phytosterols, betaine, physalin, taurine.

The fruit of the plant contains a unique set of natural phenolic derivatives, bioflavonoids, 45% of which are quercetin, myricetin, kaempferol and rutin.

The application of restructuring in combination with structure-forming plant substances allows:

- regulate organoleptic and structural-mechanical properties of products;
- to involve in manufacture of raw materials which are used restricted in traditional technologies;
- modify its functional and technological properties;

- vary the chemical composition of the finished product;
- to extend assortment;
- to increase depth of processing of meat raw materials;
- the output of finished products and profitability of production.

Camel meat for restructured product was subjected to wet salting. Organoleptic evaluation of finished products was carried out according to State standard 9959-2015 "Meat and meat products. General conditions for organoleptic evaluation". The yield of the finished product was determined by weight method.

The technology of restructured camel meat product is shown below.

Dressed, deboned and ground meat is ground on a grinder with holes 4-6 mm in diameter, salted with vegetative composition for $\tau = 3$ hours at $t = 10-12$ °C, stirred in a mixer, stuffed into sausage casings, subjected to settling ($\tau = 3$ hours at $t = 4-8$ °C) and heat treated. The heat treatment takes place at the following technological parameters:

- roasting ($t = 80-85$ °C, $\tau = 30-40$ min) until the centre of the product reaches 45 °C;
- cooking ($t = 80-85$ °C, $\tau = 40-60$ min) until the centre of the product is 71 ± 1 °C;
- cooling ($t = 20$ °C, $\tau = 30-40$ min);
- smoking ($t = 45-50$ °C, $\tau = 60-90$ min).

The salt in the salt mixture ensures stable binding of the meat product, while the protein and carbohydrate-binding materials serve to preserve the structure of the product. The product is then given the desired shape, prepared and packaged for retail sale.

The organoleptic characteristics of the finished camel meat product were determined in the 3 experiments (table 1).

The best variant was variant № 2 with the following characteristics: taste and smell characteristic of a cooked smoked product, with an original smoky aroma and a tangy flavour of ginger, moderately salty. The consistency is dense, hard and monolithic.

Appearance - the product has a clean dry surface, without stains, damage, dirt, mould.

The appearance on the cut - the muscle tissue is irregularly coloured dark cherry.

Table 1.
Organoleptic qualities of whole camel meat product

Name of parameter	Characteristics		
	sample 1	sample 2	sample 3
Taste and odour	insufficiently tasty with a smoky aroma and insufficient ginger flavour	characteristic of the product, with an original smoky aroma and a tangy flavour of ginger, moderately salty	not typical of the product, with a strong ginger flavour
Consistency	dense	firm, resilient, monolithic	not dense enough
Appearance	product with a clean, dry surface, without stains, damage, dirt, mould	product with a clean, dry surface, without stains, damage, dirt, mildew	the product has a clean, dry surface, without stains, damage, pollution, mildew

Cut view	the muscle tissue is irregularly coloured with a dark cherry colour	the muscle tissue is irregularly coloured with a dark cherry colour	the muscle tissue is irregularly coloured with a dark cherry colour
----------	---	---	---

The research of organoleptic characteristics proved that the best experimental product was variant № 2 with the following characteristics: taste and smell typical of smoked product, with original aroma of smoking and spicy flavour of ginger, moderately salty, consistency - solid, firm and monolithic. Appearance - product with clean dry surface, without stains, damage, dirt, mould. Sectional view - the muscle tissue is irregularly coloured dark cherry.

Thus, it is established that from camel meat, despite its rigidity, it is possible to produce quality whole-bodied boiled-smoked products with high gustatory qualities.

References:

1. Kaimbaeva LA, Uzakov JM, Admaeva AM, Belesbek A., Zhandar A. Study of the effect of vegetable raw materials on the functional and technological parameters of meat products // Scientific support for technological development and increasing competitiveness in the food and processing industry: Proceedings of the International Scientific Conference (November 27, 2020, Krasnodar) / Kubansk branch «Federal Research Center for Food Systems». V.M. Gorbатов RAS. - Krasnodar, 2020. - P. 185-188.
2. Uzakov, Y.M. Nutritional and biological value of new generation meat products from camel meat / Y.M. Uzakov, A.M. Taeva, K.K. Makangali // Meat Industry, 2016. - №12. - P. 40-42.
3. Uzakov Y.M., Taeva A.M., Medeubaeva J.M. Development of technology of meat products of high food and biological values of camel meat / Y.M. Uzakov, A.M. Taeva, Medeubaeva J.M. // Scientific and analytical journal "Innovation and Investment", 2016. -№5. - P.128-131.

RESEARCH OF FRONTEND RENDERING STRATEGIES AND PERFORMANCE INDICATORS IN IT PROJECTS

Kindii Dmytro

Master Student of the Department of ICS
Kharkiv National University of Radio Electronics

Petrov Konstantin

Dr. Sc., Prof., Head of the Department of ICS
Kharkiv National University of Radio Electronics

Currently, web development is the most demanding area of IT infrastructure development in Ukraine. Customers from all over the world require the implementation and support of web applications, which are one of the key components of modern business and significantly affect its success. Because of the huge demand for the development of web solutions, the community of this field has grown significantly, and the requirements for the level of quality are constantly increasing along with the variability of the development technologies.

Nowadays, frameworks are developing at a fast pace, which are complex tools for creating a full-fledged web application. Frameworks are currently the most promising development tools. Their quality and architecture are constantly updated and changed, and developers do not keep up with innovations.

As a result of the large number of offers on the market, many indicators of the quality of a frontend project are important for achieving business goals. Among them: optimization, flexibility, scalability, security level, adaptability, accessibility [1].

The Internet and its resources should be accessible to everyone, including people with disabilities and people with temporary disabilities, so accessibility is a significant trend today. Many techniques and approaches are introduced, additional tools are created to analyze and improve the level of accessibility of web applications.

The next aspect that should not be ignored is the optimization of the website interface. Today, there's a big difference between browsing a web page on a computer and opening it on a phone with a weak signal. Significant indicators for retaining business customers (website users) are also: Time to first byte - the time between requesting a page and receiving the first byte of data from the server, First Contentful Paint – the time it takes the browser to load the first visible block of text or image on the page, Time to Interactive is the time required to achieve full interactivity of a web page [2]. As a result, developers have become much more attentive and careful when choosing an architectural approach for writing the frontend part. It has become relevant to return to Server-side Rendering [3], that is, the ability of the application to build a page on the server side, instead of receiving an empty document and initiating the interface in the browser. Hybrid architectural styles are designed to achieve better optimization and SEO performance.

As a result, the emergence of loads of recent technologies forces the modern web developer to constantly improve his skills in working with new tools and methods, which is not easy, given the speed of change and great competition.

Thus, the purpose of the research is to create an approach to the selection of technologies and the development of web applications with their use according to modern requirements. In order to achieve this, it is necessary to:

- research web page rendering strategies (Client-side rendering, Server-side rendering, Static Site Generation, Incremental Site Generation) in detail, compare their benefits and drawbacks;
- structure optimization indicators by priority and level of implementation complexity;
- document methods of analyzing the need of SEO in projects of different purposes and achieving high result in SEO index.

The research results could be successfully used to increase the level of the output product, save material and time resources, which are important outcome and resources for stakeholders and business itself.

References

1. Dan Abramov. Web application optimization / D. Abramov. – L.: ABC Literature, 2021. – 113 c.
2. Sam Richard, Pete LePage. What are Progressive Web Applications / S. Richard, P. LePage. URL: <https://web.dev/what-are-pwas>
3. Jonah Hill. Client-side Rendering, Server-side Rendering, (Re)Hydration. Frontend architecture / J. Hill – M.: web.dev, 2020. – 9 c.

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING DIFFERENT TYPES OF A HASHING ALGORITHMS

Lementova Yevheniia

2nd year Student of Computer Science Faculty,
Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

Bilova Tetiana

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

Searching data [1] for a vast amount of information requires a lot of time. The main reason for this fact is the necessity of looking at and comparing a huge number of elements with a key. A reduction of searching can be made by defining a searching area. Currently, a lot of options are. For instance, to sort data through keys, to separate data into groups using some feature.

At present, a widespread method for fast access to a piece of data is using a hashing algorithm. With its help of it, an initial array of data with definite type and indefinite length is converted to an output bit string. This convert is called a hash function and the result of it is a hash table. Usually, a hashing algorithm is useful when a great number of values must be stored in a small part of a memory. Hash tables are often used in databases, and especially in language processors such as compilers and assemblers, where they increase the speed of processing an identifier table.

A hash table allows [1] storing information using the format “key-value” and performing 3 operations adding new data, searching, and deleting data using a key. A hash table is an array in which an order of elements is defined by a hash function. Hash tables must match several properties. The execution of an operation in a hash table must begin with the calculation of the hash function of the key. The resulting hash value is an index into the original array. Besides, search, insertion, and deletion operations must be completed $O(1)$ average case. However, this estimate does not take into account the possible hardware costs of rebuilding the hash table index associated with increasing the array size value and adding a new pair to the hash table.

An optimal hash function must have several requirements. First of all, the function must be computationally simple. The second is that keys are spread evenly. The third is the fact that the function must not map any relationship between key values to a relationship between address values. The fourth is that the function should minimize the number of collisions.

Big O notation of operations in a hash table depends on what kind of method for converting data is used. To create an optimal algorithm it is important to understand the advantages and disadvantages of different hash functions.

A direct method in hashing requires that a key would be an address of note in a hash table. It's an impossible situation that two different keys would be an address for one address. After creating a hash table memory is allocated for storing and it is filled with null values. Then data is put into the table sheet. Its place of it is defined by a key.

When searching is, a key is used like an address, and due to it, a necessary value is found. If a selected value has a null value so this value with the key isn't in the hash table.

A direct method can be an optimal way for hashing when a quantity of values equals a number of keys. In most real tasks the quantity of values is less than the number of keys.

The mid square method [2] is used for a hashing function. It involves two steps to compute the hash value. The first one is to square the value of the key. The second one is to extract the middle of the size of the table digits as the hash value.

One of the advantages of the mid square method is that keys are spread evenly. This is because all digits in the key contributor to generating the middle digits of the squared result. Besides, there are several disadvantages. The first one is the fact that the size of the key is one of the limitations of this method, as the key is big size then its square will double the number of digits. The second one is that there will be collisions.

One of the most widespread methods for a hashing function is a division one. The hash function divides the value of a key by a number of values and then uses the remainder obtained.

A hash function from a division method is simple to calculate it. But in a resulting hash table keys don't spread evenly. Furthermore, it is a possible situation when different keys can relate to one value. So, the number of collisions is bigger. In such a case it's necessary to use methods for preventing it.

Collisions [3] break the uniqueness between hash codes and values. It's harder to use these hash tables. Besides, several methods can help to prevent the situation. They are called open hashing (separate chaining) and closed hashing (open addressing).

Open hashing [4] means that elements of a set that relate to one hash value are linked to a chain list. The hash value keeps a pointer on the first element of the list. If any value has a definite key, it means that a value for the key equals NULL. If collisions are and after using open hashing a hash table can have a list of values.

Search or delete data operations require searching all elements of the corresponding chain to find the element with the given key in it. To add data, it is necessary to add an element to the end or beginning of the list, and, if the load factor becomes too large, increase the size of the array and rebuild the hash table.

Assuming [5] that each element can fall into any position of the table with equal probability and regardless of where any other element ended up, the average case complexity of the element search operation is $O(1+k)$, where k is the table load factor.

Open addressing method [6] unlike open hashing, there are no lists, and all entries are stored in the hash table itself. Each hash table cell contains either a dynamic set element or NULL. In Open Addressing, all elements are stored in the hash table itself. So at any point, the size of the table must be greater than or equal to the total number of keys.

With open addressing method, the hash table stores the elements themselves, rather than the headers of the lists of elements. Therefore, only one element can be stored in each segment. If an attempt is made to place an element x in a segment with the number

$h(x)$, which is already occupied by another element (collision), then, in accordance with the re-hashing technique, a sequence of other segment numbers $h1(x), h2(x), \dots$, where can i put x . Each of these locations is checked in sequence until a free one is found. If there are no free segments, then, consequently, the table is full, and the element x cannot be added.

It is necessary to limit the length of the element search when any method for preventing collisions is used. For search algorithms to work successfully, the sequence of probes must be such that all cells of the hash table are scanned exactly once. Usually, they must start a boolean flag for each cell, marking whether the element in it has been deleted or not. Then the removal of an element consists in setting this flag for the corresponding cell of the hash table, but in this case, it is necessary to modify the procedure for searching for an existing element so that it considers the deleted cells to be occupied, and the procedure for adding them so that it considers them free and resets the value of the flag when added.

The facts indicate that a direct method for hashing function can be used when a quantity of values equals a number of keys. With mid square method, keys are spread evenly but the size of the key is limited. A hash function from a division method is simple to calculate. After using hashing function it is a possible situation that collisions are. To prevent them open hashing and closed hashing methods are used.

References:

1. Hashing function. URL:
<https://www.ibm.com/docs/pt/psfa/7.2.1?topic=toolkit-hashing-functions>
2. Hash Functions and list/types of Hash functions. URL:
<https://www.geeksforgeeks.org/hash-functions-and-list-types-of-hash-functions/>
3. Separate Chaining Collision Handling Technique in Hashing. URL:
<https://www.geeksforgeeks.org/separate-chaining-collision-handling-technique-in-hashing/>
4. Open hashing. URL:
<https://opendsa-server.cs.vt.edu/ODSA/Books/CS3/html/OpenHash.html>
5. Hashing – Open Addressing for Collision Handling URL: <https://opendsa-server.cs.vt.edu/ODSA/Books/CS3/html/OpenHash.html>
6. Closed hashing. URL: <https://www.cs.wcupa.edu/rkline/ds/closed-hashing.html>

DIGITAL MOBILE DEVICES RESOURCES SPECIALIZATION AT THE IIOT SPACE DEPLOYMENT. DISTRIBUTED CUSTOMER SUPPORT WHEN PROVIDING OFFLINE ON-DEMAND SERVICES

Neroda Tetyana

PhD in Engineering, Associate Professor
Ukrainian Academy of Printing

Powerful computing and media capabilities of the hardware resources of modern highly capable smartphones as portable computer devices, integrated high-precision and efficient sensors, etc. contribute to their widespread adoption in almost all areas of human activity, in particular in corporate settings. This affairs state encourages the search for new and optimization of existing areas of their application in original of industrial internet of things (IIoT) solutions. Special attention is drawn to the potential of personal smart devices in the sector of individualized services provided by small and medium-sized businesses, where limited financial opportunities do not contribute to the comprehensive applying of the novelty information technologies of highly specialized appointment.

Meanwhile, modern intelligent equipment, combined into production networks with a complex of technological process administration, predictive maintenance and self-diagnostics subsystems, with a raw material control toolkit and a DBMS of consumables constitutes a unified cyber-physical infrastructure with remote access to the company's information portal and further analytics, logistical support of life order cycle and interactive customer promotion. In general, amounting an advanced concept of industrial internet of things, such a network connection allows to prompt arrange and analyze the data flows of the production space, increasing the performance and economic effect of the enterprise, reducing production and operating costs, and also ensures the growth of automation volumes with the targeted involvement of distributed computing technologies.

Areas of industrial internet of things employment, which are covered by world scientists in open access publications, cover a wide range of compound engineering solutions inside and outside the corporations. Thus, recommendations for increasing the competitiveness of companies by providing staff with wearable smart devices and training employees in handling IIoT applications [1] will allow digitizing key parts of the business and reducing risks associated with the human factor. Balancing the workload among distributed hardware with respect to user-defined attributes is one of the main goals of the adaptive multitasking real-time priority-based scheduling algorithm [2], which outperforms similar state-of-the-art architectures, especially in high-load IIoT environments: being an exclusive business solution aimed at the production of personalized products with on-line on-demand services, mass customization provides low cost, high differentiation and short times between design creation and prototype production.

The use of labeled training data, which is obtained by built-in detectors of equipment of industrial zones, for further use in machine learning during the deployment of IIoT, prompted researchers [3] to expand on-board computing of existing peripheral devices by modding hardware resources and place the training stage in the cloud; data collection from executive mechanisms in this project was performed by a corresponding sensor and further processed by a apparatus computing platform using long short-term memory means. The original machine learning model for technical diagnostics and fault detection based on a microcontroller with visual and audio warning functions [4] analyzes the sound level, current, speed of rotation and temperature of the equipment that are received by mobile device in environment of condition monitoring system application in the industrial internet of things space.

The implementation of industrial automation scenarios with 5G support, which uses NFC tags to each field and edge device, containing information about the type and unique serial number [5], is generally based on standard communication technologies, commercial ready-made libraries and toolkits and allows devices to discover each other in computer networks according to the Open Platform Communications Unified Architecture standard. The development of production in the direction of service, namely smart product-service systems, aims to provide product-service using the concept of smart connected product as the media tool [6]: scientists present an intelligent product-service system, managed by the orchestration of peripheral clouds based on cyber-physical systems and the industrial internet of things, which in the process of servitization and joint value creation adds value to corporate offers through services.

Consequently, implementation problems the industrial internet of things technologies in provision of on-demand services, reviewed by well-known scientists and engineers in open access sources, relate mainly to the improvement of internet-based platforms of remote attendance in industrial automation branches. In addition, almost all of the above solutions require additional integration of specialized local artificial intelligence devices. At the same time, the review of related works showed the incompleteness of research on the deployment of client-oriented platforms with the active involvement of hardware resources owned directly by the end service consumer. Individual or corporate mobile smart devices with management profiles in the production space are mostly used to build intelligent systems for critical assets monitoring — the board of directors members or departments chiefs can review in real time of production equipment use, volume of raw materials and consumables, order fulfilments dynamics, etc., without affecting the technological stages. Therefore, it is timely and relevant to design IIoT information technologies, which will ensure the elastic and seamless expansion of the corporate capacities of small and medium-sized enterprises to the private smartphones of visitors in case of technological process passing, which involves he performance of production tasks in direct customer's presence.

Proper and effective real-time multitasking scheduling can significantly increase the productivity of a production system. Focusing efforts on alternative use of existing functionality and implementation of proprietary media platforms will help a small

business institution to make its services more attractive to consumers. To clarify the system functions and expand the architecture of the mobile platform of distributed service support of the customer with the involvement of his smartphone, a conceptual diagram (Fig. 1) was built, which aims to minimize the bottlenecks of the production process, avoid excessive accumulation of equipment and, in general, effectively manage business resources.

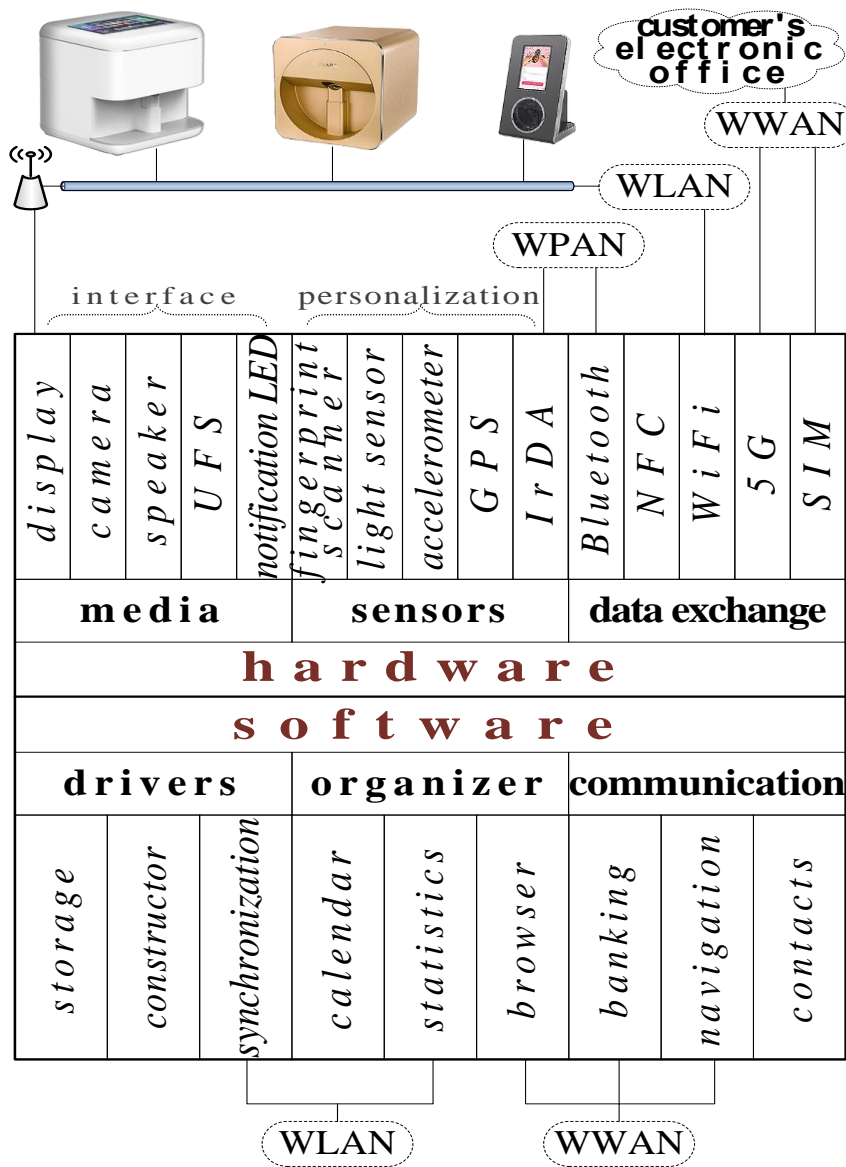


Figure 1. Conceptual diagram of customer-oriented IIoT mobile platform

The diagram is visually divided into two regions with a focus on hardware and software of a typical smartphone, which is used in the presented project as a cluster of a distributed smart hub in the production space. Wireless **data exchange** components are used to form an effective industrial infrastructure when controlling executive mechanisms of technological equipment. In the order lifecycle, each machine fleet unit provides an array of unique control objects [7]. So, to establish a point-to-point (device-device) connection in a personalized network with a maximum of eight devices in a

master-slave hierarchy [8], the *Bluetooth* short-range technology standard is used. Due to its low power consumption and correspondingly feeble outturn, this component performs batch delivery of configuration scripts that occupy a single physical channel. The number of controlled devices can be expanded according to the principle of a mesh network. Combining industrial devices into a wireless local area network is performed by the *Wi-Fi* component, which provides an access point with asymmetric client-server connection with all traffic routing. The coverage of such a point is quite sufficient for the production premises of a small or medium-sized business, which provides offline services on request in the direct presence of the customer. Defrayal for received services is made through contactless payment systems using the *NFC* standard. This standard also provides initial configuration of *Wi-Fi* component settings and prompt identification of regular customers. *IrDA* can be used to organize peer-to-peer optical communication channels with office devices or domotics equipment with a limited number of standardized modes. Other components of the **sensors** subregion are designed for pre-order processing. Instead, the **media** subregion forms an array of hardware and constructive means for organizing human-machine dialogue with the designed industrial platform of distributed customer service support. The main component of this subregion and the basic HMI in the presented project is the *display*, which represents the end terminal of the automated workplace. The terminal provides an access environment to each stage of the order preparation life cycle with the configuration of the appropriate peripherals and work task parameters [9].

Stable communication of the peripheral device with the IIoT mobile platform requires different categories of software. First of all, these are operating systems for managing the computing resources of a smartphone and virtual machines for emulating full-fledged program environments of industrial equipment. Therefore, the support of production devices is carried out by service programs implemented according to the architecture of proprietary and external **drivers**. In the presented project, it was decided to include the prototypes *storage* of proposed orders categories, the *constructor's* environment for customizing the order depending on the situational purpose of final product or service provided, to the software of this subregion. Obtained as a result production task is delivered to the target industrial device via the *synchronization* component, this includes program interfaces for interacting with the execution mechanisms and the corporate local network.

The **organizer** subregion gives access to the system *calendar*, which will ensure automated tracking of appointments with the service provider. It also stores a list of previous orders and keeps *statistics* on raw materials, consumables, costs, etc. The *browser* component provides network means for professional consulting on work issues, interaction with the manufacturer's information products, as well as online forms for advance registration and prepayment of services. The **communication** subregion affords components for the implementation of corporate relations between the customer and the contractor. Here *navigation* routes to establishments' chain the offline-service provider's are generated, its *contacts* from the phone book are filtered — cellular numbers, e-mail addresses, and so on. As already mentioned, payment for

received services is made via *NFC* from the institution's terminal or from an online form through a *browser* using Internet *banking* technologies.

In general, convenient and authorized access to the described categories is carried out through the personal account, actually an *customer's electronic office*, which is a client application of the built-in IIoT software in business sectors that involve the performance of a production task in the direct presence of the consumer. So, while in the corporate space, from his *electronic office* user can access to virtual machine of the target device through its *driver*. Using a smartphone *camera*, with help of augmented reality means [10] is can interactively view a future order in a natural environment. *Light sensor* and *accelerometer* will provide alignment and adaptation to the surrounding conditions. After adjustments in *constructor*, the current order is translated into a production task and arrives at the *synchronized* peripheral device. The end terminal, implemented on smartphone *display*, interactively visualizes the order life cycle stages. Visualization is enhanced by alternative reiteration through a *speaker* and *notification LED*.

Thus, the presented project of mobile platform resources adaptation for distributed service customer support flexibly administers corporate data flows for faster and more accurate business decision-making, allows avoiding excessive meaningless accumulation of equipment and, in general, effectively manages business resources when providing offline services on-demand. Shown elimination complexities in industrial device control is critical to market success of small and medium-sized enterprises. Maximum automation of the supply chain increases the efficiency of the order life cycle and has a positive effect on industrial processes. Augmented reality technologies when composing an order and previewing the final product in context of use, as well as in accompanying visualization of technological stages of commodity manufacturing, provide an interactive experience in perception of order and increase consumer loyalty.

The functionality of intelligent service, operational management and implementation of decentralized production facilities involved in the project fully utilizes the potential of industrial internet of things as main propulsion of Industry 4.0. By contributing to the reduction of transport and logistics processes and the optimization of costs, this state of affairs contributes to continuous, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment, the creation of sustainable infrastructure and innovation, which is in line with the eighth, ninth and twelfth Global Sustainable Development Goals.

References:

1. Javaid M, Haleem ASingh., R.P., Rab S., Suman R. Upgrading the manufacturing sector via applications of the industrial internet of things (IIoT). *Sensors International*, Vol 2, 2021. 100129. DOI: 10.1016/j.sintl.2021.100129
2. Darwish L.R., El-Wakad M.T., Farag M.M. Towards sustainable industry 4.0: a green real-time IIoT multitask scheduling architecture for distributed 3D printing services. *Journal of Manufacturing Systems*, Vol. 61, 2021. P. 196-209. . DOI: 10.1016/j.jmsy.2021.09.004

3. Kumar T. Ch. A, Sharm N. A., Mishra A., Patild P., Reddy S.S., Bhardwaj R. Fault identification model using IIoT for industrial application. *Measurement: Sensors*, Vol. 24, 2022, 100526. DOI: 10.1016/j.measen.2022.100526
4. Cakir M., Guvenc M. A., Mistikoglu C. The experimental application of popular machine learning algorithms on predictive maintenance and the design of IIoT based condition monitoring system. *Computers & Industrial Engineering*, Vol. 151, 2021. 106948. DOI: 10.1016/j.cie.2020.106948
5. Abukwaik H., Gogolev A., Groß Ch., Aleksy M. OPC UA Realization for simplified commissioning of adaptive sensing applications for the 5G IIoT. *Internet of Things*, Vol. 11, 2020. 100221. DOI: 10.1016/j.iot.2020.100221
6. Liu B., Zhang Y., Zhang G., Zhen P. Edge-cloud orchestration driven industrial smart product-service systems solution design based on CPS and IIoT. *Advanced Engineering Informatics*, Vol. 42, 2019. 100984. DOI: 10.1016/j.aei.2019.100984
7. Neroda T. Development of service means for life cycle remote support the printing order. *Computer technologies of printing*, Vol. 43, 2020. P. 57-64. DOI: 10.32403/2411-9210-2020-1-43-57-64
8. Li F., Guo Zh., Liang B., Yi X., Wang X., Li W., Wang Y. A measurement study on device-to-device communication technologies for IIoT. *Computer Networks*, Vol. 192, 2021. 108072. DOI: 10.1016/j.comnet.2021.108072
9. Neroda T. Small-sized enterprise communicative support in course of IIoT cyber-physical platform deployment. *Modern methods, information, software and technical support of control systems for organizational, technical and technological complexes*, Vol. 7, 2020. P. 145-146.
10. Rosales J., Deshpande S., Anand S. IIoT based Augmented Reality for Factory Data Collection and Visualization. *Procedia Manufacturing*, Vol. 53, 2021, Pages 618-627. DOI: 10.1016/j.promfg.2021.06.062

EXTRACTION OF PRECEDENTS USING THE NEAREST NEIGHBOR METHOD

Ostapenko Olena

student

Kharkiv National University of Radioelectronics, Ukraine

Chuieva Sofia

student

Kharkiv National University of Radioelectronics, Ukraine

The method of precedents is effectively used to solve problems of decision selection. This approach, thanks to the experimental data accumulated in the database of precedents, provides additional opportunities for increasing the efficiency of management decision-making, as well as for forecasting [1]. On the other hand, for the adequacy of the obtained solutions to the situation, large databases of precedents for a certain subject area are necessary, which requires considerable time. In turn, the increase in the database of precedents leads to an increase in the resources needed to remove precedents from the database.

The synthesis of methods for extracting precedents allows to reduce the complexity and time of searching. The nearest neighbor method can be used as a basis for such a synthesis.

The method of the nearest neighbor (NN - Nearest Neighbor) makes it quite easy to calculate the degree of similarity of the current problem situation and precedents. To determine the degree of similarity on the set of parameters used to describe the precedents and the current situation, some metric is introduced. Then, according to the selected metric, the distance from the target point corresponding to the current problem situation to the points representing precedents from the precedent databases is determined and the closest point to the target point is selected [2].

Usually, the prediction is based on several nearest points, not one (K-nearest neighbors). This method is more stable, as it allows you to smooth out individual emissions and random noise.

Each feature is assigned a weight that takes into account its relative value. The degree of closeness of the precedent in all respects can be calculated using a generalized formula of the form:

$$\frac{\sum_j W_j \text{sim}(x_{ij}, x_{kj})}{\sum_j W_j},$$

where W_j is the weight of j -th feature; sim is the similarity function (metric); x_{ij}, x_{kj} are values of the feature x_j for the current case i -th analogy, respectively.

Formally, it is necessary to enter a metric in the space of parameters (signs, properties) to describe the precedents and the current situation, and then, based on the selected metric, determine the distance between the points corresponding to the precedents and the point corresponding to the current situation, in the end, the closest point should be selected (precedent) to the current situation. Of course, the effectiveness of the nearest neighbor method largely depends on the choice of metric. For example, one of the main metrics for determining the distance between two points can be [3]: Euclidean distance; Manhattan metric; Chebyshev distance; Zhuravlev's distance; Hamming similarity measure and others.

Choosing the appropriate metric is a time-consuming task, the successful solution of which directly depends on the effectiveness of the search for a solution. For example, Euclidean distance can be used for quantitative traits

$$d_{ik} = \left(\sum_{j=1}^N (x_{ij} - x_{kj})^2 \right)^{1/2}$$

or Manhattan metric

$$d_{ik}^l = \sum_{j=1}^N |x_{ij} - x_{kj}|.$$

The Hamming similarity measure can be used for nominal (qualitative) features:

$$\mu_{ij}^H = \frac{n_{ik}}{N},$$

where n_{ik} is the number of matching features in X_i and X_k .

For mixed signs, the Zhuravlev distance is the most effective:

$$d_{ik} = \sum_{j=1}^N I_{ik}^j, I_{ik}^j = \begin{cases} 1, & \text{if } |x_{ij} - x_{kj}| < s; \\ 0, & \text{other.} \end{cases}$$

After calculating the degrees of closeness, all analogies are lined up in a single ranked list. The adaptation process can be quite complex; to a large extent, it depends on the structure of a specific object. When calculating the distance, certain sets of description parameters are matched to each analogy: the name of the property; property value; importance or informational weight of the property; limit on the interval of admissible values, which defines the interval within which the value of the property can determine the value of similarity.

Each property (or dimension) is assigned a certain weight, the corresponding degree of "importance" of this property. From the base of analogies, the one that "deserves" the highest rating is selected. The value calculation is an aggregated match score. If the found analogy is not a complete analogue of the current situation, adaptation should be carried out - modification of the solution that is in the chosen analogy and is aimed at solving the target problem. Adaptation algorithms assume the existence of a dependency between the features of analogies and the features of solutions contained in them. Such dependencies can be specified by a person when

building a database of analogies or can be detected in the database automatically by methods of knowledge extraction.

Thus, using a precedent approach based on the nearest neighbor method will allow:

- significantly reduce the time for decision-making;
- to increase the adequacy of the decisions made, in the absence of time to assess the situation;
- to predict the situation and condition of the object after the controlling influence.

References:

1. Крылов А.В. Проблема извлечения знаний с использованием рассуждений на основе прецедентов. Приборостроение. 2018. Т.61. № 11. С. 956-951. DOI: 10/17586/0021-3454-2018-61-11-956-962.
2. Varshavsky P.R., Ereemeev A.P. Modeling reasoning based on precedents in intelligent decision support systems // Artificial intelligence decision-making. 2009. URL:<https://elibrary.ru/item.asp?id=12921285>.
3. Скачко Д.О., Тимашов О.О. Прийняття рішень на основі аналізу переміщень у середині просторових об'єктів. Комп'ютерні засоби, мережі та системи. 2017. № 16. С. 125-131.

MACHINE LEARNING APPLICATIONS IN HEALTHCARE

Panchenko Andrii

Student

Department of Automation and Computer-Integrated Transport Technologies
State University of Infrastructure and Technology, Ukraine.

For the healthcare industry, machine learning is particularly valuable because it can help us make sense of the massive amounts of healthcare data that are generated every day within electronic health records. Using machine learning in healthcare like machine learning algorithms can help us find patterns and insights that would be impossible to find manually.

As machine learning in healthcare gains widespread adoption, healthcare providers have an opportunity to take a more predictive approach that creates a more unified system with improved care delivery and patient-based processes.

The most common healthcare use cases for machine learning are automating medical billing, clinical decision support, and the development of clinical practice guidelines within health systems. There are many notable high-level examples of machine learning and healthcare concepts being applied in science and medicine. At MD Anderson, data scientists have developed the first deep learning in healthcare algorithm to predict acute toxicities in patients receiving radiation therapy for head and neck cancers. In clinical workflows, the data generated by deep learning in healthcare can identify complex patterns automatically, and offer a primary care provider clinical decision support at the point of care within the electronic health record.

Large volumes of unstructured healthcare data for machine learning represent almost 80% of the information held or “locked” in electronic health record systems. These are not data elements but relevant data documents or text files with patient information, which in the past could not be analyzed without a human reading through the medical records. Human language, or “natural language,” is very complex, lacking uniformity and incorporates an enormous amount of ambiguity, jargon, and vagueness. In order to convert these documents into more useful and analyzable data, machine learning in healthcare often relies on artificial intelligence like natural language processing (NLP) programs. Most deep learning in healthcare applications that use NLP require some form of healthcare data for machine learning. [1]

Machine learning in healthcare is used to draw insights from large medical data sets to enhance clinicians' decision-making, improve patient outcomes, automate healthcare professionals' daily workflows, accelerate medical research, and enhance operational efficiency.

Here are the most popular machine learning algorithms in healthcare:

- Artificial neural network (ANN) is often referred to as the most ‘humanized’ machine learning algorithm. ANNs sequentially filter incoming information based on set parameters and usually require minimum human involvement during training. In

the healthcare context, they are often used for medical imaging in radiology as well as text and speech recognition.

- Logistic regression is typically used to predict which outcome out of two is likely to happen. Its binary nature makes it comparatively easy to implement, which is why it's one of the most popular machine learning algorithms in healthcare. Besides predicting an outcome probability, logistic regression allows users to see how important each variable is for the final outcome. Healthcare professionals use logistic regression for medical diagnosis, treating at-risk patients, and adjusting behavior plans.

- Unlike linear regression algorithms, support vector machines (SVMs) are generally used for classification problems. In simple terms, the further the data points are from the y axis on the graph below, the higher the probability is that they belong to the respective classes. SVMs are frequently used to classify data from incomplete datasets with missing values and can be applied to a range of healthcare tasks including drug development, medication adherence prediction, and image and text segmentation.

[2]

Machine learning techniques can be applied to solve a wide variety of tasks. When it comes to applications of machine learning in healthcare, these tasks include:

- Classification — machine learning algorithms can help to determine and label the kind of disease or medical case you're dealing with;

- Recommendations — machine learning algorithms can offer necessary medical information without the need to actively search for it;

- Clustering — machine learning can help to group together similar medical cases to analyze the patterns and conduct research in the future;

- Prediction — using current data and common trends, machine learning can make a prognosis on how the future events will unfold;

- Anomaly detection — using machine learning in healthcare, you can find the things that stand out from common patterns and determine whether they require any actions to be performed;

- Automation — machine learning can handle standard repetitive tasks that take too much time and effort from doctors and patients, like data entry, appointment scheduling, inventory management, etc.;

- Ranking — machine learning can put the relevant information first, making the search for it easier.

The use of AI has been a source of ethical dilemmas for a long time. However, some of them are specific to the use of machine learning in healthcare. Let's review the most notable ones:

- Privacy and Data Security

- HIPAA and other privacy regulations ensure the security of the patient's information. Everybody should have a right to keep information about their health private. Nevertheless, a lot of healthcare data leaks are happening every day that result in up to \$16 million penalties for healthcare providers. However, data is the blood of the machine learning organism. How can these points effectively coexist?

- This challenge is difficult to overcome. In most cases, machine learning doesn't require a full spectrum of information on the patient (like name, email, phone

number, and insurance policy number); thus, it can be effectively anonymized so that the person's identity cannot be revealed, while the precision of the ML-algorithm won't be discounted. For others, special data security approaches have to be implemented to ensure patient anonymity.

- **Autonomy Issues**

- Machine learning can be effectively used to help the elderly and people with psychological issues make decisions to improve their health. This concerns taking the right medications, creating healthy habits, and referring to the specialist whenever needed.

- However, the ethical issue behind this is that people will potentially give up their autonomy and act as they are told. It limits their potential choice range to certain recommended options. So, a clear balance between the instructions from the algorithm and freedom of personal choice should be provided.

- **Patient Safety**

- The decisions made by the machine learning algorithm completely rely on the data it has been learned on. If the input is unreliable or wrong, the result will be wrong as well. The flawed decision can harm the patient or even cause their death.

- The ethical dilemma here is who would be responsible for the death of a patient because of the decision made by an algorithm? Right now, this remains an open question. The final decision on the treatment method is behind the patient, who should be informed about all the benefits and risks of each treatment method.

- **Transparency and Informed Consent**

- Machine learning algorithms rely on data. The more relevant data is available, the better they work, and the more precise results and predictions could be achieved.

- Many countries have legislation that restricts the use of patient data without their informed consent. So, the use of machine learning in healthcare should go hand-in-hand with informing the patient on it and on the data security efforts applied to keep their data safe.

- **Representation and Inclusivity**

- When developing a comprehensive healthcare software solution, you should assure its algorithms work effectively on a bright variety of patients. According to PMC, different ethnic and racial groups could have varying responses to pharmaceutical treatment and require special care. Thus, a machine learning solution should be "learned" on sufficiently wide and diverse patient cases and backgrounds. Moreover, it's recommended to prevent and warn physicians about instances the ML algorithm might lack of research data and probably drive less accurate results, therefore. [3]

While machine learning has immense potential to transform healthcare, it's critical to consider the challenges and risks associated with its implementation:

1. **Lack of data**

- The lack of clean, structured data is an overarching problem for organizations across every industry, but training and deploying value-adding machine learning models at scale requires companies to reimagine their approaches to data governance. Given that datasets from one organization rarely suffice for model training, engineers

typically resort to obtaining patient data from other healthcare organizations. The problem is that the majority of these datasets are incompatible with each other.

- Enforcement of industry-wide data governance frameworks is paramount at this point. Standardization of medical data requires equal effort from both governmental bodies and industry players.

- Thankfully, such initiatives are already taking place. In 2022, the White House-led National AI Research Resource (NAIRR) team issued a comprehensive interim report that outlines recommendations around data collection and aims to extend access to medical data for more AI companies and researchers.

2. Bias

- While all machine learning applications can suffer from bias, its implications in healthcare are justifiably the most concerning. To put it simply, given that it's humans who train machine learning algorithms, our existing biases inevitably creep in. What's even more daunting is that ML models do not only sustain these prejudices but often amplify them.

- Fortunately, the importance of unbiased and equitable data is getting recognized at the governmental level. In 2021, the Biden administration formed the Equitable Data Working Group to ensure that historically underserved communities get equal access to healthcare services. Importantly, enforcing robust standards to make different datasets interoperable is also on the group's agenda. Both NAIRR's and Equitable Working Group's initiatives are instrumental in maximizing the effectiveness of machine learning and reducing the probability of bias.

3. Lack of strategy

- In the absolute majority of cases, machine learning brings tangible long-term benefits when all parts of the organization support its adoption. Given that machine learning has a much more drastic impact on conventional healthcare workflows than the majority of other technologies, companies should make an effort to redefine team roles, invest in change management, and launch workforce reskilling programs.

- Understandably, many organizations are reluctant to undergo such significant changes for the sake of technology adoption. However, according to a recent Deloitte survey, the majority of industry leaders believe that these initiatives will inevitably prove worthwhile in the long term.

4. Lack of in-house expertise

- Integrating such a complex technology as machine learning into intricate healthcare workflows requires both excellent technical skills and a deep understanding of medical science. On the one hand, many ambitious AI startups fail to incorporate clinical expertise during the early phases of development, while, on the other hand, many credible and experienced clinicians have insufficient understanding of machine learning to provide tangible input.

- This is why for artificial intelligence startups tapping into healthcare, assembling a multifaceted team is a prerequisite for success. It's not only important to hire exceptional talent in multiple fields but to also ensure that data scientists, machine learning engineers, medical professionals, legal advisers, and other experts can collaborate with each other. [2]

While the benefits of machine learning in healthcare are apparent and indisputable, a very careful and slow approach to its implementation is unsurprising. It goes without saying that human lives are the most important thing we can trust technology to handle. However, as global access to healthcare becomes a growing concern, banking on technology continues to emerge as a clear solution.

For machine learning and artificial intelligence to solve healthcare's legacy challenges, it's paramount to transition from tests and pilot projects to having machine learning as a fully-functional capability.

References:

1. Benefits of Machine Learning in Healthcare. URL: <https://www.foreseemed.com/blog/machine-learning-in-healthcare>
2. Machine learning in healthcare: a complete overview. URL: <https://www.itransition.com/machine-learning/healthcare>
3. Machine learning in healthcare. URL: <https://nix-united.com/blog/machine-learning-in-healthcare-12-real-world-use-cases-to-know/>

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF THE USE OF VPN TECHNOLOGY

Pyrih Natalia,

student of the Faculty of Computer Science
Kharkiv National University of Radio Electronics

Recently, both ordinary users and large companies have become increasingly concerned with protecting personal data, confidential information and network security. For this reason, VPN technology is becoming increasingly popular.

VPN (Virtual Personal Network) is a generic name for a technology that provides one or more logical connections on top of another network with less trust, such as the Internet [1].

Let us consider a mechanism of operation of this technology. As stated in [2] VPN is built on four main components, each of which can use different technologies. Let us enumerate them:

- 1) Tunnel construction.
- 2) User and/or site authentication.
- 3) Traffic protection using encryption.
- 4) Audit.

Accordingly to given information, VPN technology is implemented by establishing a connection between two points in the network, checking the sender and receiver addresses and finding them among the entered addresses in the user's database. Then the process of encrypting the data that is transmitted over the network takes place. Once the recipient has delivered the sent data, decryption processes take place and re-authentication of the users and/or sites, that were previously used by the use, takes place.

VPN providers also allow verification (auditing) of who accessed the user's closed network and a report of that user's activities on that network. This component of the technology can be especially important for companies and organizations using VPN technology.

Among the distinct advantages of VPN technologies is the increased security of users when they connect to unprotected public Wi-Fi hotspots [3]. Moreover, VPN technologies protect the users' personal information during transmission over the network by encrypting it. So even if a malefactor can intercept the data transmitted over the communications channel, he will need an encryption key to decrypt them, without which decryption of data can take a long time.

Another important advantage of using VPN technology is that it keeps your browsing history secret from ISPs and web servers. This reduces the use of cookies and the appearance of relevant advertisements in the user's browser.

Nowadays more and more companies have recently started to use VPN technology to ensure a high level of work for their employees. In this way, employers can provide access to company information resources and, in particular, to confidential information to a limited number of users.

The disadvantages of VPN technology include the fact that it increases the load on the computer, which can affect its performance, as well as the wear and tear on individual components. Due to the fact that the data that is sent using VPN technology goes through encryption, transmission through intermediate servers and decryption, it increases the download time of the necessary resources from the network compared to working on a network without using VPN technology.

It should also be noted that most VPN providers provide their services for a fee, and the higher the level of protection guaranteed by the provider and the more additional services provided, the higher the fee. Accordingly, not every network user can afford it, more and more often such people turn to providers who allow using VPN services for free. It is worth noting that, since few people would agree to do anything for free, it becomes clear that some such providers pursue their own goals, which may not be known to users. For example, such companies may collect users' personal data and use it for their own benefit or transfer it to other organizations for commercial purposes.

Based on the above material, we can conclude that the use of VPN technology can significantly improve a user's online security and reduce the likelihood of confidential information falling into the hands of cybercriminals. However, it should not be forgotten that no VPN provider can provide complete protection of user data. Therefore, using VPN technology does not preclude you from taking other precautions when surfing the network. In particular, you should remember to create strong passwords to store important information, set up multi-level authentication to access various services, such as email, and limit interactions with suspicious or potentially untrustworthy sites.

References:

1. Юзьків, І. А., & Боднарчук, І. О. (2017). Порівняльний огляд реалізацій технології VPN. Збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів „Актуальні задачі сучасних технологій“, 2, 190-190.
2. Knapp, L. (2000). Virtual private networking: An overview. Edpacs, 4, 1-2.
3. Что такое VPN? – Руководство для начинающих специалистов по корпоративной сети VPN – AWS. Amazon Web Services, Inc. Retrieved from [https://aws.amazon.com/ru/what-is/vpn/#:~:text=Сети%20VPN%20используются%20для%20безопасной,данных,%20не%20смогут%20их%20п рочесть. \(дата звернення: 18.12.2022\).](https://aws.amazon.com/ru/what-is/vpn/#:~:text=Сети%20VPN%20используются%20для%20безопасной,данных,%20не%20смогут%20их%20п рочесть. (дата звернення: 18.12.2022).)

ОЦІНКА НАДІЙНОСТІ АВТОМАТИЗОВАНО ЗІБРАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ НА ПРИКЛАДІ ГЕОЛОКАЦІЇ

Антонова Альфія Раїсівна

к.т.н., доцент

Одеса, Одеський національний технологічний університет

Захаров Микита Сергійович

магістр факультету комп'ютерної інженерії, програмування та кіберзахисту

Одеса, Одеський національний технологічний університет

Із постійно зростаючим обсягом даних, доступних в Інтернеті, і широким розповсюдженням соціальних мереж загальнодоступні веб-сайти перетворилися на джерело цінної інформації про окремих осіб і компанії. Розвідка з відкритим джерелом, OSINT, – це будь-яка інформація, яку можна отримати законним і етичним шляхом із загальнодоступних джерел і яка відповідає конкретним вимогам до розвідки. Відносно проста та дешева інтеграція робить OSINT практичним рішенням для національної безпеки, розвідки про кіберзагрози та багатьох інших галузей.

У роботі представлено модель оцінки надійності на прикладі модулю геолокаціїфреймворку для автоматизованого збору OSINT, який використовує багато існуючих інструментів і служб.

З експоненційним зростанням Інтернету за останні кілька десятиліть кількість даних, що зберігаються в усьому світі, стала незмірною. Спочатку дані вважалися просто побічним продуктом обчислювальної техніки, але згодом вони перетворилися на сам продукт. Компанії продають дані своїх користувачів іншим, хто отримує від цього вигоду, тому збір даних будь-якої цінності є важливим для багатьох. Велика частина даних Інтернету доступна кожному, хто має підключення до Інтернету, і часто містить багато інформації про окремих осіб, компанії чи уряди. Усі ці дані зазвичай називають OpenSourceIntelligence, або скорочено OSINT.

Цінність OSINT все більше визнається в багатьох різних сферах. За даними [1], понад 80% знань, які використовуються для формування політики на національному рівні, отримують з OSINT. Розвідка про кіберзагрози активно використовує OSINT і поєднує її з даними, зібраними пристроями безпеки, щоб оцінити можливі загрози інфраструктурі компаній. Загалом, загальнодоступні джерела є незамінним джерелом знань. Однак через величезну кількість даних в Інтернеті та їх неструктуровану та неоднорідну природу збір і обробка OSINT є складним завданням, яке потребує нетривіальних методів. Можливо, одним із найбільших недоліків OSINT є відсутність механізмів перевірки зібраної інформації.

Щоб зробити весь процес OSINT простішим і доступнішим, існують різноманітні інструменти та сервіси, які надають корисну інформацію. Вони варіюються від простих веб-сайтів, які надають базову інформацію про IP-адреси, до більш складних інструментів, що реалізують найсучасніші алгоритми.

Теоретична частина. Існує багато способів впровадження інструменту, який автоматично збирає OSINT, оскільки OSINT – це велика тема, а кількість доступних даних величезна. Збір OSINT може бути проблематичним. Якщо користувач має на меті знайти певну інформацію, таку як контакти в соціальних мережах і дописи певної особи або відбиток компанії в Інтернеті, можна використовувати різні методи, які спеціалізуються на цих завданнях. Використовуючи соціальні медіа-мережі як приклад, можна скористатися перевагами веб-збирання, аналізу настроїв, машинного перекладу та деанонізації, щоб створити повний профіль різних користувачів цих соціальних мереж.

Проте кожна проблема, яку може знадобитися розв'язати користувачеві, потребує іншого підходу, і створення сучасного інструменту для кожної з них було б трудомістким завданням. Замість цього можна використовувати існуючі інструменти та служби, які вже реалізують нетривіальний збір OSINT. Тому доцільним є дослідження можливості вести не активний збір даних і перетворення їх у цінну інформацію, а автоматизація збору OSINT за допомогою вже існуючих інструментів.

Однією з найбільш важливих проблем OSINT, яка не була вирішена жодним із існуючих інструментів автоматизації, є оцінка надійності зібраної інформації. Перевірена OSINT визначається як OSINT з високим ступенем достовірності, якого дуже важко досягти без певного рівня участі людини. Будь-яке OSINT-розслідування зрештою вимагатиме людину, яка має певні знання про контекст розслідування та сам OSINT, щоб оцінити зібрані дані.

Збір OSINT зазвичай полягає не лише в пошуку інформації про одну конкретну ціль, а в повторюваному циклі, у якому подальші пошуки вдосконалюються на основі інформації, виявленої під час попередніх ітерацій. Виконуючи ці послідовні пошуки, можна виявити зв'язки між різними цілями. Подібно до самої інформації, можна оцінити надійність виявлених цілей та їхні зв'язки з іншими цілями.

Іншим фактором, який не враховується існуючими засобами автоматизації OSINT, є слід, який залишає OSINT-розслідування під час збору даних. Як правило, це не викликає занепокоєння, якщо пошукові запити не є конфіденційними. Однак, якщо ціль сама по собі є приватною інформацією або дослідник бажає відключитися від запиту, для задоволення цих вимог необхідно використовувати додаткові методи. Взаємодія з різними OSINT-сервісами замість прямого зв'язку з цілями забезпечує посередника, який перешкоджає цільовим або третім сторонам пов'язувати запити з дослідником. Незважаючи на це, постачальники послуг все одно знають конкретні запити користувача, що посилюється, якщо той самий постачальник керує декількома запитаними

послугами. Таким чином, цей рівень опосередкованості недостатній для дуже конфіденційних запитів.

Практична частина. Найкращий спосіб визначити правдивість OSINT – це встановити надійність джерел, з яких була отримана інформація, використати кілька джерел, що надають інформацію одного типу, і порівняти результати. Крім того, наявність контекстної та специфічної для запиту інформації є важливою, щоб уникнути збору інформації, яка не має відношення до запиту. Це можна зробити якщо звузити запити до простих ключових слів і використовувати інструменти, які надають певний тип інформації про задане ключове слово, наприклад геолокацію IP-адреси. Таким чином, зібрана інформація неявно відповідає тому, що шукає користувач.

Оцінка надійності не обов'язково має сенс для всіх результатів. Наприклад, якщо завантажувати список вузлів виходу Tor безпосередньо з веб-сайту проекту Tor, можна стверджувати, що сам проект Tor дає достатньо впевненості в правильності результату.

Іншим фактором, який слід враховувати, є необхідність у кількох джерелах. Багато послуг або платні, або надають лише обмежену кількість безкоштовних запитів, а це означає, що використання кількох джерел для оцінки надійності може значно збільшити вартість, якщо деякі або всі з них є платними. Крім того, деякі служби надають інформацію, яка є надто унікальною для перевірки, оскільки для отримання інформації потрібно буде об'єднати кілька служб або інші служби можуть взагалі не надавати таку інформацію.

Розглянемо оцінку надійності для пошукугеолокації. Для пошукугеолокації використовують багато служб геолокації IP, які або повертають GPS-координати (тобто два числа – широту та довготу), або адресу, яка перетворюється в координати за допомогою, наприклад, API OpenStreetMap [3]. Координати забезпечують зручний спосіб порівняння результатів різних сервісів і оцінки надійності.

По-перше, за допомогою рівняння (1) обчислюється відстань між двома наборами координат, визначених точками S1 і S2. Оскільки ці координати відповідають точці у двовимірному евклідовому просторі, вони обчислюються так само, як евклідова відстань.

$$\text{відстань}(s1, s2) = \sqrt{(\text{широта}_i - \text{широта}_j)^2 + (\text{довгота}_i - \text{довгота}_j)^2} \quad (1)$$

Рівняння (2) і (3) обчислюють очікувані координати, які дорівнюють середньому значенню координат, визначених усіма сайтами.

$$\text{широта}_{\text{очікувана}} = \frac{\sum_{k=1}^n \text{широта}_k}{n} \quad (2)$$

$$\text{довгота}_{\text{очікувана}} = \frac{\sum_{k=1}^n \text{довгота}_k}{n} \quad (3)$$

Похибка координат обчислюється як відстань до очікуваного значення $S_{\text{очікувана}}$, як показано в рівнянні (4). Очікуване значення визначається очікуваними координатами *широта*_{очікувана} і *довгота*_{очікувана}.

$$\text{похибка}(S_i) = \text{відстань}(S_i, S_{\text{очікувана}}) \quad (4)$$

Незалежність сайту геолокації S_i обчислюється за допомогою рівняння (5). Вона дорівнює середньої відстані між координатами, визначеними S_i , і координатами, визначеними всіма іншими сайтами.

$$\text{незалежність}(S_i) = \frac{\sum_{k=1}^n \text{відстань}(S_i, S_k)}{n-1} \quad (5)$$

Вага сайту показана у рівнянні (6) і дорівнює його незалежності, поділеній на максимальну відстань між будь-якими двома сайтами.

$$\text{вага}(S_i) = 1 - \frac{\text{незалежність}(S_i)}{\max_{j,k=1}^n (\text{відстань}(S_i, S_k))} \quad (6)$$

Рівняння 7 обчислює надійність сайту S_i – вона обернено пропорційна похибці та пропорційна вазі, а результат є часткою від 0 до 1.

$$\text{надійність}(S_i) = \left(1 - \frac{\text{похибка}(S_i)}{\max_{j,k=1}^n (\text{відстань}(S_i, S_k))} \right) * \text{вага}(S_i) \quad (7)$$

Коли координати з усіх сайтів збираються, вони кластеризуються за допомогою алгоритму кластеризації з пороговим значенням, визначеним, наприклад, у файлі конфігурації. Кластери є взаємовиключними, і кількість кластерів m може бути десь між 1 і n . Для кожного кластера обчислюється очікуване розташування, а надійність розташування кластера C_i дорівнює сумі надійностей сайтів, які складають кластер, поділеній на суму всіх надійностей, як показано в рівнянні 8. Зрештою, розрахунки повертають одну або кілька пар координат і їх достовірність.

$$\text{надійність}(C_i) = \left(\frac{\sum_{S_j \in C_i} \text{надійність}(S_j)}{\sum_{k=1}^n \text{надійність}(S_k)} \right) \quad (8)$$

У реалізованому фреймворці для автоматизованого збору OSINT надійність веб-сайтів, що використовуються в модулі геолокації, оцінювалася за допомогою набору даних із 800 випадково згенерованих IP-адрес. Усі багатоадресні, зарезервовані, приватні та повторні адреси було відфільтровано.

Усі служби геолокації розпізнали IP-адреси і були обчислені значення, визначені вище. У таблиці 1 наведено виміряні значення та нульовий коефіцієнт, тобто відсоток IP-адрес, для яких геолокація не була визначена. Нульовий коефіцієнт веб-сайту Utrace становив 90% через непослідовну роботу. Щоб

визначити, наскільки веб-сайти залежать один від одного, було згенеровано попарну відстань цих веб-сайтів, яка показана в таблиці 2.

Група з 4 веб-сайтів має відносно невелику відстань між собою – Maxmind, IPdata, FreeGeoIP, Geoplugin. Вони виділені жирним шрифтом у таблиці 2. Подібність результатів спостерігається в конкретних геолокаціях, де координати абсолютно однакові для багатьох IP-адрес. Однією з причин, чому це відбувається, може бути той факт, що Maxmind є популярною службою, яка безкоштовно надає щотижневу оновлену версію своєї бази даних. Якщо це так, невеликі відмінності можуть бути спричинені тим, що бази даних цих веб-сайтів не синхронізовані для всіх значень. Однак зв'язки між ними потрібно проаналізувати більш детально, щоб знайти будь-які залежності.

Таблиця 1 – Вимірювання значень надійності.

Веб-сайт	Нульове співвідношення	Незалежність	Помилка	Вага	Надійність	Скоригована надійність	Відомість
FreeGeoIP	0,3%	7.2520	5.8921	0,6510	0.5043	0.4821	5.5443
Geoplugin	0,4%	7.1712	5.8201	0.6234	0.5009	0.4491	8.9209
IPdata	0,2%	6.823	5.4703	0.6650	0.5290	-	1.3772
Utrase	90%	5.9485	5.1109	0.6110	0.4590	-	1.1501
Maxmind	0,2%	6.8109	5.4981	0.6510	0.5200	0.4877	1.1590
WhoisXML	0%	7.4401	6.0811	0.6071	0.4691	0.4683	3.3201
IPwhois	0,2%	10.8661	9.2101	0.5437	0.4109	0.4210	9.0030

Стовпець «Скоригована надійність» містить надійність, коли IPdata та Utrase видаляються з обчислень. Стовпець «Відомість» представляє середню відстань між результатами, наданими кожною службою, та відомими місцями для певної IP-адреси. Чим нижчі значення в цьому стовпці, тим ближче результати до відомих місць.

Одна з пар – IPdata та Maxmind – має середню відстань, дуже близьку до нуля, що означає, що результати цих веб-сайтів були практично однаковими. Щоб краще відобразити надійність, IPdata та Utrase (через високе нульове співвідношення) були вилучені з обчислень. Для цих двох веб-сайтів у файлі конфігурації надається нульова надійність. Можливо, інші веб-сайти, які мають подібні результати до Maxmind, також можна було б виключити з оцінки, але подібність не була такою очевидною, як з даними IP.

Чим нижче значення, тим ближчі результати двох послуг. Значення, виділені жирним шрифтом, показують пари веб-сайтів, які належать до групи з 5 веб-сайтів із невеликою відстанню між собою (див. табл. 2).

Висновки

Щоб оцінити точність цієї моделі, було створено набір даних із 800 IP-адрес із відомими розташуваннями. Набір даних містить адреси з діапазонів IP-адрес,

які належать Amazon, Google, NordVPN. Географічне розташування діапазонів було зібрано з офіційних веб-сайтів[4,5,6].

Таблиця 2 – Середня відстань між усіма службами.

Веб-сайт	FreeGeoIP	Geoplugin	IPdata	Utrace	Maxmind	WhoisXML	IPwhois
FreeGeoIP	-	1.3501	2.0419	5.6076	1.9054	7.1982	11.3829
Geoplugin	1.3501	-	2.7089	5.4326	2.7786	7.1119	10.7987
IPdata	2.0419	2.7089	-	5.6320	0.2389	6.4100	12.3316
Utrace	5.6076	5.4326	5.6320	-	5.6490	6.8010	8.4145
Maxmind	1.9054	2.7786	0.2389	5.6490	-	6.5510	12.1018
WhoisXML	7.1982	7.1119	6.4100	6.8010	6.5510	-	11.2321
IPwhois	11.382	10.798 7	12.3316	8.4145	12.1018	11.2321	-

Середню відстань між результатами з кожного веб-сайту та відомими місцями показано у стовпці Відомість в таблиці 1. Загалом ці значення досить добре відповідають оціненим показникам надійності. Кілька веб-сайтів показали кращі результати в цій оцінці, ніж очікувалося, з точки зору надійності, і навпаки. Подібним чином, зміни у скоригованій надійності, здається, відповідають точності при визначенні відомих місць. Однак важливо зазначити, що деякі веб-сайти можуть використовувати подібні набори даних для визначення геолокації, що спотворить виміряні відстані.

Список літератури

1. B. Schneier. Data and Goliath: The Hidden Battles to Collect Your Data and Control Your World. W. W. Norton & Company, 2016. isbn: 978-0393352177. url: https://www.schneier.com/books/data_and_goliath/.
2. S. Gong, J. Cho, and C. Lee. “A Reliability Comparison Method for OSINT Validity Analysis”. In: IEEE Transactions on Industrial Informatics 14.12 (2018), pp. 5428–5435.
3. OpenStreetMap. OpenStreetMap. [online], cit. [2020-12-6]. url: <http://www.openstreetmap.org/>.
4. Amazon.com Inc. Amazon Global Infrastructure. [online], cit. [2020-12-25]. url: <https://aws.amazon.com/about-aws/global-infrastructure/>.
5. Google LLC. Google Data Centers Locations. [online], cit. [2020-12-25]. url: <https://www.google.com/about/datacenters/locations/>.

6. NordVPN. NordVPN Servers. [online], cit. [2020-12-25]. url: <https://nordvpn.com/servers/>.

РОЗРАХУНОК КРИВИХ РОЗРЯДУ ЛІТІЄВИХ АКУМУЛЯТОРІВ ПОСТІЙНОЮ ПОТУЖНІСТЮ

Бідюк Вадим,

Магістр

Національний Університет «Одеська Політехніка»

Бекіров Володимир,

Ст. в.

Національний Університет «Одеська Політехніка»

Безпілотні літальні апарати, що живляться від акумуляторів, постійно зростають у використанні і застосуванні. Як і для будь-якого іншого класу літальних апаратів, точна оцінка дальності і витривалості має першорядне значення на етапі проектування і вибору. Методи оцінки дальності та витривалості для літальних апаратів з акумуляторними батареями [1-4] не настільки добре розроблені, як для літальних апаратів з двигунами, що працюють на викопному паливі [5-7]. В роботі [8] розроблено метод оцінки дальності та витривалості літальних апаратів на акумуляторних батареях з перевіркою підходу, представленого в роботі [9]. Для реалізації методу та підходу [8,9] необхідні криві розряду АКБ при постійній потужності, де напруга та струм АКБ змінюються. Це нетипово для звичайного методу характеристики працездатності акумуляторних батарей, де струм фіксований, а потужність і напруга змінні. Отже, для використання методу, викладеного в [8], необхідні дані про АКБ для розряду при постійній потужності, або потрібен засіб перетворення кривих розряду при постійному струмі в криві розряду при постійній потужності.

Для літєвих акумуляторів, які в даний час є "стандартом" завдяки своїй високій щільності потужності, вплив ефекту Пайкерта недостатньо вивчений [10]. Запропоновано значення $P \approx 1,05$ [10]. Найбільший вплив на ємність літєвих батарей має їх чутливість до температури: низькі температури сильно послаблюють номінальну ємність батареї C [11,12]. Літєві батареї також чутливі до кількості циклів заряджання та розряджання; чим більша кількість циклів, тим менша ємність через втрату активного матеріалу всередині елемента і, в першу чергу, втрату запасу літію [13].

Для того, щоб трансформувати криву розряду постійним струмом, див. Рисунок 1а, Рисунок 2а і Рисунок 3а для прикладів типових профілів розряду [14,15], було б корисно співвіднести криві, встановивши їх залежність від швидкості розряду або струму. Дані на рис. 1, рис. 2 і рис. 3 були отримані шляхом оцифрування графіків виробника. Вищі розрядні струми призводять до зниження напруги під час розряду, оскільки збільшується поляризаційна напруга в електродних реакціях [12]. Було виявлено, що криві розряду постійним струмом для даної батареї руйнуються, коли напруга V під час розряду множиться на струм, піднесений до ступеня n для даної розрядженої ємності (в

той час як це руйнування спостерігається для елементів високої потужності, що використовуються в авіації, елементи високої енергії можуть не показувати такої кореляції):

$$\ln V(D) = \text{Constant}(D) \quad (1)$$

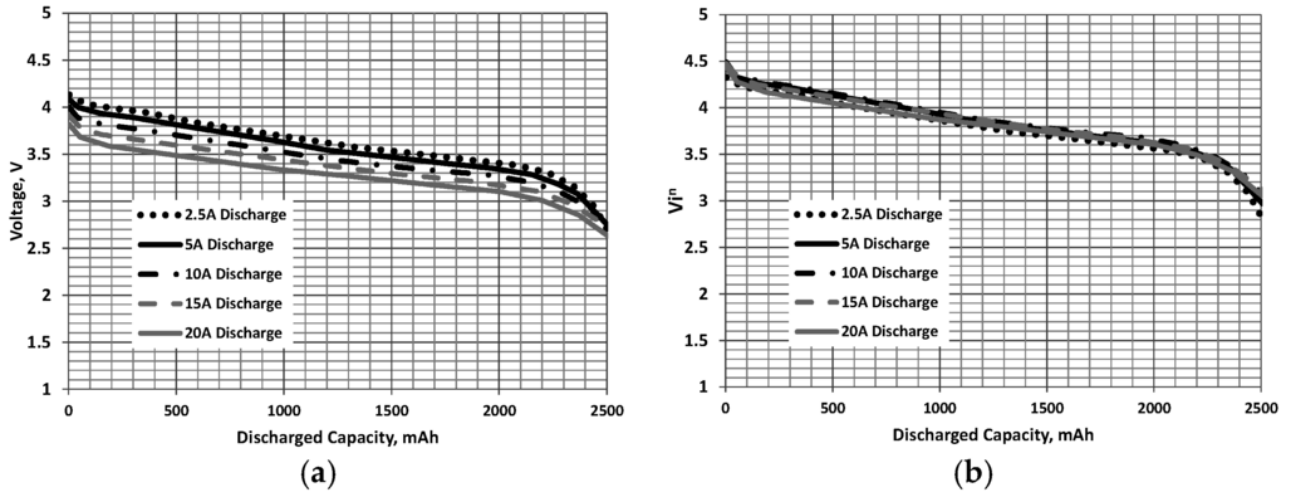


Рисунок 1 - INR 18650 [14]: (а) постійний струм і (б) корельовані криві розряду. $n = 0,05$, $C = 2500$ мАг

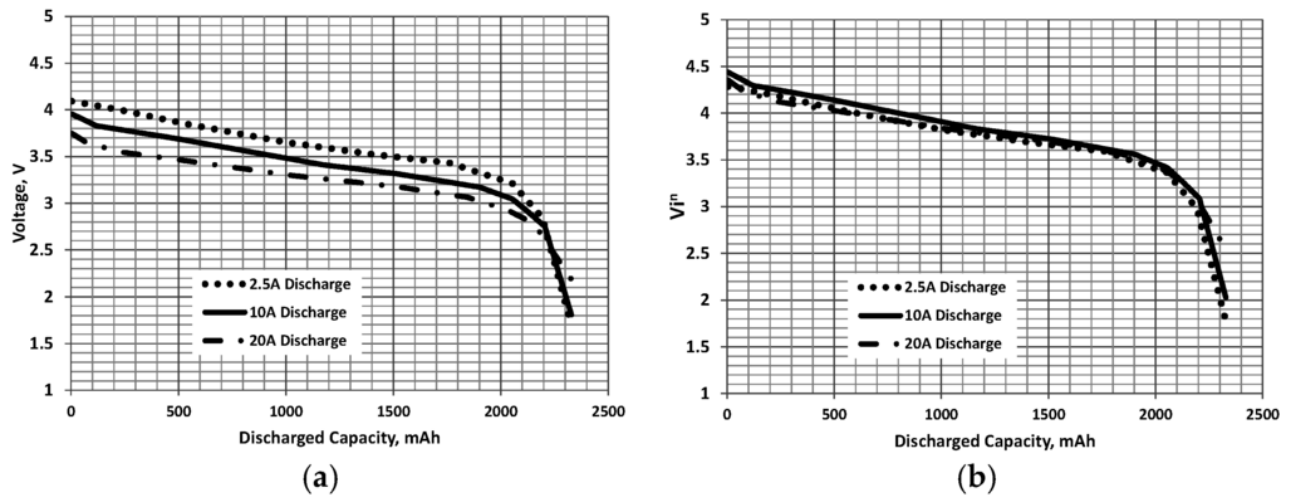


Рисунок 2 - LG18B50HE2 [14]: (а) постійний струм і (б) корельовані криві розряду. $n = 0,05$, $C = 2500$ мАг

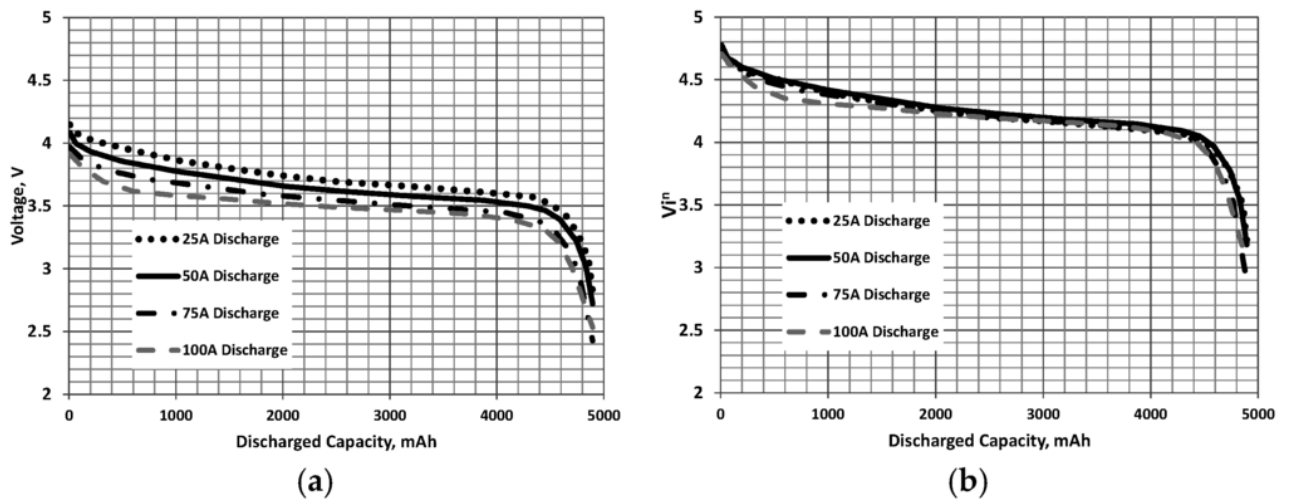


Рисунок 3 - Thunderpower Extreme [15]: (а) постійний струм і (б) корельовані криві розряду. $n = 0,05$, $C = 5000$ мАг

Оцінки дальності польоту і витривалості для літальних апаратів з акумуляторними батареями менш відомі, ніж для транспортних засобів, що працюють на викопному паливі. Нещодавно розроблений метод оцінки цих параметрів (дальності і витривалості) вимагає зміни напруги батареї при постійній потужності в міру розряду батареї. Однак, стандартна процедура тестування акумуляторних батарей передбачає розряд при постійному струмі. У зв'язку з цим розроблено методику оцінки кривих розряду при постійній потужності для літєвих акумуляторів з використанням інформації з даних розряду при постійному струмі. Метод справедливий для елементів великої потужності і може бути не застосовний для елементів з високою енергією. Показано, що криві розряду постійним струмом корелюють, коли напруга під час розряду помножена на струм, піднесений до степеня (зі значенням $\approx 0,05$). Підбір кривої кореляції дозволяє визначити зміну напруги при розряді для заданої потужності. Порівняння прогнозу, зробленого за допомогою кореляційного методу, з експериментальним розрядом постійної потужності показало близький збіг. Показано, що кореляційний метод не може бути застосований при дуже низьких температурах і вимагає, щоб ефективна ємність не залежала від швидкості розряду.

Джерела:

1. Лоуренс, Д.А., Мохсені, К. Аналіз ефективності електричних літальних апаратів тривалого використання. У матеріалах конференції Infotech@Aerospace, Арлінгтон, штат Вірджинія, США, 26-29 вересня 2005 року. [CrossRef].
2. Гур, О., Розен, А. Оптимізація електричних силових установок безпілотних літальних апаратів. Ж. Авіац. журн. 2009, 46, 1340-1353. [Google Scholar] [CrossRef].
3. Остлер, Д.Н. Льотні випробування малих безпілотних літальних апаратів з електричним приводом. Магістерська дисертація, Університет Бригама Янга, Прово, штат Юта, США, квітень 2006 року. [Google Scholar].

4. Ретана Е.Р., Родріге-Кортес Х. Базові розміри малих літаків з фіксованим крилом, що оптимізують витривалість. Матеріали 4-ї Міжнародної конференції з електротехніки та електроніки (ICEEE), Мехіко, Мексика, 5-7 вересня 2007 р.; с. 322-325.
5. Андерсон, Д.Д. Експлуатаційні характеристики повітряних суден, 1-е вид.; McGraw Hill: Columbus, OH, USA, 1999; pp. 293-300. [Google Scholar].
6. Маккормік, Б.В. Аеродинаміка, аеронавтика та механіка польоту; Wiley: New York, NY, USA, 1995; с. 378-385. [Google Scholar].
7. Хейл, Ф. Вступ до льотно-технічних характеристик, вибору та проектування літальних апаратів; Wiley: Hoboken, NJ, USA, 1984; с. 123-129. [Google Scholar].
8. Трауб, Л.В. Оцінки дальності і витривалості для літаків з акумуляторними батареями. *J. Aircr.* 2011, 48, 703-707. [Google Scholar] [CrossRef].
9. Трауб, Л.В. Валідація оцінок витривалості для БПЛА з акумуляторним живленням. *Aeronaut. J.* 2013, 117, 1155-1166. [Google Scholar] [CrossRef].
10. Андреа, Д. Системи управління батареями для великих літій-іонних акумуляторних батарей, 1-е вид.; Artech House: Norwood, MA, USA, 2010. [Google Scholar].
11. Sony. Технічний посібник з літій-іонних акумуляторних батарей. Доступно онлайн: <http://www.dlnmh9ip6v2uc.cloudfront.net/datasheets/Prototyping/Lithium%20Ion%20Battery%20MSDS.pdf> (дата звернення: 15 вересня 2015 р.).
12. Sanyo. Посібник з літій-іонних акумуляторів. Доступно в Інтернеті: http://www.rathboneenergy.com/articles/sanyo_lionT_E.pdf (дата звернення: 15 вересня 2015 року).
13. Арора П., Уайт Р., Дойл М. Механізми зниження ємності та побічні реакції в літій-іонних акумуляторах. *J. Electrochem. Soc.* 1998, 145, 3647-3667. [Google Scholar] [CrossRef].
14. PowerStream. Літій-іонні циліндричні акумулятори 18650 з високим струмом розряду від PowerStream, Sony VTC4 і VTC5, Samsung 25R і LG HE2, гарантовано оригінальні. Доступно в Інтернеті: <http://www.powerstream.com/18650-high-discharge-rate.htm> (дата звернення: 20 вересня 2015 року).
15. Thunder Power Extreme. Доступно в Інтернеті: <http://www.thunderpowerrc.com> (дата звернення: 20 вересня 2015 року).

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕЛЕКТРОПРИВОДА ГОЛОВНОГО РУХУ ПЛОСКОШЛІФУВАЛЬНОГО ВЕРСТАТА

Білюк Іван Сергійович

кандидат технічних наук, доцент,
Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова, Україна

Савченко Олег Валерійович

завідувач лабораторіями кафедри автоматики
Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова, Україна

Шарейко Дмитро Юрійович

кандидат технічних наук, доцент,
Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова, Україна

Гаврилов Сергій Олексійович

кандидат технічних наук, доцент,
Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова, Україна

Фоменко Андрій Миколайович

доцент, старший викладач кафедри автоматики
Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова, Україна

Для забезпечення підвищення продуктивності праці в машинобудуванні, велике значення має більш повне використання діючого парку верстатів, в першу чергу за рахунок його модернізації і реконструкції. Роботами, проведеними в промисловості в останні роки, практично доведена можливість значного підвищення експлуатаційних показників діючих верстатів шляхом їх модернізації.

Особливого значення набуває модернізація електроприводів, що знаходяться в експлуатації, оскільки знос електроустаткування відбувається значно швидше, ніж знос верстатів. Воно може дати істотний ефект щодо підвищення продуктивності і полегшення обслуговування верстата[1].

Метою роботи є модернізація системи керування електропривода шліфувального диска плоскошліфувального верстата високої точності 3Г71[2]. Для досягнення зазначеної мети в роботі було визначено наступні завдання:

- розглянути характеристику плоскошліфувального верстата високої точності 3Г71;
- скласти структурну схему автоматизованого електропривода;
- навести математичний опис об'єкта керування, елементів системи керування та виконати розрахунок їх параметрів;
- дослідити динаміку автоматизованого електропривода;

Плоскошліфувальний верстат високої точності в основному призначений для шліфування поверхонь периферією диску. У певних межах (залежно від виступаючої частини шліфувального диску із захисного кожуха) можлива обробка поверхонь, розташованих під кутом 90° до поверхні столу.

Основні параметри електродвигуна шліфувального диску верстата наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Основні параметри електродвигуна.

U [В]	f [Гц]	P [кВт]	I [А]	n [1/хв]	M _н [Нм]	J _{дв} [кг · м ²]	I _п /I _н	M _{max} / M _н	M _п /M _н
380	50	2,2	4,85	2855	7,346	0.0018	7,0	2,3	2,2

При виборі перетворювача частоти необхідно керуватися такими основними вимогами: висока надійність при будь-яких режимах роботи; простота системи керування без погіршення основних параметрів вихідного струму, напруги і функціональних можливостей перетворювача частоти. У якості перетворювача частоти обираємо перетворювач VEICHI універсальної серії AC70-T3-004G/5R5P скалярного керування[3].

На рисунку 1 представлена структурна схема системи керування електропривода зі зворотним зв'язком за швидкістю на базі функціональної схеми[4].

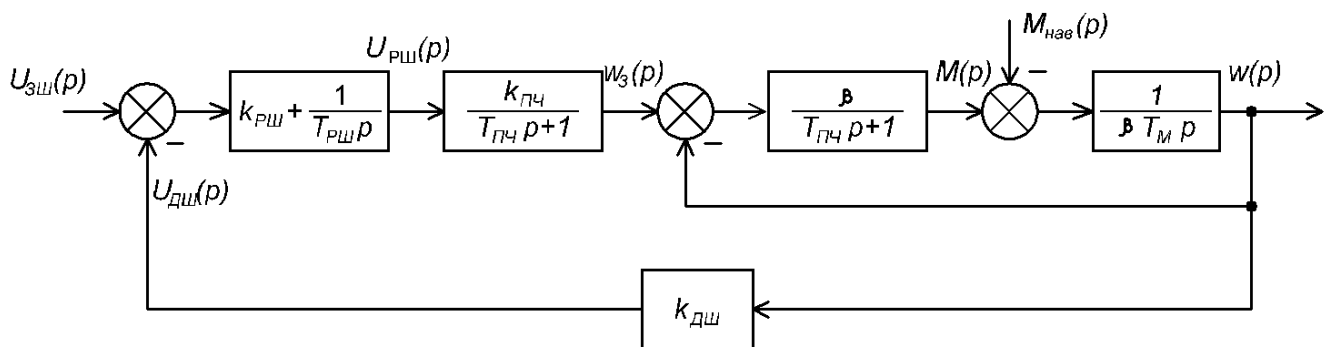


Рисунок 1 – Структурна схема системи керування електропривода

Після розрахунку параметрів системи керування, основні коефіцієнти було зведено у таблицю 2.

Таблиця 2 – Основні коефіцієнти системи керування

$k_{рш}$	$T_{рш}$	$k_{пч}$	$T_{пч}$	β	T_e	T_M	$k_{зз}$
0.083	0.263	31.416	0.00025	0.51	0.01507	0.07059	0.033

На базі структурної схеми, показної на рисунку 1, за допомогою програми MATLAB виконано побудову моделі автоматизованого електропривода, яка показана на рисунку 2.

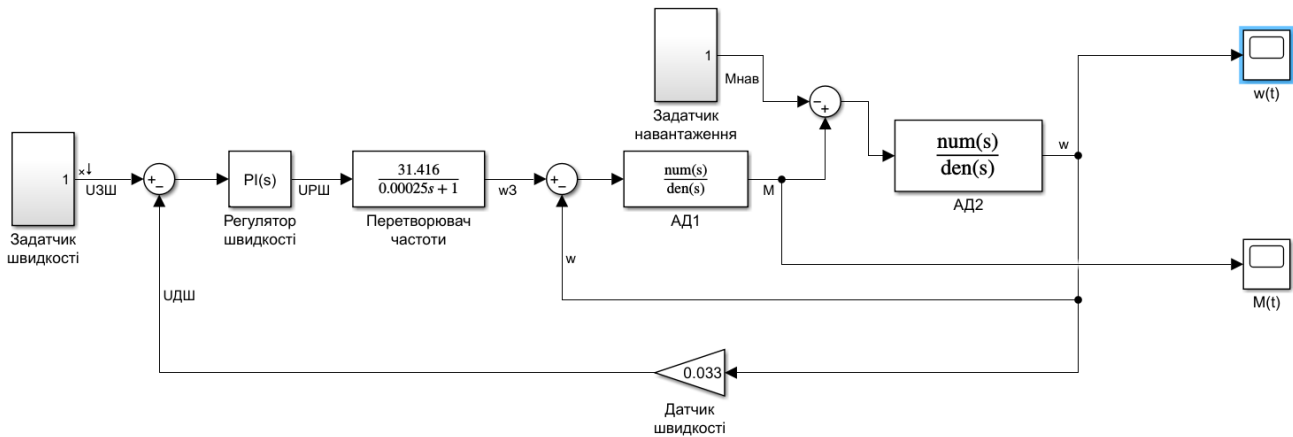


Рисунок 2 – Модель автоматизованого електропривода в MATLAB.

У результаті моделювання були отримані перехідні характеристики автоматизованого електропривода, які представлені на рисунку 3.

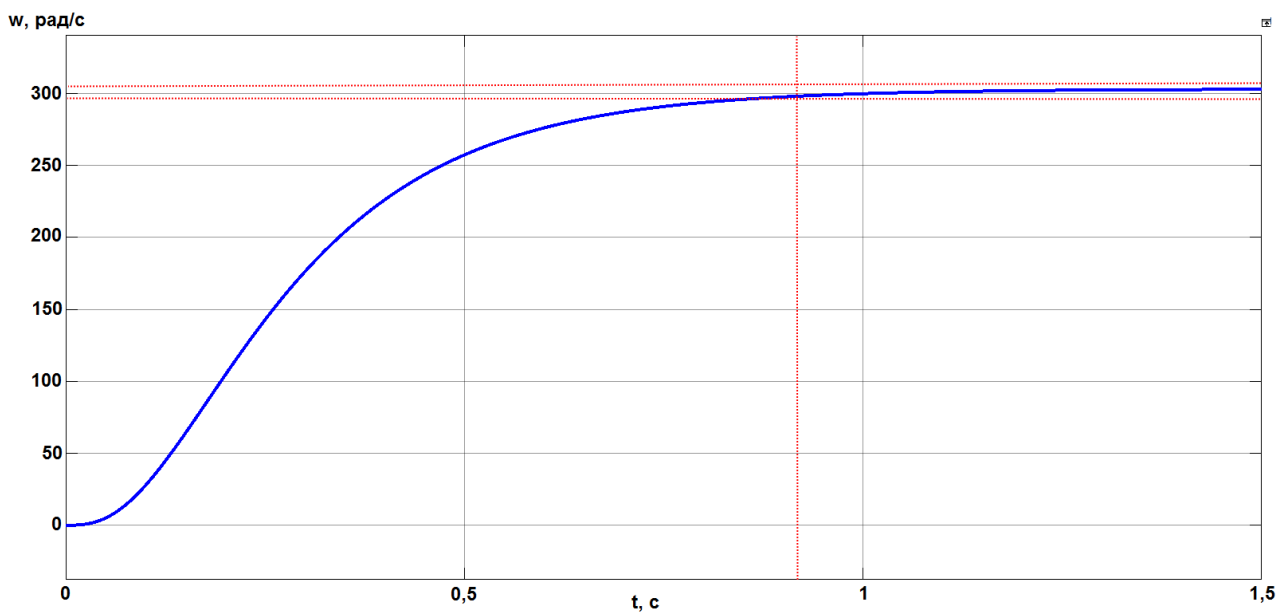


Рисунок 3 – Перехідна характеристика кутової швидкості електродвигуна

Для оцінки якості керування за рисунком 3 визначимо наступні показники якості: час перехідного процесу $t_{\text{ПП}}=0,85$ с;

Висновок:

В даній роботі розглянуті питання здійснення модернізації привода шліфувального диску плоскошліфувального верстата. Дана модернізація не погіршала показників якості верстата. Статичні та динамічні характеристики, розраховані та змодельовані в даній роботі, задовольняють вимогам та нормам.

Отримані результати підтверджують вирішення поставленої задачі по вдосконаленню динамічних якостей системи керування привода головного руху верстата. Таким чином, основна мета роботи виконана.

Література:

1. Білюк, І. С., Гуров, А. П., Савченко, О. В., Майборода, О. В., & Марченко, А. В. (2022). СПОСІБ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРИВОДА ПОДАЧ ТОКАРНОГО ВЕРСТАТА. *Trends in science and practice of today*, 29, 306.
2. Универсальный плоскошлифовальный станок высокой точности с горизонтальным шпинделем и прямоугольным столом – М.: Красный борец, 1977. – 46.
3. Руководство по эксплуатации, техническому обслуживанию и ремонту частотного преобразователя серии AC70 – VEICHI, 2009. – 55 с.
4. Терехов, В.М. Система управления электроприводов: учебник [Текст] / В.М. Терехов, О.И. Осипов. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 304 с.

АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ДОСТУПУ НА ОСНОВІ БІОМЕТРИЧНИХ ДАНИХ

Зубко Ігор,

к.т.н., старший викладач

Черкаський державний технологічний університет

Купрій Віталій

магістрант,

Черкаський державний технологічний університет

На сьогоднішній день постійний потік різних людей та відсутність можливості реєстрації користувачів, не дозволяють проводити процедуру ідентифікації [1]. Цей факт полегшує безперешкодний прохід на об'єкт зловмисників, дозволяє їм без будь-яких зусиль злитися з натовпом людей. Крім того, відсутність ідентифікуючих відомостей про особистості значно ускладнює розслідування злочинів та різних інцидентів правоохоронними структурами. Політика тотальної перевірки та реєстрації паспортних даних не застосовується через негативний вплив на бізнес-процеси. Це викликано тривалістю процедур ідентифікації відвідувачів та реєстрації відповідних подій. Найчастіше виконання адміністрацією подібних заходів неможливе через необхідність великої чисельності контролюючого персоналу.

Однак, відомі моделі та методи ідентифікації особистостей здебільшого розробляються стосовно різних областей інформаційних технологій. Наукові роботи, об'єктом дослідження яких є системи контролю та управління доступом (СКУД), здебільшого порушують питання проектування контрольно-пропускних систем з метою пошуку ефективних рішень щодо організації безпечної евакуації. Питання організації процесу ідентифікації в СКУД опрацьовано недостатньо.

Використання СКУД дозволяє автоматизувати процес ідентифікації відвідувачів, проте для цього потрібна попередня реєстрація всіх користувачів у базі даних (БД) незалежно від використовуваного набору ідентифікаційних ознак. Можна дійти висновку, що організація процесу ідентифікації особистостей ускладнено такими проблемами: існуючі технічні засоби ідентифікації та аутентифікації [2] СКУД не дозволяють організувати ідентифікацію без порушення бізнес-процесів; відсутність підходів та методів, які б дозволяли організувати верифікацію особи в СКУД.

Особливості функціонування та наявність проблем з організацією контрольно-пропускного режиму на території обумовлюють актуальність завдання щодо розробки рекомендацій, технічних та технологічних рішень, які дозволяють організувати реєстрацію та ідентифікацію відвідувачів на об'єктах без порушення бізнес-процесів [3].

Ідентифікація особистості є одним із ключових заходів організації безпеки підприємств різної галузі промисловості. Незважаючи на актуальність даного

завдання та існування різних технічних рішень у галузі СКУД, нерозглянутими залишаються питання ідентифікації особистості, якщо вона не підлягає обов'язковій перевірці охороною, а особливості функціонування не дозволяють запровадити повноцінний пропускний режим. Існуючі СКУД не дозволяють організувати ідентифікацію особистостей подібних об'єктів без порушення бізнес-процесів. Водночас спостерігаються недоліки представлених у літературі рекомендацій, програмного та алгоритмічного забезпечення процесу ідентифікації особистостей [4]. В роботі виявлено особливості функціонування та проблеми в організації контролю доступу на підприємство, які створили передумови пошуку сучасних ідентифікаційних ознак та розробки нового науково обґрунтованого технічного рішення у галузі ідентифікації особи, що має істотне значення для удосконалення системи забезпечення громадської безпеки. Внаслідок проведеного дослідження досягнута мета у підвищенні ефективності процесу ідентифікації особистостей за рахунок застосування сучасних біометричних ідентифікаційних ознак. Запропоновано теоретичне та програмно-алгоритмічне забезпечення досліджуваного процесу. У рамках теоретичного забезпечення запропоновано: модель процесу ідентифікації в системах контролю та управління доступом; метод верифікації суб'єкта доступу на основі механізму довіреної системи; біометричний підхід до ідентифікації та автентифікації в системах контролю та управління доступом.

Програмно-алгоритмічне забезпечення включає: алгоритм автентифікації на основі застосування QR-кодів; алгоритм автентифікації на основі застосування NFC-міток; систему посиленої мобільної автентифікації.

Система посиленої автентифікації дозволить організувати процедуру реєстрації та верифікацію користувачів, а також скоротити загальний час, який витрачається на реєстрацію на 15%. При цьому рівень помилок 1 роду складає не більше 0,3%. Застосування даної системи на основі сучасних біометричних ознак дозволить застосовувати мобільні пристрої як ідентифікатори доступу.

Список літератури:

1. Chingovska I. On the Effectiveness of Local Binary Patterns in Face Antispoofing / I. Chingovska, A. Anjos, S. Marcel // Biometrics Special Interest Group, 2019 BIOSIG - Proceedings of the International Conference of the. – 2019. – 75 p.
2. Morales A. Synthesis of large-scale hand-shape databases for biometric applications. Pattern Recognition Letters. 2017. – P. 183–189.
3. Samarin N. Biometric Authentication Based on ECG Signals. Project Report, Computer Science School of Informatics University of Edinburgh. 2019 – P. 83-89.
4. Андрухів А.І. Порівняння методів оцінки захищеності автоматизованих інформаційних систем / А.І. Андрухів, Д.О. Тарасов // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2018. – № 573. – С. 3-9.

ОСОБЛИВОСТІ КОНСЕРВУВАННЯ ХАРЧОВОЇ СИРОВИНИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПЛАЗМОХІМІЧНО АКТИВОВАНИХ ВОДНИХ РОЗЧИНІВ

Ковальова Олена Сергіївна,

к.т.н., доцент кафедри харчових технологій,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Харчування людства завжди залежало від двох факторів: сезонності виробництва харчових продуктів та їх збереження. Більшість продуктів швидко псується, тому важливо знайти способи їх зберігання більш тривалий час. Найпоширенішими способами зберігання продукції є біохімічні (мікробіологічні, ферментативні), фізичні та хімічні методи консервування. Усі вони ґрунтуються на дії консервантів різної природи походження.

Значний попит на корисні і природні продукти харчування стимулював удосконалення способів консервування харчової сировини без використання консервантів хімічної природи. Харчові отруєння і псування продуктів довгого зберігання є результатами небажаного розвитку бактерій, дріжджів і пліснявих грибів. В консервній галузі широке застосування отримали харчові підкислювачі, такі як молочна та оцтова кислоти, які використовуються для інгібування розвитку мікроорганізмів, шкідливих для здоров'я людини [1]. Однак безпосереднє додавання харчових підкислювачів призводить до значної зміни запаху і смаку харчових продуктів. Плодово-овочева сировина при зберіганні в якості консерви (без охолодження) втрачає запах, свіжість, текстуру, зовнішній вигляд, колір та інші органолептичні властивості [2-5].

Традиційні способи консервування, наприклад, консервування в герметичній тарі, зазвичай мають декілька стадій термічної обробки або комбінацію термічної обробки з іншими руйнівними для овочів процесами [6]. Інші традиційні способи використовують хімічні консерванти: солі, зволожувачі, сорбат калію, підкислювачі, що привносить небажані запах та смак [2-4]. Зазвичай комплексний ефект від традиційних способів консервування відображається в зниженні якісних показників готового продукту.

Хімічний спосіб консервування оснований на властивостях мікрофлори розвиватись у певному кислотному середовищі. Зміна величини кислотності порушує дисперсність протоплазми мікробних клітин і їх життєдіяльність припиняється. Серед хімічних консервантів найчастіше застосовують оцет та сірчистий ангідрид. Для консервування плодоовочевих продуктів використовують хімічні речовини – антисептики, які мають антимікробну дію: сірчисту, сорбінову, бензойну кислоти та інші речовини [2-6]. Поширеним є використання антисептиків – це сульфїтація, за якої застосовують сірчисту кислоту, її солі та оксид сірки [6]. Негативною стороною використання сірковмісних сполук є руйнація в продукції вітамінів групи В, виготовлення продуктів для дітей з сульфїтованої сировини не дозволяється. Як антисептики

використовують бензойну кислоту та бензойнокислий натрій, що можуть надавати специфічний неприємний присмак продуктам [3-4]. Більшість антисептиків досить негативно впливає на організм людини і в разі накопичення та порушення обмінних процесів здатні викликати хронічні захворювання нирок та печінки.

Консервуючи хімічні речовини, які сьогодні використовують в промисловому виробництві, не завжди відповідають вимогам безпеки харчування, європейським стандартам. Найбільша потреба у використанні антисептиків буває у літній період, коли плодоягідна продукція, наприклад, швидко псується, а використання інших способів консервування, крім хімічного, обмежене. За допомогою антисептиків можна швидко законсервувати багато видів продукції, а тому виробництво хімічно безпечних консервантів та антисептиків є дуже актуальним питанням, яке потребує вирішення [6].

Таким чином, альтернативним напрямком досліджень є удосконалення технології консервування харчової сировини.

Метою досліджень стало підвищення якості плодово-овочевих консервів, подовження строків зберігання готового продукту та підбір універсального варіанту консервації харчової сировини. Розроблена технологія консервування харчової сировини, шляхом використання в якості агенту консервування активованих водних розчинів, що значно покращить якість отриманої консервованої продукції по цілому ряду органолептичних показників. Плазмохімічно активовані водні розчини в повній мірі здатні замінити антисептики і тим самим зберігати хімічну чистоту отриманого харчового продукту [7]. Плазмохімічно активовані водні розчини зможуть замінити класичні хімічні антисептики і при цьому будуть безпечними, не матимуть в своєму складі хімічних сполук, небажаних у раціоні людини [8].

Консервування харчових продуктів досягається шляхом контакту сировини з розчинами активованими під дією контактної нерівноважної плазми [9]. Плазмохімічно активовані водні розчини не привносять небажаних запахів і смаків та дозволяють не використовувати хімічні консерванти. Строк зберігання отриманих продуктів складає від 6 місяців до двох років залежності від сировини та режимів активації розчинів і цей ефект досягається без необхідності використання харчових підкислювачів, консервантів та тривалої термічної обробки (наприклад, використання автоклаву) з метою консервування [9-10].

Консервованій харчовий продукт отримують шляхом його безпосереднього контакту з плазмохімічно активованими водними розчинами, це ефективно стабілізує процес консервування, підкислює рН продукту, стабілізує продукт при зберіганні. Харчові продукти, які можуть бути піддані консервуванню шляхом використання плазмохімічно активованих водних розчинів: овочі, фрукти, боби, м'ясо, картопля, зернові продукти [11-12]. Крім того, активовані водні розчини можуть виступати стабілізаторами та консервантами в приготуванні напоїв, десертів, сиропів, приправ, соусів, підлив, пастоподібних продуктів та інших продуктів в склад яких увійшли плазмохімічно активовані водні розчини [6].

Плазмохімічно активовані водні розчини отримують наступним чином: активують водопровідну воду з направленою зміною властивостей та реакційної здатності в результаті ведення процесу в плазмових розрядах зниженого тиску з напругою 1000–2000 В, силою струму 10,0–200,0 мА і подальшим переходом з підвищенням електропровідності в режим контактної нерівноважної плазми з параметрами: напруга від 400 до 600 В, сила струму до 150 мА [7]. Активація розчинів проводилась на лабораторній трьох дуговій плазмохімічній установці що зображена на рисунку 1.

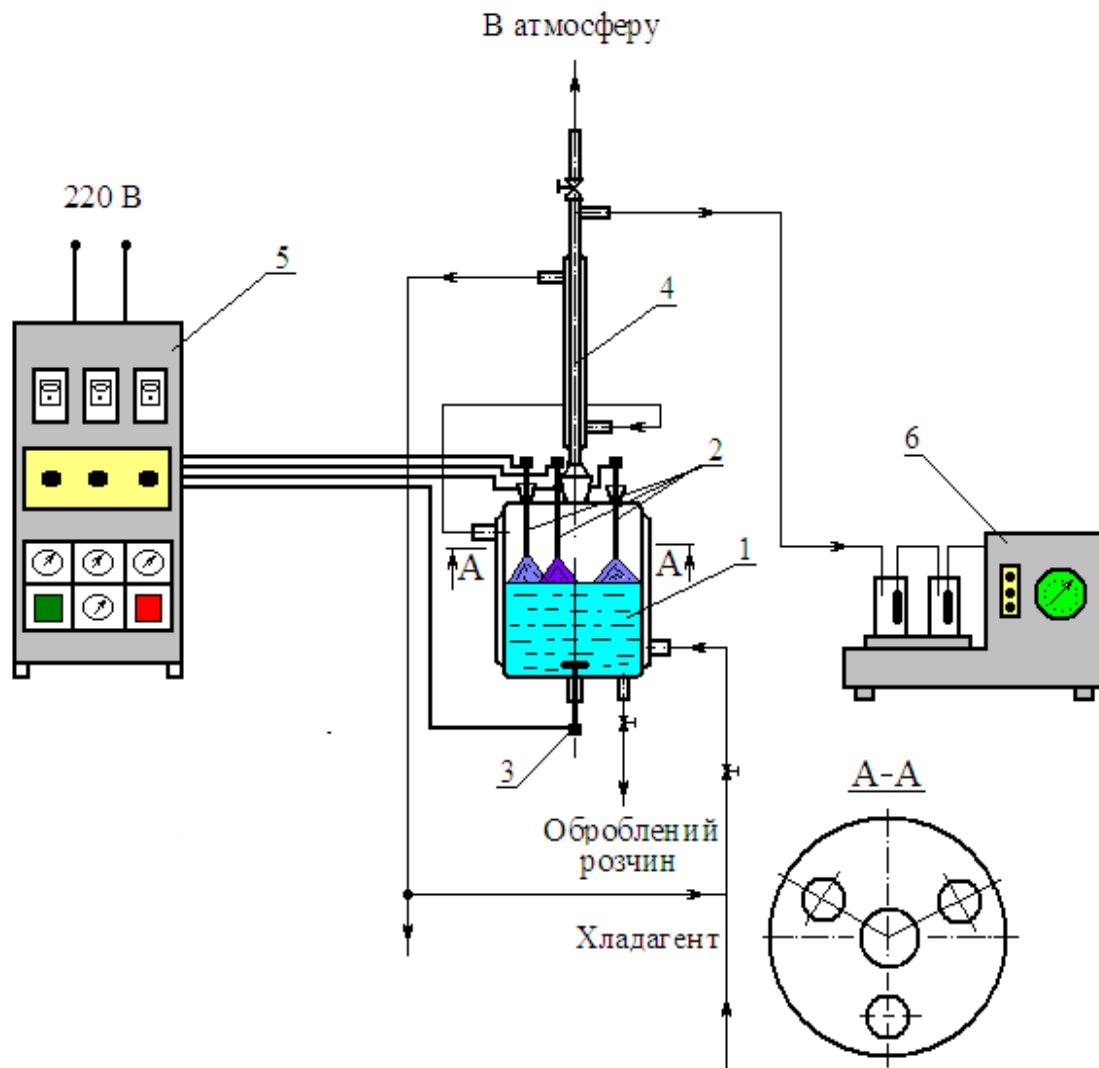


Рисунок 1. Схема лабораторної трьохдугової плазмохімічної установки: 1 – реактор; 2 – аноди; 3 – катод; 4 – зворотний холодильник; 5 – джерело живлення; 6 – вакуумний насос

Технічні характеристики та експлуатаційні параметри лабораторної дослідної установки наведені в табл. 1, 2.

Таблиця 1.

Експлуатаційні параметри лабораторної дослідної установки

Параметри	Електроживлення	Величина
Вхідна напруга	Перемінне однофазне	~ 50 Гц – 220 В
Вихідна напруга	Постійне, пульсуюче, яке можливо регулювати в межах	700- 1500 В
Струм навантаження	Максимальне значення	0,3 А
Навантаження підпалу	Амплітуда Тривалість імпульсу	12000-15000 В 1,0-1,5 мс

Таблиця 2.

Технічна характеристика реактора

Об'єм реактора	4 x 10 ⁻⁵ м ³
Діаметр	3,4 x 10 ⁻² м
Висота	0,2 м
Матеріал	Молібденове скло
Електрод	Нержавіюча сталь
Рухомий електрод	Тугоплавкий матеріал

Плазмохімічно активовані водні розчини мають специфічний склад: пероксид водню та надперекисні сполуки, збуджені частки та радикали, які відіграють важливу роль в окисно-відновних процесах. Пероксид водню є антисептиком, потрапляючи в клітини під дією ферментів він розщеплюється на воду і кисень, що має протимікробну дію, але при цьому в клітинах не залишається шкідливих хімічних сполук. Зазначимо, що такі водні розчини після обробки плазмою може проявляти деякі нові властивості, раніше маловивчені [7].

Явище активації водних розчинів викликає багаточисельні специфічні фізичні та хімічні ефекти, які можуть слугувати відправними пунктами для нових прогресивних технологій [13]. Використання електрохімічної активації може в багатьох випадках полегшити та здешевити отримання продукції з урахуванням затрат енергії та часу на активацію [14-15].

Використовували для процесу консервування, як плазмохімічно активовані водні розчини, так і різні композиції, наприклад, розсіл готували з чистої водопровідної води із вмістом заліза не більше 0,04-0,05 мг/л води. Брالی одну частину солі NaCl на п'ять частин води. Розчин фільтрували, а потім доводили до 9%-вої концентрації. Готовий розчин активували на плазмохімічній установці.

Консервування харчового продукту відбувається наступним чином: підготовка харчової сировини; в разі необхідності миття сировини (для зниження мікробіологічного забруднення) бажано проводити плазмохімічно активованими водними розчинами з метою дезінфекції [16]; плазмохімічна активація водного розчину (композиції) (з подальшим додаванням або без додавання солі, цукру,

спецій) до досягнення необхідної кислотності та вмісту (концентрації) пероксидів від 100 до 700 мг/л в залежності від виду сировини, яку необхідно законсервувати; поєднання продукту з плазмохімічно активованими водними розчинами (композиціями); поєднання багатокomпонентних продуктів у відповідності до рецептури; внесення продукту в термостійку (скляну) тару (контейнер); герметизація тари (контейнера); за необхідності термообробка харчового продукту в герметичній тарі (контейнері), при температурі і на протязі часу, ефективного для пастеризації харчового продукту; охолодження термічно обробленого харчового продукту для швидкого зниження температури до 25 °С, або нижче, в залежності від використаної сировини.

Харчові продукти, поміщені в герметичну термостійку тару (контейнер) можуть бути сировиною або частково готовим продуктом, наприклад, бланшовані овочі. В деяких випадках тару можна замінити герметичним пластиковим пакетом, або металевими консервними банками.

За представленою технологією можна консервувати такі овочі: томати, перець, огірки, моркву, броколі, горох, горох в стручках, кольорову капусту, капусту, цибулю, гриби, кабачки (цукіні), кукурудзу, спаржу, стручкову квасолю, баклажани та інше [6]. Овочева сировина попередньо обов'язково промивається холодною водою або плазмохімічно активованими водними розчинами для зменшення бактеріального забруднення. При представленому методі консервування овочі матимуть зовнішній вигляд, текстуру і смак кращий в порівнянні з традиційно консервованими або замороженими овочами.

Плазмохімічно активовані водні розчини можуть використовуватись для отримання різноманітних харчових продуктів тривалого зберігання, а це означає, що консервовані харчові продукти, при зберіганні в умовах навколишнього середовища, безпечні для вживання. Харчові продукти, які можуть бути законсервовані за допомогою використання плазмохімічно активованих водних розчинів та їх композицій, включають м'ясо, картоплю, рис, макаронні вироби, а також їх суміші.

Харчові продукти можливо вводити в контакт або поєднувати з плазмохімічно активованими водними розчинами. Один з способів об'єднання харчового продукту з плазмохімічно активованими водними розчинами включає занурення продукту в розчин для зберігання.

Також плазмохімічно активовані водні розчини можливо використовувати для консервування рецептурних харчових продуктів, а саме, можуть бути введені в рецептуру харчового продукту прямою або частковою заміною води в ньому. Рецептурні продукти тривалого зберігання, такі як напої, десерти, приправи, соуси, підливи, пастоподібні продукти, закуски, макаронні вироби, пластівці та інше, виготовляються прямим включенням плазмохімічно активованих водних розчинів з попередньо встановленим рН в рецептуру харчового продукту, ефективним для отримання підкисленого харчового продукту. Потім харчовий продукт поміщають в термостійку тару (контейнер) та герметизують з наступною термічною обробкою харчового продукту при температурі та на протязі часу, ефективного для пастеризації харчового продукту готові

консервовані продукти не мають небажаного кислого смаку або сторонніх присмаків і запахів, часто пов'язаних з використанням харчових добавок, і стабільні за умов навколишнього середовища на протязі 6-12 місяців в залежності від продукту.

Використання плазмохімічно активованих водних розчинів допомагає зберігати бажаний рН консервованого продукту, а також, підтримує мікробіологічну стабільність харчового продукту, повністю замінюючи традиційні харчові кислоти і підкислювачі. Тобто отриманий консервований продукт буде стерильним, в ньому відсутні життєздатні мікроорганізми, які здатні до розмноження в харчовому продукті при нормальних неохолоджених умовах навколишнього середовища, при яких харчовий продукт зберігають, транспортують, реалізують, а також, при якій його зберігає споживач.

В процесі досліджень консервуванню піддавались овочі, боби, м'ясо, картоплю, рис, макаронні вироби та суміші, а також виготовлені харчові продукти: напої, десерти, сиропи, приправи, соуси, підливи, пастоподібні продукти, зернові продукти, які містили в своєму складі плазмохімічно активовані водні розчини. Консервація досягалась шляхом контактування з плазмохімічно активованими водними розчинами та їх композиціями. Консервований харчовий продукт отримували, введенням продукту в контакт з певною кількістю плазмохімічно активованого водного розчину, ефективного для отримання підкисленого харчового продукту, це сприяє встановленню в продукті рН стабільного при умовах навколишнього середовища. Строк зберігання досяг 6-12 місяців в залежності від продукту в умовах навколишнього середовища, без використання харчових підкислювачів, консервантів або тривалої термічної обробки з метою консервування.

Також досліджувався процес консервування овочів, бобів, м'яса, картоплі, рису, макаронних виробів та їх суміші, а також виготовлені харчові продукти: напої, десерти, приправи, соуси, підливи, пастоподібні продукти, легкі закуски, зернові продукти (пластівці). Консервація досягалась контактом харчового продукту з плазмохімічно активованими водними розчинами (композиціями з додаванням солі) ефективними для отримання підкисленого продукту, поміщення в тару, герметизацію, термообробку харчового продукту при температурі та на протязі часу, ефективного для пастеризації продукту, охолодження термічно обробленого продукту для швидкого зниження температури. Пастеризація у поєднанні з використанням плазмохімічно активованих композицій дає можливість збільшити строки зберігання продукту.

Крім того були законсервовані сирі та частково приготовлені (бланшовані) овочі: моркву, перець, броколі, горох, горох в стручках, кольорову капусту, цибулю, гриби, цукіні, кукурудзу, селеру, спаржу, стручкову квасоллю, в герметичний термостійкий контейнер або пластиковий пакет. Продукт отримували шляхом підкислення продукту плазмохімічно активованими водними розчинами, переносили продукт в термостійкий герметичний контейнер, додавали плазмохімічно активованої композиції, герметизували контейнер, проводили термообробку харчового продукту в герметичному

контейнері при температурі та на протязі часу, ефективного для пастеризації продукту, охолоджували для отримання консервованого харчового продукту. При приготуванні овочі мали натуральний зовнішній вигляд, текстуру та смак в порівнянні з аналогічними продуктами отриманими по класичній технології.

Консервуванню піддавали овочі: томати, перець, огірки, моркву, броколі, горох, горох в стручках, кольорову капусту, капусту, цибулю, гриби, кабачки (цукіні), кукурудзу, спаржу, стручкову квасолу, баклажани. Консервацію проводили шляхом, занурення попередньо вимитих овочів в стерильну тару та їх заливанням плазмохімічно активованими водними розчинами з додаванням або без додавання хлориду натрію. При приготуванні овочі мали зовнішній вигляд, текстуру та смак кращий в порівнянні з високоякісними замороженими овочами. Зберігаються такі овочі більше 12 місяців без зміни органолептичних показників. Зразки мають характерний смак, зберігають натуральний колір, твердість, цілісність оболонки, утримують первинну форму під час розрізання, рівень рН відповідає вимогам до консервованої продукції. Зразки консервованих овочів навіть після відкриття тари і зберіганні протягом тижня, за кімнатної температури та з доступом повітря, зберегли високі смакові якості та відповідну органолептику, що свідчить про високу якість запропонованого антисептика.

Також консервували овочі шляхом попередньої обробки сирих овочів для зменшення мікробіологічної забрудненості, укладку овочів в герметичний термостійкий пластиковий пакет, додавання плазмохімічно активованих водних розчинів (їх композицій з хлоридом натрію) для досягнення стабільного рН 4,6 і нижче, герметизацію, термообробку овочів в тарі з метою пастеризації, охолодження. Це дозволяє отримувати консервовані овочі в пакетах для роздрібної торгівлі. Строки зберігання такого продукту становили 6 місяців при умовах навколишнього середовища.

Консервували напої, десерти, приправи, соуси, підливи, пастоподібні продукти, легкі закуски, макаронні вироби. В рецептуру продукту вводили кількість плазмохімічно активованих водних розчинів або їх композицій, ефективних для отримання підкисленого харчового продукту, укладку продуктів термостійкий контейнер, герметизація продукту, термообробка в контейнері (пастеризація), охолодження. Також можливим є додаткове нагрівання контейнера для пастеризації в ході гарячого заповнення контейнера. Таким чином отримується рецептурний продукт довгого зберігання, з покращеною органолептикою за рахунок відсутності хімічних консервантів.

В процесі досліджень консервували харчовий продукт, що мав один твердий та один рідкий компонент (м'ясний гуляш в підливі). Попередньо обробляли кожен компонент плазмохімічно активованими водними розчинами (композиціями), в підливі воду замінили на плазмохімічно активований водний розчин, уклали продукт в герметичний термостійкий контейнер, герметизація контейнера, термообробка герметичного контейнера при температурі та на протязі часу, ефективного для пастеризації комбінованого харчового продукту, охолодження для отримання консервованого харчового продукту. Готовий

продукт мав високі органолептичні показники, стабільно зберігався, не змінив органолептику навіть після зберігання протягом 1-2 років в залежності від тари.

Строки зберігання консервованих продуктів отриманих з використанням плазмохімічно активованих водних розчинів наведені в таблиці 3. Слід відмітити підвищену стабільність продуктів при зберіганні. Сталість кольору і смаку та мікробіологічну стійкість готового продукту.

Таблиця 1.

Строки зберігання консервованих продуктів отриманих з використанням плазмохімічно активованих водних розчинів

Продукт	Умови зберігання від 0 до +25 °С (середні показники)	
	контроль	дослід
Овочі	1 рік	2 роки
Боби	1 рік	2 роки
М'ясо	6 місяців – 1 рік	1-3 роки
Картопля	6 місяців	2 роки
Рис, макаронні вироби, каші	6 місяців	2 роки
Напої	1 рік	2 роки
Десерти	2 місяці	6 місяців – 1 рік
Сиропа	1 місяць	6 місяців
Приправи	6 місяців	1 рік
Соуси	6 місяців	1,5 роки
Підливи	6 місяців	1 рік
Пастоподібні продукти	6 місяців	1 рік
Зернові продукти (пластівці та інші)	6 місяців	2 роки

Консервуванню піддавали макаронні вироби, каші (гречану, кукурудзяну, перлову, пшеничну). Співвідношення сухого компоненту до плазмохімічно активованих водних розчинів складало 0,7-0,8. З'єднували продукт з плазмохімічно активованими водними розчинами (композиціями), що мали температуру 70 °С або більше, в термостійкому герметичному контейнері, проводили термообробку герметичного контейнера, перемішування протягом 2-5 хвилин, для рівномірного розподілу плазмохімічно активованих водних розчинів в продукті, охолодження термічно обробленого продукту.

Були законсервовані макаронні вироби (спагеті, локшину та інші). Готували продукт шляхом приготування тіста з пшениці твердих сортів, борошна в різних комбінаціях з рідкими яйцями, замороженими яйцями, яечним порошком та іншими яйцепродуктами з додаванням плазмохімічно активованих водних розчинів замість води, висушування виготовлених формованих одиниць тіста. Сухі макаронні вироби мають вміст вологи 15 %. Вологу представляють саме плазмохімічно активовані водні розчини, які виключають розвиток мікрофлори в готовому продукті і збільшення строків зберігання готового продукту.

Досліджувалось консервування тіста. Готували тісто різних видів та різного призначення, воду, що передбачена рецептурою, під час замісу заміняли на плазмохімічно активовані водні розчини. Отримане тісто зберігали в охолодженому або замороженому стані. Заморожені напівфабрикати тістових заготовок мали строки зберігання 1 рік і більше. Показники якості тіста в процесі зберігання залишались незмінними.

Висновок. Запропонований спосіб консервування харчової сировини є універсальним і дозволяє консервувати, як окремі харчові продукти, наприклад овочі, так і багатокомпонентні харчові продукти і навіть напої. Плазмохімічно активовані водні розчини завдяки своїй специфічній структурі та властивостям, дозволяють виключити консерванти хімічної природи, збільшити строки зберігання продукту, покращити органолептичні властивості та значно здешевити виробництво, що робить технологію більш економічно доцільною. В готовій продукції відсутні пероксиди, що підтверджує хімічну чистоту та безпечність консервованого продукту, а також можливість отримання продукції, яка б змогла відповідати європейським стандартам, вимогам до продуктів харчування та була б конкурентоспроможною.

Список літератури:

1. Хімія смаку, кольору і запаху: навч. посібник / укл. Борук С.Д., Дійчук В.В., Воробець М.М., Сема О.В., Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2020. 80 с.
2. Фізико-хімічні методи обробки сировини і харчових продуктів: підруч. для студ. ВНЗ / Соколенко А.І., Піддубний В.А., Гіджеліцький В.М. та ін. - К. : Кондор-Видавництво, 2015. 324 с.
3. Прогресивні методи консервування харчових продуктів О. А. Лесечко, С. Й. Крижановський, О. С. Бессараб, В. П. Василів // III Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вч., асп. і студ. К.: НУБіП України, 2013. С. 301-302.
4. Крижановський, С. Й. Прогресивні методи консервування харчових продуктів / С. Й. Крижановський, О. С. Бессараб, В. П. Василів // Научный взгляд в будущее. Одесса : Куприенко С. В., 2016. Вип. 2, Т. 3. С. 32–34.
5. Одарченко А. М. Наукові основи формування якості харчових продуктів при консервуванні холодом. Восточно-Европейский журнал передовых технологий. 2013. 4.10 (64). С. 40-42.
6. Спосіб консервування харчових композицій з використанням плазмохімічно активованих водних розчинів: пат. на корисну модель 137112 Україна: МПК А23 L3/00, А23 L3/34 / Ковальова О.С., Півоваров О.А., Чурсінов Ю.О.; власники: Ковальова О.С., Півоваров О.А., Чурсінов Ю.О. № u 2019 01313; заявл. 11.02.2019; опубл. 10.10.2019, Бюл. № 19.
7. Півоваров О.А., Ковальова О.С. Сучасні методи інтенсифікації солодощів: монографія. Дніпро: ДВНЗ УДХТУ, 2020. 242 с.

8. Півоваров О.А., Ковальова О.С., Чурсінов Ю.О. Виробництво солоду з використанням активованих під дією нерівноважної плазми водних розчинів. Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. 2009. № 2. С. 194-197.

9. Півоваров О.А., Ковальова О.С., Чурсінов Ю.О., Тищенко Г.П., Захаров Р.І. Консервування помідорів з використанням в якості консервуючої рідини розчинів активованих під дією контактної нерівноважної плазми. Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. 2010. 2. С. 194-197.

10. Ковальова О.С., Захаров Р.І., Пономаренко О.А. Консервування огірків шляхом використання активованих водних розчинів гіпохлориду // Хімія та сучасна технологія: Тези доп. V Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, I том, Дніпропетровськ, Україна, 20-22 квіт. 2011 р. Дніпропетровськ: УДХТУ, 2011. С. 478.

11. Антоненко В.А., Ковальова О.С., Кошулько В.С., Олексієнко В.О. Способи консервації пророщених зерен / Новації в технології та обладнанні готельно-ресторанних, харчових і переробних виробництв: друга міжнародна науково-практична інтернетконференція, 23 листопада 2021 р.: [матеріали конференції] / під заг. ред. В.М. Кюрчева. Мелітополь: ТДАТУ, 2021. С.200-202.

12. Ковальова О. С., Дейнега Г. О., Стрижак Р. Г. Інноваційна технологія зберігання харчової сировини в антисептичному льоді // Інноваційні та ресурсозберігаючі технології харчових виробництв: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 21 грудня 2021). Полтава, ПДАУ, 2021. С. 160-163.

13. Pivovarov O., Kovalova O., Koshulko, V. Disinfection of marketable eggs by plasma-chemically activated aqueous solutions. Food Science and Technology. 2022. 16(1). P. 101-111. <https://doi.org/10.15673/fst.v16i1.2289>

14. Pivovarov O., Kovalova O., Koshulko V. Study of use of antiseptic ice of plasma-chemically activated aqueous solutions for the storage of food raw materials. Food science and technology. 2021. Vol. 15, Issue 4. P. 95-105. <https://doi.org/10.15673/fst.v15i4.2260>

15. Pivovarov O., Kovaliova O., Koshulko V. Effect of plasmochemically activated aqueous solution on process of food sprouts production. Ukrainian Food Journal. 2020. Volume 9. Issue 3. P. 575-587. <https://doi.org/10.24263/2304-974X-2020-9-3-7>

16. Kovalova O., Pivovarov O., Koshulko V. Effect of plasma-chemically activated aqueous solutions on the process of disinfection of food production equipment. Food Science and Technology. 2022. 18 (3).

СТАН ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Конет Дарина Миколаївна

Студентка 4 курс Транспортні технології
Одеський національний морський університет

Вишневський Дмитро Олегович

к.т.н, доцент
Одеський національний морський університет

Вишневська Ольга Дмитрівна

к.т.н, доцент
Одеський національний морський університет

За даними ДП «АМПУ», за підсумками січня 2022 року портовими операторами в усіх морських портах України оброблено 14964 тис. т вантажів, що на 4,9 млн. т, або на 49% перевищує показник 2021 року (рис. 1).

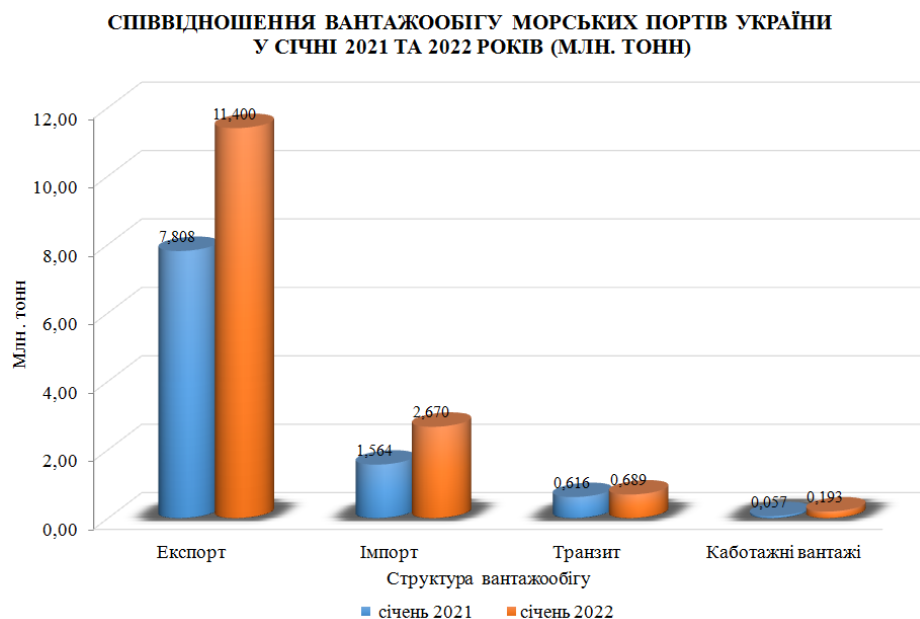


Рисунок 1. Співвідношення вантажообігу морських портів України у січні 2021 та 2022 років (млн. тонн)

Найбільшу питому вагу у січні становить обробка зернових вантажів та руди — відповідно 6 млн. т (в 2 рази більше показників 2021 року) та 3,06 млн. т (+7%). Обсяг перевалки чорних металів склав 1,32 млн. т (-3,1%). Перевалка вугілля за січень зросла в 5,5 разів і склала 865 тис. т [1].

Після 24 лютого, коли почалося вторгнення Росії в Україну, блокування українських портів відсікло більшу частину можливостей постачати товари в Україну і вивозити з неї український експорт [2].

Товарний експорт з України в першому півріччі 2022 року сягнув 22,7 млрд. дол. США, що склало 76% від показників минулого року. Натомість імпорту скоротився на 19,1% до 25,2 млрд. дол. США у річному виразі (рис. 2).

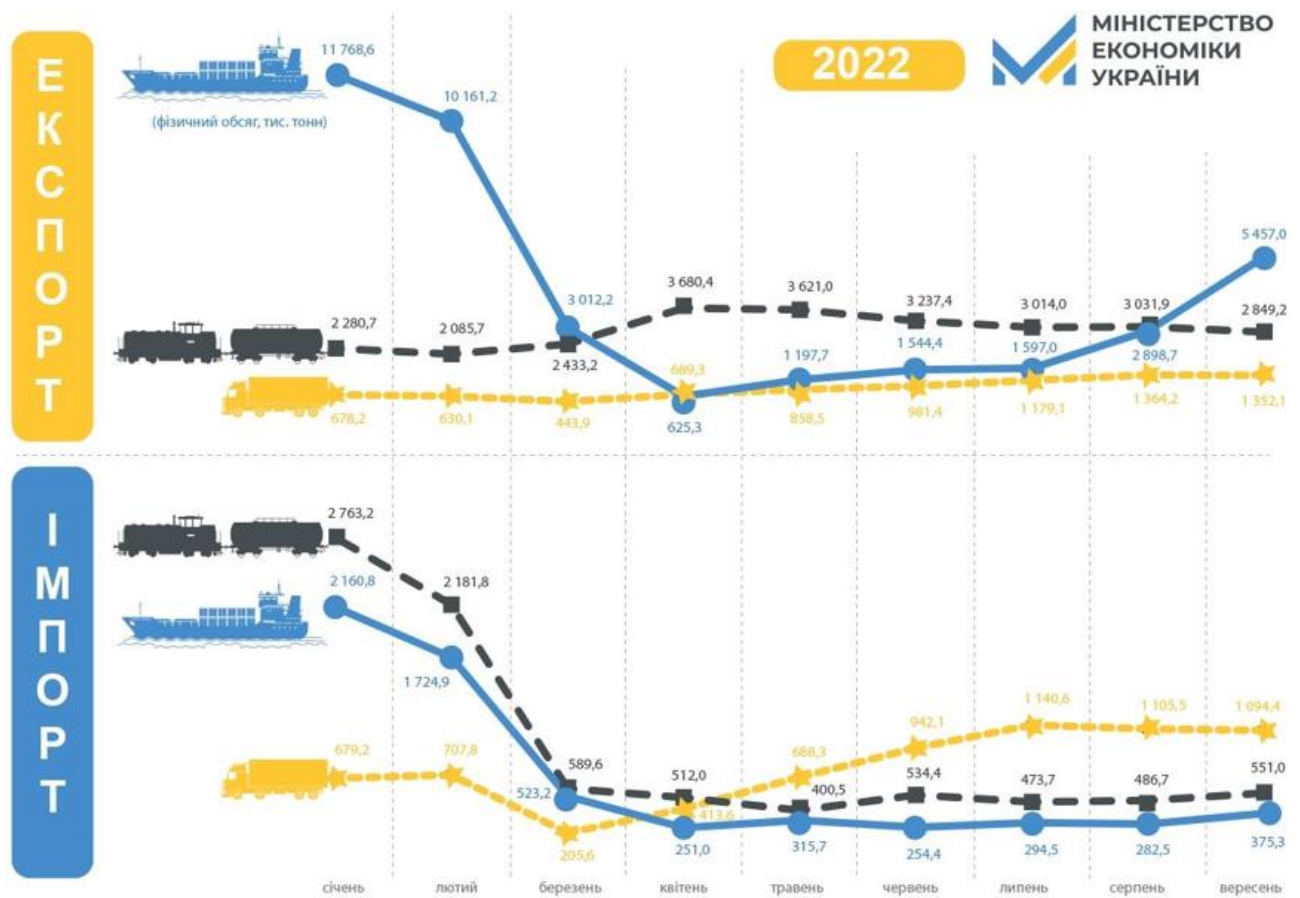


Рисунок 2 – Обсяг українського імпорту та експорту морським, залізничним, авто транспортом за січень-вересень 2022 року, тис. т

Внаслідок російської агресії було пошкоджено близько 33% інфраструктурних об'єктів по всій країні: 305 мостів, 19 аеропортів, 110 залізничних станцій та 24 тис. км доріг. За попередніми оцінками, загальний обсяг втрат інфраструктури в Україні становив 35,3 млрд. дол. США [3].

Через стан транспортного сполучення країна не могла доставляти вантажі вчасно. Транскордонна логістика на заході стала вузьким горлом. В умовах блокади портів українські компанії почали розробляти нові логістичні маршрути.

До повномасштабного російського вторгнення близько 75% товарів, імпортованих та експортованих з України, перевозилися морем, а головним наземним центром була столиця. Роздрібним торговцям, виробникам і навіть перевізникам довелося відновлювати їхню роботу.

Контейнерні лінії скасували захід суден у порти, і деякі контейнери, які були в дорозі на початку військових дій, були доставлені в перевантажувальні порти Туреччини, Єгипту та Греції. Деякі з них знаходяться в балтійських портах.

На початку війни для експорту та імпорту працював тільки західний кордон і дунайські порти. Різко зросло навантаження на порти Рені, Ізмаїл, Кілію і Усть-Дунайський. Результати червня показують, що ці порти збільшили перевалку вантажів майже в чотири рази порівняно з лютим цього року - до 850 тис. т, але їхні потужності загалом невеликі (вони можуть забезпечити експорт або імпорт в обсязі не більше 10% від товарообігу мирного часу) [4].

Що стосується морської транспортної складової то на сьогоднішній день на тимчасово окупованій території знаходиться ряд портів, такі як Маріуполь, Бердянськ і Скадовськ. Також Україна не може задіяти в річковій логістиці Дніпро, через захоплення Каховського шлюзу.

З 1 серпня в Україні запрацювали три найбільші порти на експорт зерна: Одеса, Чорноморськ і Південний.

22 липня Україна, Туреччина, РФ та ООН підписали у Стамбулі угоду про зняття блокади портів Одеса, Чорноморськ і Південний та експорт українського зерна.

Українська влада наголосила на необхідності прискорити процес перевірки суден. Це дозволить значно збільшити експорт зерна до країн Африки, Азії та Європи і не допустити утворення черг на перевірках.

З моменту відкриття «Зернового коридору» понад 60 суден вийшли з портів України для доставки сільськогосподарської продукції (великі партії пшениці, кукурудзи, олії) до 18 країн, у тому числі до портів Лівії, Іспанії, Румунії, Італії, Ізраїлю, Німеччини, Єгипту і Туреччини Але ризики залишаються, через те, що бойові дії точаться неподалік українських чорноморських портів.

Масові вантажі українського експорту, такі як зернові, залізородна сировина, частково металопродукція, не можуть перевозитися автотранспортом, хоча зерновики активно використовують автоперевезення.

В автоперевезеннях спостерігається нестача транспорту і водіїв. Потреб більше, ніж ресурсу, щоб їх покрити. Після першого ракетного обстрілу іноземні логістичні компанії призупинили роботу в Україні [5].

Необхідність забезпечити експорт іншими засобами також сприяла впровадженню низки заходів щодо модернізації автомобільної інфраструктури. Україна завершила реконструкцію, розпочала повноцінну роботу та запровадила пілотний проект із спрощеного оформлення транспортних засобів на кількох пунктах пропуску з Польщею. Також було виділено додаткові пункти для пропуску порожніх вантажівок та запущено проект «Електронна черга» для вантажівок.

На додаток до реструктуризації звичайних ланцюгів постачання, витрати на доставку стали набагато вищими, ніж до війни. Фактори, що впливають на витрати – терміновість транспортування, дефіцит транспорту, небезпечні маршрути, обмеження пального. Блокпости, огляди, комендантська година також сильно ускладнюють перевезення вантажів.

Ключовою логістичною артерією України залишилася залізниця, але вона не зможе відразу вивезти все те, що проходило через порти. Можливості «Укрзалізниці» експортувати продукцію наразі обмежені як фізичною

відсутністю прикордонної інфраструктури, так і бойовими діями, особливо ракетними ударами по залізничній інфраструктурі.

Для збільшення пропускної спроможності прикордонних переходів відповідно до потреб економіки потрібна системна робота: розвиток існуючих терміналів, будівництво нових, створення мобільних перевалочних пунктів, збільшення кількості вузькоколіїних візків та залучення додаткового вагонного парку перевізників на вузькому шляху, спрощення процедур перетину кордону та ін.[6]

За оцінками інвесткомпанії Dragon Capital, у 2022 році ВВП України впаде на 30% за умови затяжної війни до кінця року, а за умови перемир'я і відкриття всіх портів - на 22-25% [7].

Підсумовуючи все вищевказане, можна відзначити, що незважаючи на суттєву шкоду, завдану українській транспортній інфраструктурі на початку року, транспортна мережа змогла впоратися з цими непростими викликами. Галузь відновлюється, залучаються альтернативні способи транспортування вантажів, спрощується транзит української продукції через територію західних партнерів.

Тим не менш, шкода завдана транспортній інфраструктурі надзвичайно суттєва і, скоріш за все, це ще не всі виклики, з якими їй доведеться стикнутися у найближчому майбутньому. Тому комплекс заходів, спрямований на відновлення і покращення її функціонування має тільки нарощуватися.

Список літератури

1. Вантажообіг морських портів України за січень 2022 року склав 15 млн. т вантажів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://morhoz.od.gov.ua/vantazhoobig-morskyh-portiv-ukrayiny-za-sichen-2022-roku-sklav-15-mln-t-vantazhiv/>
2. Міністерство економіки України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
3. Новые и старые вызовы. Как держится украинская инфраструктура во время войны [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://biz.nv.ua/experts/udary-po-ukrainskoj-infrastrukture-statistika-poter-i-prognoz-poslednie-novosti-50281224.html>
4. Воєнна логістика: проблеми українського експорту залишаються невирішеними [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://gmk.center/ua/posts/voennaya-logistika-problemy-ukrainskogo-eksporta-ostajutsya-nereshennymi-2/>
5. Офіс з розвитку підприємництва та експорту [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://epo.org.ua/>
6. Державна митна служба України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://customs.gov.ua/>
7. Незалежна інвестиційна компанія Dragon Capital [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dragon-capital.com/ru/>

ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТЕЙНЕРНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ У ЗМІШАНОМУ АВТОМОБІЛЬНО- МОРСЬКОМУ СПОЛУЧЕННІ

Кузьменко Альбіна Ігорівна,
кандидат технічних наук, доцент
Університет митної справи та фінансів

Базікова Ельміра Дінарівна
Студентка спеціальності “транспортні технології (на автомобільному
транспорті)”
Університет митної справи та фінансів

Основною тенденцією в розвитку вітчизняного та світового транспорту є швидкий ріст контейнерних перевезень, які в максимальній мірі відповідають вимогам ринкової економіки. Процес економічної інтеграції України в світове співтовариство характеризується розробкою з боку держави різноманітних заходів щодо підвищення своїх конкурентних переваг на міжнародному рівні. Отже слід підкреслити принципове значення розвитку контейнерних вантажоперевезень, адже їх рівень значною мірою визначає ефективність ринкових відносин та відображає національно-економічні інтереси країни [1].

За статистикою останніх десятиліть близько 90% ненасипних товарів перевозяться морським транспортом в контейнерах у всьому світі [2].

Аналіз роботи морських портів України демонструє стійку динаміку до зростання за останнє п'ятиріччя. Вантажообіг морських портів України у 2019 році склав більш ніж 160 млн т, що на 18,4% більше, ніж за 2018-й, відповідно до повідомлення, що опубліковано на сайті Адміністрації морських портів України. У 2020 році в українських морських портах було опрацьовано 145,89 млн. тонн вантажів. Експорт вантажів за 12 місяців збільшився на 4,2% - до 495390 TEU, імпорт на 3,4% - до 509566 TEU, а транзит - на 13%, до 44248 TEU. Збільшення експорту відбулося завдяки зерновим вантажам та руді. Контейнерообіг морпорту України з січня по грудень 2021 року становив 1 021 621 TEU, що на 2,6% менше, ніж у 2020 році [4].

Динаміка переробки контейнерів в українських портах за 2016-2021 рр відображена на рис 1.

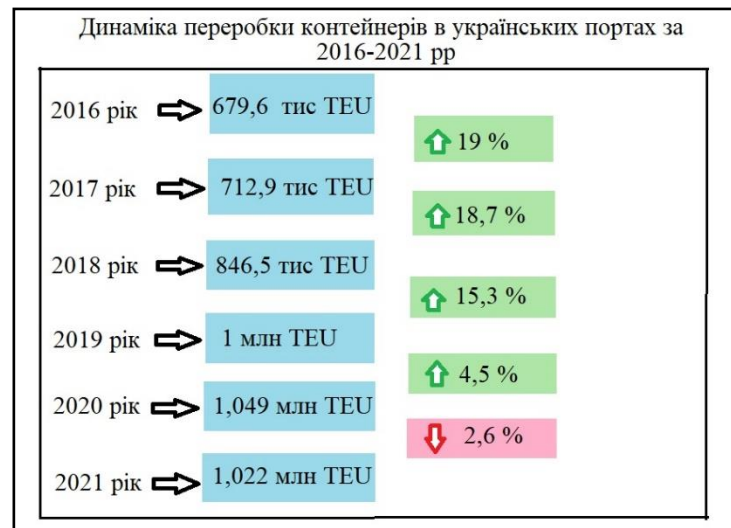


Рисунок 1 – Динаміка переробки контейнерів в українських портах за 2016-2021 рр

Важливою проблемою для транспорту в цей час є організація логістичних систем управління перевезеннями із взаємодією різних видів транспорту, зокрема взаємодії автомобільного та морського транспорту, а також розвиток транспортної інфраструктури з будівництвом термінальних комплексів і портів, що забезпечують мультимодальні перевезення й інтермодальні технології.

Головною особливістю організації мультимодальних перевезень є необхідність у єдиному операторі, який здатний відслідковувати весь транспортний процес. Оператор оформляє єдиний перевізний документ, що дозволяє відправникові вантажу мати справу не з декількома представниками різних видів транспорту, що утворюють мультимодальну систему перевезення, а лише з одним оператором і відслідковує графік руху вантажу, його схоронність, безпека доставки, а також погодженість роботи при перевантаженні з одного виду транспорту на іншій [3]. Принципи функціонування мультимодальної системи відображено на рисунку 2.



Рисунок 2 – Принципи функціонування мультимодальної системи перевезення вантажу на регіональному рівні [5]

Технологічний процес перевезення вантажів у контейнерах у змішаному автомобільно-морському сполученні включає такі технологічні операції:

- 1) Подача контейнера під завантаження;
- 2) Пред'явлення вантажу до відправки;
- 3) Завантажування вантажу у контейнер;
- 4) Безпосередньо перевезення і супровід вантажу в дорозі;
- 5) Перевантаження на інший вид транспорту;
- 6) Операції з прибуття вантажів.

Загальний нормативний термін доставки вантажу включає час на операції з відвантаження та прибуття вантажу, час на додаткові операції (за потреби) вантажів і час на безпосереднє перевезення вантажу до пункту призначення і розраховується за формулою:

$$T_{\text{заг}} = T_{\text{В+П}} + T_{\text{доо}} + \frac{S}{N_n}, \quad (1)$$

де $T_{\text{заг}}$ – загальний нормативний час доставки вантажу, діб;

$T_{\text{В+П}}$ – час на виконання операцій з відправлення та прибуття вантажу, діб (при будь-якому виді відправлення на дані операції виділяється 1 доба);

$T_{\text{доо}}$ – час на виконання додаткових операцій з вантажами, діб;

S – відстань перевезення, км;

N_n – норма пробігу за добу, км.

Важливим завданням роботи транспортно-логістичного підприємства є скорочення витрат на доставку вантажу. Загальна сума витрат на доставку вантажу для заданого мультимодального автомобільно-морського перевезення розраховується за формулою:

$$C_{\text{заг}} = C_{\text{мор}} + C_{\text{авт}}, \quad (2)$$

де $C_{\text{мор}}$ – загальні витрати на частину перевезення, що виконується морським транспортом;

$C_{\text{авт}}$ – загальні витрати на частину перевезення, що виконується автомобільним транспортом.

Оскільки обидві складові, як вартість перевезення, так і час, за який воно виконується, грають значну роль, функція цілі, аби мінімізувати обидва фактори буде виглядати наступним чином:

$$\begin{cases} T_{\text{заг}} = T_{\text{В+П}} + T_{\text{доо}} + \frac{S}{N_n} \rightarrow \min \\ C_{\text{заг}} = C_{\text{мор}} + C_{\text{авт}} \rightarrow \min \end{cases} \quad (3)$$

Більше 70% усіх обсягів перевалки контейнерів здійснюється на терміналах порту Одеса. В цілому ж можна зробити висновок, що портова термінальна інфраструктура України є цілком достатньою для переробки як існуючих, так і перспективних обсягів контейнерів у Чорноморському регіоні. Однак, логістична складова, а саме її низька ефективність, суттєво зменшують привабливість мультимодальних маршрутів через українські порти для потенційних перевізників. Так, існуюча технологія проходження і оформлення суден і вантажів, тривалі і складні контрольні процедури в морських портах призводять до суттєвої затримки як контейнерів, так і транспортних засобів. Якщо в Україні тривалість оформлення контейнера становить від 8 годин до декількох діб, то в портах країн ЄС – в середньому 30 хв; при цьому частка контейнерів, що підлягають обов'язковому огляду в Україні складає 20-50% для транзитних контейнерів, 100% для імпорتنих, в той же час у портах ЄС – відповідно 1% та 5% [6].

Світовий ринок мультимодальних перевезень наразі динамічно розвивається, зокрема, зростають обсяги контейнеропотоків між Китаєм та ЄС. В цих умовах розвиток мультимодальних перевезень може стати для України необхідною базою для залучення додаткових обсягів транзитних вантажів, і, відповідно, збільшення надходжень до державного бюджету.

Стратегічним напрямком розвитку транзитних, зокрема, мультимодальних перевезень, є Чорноморський регіон, що є частиною «нового шовкового шляху» з Азії в Європу. Як показав аналіз, інфраструктура портових терміналів України є досить розвиненою та забезпечує як існуючі, так перспективні обсяги контейнерних перевезень. Разом з тим, існують суттєві проблеми як у портовій логістиці, так і в законодавчій сфері, зокрема, у системі портових зборів. Подолання цих проблем є необхідною умовою для підвищення конкурентоздатності українських портів у регіоні.

Список літератури

1. Корнійко Я. Р., Філоненко О. О. Формування механізму інтегрованого логістичного управління контейнерними вантажопотоками. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2017. Вип. 11. С. 69-72.
2. Костюченко Л. М., Наапенян М. Р. Автомобільні перевезення в міжнародному сполученні. Київ, 2007. 656 с.
3. Чайка-Петегиріч Л. Б. Мультимодальні та інтермодальні вантажоперевезення в системі міжнародної транспортної логістики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 33. Ч. 2. 2020. С. 114-117.
4. Державна служба статистики України.
URL:https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tr.htm
5. Никифоров В. С. Мультимодальные перевозки и транспортная логистика. Учебное пособие. Новосибирск: НГАВТ, 1999. 103 с.

6. Козырь, Б Портовая реформа и развитие кон-тейнерных перевозок в Украине / Б. Козырь // Пор-ты Украины. –2013. –№ 7. –С. 13–17.

ВПЛИВ ВІДБОРУ ДИФУЗІЙНОГО СОКУ НА ПРИБУТКОВІСТЬ БУРЯКОЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Масліков Михайло Олександрович,
канд. техн. наук, професор
Національний університет харчових технологій

Масліков Максим Михайлович,
канд. техн. наук, доцент
Національний університет харчових технологій

Важливою проблемою бурякоцукрового виробництва є зменшення втрат цукрози. Найвагомішою є втрата під час екстрагування бурякової стружки у дифузійній установці, тобто, та частина цукрози, що залишається у жомі. Вона характеризує ефективність екстракції, впливаючи на вихід товарного цукру і прибутковість його виробництва. Основним засобом зменшення зазначеної втрати вважалось додаткове вилучення цукрози внаслідок збільшення відбору дифузійного соку. Але це рішення має негативні наслідки, зокрема:

знижується енергоефективність виробництва цукру, бо зменшення концентрації сухих речовин і збільшення витрати дифузійного соку підвищують потреби в енергії на його перекачування, нагрівання та концентрування;

разом з цукрозою додатково вилучаються нецукристі речовини, що збільшує видатки на очищення продуктів виробництва, погіршує кристалізацію цукрози і сприяє переходу цукрози у мелясу.

Отже, існує оптимальне значення відбору дифузійного соку і відповідна величина втрати цукрози у жомі, визначення яких дозволяє забезпечити виробництво цукру з максимальною прибутковістю.

Світова тенденція підвищення ефективності екстракції бурякоцукрового виробництва полягає у експлуатації дифузійних апаратів за низьких відборів дифузійного соку високої чистоти [1]. Це досягається збільшенням часу екстракції, глибоким пресуванням жому і використанням для екстракції жомопресованої води. Це дозволяє вилучити до 98% вмісту цукрози та зменшує споживання енергії.

Аналіз роботи заводів Schweizer Zucker AG у Фрауенфельді і Аарбергу з 2000 до 2014 року [2], де експлуатуються дифузійні апарати ВМА, показав, що після встановлення апаратів з вищими колонами, де час перебування стружки довший, відбір соку зменшився з 109–110 % до 102 %, а втрати цукрози у жомі – з 0,36–0,43 % до 0,28 %. При цьому збільшився вихід цукру і зменшилося споживання енергії з 1132 до 1043 кВт·год/т цукру.

Втрати цукрози у жомі залежно від величини відбору дифузійного соку розраховують, користуючись відомим рівнянням, яке отримане вченими ВНДЦП [3] на основі універсального рівняння процесу дифузії.

Важливо знати, як розподіляється додатково екстрагована цукроза між білим цукром і мелясою, бо це впливає на техніко-економічні показники виробництва. Ф.Т. Тешнер [4], узагальнивши дослідні дані цього розподілу, отримав рівняння для розрахунку вмісту цукрози у мелясі залежно від ступеня висолоджування.

У роботі [5] наведені залежності для оцінювання виробничих показників роботи цукрового виробництва за зміни відбору дифузійного соку. За їх допомогою визначені показники виробництва при зміні цього показника від 120 % до 135 % і наведені графіки впливу відбору на додаткову економію при зменшенні втрат цукрози у жомі.

Автори [6] запропонували оптимізаційну математичну модель для прогнозування роботи колонного дифузійного апарата у стаціонарному режимі. Модель визначає оптимальні значення втрати цукрози в жомі та властивостей дифузійного соку. Параметрами, що регулюються, є: відбір соку, час перебування чи довжина колони. Цільовою функцією, що мінімізується, є сумарні видатки на екстракцію, які включають вартості: колони; цукру, втраченого з жомом; пари для випарювання води з соку.

Автори [7] для комплексної кількісної оцінки різних типів дифузійних установок використали техніко-економічне моделювання процесів. За цільову функцію вони вибрали видатки виробництва, пов'язані з втратами цукрози у жомі, з мелясою, з витратою теплоти на дифузійний апарат, підігрівання соку до випарної установки, випарювання соку на випарній установці, з витратою вапнякового молока на очищення дифузійного соку, а також з витратою електроенергії на роботу основного обладнання і перекачування соку.

Втрати цукрози у жомі залежать від інтенсивності масообміну між буряковою стружкою і екстрагентом. Автори [8] доводять, що точніше описує цей процес механізм масообміну у системах з твердою фазою (утруднена дифузія), обґрунтовуючи використання для розрахунку втрат коефіцієнта масопровідності k_m .

У роботі [9] запропоновано визначати ефективність роботи дифузійної установки у залежності не тільки від інтенсивності теплових, гідродинамічних та хімічних процесів, що відбуваються під час екстракції, а й від техніко-економічних показників. У продовження цієї роботи була розроблена модель і комп'ютерна програма «Провід» [10], яка дозволяє розраховувати значення оптимального відбору дифузійного соку і додаткову економію при переході на роботу з цим відбором.

Оскільки отримані нові дані про механізм екстракції у дифузійних апаратах, модель процесу потребує розвитку і уточнення.

Мета дослідження: розробити модель екстракції у дифузійних апаратах та програму розрахунку оптимального коефіцієнта відбору дифузійного соку і втрати цукрози у жомі, що забезпечують максимальну прибутковість за різних інтенсивностей теплових, гідродинамічних і хімічних процесів, ринкових цін на продукцію цукрового виробництва, енергоносії та вапняковий камінь.

Матеріали та методи. Об'єктом дослідження є дифузійна установка бурякоцукрового виробництва. Встановлено чинники, що впливають на втрати

цукрози в жомі та відбір соку, та отримано залежності для їх розрахунку. Створено математичну модель об'єкта і програму розрахунку оптимального значення відбору дифузійного соку і втрати цукрози у жомі для різних умов виробництва.

Результати дослідження. Для визначення оптимального відбору дифузійного соку необхідно знати розподіл додатково вилученої цукрози між білим цукром і мелясою та оцінити ефективність зміни величини відбору з урахуванням отриманого розподілу цукрози і додаткової витрати палива на нагрівання і випаровування продуктів.

Для визначення кількості додатково вилученої цукрози, що перейшла у мелясу, скористаємося рекомендацією [5]:

$$\Delta CX_M(\alpha_{дс1}) = \left\{ [ДГ - X_{бд} - X_1(\alpha_{дс1})] \cdot \frac{1 - \chi_{21}(\alpha_{дс1})}{\chi_{21}(\alpha_{дс1})} - (ДГ - X_{бд} - X_0) \cdot \frac{1 - \chi_{21}}{\chi_{21}} \right\} \cdot \frac{\chi_M}{1 - \chi_M}, \quad (1)$$

де ДГ – вміст цукрози у буряковій стружці, %; $X_{бд}$ – втрати цукрози у виробництві після дифузійної установки до меляси, %; $X_1(\alpha_{дс1})$ – величина втрат цукрози в жомі за зміни коефіцієнта відбору дифузійного соку, %; $\chi_M, \chi_{21}(\alpha_{дс})$ – чистота, відповідно, меляси і соку 2-ї сатурації при висолоджуванні бурякової стружки до втрат X_1 після зміни коефіцієнта відбору до $\alpha_{дс1}$, %:

$$\chi_{21}(\alpha_{дс1}) = \frac{\chi_{2сф} + X_0 - X_1(\alpha_{дс1})}{\chi_{2сф} + \frac{(X_0 - X_1(\alpha_{дс1}))^2}{f(\alpha_{дс1})}} \quad (2)$$

де $\chi_{2сф}$ – вміст цукрози у соці 2-ї сатурації за втрат X_0 тобто, до зміни коефіцієнта відбору до $\alpha_{дс1}$, %; $f(\alpha_{дс1})$ – інтеграл Тешнера [4], що дозволяє визначати середню чистоту соку 2-ї сатурації, отриманого з дифузійного соку під час висолоджування стружки у діапазоні втрат $X_0 \dots X_1$:

$$f(\alpha_{дс1}) = -0,492 [X_0^5 - X_1(\alpha_{дс1})^5] + 4,45 [X_0^4 - X_1(\alpha_{дс1})^4] - 16,233 [X_0^3 - X_1(\alpha_{дс1})^3] + 31,85 [X_0^2 - X_1(\alpha_{дс1})^2] + 54,3 [X_0 - X_1(\alpha_{дс1})]. \quad (3)$$

Втрати цукрози у жомі за зміни величини відбору дифузійного соку пропонуємо визначати за рівнянням, отриманим нами на базі перетвореного універсального рівняння процесу дифузії [3]. Новизна рівняння полягає у врахуванні уточнених даних щодо масопровідності під час екстракції цукрози з бурякової стружки [8] та впливу на інтенсивність процесу додаткових чинників: чистоти клітинного соку; структури стружки; нелінійності масовіддачі від довжини ста грамів бурякової стружки; тривалості екстракції. Рівняння враховує також пресування жому та повернення у дифузійний апарат для екстракції потрібної кількості жомопресової води:

$$X_1(\alpha_{дс1}) = \frac{19 \cdot \left[1 - \frac{n_{ж} \cdot k_{жв} \cdot m_{жв}}{(m_{жв} + m_{ж}) \cdot \beta_0} \right] \cdot ДГ^2 \cdot (\alpha_{дс1} - \beta_0)}{(\alpha_{дс1} - n_{ж} \cdot k_{жв} \cdot m_{жв} \cdot \beta_0) \cdot e^{\frac{35,5 \cdot \varphi \cdot k_M \cdot t_{диф}}{R^2 \cdot \alpha_{дс1} \cdot t_{диф} - \beta_0 + n_{ж} \cdot k_{жв} \cdot m_{жв} \cdot \beta_0}}}, \quad (4)$$

де $n_{ж}$ – ознака пресування жому; $m_{ж}$ – вихід жому, %;

$$m_{ж} = \frac{m_m + X_0 + a_d \cdot \text{НЦ}_{\text{НС}}}{b_{ж1}}, \quad (5)$$

a_d – кількість нецукрів, що залишилася у жомі, % від вмісту розчинних нецукрів;
 $\text{НЦ}_{\text{НС}}$ – вміст розчинних нецукрів у нормальному соці, %:

$$\text{НЦ}_{\text{НС}} = \frac{(\text{Дг} - X_0 - X_{01}) \cdot (1 - \text{Ч}_{\text{ДС}})}{(1 - a_d) \cdot \text{Ч}_{\text{ДС}}}, \quad (6)$$

$k_{жв}$ – частина жомопресової води, що повертається у дифузійний апарат; $m_{жв}$ – вихід жомопресової води, %:

$$m_{жв} = \frac{m_{ж} \cdot (b_{ж1} - b_{ж})}{b_{ж1}}, \quad (7)$$

де $b_{ж}$, $b_{ж1}$ – концентрація сухих речовин у жомі, відповідно, до і після пресування, %; β_0 – вміст соку в буряках, %; φ – коефіцієнт використання дифузійного потоку; k_m – коефіцієнт масопровідності (утрудненої дифузії) в системах з твердою фазою [8], $\text{м}^2/\text{с}$:

$$k_m = D_t \cdot \varepsilon_{\text{ч}} \cdot \varepsilon_{\text{с}} \cdot \varepsilon_1 \cdot \varepsilon_t, \quad (8)$$

де D_t – коефіцієнт дифузії, $\text{м}^2/\text{с}$:

$$D_t = e^{3,13\text{Дг} - 15,411 - \frac{1985,2 + 15,354 \cdot \text{Дг}}{T_{\text{диф}}}}, \quad (9)$$

$T_{\text{диф}}$ – температура, за якої визначається коефіцієнт дифузії:

$$T_{\text{диф}} = t_{\text{диф}} + 273,1^\circ\text{C} \quad (10)$$

$\varepsilon_{\text{ч}}$ – поправка на чистоту клітинного соку:

$$\varepsilon_{\text{ч}} = \text{Ч}_{\text{ДС}}^{0,0422 \cdot \text{Дг}}, \quad (11)$$

де $\text{Ч}_{\text{ДС}}$ – чистота дифузійного соку;

$\varepsilon_{\text{с}}$ – поправка, що характеризує структуру стружки, на яку впливають сорт і стиглість буряка, якість роботи ошпарювача тощо, $\varepsilon_{\text{с}} = 0,75$;

ε_l – поправка на нелінійність залежності масовіддачі від довжини l ста грамів бурякової стружки:

$$\varepsilon_l = \sqrt{2,3 - 1,3 \cdot \log l}; \quad (12)$$

ε_t – поправка на тривалість процесу екстракції:

$$\varepsilon_t = 1 - b(\ln \tau_0 - 1), \quad (13)$$

де b – коефіцієнт, що враховує якість буряку, конструктивні особливості і режим роботи дифузійної установки, для орієнтовних підрахунків $b = 0,0916$; τ_0 – час екстрагування, $\tau_0 = 3600$ с.

Кількість цукрози, висолодженої зі стружки додатково, %:

$$\Delta X_1(\alpha_{\text{ДС1}}) = X_0 - X_1(\alpha_{\text{ДС1}}). \quad (14)$$

Додаткова кількість цукрози, що перейшла у білий цукор, %:

$$\Delta \text{СХ}_{\text{бц}}(\alpha_{\text{ДС1}}) = \Delta X_1(\alpha_{\text{ДС1}}) - \Delta \text{СХ}_{\text{м}}(\alpha_{\text{ДС1}}). \quad (15)$$

Економічна оцінка впливу зміни відбору, грн. [9]:

$$\text{Ек}(\alpha_{\text{ДС1}}) = [\Delta \text{Ц}_{\text{т}}(\alpha_{\text{ДС1}}) \cdot \text{Ц}_{\text{бц}} + \Delta \text{М}_{\text{т}}(\alpha_{\text{ДС1}}) \cdot \text{Ц}_{\text{м}} + \Delta \text{Ж}_{\text{т}}(\alpha_{\text{ДС1}}) \cdot \text{Ц}_{\text{ж}}] - \\ - [\Delta \alpha_{\text{пу}}(\alpha_{\text{ДС1}}) \cdot \text{Ц}_{\text{уп}} + \Delta \alpha_{\text{п.вв}}(\alpha_{\text{ДС1}}) \cdot \text{Ц}_{\text{пв}} + \Delta \text{ВК}(\alpha_{\text{ДС1}}) \cdot \text{Ц}_{\text{вк}}], \quad (16)$$

де $\Delta \text{Ц}_{\text{т}}(\alpha)$, $\Delta \text{М}_{\text{т}}(\alpha)$, $\Delta \text{Ж}_{\text{т}}(\alpha)$ – зміни виходу, відповідно, товарного цукру, товарної меляси, жому; $\Delta \alpha_{\text{пу}}(\alpha)$, $\Delta \alpha_{\text{п.вв}}(\alpha)$, $\Delta \text{ВК}(\alpha)$ – зміни витрат, відповідно, умовного палива, вапняку, палива для випалювання вапняку; $\text{Ц}_{\text{бц}}$, $\text{Ц}_{\text{м}}$, $\text{Ц}_{\text{ж}}$, $\text{Ц}_{\text{пу}}$, $\text{Ц}_{\text{п.вв}}$, $\text{Ц}_{\text{вк}}$ –

ціни, відповідно, товарного цукру, товарної меляси, жому, умовного палива, палива для випалювання вапнякового каменю, вапняку.

Вміст сухих речовин у сульфітованому соці, отриманий за додаткового відбору, %:

$$\Delta CP_{сф}(\alpha_{дс1}) = \frac{(\Delta X_1(\alpha_{дс1}))^2}{f(\alpha_{дс1})}. \quad (17)$$

Додаткова витрата соку, що надходить на ВУ, %:

$$\Delta \alpha_{сф} = \Delta \alpha_{дс}(\alpha_{дс1}) = \alpha_{дс1} - \alpha_{дс}. \quad (18)$$

Додаткова витрата вапна, необхідного на очищення соку, %:

$$\Delta CaO(\alpha_{дс1}) = \frac{B \cdot C_B \cdot \Delta \alpha_{дс}(\alpha_{дс1})}{B - C_B}, \quad (19)$$

де B, C_B – масовий вміст CaO , відповідно, у вапняковому молоці і у дефекованому соці, %.

Додаткова витрата води, що надходить у сік з вапняним молоком, %:

$$\Delta V_{вм}(\alpha_{дс1}) = \frac{\rho_{вм} \cdot r}{r} \cdot \Delta CaO(\alpha_{дс1}). \quad (20)$$

де r – вміст CaO у вапняковому молоці, кг/л.

Витрата пари, необхідної для випаровування додаткової кількості води, %:

$$\Delta \alpha_{п}(\alpha_{дс1}) = \left[\Delta \alpha_{сф}(\alpha_{дс1}) \left(1 - \frac{\Delta CP_{сф}(\alpha_{дс1})}{CP_{y1}} \right) + \Delta V_{вм}(\alpha_{дс1}) \right] \cdot K_{ву}, \quad (21)$$

де $K_{ву}$ – коефіцієнт кратності випаровування у випарній установці.

Додаткова витрата палива, %:

$$\Delta \alpha_{пу}(\alpha_{дс1}) = \frac{r_{п} \cdot \Delta \alpha_{п}(\alpha_{дс1})}{\eta_{ку} \cdot Q_{ку}}. \quad (22)$$

Додатковий вихід товарної меляси, %:

$$\Delta M_{т}(\alpha_{дс1}) = \{ \Delta CX_{м}(\alpha_{дс1}) + \Delta CX_{сф}(\alpha_{дс1}) - [X_0 - X_1(\alpha_{дс1})] \} / CP_{мт}. \quad (23)$$

де $CP_{мт}$ – вміст сухих речовин у товарній мелясі, %.

Додатковий вихід товарного цукру, %:

$$\Delta Ц_{т}(\alpha_{дс1}) = \Delta CX_{бц}(\alpha_{дс1}) / CX_{бц}, \quad (24)$$

де $CX_{бц}$ – вміст цукрози у білому цукрі, %.

Додаткова витрата вапняку та палива на його випалювання, %:

$$\Delta BK(\alpha_{дс1}) = K_{вк} \cdot \Delta CaO(\alpha_{дс1}). \quad (25)$$

$$\Delta \alpha_{п.вв}(\alpha_{дс1}) = K_{п.вв} \cdot \Delta BK(\alpha_{дс1}). \quad (26)$$

де $K_{вк}$ – коефіцієнт перерахунку вапна у вапняк; $K_{п.вв}$ – питома витрата умовного палива на випалювання вапняку %.

Додатковий вихід товарного жому, %:

$$\Delta Ж_{т}(\alpha_{дс1}) = \frac{(\Delta X_1(\alpha_{дс1}))^2}{CP_{жт} \cdot f_2(\alpha_{дс1})}, \quad (27)$$

де $\int_2(\alpha_{дс1})$ – інтеграл Тешнера [4]:

$$\int_2(\alpha_{дс1}) = \left\{ -0,428 \left[X_0^5 - X_1(\alpha_{дс1})^5 \right] + 4,0375 \left[X_0^4 - X_1(\alpha_{дс1})^4 \right] - 15,5 \left[X_0^3 - X_1(\alpha_{дс1})^3 \right] + 32,0 \left[X_0^2 - X_1(\alpha_{дс1})^2 \right] + 48,2 \left[X_0 - X_1(\alpha_{дс1}) \right] \right\}. \quad (28)$$

Додаткова кількість нецукрів, що переходять в дифузійний сік, %:

$$\Delta HC_{дс}(\alpha_{дс1}) = \frac{(\Delta X_1(\alpha_{дс1}))^2}{f_2(\alpha_{дс1})} - \Delta X_1(\alpha_{дс1}). \quad (29)$$

З використанням наведених вище залежностей розроблена і реалізована у системі символічної математики MathCAD комп'ютерна модель. Вона дозволяє визначити оптимальний відбір дифузійного соку і відповідну втрату цукрози у жомі залежно від інтенсивності теплових, гідродинамічних і хімічних процесів, що відбуваються під час процесу дифузії, а також від вартості продукції (цукру, жому і меляси), палива для ТЕЦ, вапняку та палива для його випалювання.

За критерій оптимізації взята величина $\Delta\Pi(\alpha_{дс1})$, яка відповідає очікуваній зміні прибутку при переході на оптимальний режим роботи. Позначивши добуток у квадратних дужках виразу (16) відповідними прибутками від збуту продукції та найсуттєвішими видатками після переходу на режим роботи з оптимальним відбором дифузійного соку, отримаємо:

$$\Delta\Pi(\alpha_{дс1}) = \sum \Delta\Pi_i - \sum \Delta B = [\Delta\Pi_{ц}(\alpha_{дс1}) + \Delta\Pi_{м}(\alpha_{дс1}) + \Delta\Pi_{ж}(\alpha_{дс1})] - [\Delta B_{уп}(\alpha_{дс1}) + \Delta B_{пв}(\alpha_{дс1}) + \Delta B(\alpha_{дс1})]. \quad (30)$$

Нижче наведені результати розрахунку за таких значень показників виробництва: $D_{г}=17,2\%$; дифузійна установка коритного типу; ϵ пресування жому ($b_{ж}=6,5\%$; $b_{ж1}=26\%$) і повернення жомопресової води у дифузійний апарат; $\alpha_{дс}=1,25$; $X_0=0,26\%$; $X_{01}=0,14\%$; $\text{Ч}_{дс}=86,9\%$. Ціни відповідають таким, що склалися на ринку у 2021 році.

Збільшення коефіцієнта відбору $\alpha_{дс1}$ (рис. 1) сприяє зменшенню втрат цукрози у жомі X_1 і екстракції додаткової кількості цукрози ΔX . За результатами розрахунку надходження цукрози у мелясу ΔSX_m збільшується, а у білий цукор $\Delta SX_{бц}$ – збільшується лише до $\alpha_{дс1}=1,3$, а далі – перехід цукрози продовжується лише у мелясу.

Зі збільшенням коефіцієнту відбору дифузійного соку $\alpha_{дс1}$ відбувається додатковий вихід меляси, а також додаткова витрата палива для парових котлів, вапняку і палива для його випалювання (рис. 2). Зміна додаткового виходу товарного цукру відповідає динаміці переходу додаткової кількості цукрози у білий цукор (рис. 1).

На рис. 3 наведена залежність очікуваної зміни прибутку виробництва цукру $\Delta\Pi$ та його основних складових від коефіцієнта відбору дифузійного соку. Максимум функції $\Delta\Pi(\alpha_{дс1})$ відповідає коефіцієнту відбору $\alpha_{дс1} = 1,10$ і втратам цукрози в жомі $X_1 = 0,707\%$ (рис. 1), які для прийнятого режиму роботи є оптимальними. За даних умов очікувана зміна прибутку становить 48 грн/т буряку.

Модель дозволяє прогнозувати прибутковість виробництва цукру за зміни показників виробництва, що на них впливають, а також ринкових цін на вироблену продукцію, вапняк та енергоносії. У таблиці 1 наведені розрахункові значення оптимального коефіцієнту відбору для прийнятих вище показників виробництва і зміни цін на білий цукор і природний газ.

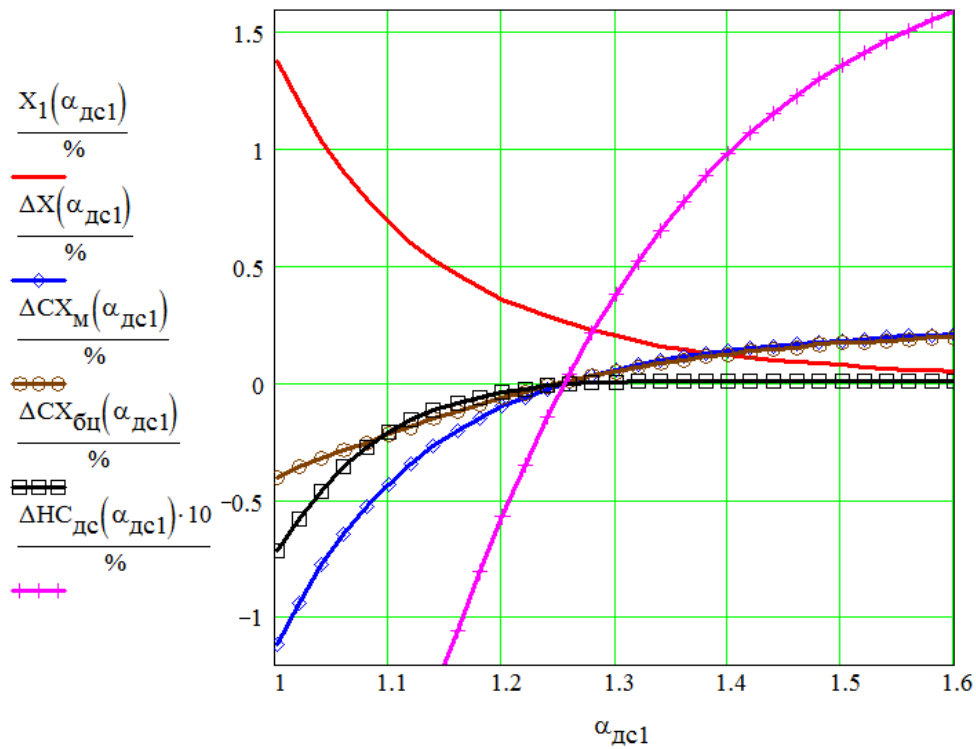


Рисунок 1. Залежність основних показників екстракції та додаткової кількості цукрози, що перейшла у мелясу і у білий цукор, від коефіцієнту відбору дифузійного соку.

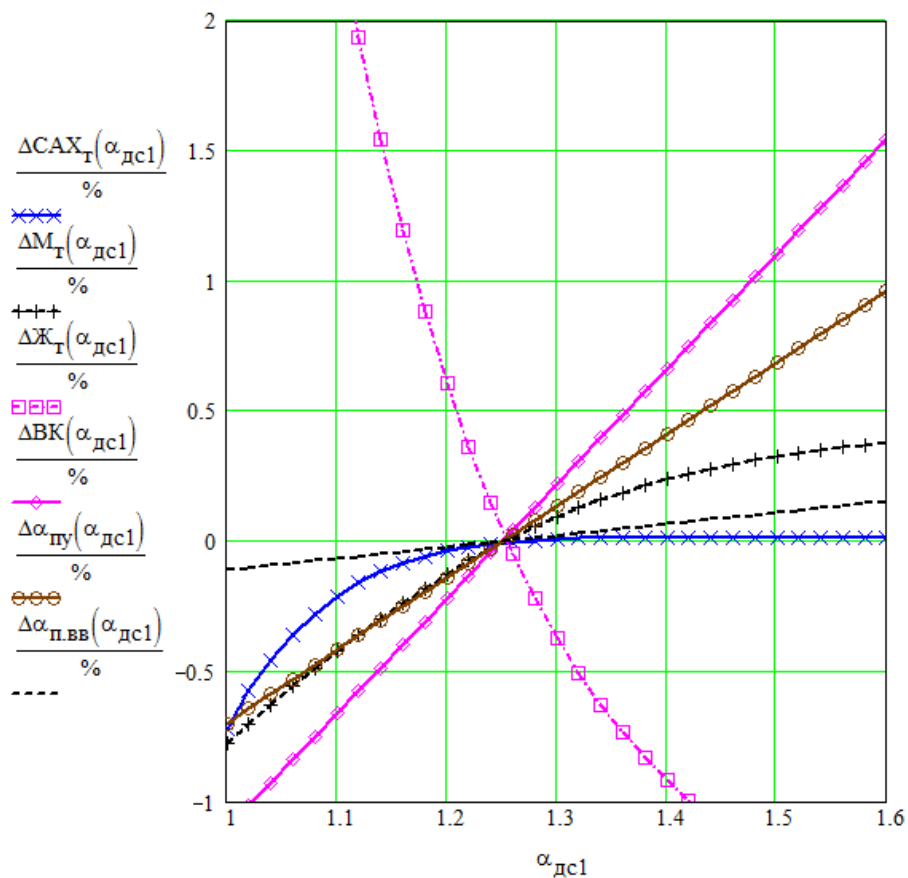


Рисунок 2. Вплив коефіцієнту відбору дифузійного соку на зміну виходу продуктів виробництва і додаткову витрату палива та вапняку.

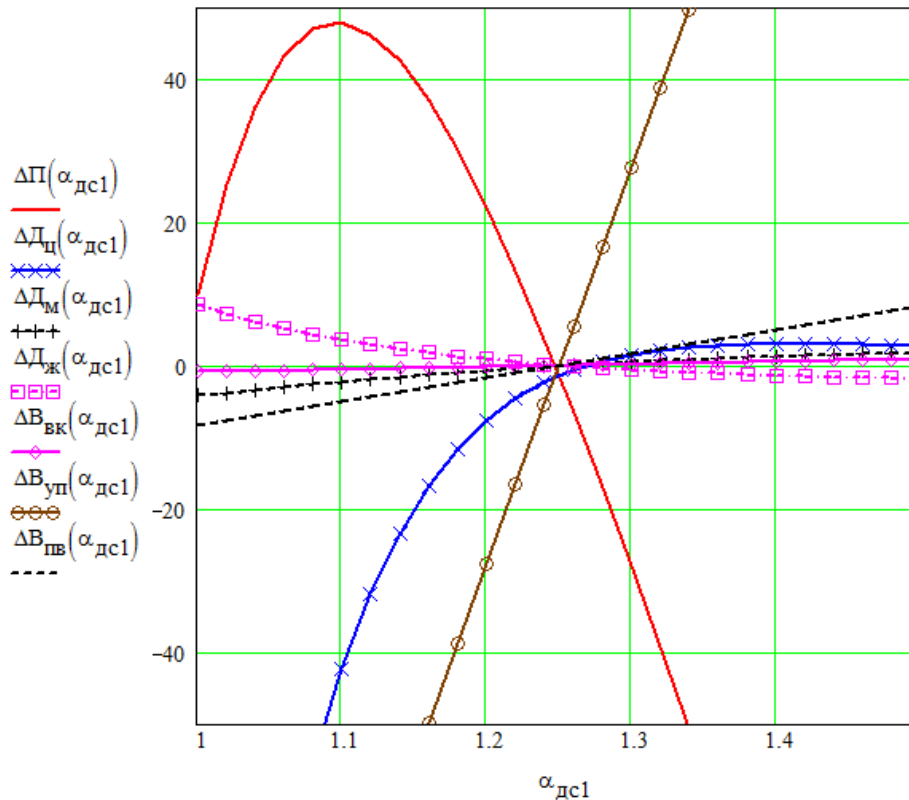


Рисунок 3. Залежність очікуваної зміни прибутку виробництва цукру, його основних статей доходу і видатків, грн./т буряку, від коефіцієнта відбору дифузійного соку.

Модель дозволяє прогнозувати прибутковість виробництва цукру за зміни показників виробництва, що на них впливають, а також ринкових цін на вироблену продукцію, вапняк та енергоносії. У таблиці 1 наведені розрахункові значення оптимального коефіцієнту відбору для прийнятих вище показників виробництва і зміни цін на білий цукор і природний газ.

Таблиця 1.

Оптимальні значення коефіцієнту відбору дифузійного соку, кг дифузійного соку/кг буряку, за різних цін на природний газ і цукор

Ціна цукру, грн./т	Ціна природного газу, грн./тис. м ³								
	10000	12500	15000	17500	20000	22500	25000	27500	30000
10000	1,09	1,07	1,05	1,04	1,02	1,01	–	–	–
12500	1,11	1,09	1,07	1,06	1,05	1,04	1,02	1,01	1,00
15000	1,13	1,11	1,09	1,08	1,07	1,06	1,05	1,04	1,03
17500	1,14	1,12	1,11	1,10	1,08	1,07	1,06	1,05	1,04
20000	1,15	1,13	1,12	1,11	1,10	1,09	1,08	1,07	1,06
22500	1,16	1,14	1,13	1,12	1,11	1,10	1,09	1,08	1,07
25000	1,17	1,15	1,14	1,13	1,12	1,11	1,10	1,09	1,08
27500	1,18	1,16	1,15	1,14	1,13	1,12	1,11	1,10	1,09
30000	1,18	1,17	1,16	1,14	1,13	1,12	1,11	1,11	1,10

Для тих же умов виробництва очікувана зміна прибутку для прийнятих цін на цукор і природний газ наведена у таблиці 2.

Таблиця 2.

Очікувана зміна прибутку за різних цін на природний газ і цукор

Ціна цукру, грн./т	Ціна природного газу, грн./тис. м ³								
	10000	12500	15000	17500	20000	22500	25000	27500	30000
10000	28	40	53	67	83	99	117	135	154
12500	22	33	44	57	71	85	101	117	134
15000	18	27	38	49	61	75	89	103	119
17500	15	23	32	43	54	66	79	92	106
20000	12	20	28	38	48	59	71	83	96
22500	10	17	24	33	43	53	64	76	88
25000	8	14	21	29	38	48	58	69	81
27500	6	12	19	26	34	43	53	63	74
30000	5	10	16	23	31	39	48	58	68

Висновки. Розроблена модель дифузійного процесу та програма розрахунку оптимального коефіцієнта відбору дифузійного соку і втрати цукрози у жомі. Новизна моделі полягає у представленні дифузійного процесу між буряковою стружкою і екстрагентом як масопровідності (утрудненої дифузії) у системах з твердою фазою. Такий підхід дозволяє враховувати додатково вплив наступних чинників: чистоту клітинного соку; структуру стружки; нелінійність масовіддачі від довжини ста грамів бурякової стружки; тривалість екстракції; пресування жому та повернення у дифузійний апарат потрібної кількості жомопресової води. За критерій оптимізації прийнято очікувану зміну прибутку виробництва цукру. Ця модель дозволяє прогнозувати прибутковість виробництва цукру з буряка залежно від техніко-економічних умов виробництва і кон'юнктури цін на товари, що впливають на доходи і видатки виробництва.

Література

1. Schulze T. Low draft extraction towers Energy and loss aspects. / R. Hempelmann // 38th Biennial Meeting of the American Society of Sugar Beet Technologists. Clearwater Beach, Florida, USA 23-27 February 2015. – 2015. – P. 189–192.
2. Schulze T. A look at technological and technical tower extraction trends / T. Schulze, A. Lehnberger, J. Pfauntsch, T. Frankenfeld // Sugar industry / Zuckerindustrie. – 2015. – (12). – P. 748–752.
3. Коваль, Е.Т. Преобразованное универсальное уравнение процесса диффузии / Е.Т. Коваль, А.Я. Загорулько, Я.Н. Таварткиладзе // Труды ВНИИСП / 1964. – Вып. 12. – С. 71–77.
4. Тешнер Ф.Т. Возможности применения математических методов в сахарной промышленности. // «Libinsmittelindustrie» – 14. –1967.– Н-8.– С. 297-299 и Н-9.– С. 340-342.

5. Ерѐменко, Б.А. Оценка влияния величины откачки диффузионного сока на производственные показатели работы сахарного завода / Б.А. Ерѐменко, К.Ф. Гербут, А.Ф. Кравчук // Цукор України. – № 3. – 2001. – С. 18–20.
6. Sotudeh-Gharebagh R. Modeling and Optimization of the Sugar Extraction Process / H.Shamekhi, N. Mostoufi, H. R. Norouzi // International Journal of Food Engineering.– 2009.– Vol. 5 Iss. 4, Art. 13 <http://www.bepress.com/ijfe/vol5/iss4/art13> – DOI: 10.2202/1556-3758.1398.
7. Валовой Б.Н. Комплексная оценка основных типов диффузионных установок свеклосахарного производства / С.Л. Филатов, С.М. Петров, Н.М. Подгорнова, В.И. Тужилкин // Сахар.–2016. – № 11.– С. 24–31.
8. Сінат-Радченко Д. Є. Про коефіцієнт масопровідності бурякової стружки / М. М. Пушанко, С. М. Василенко, М. О. Масліков // Наукові праці УДУХТ. – 2001. – № 10, Ч. III. – С. 27–28.
9. Гербут К.Ф. Програмний пакет для техніко-економічної оцінки роботи сокодобувного відділення цукрового виробництва / М.О. Масліков, М.О. Прядко, О.Т. Сторожук, Л.М. Хомічак // Експрес-новини: наука, техніка, виробництво. – 1998.– № 1–2.– С. 37–38.
10. Масліков, М.О. Оптимальна відкачка дифузійного соку та її визначення / М.О. Масліков, М.М. Масліков // Наукові праці НУХТ. – 2003. – № 14. – С. 38–39.

ТРАНСПОРТУВАННЯ ТЕХНОГЕННОГО ДІОКСИДУ ВУГЛЕЦЮ (CO₂) В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ ДЕКАРБОНІЗАЦІЇ

Матківський Сергій Васильович,

Ph.D., начальник відділу поглибленого аналізу родовищ
Акціонерне товариство «Укргазвидобування»,
УКРАЇНА

Підписання Кіотського протоколу та Паризької угоди зумовило посилення кліматичних вимог в глобальному масштабі щодо зниження рівня викидів парникових газів [1-3]. Повномасштабне впровадження технологій уловлювання техногенного діоксиду вуглецю [4] вже розпочато високорозвинутими країнами світу, що в свою чергу зумовило необхідність пошуку шляхів його утилізації [5-6].

Зазвичай транспортування діоксиду вуглецю здійснюється трубопроводами та є досконалою ринковою технологією. Використання трубопроводів для транспортування неуглеводневого газу розпочали ще в 70-х роках у США [7].

Висока технологічна ефективність використання діоксиду вуглецю в якості агенту нагнітання з метою підвищення вуглеводневилучення сприяла створенню розвиненої мережі трубопроводів в США, Канаді та Угорщині, тощо [8-10].

У США спеціальними трубопроводами довжиною близько 3000 км щорічно транспортується більше 40 млн т діоксиду вуглецю, в основному для підвищення вуглеводневилучення нафтових родовищ Техасу. Для транспортування діоксиду вуглецю споруджуються компресорні станції, які встановлюються на початку трубопроводу, а у випадку значних відстаней облаштовуються також проміжні компресорні станції [11].

Використання трубопроводів для транспортування діоксиду вуглецю дозволяє забезпечити безперервну його подачу від установки уловлювання до місця нагнітання за умови наявності надійного джерела парникового газу. Всі наявні трубопроводи, що використовуються для транспортування діоксиду вуглецю, експлуатуються під високим тиском при термобаричних умовах, за яких діоксид вуглецю поводить себе як газ, однак має густину рідини [7].

Транспортування діоксиду вуглецю можна здійснювати також за допомогою авто-, залізничного транспорту, морських суден, тощо. Використання автотранспорту для перевезення діоксиду вуглецю є перспективною технологією.

Компанія Eurotank Oy є виробником ізольованих автоцистерн для перевезення діоксиду вуглецю. В якості матеріалу для виготовлення цистерн для перевезень діоксиду вуглецю використовується нова сталь типу дуплекс, що обумовлює легкість та високу надійність конструкції. Такі цистерни витримують великі навантаження, мають великий термін служби та дуже легко очищаються

[12]. Автоцистерни компанії Eurotank Оу для перевезення діоксиду вуглецю зображено на рисунку 1а.

Компанія ASCO виготовляє транспортувальні (знімні) резервуари різних розмірів для перевезення діоксиду вуглецю. Дані резервуари можна встановити на будь-яку вантажівку або причіп жорсткого плоского типу. Переносні цистерни є економічною альтернативою звичайним автоцистернам, оскільки оператор може використовувати транспортний засіб для виконання інших службових завдань. Резервуар є автономним блоком, який встановлюється на шасі вантажного автомобіля та може бути легко підняти чи відключений у разі необхідності. Спеціально розроблена конструкція переносних цистерн для перевезення діоксиду вуглецю, так і напівпричепів дуже зручне в управлінні. У відсіку техніки, що замикається, розміщені насос і двигун, регулюючі клапани, манометри та трубопроводи [13].

Транспортувальні цистерни компанія ASCO для перевезення діоксиду вуглецю зображено на рисунку 1б.



а)

б)

Рисунок 1 – Транспортувальні цистерни, які використовуються для перевезення діоксиду вуглецю компанії Eurotank Оу (а) та компанії ASCO (б)

Однак використання авто- та залізничного транспорту може виявитися економічно не рентабельним порівняно із трубопроводами та суднами у випадку необхідності транспортування значних об'ємів діоксиду вуглецю. Дані технології можуть бути реалізовані у випадку перевезення дуже малих обсягів і навряд чи підходять для використанні для реалізації проєктів у великих масштабах.

Транспортування діоксиду вуглецю може здійснюватися із використанням морських суден, однак індустрія морського транспортування є обмеженою та вимірюється кількома невеликими суднами. Переважна більшість із цих суден належать норвезькому підприємству Yara.

Перше морське судно «Yara gas III» призначено для транспортування діоксиду вуглецю для хімічної промисловості споруджено в 1975 році з вантажопідйомністю 2645 тон. Протягом 1977 року на гамбурзькій верфі JJ Sietas Schiffswerft споруджено ще два морські судна під назвами «Yara gas I» та «Yara gas II» з вантажопідйомністю 2060 та 1964 тон, відповідно.

У 2005 році нідерландською компанією Bodewes Shipyard та польською компанією Marine Projects введено в експлуатацію ще два судна під назвами «Yara Embla» та «Yara». Вантажопідйомність цих суден становила по 3480 тон.

Однак на сьогоднішній день в світі існує тільки один газозов, споруджений у 1999 році виключно для транспортування техногенного діоксиду вуглецю з об'єктів уловлювання до місця його захоронення. Дане судно належить компанії Anthony Veder та носить назву «Coral Carbonic» (рисунок 2).



Рисунок 2 – Морське судно «Coral Carbonic»

Транспортування діоксиду вуглецю морськими суднами може бути більш вигідним варіантом у випадку необхідності перевезення значних його об'ємів. Тому при потребі масштаби використання даної технології транспортування діоксиду вуглецю можуть бути збільшені до розміру великих перевізників [14].

В майбутньому використання морських суден для транспортування техногенного діоксиду вуглецю може стати привабливою перспективою для модернізації великих енергоємних підприємств шляхом обладнання їх технологіями уловлювання діоксиду вуглецю. Особливо ефективним такий вид транспортування може бути у випадку розташування джерела діоксиду вуглецю поблизу морських берегів та значної віддаленості об'єкту, в який планується здійснювати процес його нагнітання.

Література

1. Matkivskyi S., Increasing hydrocarbon recovery of Hadiach field by means of CO₂ injection as a part of the decarbonization process of the energy sector in Ukraine, Mining of Mineral Deposits, Vol. 16. Issue 1 (2022) 114-120. <https://doi.org/10.33271/mining16.01.114>

2. Матківський С.В. (2022). Декарбонізації енергоємного виробництва та зниження шкідливих викидів діоксиду вуглецю в атмосферу. Матеріали міжнародної науково-технічної конференції “Discussion and development of modern scientific research”. October 18-21. 2022. Helsinki. Finland. 2022. Pp. 467-470. <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.2.4>
3. Гафуров А.М., Осипов Б.М., Гатина Р.З., Гафуров Н.М. Возможные пути снижения выбросов углекислого газа. Проблемы энергетики. 2017. том 19, № 9-10. С. 21-31
4. Матківський С.В. (2021). Технології уловлювання техногенного діоксиду вуглецю та перспективи його утилізації у виснажених нафтогазових родовищах. Нафтогазова енергетика 2021. №. 2 (36). С. 31-41 [https://doi.org/10.31471/1993-9868-2021-2\(36\)-31-41](https://doi.org/10.31471/1993-9868-2021-2(36)-31-41)
5. Матківський С.В. (2022). Перспективи підвищення вуглеводневилучення нафтогазових родовищ в рамках декарбонізації енергетичного сектору України. Мінеральні ресурси України. 2022. №.2. С.4-9.
6. Матківський С.В. (2022). Перспективні шляхи утилізації техногенного CO₂ в рамках реалізації проектів декарбонізації. Матеріали міжнародної науково-технічної конференції «The main prospects for the development of science in modern life». September 13–16. 2022. Warsaw. Poland. Pp. 463-466. <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.1.37>
7. Кіт Уїріскі. Уловлювання та зберігання вуглецю: Українські перспективи для промисловості та забезпечення енергетичної безпеки [Текст]: Міжнародне екологічне об'єднання «Біллона», Осло, Норвегія, 2013, С. 48.
8. Malik, Q.M and Islam, M.R. (2000) CO₂ Injection in the Wey-burn Field of Canada: Optimization of Enhanced Oil Recovery and Greenhouse Gas Storage With Horizontal Wells. SPE Paper 59327, presented at the 2000 SPE/DOE Improved Oil Recovery Symposium held in Tulsa, Oklahoma, 3-5 April. Pp.25-33.
9. K. Pyo, N. Damian-Diaz, M. Powell, J. Van Nieuwkerk (2003). CO₂ Flooding in Joffre Viking Pool. Canadian International Petro-leum Conference, 10-12 June, Calgary, Alberta, 2003.Pp. 1-30.
10. S. Doleschall, A. Szittar, G. Udvardi (1992). Review of the 30 Years Experience of the CO₂ Imported Oil Recovery Projects in Hungary. International Meeting on Petroleum Engineering, 24-27 March, Beijing, China.
11. Кондрат Р. М., Серединський Д. Ю., Кондрат О. Р. Дослідження застосування вуглекислого газу для вилучення залишкової нафти з обводнених нафтових покладів. Розвідка та розробка нафтових і газових родовищ. 2010. № 2(35). С. 26-30.
12. Електронний ресурс.
<https://eurotank.fi/перевозка-газа/перевозка-co2/?lang=ru>
13. Електронний ресурс.

<https://www.directindustry.com.ru/prod/asco-carbon-dioxide/product-38377-1636862.html>

14. Електронний ресурс.

https://uk.wikipedia.org/wiki/Судна_для_перевезення_діоксиду_вуглецю

ПРОГРАМА ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПЛАНУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мітюхляєв Сергій Сергійович,

Студент

Національний Університет «Одеська Політехніка»

Дослідницька робота – особливий вид творчої діяльності. Як будь-яка робота, дослідження має свій початок і завершення, але творчість – безкінечна. Дослідження, що здійснюється з конкретною метою, завершується при її досягненні.

Дослідницька робота розпочинається з вибору проблеми або теми дослідження. Це складне, відповідальне завдання потребує виконання цілого комплексу робіт та реалізується у декілька етапів.

Проблему або тему наукових досліджень вибирають, виходячи з фахової готовності та зацікавленості: планів науково-дослідних робіт установи (науково-дослідної тематики, що передбачається планами галузевих міністерств, відомств, академій наук, закладів освіти, тематичних завдань, замовлень на проведення досліджень); цільових комплексних, галузевих і регіональних науково-технічних програм.

Результати багатьох опитувань показують, що багато студентів хвилюються через те, що вони не можуть просунутися у своїй дослідницькій діяльності, як вони планували. Основні причини відставання у виконанні планів, які називають при цьому студенти, є наступними:

- 1) запланований період для виконання завдання занадто короткий для його виконання;
- 2) психічні фактори, такі як відсутність мотивації;
- 3) зовнішні фактори (наприклад, перерва через несподівані завдання чи екстремальне зовнішнє середовище – відключення електропостачання, інтернет-зв'язку);
- 4) отримання недостатніх результатів від виконаного завдання, хоча планування та виконання завдання належні.

Саме тому корисним завданням є розробка системи для підтримки планування, виконання та відображення заходів, пов'язаних із завданнями в дослідницькій діяльності.

Така система повинна пропонувати студентам, яким нав'язана дослідницька діяльність, функції для підтримки таких видів діяльності:

- посилення на готові плани,
- управління планами поточних і майбутніх завдань,
- архівування файлів та журнал їх оновлення, пов'язаних із завданнями,
- обмін планами між керівниками та студентами,
- додавання коментарів до спільних поточних планів,
- оцінка результату виконання планів.

На рис. 1 представлена діаграма варіантів використання, яка в загальному вигляді описує функціональні вимоги до системи підтримки планування та виконання наукових досліджень.

Система має 3 акторів:

Leader – цей тип відповідає науковому керівнику при наявності у нього команди студентів чи аспірантів;

Researcher – користувачі/члени команди (студенти чи аспіранти);

Guest – неавторизований користувач системи.

Кожному типу користувача системи доступне свій функціонал.

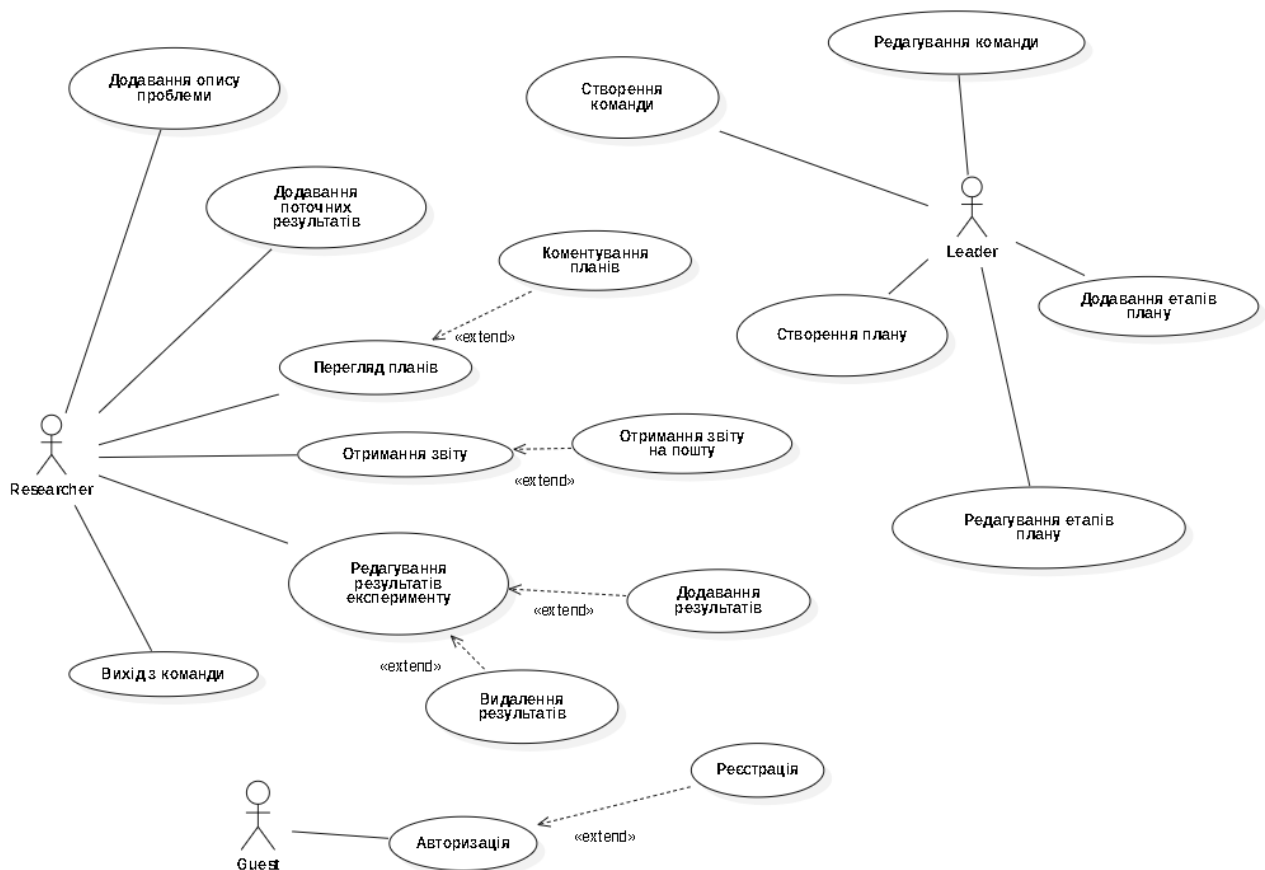


Рисунок 1. Діаграма Use Case системи для планування досліджень

Проведений аналіз можливих архітектур для системи підтримки планування та виконання наукових досліджень показав значні переваги саме клієнт-серверної архітектури. Клієнт-серверна архітектура – це обчислювальна або хмарна архітектура, в якій усі різноманітні завдання/послуги або хмарне навантаження розподілені між постачальниками послуг, так званими серверами, і замовниками послуг, так званими клієнтами. Архітектура програмної системи представлена на рис. 2.

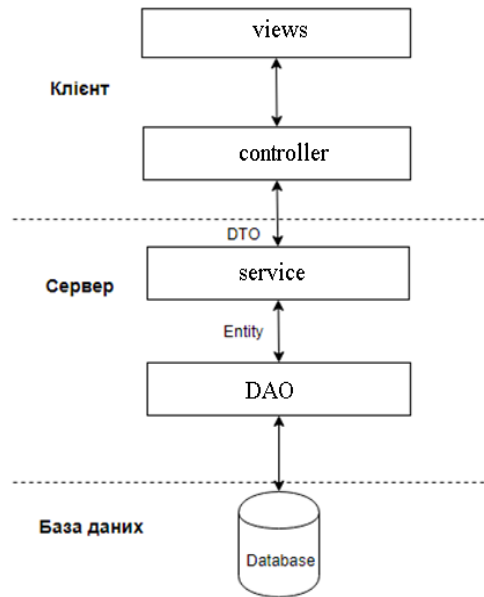


Рисунок 2. Архітектура програми для планування досліджень

На головному екрані, який відображається після входу в систему, в лівій частині відображається меню користувача. На рис. 3 показано меню користувача Leader.

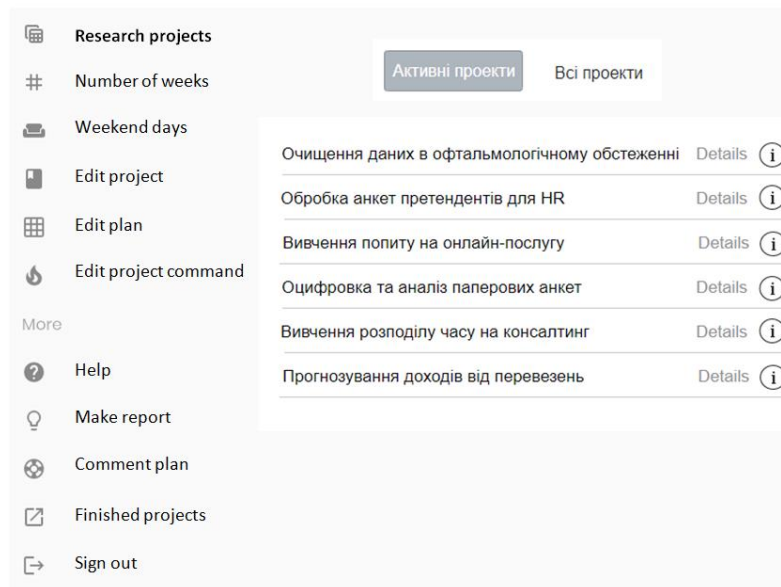


Рисунок 3 – Початкове вікно системи

На рис. 4 показано приклад відображення результатів проведення експерименту для активного проекту «Оцифровка та аналіз паперових анкет».

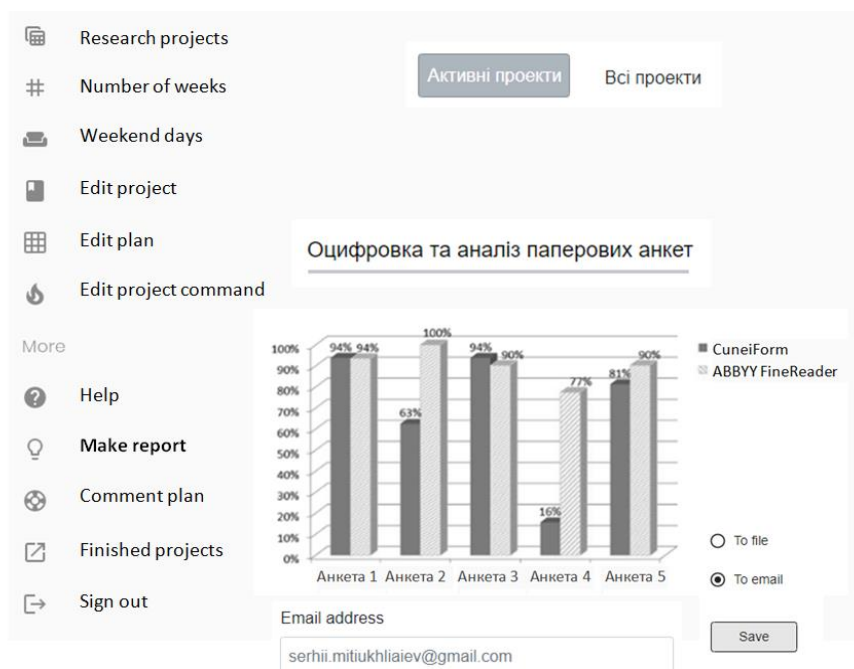


Рисунок 4. Відображення та збереження результатів експерименту

Таким чином, у роботі розроблено програму систему, яка надає можливість застосувати інструменти планування та відстеження стану виконання наукових досліджень.

Список літератури

1. В. Тулайдан. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2019. – 105 с.
2. Стоненко Ю. І. Програмна архітектура та моделювання програмного забезпечення: основні патерни та підходи до створення ефективних програм. – К.: Освіта, 2021. – 173 с.
3. Погромська Г. С. Програмні проекти: управління та розробка. Навчально-методичний посібник / Г. С. Погромська, Н.А. Махровська. – Миколаїв. 2017. – 153 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РОЗРОБКА КОНСТРУКЦІЙ НАТЯЖНОГО ДЕМПФІРУЮЧОГО ПРИСТРОЮ ДЛЯ КАНАТНО-ПРОФІЛЬНИХ ПРОВІДНИКІВ

Рубель Андрій Олександрович,
Ph.D. (Tech.), головний енергетик,
ДП «ОК «Укрвуглереструктуризація», м. Київ

Кураєва Альона Вікторівна,
магістр,
ООО «Пфайзер Україна», м. Київ

Стала праця гірничої промисловості з видобутку корисних копалин у підземний спосіб на більш глибоких горизонтах обумовила необхідність удосконалення армування шахтних вертикальних стовбурів як багатофункціональних систем транспортування людей та вантажів, водовідведення, вентиляції, розташування кабелів електропостачання та іншого.

Армування вертикальних стовбурів поділяється за типом на: - жорстке; - гнучке; - безрострільне; - і останнім часом, як найбільш вдосконалене, з'явилося канатне-профільне армування.

Жорстка система армування складається із горизонтально розташованих у перетині стовбуру розстрілних балок, та закріплених на них рейкових або коробчастих провідників.

Гнучке армування дозволяє спрямовувати рух посудин по глибині стовбура без ярусів, виконаних із розстрілів. Основними елементами гнучкого армування є:

- канатні провідники;
- відбійні канати;
- натяжні вантажі;
- причіпні пристрої для кріплення канатів та вантажів;
- допоміжні жорсткі провідники для фіксації підйомних посудин в місцях завантаження, розвантаження та на проміжних горизонтах [1].

Зі збільшенням глибини шахтних стовбурів та інтенсивності підйому збільшувався діаметр та кількість провідникових, відбійних канатів, маса натяжних вантажів, але схема гнучкого армування принципово не змінювалась, і натяг канатів здійснювався за допомогою вантажів, які розміщувались у зумпфі стовбура або через систему шківів на поверхні:

Натяжним вантажам (складаються з окремих плит, з'єднаних між собою) надається циліндрична форма для збільшення маневрування при розкачуванні у зумпфі стовбура, де вони розташовуються вільно [1].

В 60-х роках минулого сторіччя інститутом «Дондіпровуглемаш» були удосконалені причіпні пристрої і розроблені роз'ємні клинові коуші для кріплення провідникових та відбійних канатів закритої конструкції (типу КРГ),

та клинові коуші для кріплення провідникових та відбійних канатів прядевої конструкції (типу КПП1) для кріплення канатних провідників у копрі та закріплення натяжних вантажів у зумпфі стовбура [17].

Недоліком відомих причіпних пристроїв і конструкцій натягу гнучких провідників є:

- відсутність можливості демпфування коливань, які поширюються по довжині провідника, що веде до розкачування підйомної посудини при її русі по стовбуру;

- необхідність застосування відбійних канатів;

- відсутність жорсткої фіксації натяжних вантажів у зумпфі стовбуру, що призводить до їх розкачування і створює додаткове джерело динамічних навантажень на канатний провідник;

- значне збільшення глибини зумпфу для розміщення натяжних вантажів, які конструктивно мають габарити в вертикальній площині;

- необхідність огляду причіпних пристроїв (згідно зі програмою технічного обслуговування, кожен день), зважаючи на високий рівень коливань натяжних вантажів у зумпфі;

- щорічне і частіше проходження ревізійних та налаштувальних робіт.

В основу дослідження покладене завдання- розробки для канатно-профільних провідників та удосконалення їх конструкції, яке надасть можливість усунути існуючі недоліки коушів КРГ та КПП1 для кріплення канатного армування у стовбурі.

Рухаючись по глибині стовбура, посудина вигинає канатно-профільні провідники або канатні провідники та підіймає вантажі, далі вантажі, під власною вагою опускаючись, надають зворотнє зусилля провіднику або канатному провіднику, яке передається посудині, далі зусилля передається на протилежний провідник, таким чином відбувається підкачка енергії, тобто збільшення рівня динамічного навантаження у системі «посудина-армування», тобто низькочастотні коливання вантажів у зумпфі.

При роботі демпфіруючого натяжного пристрою зусилля підтягування вантажів вгору гаситься демпферним блоком, а саме- пластинами (гума, інше) виключаючи розгойдування вантажів вгору-вниз, забезпечуючи, таким чином, зниження коливань у системі «посудина-армування». Розгойдуванню вантажів у горизонтальній площині, та підкачці енергії запобігають напрямні, які проходять наскрізь усієї конструкції демпфіруючого натяжного пристрою та кріпляться у полці посадочної балки [9].

Висновки.

Впровадження демпфіруючих натяжних пристроїв для канатно-профільного армування вертикальних стовбурів дозволить:

- забезпечити демпфування коливань, що розповсюджуються по довжині провідника та призводять до розкачування підйомної посудини при русі по стовбуру;

- покращити фіксацію натяжних вантажів у зумпфі стовбуру, що дозволить зменшити розкачування провідників;

- збільшити строк служби причепних пристроїв через зменшення динамічних навантажень та удосконалення їх конструкції;
- зменшити глибину зумпфа для розміщення натяжних вантажів;
- здібність натягувати усі канати КПП одним пристроєм;
- значно підвищити рівень безпечної експлуатації армування вертикальних стовбурів та підйомного комплексу і, як наслідок, запобігти виникненню аварій, зв'язаних з обривом провідників, пошкодженням посудин і обладнанням у стовбурах.

Впровадження нових, більш надійних та ефективних натяжних демпфіруючих пристроїв дозволить значно підвищити рівень безпечної експлуатації канатно-профільного армування, що дозволить збільшити час безперебійної роботи всього підйомного комплексу загалом, у відповідності із усіма вимогами «Правил безпеки у вугільних шахтах: НПАОП 10.0-1.01-10.», та всіма іншими правилами та вимогами України [1-17].

References:

1. «Нормы безопасности на проектирование и эксплуатацию канатных проводников многоканатных подъемных установок», утвержденных Минуглепромом СССР 09.08.89 и Госгортехнадзором СССР 22.02.82 и «Нормы безопасности на проектирование и эксплуатацию канатных проводников одноканатных подъемных установок» утвержденных Минуглепромом СССР 09.08.89 и Госгортехнадзором СССР 22.02.82, Макеевка - Донбасс: МакНИИ, 1982.
2. Методика расчета жестких армировок вертикальных стволов шахт, – НИИГМ им. М.М. Федорова. – Донецк, 1985 г.
3. Правила безпеки у вугільних шахтах: НПАОП 10.0-1.01-10. - [Дійсні від 22.03.2010]. – Офіційне видання. – Київ: Основа, 2010. – 430с. – (Нормативний документ Мінвуглепрому України. Стандарт).
4. Волошин А.И. Армировки вертикальных стволов и методы их совершенствования / Волошин А.И., Рубель А.А., Рубель А.В. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.–Днепропет-ровск, 2016.–Вып.126.– С. 137-145.
5. Волошин А.И. Консольно-демпфирующие расстрелы армировки вертикальных шахтных стволов / Волошин А.И., Рубель А.А., Рубель А.В. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.–Днепропет-ровск, 2016.–Вып.127.– С. 89-98.
6. Рубель А.А. Исследование существующих конструкций ярусов армировки вертикальных стволов и разработка схем ярусов с канатно-профильными проводниками / Рубель А.А. // Геотехнічна механіка: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Днепр, 2017, - Вып. 134 – С. 211-227.
7. Рубель А.А. Исследования влияние аэродинамических сил на конструкции сосудов при движении их по глубине стовбура / Рубель А.А., Рубель А.В., Жалилов А.Ш. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т

геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2017.– Вып.135.– С. 266-274.

8. Рубель А.А. Исследование аэродинамического сопротивления различных типов конструкций армировки стовбура./ Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2017.–Вып.136.– С. 221-232.

9. Рубель А.А. Зниження динаміки системи «посудина-армування» шляхом розробки конструкції демпфіруючого натяжного пристрою / Рубель А.А., А.В. Рубель // Збірник наукових праць Донбаського державного технічного університету. - 2018. - Вып. 1. - С. 20-27.

10. Рубель А.А. Исследование и разработка оптимальных конструкций армировок стовбура с канатно-профильными проводниками / Рубель А.А., Рубель А.В. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2018.– Вып.139.– С. 31-48.

11. Рубель А.А. Исследование и совершенствование конструкций боковых направляющих устройств подъемных сосудов / Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Институт геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2018.–Вып.141.– С. 18-26.

12. Рубель А.А. Исследование различных типов канатов и выбор оптимальных для конструкций канатно-профильного проводника / Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Институт геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2018.–Вып.142.– С. 121-133.

13. Рубель А.А. Исследование аэродинамического сопротивления сосудов и различных типов армировки стовбура / Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2018.–Вып.143.– С. 20-30.

14. Рубель А.А. Исследование и разработка конструкций крепления канатно-профильных проводников к расстрелам армировки стовбура / Рубель А.А., Бойко Б.И., Рубель В.А., Кураева А.В. // Гірничя електро механіка та автоматика. Транспорт та гірничя механіка: Науково техн. сб.трудов / Національний ТУ «Дніпровська політехніка».– Днепр, 2019.–Вып. 102.– С. 68-78.

15. Рубель А.А. Исследование и разработка конструкций крепления канатнопрофильных проводников в копре / Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2019.–Вып.149.– С. 16-25.

16. Патент № 2349757 С2 RU, МПК8: E21D 7/02 (2006.01), B66B7/10 (2006.01), B66B19/02 (2006.01); Гидравлическое натяжное устройство / Страданченко Сергей Георгиевич (RU), Мартыненко Иван Андреевич (RU), Волков Владимир Владимирович (RU), Волков Дмитрий Владимирович (RU); Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Южно-Российский Государственный технический университет

(Новочеркасский политехнический институт)» (RU). – Заявка: № 2007116234/03
від 28.04.2007, опублік.: 20.03.2007

17. «Инструкция по эксплуатации стальных канатов в шахтных
стволах» (М.: Недра, 1989).

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ОБРОБКИ ДАНИХ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМАХ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Сова Олег Ярославович,

доктор технічних наук, старший науковий співробітник
начальник кафедри автоматизованих систем управління
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

Шишацький Андрій Володимирович,

кандидат технічних наук, старший дослідник
начальник відділу досліджень роботизованих систем
Центру досліджень трофейного та перспективного озброєння та військової
техніки

Зарубенко Артур Олександрович,

доктор філософії
доцент кафедри телекомунікаційних систем та мереж
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

Кондрусь Андрій Володимирович

старший викладач кафедри автоматизованих систем управління
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

Вступ

Зростання обсягів інформації, що циркулює в різноманітних системах збору, обробки та передачі інформації призводить до значного використання обчислювальних ресурсів апаратних засобів. Збройні сили технічно розвинених країн мають інтегровані архітектури прийняття рішень, що базується на:

- штучному інтелекті та нанотехнологіях;
- ефективній обробці великих масивів інформації;
- багатфункціональних процесорах зі здатністю підтримки прийняття рішень у реальному масштабі часу;
- технологіях стиснення даних для підвищення швидкості їх обробки.

При цьому використання інформаційних систем з елементами штучного інтелекту дозволить підвищити ефективність операцій (бойових дій), вплине на доктрину, організацію та способи застосування угруповань військ (сил).

Саме тому, необхідно проводити розробку алгоритмів (методів та методик) які здатні за обмежений час та з високим ступенем достовірності провести оцінку стану об'єкту моніторингу від різнотипних джерел розвідувальних відомостей.

Проведення аналізу праць [1–20] показав що спільними недоліками вищезазначених досліджень є: відсутність можливості формування ієрархічної системи показників; відсутність врахування обчислювальних ресурсів

системи; відсутність механізмів корегування системи показників в ході оцінювання; відсутність механізмів глибокого навчання баз знань; відсутність врахування обчислювальних ресурсів, доступних в системі.

З цією метою пропонується провести розробку методологічних засади інтелектуальної обробки даних в інтелектуальних системах підтримки прийняття рішень.

Систему управління процесом аналізу стану об'єктів можна представити у вигляді знакового орієнтованого графа. Загалом завдання визначення стану об'єкту моніторингу зводиться до розрахунків відповідно до формули:

$$A_i(k+1) = f \left(\left(A_i(k) + \sum_{j \neq i, j=1}^N A_j(k) W_{ij} \right) \times t_{ij} \right) \times \zeta_{ij}, \quad (1)$$

де $A_i(k+1)$ – новий стан вершини графа, $A_i(k)$ – попередній стан графа, W_{ij} – матриця ваги, f – порогова функція графу, t_{ij} – оператор, що враховує ступінь інформованості про стан об'єкту; ζ_{ij} – оператор для врахування ступеню зашумленості даних про стан об'єкту. Процес розрахунку є ітеративним – після завдання початкових станів вершин значення станів перераховуються до тих пір, поки різниця між поточними та попередніми станами не виявиться меншою за деяке задане значення.

З виразу (1) можна зробити висновок, що вираз дозволяє описати процеси в об'єкті моніторингу. Зазначений опис є універсальним та дозволяє описати об'єкт аналізу з урахуванням ієрархічності та індивідуальної специфіки кожного об'єкту моніторингу. При записі виразу (1) в формі багатовимірного часового ряду, процес опису можна привести для динамічної системи. Вираз (1) при побудові математичного опису стану об'єкту моніторингу враховує ступінь інформованості про стан об'єкту та зашумленість даних.

За визначенням виявлення деструктивного впливу на об'єкт моніторингу включає в себе не тільки ідентифікацію по шаблонам, проте і детектування впливу, що раніше не зустрічався. Разом з тим методи машинного навчання в контексті постановки такого завдання спрямовані всього лише саме на пошук взаємозв'язків і закономірностей функціонування об'єкт моніторингу, знаходженні активності, що схожа на ту, що раніше зустрічалася в навчальній вибірці [11].

Застосування інструментів машинного навчання в готовому вигляді до завдання виявлення деструктивного впливу на об'єкт моніторингу призводить до великої кількості не виявлених впливів та дезорганізації самої об'єкт моніторингу. Насамперед це зумовлено динамічністю ведення бойових дій підрозділами (проведення операцій у групуваннями військ (сил)) та неоднорідним трафіком, що циркулює в мережі. Крім того, важко відстежити циклічність або сезонність такого обміну [11–15].

Тому для навчання інтелектуальних систем управління процесом ідентифікації об'єктів моніторингу пропонується наступний підхід: максимально можливий опис множини всіх контрольованих параметрів об'єктів моніторингу; застосування методів кореляційного аналізу для усунення

компонентів, а іноді їх лінійних комбінацій, з близькою до нуля дисперсією; набір ознак, що залишився, використовується для навчання і перевірки моделі машинного навчання.

Для цього пропонується провести розробку штучної імунної системи, на для виявлення та ідентифікації деструктивного впливу на об'єкти моніторингу.

В даному дослідженні пропонується модель штучної імунної системи на основі еволюційного підходу для ідентифікації деструктивного впливу на об'єкти моніторингу, яка описується:

$$AISEA = \langle D_\tau, D_M, S_A, S_N, G, R, \Psi \rangle, \quad (2)$$

де $D_\tau \subset D$ – набір часових імунних детекторів, D_M – набір імунних детекторів пам'яті, $S_A \subset S$ – навчальна вибірка, що складається з аномальних екземплярів (набір відомих варіантів деструктивного впливу на об'єкти моніторингу), $S_N \subset S$ – тестова множина, що складається з нормальних екземплярів (множина параметрів об'єктів моніторингу), $D = D_\tau \cup D_M$ – набір імунних детекторів, $G = \{G_1, \dots, G_K\}$ – стратегії генетичної оптимізації імунних детекторів, $R: D \times 2^{S_A} \times 2^{S_N} \times G \rightarrow D$ – правило навчання імунних детекторів, S – набір можливих входних об'єктів, $\Psi: D \times S \rightarrow \mathbb{R}_+$ – функція обчислення афінності (правило відповідності) між імунним детектором $d \in D$ та тестовим об'єктом $s \in S$, де $\mathbb{R}_+ = \mathbb{R} \cap [0, +\infty)$.

Кожен імунний детектор $d \in D$ описується як кортеж наступного виду:

$$d = \langle representation, threshold, life_time, state \rangle, \quad (3)$$

де $representation \in \{BitString, RealVector, NeuralNetwork, PetriNet, \dots\}$ – внутрішнє представлення (внутрішня структура) імунного детектора d , який може бути заданий як двійковий рядок з правилом r -неперервних бітів (*BitString*), дійсний вектор (*RealVector*), штучна нейронна мережа (*NeuralNetwork*), мережа Петрі (*PetriNet*) та ін., $threshold \in \mathbb{R}_+$ – поріг активації імунного детектора d , $life_time \in \mathbb{R}_+$ – термін дії імунного детектора d , $state \in \{immature, semimature, mature, memory\}$ – поточний стан імунного детектора (1, яке може представляти собою незрілий, напівзрілий, зрілий стани або стан, що відповідає детектору пам'яті $\mathbb{R}_+^* = \mathbb{R}_+ \cup \{+\infty\}$).

Загальний підготовчий процес побудови параметрів штучної імунної системи для ідентифікації деструктивного впливу на об'єкти моніторингу може бути описаний таким чином:

1. Визначення корегувального коефіцієнту на ступінь інформованості сили та засоби деструктивного впливу на об'єкти моніторингу. Ступінь інформованості може бути: повна невизначеність, часткова невизначеність, повна обізнаність

2. Вибір внутрішньої структури кожного детектора $d \in D$: *representation*.

3. Формування навчального набору даних S_A , що містить заздалегідь відібрані „чужі“ об'єкти.

4. Формування тестового набору даних S_N , що містить задалегідь відібрані „свої“ об'єкти.

5. Вибір стратегії генетичної оптимізації імунних детекторів.

6. Вибір алгоритму навчання R імунних детекторів D в залежності від їх внутрішнього представлення [6].

7. Вибір правила відповідності Ψ між імунним детектором та вхідним об'єктом.

Фактично, запропонована модель штучної імунної системи – це набір імунних детекторів, представлених у вигляді часових детекторів і детекторів пам'яті, в сукупності із заданим алгоритмом їх навчання, який приймає як вхідні аргументи детектор, що налаштовується d , підмножини двох наборів даних (набору S_A , що складається з „чужих“ об'єктів, та набору S_N , що складається зі „своїх“ об'єктів), а також стратегію генетичної оптимізації.

Усі імунні детектори, крім детекторів пам'яті, мають кінцевий термін життя. Якщо протягом даного терміну життя вони не виявили жодного деструктивного впливу на об'єкти моніторингу, вони піддаються повторному навчанню на розширеному наборі даних, що містить елементи S_A та S_{A^*} .

У той же час, якщо імунний детектор розпізнав деструктивний вплив на об'єкти моніторингу, його термін життя збільшується. На відміну від них, детектори пам'яті мають нескінченний термін життя і не беруть участі в наповненні оновлюваного набору деструктивного впливу.

Для виявлення кожного класу деструктивного впливу $c \in C$ виділяється кілька імунних детекторів, що об'єднуються в клас детекторів $D_{\zeta(c)}, \left(\bigcup_{c \in C} D_{\zeta(c)} = D \right)$

. Кожен із детекторів $d \in D_{\zeta(c)}$ використовує глибоке навчання, запропоноване в роботі [6] на різних випадкових підвиборках множин S_A та $S_N - S_A^{(d)}$, и $S_{A^*}^{(d)}$ які, можливо, містять деякі дублюючі та переупорядковані об'єкти з вихідних наборів. Тим самим досягається різноманітність імунних детекторів усередині $D_{\zeta(c)}$.

Відповідно під q -ою групою детекторів розуміється набір детекторів $D_{\zeta(c)}$

$\left(\bigcup_{q=1}^m D^{(q)} = D \right)$, m – число класів деструктивного впливу на об'єкти моніторингу),

які повністю покривають задану множину класів атак. Якщо детектор d реагує на будь-який елемент $s' \in S_N^{(d)}$ тобто якщо $\exists s' \in S_N^{(d)} \Psi(d, s') > \min_{s \in S_A^{(d)}} \Psi(d, s)$, то детектор

d піддається апоптозу та заміні новим довільно згенерованим детектором. Для кожного класу деструктивного впливу $c \in C$ визначається рівно один детектор пам'яті $d_m^{(c)}$ – детектор, який задовольняє вимозі максимальної пристосованості до розпізнавання об'єктів $S_A^{(d_m^{(c)})} \cap C$. Таким чином, набір імунних детекторів пам'яті може бути визначений таким чином:

$$D_M = \bigcup_{c \in C} \left\{ \arg \max_{d \in D_{\zeta(c)}} \left(\frac{\sum_{s \in S_A^{(d)} \cap C} \Psi(d, s)}{\#(S_A^{(d)} \cap C)} \right) \right\}. \quad (4)$$

Набір часових імунних детекторів визначається наступним чином:

$$D_\tau = D / D_M. \quad (5)$$

Поріг активації імунного детектора $d \in D$, навченого на наборах $S_A^{(d)}$ та $S_N^{(d)}$ обчислюється наступним чином:

$$threshold = \frac{\overbrace{\min_{s \in S_A^{(d)}} \Psi(d, s)}^{h_d^-} + \overbrace{\min_{s \in S_N^{(d)}} \Psi(d, s)}^{h_d^+}}{2}. \quad (6)$$

Зазначена формула застосовується для обчислення порогу активації тільки тих детекторів d , які після навчання на множині аномальних даних $S_A^{(d)}$ не мають помилкових спрацьовувань на множині нормальних даних $S_N^{(d)}$, тобто $\forall s' \in S_N^{(d)} \Psi(d, s') < h_d^-$. Якщо така умова виконується, то з'являється додатковий проміжок, рівний величині $h_d = h_d^- - h_d^+ > 0$, і тим самим виникає можливість „зрушити“ граничне значення h_d^- , що забезпечує реагування детектора d на будь-який „чужий“ об'єкт $s \in S_A^{(d)}$ на величину $\frac{h_d^- - h_d^+}{2}$ в сторону h_d^+

$$threshold = h_d^- - \frac{h_d^- - h_d^+}{2} = \frac{h_d^- + h_d^+}{2}.$$

Виявлення деструктивного впливу на об'єкти моніторингу $s \in S$ за допомогою розглянутої моделі здійснюється наступним чином:

1. Визначення корегувального коефіцієнту на ступінь інформованості сили та засоби деструктивного впливу на об'єкти моніторингу.

2. Обчислення для кожного імунного детектора $d \in D$ значення його активації $a_d = \Psi(d, s) - threshold$. Вважається, що якщо $a_d \geq 0$, то детектор d є активованим, інакше відповідний детектор не реагує на вхідний об'єкт.

3. Мажоритарне голосування всередині кожного класу детекторів $D_{\zeta(c)}$

$\underbrace{\sum_{d \in D_{\zeta(c)}} [a_d \geq 0]}_{A_c} > \underbrace{\sum_{d \in D_{\zeta(c)}} [a_d < 0]}_{B_c = \#D_{\zeta(c)} - A_c}$, то s розпізнається як „чужий“ об'єкт. Якщо $A_c < B_c$, то

s розпізнається як „свій“ об'єкт. В разі наявності конфліктів, тобто $A_c = B_c$, s класифікується як „чужий“ об'єкт, якщо $a_{d_m^{(c)}} \geq 0$, та s класифікується як „свій“ об'єкт, якщо $a_{d_m^{(c)}} < 0$, де $d_m^{(c)} \in D_M \cap D_{\zeta(c)}$, $d_m^{(c)}$ – детектор пам'яті, навчений для розпізнавання „свого“ об'єкту та „чужого“ об'єкта з класу C .

4. Формування множини класів імунних детекторів, що активувалися $\{D_{\zeta(c')}\}_{c' \in c}$ які розпізнають вхідний об'єкт s як „чужий“ об'єкт, де $C^* = \left\{ C' \mid C' \in c \wedge \left(A_{C'} > B_{C'} \vee \left(A_{C'} = B_{C'} \wedge a_{d_m^{(c')}} \geq 0 \right) \right) \right\} \subset c$.

5. Визначення класу об'єкта s . Якщо $C^* = \emptyset$, то об'єкт s належить до класу „своїх“ об'єктів. Якщо $E_{c^*} \iff \max_{C \in c^*} A_C$ досягається в одній єдиній точці, то клас об'єкта $\arg E_{c^*}$, інакше клас об'єкта s - це $\arg \max_{C \in \{\arg E_{c^*}\}} \sum_{d \in D_\zeta(C)} \times [a_d \geq 0]$.

Даний алгоритм заснований на порівнянні величини афінності імунних детекторів з їх індивідуально налаштованими порогами активації та врахуванні однакових голосів, отриманих від більшої частини детекторів. У разі виникнення конфліктів при розрізненні між нормальним та аномальним класом (крок 3) вирішальний голос віддається детектору пам'яті. Якщо ж після цього зберігається конфлікт лише на рівні групи детекторів, то береться до уваги сума величин афінності, що саме активувалися у відповідь на даний стимул (вхідний об'єкт) імунних детекторів (крок 5).

Вхідний об'єкт ϵ „своїм“ тоді й лише тоді, коли $\forall C \in c \ A_C < B_C \vee (A_C = B_C \wedge a_{d_m^{(C)}} < 0)$.

Як основу для даної моделі використовувалися модель з життєвим циклом (M_1), запропонована в [12], і модель з бібліотекою генів (M_2) [13], запропонована в [14], модель AISEA (M_3) [15] та розроблена модель (M_4), що була доповнена низкою удосконалень, а саме: врахуванням типу невизначеності про об'єкти моніторингу; удосконаленим алгоритмом навчання імунних детекторів; механізмом автоматичного підбору їх порогу активації, а також процедурою вирішення конфліктних випадків класифікації одного об'єкта за допомогою імунних детекторів пам'яті.

Порівняння цих чотирьох моделей наведено в таблиці 1. Знаком “+” відмічені характеристики, які притаманні відповідній моделі, знак “-” означає відсутність підтримки цієї особливості моделі.

Таблиця 1

Порівняння імунних моделей для виявлення деструктивного впливу на об'єкти моніторингу

Імунна модель	Незалежність від внутрішньої структури імунного детектору	Наявність клональної селекції та генетичної оптимізації	Наявність негативного відбору	Враховування типу невизначеності РЕО	Автоматичний підбір порога активації імунного детектора	Наявність механізмів навчання	Наявність детекторів пам'яті	Наявність життєвого циклу лімфоцитів	Динамічне перенавчання	Навчання детекторів на нових даних в процесі функціонування	Розподіл імунних детекторів	Підтримка мультикласового виявлення деструктивного впливу на СРЗ	Автономність імунної системи (робота без втручання оператора)	Наявність сукупності процедур обробки різномірних даних
M_1	-	-	+	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-	-
M_2	-	+	+	-	-	-	+	-	+	+	+	-	-	-
M_3	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-
M_4	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Результати порівняльного аналізу, що наведені в таблиці 1 дозволяють зробити висновок про перевагу зазначеної моделі у порівнянні з відомими.

Зазначений підхід запропоновано використовувати в ході урегулювання воєнних конфліктів. Це дозволить підвищити оперативність обробки та передачі даних.

Розроблена модель M_4 є універсальною по відношенню до внутрішнього представлення імунних детекторів, у той час як модель M_1 орієнтована на використання бітових рядків як імунні детектори, а модель M_2 – на кластерну дискретизацію полів (генів) імунних детекторів. У моделі M_1 відсутня можливість клональної селекції детекторів, а також не передбачені оператори генетичної мутації. У всіх із представлених моделей у контексті виявлення деструктивного впливу на об'єкти моніторингу використовується динамічно оновлювана популяція імунних детекторів, що дозволяє штучній імунній системі адаптуватися до радіоелектронної обстановки, що змінюються, в режимі її функціонування. Однак тут для моделі M_1 вводиться додаткове обмеження: після активації детектора в результаті накопичення достатньої кількості збігів з антигенами повинен бути згенерований зовнішній по відношенню до системи сигнал зі сторони адміністратора (сигнал коstimуляції). Такий сигнал дозволить активованому детектору отримати шанс для вступу в пул детекторів пам'яті та можливого подальшого безперервного аналізу радіоелектронної обстановки. Для моделі M_2 характерний розподілений механізм генерації детекторів: детектори, вигідні з точки зору розпізнавання аномалій, можуть бути розмножені інші мережеві вузли підвищення загальної продуктивності системи; ця властивість відсутня у моделей M_1 та M_3 .

Проте в розробленій моделі M_4 додатково:

- враховуються тип невизначеності про наявні можливості системи деструктивного впливу на об'єкти моніторингу;
- використовується удосконалена сукупність процедур обробки різнотипних даних;
- використовується удосконалена процедура навчання;
- використовується механізм розв'язання конфліктних випадків класифікації;
- процедурою автоматичного обчислення порога активації імунних детекторів, а також універсальністю структури їхнього представлення;
- постійним оновлення імунних детекторів протягом різних етапів дозрівання (життєвого циклу) та їх перенавчання з використанням набору деструктивного впливу на об'єкти моніторингу, що розширюється.

Обмеженнями зазначеного дослідження слід вважати:

- врахування часових обмежень на передачу конкретного типу повідомлення (формалізованого донесення);
- наявність первинної бази про об'єкт моніторингу;
- обмеження щодо якості каналів передачі даних.

Висновки

1. Проведено формалізований опис задачі аналізу стану об'єктів в інформаційних системах спеціального призначення. Зазначена формалізація дозволяє описати процеси, що проходять в інформаційних системах спеціального призначення під час вирішення завдань аналізу стану об'єктів. В якості критерію ефективності зазначеного методу обрано оперативність процесу аналізу стану об'єкту при заданій достовірності. В ході дослідження сформульована концепція представлення методу оцінки в інформаційних системах спеціального призначення. В зазначеній концепції процес аналізу представлено у вигляді ієрархічного графу. Це дозволяє створити ієрархічний опис складного процесу за рівнями узагальнення та провести відповідний аналіз його стану.

Список літератури

1. Шишацький А. В., Башкиров О. М., Костина О. М. Розвиток інтегрованих систем зв'язку та передачі даних для потреб Збройних Сил. Науково-технічний журнал "Озброєння та військова техніка". 2015. № 1(5). С. 35–40.
2. Налапко О. Л., Шишацький А. В. Analysis of technical characteristics of the network with possibility to self-organization. Сучасні інформаційні системи. Харків, 2018. №4, Том 2. С. 78–86.
3. Nalapko O., Pikul R., Zhuk P. and Shyshatskyi A. Analysis of mathematical apparatus for managing channel and network resources of military radio communication systems. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, Наукове періодичне видання "Системи управління, навігації та зв'язку", Збірник наукових праць. Полтава, 2019. №3(55). С. 166–170.
4. Romanenko, I. O., Shyshatskyi, A.V., Zhyvotovskiy, R. M., Petruk, S.M. The concept of the organization of interaction of elements of military radio communication systems. Science and Technology of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine. 2017. No 1. pp. 97–100.
5. Романенко І. О., Животовський Р. М., Петрук С. М., Шишацький А. В., Волошин О. О. Математична модель розподілу навантаження в телекомунікаційних мережах спеціального призначення. Системи обробки інформації. 2017. № 3. С. 61–71.
6. Nalapko, O., Sova, O., Shyshatskyi, A., Protas, N., Kravchenko, S., Solomakha, A., Neroznak, Y., Gaman, O., Merkotan, D., & Miahkykh, H. (2021). Analysis of methods for increasing the efficiency of dynamic routing protocols in telecommunication networks with the possibility of self-organization. Technology Audit and Production Reserves, Vol. 5, No. 2(61), pp. 44–48. <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2021.239096>.
7. Sova, O., Shyshatskyi, A., Nalapko, O., Trotsko, O., Protas, N., Marchenko, H., Kuvenov, A., Chumak, V., Onbinskyi, Y., & Poliak, I. (2021). Development of a simulation model for a special purpose mobile radio network capable

of self-organization. *Technology Audit and Production Reserves*, Vol. 5, No. 2(61), pp. 49–54. <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2021.239472>.

8. V. Dudnyk, Yu. Sinenko, M. Matsyk, Ye. Demchenko, R. Zhyvotovskiy, Iu. Repilo, O. Zabolotnyi, A. Simonenko, P. Pozdniakov, A. Shyshatskiy. Development of a method for training artificial neural networks for intelligent decision support systems. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. Vol. 3. No. 2 (105). 2020. pp. 37–47. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2020.203301>.

9. Pievtsov, H., Turinskyi, O., Zhyvotovskiy, R., Sova, O., Zvieriev, O., Lanetskii, B., and Shyshatskiy, A. (2020). Development of an advanced method of finding solutions for neuro-fuzzy expert systems of analysis of the radioelectronic situation. *EUREKA: Physics and Engineering*, No. (4), pp. 78-89. <https://doi.org/10.21303/2461-4262.2020.001353>.

10. P. Zuiev, R. Zhyvotovskiy, O. Zvieriev, S. Hatsenko, V. Kuprii, O. Nakonechnyi, M. Adamenko, A. Shyshatskiy, Y. Neroznak, V. Velychko. Development of complex methodology of processing heterogeneous data in intelligent decision support systems. 2020, Vol. 4, No. 9 (106), pp. 14-23. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2020.208554>.

11. Shyshatskiy A., Zvieriev O., Salnikova O., Demchenko Ye., Trotsko O., Neroznak Ye.. Complex Methods of Processing Different Data in Intellectual Systems for Decision Support System. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*. Vol. 9, No. 4, pp. 5583-5590 DOI: <https://doi.org/10.30534/ijatcse/2020/206942020>.

12. Minochkin, A., Shyshatskiy, A., Hasan, V., Hasan, A., Opalak, A., Hlushko, A., Demchenko, O., Lyashenko, A., Havryliuk, O., & Ostapenko, S. (2021). The improvement of method for the multi-criteria evaluation of the effectiveness of the control of the structure and parameters of interference protection of special-purpose radio communication systems. *Technology Audit and Production Reserves*, Vol. 4, No.2(60), pp. 22–27. <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2021.235465>.

13. Nalapko, O., Sova, O., Shyshatskiy, A., Hasan, A., Velychko, V., Trotsko, O., Merkotan, D., Protas, N., Lazuta, R., & Yakovchuk O. (2021). Analysis of mathematical models of mobility of communication systems of special purpose radio communication systems. *Technology Audit and Production Reserves*, Vol. 4, No. 2(60), pp. 39–44. <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2021.237433>.

14. Shyshatskiy, A., Hasan, V., Kryvenko, M., Petrov, O., Kravchuk, S., Shidlovsky, Y., Opalak, A., Modlinskyi, O., Kobylinskyi, O., & Bezstrochnyi, I. (2021). Justification of ways increasing the immunity of special purpose radio communications. *Technology Audit and Production Reserves*, Vol. 2, No. 2(58), pp. 46–50. <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2021.229440>.

15. Шишацький А. В, Налапко О. Л., Одарущенко О. Б(2021). Основні біоінспіровані алгоритми обробки різнотипних даних. Інтеграція інформаційних систем і інтелектуальних технологій в умовах трансформації інформаційного суспільства: тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, що присвячена 50-й річниці кафедри інформаційних систем та технологій. Полтава: ПДАУ, 2021. 109-114. <https://doi.org/10.32782/978-966-289-562-9>.

16. Shyshatskyi, A., Ovchynnyk, V., Momotov, A., Protas, N., & Solomakha, A. (2021). Development of a mathematical model of radio resource management of special purpose radio communication systems based on an evolutionary approach. *Technology Audit and Production Reserves*. Vol. 1, No. 63, pp. 15–20. <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2022.251918>.
17. A. Koshlan, O. Salnikova, M. Chekhovska, R. Zhyvotovskiy, Y. Prokopenko, T. Hurskyi, A. Yefymenko, Y. Kalashnikov, S. Petruk, A. Shyshatskyi. Development of an algorithm for complex processing of geospatial data in the special-purpose geoinformation system in conditions of diversity and uncertainty of data. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. Vol. 5. No. 9 (101). 2019. pp. 16–27. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2019.180197>.
18. Mahdi Q. A., Shyshatskyi A., Prokopenko Y., Ivakhnenko T., Kupriyenko D., Golian V., Lazuta R., Kravchenko S., Protas N. & Momit A.. Development of estimation and forecasting method in intelligent decision support systems. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 2021, Vol. 3, No. 9(111), pp. 51–62. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.232718>.
19. Sova, O., Shyshatskyi, A., Salnikova, O., Zhuk, O., Trotsko, O., & Hrokholskyi, Y. Development of a method for assessment and forecasting of the radio electronic environment. *EUREKA: Physics and Engineering*, 2021, No. 4, pp. 30-40. <https://doi.org/10.21303/2461-4262.2021.001940>.
20. Shyshatskyi, A., Tiurnikov, M., Suhak, S., Bondar, O., Melnyk, A., Bokhno, T., & Lyashenko, A.. Методика оцінки ефективності системи зв'язку оперативного угруповання військ. *Сучасні інформаційні системи*. 2020. Том 4, № 1, с. 107–112. <https://doi.org/10.20998/2522-9052.2020.1.16>.

СПОСІБ ПРИХОВУВАННЯ СЛУЖБОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ГРАФІЧНИХ КОНТЕЙНЕРАХ ДЛЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Тупиця Іван Михайлович,

Викладач кафедри
Харківський національний університет Повітряних Сил

Першин Олексій Олександрович

Студент
Харківський національний університет Повітряних Сил

Ковінський Віталій Ігоревич

Студент
Харківський національний університет Повітряних Сил

Ведення бойових дій на території України супроводжується значним зростанням протидії в інформаційному просторі, в зв'язку з чим підвищуються вимоги до рівня інформаційної безпеки ресурсів, що передаються в інформаційно-телекомунікаційних мережах спеціального призначення (ІТМ СП) [1]. Особливо це стосується забезпечення конфіденційності даних, що передаються до кінцевого адресата.

На сьогоднішній день зазначене питання вирішується за рахунок використання криптографічних механізмів, що реалізовані програмними, апаратними, програмно-апаратними засобами. Але реалізація зазначеного підходу пов'язана з необхідністю значних обчислювальних та матеріальних ресурсів, що створює проблему можливості їх використання на всіх рівнях управління [2, 3].

В зв'язку з чим пропонується використання принципово нового підходу для забезпечення конфіденційності даних, що передаються в ІТМ СП, в умовах забезпечення розмежування доступу до них – стеганографічний підхід, тобто приховування самого факту наявності службової інформації в інформаційному ресурсі, що передається. Пропонується організувати доставку службових даних, в умовах забезпечення розмежування доступу до них, шляхом вбудовування в графічний контейнер (відеозображення). Це пов'язано з тим, що використання в якості контейнеру відеозображення дозволяє без внесення суттєвих спотворень реалізувати процес вбудовування службових відомостей [4, 5].

В свою чергу, для організації розмежування доступу до конфіденційних даних пропонується використовувати технологію кластерного аналізу даних за структурною ознакою [6, 7]. В якості ключа пропонується використовувати маркер кластеру, в який вбудовуються службові дані. Використання в якості ключа структурної ознаки, виявленої в бінарному представленні елементів

графічного контейнеру, дозволить створити умови для розмежування доступу до службових даних та забезпечити їх конфіденційність.

References:

1. Звіт за третій квартал 2022 року : Державний центр кіберзахисту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://scpsc.gov.ua/article/163#Text> (дата звернення: 16.11.2022).
2. Grassi, L., Leander, G., Rechberger, C., Tezcan, C., Wiemer, F. (2021). Weak-Key Distinguishers for AES. In: Dunkelman, O., Jacobson, Jr., M.J., O'Flynn, C. (eds) Selected Areas in Cryptography. SAC 2020. Lecture Notes in Computer Science(), vol 12804. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-81652-0_6.
3. Mariot, L., Jakobovic, D., Bäck, T., Hernandez-Castro, J. (2022). Artificial Intelligence for the Design of Symmetric Cryptographic Primitives. In: Batina, L., Bäck, T., Buhan, I., Picek, S. (eds) Security and Artificial Intelligence. Lecture Notes in Computer Science, vol 13049. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-98795-4_1.
4. Christiana Abikoye, O., Oluwaseun Ogundokun, R., Misra, S., Agrawal, A. (2022). Analytical Study on LSB-Based Image Steganography Approach. In: Kumar, A., Zurada, J.M., Gunjan, V.K., Balasubramanian, R. (eds) Computational Intelligence in Machine Learning. Lecture Notes in Electrical Engineering, vol 834. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-16-8484-5_43.
5. Kumar, R., Singh, N. (2021). Concealing the Confidential Information Using LSB Steganography Techniques in Image Processing. In: Gupta, D., Khanna, A., Bhattacharyya, S., Hassanien, A.E., Anand, S., Jaiswal, A. (eds) International Conference on Innovative Computing and Communications. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol 1165. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-15-5113-0_30.
6. Karlov, D., Tupitsya, I., Parkhomenko, M., Musienko, O. and Lekakh, A. (2022) "Compression Coding Method Using Internal Restructuring of Information Space", International Journal of Computing, 21(3), pp. 360-368. doi: 10.47839/ijc.21.3.2692.
7. Khmelevsky, S., Tupitsya, I., Khmelevska, O., Musienko, O., Parkhomenko, M., Pershin, O., Nikora, I., Borovensky, Y., Yakobinchuk, O. Method for quantitative criterion based transformation of the video information alphabet. Radioelectronic and Computer Systems, 2022, no. 2, pp. 200-216. DOI: 10.32620/reks.2022.2.16.

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В ФЕДЕРАТИВНІЙ РЕСПУБЛІЦІ НІМЕЧЧИНИ

Гуменчук Ольга Євгенівна,
Старший викладач кафедри мовознавства
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Петренко Марина Олександрівна,
Старший викладач кафедри мовознавства
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Позитивний розвиток туристичної галузі є одним із факторів розвитку та росту економіки Німеччини. Завдяки туристичній галузі одночасно розвивається народний промисел, що в свою чергу надає не лише можливість створення нових робочих місць, а й збереження культурної спадщини країни; зростає не лише рівень життя місцевого населення, а й валютних надходжень, що є одним із джерел поповнювання бюджету держави, якщо говорити про міжнародний туризм.

За даними Всесвітньої ради з подорожей і туризму (WTTC) (станом на 2015 р.) забезпечував туризм в Німеччині 8,9% ВВП країни, що становило 270,2 млрд. євро [1].

Німеччина вважається країною культурного туризму завдяки своїм багаточисельним архітектурним пам'яткам, музеям, художнім зібранням тощо. Так, згідно рейтингу Національного комітету Німеччини з туризму (утворений у 1948 р.), визначними об'єктами 2015 року стали Європа-парк (Руст), замок Нойшванштайн (Фюссен), кафедральний собор (Кельн), старе місто та замок (Гайдельберг), Бранденбурзькі ворота (Берлін), старе місто (Ротенбург-об-дер-Таубер), Берлінська стіна, замок Кайзербург (Нюрнберг), церква Фрауенкірхе (Дрезден), Рейхстаг (Берлін) [2].

Однак, Німеччина не обмежується лише культурним туризмом. Слід зазначити, що Федеративна Республіка Німеччина є й досить потужним центром ділового туризму завдяки ярмаркам, виставкам та конференціям. Найважливішими містами, де проводяться виставки-ярмарки в Німеччині є: Ганновер (Hannover Messe / міжнародна виставка-ярмарок промислових технологій , Франкфурт – на – Майні (Frankfurter Buchmesse / Франкфуртський книжковий ярмарок), Кельн (IMM Cologne / Міжнародний мебльовий ярмарок), Берлін (IGW Internationale Grüne Woche / Міжнародна виставка «Зелений Тиждень» харчової промисловості, сільського господарства та садівництва, SEEK / Міжнародна виставка сучасного одягу та аксесуарів), Мюнхен (Trendset / Міжнародна виставка споживчих товарів), Лейпціг (Leipziger Buchmesse / Лейпцігський книжковий ярмарок), Дюссельдорф, Ессен, Нюрнберг та Штутгарт.

Проте, незважаючи на успішний розвиток як культурного, так і ділового туризму, туристична галузь зазнала чималих збитків від початку пандемії COVID

-19: тотальне зниження туристичного попиту призвело до закриття готелів, ресторанів тощо, що й в свою чергу стало однією з причин масового безробіття в цій галузі. За оцінкою торгово-промислового об'єднання World Travel & Tourism Council (WTTC) майже кожна десята робота в 2019 році була пов'язана прямо або опосередковано з туризмом [3]. У сфері туризму і раніше були збитки через економічні кризи, природні катастрофи, епідемії та терористичні напади. Однак, саме під час пандемії COVID -19 туристична галузь зазнала найбільше збитків.

Паралельно з культурним та діловим туризмом в Німеччині, розвиток яких значно зменшився під час і після пандемії, варто відзначити зростання попиту на внутрішній та зелений туризм. Більша частина громадян віддала перевагу саме внутрішньому та зеленому туризму, оскільки це є найбезпечнішим через правила щодо дотримання відстані, через побоювання інфікування, а також через обмеження міжнародного туризму. Майже третина німців провела відпустку у 2020 році у своїй країні [4].

Отже, поєднання природи та ландшафтів стало одним із головних чинників при виборі місця відпочинку для туристів. Безліч чудових ландшафтів приваблює подорожуючих у Середньогір'ї та Альпах, Саксонській Швейцарії, на узбережжях Північного та Балтійського морів, Боденського озера, яке знаходиться в альпійському передгір'ї на кордоні Німеччини. Серед улюблених туристичних маршрутів є: «Німецька дорога романтики» / „Romantische Straße“, який розпочинається у Вюрцбурзі та закінчується в баварському курорті Фюссен, природні парки Шварцвальда, долина Мозеля, Берхтесгаден (Баварія), острів Рюген [5].

Список літератури:

1. Travel&Tourism economic impact 2016 Germany. URL: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2016/germany2016.pdf> (дата звернення: 12.12.2022).
2. Raiting and tourism URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%80%D0%B5%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3> (дата звернення: 12.12.2022).
3. Tourismus in Corona Zeiten. URL: <https://dgvn.de/meldung/tourismus-in-corona-zeiten> (дата звернення: 12.12.2022).
4. Nachhaltiger Tourismus. URL: https://www.bmuv.de/themen/nachhaltigkeit-digitalisierung/tourismus/nachhaltiger-tourismus_ (дата звернення: 12.12.2022).
5. Rating of attractions in Germany. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%80%D0%B5%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D1%82%D0%BE%D0%BA-%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8-1-20-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D1%8F/g-18779131> (дата звернення: 12.12.2022).

The authors of the XIII International Scientific and Practical Conference «Implementation of modern technologies in science» were representatives of the following educational institutions:

Kazakh Agrotechnical University named after S. Seifullin; Kherson State Agrarian and Economic University; Polis National University; Kyiv National University of Construction and Architecture; Baku State University; Ganja State University; Zhytomyr Ivan Franko State University; Ivan Franko National University of Lviv; National University of "Kyiv-Mohylyanska Academy"; State University of Trade and Economics; Moldova State University; Kyiv National University of Technologies and Design; State Research Institute of Informatization and Modeling of Economy; Sumy State University; Bobrovytskyi Vocational College named after O. Mainova NUBiP of Ukraine; National University of Water Management and Nature Management; State Biotechnological University; Vasyl Stus Donetsk National University; Zaporizhzhia National University; State University of Trade and Economics; Odesa Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine; Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine; Western Ukrainian National University; National TU "Dniprovska Polytechnic"; Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vinnichenko; Chernihiv Collegium National University named after T. G. Shevchenko; National Museum of Medicine of Ukraine; Kyiv Medical University; National Academy of Culture and Arts Managers; Institute of State and Law named after V.M. Koretsky; Taras Shevchenko Kyiv National University; Lviv State University of Internal Affairs; Chernivtsi National University named after Yu. Fedkovich; Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs; Borys Grinchenko Kyiv University; Poltava State Agrarian University; Odessa National Maritime University; Almaty Management University; Lviv State University of Internal Affairs; Sumy National Agrarian University; Alfred Nobel University; Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute; Academy of Labor, Social Relations and Tourism; NPU named after M.P. Drahomanova; Sumy National Agrarian University; Tashkent Pediatric Medical Institute Dnipro State Medical University; Bogomolets National Medical University; Shupyk National Healthcare University Of Ukraine; Kharkiv National Medical University; Chernivtsi Medical College; Bukovyna State Medical University; Ivano-Frankivsk National Medical University; Institute of Emergency and Restorative Surgery named after V.K. Gosak; Zaporizhzhia State Medical University; National Pharmaceutical University; Odessa I.I. Mechnikov National University; K. Zhubanov Aktobe Regional University Kazakhstan Republic; West Kazakhstan Marat Ospanov Medical University; Rivne State University of the Humanities; Toraihyrov University; Pavlodar Pedagogical University; Research Institute of Ukrainian Studies and others.

Implementation of modern technologies in science

Scientific publications

Proceedings of the XIII International Scientific and Practical Conference

«Implementation of modern technologies in science»,

Varna, Bulgaria. 574 p.

(December 20 – 23, 2022)

UDC 01.1

ISBN – 979-8-88862-815-7

DOI – 10.46299/ISG.2022.2.13

Text Copyright © 2022 by the International Science Group (isg-konf.com).

Illustrations © 2022 by the International Science Group.

Cover design: International Science Group (isg-konf.com)©

Cover art: International Science Group (isg-konf.com)©

All rights reserved. Printed in the United States of America.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Kazikhanov R., Kazikhanova S.R., Kaimbayeva L.A., Ashimova K.K., Ashimov S.A. Study of the biological properties of lamb // Implementation of modern technologies in science. Proceedings of the XIII International Scientific and Practical Conference. Varna, Bulgaria. 2022. Pp. 18-20

URL: <https://isg-konf.com/implementation-of-modern-technologies-in-science/>